

**Ročenka
Československého
dokumentačního
střediska
2004–2007**

Ročenka
Československého
dokumentačního
střediska
2004–2007

**Ročenka
Československého
dokumentačního
střediska
2004–2007**

**Tento svazek ročenky připravili do tisku
Milena Janišová, Vilém Prečan, Tomáš Vrba**

Objednávky přijímá
ČSDS
Josefská 34/6
118 00 Praha 1
csds@csds.cz

Publikace byla vydána s podporou nadace
The Father František Rochla Fund (Spojené Království)

The Father František Rochla Fund (United Kingdom)
contributed substantially to this publication.

Ročenka ČSDS 2004–2007 vznikla v rámci projektu podporovaného
Grantovou agenturou ČR (reg. č. 409/06/1771).

Vydalo Československé dokumentační středisko, o. p. s.
Obálka Jiří Lammel
Sazba Ján Kula
Tisk Tiskárna Polička

© ČSDS 2008

ISBN 978-80-904228-2-7

Obsah

Čtenářům ročenky aneb Ve vlastní věci	7
Vilém Prečan	
K literatuře a sporům o dějinách exilové sociálně demokratické strany	
<i>Případ Vilím: kontexty interpretací</i>	11
František Svátek	
Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950	21
Sylva Šimsová	
Diskuse o „Verši pro kočku“	53
Dalibor Dobiáš	
Verš pro kocoura (2008)	275
Jiří Gruša	
<i>Dokumenty</i>	
Zpráva o části opozičního hnutí v letech 1971–1981 v Praze	279
Jiřina Šiklová	
<i>Memoáry</i>	
Kanada střídavě oblačno	
<i>Úryvky z knihy vzpomínek (pokračování)</i>	305
Bob J. Moravec	

Mé exilové obcování s Obsahem

Neúplná nálezová zpráva 327
Vilém Prečan

Horizont

Blížkost a vzdálenost. Němci, Češi a Slováci 351
Christina Weiss

Dcery nepřítele státu

Psychologický vliv stalinismu na děti politických vězňů 355
Jana Švehlová

Diskuse

Dezinformace Karla Hrubého
Nad knihou Radomíra Luži 359
Radomír Luža

Autoři 385

Čtenářům ročenky aneb Ve vlastní věci

Vilém Prečan

Z uveřejněných ohlasů na debut *Ročenky Československého dokumentačního střediska* před čtyřmi lety svazkem za rok 2003 byla rozhodně nejpozoruhodnější úvaha Jiřího Křesťana v časopise *Soudobé dějiny* (11/4, 2004, s. 209 n.). Její autor zevrubně informoval o obsahu svazku a nenechal bez povšimnutí jediný text, nadhodil však i několik obecnějších otázek, které se týkají celého oboru soudobých dějin. K naší velké radosti napsal, že námi uveřejněné materiály vztahující se k tématům minulosti „by se směle mohly ocitnout na stránkách kteréhokoli renomovaného historického časopisu,“ vyslovil ale i pochybnost, zda je etablování nové publikační platformy za současné situace krokem, který oboru soudobých dějin jednoznačně prospěje.

Za touto pochybností a obavami s tím spojenými poznávám úvahy odborníka, který se dobře vyzná v problémech oboru a který pozorně sleduje, co vše u nás na tomto poli vychází, jak je to ostatně zřejmé z jeho pilné a systematické recenzní práce. Zajisté nejde na prvním místě o nedostatek témat. Vždyť před námi leží nejen bílá místa, ale často celé neprobádané oblasti, kam bychom mohli psát *hic sunt leones*, jak označovali staří Římané na svých mapách kraje, o jejichž rozloze sice měli ponětí, kam však ještě jejich noha nevstoupila. A že je dosti tematického prostoru i pro další periodika, svědčí například první tři čísla nového čtvrtletníku *Paměť a dějiny* vydávaného Ústavem po studium totalitních režimů.

Možná má Jiří Křesťan obavu, zda je dosti autorů, kteří jsou s to zaplnit existující publikační fóra soudobých dějin kvalitními texty. V tomto ohledu lze jeho pochybnost oprávněně sdílet. Mám však pocit – a četba současné české historické literatury vycházející i v renomovaných nakladatelstvích mě v tom utvrzuje –, že nám chybějí především dobří redaktori odborných textů, kteří jej zredigují tak, že je o třídu lepší, aniž by se dotkli jeho věcné stránky. Redaktori, kteří by pracovali s mladými, ještě málo zkušenými autory, a pomohli jim zvládnout řemeslo psaní,

respektive naučili je tomu, co jim nedalo předcházející středoškolské a vysokoškolské vzdělávání. Redaktora ovšem potřebují i autoři vysoce kvalifikovaní. Jen ten, kdo má jiné oči než autor, kdo má od textu jistý odstup, dokáže upozornit autora na mezery ve výkladu – ještě dřív, než tak učiní recenzenti –, dát i velmi dobrému textu ten poslední „šlif“, aby se četl plynně, aby nás nerušila nevhodně volená synonyma nebo slovosled. Takových redaktorů je ovšem strašně málo; takový byl Emanuel Mandler, dokud se věnoval redakční práci, a dnes mezi ně patří – z těch, co znám – Milena Janišová a Milan Drápala.

Není dost lidí, přesněji vysoce kvalifikovaných lidí. Ti jsou totiž pracovně tak vytížení, že je až stydno žádat je o pomoc a nakládat na ně další břemeno. Ostatní podávají výkon, s jehož výsledkem se člověku někdy nechce jít na trh, a tak se sám dodatečně moří s nedoredigovaným textem, kde často nesouhlasí ani interpunkce.

Zmiňuji se o tom tak obšírně a adresně, protože zde je jedna z velkých překážek pro dodržení periodicity naší ročenky. Je zajisté až komické označit „ročenku“ datem 2004–2007 a je takřka ostudné, že druhý svazek „ročenky“ vychází za čtyři roky po prvním, když texty, které publikujeme, byly v autorském konceptu hotové už před několika lety. Hotové – ano, ale většinou v podobě, jakou bych nezveřejnil v periodiku, s nímž jsem tak či onak spojen či za které se cítím zodpovědný.

Naznačili jsme už v úvodu minulého svazku, že máme v úmyslu – snad na prvním místě – spíše dávat podněty ke zpracování nepovšimnutých témat a zveřejňovat svědectví o těch vrstvách minulých dějů, které byly pro většinu současníků do značné míry skryté. Pro *Ročenku ČSDS* jsou kromě článků a studií, za jejichž nabídku budeme ovšem vděční, nejhodnější soubory korespondence, svědectví memoárového charakteru, jednotlivé dokumenty k problematice exilu a disentu, polozapomenuté nebo dosud neotištěné texty z někdejší samizdatové produkce. Zejména pak takové, které rozsahem nevydají na samostatnou knížku, avšak jsou příliš rozsáhlé pro časopis nebo se žánrově vymykají zaměření existujících periodik.

Právě taková je většina příspěvků *Ročenky ČSDS 2004–2007*. Mezi dokumentárními materiály zaujímá rozsáhlý prostor diskuse z roku 1964 vyvolaná provokativním článkem Jiřího Gruši v *Literárních novinách* o verších „pro Stalina“ (a nejen pro něho a o něm), nazvaným Verš pro kočku. Když jsme se před dvěma lety dověděli, že Daniel Dobiáš z profesního zájmu sebral velkou část ohlasů na Grušův článek, požádali jsme ho, aby materiál doplnil o archivní písemnosti, pokud se dochovaly, a přezkoumal, zda jeho výběr tištěných textů nebyl v některém směru vymezený příliš striktně.

Soubor, který jsme nakonec dostali k otištění, lze právem považovat za jedinečný pramen. Jako se v krůpěji rosy může zrcadlit celý svět, najdeme tu v koncentrované podobě cenný vhled do světa literatury a politiky v Československu roku 1964, do různých společenských a politických (i policejních) sfér, v nichž teh-

dy bylo literatuře žít, nebo – to také – odkud byla manipulována. Materiál poskytuje svědectví o tom, co bylo možné sdělit v povolené veřejné komunikaci, i o tom, jak byl diferencovaný postoj i obzor těch, kteří se probírali z těžké duchovní choroby komunismu, a také těch, kteří – šťastnou náhodou sociálního či duchovního prostředí, z něhož vzešli, nebo výhodou pozdějšího narození – touto nemocí nebyli nikdy zasaženi.

Jen málokdo si najde čas nebo si může dopřát luxus, aby strávil v knihovně několik dnů souvislou četbou literárních časopisů z roku 1964 a tomu odpovídajících článků *Rudého práva*, a sáhnout si tak na „tep doby“, připomenout si nebo poznat, jak se tehdy uvažovalo, jak doopravdy vypadalo tápání, hledání cesty ze zajetí komunistické ideologie. V dokumentaci sestavené Danielem Dobiášem může čtenář tuto anabázi projít za pár hodin pohodlné četby a kdykoli se vrátit k textům přetištěným v plném znění.

Glosa z pera toho, který všechno to vlnobití zavinil, Verš pro kocoura – Grušův dovětek napsaný s odstupem 44 let –, zařazuje diskusi z roku 1964 a její důsledky či následky do širších souvislostí doby i do Grušova vlastního životopisu. A také jeho spolužáků, jeho generace. Ještě víc: prozrazuje vše podstatné o výchozím stanovišti Grušovy tvorby – psát nikoli pro lid, ale pro lidi, i kdyby to mělo být jen pro kočku či pro kocoura.

Vydáním knihy Radomíra Luži v roce 2001, otištěním recenzní stati Karla Hrubého v předcházejícím svazku ročenky i tím, že se v ČSDS ocitl archiv exilové sociální demokracie a byl zde uspořádán a zcela zpřístupněn, jsme sáhli do ještě žhavého popela jednoho proudu exilové politiky let 1948–1989. Jedním výsledkem je důkladná a cenná materiálová studie Sylvie Šimsově ke kauze Blažej Vilím, k otázce stále ještě bolavé, jak vyplývá z toho, co sama píše o svých pocitech a co cituje ze svědectví ještě žijících účastníků. K tomuto tematickému komplexu se váže rovněž polemický Lužův příspěvek zařazený do rubriky Diskuse. Napsal jsem už před čtyřmi lety v poznámce k Hrubého kritice Lužovy knihy, že bez takových polemik se často nelze dobrat ani přibližné pravdy o minulosti. Bývá to někdy tak složité, že nezúčastněnému pozorovateli se nad tím chce mávnout rukou, že už snad nestojí za to ztrácet s tím vůbec čas. Kolikrát se budou zdát našim potomkům naše dnešní vášnivé politické boje žabomyší válkou? Kritická úvaha Františka Svátka přece jen poskytuje interpretační klíč i k složitému vývoji exilové sociální demokracie. Jsem rád, že vyhověl naléhavé prosbě takovou úvahu napsat. Je k tomu nadmíru povolán i proto, že při pořádání fondu Exilová sociální demokracie, k němuž zpracoval také důkladný katalog, se seznámil s archivními prameny k danému tématu jako nikdo jiný.

Doporučuji i dva příspěvky z rubriky Horizont, do níž zařazujeme texty, které ukazují k obzorům, kam nerudovské žaby v domácí kaluži ještě nedohlédnou. Lip-

ský projev německé státní ministryně pro kulturu Christiny Weissové je navíc dalším z nespočetných důkazů, že v cizině si českých výkonů – zde jde o Chartu 77 – často váží víc než ti, kteří by na ně mohli být právem hrdí.

V tomto svazku nejsou informace o vnitřním životě a projektech naší obecně prospěšné společnosti. Už na ně nezbyl čas a místo, jestliže jsme nechtěli vydání ročenky odložit o dalších několik měsíců. Vynahradíme to v aktualizovaných internetových stránkách ČSDS (www.csds.cz), na nichž se pracuje a do jejichž finalizace se pustíme ihned, jakmile představíme veřejnosti Ročenku ČSDS 2004–2007 a spolu s ní dvě publikace, které inzerujeme na závěrečných stránkách.

Měla-li být slova Jiřího Křesťana v závěru citovaného referátu o prvním svazku ročenky, že dokážu pěstovat melouny na dubu a ještě budou sladké, pochvalou, ve skutečnosti se proměnila ve výčítku, aniž to jejich autor zamýšlel. Jistě, v uplynulých čtyřech letech toho mělo ČSDS a já sám na bedrech dost: v roce 2004 edici amerických depeší z podzimu 1989, v roce 2005 helsinskou konferenci a pak víc než rok práce na rukopisu třísvazkové edice dokumentů Charty, aby i ony konečně byly k dispozici jako hotové dílo. Letos závod okolo světa s českými a československými osmičkami a několik měsíců práce na edici nezávislé revue *Skutečnost*. To byly zakázky, které spotřebovávaly energii, na ročenku už nezbývala.

Jsme nadále odhodláni ročenku vydávat. Doufáme, že se nám podaří zajistit na to prostředky a konečně najít i dobrého, kvalifikovaného redaktora. Velmi si přeje, aby svazek za rok 2008 vyšel nejpozději v předvečer 20. výročí demokratické revoluce z přelomu let 1989/90. Témat je víc než dost, a zásoba rukopisů taky, jen je zredigovat. K tomu nám držte palce.

Vilém Prečan

4. října 2008

K literatuře a sporům o dějinách exilové sociálně demokratické strany

Případ Vilím: kontexty interpretací

František Svátek

Vydání knihy Radomíra Luži v edici ČSDS o dějinách Československé sociální demokracie v exilu vyvolalo polemiky a diskuse. Rozsáhlou kritickou recenzi Karla Hrubého¹ připomínající i všechny významnější příspěvky, které k tomuto tématu Lužově knize předcházely, otiskla *Ročenka Československého dokumentačního střediska* na rok 2003 (vydaná 2004).² V tomto svazku ročenky diskuse pokračuje.

Karel Hrubý i Radomír Luža jsou autory dvou nejvýznamnějších monografií k dějinám exilové ČSSD³ – a současně byli jejími předními funkcionáři a aktéry jejich vnitřních konfliktů. Jejich dnešní spor o interpretaci dějin této strany prozrazuje, že dějiny politických stran obecně a exilových seskupení zvláště jsou velmi citlivé a „kontroverzní“ téma, jakmile se přejde od výčtu základních údajů o činnosti, chronologie událostí, programu a celé „vnější“ historie těchto stran, k líčení tvrdých osobních a skupinových (frakčních?) sporů ve vedení stran. Kořeny těchto konfliktů však tkvěly i v objektivně daných a složitých vztazích ústředního výkonného výboru a představenstva, tedy jakéhosi „ústředí“ a takzvaných „zemských“

1 Radomír LUŽA, *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989*. Československé dokumentační středisko a nakladatelství Doplněk, Praha–Brno 2001. Recenzní stať Karel HRUBÝ, *Opozice v exilové sociální demokracii. Nad knihou Radomíra Luži*. *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2003*, str. 173–186; souběžně publikována v *Soudobých dějinách*, 1–2/11, 2004, s. 188–200.

2 Viz i stanovisko Viléma Prečana za vydavatele Ročenky ČSDS – Poznámka k úvaze Karla Hrubého nad knihou Radomíra Luži, *Ročenka ČSDS 2003*, str. 186–187.

3 Lužově knize předcházela publikace Karel HRUBÝ, (ed.): *Léta mimo domov*. K historii Československé sociální demokracie v exilu, Praha 1996; sborník statí, na nichž však měl rozhodující zásluhu sám Hrubý.

organizací. Jinak řečeno, jde o otázky struktury a vnitřní výstavby exilové strany. V historickém zpracování dějin politických stran platí ostatně obecné pravidlo, že se od „vnější“ historie teprve opožděně přechází k „vnitřním“ dějinám strany.⁴

Dokumentace a interpretace „kauzy Vilím“, kterou přináší materiálová studie Sylvy Šimsově, odhaluje ještě jinou osu vnitřních konfliktů, jakéhosi „boje o vůdcovství“, boj vedený často i eticky nepřilíš korektními metodami. Jak dokazuje studie Sylvy Šimsově, v „případu Vilím“ se Radomír Luža, v letech 1949–50 funkcionář Ústřední komise mládeže sociální demokracie a současně pařížského vedení „zemské“ organizace pro Francii, ztotožnil s názory londýnského vedení na údajná provinění tehdejšího generálního sekretáře strany Blažeje Vilíma, a dokonce požadoval vyloučit Vilíma ze strany. Stranu po odvolání Vilíma (srpen–září 1950) vedlo představenstvo v čele s trojicí vůdců Václav Majer (předseda), Vilém Bernard (sekretář pověřený mezinárodními styky) a Václav Holub (nástupce Vilíma ve funkci generálního sekretáře), a to až do nové situace exilu po srpnu 1968 a příchodu nových emigrantů z Československa. V letech 1969–1970 se na návrh vedení, ale se zvláštní iniciativou Přemysla Janýra ve Vídni připravoval sjezd delegátů všech zemských organizací, nejprve do Bergneustadt v Rakousku, po několika odkladech se však místo toho uskutečnila alespoň „konference“ ve Švýcarsku, v Rotshuo-Gersau (letovisko nedaleko Luzernu) až v roce 1973.

Ještě předtím se však na krátkou dobu vnitřní krize ve straně zdála být vyřešena přenesením „ústředí“ do Spolkové republiky Německo, a to vzhledem k jmenování nově příchozího do exilu Josefa Šádka generálním sekretářem strany. (Šádek byl předúnorový sociální demokrat a funkcionář, v padesátých letech politický vězeň v jáchymovských uranových dolech.) K této zásadní změně stanoviska dosavadního vedení v Londýně přispěla, vedle snahy reagovat na kritiku z mnoha stran i slábnoucí podpora sociálnědemokratickému exilu a jeho vedení od Labour Party.

4 V následujícím textu se pokouším ukázat na širší kontexty studie Sylvy Šimsově i obou diskutujících autorů. Opírám se přitom kromě literatury o znalost fondu Exilová sociální demokracie, který je dnes uložen ve sbírkovém fondu Československé dokumentační středisko 1948–1989 v Národním muzeu v Praze (NM, ČSDS 1948–89). Základem fondu Exilová sociální demokracie (dále f. ESD) je původní archiv ČSSD v exilu, ukládaný jako registratura sekretářů vedení a uložený nejprve v Londýně, od roku 1973 v Curychu jako depozit Sozialarchivu (díky řediteli instituce dr. Tučkovi, který krátce také vedl sekretariát exilové ČSSD). Po zániku exilové ČSSD v roce 1995 vedl jednání o převodu archivu do Československého dokumentačního střediska dr. Vilém Prečan. Získaný archiv exilové ČSSD byl sloučen s kopiemi sbírky *Vilím Papers*, uložené v British Library, o níž uvádí podrobnější údaje studie Sylva Šimsově. Obě sbírky se částečně překrývají a vzájemně doplňují. (Mikrofilmy sbírky *Vilím Papers* získalo Československé dokumentační středisko díky sponzorskému daru nadace *Father František Rochla Fund*.) Takto nově vytvořený fond Exilová sociální demokracie uspořádal v roce 2003 a vybavil podrobným inventářem dr. František Svátek.

U řídicího jádra exilové strany převládla naděje, že SRN bude novým „patronem“ exilové strany. Šádek a jeho blízké okolí získali u vedení německé SPD a zejména Ebertovy nadace⁵ určitý vliv. Do funkce jej navrhl sám Václav Holub. Ten již od roku 1968 chtěl vzhledem ke svému věku a zdravotním potížím rezignovat a dlouho marně hledal vhodného nástupce. Holub sice rezignoval již dopisem z 1. října 1970, představenstvo se však rozhodlo jmenování Šádka pozdržet až na dobu po získání výsledků hlasování členů Ústředního výkonného výboru *per rollam*. Šádek do funkce skutečně nastoupil až počátkem května 1971. Krátce poté se však zhoršila jeho vleklá nemoc (důsledek jeho nucené práce v uranových dolech) a vedení administrativy nemohl zcela převzít; zemřel 13. března 1972.⁶

Novým centrem sjednocovacího úsilí se po trvajících sporech a diskusích a kolísání při hledání nového místa – v úvahu připadalo Rakousko, Spolková republika Německo nebo setrvání v Anglii – nakonec stalo Švýcarsko. Novým generálním sekretářem byl jmenován – opět na návrh Václava Holuba – jiný exulant z posrpnové vlny, žijící ve Švýcarsku, Josef Jiša. Jeho „legitimita“ k pověření spočívala ve funkci člena výboru krajské organizace sociální demokracie v Hradci Králové před únorem 1948 a především relativní mládí a velmi agilní činnost ve švýcarském exilu. Hlasování členů ÚVV opět proběhlo *per rollam* v dubnu–květnu 1972. Pro Jišu a přenesení ústředí administrativy do Švýcarska mluvila také podpora, kterou zemské organizaci ve Švýcarsku poskytovala švýcarská sociální demokracie, jí blízké odbory a v neposlední řadě Sociální archiv v Curychu, v jehož čele byl pouňorový exulant z Československa Miroslav Tuček. Tam byl také přenesen archiv exilové strany. Velmi důležitá byla i aktivita skupiny sociálnědemokratického exilu v Bazileji, kde se ústřední postavou stal další exulant po srpnu 1968, Karel Hrubý. Jako sociolog známý svou prací již z Československa se brzy uplatnil i v Československé společnosti pro vědy a umění (SVU) jako redaktor jejího časopisu *Proměny*.

Tehdy, v letech 1968–1973, se již osou sporů uvnitř exilové ČSSD staly konflikty „ústředí“ exilové strany se skupinou někdejší mládeže sociální demokracie, reprezentovanou především dvojicí Jiří Horák a Radomír Luža. Oba tehdy již působili politicky i jako univerzitní učitelé v USA. Ke kritikům vedení se připojila také řada osobností z exilu nové vlny po srpnu 1968, která svoje „nároky“ na zastoupení ve vedení odvozovala ze své činnosti v Československu v roce 1968 a svého pokusu o znovuzaložení či obnovu činnosti samostatné sociální demokracie.⁷ To je také

5 Friedrich-Ebert-Stiftung se sídlem v Bonnu-Bad Godesbergu.

6 Podrobnější údaje o jmenování a střídání sekretářů ve funkci uvádím v komentářích k inventáři archivního fondu ESD, srv. pozn. 4.

7 Přemysl JANÝR, *Neznámá kapitola roku 1968 – Zápas o obnovu činnosti Československé sociální demokracie. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998.*

téma, které – po několika „decentně“ tlučených zmínkách v předchozích publikacích – dokořán otevřela kniha Radomíra Luži a polemiky kolem ní. Podrobná materiálová studie Sylvie Šimsově rozebírá vznik kauzy Blažej Vilím v letech 1949–50, avšak kauza měla své dozvuky v následujících letech. Blažej Vilím i po odchodu z vedení zůstal členem zemské organizace v Británii a soustřeďoval dokumentaci ke své rehabilitaci. Prostřednictvím osobní korespondence a díky osobní autoritě u členů výboru londýnské místní organizace ovlivňoval diskusi, která byla po roce 1969 otevřena a vyvrcholila v předkonferenční debatě v letech 1971–1973. Ke kritice londýnského ústředí, ale i nových návrhů na přenesení ústředí do Švýcarska, se přidali z různých důvodů i Přemysl Janýr z Vídně a jiní, zejména bývalí blízcí spolupracovníci Blažeje Vilíma Jan Svoboda a Ondřej Haselman. V této diskusi již Vilím a jeho přátelé, ale i Janýr a další kritici, vystupovali ve shodě s Radomírem Lužou a Jiřím Horákem, jiní diskutující spory odmítali.

Pro ilustraci uvádím pasáž z dopisu Josefa Šádka londýnskému ústředí z 18. srpna 1970, v němž Šádek odmítl návrh rezoluce, kterou mu Holub jménem představenstva zaslal: „Obsah rezoluce je pro dnešní dobu nezajímavý, a dobře, že jste na ní neuvedli datum. Mohla by být docela dobře datována rokem 1949 nebo 1950 (...) Vývoj Evropy i Československa se však v oněch letech nezastavil, ale šel dál. Proto vaše rezoluce připomíná známé rčení o pštrosovi. Na reminiscence a hádky o tom, kdo má a kdo nemá právo zastupovat Čs. sociální demokracii v exilu, zda Majer, Holub, Vilím nebo Janýr, nemáme dost času.“ O hloubce krize svědčí i dopis Václava Majera Holubovi z 16. října 1970, ve kterém Holuba žádá, aby nepodal rezignaci před rozhodnutím o doplnění ÚVV „novými členy, tak jak jsme se na londýnské schůzi dohodli“ a před vyhlášením návrhu na jmenování Šádka generálním sekretářem. Dopis pokračuje: „Dále se domnívám, že sídlo strany má zůstat i po změně nadále v Anglii. Rozhodně však má v Anglii zůstat archiv, z něhož je nutno odstraniti věci nedůležité povahy a dopisy osobní.“ (!)

Vilím v roce 1973 zastával názor, že jako strana již ČSSD v exilu neexistuje, je jen fikcí a fasádou pro rozhodování malé skupiny vedení. Janýr zase navrhoval místo organizace řízené z jednoho centra přeměnit exilovou stranu ve „volné sdružení“ organizací hlásících se v různých zemích k sociální demokracii. Dosavadní ústředí v Londýně po dohodě s Jíšou však uhájilo na konferenci v Rotschuo-Gersau v září 1973 názor, že je nutné zachovat kontinuitu existence strany a členství v Socialistické internacionále. Také volby do nového Ústředního výkonného výboru a představenstva daly doporučením odstupujícího vedení za pravdu. Předsedou strany byl zvolen Vilém Bernard, velký vliv získali organizátoři konference, osobnosti kolem nového sekretariátu v Curychu. Řídícím týmem se fakticky stalo trio Josef Jiša – Miroslav Tuček – Karel Hrubý (Hrubý byl jmenován druhým místopředsedou strany). Poražená opozice, která do voleb postavila protikandidátku, ve kte-

ré byli do vedení navrhováni mimo jiné Radomír Luža, Přemysl Janýr i Blažej Vilím, byla však dost silná. Proti výsledku voleb protestovala. Sekretář Jíša přesvědčoval opozici v dopisech, zejména Janýrovi, ještě v listopadu a prosinci 1974, nakonec nové „švýcarské“ vedení protest „ustálo“. Vypadl z něj však pro nemoc a rekonvalescenci v letech 1974–1975 Jíša, Tuček rezignoval na funkce ve vedení (dočasně Jíšu zastupoval i jako sekretář) kvůli pracovnímu zatížení v Sociálním archivu, a tak zbyl tandem Bernard – Hrubý. Karel Hrubý se stal po ustavující schůzi nového představenstva v Curychu ve dnech 8.–9. června 1974 místopředsdou strany a během Jíšovy nemoci vyřizoval i záležitosti sekretariátu. Předseda Vilém Bernard byl i nadále činný hlavně v mezinárodních organizacích jako Socialistická internacionála či Asociace sociálně demokratických stran porobených zemí a v kontaktech mezinárodní a mezistranické povahy.

Tvrdé a bezohledné charakteristiky, které Sylva Šimsová cituje z osobní Vilímovy korespondence z let 1949–50, nalezneme v archivu ČSSD i později, v druhé polovině sedmdesátých let. Nepomohly ani pečlivé přípravy dalšího sjezdu ČSSD v exilu, svolaného do Curychu na 20.–21. srpen 1983. Polemiky o legitimitě jmenování respektive volby nových členů ÚVV, sekretariátu a představenstva z roku 1974 se protáhly až do let 1981–83. Sjezd v Curychu znovu schválil nové vedení strany, což mimo jiné znamenalo, že Karel Hrubý jako sekretář, který vyřizoval korespondenci sekretariátu už od roku 1982, v této funkci působil i nadále až do dalšího sjezdu strany v německém Heidelbergu v roce 1989. Opozice většinou bojkotovala činnost exilové strany. V osmdesátých letech však došlo k další významné změně. Ačkoliv ústředí strany zůstalo ve Švýcarsku, vzrostl význam zemské organizace ve Spolkové republice Německo, či přesněji členů strany v „německy mluvících zemích“, za něž byly kromě Rakouska považovány i Belgie, Holandsko a Lucembursko. Zasloužila se o to aktivita sociálních demokratů zvláště v Německu, založení exilového čtvrtletníku *Právo lidu* a zejména podpora, které se jim v SRN dostalo od SPD a její výzkumné a osvětové organizace, Ebertovy nadace. Hlavním organizátorem této zemské organizace se stal publicista a novinář žijící v Holandsku, Jiří Loewy. Ve spojení se stávajícím vedením (Bernard-Hrubý) se Loewy a jeho političtí přátelé stali rozhodujícími činiteli v přípravách sjezdu v Heidelbergu (1989). Intenzitu spojení fakticky fungujícího nového triumvirátu ve vedení lze sledovat v korespondenci Hrubý – Bernard a Hrubý – Loewy, uložené ve fondu Exilová ČSSD. Na sjezdu v Heidelbergu se potvrdila převaha této vedoucí skupiny, Vilém Bernard pro svůj věk rezignoval a stal se čestným předsdou strany, Karel Hrubý předsdou a Jiří Loewy sekretářem strany. Představitelé opozice ztratili veškeré zastoupení ve volených řídicích orgánech strany, výsledky sjezdu vesměs neuznávali a nadále se činnosti exilové strany vzdávali. (Spor je parný i v tom, jak se v knihách Hrubého a Luži o curyšském a heidelberském sjezdu píše zcela protichůdně.)

Do této situace exilu zasáhly převratným způsobem události listopadu a prosince 1989 v Československu. Obnova činnosti samostatné ČSSD „doma“ postavila exilovou stranu před naléhavou otázkou poměru ke straně domácí a s tím spojenou otázkou poměru k Asociaci sociálních demokratů, vedené Rudolfem Battěkem. Vedení exilové strany zvolilo spolupráci s Battěkem, zatímco Luža spolu s Jiřím Horákem, Přemyslem Janýrem a jinými bývalými předáky opozice podpořili kolem prvních polistopadových voleb v Československu v roce 1990 ČSSD. Horák se poté stal i předsedou ČSSD, zatímco vedení exilové strany i po řadě vyjednávání před sjezdem v Břevnově, jímž byla domácí ČSSD 24.–26. března 1990 obnovena, zůstalo k této domácí straně kritické. Přes pokračující kontakty a výměnu názorů až do let 1993–1994 zůstalo vedení exilové strany, především Karel Hrubý a Jiří Loewy, při kritice ČSSD a ve zvláštním „Prohlášení“ z 26. listopadu 1993 trvalo na zachování samostatné existence exilové strany, neboť nesouhlasilo s dosavadním vývojem v domácí ČSSD. Nemohlo však změnit nic na faktu, že jejich domácí společenec – Asociace sociálních demokratů – neuspěl ve volbách. V důvěrné interní korespondenci Loewy z Prahy konstatuje Hrubému, že „vsadili na špatného koně“⁸. Nakonec se vedení exilové ČSSD rozhodlo ukončit činnost exilové strany s tím, že ponechalo na jednotlivých členech, aby se rozhodli, zda se individuálně stanou členy „domácí“ ČSSD, či nikoliv (1995).

Současný dost osobní tón polemik někdejších aktérů by mohl svést čtenáře k úsudku, že jde o hašteřivé osobní spory, o další případ roztržek tak častých v každém exilu, jejichž význam pro výklad dějin exilových politických spolků a stran je druhořadý. Spory však zasahovaly i o přítomnosti politiky v polistopadovém vývoji.

Smyslem těchto poznámek ke studii Sylvy Šimsové je upozornit na kontexty studie o „kauze Vilím“ a na význam podobných zdánlivě „osobních“ konfliktů pro pochopení a interpretaci základních problémů exilových stran vůbec a sociální demokracie zvláště. V dosavadní literatuře o dějinách exilu zaujímají práce o dějinách sociální demokracie svým počtem dosti významné místo. Recenzní úvaha Karla Hrubého o knize Radomíra Luži poskytuje jejich výčet, při bližším pohledu se však ukáže, že jde buď o osobní memoárová zpracování nebo o „přehled dějin“ s důrazem na výše charakterizované „vnější“ dějiny strany, se zřetelnou tendencí vyhnout se všemu, co by mohlo „uškodit pověsti strany“, tedy především rozbít mýtus o její jednotě. Většina těchto textů má proto dost blízko k „jubilejním almanachům“ čtených spolků a institucí, a to nejen tím, že podnětem k jejich vydání většinou bylo pouze výročí založení sociálně demokratické strany v českých ze-

8 Viz korespondence Loewy-Hrubý z let 1990–1993. K Loewyho publicistice a memoárům vydaným po jeho smrti viz níže pozn. 15.

mích roku 1878⁹. Tam, kde docházelo k sporům uvnitř exilové strany, se rozcháze-ly i historické interpretace. Čtenářům lze jen doporučit, aby tyto interpretace četli kriticky a porovnávali je mezi sebou.¹⁰

Pro sociálně demokratické strany je typické, že nebyly jen organizačním nástrojem k realizaci ideologie socialismu či specifického marxismu, nýbrž pře-evším výrazem spontánního širokého emancipačního hnutí evropského dělnictva a nižších sociálních vrstev v 19. století ještě značně „kastovnický“ a hierarchicky členěné společnosti.

Díky tomu také sociálnědemokratický „model“ masové politické strany způso-bil průlom v dosavadní typologii politických stran; znamenal přechod od „hono-račních“ stran k stranám masovým, a to nejen v případě stran sociálně demokra-tických. Tato „masovost“ našla organizační formu nejen ve straně samé, ale také v institucích a hnutích, které tuto stranu obklopovaly a s ní sympatizovaly. Zatímco sociálně demokratické nebo socialistické strany plnily funkci politické a v podstatě „volební“ strany s dlouhodobě stabilním centrálním vedením, kolem ní se rozvíjela široká zóna spolků, družstev, odborů, také již prvních „akademiků“ a intelektuálů, sympatizantů levice a programu sociálního státu a jeho reformem. Zde, v oblasti pra-covního zákonodárství, zaměstnanosti, zápasu o rovné šance ve školství a jiných oblastech, boje s chudobou, s nemocemi tradičně spojovanými s bídou a mizernou úrovní bydlení i hygieny u nemajetných zaměstnaneckých tříd a vrstev, se uplatnil sociálnědemokratický reformismus. Právě odtud čerpala ČSSD v meziválečných letech sílu k obraně svého reformismu proti ideologii radikálního socialismu a bol-ševismu. Stačí se podívat na texty gratulací a pozdravů v jubilejním čísle *Práva lidu* k šedesátému výročí založení strany v roce 1938, abychom si udělali konkrétní ob-raz organizačních bastionů sociální demokracie v Československu: odbory, druž-

- 9 Významnou výjimkou je sborník *Sociální demokracie a systémová změna* (Sozialdemokratie und Systemwandel) s podtitulem Století československé zkušenosti. Jeho koncepci připravil a knihu k vydání redigoval sociolog Jaroslav Krejčí, ale Lví podíl měl také Karel Hrubý, který se s Krej-čím v době jeho basilejského pobytu úzce spřátelil a i později v době dlouhých příprav knihy si s editorem psal. (Viz korespondence v uvedeném archivním fondu. Signatury jednotlivých ar-chivních jednotek neuvádím, neboť v současné době probíhá nové označení signaturami Archi-vu NM. Každý zmíněný dokument lze však snadno dohledat podle výše uvedeného inventáře.) Z korespondence Krejčího s autory příspěvků do sborníku a zvláště s nakladatelem a s činiteli ně-mecké SPD, která vydání umožnila finanční podporou, se také ukazuje, že na podobu knihy mě-lo vedení SPD vliv svým jednoznačným požadavkem, aby sborník nebyl jen dalším „jubilejním almanachem“, nýbrž aby sloužil jako materiálový podklad k diskusím v celé evropské sociální demokracii o změnách „doby“ (konec sedmdesátých let 20. století), a proto i o potřebě proměn sociálnědemokratických programů, jakož i o obecných předpokladech změn sociálnědemokra-tických stran v 19. a 20. století.
- 10 Významu starých exilových polemik si povšiml i novinář Alexandr Mitrofanov, dobře informova-ný o vnitřních diskusích v ČSSD, v knize *Za fasádou Lidového domu*, Aurora, Praha 1998.

stva, regionální tisk, vlastní nakladatelství, knihkupectví a antikvariát, pro dělnickou osvětu Lidový dům, Masarykova dělnická akademie, odborné i osvětové časopisy, deníky a týdeníky, ale také pojišťovny, nemocenské pokladny, státní Sociální ústav a jiné instituce státu, zaměstnanecké rady atd. Tyto bašty byly rozmetány terorem nacistů a později komunistické diktatury, a nejen to, zčásti byly přeměněny v „převodové páky“ systému vlády jediné strany – KSČ, která se pochybnou fúzí zmocnila i části bývalých členů ČSSD¹¹.

Pouňorová sociálnědemokratická emigrace a posléze organizace exilové strany byla nejen početně slabá, ale také do jisté míry zatížena představami o předchozích formách organizace a činnosti. V osobní korespondenci zachované v archivu Exilové ČSSD se stejně jako v jejich tiskových projevech opakuje stereotypní formulace odkazující na vzor „hamplovské“ sociální demokracie proti „fierlingrovské“ zrádcovské páté koloně uvnitř strany.¹² Nepříznivě vzhledem k budoucnosti a potřebě rozšiřovat bázi exilové strany se projevila krajní nedůvěra ke všem nově příchozím exulantům, zejména k bývalým „prominentům“, kteří setrvali ve svých funkcích a úradech ještě pár měsíců po únoru 1948 (např. otec autorky studie o Vilímově případě, Karel Maiwald, významný statistik a ekonom – a sociální demokrat – se kvůli nepříteli vedoucích funkcionářů exilové ČSSD jen se značnými obtížemi dostal z lágru uprchlíků v západním Německu do Anglie)¹³. O dvacet let později se to opakovalo ve vnitřních sporech o to, jak se zachovat k „nové emigraci“ po srpnu 1968, zejména k bývalým komunistům. Nešlo jen o Zdeňka Mlynáře či Jiřího Pelikána, ale o stovky dalších. Také původní představa o územní organizaci exilové ČSSD z roku 1948, totiž jejího vytváření kolem centrály „představenstva“ v Londýně s „výkonným výborem“ – hrstky bývalých funkcionářů domácí ČSSD, odpovídala realitám strany působící v normálních politických poměrech své země, nikoli však málo početným komunitám exilu. Noví členové exilové strany byli jen volně korespondenčně spojeni s centrálou. Rozptýlení členů téměř po celém světě kontakty ztěžovalo. Plánem bylo postupně doplnit a dobudovat organizace utvářením „zemských organizací“ v jednotlivých státech, zvláště v Evropě, kam byli vysláni či z tamního exilu jmenováni „důvěrníci“ centrály. To však byl plán příliš optimistický a zatížený starým modelem výstavby strany. Jeho provádění se dařilo jen částečně, zpravidla také jen tam, kde se skupina nových exulantů po srpnu 1968 mohla uchytit v novém prostředí a opřít se nejen o českou sociálně demokratickou organizaci,

11 Srv. Karel Kaplan, *Das Verhängnisvolle Bündnis*. Unterwanderung, Gleichschaltung und Vernichtung der Tschechoslowakischen Sozialdemokratie. Wuppertal 1984. Kaplanův český text pomáhal přeložit a redigovat Jiří Loewy.

12 Viz zvláště ve složce korespondence sekretáře Václava Holuba.

13 Viz memoáry paní Maiwaldové, předané Sylvou Šimsovou jako nepublikovaný rukopis do ČSDS.

ale také – a především – o silné instituce a organizace místní sociální demokracie, případně odbory apod.

Pro exilovou stranu se rovněž stala životní nezbytností podpora ze strany živé a silné „bratrské“ sociální demokracie v zemi zvolené jako sídlo ústředí. Exilová ČSSD vystřídala jako své ústřední sídlo Londýn a (postupně slábnoucí) oporu v Labour Party v letech 1948–1971, ve Spolkové republice Německo v letech 1971 až 1973, ve Švýcarsku v letech 1973–1989, a opět v Německu (SRN) v závěru činnosti 1989–1995. Neshody v orientaci na tu či onu stranu nebo stát hrály ve sporech uvnitř exilové strany a v boji o vůdčovství velkou roli. Dynamicky se vyvíjející zemská organizace „německy mluvících zemí“ s pozicemi v Německu, Švýcarsku a v zemích Beneluxu se pod vedením Jiřího Loewyho dokázala prosadit proti opozici, ovšem její velkou slabinou se stala později odhalená spolupráce blízkého partnera Jiřího Loewyho ve vedení zemské organizace – Ivana Pfaffa – s StB a zpravodajskou službou komunistického Československa.¹⁴

Ožehavý zůstával pro organizaci exilu problém legitimacy každého vedení. Vůdci strany se mohli zprvu odvolávat jen na volby v roce 1946. Stárlí však a s časovou vzdáleností od těsně poválečné doby a s proměnou situace byla jejich legitimita (zvláště trojice vůdců Václav Majer, Václav Holub, Vilém Bernard v Londýně) zpochybňována opozičními hlasy – a mimo jiné se vždy znovu objevovaly odkazy na „nečistou“ aféru Vilím a jeho odstranění z vedení. Novou podobu legitimacy měly dát vedení až výsledky voleb na kongresech ve Švýcarsku či v Německu na počátku sedmdesátých let a znovu v osmdesátých letech. Vzhledem k relativně malé účasti delegátů z jednotlivých zemí spory ovšem nepřestaly. Dostatečně o nich informuje kniha Lužova, neprávem v kritické recenzi Karlem Hrubým označovaná jen za „intriky“ a osobní útoky.

Hlubším důvodem, proč mohlo být nové vedení exilové strany – a zvláště po roce 1980 – vždy dosti silnou opozicí znevažováno, tkvěl v tom, že po ztroskotání pokusů z prvních let po únorovém převratu o udržení spojení exilu s ilegálními organizacemi doma (o což se pokoušel právě Vilím), chyběl centrále životně důležitý kontakt, a tudíž pochopení nálad a představ lidí sympatizujících se sociálnědemokratickou tradicí uvnitř Československa. Exilové ČSSD se nepodařilo ani dostatečně zakořenit mezi novými emigranty po roce 1968.

Ani čtvrtletně vydávané *Právo lidu* založené a řízené Jiřím Loewym v SRN nedokázalo konkurovat časopisům a postupně rostoucí literární produkci řady exilových nakladatelství, které byly programově „nadstranické“. Dominovala především periodika, která velmi úspěšně řídili z Paříže Pavel Tigrid (*Svědectví*) a z Říma

14 O rozsahu této zpravodajské aktivity Pfaffa informoval veřejnost poprvé Radomír Luža ve své knize. Archivní doklady jsou nezvratné a dokumenty jsou dnes přístupné každému, proto pokus Karla Hrubého zlehčit Lužovy argumenty proti Pfaffovi a nepřímo i Loewymu v Hrubého současných člancích a recenzích nemohou mít úspěch.

Jiří Pelikán (*Listy*). A jejich dominance, pokud jde o spojení s domovem a domácím disentem, trvala i v osmdesátých letech.

Zdá se, že právě slabost vedení a jednotlivých vůdců exilové ČSSD vyostřovala názorové i osobní spory. Byli přitom jistě přesvědčeni, že právě oni mají poslání udržet starou tradici sociální demokracie proti riziku „rozpuštění“ v nových proudech exilu. Bylo by ovšem vulgarizací a zjednodušením vysvětlovat tyto spory materiálními zájmy jednotlivců. Nikdo z vedoucích postav exilu „z politiky“ nezbohatl, byla to jen spousta neplacené práce, často plné obětí. Jistě, určitá potřeba sebe-realizace a pokračování v dlouho sledované politické dráze hrála svou roli, stejně jako vědomí závislosti na podpoře velkých stran sociální demokracie.¹⁵ Exilovou ČSSD však musíme hodnotit nejen podle jejích vnitřních sporů o vedení. Ani počet členů exilové strany či poměrně slabé spojení s domovem nemůže být jediným kritériem. Její význam spočíval v udržení kontinuity sociálnědemokratického programu a v symbolické hodnotě dlouhodobé existence ČSSD na poli mezinárodním a propagandistickém. Je ovšem charakteristické, že v několika debatách o novém programu strany, které lze vysledovat v dokumentech archivu exilové ČSSD, skutečně živou a trvalou odezvu našly jen dva velké problémy:

- 1) česko-německé vztahy a zvláště postoj k sudetoněmecké organizaci (SdL) a jejímu spojení s německou SPD (zejména prostřednictvím Ebertovy nadace se Seliger-Gemeinde),
- 2) hodnocení komunistů a bývalých komunistů, a postoj k nim v exilu i doma; tento spor trvá i po roce 1989.¹⁶

Rozpory v názorech na tyto otázky rozdíraly nejen exilovou českou sociální demokracii, ale v devadesátých letech i ČSSD „doma“ – a vlastně i českou společnost jako celek.

15 Na rozdíl od polského a částečně také maďarského exilu, které měly vlastní tradičně silné a dlouho budované instituce, byla exilová ČSSD nucena žádat o nezbytné přístřeší a alespoň malé dotace na administrativní náklady. Zpočátku našlo vedení takový azyl v Labour House – majetku Labour Party, později se staly patrony exilové ČSSD sociální demokracie ve Švýcarsku a s ní volně spojený Sozialarchiv, v Německu pak SPD a její nadace Friedrich-Ebert-Stiftung.

16 Česko-německá a zvláště sudetoněmecká otázka byly předmětem debat a sporů v korespondenci předních členů exilové strany několikrát, nejsilněji ale v souvislosti se zveřejněním samizdatového textu z Československa, podepsaného pseudonymem Bohemus v exilovém *Právu lidu*. Viz vylíčení polemiky kolem otištění této statě, proti které protestovali zvláště aktivisté sociálnědemokratického exilu z USA, jak je ve své knize podal Radomír Luža. Čtenář může Lužovu interpretaci konfrontovat s nedokončenými memoáry Jiřího Loewyho, *Úseky polojasna*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2005. Srv. též Loewyho příspěvek pro sborník *Léta mimo domov* (1996): *Proti informační blokádě, Publikační činnost ČSSD v exilu*, a výbor z Loewyho fejetonů a publicistiky otiskovaných již v devadesátých letech v České republice v *Lidových novinách* a jinde: *Kolik druhů syra potřebuje člověk?* Akropolis, Praha 2004. Připomenutí si zaslouží a obsáhle a informačně závazná recenze Karla Hrubého Vydátné torzo. Nad nedokončenými vzpomínkami Jiřího Loewyho, *Soudobé dějiny* 2005, č. 3–4. s. 784–791.

Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950¹

Sylva Šimsová

Blažej Vilím (3. února 1909–26. září 1976) byl v poválečných letech generálním tajemníkem sociálně demokratické strany. Vyučil se kovodělníkem, cizelérem, a zároveň složil dálkově maturitu. Už od mládí psal články, a pravděpodobně by se rád byl věnoval novinářské nebo literární dráze. V sociální demokracii se seznámil se svou budoucí ženou Mirkou, která byla dcerou básníka a politika Antonína Pánka. Vzali se krátce před válkou.

V roce 1940 byl Blažej Vilím zatčen gestapem pro odbojovou činnost a odsouzen – společně s Jiřím Hájkem – k dlouholetému vězení v Ebrachu. Pro Mirku to byla dlouhá těžká léta čekání a obav. Po válce se vrátil z vězení, kde přišel o zuby a zbělaly mu předčasně vlasy.

Po krátkém váhání přijal místo generálního tajemníka sociálnědemokratické strany. Do exilu odešel spolu s Mirkou na začátku března 1948. Byl prvním českým

1 Kromě pramenů v osobním držení měla autorka k dispozici písemnosti uložené v londýnské British Library (BL), v Churchill College v Cambridge (CH), v pražském Ústavu pro soudobé dějiny (ÚSD Praha) a v Československém dokumentačním středisku v Praze (ČSDS Praha), a takto na ně i odkazuje. V mezidobí od napsání materiálové studie do jejího zveřejnění byly v ČSDS archiv exilové sociální demokracie a kopie „Vilím Papers“ z British Library uspořádány do souborného fondu Exilová sociální demokracie, který je součástí sbírkového fondu Československé dokumentační středisko 1948–1989 uloženého v Národním muzeu v Praze. (Viz údaje v článku Františka Svátka v tomto svazku ročenky, pozn. 4.) Všechny dokumenty označené v poznámkovém aparátu zkratkou uložení BL (tj. „Vilím Papers“) a ČSDS Praha jsou k dispozici ve zmíněném fondu Exilová sociální demokracie. (Pozn. redakce.)

politikem, který po komunistickém puči dorazil do Anglie. Jeho první starostí bylo informovat britskou Labour party a další socialistické strany v Evropě o tom, co se stalo v Československu.

Usadili se v Londýně. Vilímův osobní život byl velice těžký. Než dostali v Británii sociální podporu od Czech Refugee Trust Fund, žili skromně z peněz, které si půjčili od přátel. Později si našli zaměstnání, spláceli dluhy a podporu již nepobírali. Když jsme se s nimi na jaře 1953 setkali, bydleli v severním londýnském předměstí Muswell Hill. Ve středověku bývalo na kopci Muswell Hill poutní místo se zázračnou studnou, za války tam byla ve staré školní budově ubytovna pro československé uprchlíky. Vilímovi poskytovali ve svém domě levné ubytování ponorovým uprchlíkům, bydlel tam například také básník Ivan Blatný.

K Vilímovým jsme se nastěhovali s klavírem, který jsme krátce předtím koupili od jedné paní. Můj muž studoval na hudební koleji a dlouhé hodiny cvičil. Mirka si libovala, že má v domě hudbu, protože celé dny seděla u drobných ručních – a špatně placených – prací. Barvila hračky, lepila bižuterii. Na ty tři roky, co jsme v jejich domě žili, mám krásné vzpomínky. Protože byli bezdětní, uvítali naši přítomnost a postupně nás začali pokládat za svou rodinu. Později jim naše děti nahrazovaly vnoučata, které jim osud upřel. Blažej pracoval jako cizelér v malém podniku, kde se vyráběly imitace starožitností. Z knihovny, kde jsem pracovala, jsem mu nosila knihy o různých historických stylech. Říkával mi, že sice politice nerozumím (straničká politika mne nezajímala), ale že jsem pilná knihovnická včelička.

Po večerech a víkendech se Vilímovi intenzivně věnovali exilové politice. Vyřizovali korespondenci a hostili doma různé návštěvníky, někdy i celé schůze. Nás mladých se to netýkalo, měli jsme jiné zájmy a na různé exilové spory jsme se dívali s odstupem. Po třech letech u Vilímů a celkově pěti letech v Británii jsme konečně dostali povolení ke stálému pobytu. Blažej nám poradil s koupí a údržbou domu. Mirka si vylepšila angličtinu a mohla si najít lepší zaměstnání. Když po letech Blažej odešel do důchodu, zůstala rovněž doma a věnovala se olejomalbě. Malovala na objednávku zátiší s květinami. Chodila si na to vybírat květiny z naší zahrady. V důchodu se Blažej dostal k tomu, co vždy chtěl dělat – k literární činnosti. Vydával *Perspektivy socialismu*.

V září roku 1976 dostal náhlý srdeční záchvat a zemřel na cestě do nemocnice. Mirka byla zdrcena, nedovedla si představit, jak bude bez něho žít. Navrhla jsem jí, aby roztříдила Blažejovy dokumenty a uspořádala archiv, který bych jí potom pomohla uložit v některé anglické knihovně. Doufala jsem, že jí to odvrátí myšlenky od hlubokého zármutku. A vskutku se jí podařilo všechny písemnosti vzorně roztřídit a uspořádat. Archiv nabídl rukopisnému oddělení British Library, kde však přijali pouze polovinu s vysvětlením, že korespondence po roce 1968 „není histo-

rická“. Překvapilo mne to a začala jsem hledat knihovnu, která by vzala druhou polovinu.

Napadlo mne také, že bych Mirce mohla dát psa, aby nebyla sama. Během našeho pobytu u nich tam žil nalezenec Moušl, kterého měla Mirka moc ráda. Vyděšeně mne prosila, abych jí psa nedávala. Teprve později jsem pochopila, že chtěla mít volné ruce, aby mohla udělat, k čemu se chystala.

Během jubilea anglické královny v létě 1977 nás Mirka pozvala na oslavu. Bylo to velice důstojné a Mirka vypadala dobře. Ulevilo se mi, byla jsem přesvědčena, že se už se svým zármutkem smířila. Za několik týdnů nás přišla navštívit, když jsme se vrátili z dovolené ve Skotsku. Přivezli jsme jí velkou kyticí skotského vřesu. Povídala si s námi a několikrát zdůraznila, abych se postarala o tu druhou polovinu archivu. Ujistila jsem ji, že to udělám. Ráno u nás zazvonila policie se zprávou, že „Mrs. Viliim“ si vzala v noci život a nechala nám dopis. Vedle ní prý ležely fotografie a kytice vřesu.

Archiv se mi podařilo uložit v Churchill College v Cambridge. Později jsem tam přidala také archiv svého otce Karla Maiwalda a Vilímova tajemníka Jana Svobody. Dokumenty v British Library i Churchill College byly uzavřeny až do roku 1997. Od té doby pracuji na dokumentaci a pomáhám badatelům vyhledávat informace.

Jedna z věcí, která Mirku velice tížila, byly události v roce 1950, které vedly k tomu, že Blažej Vilím byl zbaven funkce generálního tajemníka. Text, který následuje, podává o těchto událostech souhrn informací, jež se mi podařilo shromáždit. Plním tak slib, který jsem Mirce dala.

I. „Případ Vilím“ (1950)

K událostem, o nichž zde bude psáno, došlo v roce 1950, tedy před více než půl stoletím. Někteří pamětníci už nežijí a některé dokumenty se nezachovaly. Chci zde shrnout fakta zapsaná v dochovaných dokumentech a posléze připojit svoji hypotézu, jak lze popisovaným událostem porozumět.

Dva základní dokumenty o propuštění Blažeje Vilíma z funkce, zabývající se nařčeními proti němu vznesenými, jsou Důvěrný oběžník ústředního výkonného výboru (dále jen ÚVV) ČSSD ze dne 27. září 1950, který vycházel z jednání schůze ÚVV konané 11. září 1950, a Vilímův rozklad v individuálně rozesílaném dopise členům ČSSD z 10. října 1950, označeném jako důvěrný.

Obvinění Blažeje Vilíma v důvěrném oběžníku ÚVV z 27. září 1950

Diskuse ÚVV o „případu Vilím“ byla založena na stížnosti v dopise výboru zemské organizace v Paříži ze dne 2. září 1950: „Blažej Vilím od léta 1949 usiloval o to, aby se dostal do čela jisté akce, a zároveň aby se za zády strany spojil s různými činiteli jiných skupin a vytvořil s nimi zvláštní skupinu, která by se postupně zmocnila vedení všech politických věcí v exilu. Po selhání pokusu domluvit se na takovém ‚direktoriu‘ s dr. Ripkou pokusil se Blažej Vilím uskutečnit svou osobní dohodu s představiteli ‚pravice‘.“²

Obvinění vznesená vůči B. Vilímovi v důvěrném oběžníku se týkala následujících bodů:

- a) Měl se účastnit příprav na nedomyšlenou, lehkovážnou a pro domov velmi nebezpečnou akci, o níž není možno bližší podrobnosti uvádět v dopise svěřeném poštovní dopravě do různých zemí.
- b) V souvislosti s touto akcí měl iniciativní účast na přípravách k utvoření tzv. „direktoria“, které spolu s ním mělo tvořit několik jiných politických činitelů a generál Mirko Vesel. Po selhání prvního pokusu v srpnu a září 1949 usiloval B. Vilím o vytvoření tzv. „druhého direktoria“ na změněné základně, rovněž za účasti generála Vesela a některých jiných vojenských a politických osobností.
- c) Všechny tyto akce připravoval B. Vilím tajně, bez vědomí představenstva a ústředního výkonného výboru strany, a neinformoval tyto orgány ani dodatečně, naopak se snažil popírat a zastírat již zjištěná fakta.
- d) Při projednávání obvinění Oldřicha Haselmana nesnažil se Vilím o objektivní projednání a posouzení věci, ale naopak se do poslední chvíle pokoušel Haselmana krýt.³

Dokument obsahoval ještě dalších osm bodů, ve kterých bylo obvinění rozvedeno, například : „Představenstvo se na základě tehdy zjištěných okolností usneslo ve schůzi 14. října 1949 takto: Soudruh Vilím při své návštěvě ve Francii a Německu jednal bez vědomí strany o věcech, o kterých představenstvo nebylo jím předem informováno a ani po zmíněné cestě. Tato jednání mohou mít pro stranu škodlivé následky ... Představenstvo, vyslovujíc nesouhlas s postupem s. Vilíma, odmítá za jeho postup odpovědnost a zjišťuje, že Vilím překročil kompetenci generálního tajemníka. Představenstvo vyslovuje s. Vilímovi důtku ...

2 Originál dopisu se nezachoval. Cituje se ve znění Důvěrného oběžníku ÚVV členům ÚVV 27/9/50, BL ADD. MS. 74972, f. 88–93.

3 Srovnej tamtéž: Důvěrný oběžník ÚVV, BL ADD. MS. 74972, f. 88–93.

Koncem září 1949 informoval p. Voženílek ss. Bernarda a Haise, že s. Vilím navrhoval jeho skupině účast na vytvoření politického ústředí ‚dělníků a rolníků‘, jež by později mohlo mít sídlo ve Vídni.“⁴

Schůze ÚVV z 11. září 1950 přijala jednomyslně toto usnesení: „1) Blažej Vilím přestává být členem ústředního výkonného výboru a členem představenstva čs. sociální demokracie. 2) Blažej Vilím se zbavuje funkce ústředního tajemníka. 3) Ve smyslu čl. 8. org. řádu strany se toto usnesení předkládá členům ÚVV, kteří sídlí mimo Anglii, k hlasování per rollam.“⁵

Písemné hlasování o usnesení mělo být posláno na adresu Václava Majera do 20. října 1950. V roce 1950 měl ÚVV 30 členů, z nichž 13 žilo v Anglii. Pro návrh hlasovalo 16 oslovených: V. Beneš, V. Bernard, K. Gans, K. Hanuš, V. Holub, J. Kosina, E. Leiss, R. Luža, V. Majer, A. Mokry, J. Mrázek, J. Novotný, R. Pollák, K. Rejchrt, M. Sedlák, A. Slovák. Proti návrhu se vyjádřilo pět hlasujících: J. Brucha, J. Horák, J. Prosser, F. Plašil, J. Svoboda. Hlasování se zdrželi tři: J. Klapka, E. Tábořský, J. Žák. Neodpovědělo pět oslovených: M. Kerner, F. Raus, F. Němec, M. Vaněk, A. Vostrejš.⁶

Vilímova reakce na obvinění

Na obvinění reagoval Vilím 10. října 1950 důvěrným dopisem, který rozeslal sociálním demokratům, patrně členům ÚVV žijícím v exilu. Poukázal v něm na širší politickou krizi ve straně: „Upozorňoval jsem na vážnost vzrůstajících ideologických zmatků v našich řadách, projevujících se v názorech, jež poctivě domyšleny musí vésti k ideové likvidaci sociální demokracie. Varoval jsem před povolováním osobních sporů mezi soudruhy, nebo alespoň žádal, abychom se jimi nezabývali a pokusili se soudruhy zaměstnat přemýšlením politickým. Protokoly o schůzích členů ÚVV v Anglii jsou vážným obviněním nás všech zde. Obrazem neschopnosti řešit politické otázky, lépe řečeno, vůbec se k nim dostat. Jsou obrazem situace strany, která ukazuje příznaky vážné politické a morální krize.“⁷

Vilím kritizoval, že schůze 11. září 1950, na které bylo jednomyslně hlasováno o usnesení zbavit ho funkcí, se zúčastnilo pouze 6 ze 13 členů ÚVV žijících v Anglii včetně Václava Majera. Podrobnosti jeho rozboru budou shrnuty později, v souvislosti s jednotlivými body obvinění.

Závažná část Vilímova dopisu pojednávala o jeho činnosti ve Francii, kde pomáhal řešit problém pašování nylonek přes americkou pomocnou organizaci In-

4 Tamtéž.

5 Tamtéž.

6 BL ADD. MS. 74973, f. 97.

7 Vilím – důvěrný dopis z 10/10/50, BL ADD. MS. 74973, f. 70–50/50.

ternational Rescue Committee (IRC). Účelem zveřejnění této informace, do té doby důvěrné, bylo upozornit na složité pozadí „případu Vilíma“ a „případu Haselmana“.

Během svého pobytu v Paříži na konci srpna 1950 Vilím napsal své ženě Mirce: „Dušinko, to ti je svinstvo. Opravdu už to tak dále nejde. V tom světle ostatních věcí zde, připravených proti mně, Jardovi a Frantovi [šlo o Jaroslava Prossera a Františka Plašila] vidím jasně, že moje největší chyba byla, že jsem pronikání takových poměrů podceňoval. (...) Věci zde byly již připraveny a předseda je měl na místě zhlédnouti, nepočítalo se s mojí účastí. Ta má význam pouze v tom, že jsem zde na vlastní oči viděl, jací jsou soudruzi gaunerí (...) Došlo k surovým útokům na Jardu a Frantu, jejichž obsah ukazuje, že při nedávné návštěvě Veltruského v Londýně bylo s *Bernardem* dohodnuto, že zdejší z. výbor pomůže k likvidaci *všech najednou*.“⁸

Reakce členů ČSSD na Vilímovo odvolání

Jan Svoboda vyjádřil nesouhlas s řešením uvedeným v oběžníku z 27. září 1950, protože po stránce formální byl postup nesprávný a odporoval organizačnímu řádu.⁹ Jan Klapka žádal, aby mu – než se vyjádří – byly zaslány opisy zápisu o schůzích ÚVV, ve kterých uvedená záležitost byla projednávána. Eduard Táborský se zdržel hlasování s tím, že na základě oběžníku ze dne 27. září si nemohl učinit konečný úsudek. Jan Žák se vzdal hlasování, protože dostatečně neznal skutkovou podstatu.¹⁰ Luža napsal ÚVV: „Plně se ztotožňuji s návrhy přijatými členy ÚVV v Londýně, i když bych sám volil vyloučení p. B. Vilíma ze strany.“¹¹ V dopise Ripkovi pak Luža dodal: „Vilím je konečně odstraněn.“¹²

Českoslovenští sociálnědemokratičtí důvěrníci z čs. uprchlických táborů v Německu přijali 10. října 1950 rezoluci, ve které uvedli: „Zpráva o zbavení s. Vilíma funkce generálního tajemníka a člena předsednictva strany zapůsobila skličujícím dojmem na nás funkcionáře i na všechny ostatní soudruhy v německém exilu. Tento postup poskytl velmi účinnou zbraň všem politickým protivníkům, jejichž posměšky jsou v stavu otrásti důvěrou ve vedení strany u členstva v exilu i u stoupenců ve vlasti, protože rozhodnutí bude nepochybně propagačně využito komunistickým režimem.“¹³

8 Vilím Mirce 30/8/50, CH BVLM 2/2.

9 Svoboda ÚVV 12/10/50, BL ADD.MS 74973, f. 78–79.

10 BL ADD. MS 74973, f. 57.

11 Luža ÚVV 17/7/50, ČSDS Praha.

12 Luža Ripkovi 8/11/50, ÚSD Praha, fond Ripka.

13 BL ADD. MS. 74973, f. 100–101.

V Ludwigsburgu, kde se V. Bernard setkal se sociálnědemokratickými uprchlíky, se členové strany postavili na stranu Vilíma. Ve zprávě o setkání se píše: „Představenstvo strany bylo v minulých časech semeništem osobních sporů, což bylo jedním z důvodů nynější těžké krize uvnitř strany, tj. v představenstvu strany, a některých členů ÚVV žijících v Anglii. Jednání toto je označováno přítomnými soudruhy z Německa jako jednání nanejvýš nezodpovědné a lehkovážné, ze kterého se musí soudruzi a vedení strany v příštích dobách zodpovídati.“¹⁴

Josef Horák během setkání řekl: „Bagatelizujete jej [Vilíma] a odhazujete ho na vedlejší kolej ve vedení strany (...) Jak se mohlo stát, že tam [do COMISCO (Committee of the International Socialist Conference – Výbor mezinárodní konference socialistických stran)] nebyl delegován s. Vilím a dostal jsi se tam, s. Bernarde, když k tobě nemá emigrantská veřejnost plnou důvěru a podezřívá tě z napomáhání rozkladu strany s Fierlingerem a může se plným právem domýšlet, že napomáháš rozkladu strany i zde (...) kdyby jenom polovina věcí v rozkladu s. Vilíma obsažená byla pravdou, že by se rázem situace změnila ve prospěch s. Vilíma, z čehož by soudruzi byli povinni vyvodit osobní důsledky.“¹⁵

Luža, který se až do doby svého konfliktu s Haselmanem v roce 1950 snažil udržet s Vilímem dobrý vztah, psal naléhavě na vedení strany, že Vilím nebyl dostatečně potrestán: „P. S. Návrh na vyloučení V. podán po náležitě úvaze (...) proč takového gaunera šetřit (...) vždyť je to hrozné!“¹⁶

Později Macháček informoval Vilíma, že Luža nebyl iniciátorem Vilímova sesazení: „Měl jsem s L. soukromý rozhovor, při kterém mi prohlásil se slzami v očích, že k akci proti V. a H. nebyl hlavním iniciátorem [vepsána poznámka Mirky Vilímové: „lhář“], ale že tam byl vmanévrován (...) hlavním zloduchem je skutečně Veltruský, který do očí se staví jako kamarád (...) Věřím, že šikovně nastrčil Lužu na věc, kterou on organizoval.“¹⁷

Macháček, který byl poslán do zahraničí, aby získával informace o sociální demokracii v exilu, se později vrátil do Prahy. Luža se snažil ublížit Vilímovi i jinde než ve vedení strany. Chlubil se např. Ripkovi, že se mu podařilo narušit vztah mezi Stránským a Vilímem: „... upoutal jsem p. ministra, který ve všech snahách byl nakloněn spíše vidět řeči než skutečnosti, faktem, že mi V. říkal v r. 49 v Paříži, že jede s tajnými plnými mocemi od něho. Dovedete si představit, že od té chvíle to V. zcela prohrál.“¹⁸ Vzhledem k tomu, že Stránského korespondence s Vilímem pokračovala, neměla Lužova intrika v tomto případě vliv.

14 Bernardova návštěva v Ludwigsburgu 20/10/50, BL ADD. MS. 74968, f. 72–74.

15 Tamtéž.

16 Luža Holubovi 15/6/51, ČSDS Praha.

17 Macháček Vilímovi 7/4/53, BL ADD. MS. 74991, f. 20.

18 Luža Ripkovi 22/10/50, ÚSD Praha, fond Ripka 308.

II. Vilímovy cesty do Francie a Německa

Jako ústřední tajemník ČSSD v exilu měl Vilím povinnost řešit problémy na evropském kontinentě, když to situace vyžadovala.

Pašování nylonek

V zápise o schůzi 9. prosince 1949 podal Vilím zprávu o svém zájezdu do Paříže mezi 29. listopadem a 1. prosincem, kde se setkal s paní Benzionovou, ředitelkou americké pomocné organizace International Rescue Committee (IRC), aby s ní projednal případ pašování nylonek. Sdělila mu toto: „Na počátku měsíce září obdržel pařížský IRC od společnosti, která organisuje pro IRC zámořskou dopravu, sdělení, že pro pařížskou kancelář byly převzaty k dopravě 3 bedny, které byly deklarovány jako zásilka centrály IRCu v USA, která obsahuje sbírku obnošených šatů (...). P. Karol Rubín požádal, aby bedny byly v Paříži vydány p. Haisovi (...). Mme Benzion se pozastavila nad tím, že má být zásilka vydána s. Haisovi, který žije v Londýně (...) Několik dnů potom ji však zavolal telefonicky s. Hais. Sdělil, že přijel do Paříže k vyřizování nějakých politických záležitostí (...) Některý z příštích dnů, když se s. Hais dotazoval, zdali již zásilka došla, byla neobvykle rychle přepojena na šéfa společnosti, který ji nepřipustil vůbec ke slovu a položil otázku, zda zas neurguje vyřízení zásilky deklarované jako staré šatstvo pro uprchlíky, ve které bylo nalezeno 700 párů nylonových amerických punčoch (...) Karol Rubín (...) po vyslechnutí zprávy prohlásil, že ‚také manželky našich soudruhů mohou nosit americké nylonové punčochy‘. Tato jeho poznámka Mme Benzion velmi rozčílila (...) Mme Benzion byla s. Haisem požádána, aby se o věci co nejméně hovořilo, a že po jeho odjezdu bude s ní v této záležitosti dále ve styku s. dr. Luža (...) Ona sama okamžitě informovala americké vyslanectví a všechny příslušné úřady, aby bylo jasno, že má v celé záležitosti naprosto čisté svědomí.“¹⁹

Datum Haisovy návštěvy v Paříži se dá odvodit z informace ve Vilímově důvěrném dopise: „... vzápětí po návratu Haise z Paříže. S. Bernard, který v době pobytu Haise byl rovněž v Paříži, se ještě nevrátil. O odjezdu obou soudruhů jsem se dověděl dodatečně a důvody cesty ani zpráva o ní nebyly podány.“²⁰ Později předsednictvo poskytlo korespondenci mezi Haisem a Rubínem k dispozici paní Benzionové, aby dokázalo, že strana do akce zapletena nebyla.²¹

Vilím o případu napsal ve svém otevřeném dopise soudruhům: „Považoval jsem všechny zjištěné okolnosti za příliš závažné, aby s. Hais mohl zůstat členem před-

19 Zápis 9/12/49, BL ADD. MS. 74970, f. 73–78.

20 Důvěrný dopis B. Vilíma 10/10/50, BL ADD. MS. 7493, f. 70–73.

21 Zápis předsednictva 26/4/50, ČSDS Praha.

stavenstva i ÚVV strany. Proti mému hlasu bylo však přijato řešení, že s. Hais pouze podá představenstvu rezignaci, která nebude formálně vyřízena, a vzdá se výkonu funkce s tím, že o věci bude rozhodnuto, až šetření v celé záležitosti bude vyřízeno.“²²

V červnu 1950, po výsledku dlouho hledaného Rubína americkými úřady, zoslal A. Hais šesti členům představenstva a ÚVV v Anglii dopis, ve kterém konstatuje, že „důvody, jež ho vedly k tomu, aby dal představenstvu své funkce k dispozici, pominuly.“ Dopis obsahoval útoky na Vilíma a Haselmana a zmiňoval se o dokumentu, který mu byl zatajen.²³

Vilím o zatajeném dokumentu napsal v dopise Miloši Vaňkovi: „Pokud v něm mluví o dokumentu, který mu byl zatajen, jde o protokol amerických úřadů s Rubínem, který došel na Majerovu adresu v době, kdy byl Hais v Paříži. V protokole Rubín tvrdí, že celou akci dělá v úplné dohodě s Haisem.“²⁴

Strana práce

Během léta 1949 odjel Vilím do Paříže. V zápisu představenstva z 24. srpna 1949 se o tom píše: „S. Vilím podává zprávu za dobu své nepřítomnosti v Londýně. Obdržel telefonicky důležitou zprávu z Paříže, po které se rozhodl okamžitě do Paříže odcestovati. Šlo o schůzku s osobou, která mohla poskytnouti některé důležité informace, zejména v souvislosti se stále pronikajícími zprávami o přípravách násilných akcí v ČSR. Domníval se, že se po rozhovoru v Paříži po několika dnech vrátí. Teprve tam zjistil, že se musí zdržeti déle, a s. Majerovi to napsal. Ukázalo se nutným, aby zajel také do Německa, nikoli ovšem do táborů, nýbrž k rozhovoru ve francouzské zóně Německa.“²⁵

Koncem léta 1949 psal Vilím Ripkovi o svých dojmech z táborů v Německu: „Zajímají mne také Tvé zkušenosti z táborů v Německu. Já sám jsem si odnesl dojem, že věci, na které jsem se jel podívat, nejsou tak horké, jak se snad mohlo zdát odtud.“²⁶

Ve schůzi představenstva 30. září 1949, když Vilím podával zprávu o své cestě na kontinent, byl Majerem nařčen ze spolupráce se Stranou práce: „V Německu se mají organizovat za podpory Američanů odbojové skupiny pro otevřenou akci odporu doma. Stejně skupiny mají být tvořeny také v Československu (...) Vojenským velitelem akce má být gen. Veselý. Druhým velitelem má být štábní kapitán Martí-

22 Důvěrný dopis B. Vilíma 10/10/50, BL ADD. MS 74973, f. 70–73.

23 Tamtéž.

24 Vilím Vaňkovi 8/8/50, BL ADD. MS. 74989, f. 54–55.

25 Zápis představenstva 24/8/49, BL ADD. MS. 74970, f. 45–46.

26 Vilím Ripkovi 20/8/49, ÚSD Praha, fond Ripka 517.

nek, kterému k tomuto účelu bude půjčena hodnost generála. Gen. Liška měl být požádán o hlavní velitelství. O této akci byl informován s. V., který zajel do Francie a Německa, aby pro tuto akci slíbil podporu dělnického křídla soc. dem.²⁷

Vilím v odpovědi řekl, že obdivuje fantazii autora této zprávy, a vysvětlil účel své cesty: „Účelem jeho cesty do Fr. bylo mimo jiné, jak už to v předsednictvu strany a konečně i ve ÚVV sdělil, aby se přesvědčil, co je pravdy na zprávách, že existují v zahraničí skupiny mající spojení s domovem, uvažující o organizaci násilných akcí v ČSR (...) Je to skupin několik (...) Martínek je hybnou pákou této skupiny. Pokud měl s. V. v této souvislosti rozhovory, upozorňoval na to, že takové pokusy jsou velmi naivní, mohly by naší věci spíše uškodit, poněvadž boj proti režimu v Československu je otázkou především politická.“²⁸

O Straně práce se znovu diskutovalo na schůzi ÚVV 6. února 1950, kde Horák sdělil, že do akce je zapojeno několik soudruhů a strana by se měla věcí zabývat. Vilím s ním souhlasil: „Připomínka s. Horáka je správná. Vytvořením Strany práce, tj. jednotné strany demokratického socialismu, zabývají se bohudík většinou jen slušní lidé, zejména mládež a studenti. Je to skupina kolem Skutečnosti, někteří lidé v Německu, avšak patrně i někteří naši soudruzi. Pokud jde o tyto slušné lidi, lze předpokládat, že jejich úsilí vychází ze zklamání nad porážkou čs. demokracie, z někdy oprávněné kritiky politických stran a v naději, že nedostatky politického stranictví mohou být odstraněny novou stranou.“²⁹

Mokrý řekl, že věc se datuje od návštěvy Luži a Haselmana, kteří k tvoření Strany práce doma dali iniciativy. Domnívá se, že venku se vyvíjí docela konkrétní organizační činnost. Bylo usneseno, že sekretariát se má pokusit o bližší informace o tzv. Straně práce.³⁰ Mokrý se mýlil.

Haselman byl sice s Lužou ilegálně v ČSR, ale zakládání Strany práce se nezúčastnil: „Za společného ilegálního pobytu jsme se prakticky neviděli a každý jednal samostatně až do společného návratu do Rakouska.“³¹

Krátce po schůzi ÚVV Haselman napsal z Paříže dopis ÚVV, ve kterém popsal, co se stalo, když upozornil Veltruského na to, že Luža spolupracuje se Stranou práce: „Již od příchodu do emigrace i krátce před odchodem z ČSR jsem slyšel různé zprávy o vznikající činnosti nějaké nové socialistické strany, Strany práce, nebo jednotné strany socialistické. (...) v polovici ledna, kdy jsem jel na týden do Německa, jsem byl informován Jiřím Horákem v Ludwigsburgu o této straně a po zjištění celé řady skutečností (jako činnost Zahr. ústavu, vedeného s dr. Žákem, skupina okolo

27 Zápis představenstva 30/9/49, BL ADD. MS. 74970, f. 54–57.

28 Tamtéž.

29 Zápis ÚVV 6/2/50, BL ADD. MS. 74969, f. 182–187.

30 Tamtéž.

31 Haselman Šimsově, e-mail 23/12/04, v soukromém držení.

„Pravda vítězí“ v Holandsku, „Skutečnost“ v Ženevě atd.) jsem se rozhodl sledovat věc s opravdovou vážností a zasílat představ. strany přesné informace o vývoji této skupiny. Po návratu do Paříže (15.ledna) navštívili mne bez pozvání dva nár. socialisté, dr. Jan Mader, býv. peruánský konzul v Praze, a býv. člen hosp. komise ON nár. soc. dr. V. Suchý, spolupracovník Luďka Stránského ve Svob. zítřku. Tito mne mj. také informovali o činnosti Strany práce a udali několik jmen, z nichž jedno je zvláště zajímavé. Je to Přemysl [Vlastislav] Chalupa, brněnský nár. soc., s nímž jsem se několikrát sešel v 1944 v ilegálním kroužku „Čs. národohospodářský ústav“ v Brně. P. Ch. je mladý muž, inteligentní, rafinovaný, nebezpečný, i když snílek v řadě věcí. Podle jejich zpráv, které mám z jiných pramenů, lze soudit, že situace je asi následující: V ČSR existuje silná centrální skupina jednotné socialistické strany (nár. soc + soc. dem). která je organizována jak politicky, tak vojensky, pak celá řada drobných, většinou na sobě nezávislých skupin Strany práce, jejichž činnost je jen intelektuální.

Tato jednotná strana socialistická má prý připravený plán zmocnit se v okamžiku pádu komunistického režimu sekretariátu KSC a převzít moc v ČSR do svých rukou, bez ohledu na ostatní odbojové demokratické složky. Tedy plán čistě fašistický. Většina (snad prý až 90%) těchto lidí se rekrutuje z národních socialistů, jen malá část, většinou studentská a buržoazní mládež, ze sociálních demokratů. Tato i některé drobné skupiny S. P. mají mít výborné spojení se zahraničím. Jejich exponenti v exilu mají za úkol nevystupovat veřejně, zdržet se jakékoli polit. činnosti pod jménem tohoto nového hnutí. Jejich úkolem má být opatrně zůstat ve svých stranách a snažit se rozložit obě strany (NS a SD) zevnitř, využívající při tom hlavně mezinárodních spojení sociálnědemokratických, s nimiž kalkulují pro budoucnost. Centrum zahraniční buňky je Paříž, v tom případě by podle mého názoru byl P. Ch. vedoucím celé akce. Bylo mi rovněž řečeno, že ve věci pracuje prof. Fr. Kovárna, Ripka se silně o věc zajímá a chce si v případě nějakého ohrožení jeho osobní pozice zajistit aspoň tuto skupinu „lidí nevinných za únor 1948“ pro budoucnost. Oba nár. soc. mne upozornili, abychom si dali pozor na činnost s. Luži, který je s prof. Kovárnou téměř v denním styku a stýká se s lidmi, o nichž je dobře známo, že ve Straně práce pracují.

Veltruskému jsem vše zcela upřímně vyložil a požádal jsem ho o zachování přísné důvěrnosti celé věci. Navrhl, abychom našli někoho, kdo se zapojí do této strany a bude nás informovat o všem, co se tam děje. V případě pak, že s. Luža je aktivním jejich spolupracovníkem, bude vyloučen ze strany dříve, než by mohl zneužít své pozice. Nejednal jsem absolutně ve snaze Lužovi ublížit a myslím, že není nutno k tomu cokoli dodávat. Při věci tak vážné jako tato nerozhodují jakákoliv pouta osobní a přátelská, myslím, že každý, kdo si váží a má rád ideály a zásady, jimiž je

sociálnědemokratické hnutí udržováno a vedeno, by jednal stejně, kdyby cítil, že toto je čímkoliv ohroženo.

Další už vyplynulo z celé situace. S. Veltruský na nejbližší schůzi, místo aby splnil dohodnuté, začal se ostře vyptávat Luži na Stranu práce takovým způsobem, že tento okamžitě se ptal přímo na pramen informací a Veltruský byl nucen i ostatním ho říct. Není třeba zdůrazňovat, že Luža vše vyvrátil, jako ve většině politických věcí nebylo ani v této dosti důkazů, že obvinil Veltruského z osobních útoků. Luža podal demisi a prohlásil, že nebude ve výboru, zůstanu-li v něm já, že jsem připravoval jeho „odkráglování“ (přesný výraz) a že si u nás v Paříži nebudeme zavádět takové zvyky. Poněvadž pak ss. Kusý a i Hanuš rovněž brali věc z osobní stránky a nechtěli rozumět, že zde jde o věc čistě politickou a strany se týkající, považoval jsem za rozumné nerozmnožovat ještě více nešťastné emigrantské spory a rezignoval jsem proto na svoji funkci jednatele zemské organizace s tím ovšem, že se to absolutně netýká jakýchkoli jiných funkcí ve straně, do nichž jsem byl řádně zvolen.³²

Předsednictvo zemské organizace v Paříži přinutilo Haselmana rezignovat na schůzi 24. ledna 1950: „Dňa 24. 1. sme mali riadnu predsednicku schôdzku, na ktorej boli prítomní všetci členovia, Luža, Hanuš, Haselman, Veltruský a ja. Predmetom jednania bolo 1) že s. Haselman rozširuje o L. nepravdivé a ponižujúce správy etc. Obsah všetkých bodov bol dokazaný a na konci schôdzky s. H. i priznaný (...) rezignoval.“³³

Luža si Vilímovi na Haselmana stěžoval a uvítal jeho rezignaci: „... od určité doby Oldřich kde jenom může, mluví v nejhorším způsobu o mně (...) přišel k s. Veltruskému a prohlásil mu, že bezpečně ví, že já, Císař, Kovárna a Ripka děláme novou stranu (...) Veltruský se na věci ptal na schůzi mne (...) lež (...) z pramene Bušek-Suchý (...) Totéž prohlásil s. Kusý (...) ve výboru zůstanu já, nebo O. (...) H. podal rezignaci.“³⁴

Vilím mu na to odpověděl: „Vím, a to mi nikdo nepovídal, nýbrž vyplynulo to z řady rozhovorů s Tebou, že jsi zaujat myšlenkou jednotné strany dem. soc. (...) Nevycházel bych Ti ani, kdybys za tuto myšlenku bojoval. Spíše se obávám, aby ses k tomu cíli, jestliže ho hodláš dosáhnout, nechtěl dostatí nějakými postranními cestičkami.“³⁵

Vilímovo stanovisko potvrzuje Haselmanova vzpomínka: „Vlastislav Chalupa, agent STB (...) požíval plné důvěry čs. zpravodajců včetně Ripky, Kovárny a dalších v rámci ‚Zahraničního ústavu‘. Praha byla ipso facto nejen perfektně informovaná

32 Haselman Vilímovi 11/2/50, BL ADD. MS. 74973, f. 150–154.

33 Kusý Ripkovi, ÚSD Praha, fond Ripka 293.

34 Luža Vilímovi 29/1/50, BL ADD. MS. 74989, f. 9.

35 Vilím Lužovi 3/2/50, BL ADD. MS. 74989, f. 11–12.

o jejich činnosti, nýbrž ji i částečně řídila jeho prostřednictvím. Spolu s Blažejem jsme se tenkrát nejen postavili proti jakémukoliv ‚povstání‘ v ČSR, ale také proti likvidaci ČSSD v rámci ‚Strany práce‘, kterou tento muž vymyslel a potom, aspoň na začátku, dost úspěšně realizoval.“³⁶

V Ripkově korespondenci je několik poznámek, které naznačují spolupráci mezi Lužou, Chalupou a Ripkou.³⁷ V květnu 1950 Hrabík napsal Vilímovi, že Ripka má zájem o Stranu práce: „Včera jsem četl dopis psaný jednomu našemu příteli z USA jedním politickým Američanem, který se stýká s Ripkou, a ve kterém se dovídám, že Ripka se Stranou práce již počítá jako s hotovou věcí.“³⁸

Případ Haselman

Po diskusi o Straně práce následovalo nařčení Haselmana z úplatků. Jan Heidler to shrnul v dopise Maiwaldovi: „O. H. žije tady v Paříži (...) stal se v létě jablkem sváru mezi Lužou a Majerem na jedné straně a Vilímem na druhé straně. Skončilo to díky pozoruhodným metodám Lužovým zbavením Haselmana a pak Vilíma všech funkcí a návrhem na vyloučení Haselmana ze strany. Všechno se to stalo za zavřenými dveřmi a s podivnou tajemností, ovzduší ve straně tu silně připomíná Československo.“³⁹

O „případu Haselman“ se jednalo v zemské organizaci v Paříži na konci srpna 1950. V důvěrném oběžníku ÚVV z 27. září 1950 se o tom píše: „Dopisem výboru zemské organizace strany ve Francii ze dne 15. června t. r. bylo představenstvu strany a ÚVV oznámeno, že zemská organizace ve Francii se usnesla zbavit O. Haselmana všech stranických funkcí, neboť bylo zjištěno, že přijímal úplatky za intervence, které prováděl pro československé uprchlíky jako funkcionář čs. sociální demokracie (...) O obviněních proti Haselmanovi i o jeho písemném vyjádření bylo pak jednáno ve schůzích výboru zemské organizace v Paříži ve dnech 23., 25., 28. a 29. srpna za přítomnosti ss. Majera a Vilíma. V těchto schůzích bylo obvinění proti Haselmanovi prokázáno a důkazy jsou zaznamenány v protokolech o těchto schůzích (...) Schůze členů ÚVV 11. září 1950 vzala toto sdělení zemské organizace na vědomí. Oldřich Haselman má podle čl. IV. org. řádu právo odvolat se k ústřednímu výkonnému výboru.“⁴⁰

36 Haselman Šimsově, e-mail 23/12/04, v soukromém držení.

37 Chalupa Ripkovi 10/1/49, ÚSD Praha, fond Ripka 239; Ripka Chalupovi 5/2/49/, tamtéž; Chalupa Ripkovi 13/10/49, tamtéž; Chalupa Ripkovi 26/10/49, tamtéž; Luža Ripkovi 17/5/50, tamtéž.

38 Hrabík Vilímovi 22/5/, BL ADD. MS. 74989, f. 41.

39 Heidler Maiwaldovi 14/12/50, CH MVVL D 2/31.

40 Důvěrný oběžník ÚVV 27/9/50, BL ADD. MS. 74972, f. 88–93.

Když se Vilím dostavil na závěrečnou schůzi zemské organizace v Paříži, bylo mu řečeno, že schůze už skončila a že bylo rozhodnuto vyloučit Haselmana ze strany na základě sdělení ing. Adámka při odpolední schůzce. Protokoly těchto schůzí se nezachovaly. Když je Vilím bezprostředně požadoval, bylo mu řečeno, že budou zaslány do Londýna do rukou s. V. Majera, kde mají zůstat v důvěrném držení, pouze k nahlédnutí členům ÚVV.⁴¹

Vilímův souhrn událostí kolem Haselmana je zachován v písemnostech uložených v British Library: „Vlednu t. r. došlo ke sporu mezi s. Haselmanem a předsedou výboru zemské org. s. Lužou, proti němuž s. Haselman vyslovil podezření, že se bez vědomí strany účastňuje ilegálně budování tzv. Strany práce. Spor došel tak daleko, že s. Haselman na svoji funkci jednatele zemské organizace rezignoval (...) Při rozhodování s řadou ostatních soudruhů jsem se zdržel hlasování (...) Dále byl tedy případ vyšetřován v Paříži. Tam s. H. předložil další doklady, kterými vyvracel jednotlivá obvinění z uvedeného dopisu. V první schůzi členů výboru zemské organizace jsem zjistil, že nebyli na schůzi, kde bylo usneseno zbavit s. H. funkce v ÚVV, pozváni soudruzi, kteří s. H. hájili. Dále s. H. předložil některá další prohlášení, která vyvracela obvinění proti němu vznesená. Nicméně jsem zjistil, že atmosféra ve výboru zem. org. je taková, že bude i pro s. H. lépe, jestliže se své funkce vzdá. S tím, že soudruzi sami za nějaký čas poznají, že jim jeho spolupráce bude chybět.

V druhé schůzi, kde byla projednávána otázka našeho důvěrníka u francouzské strany, jsem však zjistil, že s. Luža tvrději trvá na tom, aby byl jmenován zástupcem soc. dem. u francouzské strany, a plní tak příkaz, který mu byl dán gen. Ingrem prostřednictvím gen. Kudláčka, a že všechna obvinění byla proti s. Has. soustředěna s. Lužou patrně z tohoto důvodu. Podotýkám, že v soukromém rozhovoru požádal jsem s. Lužu, aby mi řekl jednu osobu v Paříži, která by mi do očí potvrdila, že s. H. od nich vzal nějaké peníze za intervence. S. Luža mi sdělil jméno jednoho příslušníka strany, o kterém, jak jsem později zjistil, věděl, že v době mého pobytu ve Francii je mimo Paříž. Dodatečně jsem obdržel od uvedeného soudruha dopis, kterým jakákoliv obvinění proti s. H. vyvrací.“⁴²

Krejčí Josef Burián Haselmanovi napsal: „Před několika dny přišel ke mně jeden mladší pán a představil se jako zástupce Vaší zemské organizace zde a že je pověřen, aby u mne vyšetřil nějaký Váš případ úplatků (...) abych i já to taky vše řekl, co jsem Vám zaplatil, že oni to dobře vědí, ale potřebuji to slyšet ode mne, abyste Vy se nemohl vykrucovat (...) Dále jsem mu řekl, že jsem Vám žádný oblek nedal, nýbrž za oblek, který jsem Vám ušil, jste mi zaplatil mnou požadovanou

41 Vilímův důvěrný dopis 10/10/50, BL ADD. MS. 74973, f. 70–75.

42 Příklad s. Haselmana (strojopis 1950, bez uvedení autora), BL ADD. MS. 74973, f. 106–109.

cenu (6 500 fr.) (...) Vždy jsem slyšel, že sociální demokracie je slušná, a kdybych neznal Vás, tak bych si to určitě přestal myslet.“⁴³ Pejša ve své rezignaci na členství Vilímovi tuto epizodu potvrdil: „Průkazný materiál proti O. Haselmanovi byl sháněn způsobem velmi nechutným (Luža u dra Adámka, Škrábek u krejčího Buriána).“⁴⁴

Vilím měl k Haselmanovi velice kladný, téměř otcovský vztah. Napsal o něm Lužovi: „Nemá smyslu, abych Ti zastíral, že je mi Olda osobně poněkud bližší než Ty. Poznal jsem ho dobře již doma, všechny jeho dobré i špatné vlastnosti. Olda je v práci lajdák, spoléhá více na své štěstí ve styku s lidmi než na soustavnou a tvrdou práci. Je však osobně poctivý a je poctivý především politicky. Má dobrý politický čich a konečně shromáždil již doma důležité politické zkušenosti. Mimo to je pro mě, jak já říkám ‚partajní plemeno‘.“⁴⁵

Haselman a jeho žena byli zatčeni francouzskou policií a podrobeni každý zvláště dvanáctihodinovému výslechu. Policie odnesla všechny dokumenty a za nějaký čas je zase vrátila.

Haselman oznámil vyřízení „případu Haselman“ Majerovi 12. února 1952: „Soudruhu Majere, sděluji Ti tímto dopisem, že ‚případ Haselman‘, který byl otevřen Lužou a Kusým na jaře 1950 a který se protáhl až do konce minulého roku, je, aspoň pokud se mé obhajoby týká, ukončen. Vedle čs. pomocného výboru v Paříži dostala se totiž celá aféra ‚záhadným způsobem‘ až na francouzskou policejní prefekturu, kde jsem byl vyslýchán (!) a kam byla předvolána celá řada čs. uprchlíků (...) Měl jsem být usvědčen jednak ‚úplatků‘, jednak ze spoluviny na podvodech dr. Adámka, kterého znáš. Policejní orgány zabavily v mém bytě všechny mé spisy a doklady. Po celkem osmiměsíčním vyšetřování mně byly všechny spisy vráceny a ‚případ‘ tak vyřízen.“⁴⁶

Celý případ shrnul Hrabík: „Požádal jsem našeho předsedu dr. Černého, abymým jménem se připojil k protestu proti ničemnostem ze strany informační služby Ingrovy. Nevím, co nyní budou pánové dělat, když jejich korunní svědek pan ing. Adámek je ve vězení pro podvody a jiné nepřijemné věci. Co pomůže Lužovi jeho horlivost, se kterou se ujal špinavé práce mající zkompromitovat jeho bývalého přítele Haselmana. Olda se provinil jedinou věcí – svoji dobrotou a vírou v lidi. Jak věc vypadá, nyní jsem přesvědčen, že v celém procesu se Oldovi nic nepříhodí. Pokud jsem informován, má to zdejší ‚Služba‘ pečlivě složené ve fotokopiích – myslím ale, že to mohou klidně hodit do Seiny.“⁴⁷

43 Burián Haselmanovi, 22/5/50, BL ADD. MS. 74973, f. 56.

44 Pejša Vilímovi 15/8/50, BL ADD. MS. 74973, f. 58–60.

45 Vilím Lužovi 3/2/50, BL ADD. MS. 74989, f. 11–12.

46 Haselman Majerovi 12/2/52, BL ADD. MS. 74990, f. 14.

47 Hrabík Vilímovi 19/1/51, BL ADD. MS. 74989, f. 80.

O mnoho let později, v září 2003, napsal Holub Haselmanovi: „Uplynulo ovšem od té doby skoro 60 let, a tak i nejožehavější a kritické boje a problémy druhého exilu ztratily svoje ostrosti a důležitost. Udály se ovšem věci, které neztratily nic na své aktuálnosti, protože se dotýkají živých lidí, kteří se na tehdejších hanebnostech plnou váhou a měrou podíleli. Samozřejmě mám především na mysli Radomíra Lužu (...) chci se soustředit na klíčovou záležitost, tj. na udání našich zpravodajců v čele s Radomírem Lužou u francouzské policie, že ‚bereš úplatky za pomoc čs. uprchlíkům‘. Z této jejich iniciativy přišla pařížská policie v 6 hodin ráno do Vašeho bytu a zatkla Tebe a Tvoji manželku a sebrala všechny Tvoje písemnosti. Tedy jasný kriminální případ, který byl uměle a zcela neoprávněně (...) vůči vám proveden. Tady, drahý Oldo, přestávají diference v názorech a polemické boje, tady se Luža vědomě a věrolomně dopustil těžkého útoku na Tvoji čest, a to je provinění zcela neodpuštělné. Všechno ostatní jsou malichernosti a lapálie, kterým se asi partajní život nevyhne, ale zde se Tvůj kamarád ze stejného města a – jak jsi mohl předpokládat – stejného politického smýšlení dopustil neuvěřitelného nactiutrhácného skutku kriminálních rozměrů (...) A byl to tentýž Luža, který na začátku exilu inicioval konflikt s Vilímem. Věřím, že i tu pomáhali Lužovi naši zpravodajci, kteří neměli zájem o konsolidovanou a silnou sociální demokracii jak v exilu, tak o její zítřejší pozice po obnově svobody v naší republice. To je vážné vysvětlení včerejšího konfliktu strany s Blažejem, iniciovaného Lužou, a tím by měl být otevřený spor uzavřen.“⁴⁸

Případ Adámek

Ing. Adámek je jednou z postav, které sehrály roli během událostí ve Francii v letech 1949–1951. Adámek byl představen Haselmanovi v květnu 1949. Informoval ho, že za ním přišel s Ripkovým vědomím.⁴⁹ V srpnu 1949 přijel Adámek do Paříže a vyhledal Ripku, kterému mimo jiné sdělil, že očekává restituci ve francouzské zóně, a požádal ho, aby to držel v tajnosti. V souvislosti s restitucí uvedl jméno M. Denville. Později nabídl Ripkovi, aby si tykali. V říjnu se ptal Ripky: „Velmi bych potřeboval Vaše příkazy, co dělat s celou historií soc. dem.“⁵⁰ Z dopisu není jasné, co tím myslel. O několik dní později mu Ripka poslal adresu banky a varoval ho, že je někdy příliš důvěřivý: „... radím, abys skončil ‚historii soc. dem‘ (...) těmto pánům záleží na Tobě jen do té míry, pokud bys jim mohl dát peníze (...) prý Ti někteří lidé (...) Jandáček (...) psali, že ‚akcí‘ souhlasí odpovědná americká místa (...)“

48 Holub Haselmanovi 24/9/03, v soukromém držení.

49 Haselmanův oběžník 19/2/51, v soukromém držení. Haselman Šimsově, e-mail 29/11/04.

50 Adámek Ripkovi 1/10/49, ÚSD Praha, fond Ripka 020.

naopak ostře ji odsuzují (...) abys přerušil veškerý styk s podobnými akcemi.⁵¹ Ripka zřejmě nevěděl, že Adámek peníze od sociálních demokratů bere a nic jim nedává.⁵²

V prosinci 1949 Adámek přerušil s Ripkou styk. V dalším dopise mu Ripka vykal. V únoru 1950 Haselman ubytoval Adámka a dal mu doporučení na půjčku od R. Svobody. Později Adámek náhle odjel a Haselmanovi tím vznikly problémy.⁵³ V lednu 1951 Hrabík informoval Vilíma, že Adámek byl uvězněn pro podvody.⁵⁴ V květnu 1951 se Haselman chystal podat na Adámka žalobu pro nezaplacení Adámkova dluhu Svobodovi.⁵⁵

Adámek podepsal tři svědecká prohlášení, která si protičečí. V květnu 1950 Haselman retrospektivně zapsal dvě svědecká prohlášení o rozhovorech, které měl Adámek s Ingrem a Lužou.

O rozhovoru s Ingrem: „Dr. Adámek se sešel s gen. Ingrem na žádost tohoto, projevenou prostřednictvím člena pařížského úřadu Radomíra Luži, který dr. Adámka navštívil v jeho hotelu a schůzku s ním dohodovřil.

Úvodem rozhovoru řekl gen. Ingr dru. Adámkovi, že se s ním měl na jeho příkaz sejít v Německu gen. Moravec, což se však bohužel nestalo. Gen. Ingr vyčítal dru. Adámkovi, že se svými spolupracovníky nepřestal ještě činně pracovat v odboji, a varoval ho před následky, které tato činnost má a může mít.

V debatě pak hovořil o stavu v čs. emigraci a přešel v diskusi k ustavení tzv. ‚druhého direktoria‘, o němž prohlásil, že je dosti dobře informován. Členy toho direktoria jsou prý Štefan Osuský, Martin Hrabík, Blažej Vilím, generál Mirko Vesel, Oldřich Haselman, prof. Vratislav Bušek a buď Bohdan Chudoba, nebo dr. Klinger, kdo z těchto dvou, tím si není jist. Finančně, jak se domnívá, celou akci podporuje dr. Adámek, ostatní prameny mu nejsou známy. Dr. Adámek mu neodporoval, když vyslovil další domněnku, že ‚značné příjmy‘ obstarává i jistě Štefan Osuský. Ingr popsals dru. Adámkovi činnost tohoto orgánu jako zločinecké rozvracení a profanaci československého odboje a zvláště napadl Blažeje Vilíma, o kterém se přímo urážlivě vyslovil. Celá tato činnost je podle gen. Ingra samozřejmě nesmyslná a předem odsouzená k zániku, ale má obavy, že členové tohoto ‚druhého direktoria‘ by mohli uvést ‚vážné lidi‘ v politických kruzích spojeneckých v omyl a že tito by jim mohli snadno ‚naletět‘. Ironicky se též zmínil ‚o nějaké žádosti Haselmanově u Francouzů o 120 milionů fr. franků, které měly být určeny pro povstání v ČSR. Gen. Ingr též hovořil o nějaké ‚Vilímově vysílačce‘. Konstatoval jen, že Vi-

51 Tamtéž.

52 Haselmanův oběžník 19/2/51, v soukromém držení.

53 Tamtéž.

54 Hrabík Vilímovi 19/1/51, BL ADD. MS. 74989, f. 80.

55 Haselman Vilímovi 18/6/51, BL ADD. MS. 74984, f. 143.

lím tuto nikdy nebude mít, ale ,že ji budeme mít my'. Otcovsky pak vysvětloval dru. Adámkovi, že celá historie převratu v ČSR byla nesmyslem, poněvadž ministerstvo vnitra bylo o všem informováno. Na konci rozhovoru doporučoval dru. Adámkovi stejným tónem, že by bylo pro něj nejlepší, kdyby odjel do Brazílie a uspořádal své rodinné záležitosti. Samozřejmě rovněž doporučil dru. Adámkovi předat všechna svá spojení do Československa gen. Ingrovi a jeho službám.“

Záznam učinili a sepsali v Paříži dne 30. května 1950 Oldřich Haselman a dr. Milan Adámek.⁵⁶ K záznamu Haselman později poznamenal: „Pokud jsem s francouzskými nebo anglickými přáteli někdy vznesl otázku peněz, tak se to vždycky týkalo jen a jen činnosti ‚Alžběty‘.“⁵⁷

O rozhovoru s Lužou: „Dr. Luža se pokusil od příjezdu dr. Adámka do Paříže – únor 1950 – několikrát se s ním sejít prostřednictvím jednoho muže, jehož jméno si dr. Adámek už nepamatuje. Ke schůzce došlo až prostřednictvím dr. J. Madera, který dr. Adámka o ni Lužovým jménem požádal s tím, že Luža dr. Adámka zavolá do hotelu. Na první schůzce, která trvala jen krátce, dohodl dr. Luža schůzku dra. Adámka s gen. Ingrem, teprve na druhé schůzce došlo k obšírnější debatě.

V rozmluvě hovořil R. Luža především o Haselmanovi, kterého líčil jako dobrého člověka, k němuž Luža stále cítí ‚přátelské resentimenty‘, a zajímalo ho vědět, zda dr. Adámek O. Haselmana finančně a materiálně podporuje, či nikoliv. Na tuto otázku mu bylo odpověděno drem. Adámkem, že tato věc se Luži netýká a že je ochoten o ní hovořit jen v přítomnosti O. Haselmana. V rozhovoru se dr. Luža nepřímou zmiňoval o nějakých nečistých věcech týkajících se činnosti O. Haselmana. Dr. Adámek ho ujistil, že o žádných takových věcech neví a že pokládá O. Haselmana za svého dobrého přítele.

V další debatě se dr. Luža rozhovořil, tak jako pár dní předtím gen. Ingr, o tzv. ‚druhém direktoriu‘. Líčení dr. Luži bylo vcelku shodné s líčením gen. Ingra. Prohlásil jen, že otázka direktoria a protidirektoria je dnes už bojem na život a na smrt. Na straně protidirektoria že stojí gen. Ingr a ‚pan ministr Ripka‘, který teď přijede brzy do Paříže a všechny věci si urovná. Luža tvrdil dru. Adámkovi, že má též doklady o agentské činnosti jednoho z členů ‚direktoria‘, že by mohl i vyjít s několika zajímavými články, neučiní ale tak, poněvadž by se mu mohlo stát, že by ‚vyletěl‘ ze svého místa. V souvislosti s tímto je prý též rád a děkuje Bohu, že francouzští socialisté nejsou ve vládě, poněvadž by jinak už zcela jistě bydlel ve velmi laciném hotelu. V boji těchto ‚dvou orgánů‘ bylo prý též zneužito ‚Strany práce‘. Luža konstatoval dru. Adámkovi, že vítězství protidirektoria znamená likvidaci v sociální demokracii Vilíma, Majera a Haselmana – konzervativního křídla –, u národních

56 Záznam Adámkova rozhovoru s Ingrem 30/5/50, BL ADD. MS. 74973, f. 47.

57 Haselman Šimsově, e-mail 23/12/04, v soukromém držení.

socialistů Čížka, Buška a Suchého. Jinak se ale Ripka, Kovárna a Luža cítí pevnými. Dr. Adámek se uprostřed debaty obrátil na dr. Lužu a rozhovor lze takto reprodukovat: Dr. Adámek: „Pane doktore, buďte velmi opatrný, v těch kruzích národně socialistických, s nimiž se stýkáte, máte zrádce.“ Dr. Luža: „Je to snad Kovárna?“ Dr. A: „Ne, ale někdo jemu velmi blízký.“

V celé debatě se dr. Luža snažil působit na dr. Adámka co nejlepším dojmem a snažil se ho přesvědčit, že by pro něj bylo nejlepší, kdyby opustil tu „společnost okolo druhého direktoria“, která mu může jen uškodit, a spolupracoval s ním. V rozhovoru několikrát zdůraznil, že absolutně ani v nejmenším nenese vinu za ztroskotání pokusu o převrat v ČSR z léta 1949 a že věc nikdy nedesavuoval. Když mu dr. Adámek konkrétně citoval jeho dopis posl. Pavlovovi, prohlásil, že se v podobných případech jedná o nějaké falsifikáty.“

Záznam učinili a sepsali v Paříži, dne 30. května 1950 Oldřich Haselman, dr. ing. Milan Adámek.⁵⁸ Luža tvrdil, že Adámek byl donucen k podpisu těchto dvou svědectví za „bití a tlučení“.⁵⁹

Třetí svědectví, které Adámek poskytl na schůzi v Paříži 29. srpna 1950 a na jehož základě byl Haselman navržen k vyloučení, se nezachovalo. Citáty z tohoto svědectví se najdou v důvěrném oběžníku ÚVV 27. září 1950.⁶⁰

Rozhlas Alžběta

Vilímovi velice záleželo na založení nezávislé vysílačky pro pracující, s čímž mu Haselman pomáhal. Krycí jméno pro tuto vysílačku bylo „Alžběta“. V dokumentu ze začátku září 1949 Vilím „Alžbětu“ popsal: „Jde o umožnění a organizaci propagandy, která by nebyla ztěžována ohledy na diplomatické styky atd., jako je tomu u čs. vysílání Paříž, Londýn, USA. Vysíláno by bylo zpočátku dvakrát nebo třikrát týdně, po zaběhnutí denně. (...) Ukáže-li se technická možnost, mohlo by být rozšířeno vysílání o Maďarsko, event. Polsko (...) Předpoklady pro umístění Alžběty a pro její obsluhu a udržování v provozu jsou již sjednány (...) Alžběta bude asi 200 mil od čs. hranic na západ (...) Provoz by mohl začít koncem září, počátkem října.“⁶¹

Předtím, v červnu 1949, navštívil Vilím, Kusý a Luža Daniela Meyera a Julese Mocha, aby s nimi jednali o pařížském vysílání.⁶² O dělnických vysíláních z Paří-

58 Záznam Adámkova rozhovoru s Lužou 30/5/50 (nikoli 49!), BL ADD. MS. 74973, f. 12.

59 Luža Ripkovi 5/2/51, ÚSD Praha, fond Ripka 308.

60 Důvěrný oběžník ÚVV 27/9/50, BL ADD. MS. 74972, f. 88–93.

61 K případu Alžběta 7/9/49, BL ADD. MS. 74973, f. 3.

62 Zápis o schůzce s Mayerem 23/6/49, BL ADD. MS. 74971, f. 113. Návštěva u Mocha 23/6/49, BL ADD. MS. 74971, f. 114–117. Též Vilím Haselmanovi 9/7/49, BL ADD. MS. 74973, f. 127–128.

že vyjednával také Veltruský a poslal o tom Vilímovi hlášení.⁶³ Podle zápisu rozhovoru Adámka s Ingrem Ingr Vilímovi nepřál. Konstatoval, jak už bylo uvedeno, „že V. tuto (vysíláčku) nikdy mít nebude, ale „že ji budeme mít my“.⁶⁴

Direktorium

Původ pověsti o „direktoriu“ by mohl být ve vzkazu, který prý prezident Beneš poslal Osuskému: „Vzkaz od EB: Je nutno všechno zapomenout. Osuský nevhodnější a nejschopnější stát v čele.“⁶⁵

Alternativní vysvětlení je podáno v dopise Vilíma jeho ženě Mirce 30. srpna 1950: „Našel jsem zde také příčiny útoku na mne, jehož rozsah je daleko větší, než si můžeš představit. Rada je u Američanů vyřízena, byl zde před časem významný amer. diplomat, který zjišťoval poměry v čs. exilu. Má dojít k organizaci nových nár. výborů, z lidí, kteří mají být vybráni Američany nebo spojenci. Mluvílo se také o mně, a hochstapleři z minulého exilu dostali strach. Americký diplomat kladl velký důraz na stanovisko agrárníků. Ti se postavili na stanovisko: *Páteři* nového výboru mají být agrárníci a soc. dem. Vedle agrárníků nejdůležitější silou jsou soc. dem, a my (roz. agrárníci) za soc. dem. leadra považujeme Vilíma. Tak asi vznikla pověst o direktoriu.“⁶⁶

Podle zachované korespondence Luža opakovaně tvrdil Ripkovi, že direktorium existuje a že je nutno postavit protidirektorium: „... byl jsem v Německu (...) direktorium již funguje.“⁶⁷ „Delší dobu funguje nové direktorium, ve kterém je mimo jiné Osuský, Vilím a Hrabík. Události v Paříži byly jím již řízeny (...) Prosím Vás, abyste podnikl potřebné kroky k protiakci (...) protidirektoria.“⁶⁸ (...) nebezpečí (...) prvním terčem jste Vy a já

(...) pracuje na základě předem vypracovaného plánu.“⁶⁹ Ingr v zapsaném rozhovoru s Adámkem také mluvil o direktoriu. Luža v rozhovoru s Adámkem ho přesvědčoval, aby se od direktoria distancoval.⁷⁰

Vilím informoval Zenkla, že Luža mu odmítl dát Ingrovy důkazy o direktoriu: „Na jaře letošního roku gen. Ingr v Paříži prohlásil, že má bezpečné zprávy o existenci tajného politického direktoria, jehož členy jsou dr. Št. Osuský, Blažej Vilím,

63 Veltruský Vilímovi 23/7/49, BL ADD. MS. 74988, f. 103–106.

64 Záznam Adámkova rozhovoru s Ingrem 30/5/50, BL ADD. MS. 74973, f. 47.

65 Josef Voženílek a dr. B. Morávek Osuskému 11/9/48, BL ADD. MS. 74986, f. 22.

66 Vilím Mirce 30/8/50, CH BVLM 2/2.

67 Luža Ripkovi 7/5/50, ÚSD Praha, fond Ripka 308.

68 Luža Ripkovi 10/5/50, ÚSD Praha, fond Ripka 30868.

69 Tamtéž.

70 Záznam Lužova rozhovoru s Adámkem 30/5/50 (ne 49!), BL ADD. MS 74973, f. 2.

prof. Bušek, Martin Hrabík, gen. Vesel a snad posl. Chudoba. Toto direktorium je prý financováno dr. Osuským a mohlo by prý vážné politické lidi ve spojeneckých kruzích uvést v omyl. Tuto zprávu v Paříži rozšiřovali pak úředníci informační služby. Jeden z úředníků této služby, dr. Luža, v přítomnosti řady svědků mi pak prohlásil, že zpráva gen. Ingra byla pravdivá, že jejich úřad má své cesty, jak ji získali. Činnost direktoria prý se již konkrétně projevila rozkladem oblastní rady v Paříži a úsilím o ovládnutí zpravodajské služby. Úřad prý má o tom písemné doklady a svědecké výpovědi. Mojí prosbě, aby mi tento materiál byl předložen, dr. Luža odmítl vyhovět.⁷¹

Z nařčení Vilíma v důvěrném oběžníku ÚVV z 27. září 1950 je možno částečně rekonstruovat Adámkovo svědectví z 29. srpna 1950.⁷² „Dne 30. 7. 1949 odejel s. Vilím bez pověření a vědomí příslušných orgánů strany do Paříže, kde se sešel s Ing. Adámkem a jednal s ním o zmíněných akcích. Po návštěvě v Paříži odejel Vilím do Baden-Badenu, kde jednal v téže věci s gen. Veselem. Při těchto poradách vystupoval a jednal tak, že vzbudil dojem, jako by jednal s vědomím a z pověření orgánů čs. sociální demokracie. [Tento odstavec v důvěrném oběžníku není podán jako přímý citát. Informace o setkání s Adámkem však musela pocházet od Adámka – pozn. S. Š.] (...) K náhlému odjezdu do Paříže byl Vilím telefonicky vyzván O. Haselmanem, který působil jako spojka mezi účastníky těchto akcí ve Francii a Německu a v této funkci vykonal řadu cest. Zejména byl ve styku s gen. Veselem a Ing. Adámkem, od něhož přijal (podle Adámkova sdělení) částku cca 170 000 franc. franků. Při všech těchto jednáních vystupoval Haselman tak, aby bylo patrné, že jedná s vědomím a z pověření Vilíma. Tak např. podle výpovědi Ing. Adámka zúčastnil se Haselman v lednu 1950 zvláštní schůzky ve Freiburgu v Německu, a ostatním účastníkům schůzky (gen. Vesel, Ing. Adámek a jiní) se rozumělo samo sebou, že Haselman mluví a jedná jménem Vilíma.“ [Tento odstavec má jeden citát a jeden odkaz na Adámka. Také tato informace musela pocházet od Adámka – pozn. S. Š.]

Ing. Adámek, který byl jedním z účastníků a financierů zmíněné akce, prohlásil na schůzi výboru zemské organizace ve Francii dne 29. srpna 1950 mimo jiné: „Myšlenka direktoria vznikla současně s jistou akcí“. Prvé rozhovory zahájil v Paříži v létě 1949 Vilím, který kvůli tomu přiletěl tajně z Londýna. Kromě jiných otázek jednalo se také o financování celé akce, kde byla požadována částka cca 100 000 dolarů. Potom odejel Vilím do Baden-Badenu, aby se informoval na místě o možnostech akce, a vyslovoval se poté o ní velmi pozitivně a příznivě.“

71 Vilím Zenklovi 29/12/50, BL ADD. MS. 74973, f. 213.

72 Důvěrný oběžník ÚVV 27/9/50, BL ADD. MS. 74972, f. 88–93.

Ing. Adámek také vypověděl, že v únoru 1950 byl naléhavě žádán Haselmannem, aby ihned přijel do Paříže, kde se setká se zvláštním zmocněncem z Londýna. K této schůzce došlo za přítomnosti Haselmana dne 12. února 1950 a ing. Adámek tvrdí, že byl přesvědčen, že „zvláštní zmocněnec“ má plnou důvěru Vilímovu, a proto s ním o všem jednal. Doslovně uvedl: „Bylo mi samozřejmé, že Vilím o věci ví a že jej ‚zmocněnec‘ v Londýně o všem zpraví.“ Tímto „zmocněncem“ měl být Jaroslav Prosser, který byl ubytován u Haselmana ve stejnou noc jako Adámek „Je pravdou, že jsem se dne 12. února setkal v Paříži s ing. Adámkem. V Paříži meškal jsem však v téže době ve zcela jiné záležitosti, kterou musím označit za soukromou a která neměla s ing. Adámkem a jistou záležitostí vůbec nic společného. K setkání došlo proto, že jsem za své krátké návštěvy spal u s. O. Haselmana a poslední noc tam též jako host strávil se mnou ing. Adámek (...) Tvrzení ing. Adámka o ‚zvláštním zmocnění‘ a další jeho dohady jsou povahy subjektivní.“⁷³

Vilím souhrnně o návštěvě v Paříži v létě 1949

„V létě loňského roku z několika stran pronikly do Londýna zprávy, že jsou v Německu skupiny, které se zabývají možnostmi různých akcí. Obsah zpráv nasvědčoval tomu, že by se mohlo jednat o vážnější akce. V té době podle mých informací byl za tím účelem v Paříži také gen. Ingr. Koncem července jsem se rozhodl na věci se podívat a odjel jsem do Paříže. Svůj odjezd jsem oznámil s. Majerovi dopisem se žádostí o rozmluvu před odjezdem, k níž se Majer nedostavil. Zdržel jsem se v Paříži tři týdny a o tomto mém ‚tajném‘ pobytu byli členové ÚVV informováni na základě mého dopisu s. Majerovi ve schůzi dne 15. srpna 1949. V Paříži jsem se v té době sešel s některými francouzskými soudruhy, mnoha exulanty, také s Ripkou a ing. Adámkem i s funkcionáři zemské organizace, zejména s. Lužou, kterému jsem sdělil účel své cesty i to, že zajedu do Německa se na věci podívat (...) Po příjezdu do Londýna jsem informoval jednak s. Majera velmi podrobně a členy představenstva pak ve schůzi dne 24. srpna a rovněž ve schůzi členů ÚVV dne 29. srpna.“⁷⁴

III. Vilímovo spojení s domovem

Vilím měl styk s domovem. Z korespondence vyplývá, že o tom věděli Táborský, Pollák, Plášil, Posse-Brázdová a Zenkl. Táborskému Vilím napsal: „Pokud jde o náš styk s domovem, chceme právě přejít od improvizace k dobré organizaci. Používá-

73 Prosser – prohlášení 6/10/50, BL ADD. MS 74973, f. 68–64.

74 Vilímův důvěrný dopis 10/10/50, BL ADD. MS. 74973, f. 70–75.

me přitom různé cesty. Skoro ve všech zemích na kontinentě máme spojky, které využívají tamějších možností k našemu styku s domovem. Čekali jsme, až se poměry doma poněkud usadí, a uvidíme, kdo nám kde zůstane. O celé koncepci naší práce doma podáme Ti brzo zprávu. V dohledné době se obrátí na Tebe osoba, prostřednictvím které budeš moci posílati důvěrné zprávy, které nelze svěřiti normální poště.⁷⁵ Táborský mu odpověděl: „Pollák (...) ptá se na mé spoje v ČSR (...) mám za své spoje odpovědnost a vím příliš dobře z minulého odboje, jak se to vyrazovalo.“⁷⁶ Pollák byl později odstaven: „Je tomu více než 6 měsíců, co jsme začali spolu budovat zpravodajskou síť (...) mám být prostě odstaven právě ve chvíli, kdy se začíná budova stavět na základech, které jsem do značné míry položil ...“⁷⁷

Vilímovu odpovědnost za spojení s domovem převzal v létě 1949 Holub, jak je vidět z poznámek Luži: „Po Mokrému i Bautz mi říká (...) domácí věci dělá s. Holub (...) Je to pravda, že to už neděláš Ty? Způsob, jakým se to dělá, napovídá na hekatomby doma. Blažeji, domluv, aby se to dělalo rozumněji a ne tak jak tady. Mám strach!“⁷⁸ Z poznámek Plášila: Poněvadž mně dosud nikdo nikdy neoznámil, že by Holub dělal styk s domovem, posílám ji Tobě, jako jsem činil dosud.“⁷⁹

V dopise Haisovi 29. října 1948 popisuje Vilím jednání mezi francouzskou a anglickou zpravodajskou službou a roli gen. Ingra: „Ingr si to u nich velmi poškodil tvrzením, že vede jednání se souhlasem všech, tedy i nás. Zatímco věděli, že od nás mandát nemá, a později se zjistilo, že nejednal ani s vědomím lidovců.“⁸⁰

Ingrova role v exilové zpravodajské službě nebyla zcela vyjasněna. Vilím o tom napsal Zenklovi: „Na podzim r. 1948 obrátil se na mě p. generál Ingr se žádostí o podpis prohlášení, že souhlasím s tím, aby organizoval a vedl informační úřad složený z exulantů (...) Jeho žádosti jsem vyhověl teprve po delším otálení (...) Nyní ovšem se vyskytly některé okolnosti, které vyžadují, aby byla jasná otázka odpovědnosti za tuto službu (...) Proto si dovoluji položit svoji první otázku: Kdy bylo předsednictvem RSČ nebo jiným jejím orgánem rozhodnuto převzítí politickou odpovědnost za informační službu organizovanou p. gen. Ingrem, jakému orgánu je tato služba odpovědna a předkládá mu výsledky své činnosti?“⁸¹

V British Library je složka obsahující anonymní vzkazy z domova.⁸² Při cestě do Paříže a Německa Vilím upozorňoval krajany na to, že pokusy o násilný odboj

75 Vilím Táborskému 18/7/48, BL ADD. MS. 47985, f. 46.

76 Táborský Vilímovi 10/8/48, BL ADD. MS. 74985, f. 94–96.

77 Pollák Vilímovi 28/11/48, BL ADD. MS. 74986, f. 123–127.

78 Luža Vilímovi 7/4/49, BL ADD. MS. 74988, f. 7–8.

79 Plášil Vilímovi 18/5/49, BL ADD. MS. 74988, f. 58.

80 Vilím Haisovi 29/10/48, BL ADD. MS. 74973, f. 118.

81 Vilím Zenklovi 29/11/50, BL ADD. MS. 74973, f. 213.

82 BL ADD. MS. 74963

jsou velmi naivní, mohly by věci spíše uškodit. Podal o své cestě zprávu ÚVV na schůzi 30. září 1949: „Vilím se velmi ostře staví proti tomu, aby se budovalo spojení s domovem a ilegální org. v ČSR. Tvrdí, že vydávání letáků a ilegální organizace jsou zastaralou formou boje. Stačí prý denně 10 minut dobré rozhlasové propagandy do ČSR. Propagandu prý je třeba řídit mezi dělníky, kteří ještě stojí za dnešní vládou. Podle něho je to nejméně polovina čs. dělníků. Z tohoto hlediska kritizuje čs. vysílání z Londýna.“⁸³

Případ Jakub

V roce 1950 byl proti Vilímovi použit podvrh, údajná zpráva od Jaroslava Prossera v dopise „Jakuba“. Tím bylo zároveň vrženo podezření na Jaroslava Prossera, že hraje dvojí hru a v exilu působí ve službách Prahy.

Haselman napsal Vilímovi 20. listopadu 1950: „Na adresu pí. Koželuhové a dr Krále, c/o ‚Návrat‘ Paříž, byl zaslán dopis z Německa, psán anonymním pisatelem (podepsán ‚Jakub‘), který jim sděluje, že s nasazením vlastního života získal z min. vnitra originální zprávu majora SNB Prossera, kterou přikládá, slibuje, že bude posílat další věci, odhalí se však až po návratu Koželuhové do ČSR.

Dopis byl zachycen Pošustou, který jeho obsah svěřil později Martinovi a Šámalovi, kteří s tím minulý týden seznámili mne a na Martinem sjednané schůzce s Pošustou jsem dopis viděl a četl. Jedná se o nekódovaný, obyčejnou tužkou psaný report, na obyč. dop. papíře menšího formátu. V levém rohu nahoře je napsáno ‚Jindrovi‘, dopis pokračuje takto: ‚Používám nečekané příležitosti, abych Ti poslal tuto zprávu a potvrdil současně 1000 £. Situace ve straně je už před roztržkou a nebude mně patrně nadále možno stýkat se jak s Vilímem, tak s Majerem. V rozmluvě s Maj. mně tento naznačil, abych mu dodal materiál proti Vilímovi a i jiným vedoucím politikům, vzhledem k mému styku s Vámi, a doplnil, že mně osobně plně důvěřuje. Upozorňuji na to, že kdybyste mně materiál urychleně poslali, zavázal bych si Majera, zvláště když mu ho budu dávat po částech, a znamenalo by to nesmírné posílení mé pozice, a to jak ve straně, tak u Angličanů. Majer má přístup tam, kde Vilím nemá spojení, a měl bych tím současně i Radu [svobodného Československa] pod kontrolou. To ale znamená, že mně to pošlete *rychle*, jinak musím i nadále zůstat orientován na Vilíma. Vil. má stále důvěru ke mně a můj kladný poměr k jeho manželce mně stále umožňuje sledovat jeho korespondenci. Pokud se týká materiálu proti Vil., myslím, že byste mi mohli poslat hodně z mých vlastních zpráv za celou dobu.‘ Pak píše o nějakém Stach [nečitelné], který je v Německu, a doporu-

83 Anonymní záznamy 1948–1949, BL ADD. MS. 74970, f. 54–57.

čuje prověřit činnost nějakého Josefa a ještě kohosi. Na konci znovu zdůrazňuje nutnost rychlého poslání, má-li se přeorientovat na Maj. A podepisuje: ‚Čech‘.

Dopis pochází z konce srpna, zač. září, rukopis je drobný, rozházený, Jarda [Prosser] podepisuje rovně a energicky, bohužel všechno ostatní píše na stroji. Usuzováno podle podpisu, jeho písmo to rozhodně NENÍ. Prohlásil jsem proto dopis za falzifikát s tím ovšem, že původce najdeme. Pošusta nechá udělat fotokopii, aby Ti ji poslal do L., pokud bys nepřijel sem.

Nevěřím, Blažeji, že by Jar. byl schopen něčeho takového, obsah dopisu je ale opravdu ďábelsky přesný, pisatel dobře, ba skvěle informován, je to ovšem psáno naplno, bez kódu, člověk, který to poslal z Německa, se schovává pod anonymem, Jardovo písmo to není (ačkoliv ho moc neznám). V každém případě ale nechávám na Tobě věc s Jardou vyřídit, snad by bylo dobré, kdyby mně Jarda poslal svůj rukopis, nebo Ty ho přiložil ke Tvému dopisu! V každém případě je to HNUS! P. S. Máš rukopisy všech soudruhů v Londýně, jistě by byly víc zajímavé než Jardův, Lužův a Mokrého to ale není.⁸⁴

Vilím o dopise „Jakuba“ informoval britské úřady.⁸⁵ Originál dopisu později poslal Pošusta Vilímovi, takže se zachoval v části Vilímovy pozůstalosti uložené v British Library: „Můj přítel, pan Martin Hrabík mně vrátil dopis, který jsem mu zapůjčil k Vaší informaci. Sděлил mi, že tento dopis bude potřebovat za účelem prozkoumání. Rozhodl jsem se proto tento dopis Vám v příloze zaslati a prosím pouze, abyste mi potvrdil jeho příjem, abych měl jistotu, že správně do Vašich rukou došel. Martin Vám jistě vysvětlil, z jakého důvodu jsem dopis Vám dříve nepředal. Podotýkám, že tento dopis nenechal jsem ofotografovati, protože osobně nemám žádný zájem na jeho obsahu. Ujišťuji Vás, že kdyby přišla jakákoli další zpráva od pisatele, že Vám tento promptně zašlu. Obsah dopisu je [sic] znám mimo mne, mé sekretářky a pánů Šámala a Martina Hrabíka (a p. Haselmana) nikomu jinému.“⁸⁶

O „odhalení“ Vilíma Ripkou píše Zdeněk Šedivý ve své knize *Velká operace*. Podle agenta Gregora, který to slyšel od Luži, Ripka dal kopii zprávy o situaci v exilu Vilímovi, aby ji dopravil socialnědemokratickému odboji v ČSR. Kapitán, přes kterého ji Vilím poslal, pracoval na obě strany. Ripka o tom dostal zprávu od člověka, který pro něho pracoval na ministerstvu vnitra.⁸⁷ Srovnání dat naznačuje, že asi nejde o „Případ Jakub“, i když podezření o prostředníkovi se týká stejné osoby, tj. majora Prossera. Je však možné, že tato informace o Ripkově zprávě byla použita Lužou při nařčení Vilíma.

84 Haselman Vilímovi 20/11/50, BL ADD. MS. 74989, f. 75–76.

85 Vilím – záznam 21/11/50, BL ADD. MS. 74963, f. 247.

86 Pošusta Vilímovi 15/12/50, BL ADD. MS 74989, f. 78.

87 ŠEDIVÝ Zdeněk, *Velká operace. Pokus Státní bezpečnosti o likvidaci třetího odboje*. Vimperk 1996, str. 103.

Případ Prosser

Jaroslav Prosser byl v Praze po únoru 1948 zatčen a propuštěn někdy před 2. dubnem 1948.⁸⁸ V listopadu 1948, kdy už žil v Londýně, navštívil ho posel z Prahy a uložil mu úkol, o kterém Prosser informoval Vilíma: „O mém poslání je informován jen Gottwald, Nosek, J. Veselý, Slánský, dr. Písecký a dr. Šindelář. Nikdo jiný o mém poslání neví, jest o mně nejhůře referováno a dokonce v důvěrných jednáních na ministerstvu vnitra bylo nadhozeno i moje likvidování (...) Aby co [pravděpodobně krycí jméno pro tajnou službu] se krylo, (...) bylo naznačeno na odpovědných rozmluvách vhodnou formou jméno dr. Bernarda a ing. Volinové. Ovšem ještě něco jiného a zvláště důležitého se provádí, neb tak se cení můj úkol. Nezahazuje se vyšetřování proti sociálním demokratům, ačkoliv se o jejich určité činnosti ví (...) Vše se dělá proto, aby moje pozice v souvislosti s jejich zatýkáním nebyla otřesena (...) Musím učiniti vše, abych se dostal do zpravodajského úřadu ke gen. Ingrovi. Musím pracovati k tomu, abych tam získal ten největší vliv. Nemám se exponovat politicky, i když mám zůstat mužem sociální demokracie. Nemám si již hleděti Vilíma, v tom se přímo mění příkaz, neb dle dobrých zpráv jeho pozice není již suverénní. A jednoznačným příkloněním k jeho osobě bych mohl vliv ohroziti. Mám se držet Majera, neb ten má důvěru čsl. Pravice.“⁸⁹

Prosserova situace v Anglii bylo projednána na „jisté schůzce“ v únoru 1949. V dopise představenstvu z 23. února Prosser odmítl místo ve zpravodajské ústředně. Jeho důvodem možná bylo, že nechtěl vyhovět přání posla z Prahy. „Odvolávajíc [sic] se na předchozí jednání s gen. tajemníkem, sděluji, že dne 22. února 1949 byla na jisté schůzce řešena moje situace v Anglii, kdyby poslání, ve kterém působím, skončilo. Byla mi v tomto případě učiněna, jak bylo též však konstatováno, nikoliv konečná nabídka. Bylo mi pro tento případ nabídnuto místo ve zpravodajské ústředně. Maje na mysli vše to, co se kolem tohoto úřadu postupně vytvořilo, sdělil jsem, že kdyby tato možnost měla zůstatí konečnou, že bych uvažoval o přejití do služeb Američanů, kde podmínky práce uznávám za mně lépe vyhovující. Bylo konstatováno, že striktní nařízení platná pro tuto službu v Anglii jsou na závalu v mém případě, že budou však hledány i jiné možnosti. Pro eventualitu, že by navržená možnost měla zůstatí jedinou, bude provedena jistým zdejším úřadem, po mém předchozím souhlasu, akce, abych byl převeden do služeb Američanů v dobrem postavení a s nejlepším doporučením.

Pokládáje tím jednání za zahájené, ale ještě zcela otevřené, předkládám věc vedení strany k uvážení s tím, že jen v případě výslovného přání strany bych nabídku do zpravodajské ústředny přijal. Ježto bylo též konstatováno, že v případě odejití

88 Kalenda Vilímovi 2/4/48 BL ADD. MS. 74984 f. 16–17.

89 Prosser – záznam 15/11/48, BL ADD. MS. 74963, f. 256–264.

k službě americké by se toto muselo státi urychleně, pokud mé poslání ještě trvá, prosím o včasné vyrozumění, zda vedení strany má nějaký zájem na mé osobě, či zda mě v rozhodnutí ponechává úplnou volnost.“⁹⁰

Ze zápisu schůze představenstva 14. září 1949 je zřejmé, že Prosser vykonával úkol posílání zpráv do ČSR, o kterém představenstvo ÚVV vědělo a za který byl Vilím později kritizován: „... došlo k dohodě o tom, že britskému požadavku máme vyhovět i v tom, že se s. Prosserem má ve věci spolupracovat s. Pollák. Asi dva měsíce do listopadu byly na žádost Britů s. Vilímovi předkládány k posouzení zprávy, aby v nich z našeho hlediska nebylo nic závadného. Když s. Holub převzal věci styku s domovem, převzal také tuto záležitost.“⁹¹

Zajímavý dokument z této doby je fotografie z Prosserovy svatby. Prosser nechal první ženu v ČSR. V Londýně si vzal Magdu, která musela nějaký čas čekat v Německu. Hosty byli Pollák a Vilímovi. Fotografie naznačuje, že Prosserův vztah k Vilímovi byl osobní. Později došlo mezi Prosserem a Vilímem k opravdovému nebo zdánlivému odcizení. Prosser odešel do Skandinávie a Vilím mu dal doporučení pro Amálii Posse-Brázdovou: „V nejbližší době navštíví Vás můj přítel, který navštíví Švédsko, p. Jaroslav Prosser, a budu Vám velmi zavázán, když jej laskavě přijmete.“⁹²

Po odchodu z Anglie jeho korespondence s Vilímem téměř ustala: „... počínaje dnem 22. dubna 1950 opouštím na nějaký neurčitý čas Anglii.“⁹³ V roce 1951 si stěžoval, že mu Vilím neodpovídá: „... přes to, že jste dosud neodpověděli na žádný z mých doporučeně Vám zaslaných dopisů, opět Vám píši ... Zůstává mi dokonalou záhadou, proč nepokládáte za nutné alespoň krátce odpovědět.“⁹⁴

Po únosu Laušmana se Prosser zajímal, co o něm Laušman věděl: „... zda v event. rozhovoru [Laušmana a Vilíma] bylo mluveno i o mně? Konkrétně mám zájem vědět, zda bylo event. něco řečeno o oné staré záležitosti v Londýně. Mám zájem potud, že opatrnost by byla nezbytná, kdyby on věděl něco konkrétnějšího.“⁹⁵

Složka „Případ Vilím“

Dokumenty, na základě kterých byl Vilím zbaven funkce, byly uloženy ve složce „Vilím“, která byla původně částí sociálnědemokratického archivu u Václava Holu-

90 Prosser ÚVV 23/2/49, BL ADD. MS. 74971, f. 29.

91 Zápis předsednictva 14/9/49, BL ADD. MS. 74970, f. 49.

92 Vilím Posse-Brázdové 29/12/49, BL ADD. MS. 74988, f. 158.

93 Prosser Vilímovi 19/4/50, BL ADD. MS. 74972, f. 45.

94 Prosser Vilímovi 13/6/51, BL ADD. MS. 74989, f. 95.

95 Prosser Vilímovi 1/2/54, BL ADD. MS. 74982A, f. 75.

ba. Složka se ztratila a existuje pouze svědectví Kneborta, který byl vyzván, aby se na složku podíval a napsal o ní posudek. Neměl čas prostudovat celý svazek a soustředil se na zápis zemské organizace v Paříži: „Zápis dělá dojem stenografického zápisu a obsahuje asi 30 stran psaných strojem. Na jedné straně zčásti popsané je poznámka, že další jednání nebude zaznamenáno, protože je přísně důvěrné.“⁹⁶

V protokolu schůze výboru zemské organizace v Paříži ze 17. dubna 1953 je zaznamenáno, že Knebort podotkl: „... tomu celému ‚dokumentu o případu Vilím‘ se nemůže přikládat velká důležitost. Jsou to zlé pomluvy, aby ti dva zpravodajci [tj. Luža a Kusý, pozn. S. Š.] si vydělali na chlebiček. ÚVV tyto pomluvy vzal na vědomí.“⁹⁷ Později o tom napsal Vilímovi: „Jak jistě víš, na přání zdejšího výboru ZO měl jsem možnost nahlédnout do materiálu, jehož se dovolával dr. Bernard na tehdejší ‚historické‘ schůzce, ve kterém jsou sneseny různé důvody proti Tobě a podle nichž soudruzi v ÚVV usoudili, že jsou povoláni učinit to, co učinili, totiž vynést nad Tebou rozsudek. Nemyslím, že to bylo správné. Mám k tomu svoji zprávu.

Je však důležitá ještě tato okolnost: ve zmíněném materiálu našel jsem dopis, z jehož obsahu vyplývá zlé podezření na Tebe ze styku s pol. orgány v Praze. Nemohu přesně citovat obsah, protože si to nepamatuji přesně, ale měl jsem tehdy dojem, že nešlo či nejde o zcela nevinnou záležitost. Nepovažoval jsem tuto věc tehdy za tak důležitou, abych se jí dále zabýval, ale v poslední době jsem se s tímto podezřením setkal, a proto po rozvážení soudím, že je nutno celou věc objasnit, abych na některé členské schůzi mohl podat případné vysvětlení. Onen dopis je podepsán R. Lužou a podle písma soudě je to i jeho vlastnoruční zpráva. Nalézá se ve zmíněném materiálu ‚Vilím‘ a je u s. Holuba.“⁹⁸

Lužův dopis, o který asi jde, je zachován v archivu exilové čs. sociální demokracie v dokumentačním středisku ČSDS v Praze. V této souvislosti se zachovaly dva dopisy, které Luža poslal ÚVV. V prvním, ze dne 17. října, se píše: „Při této příležitosti bych znovu chtěl upozornit ÚVV. na nevyřízený odstavec přípisu franc. organizace strany, týkající se mjr. Prossera, a podezření, že p. B. Vilím sám posílal důvěrné zprávy komunistickým činitelům do Prahy.“⁹⁹

Ve druhém dopise z 15. června 1951 urguje Luža svou žádost, aby byl Vilím vyloučen ze strany: „Vážení soudruzi, poněvadž se nám jako franc. organizaci a mně jako členu ÚVV nedostalo odpovědi na naše návrhy podané v roce 1950, aby totiž BV byl vyloučen ze strany pro podávání zpráv komunistům do Prahy, žádám, aby ÚVV rozhodl brzo o našich návrzích. Svědky V. podvrtné činnosti jsou: předseda

96 Knebort – posudek, BL ADD. MS. 74973, f. 110–111.

97 Zápis výboru ZO 17/4/53, BL ADD. MS. 74974, f. 50.

98 Knebort Vilímovi 3/9/53, BL ADD. MS. 74991, f. 44.

99 Luža ÚVV 17/10/50, ČSDS Praha.

strany VM, VH a členové předsednictva strany, dále všichni členové výboru zemské organizace v Paříži [u jména VH připsán křížek a pod textem Holubovým rukopisem připsaná poznámka: „Jen na základě tvých informací /a návrhů“].¹⁰⁰

IV. Závěrečné hypotézy

O vztahu mezi Majerem a Vilímem

Krizi v exilové sociální demokracii z roku 1950 historikové často vysvětlují jako osobní konflikt mezi Majerem a Vilímem. Toto zjednodušené vysvětlení ignoruje fakt, že Vilím si Majera vážil, i když se k němu často stavěl kriticky. Vadily mu síce ideologické a taktické chyby, které podle jeho názoru Majer dělal, ale oceňoval ho jako rovnocenného oponenta. Tento kladný vztah se zračí v nekrologu, který o Majerovi v roce 1972 napsal.¹⁰¹

O konfliktu mezi věrností straně a etikou

V dramatu, ke kterému došlo, hrála jednu z rolí věrnost straně. Subjektivně viděná věrnost straně se může dostat do konfliktu s jinými zásadami, třeba etickými. Stane-li se malér, který poruší etická pravidla společnosti, má strana vzít na sebe otevřeně odpovědnost, nebo má informace o něm potlačit?

Z dokumentů vyplývá, že vedení strany se asi v případě aféry s nylonkami klonilo k druhému řešení, zatímco Vilím – když byl konečně o problému informován – k řešení prvnímu. Jasně to vyjádřil ve své zprávě o setkání s paní Benzionovou: „Nemyslím, že by měly být činěny pokusy, aby politickým vlivem byla zprovozena záležitost ze světa, poněvadž by na československou sociální demokracii v exilu mohlo padnout podezření, že na podvodu Rubína měla mít nějakou účast, zejména když tento tvrdil, jak prý sociální demokracii pomáhá.“¹⁰² Paní Benzionová při setkání s Vilímem řekla, že „nebylo správné pokoušet se o ututlání záležitosti“.¹⁰³ Z této věty vyplývá, že někteří z funkcionářů, kteří s ní situaci řešili před Vilímem, chtěli informace o případu potlačit.

Po návštěvě u paní Benzionové Vilím pochopil, proč byl na schůzi představenstva 14. října 1949 nucen k rezignaci na funkci generálního tajemníka čsl. sociální demokracie: „... jenom proto, abych byl včas zbaven možnosti zasahovat jako ta-

100 Luža ÚVV 15/6/51, tamtéž.

101 Blažej Vilím, Za Václavem Majerem, in: *Americké listy* 4/2/72.

102 Záznam rozhovoru Vilíma s Mme Benzion 30/11/49, BL ADD. MS. 74973, f. 14–17.

103 Tamtéž.

jemník strany a člen představenstva do záležitosti, na jejímž utajení přede mnou se dohodli ostatní členové, zejména A. Hais, V. Bernard a Václav Majer, kteří o ní byli nejpodrobněji informováni.“¹⁰⁴ Tlak, který přiměl Vilíma k zveřejnění informací o pašování nylonek v jeho důvěrném dopise členům strany na obranu proti falešným obviněním, musel být silný. Indiskrece nebyla v jeho povaze. Také se styděl za chyby, kterých se strana dopouštěla, a to ne poprvé. V srpnu 1950 napsal Vaňkovi: „A nyní, drahý Miloši, k věcem zde. Přiznám se Ti otevřeně, že jsem v minulých týdnech prošel hlubokou duševní krizí. Poprvé to bylo na jaře 1940, když jsem na gestapu viděl, jak většina statečných bojovníků proti nacistům po několika fackách vydávala desítky svých spolupracovníků do rukou gestapa (...) Dnes je to ovšem horší. A to proto, že se mi doposud nepodařilo žádnou omluvu najít. Jestliže Tobě a ani nikomu jinému jsem o tom dosud nepsal, je to proto, že se za to stydím.“¹⁰⁵

V lednu 1952 se v dopise Jonášovi vrátil ke stejnému tématu: „Situace, ve které se nachází celý československý a zejména pak sociálnědemokratický exil, není krize politická. Je to rozklad mravní. Bude to smutná kapitola v politických dějinách českého národa.“¹⁰⁶ Základní rozdíly v řešení konfliktu mezi „věrností straně“ a etikou vedly k izolaci Vilíma od vedení strany.

O úspěchu

Vilím byl jedním z prvních politiků, kteří se dostali za hranice. Napsal o tom Hrabíkovi: „Jak víš, byl jsem vlastně prvním emigrantem, jemuž se podařilo dosáhnouti Londýna. Byl jsem a zůstávám velmi zdrženlivý v projevech o Československu (...) Vycházel jsem z předpokladu, že s politickými akcemi je třeba vyčkat, až se podaří emigrovat všem, které ještě venku očekáváme a s nimiž bude třeba při naší práci počítati.“¹⁰⁷

Vilímův příchod na Západ několik dní po komunistickém převratu byl uvítán socialistickými stranami v západní Evropě, které se chtěly v nové politické situaci orientovat. Promluvil k labouristické straně v britském parlamentě, navštívil Itálii a Skandinávii, zorganizoval setkání československých poslanců v Caxton Hall v Londýně. Labouristická strana mu propůjčila kancelář v Transport House, aby mohl udržovat korespondenční styk s uprchlíky.

Ve své činnosti byl úspěšný nejenom svou výkonností, ale také historickou náhodou, že přišel dříve než ostatní. Jeho motivací nebyla ctižádost, ale zapálení pro věc. Vilímovou hlavní vlastností byla tvořivost. A právě tak jako ve svém řemesle

104 Vilím – otevřený dopis 10/10/50, BL ADD. MS. 74973, f. 70–75.

105 Vilím Vaňkovi 8/50, BL ADD. MS. 74989, f. 54–56.

106 Vilím Jonášovi 9/1/52, BL ADD. MS. 74990, f. 2.

107 Vilím Hrabíkovi 27/4/48, BL ADD. MS. 74984, f. 52–53.

vyráběl cizelované předměty pro jejich krásu, v politice mu šlo o zlepšování společnosti. Sám sebe spatřoval pouze jako nástroj. Služba bez ctižádosti je v politice vzácná. Byl proto často nepochopen lidmi, kteří s ním tento postoj nesdíleli. Pro jeho tvořivé úspěchy se jím cítili ohroženi.

O nedorozuměních a dezinformacích

V politickém životě se někdy těžko hledá hranice mezi nedorozuměním a dezinformací. Když bylo například v důvěrném oběžníku z 27. září 1950 napsáno, že Vilím odjel 30. července 1949 tajně do Paříže, a v otevřeném dopise soudruhům z 10. října 1950 Vilím napsal, že o tomto „tajném“ pobytu byli členové informováni na základě jeho dopisu Majerovi na schůzi dne 15. srpna 1949, jednalo se o nedorozumění nebo dezinformaci? Z čí strany? S jakým úmyslem?¹⁰⁸

V událostech, které předcházely odstranění Vilíma z funkce, je mnoho detailů, které si protřečily a mátlý aktéry těchto událostí. Je možné, že hlasování o návrhu zbavit Vilíma funkce by bylo dopadlo zcela jinak, kdyby dezinformace nebyly zamlžily úsudek hlasujících.

Informace omezované pravidly důvěrnosti (jako třeba ty, které se týkají tajné služby), jsou vydány všanc zkreslování. Je snadné prohlásit, že z důvěrného pramene přišla zpráva o činech nějaké osoby, která se nemůže bránit, protože podle pravidel důvěrnosti se nesmí dozvědět, o jaké činy jde. Vilím se stal obětí dezinformačních her exilové politiky, proti kterým byl bezmocný.

O politických intrikách

Dokumenty, které se zachovaly o politické činnosti ČSSD v raných letech exilu, svědčí o existenci mnoha zápletek, které snad s odstupem času budou historikové jednou schopni popsat a ohodnotit. Motiv intrik může být ideologický (rozvrat sociální demokracie, rozvrat exilu, tajný boj proti kapitalismu) nebo osobní (touha po moci, penězích, slávě) nebo to může být zcela prostá negativní emoce (nenávisť, závist, žárlivost, touha po pomstě). V osudu Vilíma v ranných letech exilu sehrály takové zápletky bezpochyby velkou roli.

O rozpacích

Když byl v roce 1953 Jindřich Knebert pověřen úkolem nahlédnout do materiálu, na jehož základě byl Vilím zbaven funkcí ve straně, ve své zprávě nazvané „Posudek o materiálu Případ Vilím“ podal svůj názor o velké složce, která už dnes neexistu-

108 Důvěrný oběžník ÚVV 27/9/50, BL ADD. MS. 74972, f. 88–93 a Vilímův důvěrný dopis 10/10/50, BL ADD. MS. 74973, f. 70–75.

je. V závěrečných odstavcích této zprávy napsal: „Soudím proto, že tento materiál ‚případ Vilím‘ měl by zůstat v hlubokém zapomenutí, aby někdy nezpůsobil těžké rozpaky všem těm, kdož mají na tom jakýkoliv podíl. ÚVV v Londýně měl by najít odvahu správně a nezaujatě informovat své funkcionáře a neblahé rozhodnutí rychle napravit, jestliže chápe svoje poslání, které jistě není snadné, právě proto, že jde o stranu Československou sociální demokracii, toho času v exilu. Okolnosti, aby nebyla překročena také mravní oprávněnost, je nutno dbát nejvíce.“¹⁰⁹

Od napsání těchto slov uplynulo už více než půl století. Možná, že už rozpaky odnesl čas a historikové by se tedy už měli „případem Vilím“ bez zdráhání zabývat.

Poděkování

Oldřichovi Haselmanovi a Janu Heidlerovi za oporu a připomínky, British Library v Londýně a Churchill Archive v Cambridgi za umožnění přístupu do Vilímových fondů a povolení z nich citovat.

109 Knebort – posudek, BL ADD. MS. 74973, f. 110–111.

Diskuse o „Verši pro kočku“

Dalibor Dobiáš

Přetištěný soubor textů zachycuje diskusi o socialisticky angažovaném umění, již vyvolal v *Literárních novinách* v únoru 1964 reakcí na stať Vladimíra Medka Verš pro Stalina Jiří Gruša. Retuše Stalinova jména v nových vydáních české poezie, jež vytýká ediční praxi Medek, jsou – tolik Grušova teze – méně závažné než retuše komunistické propagandy a cenzury. Dílo Vítězslava Nezvala, materiál Medkova zkoumání, označuje Gruša za „dvojdomé“: vedle hodnotné avantgardní poezie k němu, podle tohoto kritika, patří i státem vyzdvihované politické básnění.

Snaha rozšířit politický kánon socialisticky angažovaného umění je vlastní Jiřímu Grušovi i jeho generačním vrstevníkům, jakož do značné míry vůbec dobám „tání“ – nejprve po XX. sjezdu KSSS roku 1956 a pak po III. Sjezdu Svazu československých spisovatelů roku 1963. Požadavek „básně o sobě“, kterým už rok před Veršem pro kočku vyvolal diskusi Josef Hanzlík, ovšem vyslovuje Gruša s novou důrazností. Stejně důrazně problematizuje dosud široce přijímaný kánon socialistické literatury. V politicky uvolněné atmosféře nalézá tento počín pro svoji „nevyzrálou“ spíše odměřenou uznání mezi reformními komunisty: kdo jej však pokládá za zásadní a zahajuje diskusi, jsou v osobě Františka J. Kolára vlivní stoupenci estetického kánonu padesátých let, kteří se po kritikách Olega Suse, Jiřího Brabce a dalších snaží obnovit svoji autoritu (mj. dokumentem „Poslání a stav kulturních časopisů“). Diskuse se záhy přenáší na rovinu uvedených skupin. Na jedné straně tak stojí kruh autorů kolem reformně orientovaných *Literárních novin*, k nimž patří i pozdější osobnosti Pražského jara jako Zdeněk Mlynář či Milan Hübl. S nimi polemizují ideologové estetiky padesátých let: Ladislav Štoll, Jiří Taufer a orgán ÚV KSČ *Rudé právo*, jež vede diskusi, využívaje mocenského aparátu strany, skutečně zarputile. Jakkoli se pozice aktérů v šedesátých letech dále vyvíjejí a mění (na straně *Rudého práva* se diskuse účastní Josef Smrkovský), v mnohém předurčují jejich působení v letech 1967 a 1968.

Diskuse o Verši pro kočku, jak ji z praktických důvodů abstrahujeme, se dotýká řady dalších historických jevů šedesátých let: rostoucí autonomie Svazu československých spisovatelů a jeho vlivu na kulturní politiku KSČ, sporu o meziváleč-

né avantgardy a platnost dosud vlivného kánonu Ladislava Štolla, vztahu starších k mladé literatuře a časopisu *Tvář*. K vystoupení Pavla Kohouta se ve vysílání Svobodné Evropy (25. 4. a 2. 5. 1964) vyjadřuje, kritizuje zaslepenost stoupců komunismu, Ferdinand Peroutka. Diskuse je vhodným podkladem pro studium jednotlivých osudů (Jiří Gruša, Milan Hübl, který byl po svém příspěvku odvolán z místa prorektora Vysoké školy politické, ad.) atp. Ještě v sedmdesátých letech se ke Grušovu článku jako k dokladu pokleslého subjektivismu okruhu mladých vrací Milan Blahynka (v stati *Metody a cíle, Literární měsíčník* 1976, č. 1, s. 70–75).

Rovněž z praktických důvodů jsme některé texty s pasážemi, jež se opakují, zkrátili, jiné, zejména obsáhlé články v *Rudém právu*, které sledují i další linie (filozofický spor Jana Fojtíka s Karlem Kosíkem), vypustili. Z *Rudého práva* (dále *RP*) tak nepřetiskujeme stati: Jan Fojtík, O historické odpovědnosti, vědecké kritice, závaznosti hodnot i jiných otázkách (*RP* 28. 6. 1964, s. 2–4), Vilém Nový, O „kritickém přehodnocování“ dějin naší strany (*RP* 1. 8. 1964, s. 3–4), F. J. Kolár, Intelektuální subjektivismus a proletářská statečnost v kritice kultu osobnosti (*RP* 19. 9. 1964, s. 3 až 5), Josef Smrkovský, Zkušenosti z minulosti a dnešek (*RP* 9. 10. 1964, s. 3–4), Jiří Taufer, Poznámky k současným polemikám o včerejšku a dnešku (*RP* 14. 11. 1964, s. 3–4 a 15. 11. 1964, s. 1–2 nedělní přílohy), na něž *Literární noviny* většinou nereagovaly. V *Literárních novinách* (dále *LN*) se příbuzných témat týkaly následující (a zde rovněž nepřetištěné) texty: obsáhlá polemika Antonína Jelínka (O hodnocení a přehodnocování, *LN* 30. 5. 1964, s. 1, 3 a 6. 6. 1964, s. 3) s Václavem Pekárkem (O avantgardě, tradici, novátorství a jiných věcech, *LN* 4. 4. 1964, s. 4, Ještě o socialistické avantgardě a jiných věcech, *LN* 18. 7. 1964, s. 4; s redakční poznámkou), zpověď Ladislava Mňačka (Má konfese, *LN* 18. 4. 1964, s. 1, 4), stať A. J. Liehma Pokus o odpověď (*LN* 23. 5. 1964, s. 3) či většina úvodníků z té doby (např. Nemůžeme si stěžovat, *LN* 4. 4. 1964, s. 1). Speciální studii by si vyžádal ohlas diskuse v soudobé publicistice (např. Hovoříme s Jiřím Markem, *RP* 6. 9. 1964, nedělní příloha s. 2).

Z dosud nepublikovaných materiálů doplňujeme diskusi zápisy zasedání ústředního výboru Svazu československých spisovatelů a jeho stranické skupiny, relevantními výňatky z jednání ideologické komise ÚV KSČ a materiály ze spisu, který na Jiřího Grušu vedla Státní bezpečnost.

Diskusi o Verši pro kočku pojednali v dílčích ohledech dosti souvisle Milan Jungmann v knize *Literárky, můj osud* (Atlantis, Brno 1999, s. 122–130), sborník *Generace 35–45* (K. Jadrný Verlag, Mnichov 1986), dále Jiří Gruša na různých místech knižního rozhovoru *Umění stárnout* (Paseka, Praha 2005). Pokusem o její literárněhistorické zhodnocení je mj. Doslov Kateřiny Bláhové a Petra Šámala redakčně zpracovaný Michalem Přibáněm v antologii *Z dějin českého myšlení o literatuře III (1958–1969)*, ÚČL AV ČR, Praha 2003, s. 481–507). Historickým pozadím diskuse se zabývá mj. kniha Karla Kaplana *Všechno jste prohráli*, Ivo Železný, Praha 1997.

D. D.

Verš pro Stalina

Malá marginálie k tradicím a edicím naší poezie

Vladimír Medek

(*Plamen* 1964, č. 1, s. 41–44)

Projevy kultu v naší poezii – toť otázka, jíž je dáno v současných třenicích a sporech, v současném třibení hodnot poezie, být otázkou nejzákladnější.

Nesporně je to téma velmi široké; jakmile vezmeme v úvahu i literární vědu minulých let, téma plus minus se překrývající s dějinami naší moderní poezie vůbec. Chci se dotknout jen malé jeho části: poezie spjaté s kultem nejvýlučněji – spjaté se jménem J. V. Stalina.

Je to malicherná otázka? Myslím, že není. Není – při našem tradičním způsobu dávat všechno problematické pro jistotu uležet.

Zpěv míru je báseň hodná básníka Nezvalova formátu. (Co z ní udělalo recitování a učitelé češtiny, pro tu chvíli pominěme.) Vydávala se, přirozeně. V desetitisících výtisků. Do výboru české poezie z r. 1955 vstupuje svou podstatnou částí. Do sborníku *Patnáct májů* (1960) prošly dvě strofy. Vyjde ještě někdy celá?

Že tyto způsoby ještě neuměly, vidíme dnes na *protikultovní* poezii Jevtušenkově. Čítáme – občas – o ní. Nikoliv ji.

„Je příznačné, že ani jeden z těchto básníků – ani Hora, ani Seifert, ani Halas – už nenašli slova verše pro Stalina,“ napsal kdysi L. Štoll a nedávno podiskutoval o tom, jestli to myslel jako kritérium nebo jako náhrobní kámen.

S básníky, kteří tehdy řečeného slova verše nenašli, je to – přiznejme si – dnes celkem pohodlnější. Co však se Zpěvem míru, co s několika básněmi Bieblovy sbírky *Bez obav?* Dovedu si docela dobře představit editora, pro kterého je dnes verš se Stalinovým jménem problém. Co s tím? Úryvek? Raději něco jiného? (Neboť to jsou obvyklé ústupové cesty svědomí.) Mně se to už stalo. Jsme ještě dost zvyklí uvažovat o tom, co se všechno nesmí; leckdy si to třeba i vymyslet.

Těžko odstraňovat kult v poezii tak, jak se to dělá s básní Stanislava Neumanna *Jméno komunista*. Slyšeli jsme ji recitovat – spíš desetkrát než jednou – a končivala tenkrát:

Jen jméno chraň. Nesmírně vážné je.
Stalin je nosil. Jméno komunista.

O něco později:

Víš, kdo je nosil. Jméno komunista.

A ještě později:

Lenin je nosil. Jméno komunista.

Pravděpodobně podle příručky Dekultizace snadno a rychle.

A tak se nám objevují dvě varianty.

Je známo, že ve své nejlepší podobě bylo Stalinovo jméno symbolem, symbolem socialismu, symbolem Rudé armády, symbolem SSSR. Lze vysvětlovat, jak se jím stalo, a co na tom bylo špatného. Faktem je, že symbolem bylo. Zbývá přirozeně otázka, zda při zacházení s tímto symbolem byla či nebyla překročena hranice míry a vkusu.

Druhá varianta jsou verše na sociální objednávku v tom horším slova smyslu. Písemnosti ř la mode. Poklonkování. Rýmování bez kusu poezie.

Vezměme příklad z básníka tak „nekultovního“, jako je Vladimír Holan.

... skládati životu slib chudoby,
v krušných lomech čtvrté pětiletky,
v kterých se doluje na jasný kámen,
zvaný stalinit!
(závěr Rudoarmějců)

Tady je to metafora mezi metaforami, symbol mezi symboly, kulminační bod básně mezi kulminačními body. Podobně jako na jiném místě:

... Ty ostrážitá a Ty střežená
s uranických nebes svými letci,
z nichž každý má to krásné jméno:
Oblakov!
(Holan: Tobě, Rudá armádo)

Proto nás to ani na okamžik nezarází; jistě to nejsou verše, jichž bychom se chtěli zříkat. Potkáme však v české poezii i báseň, kde se děvče loučí s chlapcem, který jde na dva roky na vojnu – on jde rád pryč, oběma to zřejmě nijak zvlášť nevadí, neboť

Vysoko nad špalírem spících modřínů a kalin,
vytkán a vysněn z mramoru a hvězd,
v úsměvu našem usměje se Stalin –
bezpečný strážce našich dlouhých cest.
(P. Kohout, Na rozloučenou a na shledanou)

Což jsou zase verše, které odepíšeme a nebude to bolet.

A čtěme tedy znovu Bieblovu knihu *Bez obav*. V její básni závěrečné a možná nejkrásnější, *V zrcadle oceánu*, píše černocho na pláty amerického křížníku *My chceme mír! Ať žije Stalin!* A je to dokument, pravda přešlého času, neboť ty dvě věty jsme byli zvyklí vyslovovat dohromady.

Spojte se dělníci moří spojte se
s dělníky pevnin
Ať je svět modrý na zemi i na moři
do nejdelších dálek
Tak jak si to přeje Stalin
a jak si to přál Lenin

I to je prostě formulace příznačná pro svůj čas. A sem musíme řadit i titulní báseň sbírky; pravda, čteme v ní:

Jak mohl bych uvěřit
Že všechno lidstvo brzy zahyne
Naopak
Věřím že bude šťastně žít
Když ho povedeš Ty
Náš drahý Staline

Ale pozor; báseň nekončí. Další strofa nám upřesňuje:

Nevíru v lidstvo
Odmítá každý z nás
Každý kdo s Tebou věří
V dělnickou třídu
V sílu a tvořivost
Pracujících mas

Každý kdo miluje Sovětský svaz

A to už není kult. Rozhodně ne.

Vraťme se ještě ke *Zpěvu míru*. Můžeme si v něm najít i příklad naší ediční politiky. Výbor *Nová česká poezie* (1955, sestavili ss. Buriánek, Janů, Petrmichl, Píša, Stejskal) přináší pod názvem *Ze Zpěvu míru* 19 strof, tedy úryvek. U antologie je to přirozená věc. Méně přirozené už je, že ze souvislého textu byly „taktně“ vypuštěny tři strofy (dvě o Stalinovi, jedna o Gottwaldovi), aniž si editoři dali práci nějak to vyznačit. Stará metoda vkusných škrtů v jiné podobě? Zřejmě.

Ale Zpěv míru je báseň platná i pro naši dobu, platnější než kdy dřív; pořád platí a zní její nádherná výzva

Volám vás, jak se volá den,
volám vás, jak se volá štěstí –

A verše jako

Chci zpívati o městě měst,
z něhož by byla bez Stalina
jen historická rozvalina
pod věncem Libušiných hvězd,
zpívám zpěv míru.

nevyškrtneme, nemůžeme vyškrtnout z české poezie. Krásných veršů není nikdy tolik, abychom je mohli škrtat.

Nezval není jediný básník, je lán poezie, je tak trochu veškerá poezie. Snad proto u něho čteme i verš následující:

... pak naše v slunci narozené děti,
budou Vám žehnat, Staline,
a všem nám trochu záviděti,

že směli jsme Vás zblízka znát,
že narodili jsme se časně,
že, maličtí, jsme směli psát
na Vás a Vaši počest básně.
(Nezval: Stalin, 6. zpěv)

Tady už ovšem nejde o symbol; tady jde o osobnost, o kult. A dalo by se citovat do omrzení:

Ach, buďte živ a buďte zdráv,
Vy, jemuž vděčí za vše lidské plémě,
zákonodárce lidských práv ...
(7. zpěv)

Ani verš tu vždy není tak docela Nezvalův; občas to v něm skřípne, zavrže. Nezvalův Stalin už pro nás bude asi jen svědectvím, že i velký básník občas podlehne chybám, kterými je těžká jeho doba; poklonkování nikterak nevyjímaje. (Podobně

jako jeho Z domoviny je pro mne jen důkazem o Nezvalově podlehnutí primitivizující a huráoptimistické konvenci.)

Nemyslím, že by Nezvalův Stalin ještě někdy vyšel. Krom sebraných spisů. (I těch příštích.) Není proč.

„Staline, pomoz,“ a „Staline, díky,“ píše František Hrubín v Pražském máji 1945. Bylo to tak. A ty verše proto mají čistotu a sílu symbolu. Přejeme jim tedy, co jejich jest – významné místo v naší poezii o roce pětáctýřicátém.

A najdeme-li v sobě sílu odmyslet si to, čím paměť starších zaneslo nesčetné recitování a paměť mladších školní „rozbor“, musíme přiznat významné místo v naší poezii i Neumannovu Poděkování Sovětskému svazu. Je nám dnes mincí příliš, příliš ošoupanou; ale pod třaskavými hlasy slavnostních deklamátorů najdeme – shledáme-li sílu dívat se bez předsudku – čistý tón poezie.

Což ostatně platí o celém Neumannovi, osobnosti i díle; neboť jak nedávno správně napsal J. Šotola, zhodnocení Neumanna nás vlastně teprve čeká. A bude třeba pominout jak jednostranné velebení (nenajdeme snad u Neumanna i velmi špatné verše? nebyl to Neumann, kdo první začal dělat z K. Teigeho zloducha?), tak i jednostranné zavrhování (proč láskyplnou vzpomínku na něj najdeme třeba u Biebla? jistě ne bez příčiny!). Jak je to se Stalinovým jménem v Poděkování?

Vám, mrtvý Lenine, jenž slovo učinil jste tělem
a říši člověka tu zahájil,
Vám, živý Staline, jenž roztržil jste čelem
vše to, čím všerejšek Vám do budovy bil,
vám, avantgarde dělníků a vzpůrců ...

Báseň vychází v letech třicátých. Je po rozdrčení trockismu. A většina věcí, pro něž hovoříme o období kultu, se teprve stane. Poděkování proto obráží realitu svého času. A není náhodou, že ihned po Leninovi a Stalinovi je tu evokována celá „avantgarda dělníků a vzpůrců“. Poděkování je velká báseň, kterou z paměti naší poezie nemůžeme a nebudeme vymazávat.

I poslal Stalin smělé lodivody,
i poslal Stalin skvělé piloty –

Vy víte vždycky – v každém okamžiku –
čím žije a v co doufá každý z nás.
(Kohout: Slovo k soudruhu Stalinovi)

U Neumanna jsme viděli pokus o zhodnocení úlohy osobností; po nich je oslovoována celá avantgarda. To obojí nyní mizí – a v Kohoutových Třech knihách veršů

najdeme citované Slovo ...: všechno dělá Stalin; člověk Stalin je obdařen vševědoudností málem božskou. – Pokud je v Dobré písni popisován interiér (rozuměj pokrokový interiér), je to přirozeně takhle:

„Na stěně nad gaučem visí velká reprodukce sovětského obrazu Jitro naší země – soudruh Stalin kráčí rozkvétajícím sovětským ránem závodů a kolchozů.“

Kohoutovy Tři knihy veršů ve své době rozhodně nebyly mrtvě narozeným dítětem; zesnuly však – až na pár básní, jako je Vlák, který vyjel v únoru 1948, či Zpěv rozhodné víry – u věku poměrně mladém. Na okamžik člověku přijde líto, že si básník tak omezil téma; to když narazí na verš:

Za kaplí stroje zpívají si krásně,
že dozajista mír je v obilí;
večer čte dívce Lajčiakovy básně
ten traktorista v modré košili.
(Cestou do Tater)

To je „poezie“, až to bolí. A dalo by se recitovat moc, se Stalinem i bez. A co verš, jenž oslavuje Gruzii jen proto, že

A celá lidská rodina
hluboce se ti bude klanět,
Gruzie, matko Stalina!

Tohle už div že nezavání křesťanským kultem Palestiny – Svaté země.

Česká poezie není sama, přirozeně. Stačí zas jen citovat:

A zázrak vidím,
aký len tá zem plodí,
kde všetko silnie
zo Stalinovej lásky.
(Lajčiak, Pieseň o veľkom priateľstve)

To už jsme zase v oblasti nadpřirozena a nadlidskosti, krátce, v oblasti kultu. Zaměnit lásku Stalinovu láskou boží, byl by to hezký verš náboženstvím uchváceného básníka.

Skončeme exkurzi po naší poezii. Dalo by se otevřít ještě řadu knih. A ještě mnohokrát najít Stalinovo jméno.

Všecky ty básně – dobré i špatné – jsou dokumentem své doby. A jako marxisté nemůžeme zamykat nepohodlné dokumenty do dolních šuplíků, kam se tak často nechodí.

Z dětství se pamatuju na jednu fotografii: Čelo májového průvodu, myslím že v r. 35. Gottwald, Slánský a ještě někdo. O několik let později jsem viděl tutéž fotografii znovu, ale bez Slánského.

Taková retuš je dost pochybná i u fotografie; a co v poezii?

Jest rozlišovat mezi tím, co – byť neslo pečeť svého času – je i dnes poezií, básnickým dokumentem epochy, a tím, co je dnes nanejvýš dokumentem sociologickým.

Jest rozlišovat mezi pamětí poezie a dějinami poezie.

Jsou verše, které – aťsi je v nich Stalinovo jméno – nemůžeme vymazat a nemůžeme z paměti naší poezie. Z výborů a z edičních plánů. Z vlastní paměti. Takový je Hrubínův Pražský máj, Bieblovo Bez obav a V zrcadle oceánu, takové je i Neumannovo Poděkování.

A jsou verše, které jsou v paměti poezie mrtvé, ale nemůžeme je vyloučit z dějin poezie, to jest ze sebraných spisů (týká se příkladně Nezvalova Stalina) a z literární historie. Protože retušovat se nedá.

Verš pro kočku

Jiří Gruša

(*Literární noviny* 15. 2. 1964, č. 7, s. 3)

V prvním čísle *Plamene* uveřejnil mladý básník V. Medek poznámku, jíž chce odpovědět na otázku, co s verši, jež byly věnovány Stalinovi nebo vůbec nějak poznamenány kultem jeho osoby. V článku, který uveřejňujeme, reaguje na tuto poznámku Jiří Gruša, avšak nezůstává pouze u polemiky s názorem V. Medka. Zdá se nám, že svou statí se dotýká obecnějších a zásadních otázek naší současné poezie a dává podnět k dalším úvahám, zejména nad básnickým dědictvím padesátých let. Red.

Plamen otevřel svůj šestý ročník pravidelnou rubrikou diskuse a myslím, že je užitečné, když redakce v lednovém čísle dala příležitost V. Medkovi, neboť to, co ve své marginálii o verši pro Stalina napsal, stojí za důkladnou hádku. Medek totiž říká – v úhrnu –, že nyní začíná hrozit nebezpečí ediční retuše v dílech psaných v letech padesátých (a předtím), přičemž trochu kantorsky volá: retušovat se nedá. Ale ouha – hrozí nám vůbec tohle nebezpečí? Je vůbec možné užít slova nebezpečí? Jde tu vůbec o nějaké falšování atd. – nebo je ediční praxe v příkladech Medkem uvedených (a ostatních) úkazem jisté bezradnosti, s níž editoři stojí nad pěknou řádkou ód a zpěvů, o nichž je víceméně zřejmé, že časem nabyly jenom na nesdělnosti, které však stále ještě trčí ve vzduchu, ačkoli triumfální podstav-

ce, na něž byly vyzdvíženy, jsme dávno vyhodili do harampádí? Jde opravdu o to, abychom nezalepovali díry ve Zpěvu míru a jinde – nebo jde o to, abychom konečně hledali kritéria ke zkoumání jeho (a jejich) estetické sdělnosti? Opravdu si mám myslet, že někdo je tak sveřepý a mocný, že něco vymaže z dějin poezie nebo dějin? Povedlo se to už někomu? Kdy? Kde? Jestli ovšem existuje retuš (stejně jepičí jako všechny retuše), tedy nikoli tam, kde se ji domnívá vidět Medek, ale tam, kde z jakýchkoli důvodů živíme dojem, že ještě jakžtakž platí pravdy zjevené (a třeba o Zpěvu míru). Na Medkově článku je zarážející, s jakou bezstarostností tyto zjevené pravdy přijímá, jak se zálibně zhlíží v mýdlových bublinkách někdejších kritérií – a zároveň nepřijemné, že se přitom tváří pokrokářsky, ačkoli celá jeho poznámka je zatraceně zápecnická a ke všemu ještě opatrná. Ve svých důsledcích totiž Marginálie obhazuje neblahou tezi – my jsme se mýlili, vy za to můžete, říkám ve svých důsledcích, neboť co jiného může znamenat postup, při kterém se vymění zkoumání za koumání a koumá se, co z mrtvolek lze ještě načervenit, aby to dělalo dojem životnosti? Tedy zápecnictví, kterého bych se možná nadál ze všech stran, ale u generačního vrstevníka přece jenom nepředpokládané, neboť, domnívám se, naše zkušenosti s údobím, o němž pojednává, mohou být jenom (víceméně) stejné. A tedy opatrnost, protože Medek si fouká na Kohouta, zatímco o známých osvědčencích šalamounsky tvrdí – i mistr tesař se utne.

Kdyby doopravdy šlo o to, že se retušují dějiny poezie, stačilo by Medkovi říci: Příteli, jestli si myslíš, že někdo ubližuje Neumannovi nebo Nezvalovi, když vyřadí stalinizující dithyramby, protože s nimi by tu knížku těžko prodal, zajdi si do knihoven, pokud vím, nevyřadili jsme žádné z děl tebou zmíněných a nalezněš tam vše, čeho si žádá tvůj smysl pro úplnost a spravedlnost, nalezněš tam v hojnosti, čeho si srdce ždá, a my dva se snad shodneme na tom, že se má vydávat poezie. Proč by tedy to ostatní nemohli číst literární vědci, kteří musí mít pevné nervy a dobrý žaludek, a proč to předhazovat čtenářské obci, jejíž zaživací orgány si přece jen pomalu zvykají na stravu lahodnější a sytější?

Jenomže Medkova pře se odehrává v rovině poněkud jiné, Medek nám namlouvá, že se *ochuzujeme* o poezii, když neuveřejníme, dejme tomu, celý Zpěv míru atp. Tady ovšem přestává platit dobrá rada a je potřeba se přít. Následující řádky mají být alespoň protimluvy k Medkovým vývodům.

Medek začíná slibně – opravdu, poslyšte, jak přesně vystihuje „podstatu věci“, když říká: Zpěv míru je báseň hodná Nezvalova formátu ... vyjde ještě někdy celá? Podobně přesné charakteristiky pamatuju ještě z Nástinu dějin literatury české a tahle si s nimi nezadá. Jakýpak je ten formát, kterého je hodna? Není jich náhodou víc ... těch formátů? Jedině za předpokladu většího počtu „formátů“ se snad dá říci, že jednoho z nich je hodna. A – opravdu – může tato báseň vyjít ještě někdy celá? Je to opravdu celek, tenhle Zpěv míru, anebo vedle takových deseti čtyřver-

ší najdeme celý arzenál výzev, frází s trochou vlastenčícího ruralismu? Nic proti tomu, když je někdo pro mír, ale musí mě o tom přesvědčit trochu jinak, trochu zvnitřku – a právě o platnosti tohoto vnitřního získávání jsem nejvíce na pochybách. Např. zrovna u veršů, které Medek uvádí coby krásné:

Chci zpívat o městě měst,
z něhož by byla bez Stalina
jen historická rozvalina
pod věncem Libušiných hvězd,
zpívám zpěv míru

Možná že se liší náš vkus, ale mně jsou zrovna tyhle verše nesnesitelně barvotiskové už kvůli té symbióze wenzigovského sentimentalismu s apokalypsou historické rozvaliny, která se tam vyskytuje jenom pro ten rým. Mluvil jsem o několika nezvalovských formátech, Medek poskytuje příležitost k důkazu, když tak džentlmensky vyúčtuje Nezvalovi jeho Stalina, označiv ho za občasnou chybu (cituji: Stalin ... už pro nás bude spíš svědectvím, že i velký básník podlehne občas chybám, kterými je těžká jeho doba). Nemýlím-li se, když vycházel Stalin, uplynulo nějakých dvacet let od první Nezvalovy občasně chyby. (V tom ohledu je přímo věštecký Šaldův odhad o Janovi ve smutku.)

Nechci se hádat, jestli Nezval byl velký nebo nebyl, je přece evidentní, že se nikdy nestane postavou jenom z literárních dějin, nicméně je stejně evidentní, že nikdy *nebude patřit do živého povědomí současné tvorby celý*. Spíš mi tedy jde o zorný úhel, v němž se míra básnickovy velikosti (chcete-li, jeho formát) může jevit srovnatelná a zhodnotitelná. A tehdy si musím povšimnout, že Nezvalův básnický vývoj je od začátku 30. let neplodně dvojdomý, že si básník dělí práci na tvorbu a věhlas, že stihne opsat osmadvacátý i pětadvacátý říjen, všechna důležitá státní úmrtí etc. To není výmysl, to je fakt, který se *nedá retušovat*. Zaretušuju-li ho, musí se mi samozřejmě Stalin vyjímat jako občasná chyba, zatímco je výsledkem dlouhodobého procesu. Ani já, ani Medek nemůžeme vzít Nezvalovi, co jeho jest, ale ani já, ani Medek nemůžeme něco ubrat jenom proto, že jednou byl vyměřen „formát“! A je prostě pověra, v níž také Medek našel zalíbení, doufat, že *umělecký vrchol* Nezvalův je v poválečné tvorbě, jakkoli by nám bylo příjemné, kdyby tam, vzhledem k tematice, byl!

A dále: Bieblova sbírka Bez obav. Znovu si se vši důrazností dovoluji tvrdit v příkrém nesouhlasu s Medkem, že také tady vůbec nepůjde o to, jak naložit se Stalinovým jménem v několika básních, nýbrž o to, k jaké množině pocitů lze tyto básně přiřadit dneska. Odmysleme si tedy protimandelinkové vášně a kolorit doby a zjistíme nejlépe, jak malá je jejich přiřaditelnost. Biebl sám podobné zjištění

zaplatil příliš draho, než aby mi Medkova šaráda nepřipadala přinejmenším nevhodná. Tady platí, mluvíme-li o knížce Bez obav, že omyl je hoden svého tvůrce (na rozdíl od případu předešlého), a tady také je morální rovnováha.

A ještě jedna, poslední nesrovnalost – Medkova rozvaha o S. K. Neumannovi. Medek se dovolává Jiřího Šotoly, který řekl, že zhodnocení Neumanna nás teprve čeká. Myslím si ovšem, že Šotolovi křivdí, když se o náčrt takového hodnocení pokouší jakoby pod Šotolovou záštitou. Medek: „Jak je to se Stalinovým jménem v Poděkování ... Báseň vychází v letech třicátých. Je po rozdrčení trockismu! A většina věcí, pro něž hovoříme o období kultu osobnosti, se teprve stane.“ To prostě zůstává rozum stát! Buď tedy Medek trochu kulhá v historii, nebo nechce vědět (a tedy retušeje), že se většina, těch zásadních, věcí stala zrovna tenkrát. Nevidí-li to, musí dojít k závěrům, k nimž došel, a přehlédnout, že i tak kritická osobnost jako Neumann se nakonec neubránila a podlehla mytizaci, jakkoli důvody, které jí k tomu vedly, mohly být sebeušlechtilější. Pomůže tady omluva, že „Poděkování odráží realitu svého času“? Jako kdyby současníkům do toho něco bylo! Ty zajímá, co z reality někdejšího času je přiřaditelné k jejich realitě – čili zajímá je jejich realita – jestli se nemýlím. Medek tedy hledá u Neumanna zrovna tam, kde může najít zbytky, ale hledá tam zákonitě, protože, jak jsem už řekl, přijal pravdy zjevené a dělá retuše daleko horší, než jsou ty, které vyčítá editorům. To je také zásadní faux pas jeho článku.

Zbývá ještě dodat, že Medek neopomenul být „kritický a nesmlouvavý“, jak se říká, „k některým jevům“. Odnosl to nebožák Stanislav Neumann – soupeř, kterého je snadno přeprat. Ale i v těch pasážích, kdy Medek odhaloval odhalené, se ve mně bouřil kvartánský instinkt, protože nemám rád, když si někdo troufá jenom tam, kde je předem jasné, že neutrží bouli. Podobně smělá odvaha čiší i z toho, co Medek povídá o Kohoutovi. Příliš ani nevadí, že na jedné straně prominul kolorit doby a úlitby těžké době různým osvědčencům, zatímco na druhé, v našem případě Kohoutově straně, je přísný. Vždyť to jsou horší verše nežli Nezvalovy – ne?, tak jaképak fraky. Jenomže – když známkovat, tak každému stejnou stupnicí, tedy také říci, že Kohoutova poezie byla tenkrát *jediným možným typem veřejného básnictví!* Pomineme-li zamlčované, mlčící a umlčené, zůstává kohoutovský typ jako jediný typ tvorby, mladé tvorby, která mohla vznikat a být publikována. A také zde bych spíš než Kohoutovi vyčítal chyby občasně chybným velikánům, kteří svými občasnými chybami vytvořili precedens a kteří svými canossami znesnadňovali návazání na živou tradici. Koneckonců květnácká vlna, která první po osmileté přestávce přináší novou a přiřaditelnou poezii, není v okamžiku svého vzniku ničím jiným nežli protestem proti tomuto precedentu. Ale to už bychom se ocitli někde jinde, než je prostor této diskuse.

Opravdu nebudem vyškrtávat nebo retušovat, měli bychom, myslím, začít zkoumat sdělnost, a to s sebou nese požadavek rozboru zděděných kritérií. Medek se, jak je zvykem, „zamyslel nad“ a trochu hluše zaprotestoval proti údržbářské ediční praxi a vlastně vystoupil na obranu neumannovsko-nezvalovského mýtu. To mi vadí nejvíc. Jenom si nedovedu dost dobře přebrat, odkud Medek čerpá tu jistotu, že zrovna zítra nebude muset několik Stalinů připsat a dát placet dalším slokám ... nebo ubrat několik dalších slok z pokladnice naší, až se jen trošku zkrátí nebo prodlouží drát tohoto štrikování.

Z jednání ideologické komise ÚV KSČ

(Národní archiv, f. ÚVKŠČ – ideologická komise (10/05), a.j. 9, sv. 2.
Zápis 3. schůze 17. 2. 1964)

[...]

S. Švestka: Zprávu předkládám za pracovní skupinu, jejímiž členy byli s. Karvaš, Procházka, Mňačko, Bublík, Vošahlík, Kostroun, Rzounek a Krausová. Všichni se zprávou souhlasí, až na s. Karvaše, který se nemohl v závěru vyjádřit, protože byl mimo republiku.

Vycházeli jsme ze závěrů prosincového zasedání ÚV a snažili jsme se ukázat, co se po tomto zasedání na stránkách kulturních časopisů stalo. Poslední čísla jsme pochopitelně nezachytili.

Ze slovenských časopisů jsme hodnotili jen Kulturní život, všechny slovenské časopisy posuzovat by bylo nad naše možnosti. Proto doporučujeme, aby se slovenskými kulturními časopisy zabývala IK ÚV KSS.

Snažili jsme se vypracovat zprávu, která by byla objektivní analýzou obsahu našich kulturních časopisů i činnosti redakcí, která by upozorňovala na tendence v kulturních časopisech a naznačila směry dalšího stranického řízení těchto časopisů. Závěry nejsou odrazem početních úkonů a mají tlumočit stanovisko k výsledkům práce redakcí a k tendencím časopisů, které jsou ideově a politicky zmatené, a svědčí o nedostatečné odpovědnosti redakcí, což nelze ospravedlnit poukazováním na dobré články.

Problematika kulturních časopisů je mnohem širší, než jsme mohli vyjádřit ve zprávě. Snažili jsme se soustředit na základní otázky, hlavně na charakteristiku politickoideového profilu kulturních časopisů. Nyní je třeba likvidovat nesprávné tendence, o kterých se mluví ve zprávě. V této oblasti kulturní časopisy více dezoorientují čtenáře i značný počet mládeže.

Zpráva mluví o objektivních projevech opozice proti politice strany. Tyto projevy opozičnosti charakterizují názory, které uvidíme ve zprávě, zastřené i nezastřené popírání vedoucí úlohy strany, porušování stranické disciplíny.

Vážným problémem je přebírání hodnot vytvořených v kapitalistické společnosti. Přebírání skutečných hodnot je součástí politiky strany, ale ne nekritické přenášení ideových zmatků, nemluvě o pahodnotách. Mluvívá se o minulém období jako o obranářském a o současnosti jako o období ofenzívním. Jedna fráze byla nahrazena druhou a pod pojem ofenzívnosti se schovává nekritické přenášení nejasností a zmatků.

Vyskytuje se i nekritický vztah k Sartrovi, ze kterého jsme málem udělali klasika marxismu. Také se uvádí jeho nekritické doporučení Freuda. Na stránkách kulturních časopisů se uvádějí monology Sartra i dalších. Noviny píší o bohatých diskusích a polemikách se Sartrem, ale nikdo se nedoče o čem. Redakcím jde o jména, a nikoliv o skutečné myšlenky a hledání pravdy.

Principiálnost často spočívá v nedůvěře ve stranu a stranické vedení. Nemůžeme přitom pochopitelně přehlížet důsledky minulosti. Ale co je to za krédo, o kterém se otevřeně hovoří v Literárních novinách, kde se tvrdí, že by kritici rozhodněji vystupovali proti některým uměleckým proudům, kdyby se zbavili pocitu, že jejich slovo se může stát volitelnou záminkou pro administrativní stránku věci. Je třeba se ptát, zda to není jen výmluva.

Některým časopisům – měsíčníkům – jsme věnovali při konkrétním zpracování málo místa. Jsme si vědomi, že jejich činnost není jednotlivě dostatečně vykreslena, protože jich je mnoho. Na druhé straně řada obecných závěrů, které jsou obsaženy ve zprávě, plně na ně platí. To je několik poznámek k předložené zprávě, dodatečně ještě předložíme některé závěry i na základě diskuse, pokud jde o další postup.

[...]

S. Šotola¹: Chtěl bych hovořit k Literárním novinám, jenom pokud jde o krátkou dobu.

V mnohém ohledu předložený materiál postihuje problematiku těchto novin. Kritika hlavních nedostatků je správná. I pokud jde o ostatní časopisy, zmínka je tam o Svitákovi, Grossmanovi atd. Přitom bych nepovažoval za špatné, že podobné články v novinách vyšly, nesprávné je to, že redakce neotiskly polemiky s nimi, neuvedly věc na správnou míru a připustily dojem, že s různými těmi názorovými zkraty souhlasí.

Ve zprávě je také vytýkán shovívavý poměr redakcí k různým povrchním módním názorům v naší kultuře, kompromisnímu a okázalému zasahování do politic-

1 Jiří Šotola byl přítomen jako šéfredaktor *Literárních novin*.

kých i jiných společenských otázek bez náležité kvalifikace a informace. Zároveň však v materiále něco chybí. Podstatný jeho charakter ve smyslu co dělat dále, kam zaměřit úsilí kulturních časopisů. Vypadá to, jako by se kulturní časopisy měly věnovat odstraňování chyb. Ovšem jenom odstraňování chyb, to by bylo málo a byla by to jistě polovičatá činnost.

Účelem dnešního jednání by tedy nemělo být jenom zjistit stav, ale vyjádřit též poslání kulturních časopisů. Je sice na vedení každého časopisu, aby si svůj stav promýšlelo a propracovalo samo. My jsme v tomto směru dosáhli určitých výsledků. Občas je nesporné, že ideologická komise a její pomoc by pro nás mnoho znamenala.

Jeden z hlavních úkolů kulturních časopisů bych viděl v tom, aby se obrátily do budoucího nejen ve formě náhodných nápadů, ale sjednocením pokrokové fronty v kultuře a vytvořit [sic] nové hodnoty.

Nemyslím, že by se mělo kritikou období kultu přestat. Je tu ovšem ještě něco nepostiženého. A je třeba se více tázat co dělat pozitivního, jak dále ve jménu pozitivních hodnot, a jestliže jsou, tedy v čem je jejich novost a v čem by se měly dále rozvíjet. V tom je dnes smysl kulturních časopisů – prosazovat novou fázi československého umění, a to odpovídá i dnešní fázi stranické politiky po XII. sjezdu.

Připadá mi nenormální všechno, co připomíná ovzduší nedůvěry a podezření, že kulturní časopisy chtějí dělat vědomě něco jiného než stranickou kulturní politiku. Bez stranické důvěry a čtenářské důvěry se noviny dělat nedají. Ovšem jejich důvěra nevyklučuje kritiku. Je třeba odstranit příčiny vážných ideových chyb, o kterých je v materiále zmínka.

V Literárních novinách bude třeba zvýšit aktivitu komunistů a řešit otázky na stranické úrovni, využít pomoci redakční rady, dosáhnout pomoci Svazu čs. spisovatelů. Využít spolupráce s ideologickým oddělením, dále rozšířit autorské kolektivy, které mají autoritu vybudovanou ne na řečnění, ale odpovědné tvůrčí práci. Je také třeba neustále sledovat všechny pozitivní hodnoty dnešní tvorby atd.

Jde o to, že ani noviny nemohou dobře plnit své úkoly, jestliže nebudou spojovat své zájmy s otázkami společenskými. V Literárních novinách např. velmi mnoho čtenářů očekává i zahraniční komentáře apod. materiály. Víme také, že Literární noviny se musí podstatně více než dosud věnovat kultuře. Nejméně polovina jejich obsahu musí patřit těmto otázkám. [...]

S. Koucký: Nechci zaujímat žádné ucelené stanovisko, jenom několik poznámek k materiálu, jak byly řečeny v diskusi. Myslím, že je správné, že předložený materiál nemůže přirozeně řešit veškerou problematiku, kterou nadhazuje. Je to velmi obsažná, široká problematika, kterou budeme diskutovat v budoucnosti, a myslím, že bude dost příležitostí při projednávání toho bodu, který jsme si stanovili na kulturním úseku, při projednávání příprav sjezdu výtvarníků. Domnívám se, že

podnětnost materiálu je nesporná, což je vidět ze samého průběhu diskuse. Je třeba říci, že se zabývá třemi nejdůležitějšími kulturními týdeníky. Jsem přesvědčen, že tento materiál podal určitý syntetický pohled, který je v hlavních rysech správný. Myslím, že by jej soudruzi mohli doložit více dokumenty, ale fakt je, že i pro nás jsou určitým hledáním formy práce a přístupu ke konkrétnímu řešení těchto otázek, které v kulturní oblasti hrál XII. sjezd strany i prosincové plénum ústředního výboru.

Než přejdu k ostatnímu, chtěl bych se zabývat předběžným stanoviskem k materiálu v Neues Deutschland na posledním zasedání pléna ÚV SED.² Myslím, že teď jste si to pověděli, pokud jste sami nečetli ten materiál. Myslím si – a další soudruzi také –, že způsob, jakým němečtí soudruzi otevřeli problematiku našeho kulturního života, je nejen neobvyklý, ale že je v podstatě nepřijatelný. Při zmínce, že se ztotožňují se závěrem ústředního výboru v prosinci, vracejí se k problémům, které vesměs pocházejí z období před prosincem. Přitom bohužel i tam, kde se používá konkrétních příkladů, tak se soudruh Sindermann neobešel bez hrubého zkreslování skutečného průběhu věci nebo skutečného znění uveřejněných článků. Jak nesprávně tam byl parafrázován výrok soudruha Hájka o Praze jako o novém marxistickém centru – dokonce i výrok Jean-Paul Sartra, k němuž máme řadu výhrad. Soudruh Sindermann nám říká, že není možno se vším všudy přijmout psychoanalýzu – nevím opravdu, proč je takových metod zapotřebí. Skutečně v tomto okamžiku, kdy stojíme na pokraji velmi ostré války se současným čínským vedením, která došla již tak daleko, že není možno podle mého názoru k tomu nadále mlčet. Vzniká další nebezpečí velmi hrubého zneužití projevu „rádobypolemiky“ nejen ze Západního Německa, ale z takovýchto demagogicky trockistických pozic, ke kterým se nechci blíže vyjádřit.

Chtěl bych nyní říci svůj základní pocit, že v redakcích kulturních časopisů ještě dost seriózně k závěrům prosincového pléna většinou nepřistoupili. Nejde o to, že bychom požadovali memorování, slabikování referátu a usnesení z prosince. Soudruzi si nemohou stěžovat, že bychom projevovali nějakou netrpělivost, ovšem myslím, že přece jenom není dobré, jestliže se hovoří – dosti široce –, že mnoho kulturních časopisů ignoruje zcela konkrétní a direktivní závěry prosincového zasedání ústředního výboru. V celé řadě otázek zastávají odlišnou linii, a že jsou tady dvě kulturně politické linie, myslím, že skutečně pro takovéto tvrzení je možno najít celou řadu důvodů.

K té celkové linii, tak jak se nám zejména v posledních měsících loňského roku začala výrazně formulovat, zejména v souvislosti některých zahraničních návštěv, respektive při vystupování některých zahraničních činitelů. Myslím, že to svědčí

2 13. února 1964.

o značné jednostrannosti, když my se setkáváme se jmény, se kterými jsme se setkávali v období roku 1956–58 v ostrých polemikách, je to řada lidí, kteří v tehdejší době stáli v popředí boje proti revizionismu, kde si sami přímo zadávali s názory nemarxistickými, a dneska jsou líčeni jako málem svědci a klasikové. Podívejme se například na postavu Lukácese, nejde o to, že by na těch dvou stránkách v Literárních novinách byly nějaké těžké chyby, ale jde skutečně o to, že jsme prezentovali 150 000 čtenářské obci Literárních novin tuto postavu právě v době, kdy je znovu podrobována kritice na maďarských stranických filozofických fórech velmi otevřeně a velmi tvrdě. Není docela náhodou, že je organizování tohoto pochodu za Lukácsem [sic] byl právě Ernst Fischer.

Nebo podívejme se na postavu J.-P. Sartra. Nejde o to, že bychom neměli být spokojeni s tím, že jeho vystoupení bylo v podstatě pozitivní, ale to, co jsme tady zatím četli, mělo charakter Sartrových monologů a jím zjevovaných pravd. Myslí, když si uvědomíme ten úžasně klikatý Sartrův vývoj, že již to nás musí vést k tomu, abychom ho prezentovali našim čtenářům zcela jinak. A právě konkrétně Garaudy k Sartrovi píše velmi nepříznivě. Jeho slova o přechodu k marxismu jsou v hrubém rozporu s jeho činy ve Francii. Sartre odmítá přispět do francouzských marxistických časopisů, ačkoliv v zahraničí píše. Když byl pozván, aby hovořil ve Francii na týdně marxistického myšlení, vyhnul se tomu. Sartre je ochoten obědovat s kterýmkoliv komunistou ze zahraničí, jenom ne se soudruhem Thorezem. Snaží se zanášet nesoulad mezi funkcionáře komunistických zemí a jeho dnešní činnost bude třeba daleko bedlivěji sledovat. [...]

Soudruh [Vladimír] Ruml hovořil o tom, jak nebylo možno uveřejnit článek Kubína, kde je kritizována Svitáková předmluva, přitom Kulturní život uveřejňuje článek, kde se hovoří o tom, že je správné uveřejňovat překlad z Komise právě proto, že tento překlad je uváděn předmluvou, kde se uvádějí věci do správných proporcí. U nás ovšem dochází k pravému opaku.

Měl jsem diskusi s našimi skladateli, kteří si stěžovali a uváděli konkrétní příklad jednostrannosti kulturních novin o našem hudebním životě. Přitom to vypadá tak, že když kulturní noviny uveřejní ne příliš dobrou recenzi Kodešovy knihy, autor se ozve a jeho hlas zveřejněn není. Těchto případů by bylo možno uvést celou řadu, možná že by to šlo do desítek.

Vyšlo nové číslo měsíčníku Mladá tvář [sic], kde jistě ne náhodou jsou reprodukovány pouze abstraktní obrazy. Nejlepší absolvent, který dostal cenu školy, Karmazin, právě proto, že abstraktně nemaluje, nemohl se dostat do přízně Pogribného.

Výtvarná politika našich kulturních časopisů je zcela jednostranná a řekl bych sektářská, v rozporu se závěry prosincového pléna ÚV, které tento směr otevřeně odmítá a vysloveně žádá daleko náročnější a odpovědnější výtvarnou politiku jak

v redakcích časopisů, tak našich výstavníků atd. Jde o zcela soustavné porušování prosincového zasedání ÚV. V této otázce jsme nesáhli k žádným administrativním opatřením a řekli jsme si, snad to soudruhům za nějakou dobu dojde. Ovšem je dva měsíce po ÚV, nic se neděje a myslím, že bude třeba se podívat konkrétněji, kdo za tyto věci je v redakcích odpovědný.

Naše linie není linie Chvatíkova. Nechci hovořit o podrobnostech. Jako jsou nechtuté narážky na Sovětský svaz v 30. letech politicky velmi dětinské, nebo narážky na polemiku Štoll – Brabec. Jsem přesvědčen, že Literární noviny jsou přímo povinny nejenom dát místo hlasům odlišným od hlasů Chvatíka, ale starat se o to, aby tyto hlasy byly uveřejněny.

Nemohu dost dobře souhlasit s názorem, který tu vyslovil s. Galuška³ k tomu, že je lépe, aby časopisy mezi sebou nepolemizovaly, ale aby si to každý časopis vyřídil na svých stránkách. To naopak hovoří proti tomu, že každá redakce tím, co přijímá i odmítá, vytváří právě svůj určitý profil i svou čtenářskou základnu. Zdá se mi, že naopak by bylo daleko zdravější, pokud ovšem v redakci k tomu síly jsou, aby se vedlo více otevřených principiálních polemik mezi literárními časopisy, než aby to muselo brát na sebe jen Rudé právo, poněvadž nikdo jiný se neráčí obtěžovat. Fakt je, že by bylo třeba proti celé řadě věcí vystoupit otevřeně.

Jsem přesvědčen, i když materiál k tomu žádné závěry nedělá, že nám nemůže prospívat určitá, řekl bych, uniforma kulturních časopisů v některých zásadních názorových otázkách, že musíme docenit diferenciaci v celkovém zaměření v tematickém okruhu.

V materiálu by bylo třeba zvýraznit i význam stranického řízení kulturních časopisů. Je třeba dát především možnost a povinnost konzultovat závažné články, zejména u těch malých redakcí, kdyby nebylo možno dostatečně kvalifikovaně zvážít obsah materiálu. Naopak stranické orgány mají za povinnost zasáhnout tam, kde se praxe časopisů rozchází se záměry ústředního výboru.

Dovolte, abych uvedl jeden příklad, jak nadále trvá živelné nastolování problémů, které redakce není s to posoudit a tím méně zvládnout. Soudruh Galuška vyslovil myšlenku, že je někdy těžké, aby redakce dělala závěry k některým otázkám, protože ještě nejsou uzavřeny a neřešily je ani stranické orgány a dlouho ještě uzavřeny nebudou. Takové otázky samozřejmě existují a budou existovat. Otázkou ovšem je, zdali máme dávat volný průchod živelnému nastolování diskusí v těchto věcech. Právě v těchto otázkách je třeba jejich otevření velmi výsledně konzultovat se stranickými orgány a dohodnout se i o fóru, na němž budou probírány, na němž budou publikovány. Musíme se dohodnout i o jejich určitém pořadí, protože jinak otevřít bezbřehost permanentních diskusí ke všem současně nemusí vést ke správným výsledkům.

3 Miroslav Galuška byl přítomen jako šéfredaktor *Kulturní tvorby*.

Příklad, o kterém jsem chtěl hovořit, se týká způsobu, jakým Kulturní život uveřejnil článek o vědecké konferenci právníků, která se konala ve Smolenici v listopadu loňského roku. Bylo nám přímo uloženo předsednictvem ústředního výboru, abychom na ideologické komisi o tomto případě hovořili. Mnozí z vás věci znají. V polovině listopadu se konala konference ve Smolenici, která měla být již dříve, někdy v polovině dubna, a potom vzhledem k rozbouřené hladině některých otázek bylo správně rozhodnuto konferenci svolat až koncem roku. Na konferenci probíhala normální vědecká diskuse mezi právníky, kde byly ventilovány nejrůznější problémy z trestního práva, majetkového práva, volebního práva atd. Byla tam řada názorů sporných, diskusních, nesprávných. To koneckonců na interní vědecké diskusi je věc vždycky normální a přípustná. Na této konferenci, asi zhruba za měsíc, celou řadu závažných otázek, k jejichž řešení vzešly na této konferenci podněty, projednávalo předsednictvo ústředního výboru. Šlo o problémy vzájemného poměru soudu, prokuratury a bezpečnosti, o otázky nápravných zařízení, průběh vyšetřování atd. Přitom bylo rozhodnuto, např. otázku vyšetřování z celé řady variant řešit určitým způsobem. Právě tak byly projednávány otázky organizace voleb. Přitom byl dohodnut průběh vyzdvihování kandidátů i samotných volebních aktů s tím, že v každém nebo ve většině volebních obvodů má být vyzvednuto více kandidátů, o nichž má být veřejná diskuse, ale v okamžiku registrace má být dosaženo sjednocení na jednom kandidátu tak, aby v každém volebním obvodu přicházela Národní fronta k volbě s jedním kandidátem.

Třetí jsou otázky majetkoprávní související s povinným výkupem rodinných domků v osobním vlastnictví, kde došlo k řadě přehmatů a kde mezitím jednáním ústředního výboru byly věci postaveny do správných mezí.

Po tom, kdy proběhla stranická jednání, za několik týdnů, v polovině ledna, vychází článek v Kulturním životě „Mňáčko mezi právníky“, kde řada těchto otázek je nastolována v té úvodní formě, která byla mezitím odmítnuta, respektive, kde byly věci předsednictvem ústředního výboru řešeny jinak. Kdyby soudruzi důsledně četli aspoň materiály ústředního výboru o ideologických otázkách, mohli se dovědět, že tyto otázky jsou právě v této době řešeny, že je řešena i otázka většího počtu kandidátů před registrací atd. Ale i kdyby to nečetli, jako že to nečetli, jejich povinností bylo řídit se alespoň direktivou, kterou nemohli přehlédnout, že jsou povinni při otevírání takovýchto otázek širokého společenského zájmu konzultovat se se stranickými orgány, protože jakákoliv důslednější konzultace musela vést ke zjištění, že otázky byly řešeny a že v této formě psát o smolenické konferenci nemá smysl.

Bohužel Kulturní život přes opětovné varování, přes výslovné varování na jeho adresu plenárním zasedáním ÚV KSČ i KSS – a to je už věc, nad kterou se každý stranický kolektiv musí velmi vážně zamyslet a vyvodit z toho pro sebe nějaké vý-

sledky – dopustil tento případ, čímž se soudruzi docela zjevně dopustili porušení stranické kázně.

Bohužel musím znovu mluvit o tom, že i celkový přístup k prosincovému zasedání ÚV není zdaleka v redakci seriózní, jak o tom svědčí jak úvodník s. Števčeka, tak zejména článek s. Minaríka, u něhož cítím za svou osobní povinnost jako referent na prosincovém ústředním výboru odmítnout jakoukoliv souvislost článku a jeho závěrů s jednáním našeho ústředního výboru. Odrazový můstek prosincového ÚV slouží s. Minaríkovi k rozvíjení likvidátorské platformy, pokud jde o posuzování celého našeho předchozího socialistického vývoje. Jeho tenor je ten, že není správné svalovat všechno na kult osobnosti a jeho výsledky, protože kult osobnosti byl jenom jednou z mnoha dalších deformací a dalších chyb a není možné, aby se opakovala společenská praxe předchozího období atd. Jako kdyby to bylo období nějakého hitlerovského panství, jako kdyby se tehdy nebudoval socialismus, takže se za to všechno můžeme jenom stydět.

Myslím, že to je jedna z klíčových otázek, že to prostě nemůžeme přejít, protože se to v různých obměnách objevuje bohužel při nejedné příležitosti i v dnešní naší diskusi. Nemůžeme a nesmíme si dovolit pouštět pera na špacír v naprostém rozporu se závěry stranických orgánů.

Byla zde celé řada připomínek, že materiál málo hovoří o problematice pozitivního programu kulturních časopisů. Osobně bych si také přál, aby tam bylo k těmto věcem více, ovšem myslím, že si soudruzi nemohou stěžovat, že by neměli dostatek podnětů na všech posledních zasedáních ÚV, a tady samozřejmě by bylo nošením dříví do lesa znovu se snažit opakovat celý rejstřík desítek nebo stovek otázek, jak se o nich jednalo na ÚV v prosinci i lednu. Bohužel zatím zdaleka nadhazovaná problematika neodpovídá co do celkového zaměření a zejména co do ducha těmto posledním dvěma zasedáním našeho ústředního výboru.

Soudruh Novomeský tady hovořil velmi správně o tom, že nemá mít slevu nikdo, kdo si nepálí prsty. Na ústředním výboru jsme v souvislosti právě se jménem Mňačko a Bublík řekli, že ten, kdo si bude pálit prsty na dvě fronty, bude mít vždycky podporu strany a že to, co nás musí nejvíce znepokojovat, jsou projevy lhůstevnosti a letargie, s nimiž se dosud v našem životě můžeme setkat. Nemohu si pomoci, mám někdy dojem, že jsme i svědky letargie a lhůstevnosti vůči nesprávným názorům a vůči vyslovené protistranickým názorům. Nikdo nepovažuje za svou povinnost se k nim vyslovit, odpovědět, a to ani v případech naprosto jasných, jako je například posledně jmenovaný Minaríkův článek. A ten není zdaleka jediný.

Myslím, že proti lhůstevnosti a letargii v žádném případě nelze bojovat nihilismem, totálním negativismem, prohlašování naší stranické politiky za mytologii a nevím co všechno. A těchto likvidátorských jevů, ať už vyjdou nebo nevyjdou, můžeme najít bohužel velice mnoho. Naproti tomu můžeme najít příklady skutečného

boje na dvě fronty, na jehož nedostatek prosincové a už předtím zářijové plénum velmi jasně ukázalo.

Samozřejmě v souvislosti s kulturními časopisy vycházet z pozice nedůvěry nebo nevíry v dobrou vůli soudruhů v redakcích. Ovšem je třeba vycházet z pozic důvěry, ale daleko větší náročnosti než dosud. Také daleko větší důslednosti a kontroly plnění stranických směrnic. Ne nějaké mechanické, ale tvůrčí, mnohostranné, vynalézavé, bohaté co do forem, co do myšlenek, ale rozhodně proti vybočování ze stranického řečiště. Nechci reagovat na všechny jednotlivé příspěvky, ale např. se mi nelíbil způsob obhajoby článku s. Seluckého, jak ho pronesl s. Galuška. Myslím, že nemá pravdu, a že v tom článku byla řada velice nešikovných formulací, které vyvolaly oprávněnou kritiku. Ne tak, že dnes to říká kdekdo. To není žádná pravda. Byla tam ještě jiná vystoupení s. Seluckého, která nutila ke kritickému postoji, jako výroky, že feudálním způsobem získáváme pracovní síly do zemědělství atd.

K některým diskusním příspěvkům. V čem spočívá jednostranné kladení hodnocení s. Slavíka na adresu kulturních časopisů, pokud jde o otázky turistického ruchu. Byl tam jeden nebo dva dobré články, ale byly také nedobré články, např. v Literárních novinách, nemluvě o vážných nedostatcích v řadě článků v posledních měsících.

S. Novomeský říká, že se materiál zabývá časopisy bez ohledu na život, ve kterém vznikaly. I[deologická]K[omise] nemá zapotřebí tohoto materiálu, aby se seznámila s naším životem. To bylo uděláno na jiných fórech dostatečně.

Těžko souhlasit, jak se mluvílo o důvěře ke straně. Pro mne pojem důvěry ke straně nepadl zjištěním, že se s. Gottwald dopustil řady těžkých chyb. Když o tom hovořil s. Novomeský, nebylo to nejšťastnější.

Ani pokud jde o výzvu k diskusi techniků. Jaká platforma je dána v tom dopise? K čemu se má diskutovat? Od té doby ÚV strany přišel s celou řadou otázek, o kterých je třeba diskutovat. Že technici mají diskutovat, protože diskutují spisovatelé, to je přístup nestranný a bylo správné, že dopis nebyl uveřejněn.

Pravdu má s. Ruml, že spousta diskusí nás vrhá zpátky, i diskuse okolo Löblových článků. Je tam spousta věcí, se kterými lze souhlasit, ale spousta věcí je nutno ostře odmítnout. Někdy se říká, co to je, 2–3 špatné články, když je tam 10–15 dobrých článků. Co je to za článek, ve kterém je řada dobrých i špatných věcí?

Nebudeme diskuse rozvíjet tak, abychom se znovu a znovu vraceli k polemice s Bernsteinem apod., to už bylo dávno vydiskutováno. Není náhodou, že je tendence vracet nás do předleninského období marxismu. Mnozí skloňují slovo marxismus-leninismus, ale stále méně hovoří o Leninovi a jeho boji proti oportunistům. Vracejí se k Marxovi z roku 1864, provádějí žonglérství s pojmem odcizení. Máme ho plně využít, abychom odhalili zhoubnost vykořisťovatelského systému, ale

nelze ho používat, jako by socialistická revoluce nic nezměnila. Dnes odcizení je horší, než bylo za kapitalismu, jak by to vypadalo podle některých článků.

Zda chyby jsou systémem nebo řadou omylů, jak říkal s. Karvaš, je to velmi vážná věc. Domnívám se, že jde o řadu omylů, o chyby v redakční práci. Ale je třeba z toho dělat závěry, když se někteří dopouštěli chyb příliš často, zda tu práci mají dělat. Nejsem zcela přesvědčen o tom, když říká, že jednotlivé senzace nemohou vést ke dvojnásobnému zvýšení nákladu. Podle zkušeností lze tak dospět k daleko většímu zvýšení nákladů.

Je třeba se zamyslet nad věcmi, o kterých se tu mluvilo, proč se mladí odvracejí od realismu vůbec, od realismu tvůrčím způsobem požímaného, proč jsou tendence velmi silné apolitičnosti. Jejich projevem je malý zájem o vstup do strany. Na to napřít pozornost a řešit tyto problémy, ne nadbíháním nesprávným náladám.

Musíme pečlivě rozlišovat v posledním období, hledat velmi pozitivní nástup tvořivých sil, abychom udělali další krok kupředu. Po XX. sjezdu se ohřívaly vyráčené teorie, stavěla se stranická ideologie proti vědě, to je jeden z kořenů všech těchto recidiv starého.

Nemohu souhlasit, jak s. Galuška definoval nebezpečí revizionismu a oportunismu u nás. Nutnost, aby těžiště bylo v boji proti dogmatismu. Je to vážné zjednodušení. Pro pojmenování praxe čínských názorů se slovo dogmatismus nehodí, je to úzký pojem, v Číně je velmi mnoho revizionismu, buržoazního nacionalismu, velmocenského šovinismu. Kde se hodí otloukat dogmatismus o hlavu, tam se mluví o něm, potom mluví o revizionismu a mají nacionalistické cíle.

Pokud jde o naše dělnické hnutí, byli jsme jednou ze zemí, kde byl nejsilnější vliv sociální demokracie, kde je zakořeněn oportunismus, i masarykovsko-benešovská ideologie měla celou řadu rysů sociálně demokratického oportunismu. Bylo by chyba hledat omluvu nebo výmluvu pro slabost našeho boje proti pravicovému oportunismu.

Nechci říci, že by nebezpečí dogmatismu bylo slabé nebo že by byl boj dostatečný. Někde se, např. v oblasti odměňování, proplétají ultrasektářské předsudky s oportunistickými předsudky. Je povinností brát vážně, co řekl XII. sjezd, ne jak se mi zlíbí, vést důsledný boj na obě fronty.

Nemají-li soudruzi na mysli něco jiného, než s čím s. Galuška vyslovil nesouhlas. V Kulturní politice jsou dva extrém. Paušální články s nejobecnější kulturní frazeologií, semelou celý světový názor, společenské zřízení a málem celou problematiku kosmu, takových článků je mnoho. Nemyslím, že materiál volá po článcích tohoto druhu.

Druhý extrém je recenzování, kde recenze často nevidí za těch pět archů knihy a nedovede to zařadit aspoň do trošku širší souvislosti. Kulturní tvorba to dělá ještě nejlépe. Nebo soudružka Urbanová. Napsala úhrnnou recenzi o repertoáru v Rea-

listickém divadle a já myslím, že právě je třeba jít dále touto cestou, zařazovat věci do širšího pohledu a neskákat z knížky na knížku. Fakt je, že můžeme říci, že nedostatek kritérií je širší, než aby se dal vysvětlovat nedostatky v úrovni redaktorů v kulturních časopisech. Souvisí to s celkovým společenským pohybem.

Poslední otázka je otázka politických týdeníků, vědeckých týdeníků a podobně. Myslím, že jak říká soudruh Moučka, že u nás přestala ta tradice kulturních týdeníků. Že je to do určité míry vina samotné redakce Kulturní tvorby, která měla možnost tu koncepci pochopit trochu jiným směrem, což se bohužel nestalo, a my se budeme muset vážně zabývat touto diferenciací profilu našeho týdenního tisku, protože jinak na zakládání většího počtu jiných titulů v nejbližší době nemáme. Otázky časopisu Predvoj byly předsednictvem ústředního výboru řešeny právě s nedostatkem Kulturného života. Slovenští soudruzi pocítují nedostatek protiváhy Kulturného života, protože tuto funkci Kulturní tvorba neplní, a myslím, že by bylo trochu iluzorní to na ní chtít. Vědečtí a techničtí pracovníci nepovažují kulturní časopisy za svého mluvčího a myslím, že je to velmi závažné, neboť dospět k takovému stavu, aby se to odstranilo nebo řešit to nějakým jiným způsobem, je těžké. Já bych doporučoval, aby se tady po dokončení diskuse znovu soudruzi zamysleli nad závěry materiálu.

[...]

S. Švestka – závěr: Mám dost nesnadný úkol shrnout všechny připomínky.

Velká většina soudruhů souhlasí s materiálem, doplňovali ho svými připomínkami. Ovšem byla vystoupení, která měla velmi kritické připomínky, které nebyly v souladu se zprávou.

Obraceli jsme se při přípravě materiálu na redakce. Nevím, jak to bylo dokončeno, ale myslím, že jsme se obraceli i na s. Galušku, s. Rzounek to potvrzuje, i na s. Šotolu, vycházeli jsme z dosti širokého hodnocení Literárních novin. Měli jsme k dispozici materiály z různých jednání komisí a předsednictva ÚV Svažu čs. spisovatelů, materiály vypracované v redakci Literárních novin, autorem je myslím s. Pokorný. Pokud jde o Kulturný život, vycházeli jsme z materiálu z oddělení ÚV KSS.

Především jsme se snažili bez ohledu na stanoviska, kterých bylo mnoho, věci konzultovat se soudruhy na jednotlivých úsecích a snažili jsme se vyjít z toho, co je napsáno. Noviny byly základním kritériem pro naši práci. Též jsem se zúčastnil bezprostředně a četl jsem celý ročník Kulturného života, z velké části Literární noviny a řadu věcí z Kulturní tvorby. Jiní soudruzi znají ostatní časopisy. Co se rozvádí jako příklad, znám také přímo.

Mohu souhlasit, že jsme mohli jednat se šéfredaktory o závěrečné zprávě, ale fyzicky a časově to nebylo možno. Kvůli této zprávě byla ideologická komise odložena.

Věděli jsme, že nebudeme vždy pochopeni. Především proto, že někteří soudruzi podceňují objektivní škodlivost a důsledky chybných článků a znovu je zlehčují předpokládaným ušlechtilým záměrem autorů. To objektivní nebylo nic jiného než politika strany, která byla jasně formulována XII. sjezdem a doplňována dalšími závěry na čtyřech zasedáních v minulém roce. Z toho jsme vycházeli při posuzování kladných stránek i chybných tendencí.

Při každém zhodnocení musíme citově rozlišovat mezi subjektivními záměry a objektivními důsledky. Tak jako by bylo nesprávné na základě objektivního dopadu definitivně odsoudit autora, tak na druhé straně by kritika ztratila význam, kdyby každý špatný článek byl posuzován pouze z hlediska dobrého nebo špatného předsevzetí autora. Dostali bychom se do situace, kdy subjektivní moment by hrál nepoměrně velkou úlohu. Ztratila by se objektivní stránka pohledu. To jsme se snažili vyjádřit ve zprávě.

Před definováním úkolu je odstavec mluvící o tom, že se kulturní časopisy mají plést do veřejných poměrů, že je správné tisknout i problematické články, mají se vměšovat, ale jde o to jak.

Závěr přehodíme tak, aby odstavec před formulováním základního směru jednotlivých novin předcházel bezprostředně uvádění jednotlivých časopisů. Na základě diskuse rozpracujeme závěrečnou část. Představujeme si to shrnutí základních závěrů vyplývajících ze zhodnocení. Nemůžeme dělat široké vypočítávání úkolů, pokusíme se zformulovat základní úkoly našich kulturních časopisů.

Byl tu nesouhlas s. Novomeského s některými pojmy a termíny, jako je opozičnost atd. Snažili jsme se je dokumentovat. Všude tam, kde jich používáme, snažíme se rozbořem dokázat, v čem vězí tento pojem. Vždycky jsme zdůrazňovali, že jde o objektivní projev. Tak to skutečně vypadá.

O těchto věcech jsem konkrétně nemluvil a snažil jsem se to analyzovat na věcném rozboru právě těch materiálů, které jsou tu uvedeny, a tak ukázat objektivní dopad a důsledky těchto článků. Nám šlo vždy o závěr a vždy jsme se snažili dokumentovat, v čem vězí věc. Druhá věc je, že třeba se nesouhlasí se závěry, pokud jde o s. Slavíka – o článek Löbla. Já jako vedoucí skupiny se nadále k těmto závěrům, které tu jsou, hlásím. Takové mínění jsme měli všichni. Stejně se to týká článku s. Minaríka. Soudruh Števec si myslí, že jsou dobré, nezávadné, ale my se snažíme dokázat, v čem jsou chybné a škodlivé. Tím samozřejmě nehodnotíme osobu, ale dále musím opakovat, že zastáváme stanovisko, pokud jde o článek s. Minaríka. Takových příkladů bychom samozřejmě mohli uvádět víc. Jenom bych chtěl říci – soudruh Koucký se o tom zmínil –, že bychom mohli více faktů uvádět, jak z hlediska pozitivního, i negativního. Ani by vás to nelákalo, nehledě k tomu, že byste museli každý materiál přečíst nebo znát. Ovšem skutečnost je, že pokud jde o jednostrannost v boji proti dogmatismu, bychom to mohli názorněji ukázat.

Byly 4 články proti dogmatismu – třeba v čísle 37 – my z toho vycházíme, ale co se stává? Že teď řada dobrých článků proti dogmatismu v této koncepci samozřejmě vypadá v tom souhrnu, že má určitou jednostrannou tendenci boje proti dogmatismu.

Soudruh Maňák napsal dobrý článek o tvůrčí inteligenci. Myslím, že tam je spousta správných věcí, ale má to jeden nedostatek, že se dost zjednodušuje v tom směru, že u nás je špatný poměr k inteligenci, že tu máme projevy podceňování inteligence – zkršený pohled. Myslím, že to bylo na první ideologické komisi, kde soudruh Karvaš mluvil o tom, že je třeba mít také dialektický přístup, že máme i jiné jevy – že naopak, že přístup některé naší inteligence je zase nedobrý k jiným lidem.

Jsou tu články soudruha Pavlíka o školství, které jsou jednoznačně negativní – jistě ale zase má v mnohém pravdu – ale to naše školství, to byla samá diskriminace, samé nesprávné zásahy, nedobrá výuka atd. Myslím, že takových příkladů bychom si mohli uvést více, kde se projevují tyto tendence, o nichž se píše. Dodatečně demonstrují, že materiály tohoto druhu, dobré v celkovém pohledu, vytvářely tuto určitou jednostrannou tendenci.

Je pravda, že tyto materiály podle údajů jsou na základě přesného rozboru každého jednotlivého čísla Kulturního života rozřaděny podle problematiky. Je pravda, že jste měli 27 kritik českých děl, a na druhé straně je pravda, že jste zveřejnili 162 básní a z toho jenom 2 české, 113 próz, z toho jenom 2 české povídky, takže to je samozřejmě relativní. My, když jsme vycházeli z tohoto závěru, tak jsme měli k dispozici tato čísla. Měli jste tedy více kritik a téměř nic z uváděných čísel o české literatuře. Totéž bych mohl demonstrovat na Kulturních novinách a samozřejmě i na Kulturní tvorbě. Tady se ukazují i jiné věci, např. z oblasti tematiky společensko-politické bylo v Literárních novinách 35 článků zaměřených na Západ, jenom 3 na Sovětský svaz a jenom 3 na ostatní socialistické země. Neříkám, že články byly automaticky zaměřené na tuto oblast, ale samotná převaha té tematiky je tady mobilizující. Je tam sice řada správných a dobrých materiálů. Pak se tu mluvilo o proporcích. Myslím, že proporce opravdu nevězí v tom, kolik místa se věnuje dobrému a kolik nedobrému. O dobrém se píše mnohem snáze než o tom nedobré, protože to nedobré musíme vždycky vyargumentovat. A víte, že se nám vždycky nepodařilo přesvědčit soudruhy, že to, k čemu jsme došli, je vždy správné. Je tu řečeno naprosto jasně, tady se neberou v ochranu věci, které do ničeho nejdou, naopak. Hodnocení kulturních časopisů je jednoznačně postaveno, že jdou do ožehavých problémů a že na tom mají podíl publicisté a samozřejmě kulturní časopisy. Tam se také říká, že je to tribuna naší inteligence, která v nich vyjadřuje své stanovisko k aktuálním problémům. Samozřejmě proporce tady nemůžeme měřit. V tom to rozhodně není. Myslím, že kladné hodnocení, tak jak je

řečeno, odpovídá úloze, kterou kulturní časopisy měly a nutně všechny negativní – podle našeho názoru nedobré. Co jsme na kulturních časopisech viděli, jsme se snažili dokázat, což vyžaduje více místa, protože tu každý závěr je nutno dokumentovat. Znovu chci upozornit na skutečnost, že nám nešlo o to, někoho napálit, nechci se znovu dovolávat materiálů, zvláště myslím není správné přijímat úmysl, že jsme chtěli ukázat, že zase něco jde se Slovenska. [...] Je třeba vidět i to, že se nepřihlíží k principům a upouští se od nich pod heslem strachu nebo obavy, že po kritice budou následovat administrativní zásahy.

Byla tu řada jiných poznámek a návrhů. Celková analýza situace zde je a kdybychom to dali do materiálu, byla by to jen formální záležitost. Pokud jde o připomínku soudruha Slavíka, který se dovolává jedné věty, stránku si už nevzpomínám, znovu bych opakoval, co jsem již řekl. Nám šlo především o politický ideový profil kulturních časopisů. Myslím, že to z celé zprávy vyplývá a je na to položen důraz. Jestli by ta věta měla stírat ten význam, pak ji opravíme, ale v té věci o to nejde.

Soudruh Števček uváděl některé poznámky, pokud jde o sovětskou literaturu. I my máme nějaká fakta a cifry a nejde o to, abychom se jimi vzájemně častovali a/nebo si je vzájemně vyvraceli. Zde šlo o něco jiného, že dochází k jednostrannému pohledu na sovětskou kulturu a umění.

Dále tu byla poznámka nebo návrh, abychom postavili tento materiál do kontextu veškerého československého tisku. Myslím, že je to úkol nezládnutelný. Vyžaduje to ohromnou práci a analýzu, jestli by to nemělo být formální.

Další poznámky, pokud jde o přesvědčivost materiálu, souhlasíme a budeme se snažit to doplnit. Ovšem doporučoval bych, abychom předložili závěrečnou zprávu vedení ideologické komise nebo soudruhu Kouckému k poslední redakci s tím, že by byla zpráva doplněna o diskusi a předložena k informaci předsednictvu ústředního výboru.

Potom bychom doporučovali, aby byly přijaty některé konkrétnější závěry, pokud jde o stranické řízení, k návrhu soudruha Kouckého, jak o tom hovořil soudruh Havel. Materiál po projednání v předsednictvu doporučujeme projednat v redakcích kulturních časopisů. Stejně tak souhlasíme s tím, aby byla vyjádřena širěji úloha hlavních redaktorů kulturních časopisů a další připomínky podobného druhu.

Ještě bych se vrátil k některým poznámkám. Soudruh Števček hovořil o zneuznávání Slovenského národního povstání. Když jsme dávali tuto větu, vycházeli jsme z konkrétního stavu. Na stránkách Kulturního života jakoby SNP neexistovalo po řadu let. Objevilo se to v Matuškově pasáži, u soudruha Špitzera, byl to také článek Hübla atd. Možná že to slovenští soudruzi neznají, ale na stránkách Rudého práva z r. 1959, tedy při 15. výročí Slovenského národního povstání, byl rehabilitován ústřední výbor KSS, který připravoval Slovenské národní povstání. To není

jen formální věc. Nejde jen o to, nepsat větu, že to někdo doporučuje nebo chce. To je odraz stanoviska ústředního výboru strany, který dal pokyn a přijal usnesení o ustavení komise k přehodnocení závěrů IX. sjezdu KSS. Kdyby se tato věta objevila, řada problémů a nejasností by byla řešena. Nemluvilo by se o tom spasitelství, jak se mluví v materiálu, jak mluví soudruh Mináč a další.

S. Koucký: Souhlasíte s návrhem soudruha Švestky, aby materiál byl doplněn a zredigován na základě diskuse, aby byla o to doplněna zpráva o dnešním zasedání a pak aby byl materiál předložen předsednictvu ÚV? Podle jeho stanoviska by byla udělána konečná verze, která by byla projednána v kulturních časopisech.⁴
(Soudruzi souhlasí.)

[...]

Z jednání schůze předsednictva Svazu československých spisovatelů

(Literární archiv Památníku písemnictví v Praze [pracoviště Staré Hradý].
Nezpracovaný fond. Stenografický záznam 6. schůze předsednictva ÚV SČSS
18. 2. 1964)

[...]

S. Hájek⁵: S. Kohout uvádí jako jediný důvod své abdikace⁶ Medkův článek, který vyšel v rubrice Diskuse v prvním letošním čísle *Plamene*. Je fakt, že v tomto článku se jeho jméno ocitá – a to ho zvláště rozhořčilo – v těsné souvislosti se jmény Stanislava Neumanna a Milana Lajčiaka. Přičemž autor, Medek, uvádí Kohouta do této souvislosti – a tuto Kohoutovu námitku je třeba přiznat – aniž by podotkl, že Kohout ke své poetické tvorbě zaujal stanovisko v r. 1956 v Literárních novinách, stanovisko velmi sebekritické atd., a že zároveň s tím, co psal, s tou napadenou pozicí, kultovním psal taky vojenské povídky a nakonec i Záříjové noci. Potud jsou

4 Definitivní znění zprávy „Poslání a stav kulturních časopisů“ viz dále.

4 Jiří Hájek byl tehdy šéfredaktorem časopisu *Plamen*.

6 Na funkci člena předsednictva Svazu čs. spisovatelů. Pavel Kohout ve skutečnosti rezignoval až v květnu 1965. Jak uvádí Pavel Kosatík, „Kohouta zejména Grušova stať velmi podráždila; v dopise svazovému vedení se ohradil proti tomu, aby byl znovu napadán kvůli věci, jež je pro něho v zásadě vyřízená: „Není to první případ, kdy svazový tisk podobným způsobem vyřizuje lidi, ale cítím ho jako nejsurovější a nejméně spravedlivý. Nehájím svou mladou poezii, ale nechápu, proč bylo nutno výběrem zcela zkruslit její tvář, a krom toho zamlčet, že její kritický rozbor jsem udělala na stránkách Literárních novin sám už v roce 1956.““ (*Fenomén Kohout*, Paseka, Praha 2001, s. 217)

jeho námitky velmi reálné, a je fakt, že se tímto mohl cítit dotčen. Ovšem, když jsem dával svolení k otištění tohoto článku v rubrice Diskuse, nenapadlo mne, že by mohl reagovat tímto způsobem. Je to článek diskusní, na který dále budeme reagovat a na který už mimochodem reagoval Gruša, který se dotkl i otázky Kohouta docela seriózně; a řekne to, co říkám, i poznámka v příštím čísle v barevné příloze. Kromě toho se k tomu chceme ještě vrátit dalšími články, takže myslím, že pokud z toho prvního článku by měly v Kohoutovi vzniknout nepříjemné pocity nespravedlnosti, urážek a křivd, že ty budou bohatě odčiněny. Rozhodně, myslím, to nebyl výpad proti jeho osobě. Mohu připomenout, že na veřejné diskusi ve Slovanském domě, která se konala po Chruščovově projevu, jsem odpověděl na provokativní dotaz z publika, který říkal, jaktože Kohout, který psal o Stalinovi, píše nyní proti Stalinovi, v tom smyslu, že třeba Kohoutův postoj tehdy a dnes není věcí charakterových vad nebo nedostatku charakteru, ale že to souvisí s daleko vážnějšími věcmi a že velikost problému je v tom, že vedle lidí, kteří na Stalina psali řekněme konjunkturální verše, že na Stalina psali také dokonce výbornou poezii někteří naši přední básníci. Např. zabýval jsem se nyní Mikuláškem a nemohu si pomoci, jeho verše na Stalina trvale platí pořád, protože to je poezie, která vyjadřuje vztah českého člověka k tomu symbolu, kterým Stalin tehdy byl. A vyjádřil to velmi účinně a přesně. Mimochodem to je také smysl Medkova článku. On říká, že ne všechno to, co bylo psáno na oslavu Stalina, je nutno vymazat z naší literatury. To je smysl tohoto článku. Kdyby byl jediný tento důvod u Kohouta, myslím, že je to důvod odstranitelný a jsme ochotni a dokonce povinni dát mu v tom smyslu plnou satisfakci, vést diskusi dále, nenechat to jen při pouhé sestavě těchto tří jmen atd. Ovšem mně se zdá, že příčiny u Kohouta jsou daleko hlubší a že to používá jen jako určité příležitosti a že by použil i jiné příležitosti. V každém případě je třeba s ním hovořit, zavolat si ho sem a od něho se dovědět, co je ještě dále za tím jediným argumentem, jestli nejsou ještě další argumenty, další pocity apod.; říkáš třeba Machonin apod.

S. Putík: Jsou. Má výhrady k práci Svazu, k práci sekretariátu atd. Mám dojem, že nastává situace, kdy si to budeme muset zařadit jako pravidelný bod programu nejen na předsednictvu, ale možná na ústředním výboru. Nemůžeme to obcházet. [...]

S. Březovský: Ve stavu, který nyní zavládl v celém Svazu, vidím jistou nebezpečnou věc v tom, že by se nám to mohlo zvrhnout v to nejhorší, co bychom mohli mít, to znamená, že by se z toho vyvinula otázka přímo generační. Řeknu to upřímně: mluvil jsem se s. Glazarovou, vím v jakém stavu je Weiss,⁷ vím, co říká Nový, slyšel jsem stanovisko Jarišovo. Tomuhle musíme zabránit v první řadě, aby se určitým

7 Odkaz na kritiku Olega Suse „Bída sentimentálního utopismu“ v *Literárních novinách* 1. 2. 1964 (č. 5), s. 5.

nejasnostem a nedorozuměním dával ten výklad, že je to záležitost generační, že Svazu se zmocnili mladí lidé, noví lidé, nebo že staří už do toho nemají co mluvit. To je věc, o které se totiž mluví; a že to ti mladí nedovedou a že takové poměry v naší literatuře nikdy nebyly. Tomuhle je třeba se nějak postavit a něco v té věci udělat. Ještě jsem také nevymyslel co, ale především je třeba reagovat na všechny projevy, které toto mínění mohou podporovat. Je to např. článek Susův v Literárních novinách,⁸ je to článek Medkův v Plameni a dalo by se najít více věcí. Je to dokonce i taková věc, jako je článek Padrtův o Kolářových kolážích v Hostu do domu.⁹ To jsou příznaky, které ženou vodu na mlýn generačních, hloupých, bezprincipiálních hádek. Tady musíme něco udělat, nevím co. Zmohl jsem se na to, že jsem napsal do diskuse do Literárních novin a mělo by to udělat víc lidí. O tomtéž jsem se snažil přesvědčit s. Glazarovou, která také měla tendenci vystupovat. Musíme si skutečně zvyknout, že se bude diskutovat, jednou dostanu přes hlavu já a třeba zítra dám přes hlavu druhému. Myslím, že to vůbec není žádné neštěstí, když si třeba v novinách veřejně s Klímou vynadáme, odstraní se tak nedorozumění. Jde jenom o to, aby to nezaběhlo do nějakých opravdu bezprincipiálních a dokonce politických kolejí. [...]

S. Skála: Je třeba, abychom se nezabývali jenom formou, ale i obsahem, to znamená nejenom důsledky, ale i příčinami, abychom sice na jedné straně řekli, že forma reagování na věci dramatickým vystupováním je forma, kterou nepovažujeme za správnou, ale na druhé straně, abychom se velice hluboce zamysleli nad příčinami, které to vyvolávají. A to je vážnější, podstatnější stránka věci.

Chci říci, že opravdu tady vzniká nyní taková situace, že pomalu nemine týden, aby nepřišel nějaký dopis od někoho, kdo vystupuje. Měli bychom se podívat, čím je tohleto zapříčínováno. Myslím, že především mnoha zbytečnostmi, které se dají zredukovat na jednu základní příčinu, že nemáme dosti otevřený, dosti principiální a dosti poctivý vztah jeden k druhému. Domnívám se, a tohleto jsem říkal na sjezdu a to je mé hluboké přesvědčení, že jediná možná politika, kterou může náš Svaz dělat, je politika semknutí široké fronty všech poctivých lidí, kteří to myslí poctivě. Budeme-li dělat politiku z toho, že si budeme vyčítat, co dělal ten který včera a především nebo před deseti či patnácti lety, bez ohledu na to, kde stojí dnes a jaké názory zastává, nedostaneme se nikam, každý týden někdo vystoupí a rozbijeme Svaz. Říkám to ve vsí ostrosti. Orgány Svazu se stanou orgány, kde se nebudeme moci o ničem domluvit. S tím je třeba přestat, u velice podstatných věcí jsme si to navzájem vypovídali, navzájem jsme kritizovali věci, které jsme dělali špatně, a každý z nás se zamýšlel nad svou prací, ale my nežijeme v tom, co jsme

8 Viz pozn. 4.

9 Jiří Padrta: „Roláže Jiřího Koláře“, Host do domu 1964, č. 1, str. 19–20.

dělali před deseti až patnácti lety, ale v tom, co děláme dnes, a především v tom, co chceme dělat zítra. Neuvědomíme-li si tohle, nedostaneme se o nic dál. Tady stále existují residua z minulosti, osobní libosti a nelibosti. Proč dnes budeme měřit spisovatele ne podle toho, co dělá a co dělá řadu let, ale podle toho, jestli před deseti lety napsal básničku na Stalina. Článek v Plameni je v podstatě malichernost, je to lapálie. Není na něj potřeba reagovat tak, jak reagoval Kohout. To je jedna stránka věci, ale v čem je užitečnost a potřebnost článku, čím pomáhá dnešní problematice a rozjasňovat něco principiálně. Podle mého názoru v ničem. To není otázka neprincipiálnosti, že se Březovský zmínil o článku Susově o Weissovi. Pokud jste knihu četli, znáte její uměleckou kvalitu, ale myslím, že takovým způsobem bychom neměli psát. Myšlenky a hodnocení, které říkáme, bychom měli přece jenom říkat určitým způsobem, který je přijatelný, který není urážlivý, který ze spisovatele, jemuž se něco nepovede, neudělá idiota. Tón, který z druhého dělá hlupáka nebo člověka zlého, nedobrého úmyslu apod., měli bychom se snažit v maximální míře odstranit.

Je třeba, abychom si vyměnili názory, a dokonce ne v tak úzkých rozměrech, jako třeba v předsednictvu nebo na ÚV, ale děláme-li to na tak širokém fóru, tak široce veřejně, jako v časopisech, dejme tomu trochu jiného ducha, trochu jinou formu, ať je z toho cítit, že jsme lidi, kteří s různým úspěchem a různými formami se snaží, ale v podstatě o totéž, a za toto se kritizujeme. Není proboha řečeno, že jeden nemůže druhého kritizovat ostře, aby se pomohlo něco posunout dopředu, nebo je-li v tom trochu škodolibosti, trochu osobních účtů apod. To jsou velice nedobré věci. Někdy se lidé chtějí takovým tónem proslavit. Neupozorní na sebe dost knihou a upozorní na sebe takovým tónem. Já jsem prostě kroutil hlavou nad tím, jak psal o diskusi, která názorně zde vznikla, a jak na ni odpovídal Kliment. Může polemizovat s každým názorem, ale tak, jak to psal, v podstatě dělá z předsednictva za prvé shromáždění idiotů, a za druhé shromáždění lidí, kteří si osobují nějaké právo, jak tu vrchnostensky lajnovat literaturu. Myslím, že pravda není jedno, ani druhé. Nepovažují předsednictvo za sbor idiotů, to zaprvé, a za druhé nepovažují předsednictvo za nějakého direktora a lajnaře, který může nějakým administrativním způsobem osekát literaturu napravo a nalevo. Myslím, že to tak není. Každý takový článek vytváří atmosféru, v níž pak vyrůstají štosy nepříjemných záležitostí, které se nám vrší na stoly a v podstatě brzdí práce, ale podle mého názoru nepomáhají ničemu.

Je třeba, abychom si o těchto věcech řekli na ÚV a abychom se snažili udělat všechno pro to, aby takové normální soudružské, přátelské vztahy, i třeba při velmi ostrých názorových diferenciacích, se staly pravidlem. Nepodaří-li se nám to, mám velice černé obavy, pokud běží o osud našeho Svazu. Říkám to docela otevřeně tak, jak si to myslím.

S. Šotola: Já s tím souhlasím, já si také myslím, že jediná perspektiva Svazu je, aby se nám podařilo zavést tady přirozenou jednotu s tím, že budeme počítat, že jsou mezi členy Svazu názorové diference a že se budeme snažit o tom, aby zavládly přirozené poměry. Tady jsou ještě v mnoha směrech všelijaké pozůstatky nepřirozených poměrů z let padesátých, čili návyky, které v sobě každý nese. Nemyslím, že jsme si to odvykli. Do přirozených vztahů patří i zveřejňování těch názorů a polemik, které na veřejnost patří. Je pravda, že je potřeba, abychom si našli formu, abychom po sobě neplivali, abychom si nevymýšleli efektní tirády, jako by to byla polemika a přitom se tam autor předvádí. Znáte většinovou redakční praxi. Těžko bych si mohl dovolit vyčítat Hájkovi, že otiskl Medka. Na článku je redakční práce. Četl jsem ho loni v létě, protože jsem ho dostal do Kult. tvorby. Na dnešní verzi, která je publikována, je vidět, jak redakce se snažila chlapce uvést na správnou míru, aby nekřičel. Mnoho tam z toho tónu zbylo. Chápu Hájka, že když došli k tomuto stadiu, dál se s tím autorem nedalo dobře jednat, dál ho pacifikovat, stál před dvojí možností. Buď ho vyženu s článkem, nebo ho otisknu. Na článku se nedá nic dělat, je tam víceméně snaha nějakým způsobem velice zbrklým, naivním se osobně vyrovnat s jakýmsi pro Medka velice historickým obdobím stalinské poezie. Nevím, proč by to Hájek neměl otisknout. Totéž je se Susem. Na tom článku je redakční práce. Článek byl divočejší, než je ve verzi, ve které vyšel. Nicméně pořad je to článek rabiáta Suse, který v dobrém úmyslu v podstatě – totiž zavést nová kritéria vypořádat se s tím, co tady přežívá jakožto návyk v kritériích, ovšem prorazit to pokřikem, velkým gestem a ještě trefit se na to, co není důležité, na autora, který to na sobě nenese. Ale redakční praxe je, že článek máte v ruce, nota bene ještě označený Putíkovou zmínkou v besedě. Tisknout, nebo netisknout? Řekli jsme si: otiskneme. Je to sice rabiátské, jde to trochu šikmo, ale jde to směrem, který je užitečný. Co je potřeba? Aby reakce na to nebyla zákulisní, ale veřejná. Nejlepší reakce, jaká může nastat, je Bonkův¹⁰ článek, který mám v kapse, že partnersky na to reaguje, odpovídá, snaží se ho uvést na správnou míru; je teď povinnost reakce, aby to na správnou míru definitivně uvedla, aby nenechala diskusi otevřenou.

Chci tím říci jen to, že toto je praxe, která není nikdy ideální, ta je taková, jaká je. My bychom v Literárkách byli daleko raději, kdybychom místo Susova článku v tom smyslu, za tím účelem, o který nám běží, měli článek perfektní, stoprocentní – tento je šedesátiprocentní, ale je.

Zrovna tak Hájek. Jde o to, abychom si zavedli normální přirozené poměry, až je budeme mít, možná nebude třeba tisknout ani psát takoveto přepjaté, trochu hysterické články, ale zatím to je tak a je potřeba, abychom na to dovedli odpovídat. My všichni jsme nervózní. Je to v podstatě proto, že si těžko zvykáme na přiro-

10 Bonek – Bohuslav Březovský.

zené poměry v čs. umění, i když je již 8 let po XX. sjezdu, pořád si na to nemůžeme zvyknout, ale budeme muset.

S. Putík: Jak je to všeobecné, takový stav pokrucování, vezměte odpověď Neumanna. Otázka K. Nového a Štolla, to je už dávno tisíckrát omleto. Ale velmi neadresně tam říká: já bych mohl jmenovat takových spisovatelů, kteří jsou neupřímní, ale on neřekne svůj názor.

S. Drda: To je v tom Příborském také.

S. Putík: Sus udělal tu věc, že na sebe riziko vzal. On za to ještě dostane, ale on na sebe vzal určité riziko. [...]

M. Kundera: [...] My jsme si vybojovali určitý větší prostor pro myšlení a ono se to do jisté míry obrací proti nám všem. My se s tím musíme smířit. V jakém smyslu proti nám všem? Proto, že bude existovat v kritice doba, kdy se bude přehodnocovat a znovu kritizovat všechno, co jsme kdy udělali. kdy udělali. S tím se nedá nic dělat. Bude to mnohdy pro mnohé z nás trpké, ale patří to k noblese spisovatele, aby to snášel se zaťatými zuby, a dokonce i tehdy, když je to nespravedlivé. Protože musí se věřit tomu, že v procesu nakonec spravedlivé hodnocení vyhraje.

Měli bychom se zase domluvit na ohromné noblese v tomto a nějak nebránit tomu, když jde o kritiku našeho díla. Ale na druhé straně bychom si měli vytvořit situaci, kdy budeme odsuzovat všechno, co je zlomyslné nebo co vede k politicko-lidské diskreditaci autora. Protože politicky lidsky se můžeme navzájem diskreditovat všichni, jak tady jsme. A v tom smyslu souhlasím s tím, co říká I. Skála – abychom rozeznávali na jedné straně ostrou kritiku, třeba sebetrpčí – našeho díla, a naučili se sebekázní a snášeli to i v případě, že kritika je nespravedlivá, protože v tom kritickém procesu je vždycky nespravedlivost.

Ale na druhé straně, abychom nedopouštěli vzájemnou diskreditaci. Osobně myslím, že třeba v Medkově článku ten zlomyslný moment takové politické diskreditace byl a že se tam neměl octnout, i když chápu, že je to někdy těžké oddělit tu politicky lidskou stránku od stránky spisovatele. Tady záleží na jemnosti redakce. Bylo by dobré, kdybychom se o tom domluvili na co největším plénu, kdybychom se domluvili na takových pravidlech hry a potom bděli nad tím, aby se to dodržovalo. [...]

Poezie – hodnota a dokument

Dušan Karpatský

(*Plamen* 1964, č. 3, s. 59–61)

Mladý básník Vladimír Medek otiskl v 1. čísle letošního ročníku *Plamene* diskusní článek na téma *Verš pro Stalina*. Pokusil se v něm názorně ukázat, jak se v české poezii minulých let uplatnilo „stalinské téma“, jak v ní žilo přirozeně i uměle, jakou dostalo básnickou hodnotu i konjunkturálně veršotepeckou pahodnotu. Medek rozlišil poezii o Stalinovi v podstatě na kultovní a nekultovní, a tím přinesl dosti významný příspěvek k přesnějšimu poznání charakteru české poezie v období kultu.

Současně spolu s tímto dělením přinesl Medkův článek i řadu konkrétních poznámek k naší ediční praxi. Na příkladu současné eliminace stalinské poezie ukázal znovu na to, jak je naše ediční praxe ještě stále nebezpečně závislá na všech výkyvech, které se objevují v hodnocení osobností a děl, jak často upadá z krajnosti do krajnosti, jak se leckdy těžko dobírá nadhledu a koncepcie, která se může bezpečně projevit i v zdánlivých maličkostech a jednotlivostech.

Medek ve svém článku sám upozornil, že si téma záměrně omezil. Jistě také cítil, že problém „verše pro Stalina“ je jen jedním dílčím problémem poezie období kultu. Bude třeba postupně probrat i další dílčí témata, bude třeba přece jen jednou promluvit i o celkovém charakteru naší tehdejší poezie v morálním smyslu. Bude třeba dál třídit, zkoumat zvraty a přerody, v básnickém tvaru stopovat jejich lidské jádro. Bude třeba leccos vyhrabat ze zapomenutí, ne proto, aby se to jen s válečným pokřikem otloukalo tvůrcům o hlavu, ale aby bylo nalezeno patřičné historické poučení.

A to všecko má ostatně také význam pro tvář ediční politiky, pro její charakter. Uvažujeme-li o ní, začnou se nám postupně vynořovat další otázky, které sice nejsou leckdy nejžhavější, ale přesto člověka jejich nezodpovězení znepokojuje, protože status quo je projevem jedné z nejčastěji se vyskytujících chorob u nás, a ta choroba se jmenuje retušerství. Dovedeme i z dokumentárních fotografií odstraňovat postavy, které by tam podle nás neměly být. Vraťme se ale k poezii.

Národní umělec Karel Toman, jeden z největších básníků, jaké jsme kdy měli, uspořádal na podzim roku 1945 výbor ze svého celoživotního básnického díla. Toto „definitivní vydání“ svých veršů doprovodil Poznámkou, ve které se mimo jiné říká: „Nic jsem v nich neměnil ani neupravoval – nechť svědčí o době a třeba proti autorovi. Sbohem, čtenáři.“ – Tomanova zásada neměnit a neupravovat jistě není stoprocentně směrodatná. Básník má jistě právo měnit a upravovat v pozdějších vydáních své texty. Někdy jim prospěje – jako třeba Ivan Olbracht svým ra-

ným pracím –, někdy je pokazí – jako Petr Bezruč Slezské písně nebo Halas báseň *Děšť v listopadu*. Mně však teď nejde o vlastní autorské úpravy a opravy. Jak mohou vypadat v oblasti „dekultizace“ poezie a jak mohou „svědčit proti autorovi“, to průkazně ukázal V. Medek na příkladu básně S. Neumanna *Jméno komunista*. Jde však o úpravy a retuše, které nedělal básník sám.

Celá zvláštní kapitola by se dala napsat na téma *Verš pro Masaryka*. Domnívám se, že i hodnocení univerzitního profesora, politika, filozofa a prvního československého prezidenta T. G. Masaryka bylo poznamenáno černobílými kategorickými soudy období „kultu osobnosti“ a že i v této oblasti bude ještě třeba nového vážného zkoumání. Upozornil na to už kdysi Jiří Brabec v kritice knihy Julia Dolanského (že totiž není dost dobře možné upadat z krajnosti do krajnosti a reagovat na metafysický kult „taticčka“ Masaryka obráceným kultem zloducha Masaryka) a v poslední době naznačil nový, skutečně historický přístup k Masarykově úloze v českých dějinách článek Karla Bartoška v *Rudém právu* k výročí 28. října. – Tady jde o další zkoumání historických fakt. Existuje vedle toho však i fakt poezie. O Masarykovi stejně jako o Stalinovi a jiných osobnostech, které se pro tu či onu dobu staly symbolem – státu, revoluce, svobody, národa atd. – byla napsána nepřehledná spousta veršů. Mnoho z nich, jak říká Medek, odpíšeme a nebude to bolet. Byly to příležitostné rýmovačky, které nakonec neměly mnoho společného ani s osobností oslavovaného, ani s poezií. Vedle toho však inspiroval Masaryk jako osobnost i jako symbol mnoho velkých českých moderních básníků k napsání básní, které by člověk z poezie rozhodně odpisovat nechtěl.

Zmínil jsem se na počátku o Tomanově *Sbohem, čtenáři*. Od roku 1946 vychází čas od času Tomanova poezie v jím uspořádaném souboru, a to jeho rozloučení se zpravidla tiskne na začátku nebo na konci knihy jako faksimilie. Porovnáme-li však tzv. vydání poslední ruky s posmrtnými otisky, zjistíme tu jistý rozdíl. Tiskneme Tomanova slova o poezii, která má „svědčit o době a třeba proti autorovi“, ale ze souboru, který si sám připravil, vynecháme dvě básně o Masarykovi. Netvrdím, že jsou to básně dobré, ale „svědčí o době“, jsou dokument základního pocitu, který asi měli lidé krátce po osmadvacátém říjnu 1918. „Vítězi, který vjíždíš do pražských bran, žehnej ti svatý Václav i Mistr Jan ...“ – to je lapidární, jako u Tomana vždycky, svědectví o době a lidských pocitech. Už proto by se tyhle veršy myslím neměly odpisovat, nehledě už na to, že naše současná praxe je projevem hrubé neúcty k básníkovi. Otisknout „vykuchaný“ soubor jeho veršů a připojit faksimile jeho rozloučení se čtenářem – to se nedělá. A ještě v roce 1962 se v ediční poznámce ani nepraví, že tedy to a to bylo vynecháno.

Zvláštní oblast v kapitole *Verš pro Masaryka* tvoří ty básně, které byly napsány pod dojmem jeho smrti v roce 1937. Je to soumračná doba Evropy na pokraji války, je to doba občanské aktivizace celé fronty české poezie v souvislosti s válkou v Ha-

beši a ve Španělsku, blíží se mobilizace, Mnichov. Je to doba, kdy se tvoří jedna z nejhrdinějších epoch českého básnictví. Bojovný, obavný a varovný charakter tehdejší poezie se v nezmenšené míře jeví i ve verších na Masarykovu smrt. Jeden příklad za všechny: cyklus Jaroslava Seiferta *Osm dní, deset básní* napsaných v období mezi smrtí a pohřbem Masarykovým a otiskovaných v *Právu lidu*. To není jen dokument, to není jen příležitostný hold velkému mrtvému. To je velká poezie, která patří k tomu nejlepšímu, co Seifert kdy napsal. Proč bychom měli tuto poezii odpisovat? Proč bychom měli zamlčovat jednu významnou kapitolu v občanském vzepětí českého básnictví? A co se tady říká o Seifertovi, to platí stejně i o několika básních vynechávaných v nových vydáních *Horovy* *Knihy domova*, o verších V. Nezvala, V. Závady, J. Hořejšího atd. A mohli bychom pokračovat. Proč ze souboru díla F. X. Šaldy vynechávat stati o Masarykovi nebo o Štefáníkovi, když soubor měl být původně kritickým vydáním veškerého Šaldova díla? A nemohu si odpustit ještě jednu otázku: proč vůbec nevydat *Zápisník*, jak bylo původně v plánu? Dobře, jsou tam kritické a někdy i šaldovsky zlomyslně peprné i pomýlené poznámky na adresu komunismu, strany a jejích pracovníků, ale vždyť je všeobecně známo, že Šalda nebyl komunist, že sice měl v určitém období blízko k marxistické kritice, že měl velmi pozitivní vztah ke kulturní levici, ale současně se v leccem mohl také mýlit a mýlil se. Je věcí doslovu, poznámek a kritických studií, aby na jeho omyly upozornily a uvedly je na pravou míru. Zamlčovat některé věci je sice nejjednodušší a nejpohodlnější, ale nikam to nevede, jenom to mate a vzbuzuje nedůvěru i tam, kde je nejméně na místě. Ideologický boj s živými i mrtvými se nedá vést retuší a zamlčováním, ignorováním fakt.

Vratme se však k poezii. Naše retušerská praxe postihla i poezii, která vznikla jako spontánní ohlas osvobození v květnu 1945. Básně, kterými třeba Fráňa Šrámek nebo Jaroslav Seifert vítali návrat prezidenta Beneše do Prahy, zmizely ze sbírky *Rány, růže a z Přílby hlíny* stejně jako jedna z posledních básní Josefa Hory *Dni světlý*, v němž se vyplnilo . . . , která končí už dvěma dnes nepřijemnými jmény: „Staline! Beneši!“ I tady myslím by byl na místě citlivější vztah k hodnotě a dokumentu poezie.

Apel na citlivější vztah k hodnotám poezie se ovšem netýká jen „kultovní“ poezie v tom či onom smyslu. Týká se poezie vůbec. Měli jsme a máme básníky, k nimž jako k občanům máme mnohé, i velice vážné výhrady. Někteří z nich byli za své přečiny souzeni a odpykali si trest ve vězení, někteří po Únoru emigrovali atd. Mnozí z nich však v období mezi dvěma válkami nebo do Února vytvořili díla, která mají svou hodnotu. Tato díla by neměla upadnout v zapomenutí; tvořili-li podle našich literárně kritických a historických měřítek opravdovou hodnotu, živou hodnotu, měla by být živá i v naší ediční politice. Nemyslím si, že by bylo užitečné „objevovat“ je s velikou slávou a s nekritickým chvalořečením. Není třeba z toho dělat

„případ“. Myslím, že nejrozumnější praxi v tomto směru naznačila Šotolova, Šik tancova a Brabcova antologie z české poezie 20. století A co básník. Bez všelijakého mluvení kolem, bez senzačnosti, jaksi úplně logicky jsou do kontextu moderní české poezie zařazena taková jména jako Jan Zahradníček anebo Ivan Blatný. A tak bychom to asi měli dělat i nadále. Vydali jsme u nás vynikající román jednoho z posledních nadšených obdivovatelů Adolfa Hitlera, norského spisovatele Knuta Hamsuna Hlad. Vydání bylo doprovázeno předmluvou, kde se nic z Hamsunovy činnosti nezastíralo a kde se řeklo, že proto, že se velký spisovatel hluboce mýlil ve svém vztahu k fašismu, není nutno vyškrtnout z dějin literatury a z literatury jeho hluboce realistické dílo. Dokážeme-li zaujmout takovýto vpravdě velkomyslný postoj k tvorbě významného zahraničního autora, měli bychom obdobně postupovat i v případech tak či onak sporných umělců našich. Že například Ivan Blatný emigroval, to přece nic nemění na skutečnosti, že napsal básně, které patří do celku české poezie. Totéž platí o prozaicích typu Jana Čepa nebo Egona Hostovského. Dílo, které umělec vytvořil, stává se objektivně existujícím faktem, jeho hodnota už v podstatě nezávisí na subjektivních osudech nebo názorech svého tvůrce. Je tady, vzniklo v jisté době, je svědectvím o ní, svědectvím o tehdejší autorovi, o jeho tehdejší postoji k věcem světa a života, a z tohoto zorného úhlu bychom je především měli posuzovat. Vydali jsme znovu některé knihy Jaroslava Durycha, stejně bychom měli postupovat v případech Jana Zahradníčka, Jakuba Demla nebo Josefa Palivce, jejichž básnické, resp. překladatelské dílo patří k nejvýznamnějším hodnotám české poezie 20. století.

Nechtěl bych být považován za jednostranného apologeta díla právě těchto českých umělců a ani v nejmenším už za obhájce jejich lidských a občanských prohrášek a omylů. V případě Verše pro Masaryka i těchto básníků mi jde jen o jednu věc: abychom zbytečně neochuzovali obraz českého básnictví, abychom je nepřipravovali o část jeho hodnot (a i třeba hodnot jen dokumentárních). Součástí ideologického boje, který vede naše socialistická kultura, je i ruka podaná hodnotám světové humanistické kultury mimosocialistické. Jsem přesvědčen, že se vám vyplatí, podáme-li upřímně a kriticky ruku i hodnotám, které v této oblasti vznikly nedávno i u nás. Velkomyslnost je projev síly, nikoliv slabosti.

Poezie a kult – na pokračování

[redakční stanovisko]

(*Plamen* 1964, č. 3, s. 162–163)

Článek Vladimíra Medka *Verš pro Stalina* v 1. čísle *Plamene* měl – jak jsme očekávali – mezi čtenáři velikou odezvu. Ne jako nějaký „senzační, odhalující čin“, ale jako hlas, který vyslovil obecně pociťovanou potřebu souhrnně zhodnotit, jaké bezprostřední stopy zanechal kult osobnosti v naší poezii. Nepůjde samozřejmě jen o poezii a také ne jen o bezprostřední stopy. Ale u něčeho se začít muselo. Medkův článek byl šťastný v tom, že svou „neomaleností“ nasadil správný naprosto otevřený tón, který je o to žádoucnější, že nejde a nemůže jít o žádné deklasování autorů, nýbrž jen a jen o objektivní prověrku hodnot. Medkův první pohled na tuto problematiku byl nutně kusý a tím také trochu zkrslující. Je jistě správné odsoudit „kultovní poezii“ Pavla Kohouta jako vůbec každou „kultovní poezii“, ale stejně správné je, aby se aspoň dodatečně připomnělo, že tento básník, uvedený jako příklad za mnohé další, našel v sobě hned krátce po XX. sjezdu dost odvahy a síly, aby k této části své tvorby sám zaujal nanejvýš kritické stanovisko. V čemž byl následování hodný. Nemyslíme tím, že by si básníci měli kolektivně posypávat hlavu popelem – vždyť „zaujmout stanovisko“ může znamenat i pravý opak. O to totiž jde: nenechávat tyto palčivé a bolestivé věci jen – byť spravedlivému – soudu těch, kteří „při tom nebyli“, což ve zdrcující většině případů není ani ctnost, ani zásluha. Na to také často upozorňují čtenáři. Jeden z nich, V. Křížek z Prahy, nám mj. napsal: „Vyřidte prosím, J. Kainarovi, že by udělal nejlíp, kdyby v příštím vydání Českého snu zůstal při původních ‚Stalinových recích‘. Ta úprava na ‚mladé rudé reky‘ je rytmičkou záplatou na první pohled. Navíc je mi líto všech těch dobráckých fousáčů od koní, kteří mi jako devítiletému připadali v pětáctyřicátém daleko rekovnější než rudoarmějská mládež a kteří novou úpravou fakticky z básně vypadli i se svým ‚otcem‘. Právem bylo řečeno, že v souvislosti s osvobozením vadí jméno Džugašviliho málokomu, a bylo by dobře, kdyby se u nás našel aspoň jeden básník ochotný hájit vlastní minulost plyně a bez vytáček. Od básníka Kainarova formátu by se to čekat dalo.“

Tedy – vyřizujeme. Kainarovi, ale i dalším básníkům. A nehodláme zůstat jen u toho. V dalších číslech chceme k těmto neodkladným otázkám rozpříst rozpravu, v níž rádi vedle básníků uvítáme i nebásníky a čtenáře. Protože jakkoli je dnes konkrétní podoba této rozpravy ještě nejasná, je jasná v tom, že zcela určitě nezůstane jen rozpravou o poezii.

S dobrou paměť a bez sentimentality

Kolem kulatého stolu o poezii a deformacích

(*Plamen*, 1964, č. 4, s. 145–148)

28. února se v redakci *Plamene* sešlo několik básníků a kritiků k nepřipravenému rozhovoru o poezii z let kultu osobnosti a o otázkách, které jsou dnes v této souvislosti aktuální. V tomto čísle otiskujeme první polovinu poněkud zkráceného záznamu tohoto rozhovoru.

Jiří Šotola

Poezie z let kultu osobnosti, to jsou věci složité a nepřijemné, ale je potřeba o nich mluvit, a to klidně, věcně a s dobrou pamětí. Je pochopitelné, že tuto polemiku nyní začalo právě nejmladší pokolení. Já se jim nedivím, a je sympatické, že o tom začínají oni. Jsou to věci, s nimiž se musí vyrovnat, aby vůbec mohli začít seriózně psát. Nelíbí se mi jen, pokud vykládají věci tak, jako bychom my starší tomuto pokolení záviděli jeho „čisté ruce“. Tady není co závidět. A nelíbí se mi, když se z kritiky oněch deformací dělá víceméně apartní téma (např. Medkův článek v *Plameni*). Tzv. kultovní poezie zdaleka není jen poezie, v níž figuruje jméno Stalin, ba ani jen ta poezie, v níž se rýmují traktory nebo krmníci. Měla mnoho podob – od chvalo zpěvů na Stalina až po ornamentální lyriku, která se nepříjemným faktům opatrně a šikovně vyhýbala. Chtěl bych mluvit hlavně k otázkám geneze tzv. kultovní či schematické poezie. Mladí polemici si asi už nemohou ani představit, jak to všechno bylo, jak to vlastně začalo. Při analýze tohoto období poezie se nemohou jen citovat jména a verše básníků, to by diskusi zkreslilo. Musí se to dělat v kontextu s tehdejší politikou, kulturní politikou atd. To období ovšem historici ještě nemají dopodrobna zpracované, není dopodrobna rozebráno politicky, a my teď máme dělat rozbor estetický. Každá estetická analýza je proto kusá. I my, kdo jsme to prožili na vlastní kůži, jsme v lecčems odkázáni na dohady a pouhé osobní zážitky.

Situace české poezie v letech 1949–50 byla taková, že je to dnes už skoro neuvěřitelné. Přišla naráz docela nová kritéria – falešně chápaný socialistický realismus, nové vzory, nové programy, recepty. Co se například dělalo kolem Tyla: inscenovat Tylovu hru a změnit slovosled jediné věty už mohlo znamenat malér. Nebo jak se komolila zásada dobrých a dialektických vztahů k sovětskému umění. Nebo co se tisklo a oficiálně odměňovalo, co se dávalo za vzor. A k tomu ty nové metody, nátlak, administrování, vyšetřování, komando, policajtské metody literární kritiky atd. *Tady* se dá mluvit o faktickém všemocném teroru jedné, nota bene přímo odpuzující estetiky, spojené s vládou administrativních metod ze suve-

rénních, neotřesitelných pozic. Víra v tu jedinou estetiku a pasivní poslušnost vůči těm násilným metodám – to přitom bylo demagogicky kladené měřítko politické uvědomělosti, věrnosti straně, socialismu a státu. Kdo neměl tu víru plus tu pasivitu, kdo vyznával odlišnou estetiku, ten podle tehdejších veřejně pronášených soudů nepatřil do strany, byl proti socialismu, proti státu, čekala ho přinejmenším vnitřní emigrace. Nám bylo tehdy zhruba pětadvacet let (Holub, Diviš, Svoboda, Kryštofek, Skála, to byla asi tato generace). My jsme *chtěli* patřit do strany. Vystoupit ze strany nebylo pro nás myslitelné. Naše politická vyspělost a vzdělanost byla ale tehdy ještě nevalná, stranické zkušenosti nevelké. Nebyli jsme s to jako komunisté pochopit to, co se nám zdálo podivným a nesmyslným. Zdálo se nám (aspoň mnohým z nás), že to nepatří ke komunistické straně, ale nebyli jsme si tím jisti, a vůbec už jsme nebyli s to veřejně to dokázat. Nezbyvalo než mlčet, pochybovat, chvíli o těch podivných věcech, chvíli sami o sobě, protože samozřejmě jsme hledali chyby i v sobě, a dostávat se do neřešitelných situací. Uvažme dále, že v Čechách bylo dosud i mnoho buržoazních, reakčních názorů a pozic a že k nim se přidat nebo přiblížit bylo vyloučeno, to nikdo z nás nechtěl. Co v takové situaci měla dělat poezie? A k tomu ještě jedna věc: rok 1947 a 1948, to v nemalé části české poezie byly roky, kdy se už básnický vyčerpání nadšení ze samotného faktu května 1945. Přicházely nové osobní programy, nové náměty, hledání jak dál. Poezie byla tehdy dost rozkolísaná, ve stavu hledání, diferenciací, nejistot, plodných, leč přece nejistot. Byl tu Kriebel – a zase Kolář, Kainar, Holan, Nezval – a S. K. Neumann, Halas i Biebl, Seifert – co jméno, to tehdy už dost rozdílné perspektivy a tvůrčí záměry – a tedy v úhrnu velký rozdíl od roku 1945, kdy česká poezie byla daleko jednotnější. Nejmladší poezie, o kterou mi zejména běží, ta byla dost ve zmatku. Dynamoarhisti, novosurrealisti, syntetičtí realisti, potomci nahého člověka, katolíci, dědici Ortena, žáci Halase, začínající existencialisti, do toho roku 1947 přichází St. Neumann se svými „110 procenty štěstí“, vycházela Bednářova Ohnice, Mladé archy, Generace, spousta tribun, spousta grup, spousta programů, každý jiný. Byl to dost velký zmatek, byla tu i skutečná energie, i pouhá gesta, a celkově se to dá charakterizovat mj. jako všeobecná bezbrannost, nejistota a zranitelnost. Takže když do toho přišel ten zlom let 1949–50, tím úderem se to všechno najednou sesypalo. Skoro bez odporu. Za několik měsíců to bylo všecko pryč.

Možnosti, jak na danou situaci reagovat, byly pro básníky této generace zhruba tři. Za prvé toho nechat. Přestat psát, bez reálné představy, jestli nakrátko nebo navždycky. Tak to udělal (nemýlím-li se) Holub, Diviš, moje maličkost, myslím, že i Milan Kundera, a jistě i mnozí další. Není třeba dělat z toho hrdinné gesto. To nebyl žádný trpitelský program, nějaký slavnostní odchod hrdinů do podzemí. Věděl jsem, že tak jako doposud se psát (či přesněji i publikovat) nedá, že je to nemožné, pošetilé, možná vůbec k ničemu (ani tím si člověk nebyl jist), možná že

přicházejí jakési nové poměry, kdy člověk musí odejít, protože je jednou nohou ze starého světa. Vnitřní jistota, se kterou dál potom psal takový Holan – kde by se v nás, pětadvacetiletých, tehdy vzala? A psát podle nového mustru, třeba podle takového Standy Neumanna, to nešlo, i kdyby člověk chtěl. Byla to taková trapná situace, žádné hrdinství, spíš bezradnost a možná že i kousek zdravého ponětí, co ve skutečné poezii může být a co v ní být absolutně nesmí. A určitě i deprese a nikde žádné reálné východisko.

Druhé řešení bylo přijmout tu novou estetiku, jít do toho šíleného, nesmyslného zápasu, totiž chtít dělat poezii podle toho daného receptu. K tomu bylo jistě potřeba hodně naivity, ale byli takoví, kteří to dělali bezpochyby upřímně: třeba Skála, Svoboda, Štern. Ale obdobně to dělal v některých básních např. i Biebl. Dopadlo to samozřejmě zle, a odnesli to samozřejmě nejvíc sami autoři, a ti mladí z nich ovšem nejhůř.

Třetí možnost byla udělat si za nových možností rychlou kariéru, chytrě se přizpůsobit, lhát – hodně nahlas a iniciativně, brát za to pocty, ceny, honoráře. Ani toho nebylo málo. Ale o tom se mi teď nechce mluvit.

Ta geneze schematismu v české poezii čeká na zhodnocení literární historie, vážné, kritické a nesentimentální, na faktech a v celém kontextu. Jinak budeme pořád v nebezpečí pouhých výletů do té doby, namátkových sond a někdy i efektních krasojízd po území, kde je samozřejmě spousta špíny, ale i hodně bolesti a osobních tragédií. Je proto potřeba dát pozor, abychom nešlapali do těch míst v bagančatech. Řečeno se Švejkem: Nestřílejte, jsou tam lidi.

Laco Novomeský

Naše diskuse vychází v podstatě ze dvou podnětů: z Medkova soudu Stalinoва kultu v české poezii, v němž odděluje pozitivní jevy od konjunkturního horlení, a z článku J. Gruši, který za svou generaci důsledně a zásadně vytýká předchůdcům podlehnutí Stalinovu kultu. Nejdříve několik poznámek k samotnému kultu. S. Šotola zde mluvil, jako by se omlouval za nedopatření při vysvětlování svých vztahů a vztahu své poezie k Stalinovi, jako by žádal o prominutí, že i on ... Chci říci, že česká poezie (mám ovšem na mysli poezii, nikoli veršované pochlebování) nemá prazádný důvod omlouvat se za to, že také ona vyřkla kdy Stalinovo jméno. Záleží na tom *co* říkala a *jak* to říkala. V české poezii (zdůrazňuji: poezii) nepřevažoval kult Stalinovy osobnosti *vůbec*. Kult jeho osobnosti jako takový. V počátcích horečného rozdmýchávání jeho osobního kultu, v letech třicátých, i revoluční poezie nápadně většiny komunistických básníků reagovala na něj mrazivě chladně. Netečně. „Muž s čelem sedláka“ jako by osaměl v té poezii, již Leninova postava dovedla inspirovat k tolika básnickým projevům. To byla ovšem doba, v níž na záři kultu vrhaly zlé stíny tehdy ještě nepochopitelné osudy Tretjakova a Kolcova, Me-

jercholda, i „formalistických stoupců zahnívající buržoazní dekadence“ a děsivě překvapujících procesů s osobnostmi, které jsme znali z Října. V těchto a podobných okolnostech najde literární historik vysvětlení, proč se česká poezie třicátých let vyhýbala tlaku kultu Stalinovy osobnosti.

Ale proč jí podlehla za války a po ní? Před Únorem a po něm? Z důvodů, které jí nejsou k necki, jako jí není k necki zdrženlivost vůči kultu v předcházejících letech. Stalinovo jméno bylo přece v těch osudových dobách zjevným synonymem pro Rudou armádu, Sovětský svaz, pro rozhodný, cílevědomý a přesvědčivý odpor proti nacismu; toto jméno se spojovalo s vírou, přesvědčením a zápasem národů – a také našich národů – za osvobození z nacistického útlaku. V roce 1948 pak nedvojsmyslně vyjadřovalo třídní, socialistický program. A netoliko v představách poezie, nýbrž ve vědomí národa a přesvědčení třídy. Jestli se český básník v souzvuku s cítěním svého národa a tužbami své třídy hlásil k těmto zápasům, třeba se Stalinovým jménem, nemá se za stydět. Ba nemusí se stydět ani za to, že jméno Stalinovo vyzvedával ve prospěch těchto zápasů jako šifru programu a srozumitelnou zkratku cílů svého národa, své třídy i svých cílů. Nemusím vám říkat, jak mnoho důvodů má např. Jaroslav Seifert k stížnostem na kult vůbec a Stalinův zvláště. A přece v dobách, kdy se začal rozmetávat jeho kult a strhávat nimbus z jeho jména, právě pro ten jeho smysl, který zde líčím, byl udiven, znepokojen a rozhořčen, a nikoli jenom proto, že jej najednou s despektem začala syčet mnohdy táž ústa, která den předtím jej pouze dýchala, tak byla k němu uctivá.

Musíme zvláště zdůraznit, že naše poezie, byla-li věrna aspektům, pro něž ji bráníme, i když na první pohled byla poznamenána kultem Stalinovy osobnosti, neublížila svému vlastnímu poslání a poezii zůstala. Kdo by chtěl tvrdit, že například v Holanově básnické tvorbě tvoří nějakou méně hodnotnou výjimku Rudarmějci, Tobě, Dík Sovětskému svazu, tedy řada, sama poplatná Stalinovu kultu, v níž by však i samostatné dílo o Stalinovi nemuselo překvapovat? Kostrova oslavná báseň na Stalina má dokonce výjimečně důležité místo v slovenské poezii, protože ji iniciativně orientovala k společenské a politické problematice, aniž se vzdala čehokoli, co poezii poezii dělá. Takových básnických děl se nemusíme vzdávat ani v budoucnu. Je tu však něco, co přece jenom udivuje a zatím nevydává dobré vysvědčení naší poezii. A to je reakce na odhalení a zavrnutí kultu Stalinovy osobnosti. Kdo by se nechtěl spokojit s vysvětlením, že odpor k myšlenkové koncepci, jenž převládá v současné básnické tvorbě, je právě tou reakcí, sotva v ní najde jiný ohlas na tento veliký a dalekosáhlý zvrat. A přece právě ta poezie, již Stalinovo jméno nebylo cizí (ba zkracovala jím označování významných pojmů a bylo pro ni symbolem životního programu), právě ta poezie by měla co říci o svých dojmech a svých vztazích k tomuto zvratu.

A nyní ke Grušovu článku. Myslím, že neslyším trávu růst, vidím-li v jeho vystoupení něco mnohem podstatnějšího než reakci na jeden článek, dokonce něco více než pouhý osobitý pohled na jeden literární problém. V jeho přísném, nekompromisním přístupu k tématu, zdá se, je skryt etický postoj celé mladé generace a v způsobu, jakým svůj názor vyslovuje, i nesmlouvavě kritický vztah této generace ke generaci „otců“ i bezprostředních předchůdců. Třebaže právě v otázce kultu Staliny osobnosti v naší poezii nelze souhlasit s jeho jednoznačným odporem, je třeba radostně vzít na vědomí fakt, že roste, dozrává a neodbytně se o slovo hlásí generace, která nemíní „jen tak“ se sklánět před monstrancemi, následovat předcházející a přijímat cokoli bez vlastního kritického uvážení. To je ohromná věc. S odmítnutím Grušových výhrad v záležitosti, jež tvoří předmět naší dnešní diskuse, chci zároveň zdůraznit, že pokládám za neobyčejně vážný přínos, objevuje-li se, dokonce v tvůrčí aktivitě, mladá generace, která, byť se zmýlí v jednotlivostech, chce trvat na zásadách, na své myšlenkové koncepci, na čistotě etických i estetických kritérií i za cenu nešetřivosti vůči komukoli, zdá-li se jí, že se z těchto principů slevuje. Chtěl jsem ho vzít proto v ochranu. Zdá se mi však, že ani Gruša, ani jeho generační druhové ochranu nepotřebují. Docela pěkně se obhajují sami.

Antonín Brousek

Myslím, že právě Grušův článek, který bude pochopitelně přijímán jako přirozený a spontánní generační projev, by měl přispět k odhalení toho, že naše generace zdaleka není dojemnými jeslemi u jednoho špagátku. Naopak, že mezi námi půjde o stále jemnější, skrytější, vnitřnější diferenciace. Protože zdaleka nejsme jen generace, jíž historie dopřála to štěstí, že se mohla začít projevovat v normálnější situaci s „čistýma rukama“. Jsme totiž zároveň i generace prvních pionýrských předsedů a jenom to, že nám bylo v osmačtyřicátém roce kolem deseti, nám v šestapadesátém roce umožnilo vypořádat se s nevědomou s dětskou naivitou sdílenou „minulostí“ s humorem anebo cynicky.

Je přirozené, že dnes musíme až štítivě odhazovat svršky nebožky poezie padesátých let, nenalzáme v ní estetické hodnoty, které by nás opravňovaly navazovat na ni estetickou kontinuitu. Ale je nemyslitelné, abychom přitom s Kohoutem, St. Neumannem, Zpěvem míru a portréty státníků z Bez obav znechuceně odkládali celá padesátá léta. Existovala objektivně. A proto si naopak myslím, že by pro naši generaci měla být základním ponaučením – především morálním – jejich věčná, historická a nikoli hysterická, ale také ne eufemistická analýza. Představme si sebe jako dvacetileté v situaci kolem roku 1948. A dá se čekat, že bychom zřejmě i my byli aktivní jediným možným způsobem zdravé aktivity, jaký byl v té době pro mladé lidi možný. Bude pro nás velmi podnětné analyzovat nikoli mezní případy – viz na jedné straně příklad jedinečného básnického osudu Holanova, na druhé straně

odpudivost konjunkturalistů, kteří dodnes berou úroky z toho, že v pravou chvíli chytře zavětrili –, ale tu většinu generace lidí narozených kolem roku 1920, zavedených před nesmlouvanou historií (alespoň literární) do slepé uličky, lidi, kteří byli nejuprávněji a nejspontánněji angažováni, lidi, kteří do toho šli bezhlavě, s největším nadšením a jistotou, která se však časem ukázala být nepříliš plodným rizikem. Je to takový typicky historický paradox – i když bylo ve složité situaci padesátých let jistě neskonale těžší a riskantnější být pasivní, držet se zpět, neochota dnes, kdy je mi 40–45 let, přiznat si, že jsem se pod transparenty hlásajícími věčnost a nebyvalost „obětoval“ pro něco, co je dnes ve své lidské hodnotě už plně nezhodnotitelné, co bude čím dál víc jen příkladem pro historii, v našem případě pro literární historii, co může být nenahraditelným poučením pro básníka, ale sotva už pro poezii.

Napětí mezi vůlí a schopnostmi (plus možnostmi), jehož kolísavá polarita rozhoduje o výsledku každé tvůrčí činnosti, má v padesátých letech, v době tvoření nové společnosti, u nás celospolečenský výraz v rozporu mezi subjektivní poctivostí a správností záměru a objektivním výsledkem, který znamenal často pravý opak. Padesátá léta jsou pro mne léta, která chtěla s nejupornější vůlí, ale i nejspontánnějším nadšením usnadnit vývoj k socialismu způsobem, jakým ho objektivně, historicky vzato zbytečně a nepříliš plodně zkomplikovala.

Je pochopitelné, že píšeme-li báseň, nemůžeme myslet na složitost a rozporuplnost padesátých let, na St. Neumanna, ale ani na Nezvala, ani na Halase, ani na Kafku, právě tak jako při tom nemůžeme myslet na čtyřstopý jamb, na to, že máme hlad, k čemu ta báseň bude dobrá, jaký význam bude mít pro můj vývoj atd. atd. Jenomže v básníkově permanentní průpravě, jež předchází básni a nad níž se nedá předem určit, jak bude v básni zužitkována znalost historické mluvnice české, zákona o zachování hmoty, jakož i stav první ligy kopané, musejí právě pro naši generaci být padesátá léta průsečíkem všech úvah a bloumáních, ať už směřují od Aristotela k posledním básnickým produktům Holubovým. Věřím tomu, že to, co básník zná a pochytí nesoustavně a dezorientovaně před básní a kolem básně, odhaluje teprve v básni svůj jedinečný, nečekaný a na první pohled ani neurčitelný účel.

A ačkoli se to bude zdát asi trochu paradoxní, pak v těchto souvislostech, je-li mi něco sympatického na básnicích naší generace, pak je to to, že jsme se svorně kolem svých druhých a třetích knížek dostali do pěkné krize.

Antonín Jelínek

Jestliže v roce 1948 vyvrcholil určitý společenský proces, je třeba vidět a chápat tu jednoznačnost a spontánnost, se kterou byl pokrokovými lidmi přijímán. Jednodušší, ale i jednoznačnější byly pojmy pokroku a reakce. Myslím, že po každém

velkém společenském převratu je umění určitým způsobem schematické, protože pomáhá a chce pomoci upevnit to, co bylo právě vybojováno. V době, o které mluvíme, byla silná i sugesce představy budoucnosti. Zdaleka nešlo o období pasivity anebo o stalinskou „okupační“ atmosféru. Nepochybně tu šlo o určitou podobu krize moderního umění a východisko z této krize se hledalo právě v bezvýhradném ztotožnění umělce i umění s politickým bojem i s představami budoucnosti. To, čemu se dnes říká úsilí o totální výpověď o skutečnosti, kterou by mohlo a mělo podat socialistické umění, mělo tenkrát jiné rysy. Východiskem z krize měl být monumentalismus, který se nám dnes pochopitelně jeví jako problematický. Nezval např. na jedné straně udržoval kontinuitu s předválečným avantgardním uměním a na druhé straně psal monumentalizující básně, jimiž vědomě sloužil. Měl-li Václav Kopecký na Nezvalově pohřbu pravdu, nevím, ale řekl tam, že Zpěv míru Nezval konzultoval s předními politiky strany a přijímal jejich rady, které se týkaly politické stránky této básně. To je dnes nepochopitelná věc, uvážíme-li, že vlastně celý život Nezval brojil proti normativní estetice a že ani v nejvypjatějších letech dogmatismu nesouhlasil se Ždanovem. Jeho místo i jeho kulturněpolitická úloha v pounorových letech je ovšem jiná, než jak ji vidí Gruša. A Bielblova také. Už na podzim 1949 vzniká např. ostře protischematická báseň Bielblova, Manifest Vítězslavu Nezvalovi, která sehrála důležitou roli. Celé to období nelze vidět jen jako problém osobní morálky tvůrce, když ten problém morálky nebudeme analyzovat, když nebudeme komplexně analyzovat rozporuplný myšlenkový a umělecký proces těch let.

Není se zač stydět

Kolem kulatého stolu o poezii a deformacích

[záznam diskuse]

(*Plamen* 1964, č. 5, s. 145–150)

[...]

Jiří Gruša

Nepokládal jsem nikdy článek v novinách za výnos, kterým se mění nějaká dosavadní letní cena zeleniny. Tím méně jsem mohl za něco podobného považovat článek svůj. Pokusil jsem se zkrátka podat několik protimluvů k uveřejněným tvrzením. Pokusil jsem se o zpětný pohled na uzavřený okruh skutečností, které už nelze žádným skutkem zdodatečnit nebo usmlouvat. Nemohl jsem jinak, proto-

že historická fakta, která jsou pro mnohé z vás osobním zážitkem, mají pro mne hodnotu údajů. Nebyl jsem zkrátka u toho. To není zásluha nebo oprávnění udílet lekce. Je to jenom určité věkové odlišení, nicméně každý z nás shledává – musí shledávat svoje kořeny. A ti mladší jsou nuceni shledávat je i tam, kde jejich starší současníci už provozovali vlastní životní praxi a vydávají tedy svoje starší druhy zpětnému hodnocení. Asi už je víceméně zřejmé, že při každém zpětném hodnocení se zčásti musí odhlédnout od leckterých souvislostí, které byly citově důležité pro naše předchůdce. Užil jsem v diskusi slovo přiřaditelnost – myslím si totiž, že při každém zpětném hodnocení je moment přiřaditelnosti rozhodující. Přiřazujeme ke své přítomnosti to, co je z minulých zápasů atd ... schopno uzpůsobovat naše myšlení k samostatné životní praxi. A samostatná praxe je jediný možný spojovací prvek mezi úsilím předchůdců a následovníků. Nejedná se tedy o žádné osočování nebo citové výlevy či lepší dispozice – vždyť každý je jednou vystaven zpětnému hodnocení – a nelze uniknout. Proto má pravdu Jiří Šotola, když říká, že stavět na odív „čisté ruce“ je hloupé. Termín čisté ruce sám o sobě nic neznamena. Neznamena nic potud, pokud se jí rozumělo nebo rozumí ještě pouhé holedbání. Nikdo si nemůže dělat zásluhu z toho, že díky svému věku přišel o ledacos nepěkného. Cítím však rozdíl mezi větou „my máme čisté ruce“ a větou „chcem pracovat čistýma rukama“, respektive pošpiněnýma jenom od poctivé práce. První je totiž hloupé konstatování, druhé už svým způsobem (i když naivní) program (a také tenhle program bude vydán zpětnému hodnocení ... naše knížky tedy zatím vypovídají velmi málo) – latentní program, který nebyl nikdy vyhlášen, nikdo ho nedefinoval přesně ... přesto však podobný až moralistní rys najdete ve všech prvotinách. Koneckonců vystihuje se tady něco, co je problémem tohoto století. Tvorba je totiž vedle všech už dříve uznávaných předpokladů zdůvodňována ještě dalším předpokladem – totiž předpokladem mravnosti tvůrce. Mluvili jste o společenském tlaku na umělce – o společenské objednávce, a o tom, že jí bylo potřeba vyhovět a že bylo správné vyhovět jí. S tím vřele souhlasím. Poezie je jako cokoli jiného společenskou funkcí. Morální problém nespočívá v tom, zda takové objednávce vyhovět nebo nikoli. Morální problém spočívá v tom ... rozlišit, co je společenská objednávka a co už není. Společenská – celospolečenská objednávka může být totiž nahrazena objednávkou institutivní. Taková částečná objednávka se ovšem vůbec nemusí křýt s onou společenskou, a přitom může mít dostatek prostředků, aby sama sebe zdůvodnila jako celospolečenskou. Poezie, která přistoupí na podobný optický klam, přestává být společenskou funkcí a stává se společenskou ozdobou – nějakým porcelánovým jelenem do salonu. Hraje se hra: kdo to líp řekne vlastními slovy. A nakonec vůbec nezáleží na tom, jestli někdo je převyprávěčem s nejlepšími, nejčestnějšími úmysly ... nebo z čirého cynismu. Výsledek je totiž takřka stejný.

Tolik na vysvětlenou k mému článku.

Jiří Honzík

Pokud jde o mne, nepřipadá mi zvlášt' plodná otázka, mám-li se či nemám-li se stydět za to, že jsem kdysi svůj život spojil se socialismem. Problém snad přece není v socialismu, ale v tom, že to byl socialismus deformovaný. Nechme stranou, že jiný než takový tenkrát neexistoval, a jiná skutečně lidská volba než socialismus alespoň pro mne za války a po válce také ne. Spíš si teď často kladu otázku, proč jsem si tak poměrně dlouho jeho jistou deformovanost neuvědomoval, proč jsem se podřizoval i tam, kde jsem alespoň zčásti cítil, že se dostávám do rozporu i s mnohými humanistickými principy, které mne svého času k socialismu vlastně přivedly.

Líčit všechno a v celé šíři, to by bylo dlouhé vyprávění. Zůstanu jen u literatury a uvedu jen jeden osobní příklad, který snad může leccos povědět i k našemu tématu. Jiří Brabec se tu¹¹ už zmínil o mé někdejší kritice Nezvalova Velikého orloje. Po mém soudu správně přitom poukázal, že hlavní kámen úrazu nebyl ani v mladicky přehnaně ostrém odmítnutí vnitřně rozporné sbírky, ale v tom, co se přitom proti Nezvalovi vyzvedalo. Nechci se teď dodatečně omlouvat, dělat se dodatečně chytřejší a lepší – už proto ne, že to, co jsem si tenkrát i mimoliterárně za svůj omyl užil, mi už stejně nikdo neodpáře. Rád bych však ukázal důvody, které mne k té kontrapozici Veliký orloj – Volnost vedly, poněvadž se mi zdají velice příznačné pro tehdejší obecný způsob myšlení i pro celkovou tehdejší atmosféru. Mně se ty Šternovy verše nijak zvlášt' nelíbily; byly mi – pravda – v mnohém sympatické tím, co hlásaly, byl mi (a je dodnes) osobně sympatický jejich autor. Ale jejich deklamátorský patos, svatoplukočechovská nota a vůbec všechno to, co jim potom kritika vytýkala, mne věru nestrchovalo. Jenže: jestliže to nestrchovalo mne a mně podobné, strhávalo to – ač to zní dnes možná neuvěřitelně – celé velké sály tleskajících svazáků, tytéž sály, které zároveň slabounkým potleskem provázely třeba lidsky i básnicky znamenité verše Závadovy, jež se i přes Závadův ne právě přitažlivý způsob recitace na těch večerech líbily mně. A já zas, věřte nebo nevěřte, ale bylo to tak –, já jsem začal umlčovat svůj osobní vkus a dobrovolně se podřídil těm nadšeným a jásavým sálům, přesvědčoval se, že tyto kolektivy „zdravých a mladých, již zcela nových lidí“ přece nemohou být v rozporu s pravdou. Podřizovat se nikoliv z konjunkturalismu, nikoliv z vnějšího donucení, ale z upřímně míněné obavy nezůstávat v intelektuálské a povýšené izolaci, nezůstávat mimo ten svěží a radostný proud, který si – jak se mi zdálo – zřejmě daleko více než já a bezprostředněji už týká s onou krásnou budoucností, na kterou jsme všichni tak netrpělivě čekali a tolik byli ochotni už už ji vidět kolem sebe.

11 Tj. v diskusi v redakci *Plamenu*.

Namítnete, že jsem mohl projevit větší pevnost vkusu i charakteru, prokázat větší kritický rozhled, hlubší smysl pro skutečné umělecké hodnoty, neztrácet soudnost. Jistě, mohl, a dokonce měl. I tenkrát i v mé generaci existovalo dost lidí, kteří alespoň v tomto případě něco takového udělali. Jenže mnohem více bylo těch, kteří ne-li v tomto, tedy v jiných – a často i mnohem závažnějších – obdobných případech si počínali podobně a z obdobných důvodů. Dokonce, i pokud jde o Nezvala, jsem osobně přesvědčen, že i u něho – člověka nepoměrně zralejšího a zkušenějšího – působila především upřímná snaha nezůstávat stranou, když psal nejenom svého Stalina (z toho bych ostatně nějaký povážlivější etický ani estetický problém nedělal), ale i věci, které byly vskutku sotva důstojné básníka jeho formátu a zaváněly už skutečnou dvorskou lyrikou apod. Přitom samozřejmě u Nezvala – stejně jako třeba u Biebla nebo u Kostry nebo Kainara – i jejich kultovní verše (má-li se už tak říkat básním, kde se v oslavné poloze objevuje jméno Stalin, Gottwald apod.) měly většinou přece jen nemalou, někdy dokonce značnou básnickou úroveň, znamenají něco jiného než verše mnohých jiných – mladších i starších – básníků na obdobná témata. A to prostě proto, že v jednom případě šlo o poezii dejme tomu příliš poplatnou dobovému úzu, a v druhém o poezii nebo aspoň o dobovou poezii vlastně ani nešlo. I tady by myslím nebylo dobře zcela rezignovat na estetická kritéria, jít na věci jen přes tematiku, poněvadž pak bychom mohli z titulu ateismu a antidogmatismu krčít rameny třeba i nad verši: Chraň, Pane, město Stalingrad.

Tím jsem se ovšem z reminiscenčních poloh zas dostal jako by k meritum naší diskuse. V tom ohledu se mi zdá, že jedna věc je, jaký postoj ve své tvorbě k době, o které jsme mluvili, a zejména k její poezii zaujmou dnešní mladí básníci, a druhá věc je historická pravda o této době i její poezii. Mladí básníci mají jako básníci právo dívat se na celou tehdejší poezii velmi rigorózně, mohou se programově od ní třeba i velmi ostře distancovat, usilovat o to, aby byli zcela jiní, nemusí se snažit ji pochopit atd. Ale jakmile jde o víc než o generační krédo, jakmile jde o pokus o analýzu a hodnocení minulosti, pak třeba žádat přece jen přísnou a všestrannou historičnost přístupu, rozbor, který sice pochopitelně bude hledět především k výsledkům, ale nebude moci zcela opomíjet i podmínky, okolnosti, motivy. Tím vůbec nemíním, aby se na tzv. objektivní nutnosti sváděla kdejaká hloupost a chyba, aby se ve jménu subjektivně dobrého úmyslu pardonovalo cokoli. Spíš mi jde o to, aby tu byla snaha po co nejplastičtějším vidění. Aby se např. i někdejší levičáctví někdejších mladých chápalo i na pozadí protektorátního prázdna, z něhož přicházeli a které si honem potřebovali v sobě i kolem sebe něčím překlenout. A na druhé straně, aby řekněme takový Nezval byl samozřejmě viděn především v tom, co tenkrát napsal (myslím si, že alespoň velmi mnoho z toho opravdu patří k vrcholným etapám jeho tvůrčí dráhy nejen relativně), aby byl oceňován jako silná a jedinečná

osobnost, která svou lidskou i tvůrčí autoritou záslužně prorážela celkově volnější prostor pro poezii a pro lepší pohled na umění v našem životě. Ale aby se proto plně nezapomínalo, že to byl také člověk, který se např. dovedl dost vydatně podílet na některých nešťastných ideových kampaních počátku 50. let, který byl nejednou s to působit jako „tank rozjetý na obranu poezie“ i ve velmi nemetaforickém smyslu.

Nemyslím si, že je nutné v zájmu jakési pomyslné absolutní spravedlnosti o tom někde nějak široce rozkládat, dokazovat, že i na slunci bývají skvrny. Myslím však, že v zájmu maximální objektivity by bylo, aby všechny tehdejší světla a stíny byly v patřičné úměře přítomny např. ve vědomí těch, kteří budou literárně historicky tyto etapy hodnotit, aby jim pomáhaly spoluurčovat obraz, který o tehdejší literární problematice podávají. Jen tak je totiž možné, aby udělali to, co je nevyhnutelné: říct o té době pravdu nebo – buďme skromnější – alespoň se jí maximálně přiblížit.

A docela na závěr ještě jednu poznámku. Co by z jakéhokoliv zamýšlení nad těmito lety mělo po mém soudu zcela už vymizet, je obranářství, apologetismus, zaměňování potřeby co nejpodrobnějšího výkladu tehdejších problémů s obhajobou málem všeho, co tenkrát bylo. Jistě není třeba sypat si na hlavu popel, brát na sebe i cizí viny, přikyvovat kdekjaké výhradě. Je však třeba velmi kriticky se zamýšlet nad vlastním dosavadním vývojem, nad tím, co jsem kdy dělal, říkal i psal, a neudělovat si jen tak levou rukou sám sobě absolutorium jen proto, že jsem to dobře myslel. Nejsem si jist, jestli i tady se to dnes občas tak trochu nedálo, není-li tím někde poznamenáno i to, co jsem tu říkal – generace, k níž patřím, k tomu alespoň sklon má. Stalo-li se to, má-li někdo takový dojem, velmi by mne to mrzelo, poněvadž jsem přesvědčen, že dnešní stupeň schopnosti zvážit svůj včerejšek do značné míry rozhoduje o tom, jaký bude můj zítřek, čím přispějeme *našemu* zítřku.

František Benhart

Chtěl bych navázat na slova s. Novomeského o tom, že není zač se stydět. Čemuž je třeba rozumět tak, že se není třeba stydět za to, že se básník celým srdcem oddal věci socialismu i v té jeho deformované podobě a že se to také odrazilo v jeho poezii. Myslím, že tohle je třeba zdůrazňovat zejména v současné době, kdy tolik kvete nošení masek, kdy se mnoho lidí domnívá, že bude líp být jiný, než jaký člověk ve skutečnosti je, být nějaký takový, jaký je momentální „ideál moderního socialistického člověka“, a kdy se tedy mnoho lidí spíš nějak tváří, spíš se jen někým chtějí zdát, než aby někým skutečně a důsledně byli. Tahle věc, to je myslím taky jeden důsledek kultu osobnosti a mohlo by se tomu říkat třeba kult neosobnosti. Tento kult neosobnosti, nepřímé, proto však neméně neblahé dědictví minulých let, postihuje jako latentní nebezpečí všechny generace, protože má spíš morální ráz: projevuje se všude tam, kde je snaha dostat se rychle vpřed neúměrná okamžitým schopnostem a možnostem. Já to tady zdůrazňuju v souvislosti se střední

generací básnickou, prozaickou i kritickou: Nechtějme na ní (a tedy ani na sobě), aby se stavěla na hlavu a aby celou svou omylnou minulost horempádem vrhala do klatby; nejenže bychom to na ní neměli chtít, ale neměli bychom jí to ani trpět. Neboť takovýto falešně chápaný „sebekritický postoj“ může znamenat přímou cestu k odosobnění, a tedy k nějaké nové společenské deformaci, kdoví, možná ještě nebezpečnější, protože míň nápadné a míň zdravému lidskému rozumu odporující.

(Tady tím samozřejmě nikterak nepléduju pro zaujímání blahovlnných postojů k omylům minulosti, ať vlastním, nebo cizím. Zdá se mi však, že s pokultovní charakterovou regenerací jedince a zejména umělce to nebude v pořádku do té doby, dokud se tyto věci budou chápat v podstatě vnějškově, tj. jako otázka přizpůsobení či přiblížení nespornému – dokdy? – modelu současného člověka a dokud vůbec bude volně vegetovat – k radosti mnoha pohodlných a snaživých – zděděná pověra o zásadní charakterotvornosti doby a společenských poměrů.)

Když už jsem u generační problematiky: myslím, že se nemožně přeceňuje nebezpečí generačních rozporů a sporů. Nebo přesněji, že se nedoceňuje nebezpečí toho, když se nebere na vědomí sama existence těchto rozporů. Tutlání rozporů nikdy nevede k ničemu dobrému. Jejich vyjevování naopak, byť bylo někdy nepříjemné, je vždycky nakonec ku prospěchu, protože napomáhá přirozenému, zdravému vývoji věcí. Generační rozpory a spory v naší literatuře by dnes, v roce 1964, měly být čímsi samozřejmým, uznávaným, ba dokonce i vítaným: vždyť těch pomalu už dvacet poválečných let opravdu potřebuje nějaký nový, nebo aspoň renovovaný hnací motor vývoje. Je dobře, že se Medkovým a Grušovým článkem naše nejmladší básnická generace obula do problémů, kolem nichž se do té doby chodilo jako kolem horké kaše. Je jí za to třeba pochválit, což však neznamená, že se s ní nemá polemizovat, že se s ní nemá vést zásadní spor, je-li potřeba. Zdůrazňuju: zásadní spor, ne spor o hnidy, protože s těmi se to vždycky nějak „urovná“ a dospívá se k dojemné názorové jednotě. Abych to řekl konkrétně: je jisté na místě vytknout oběma uvedeným článkům jistou nedůslednost, ať už ve vztahu k mrtvým hodnotám živých básníků, nebo k živým hodnotám mrtvých básníků, ale nemělo by se u toho zůstat: vytknout proto, aby dali pokoj. Naopak, vytknout a přimět je tak, aby si líp ujasnili vlastní stanovisko, aby byli připravenějším partnerem sporu. A to nejen v jejich zájmu. Z tohoto hlediska dostává i poezie z období kultu osobnosti a její hodnocení zvláště aktuální „přítomnostní“ aspekt a přestává být jen věcí literární historie.

Diskuse v ohlasech čtenářů

František J. Kolár, Ostrava

[dopis bez názvu]

(*Literární noviny* 7. 3. 1964, č. 10, s. 5)

Nejsem ani básník ani literární kritik a nemíním se proto neodborně vměšovat do diskuse o verších, jimiž byl v minulosti opěvován Stalin. Nemohu však mlčet k některým obecným, politickým aspektům diskusního článku Verš pro kočku, kde Jiří Gruša formuloval myšlenky, které s ním sdílejí patrně další příslušníci nastupující literární generace. J. Gruša je velmi rychle hotov s celým pokrokovým a komunistickým odkazem české literatury a poezie z doby mezi dvěma válkami, když hodí duchy tak odlišné, jako byli Neumann a Nezval, do jednoho pytle a označí je opovržlivě a přezíravě za „osvědčence“, jimž kdosi vybuodoval „neumannovsko-nezvalovský“ mýtus. Mytizaci podlehl prý S. K. Neumann, když napsal Poděkování, a současníkům je prý čerta po tom, že tato báseň „odráží realitu svého času“, jak napsal V. Medek v Plameni, s nímž Gruša polemizuje. Tak prosté to ovšem není.

Na kult osobnosti a porušování socialistické zákonnosti jsem doplatil jedenácti lety svého života – a přesto bych se nikdy neodhodlal vyškrtnout Stalina z „reality našeho času“. To, co Neumann napsal v Poděkování, a desítky podobných veršů, které tehdy psali pokrovní básníci, bylo jen vyjádřením myšlenek a citů všech komunistů, dělníků, velké většiny inteligence. Je skutečně pravda, že většina těch strašných věcí, které dnes hromadně nazýváme kultem, se stala v Sovětském svazu už tenkrát ve třicátých letech. A mohu soudruhovi Grušovi posloužit i dalším historickým faktem, který snad ani nezná, že o sibiřských koncentračních táborech jsme se už dávno před Solženicynem dočítali v trockistické Jiskře, v Peroutkově Přítomnosti, v melantrišském i národněsjednoceném tisku a dokonce i v nacistickém Völkischer Beobachteru. Avšak o to méně jsme mohli těm věcem uvěřit. Nelze zapomínat na to, že jsme tehdy vedli válku a na frontě se nedá pobíhat mezi zákopy. Museli jsme se rozhodnout mezi tím, co psala buržoazie a fašistický tisk, a tím, co dnes tak shovívavě nazývá soudruh Gruša „mytizací“. Kdybychom to měli prodělat vše znovu, octli bychom se opět na této straně barikády – nic se za to nestydím – byli jsme tam v dobré společnosti: Romain Rolland, Barbusse, Nexö, Zweig, Seghersová, Gorkij, Erenburg i naši Nejedlý, Fučík a většinou i ten Šalda, na kterého se mladí tak rádi odvolávají.

Neumann psal Poděkování i Anti-Gida v hlubokém přesvědčení, že trockisté i ostatní tzv. „protistranická centra“ byli agenturami nepřítelů v mezinárodním dělnickém hnutí. A nám tehdy nebylo nic dost tvrdé, co Stalin učinil na ochranu revoluce. Vždyť S. K. Neumann také proto psal Dějiny francouzské revoluce, aby

jakobínským terorem vysvětlil události, které moskevské procesy předcházely. To též měl jistě na mysli Alexej Tolstoj, když v Petru Velikém dokazoval, že bojarské barbarství bylo nutno likvidovat stejně barbarskými metodami. Jsem poslední člověk, který by to vše chtěl dnes obhajovat, avšak nikdy ty věci nepochopíme, když je vytrhneme z dobové souvislosti. S. K. Neumann, Nezval i další básníci a spisovatelé neopěvovali přece „porušování leninských norem stranického a státního života“ – jak tomu dnes říkáme – o tom jsme přece nic nevěděli –, ale ve Stalinovi oslavovali Sovětský svaz a vše, co s tím tehdy souviselo. A to je přece v pořádku dnes, právě tak jako to bylo správné i tehdy. Důkaz – který se soudruhovi Grušovi určitě nebude líbit – vidím v tom, že tyto básně pomalu znárodněly, že nebylo besídky, akademie, schůze, kde by je nrecitovali. To platí rovněž o Nezvalovu Zpěvu míru. A nazývá-li tohle soudruh Gruša téměř štítivě „věhlasem“, který Nezvala odváděl od skutečné tvorby, pak se ovšem nikdy neshodneme o skutečném smyslu literatury a poezie. Co už může pro básníka být důležitější než to, že lidé ho čtou a recitují?

A mimochodem – jaký „věhlas“ mohl Nezval očekávat od spojení s věcí proletariátu? Za to přece před válkou nebyla žádná laureátství, ani peníze, ani auta – za to byly většinou jen pendreký a kriminály. Vždyť ten Nezval mohl přece usilovat o docela jiný „věhlas“ – třeba mezi skutečnými ruralisty u agrárníků.

Nezval psal verše na Stalina, často dělal hlásnou troubu různým nepěkným věcem, které si vymyslel Václav Kopecký, byl autorem té smutně proslulé teorie o „pasti na myši“ na II. sjezdu spisovatelů, věřil nemarxisticky na horoskopy a měl vůbec tisíc lidských chyb a nedostatků – a přesto nemůžeme přece být tak malicherní a zpozdilí, abychom si přáli vyškrtnout ho z české i světové pokrokové poezie, když víme, že to byl snad největší básník své generace. Když už sami nedovedeme své kulturní zjevy ocenit, přečtěme si, co o Nezvalovi napsal ve svých Vzpomínkách Erenburg. A ten si na kult určitě nepotrpí.

Zdeněk Nejedlý napsal ve dnech procesů brožuru, která si v ničem nezadala se stokou Urválkovy žaloby, a jsem na rozpacích, mám-li to přičíst jeho tehdejší malé stařecké soudnosti nebo navyklé stranické disciplíně nebo nekritické věrnosti Sovětskému svazu. A přesto to musím považovat jen za málo významnou epizodu a nemohu proto zapomenout na Nejedlého dílo, na jeho články a přednášky, na jeho černý širák, který nechyběl na žádné dělnické nebo studentské demonstraci, na jeho historický projev z ochozu předválečného parlamentu ve dnech mnichovské krize.

Už na třetím sjezdu spisovatelů postavil soudruh Gruša tyto problémy generačně. Ptal se nás – generace otců – „Jací jste vlastně byli a jací jste?“ A nyní opět v Literárkách bere do ochrany Standu Neumanna a Pavla Kohouta, které tam líčí bezmála jako pouhé „oběti“ bezcharakterních velikánů. „Kohoutova poezie“, píše soudruh Gruša, „byla tenkrát jediným možným typem veřejného básnictví!“ Hled-

me, stará komunistická generace básníků byla tedy povinna to všechno poznat dokonce už v letech třicátých před válkou a soudruhovi Kohoutovi máme věřit – jak to řekl na sjezdu spisovatelů –, že „nebe jeho veršů zůstalo modré“ až do roku 1956! Soudruh Gruša omlouvá mladé básníky tím, že se tehdy jinak psát nedalo. Ale proč museli tedy psát? Slyšel jsem o prokurátorovi, který raději šel kopat na silnici, než by se toho všeho aktivně účastnil.

Není mi jasné, proč dnes někteří soudruzi na kulturní frontě mají tak tvrdá a přísná měřítka na staré komunistické kulturní pracovníky, kteří svůj život spojili se stranou a také se s ní mýlili, když současně dovedou být tak tolerantní k představitelům předválečné buržoazní kultury i k tomu, co k nám přichází dnes ze Západu. Cožpak tito soudruzi nevidí například, že i Čapkovo dílo je spojeno s kultem, i když s jiným druhem kultu – že napsal Hovory s T. G. Masarykem, které byly jedním z hlavních pilířů věhlasu a popularity tohoto buržoazního politika (jehož pozitivní význam pro naše dějiny dnes už historikové dovedou správně vymezit, jak to svého času udělal i Zdeněk Nejedlý). A masarykovský režim, přes všechnu vnější demokratičnost, dovedl být velmi nevybíravý a tvrdý při potlačování dělnického hnutí. Tím nechci omlouvat represe komunistů proti komunistům, uvádím to jen, aby se někdo nemýlil, že naše předválečná minulost je demokraticky „čistá“ a bez poskvrn.

Dnes je toto „obranářské“ stanovisko velmi nepopulární, je k němu zapotřebí víc odvahy než k radikálnímu protikultovskému pokřiku. Víím také, že lidé mé generace si dnes navykají mladým lidem nadbíhat a vtírat se do jejich přízně. Je to přirozené, protože mnozí mají máslo na hlavě a myslí si asi přitom, že těch mladých je mnoho a že podle zákonů biologie to musí nakonec „vyhrát“. Jsem však přesvědčen, že si takoví lidé nepočínají správně, že se tím na nastupující generaci proviňují – ta potřebuje ze všeho nejvíc, abychom jí říkali pravdu, abychom ji nenechávali v omylech. A tady nám opět nic nepomůže okřikování a cejchování na nějaký ten existencialismus nebo dekadenci, když současně nebudeme s mladými diskutovat, věci vysvětlovat, proti argumentu stavět argument, vlastní omyly přiznávat, ale omyly a chyby mladých netrpět jen proto, že neradi vystupujeme v roli „rozzlobených dědečků“.

Čím jsem byl ...

Pavel Kohout

(*Literární noviny* 21. 3. 1964, č. 12, s. 3)

Čím je člověk starší, tím víc se bojí slov; je méně lehkomyšlný, když mluví, a méně důvěřivý, když naslouchá. Spisovatel dvojnásob; s přibývajícím časem vidí stále menší smysl v polemikách, když sama tvůrčí práce vyžaduje často víc energie, než kolik jí vůbec má.

Nebyl bych odpovídal ani na článek V. Medka „Verš pro Stalina“ v *Plameni* č. 1, z něhož vyplývá, že motorem poezie padesátých let byl konjunkturalismus. Nezdál se mi seriózní a bylo mi spíš líto, že ho mohla ponechat bez komentáře redakce *Plamene*, v níž je řada autorů padesátých let. Potvrdilo mi to, že nestatečnost není ani tak rysem historických epoch jako spíš jednotlivých charakterů.

Situaci změnil Jiří Gruša, jenž – třebaže na vyšší úrovni – dospěl v článku „Verš pro kočku“ k novým omylům. Říkám to nerad, neboť projevil navíc smysl pro fair play, když mne a některé mé vrstevníky zkusil obhájit z výše uvedeného nařčení; bohužel, učinil to způsobem, s nímž nemohu souhlasit.

Zdá se mi, že některé věci nemusím rozvádět. Shodou okolností to činí ve svém dopise v 10. čísle *LN* František J. Kolár z Ostravy, jeden z mála, kdo se v této diskusi nepasoval sám na marxistu, ale zato skutečně podává důkaz, že marxistická metoda posuzování faktů v konkrétních souvislostech je opravdu nejspolehlivější. I tak se může člověk zmýlit – třeba proto, že nezná všechny souvislosti nebo některá fakta zapomněl – ale vždycky má větší šanci přiblížit se pravdě s ní než skrze dojmologii.

Soudruh Kolár vysvětlil – přičí se mi slovo „obhájit“, zavánějící zašlými hony na čarodějnice – tvorbu básníků své generace. Že vzal mou generaci na hůl, ne-li dokonce hůl na mou generaci, přičítám hlavně tomu, že ho rovněž nadzvedl způsob Grušovy ochrany. A třeba i že zapomněl některá fakta. – Tím spíš bych se chtěl pokusit o vysvětlení sám.

Jsem ročník 28. Otec – ač ekonom – v krizi dva roky nezaměstnaný. Rodinu silně postihla heydrichiáda. V šestnácti poprvé totálně nasazen. V sedmnácti podruhé a definitivně, s denním přidělem rumu, aby šla práce lépe od ruky: přenášel jsem oběti únorového náletu z plechových rakví do dřevěných. V revoluci hledal nejlepšího kamaráda ve všech sběrnách mrtvol; pak mu na Olšanech pomáhal vykopat hrob. To není kádrový životopis. To je součást vysvětlení. Stanislavu Neumannovi odložili popravu pro tyfus. Dalo by se dlouho pokračovat.

Jsi, Jirko Grušo, básník. Zkus si ve své fantazii zpřítomnit náš tehdejší životní pocit. Kdo měl možnost bojovat, šel si pro smrt sám. Kdo ne, čekal na ni. Psal jsem poezii, jejíž typické číslo končí:

... My vychcípem. A naši mělkou stopu
vystřídá opět stopa lidoopů.
Svět v agónii vlastní střeva zvrací.
Bůh asi proklel moji generaci.

Uvěříš mi, že po téhle životní ouvertuře byl pro nás příjezd ruských tanků skutečným zázrakem? Lidstvo si dělalo mýty z daleko menších událostí. A připočteš-li k tomu, že jsme stačili zažít i kus první republiky, kde životní šance měli především majitelé klíčů od trezoru, pochopíš, že perspektiva socialistické revoluce se nám stala jediným východiskem?

Byli tu ovšem i jiní s představou zcela odlišnou, ti, co se po Únoru odmlčeli nebo odešli. Kdysi jsme o nich mluvili zbytečně hystericky, dnes patří k dobrému tónu tvrdit, že byli vlastně mnohem pokrokovější. Držme se oné spolehlivé metody a sudme spor v dobových souvislostech: našim odpůrcům nešlo o vylepšení socialismu – tenhle argument se objevil až po odhalení deformací – šlo jim o restauraci kapitalismu. Není v tom malý rozdíl?

V onom střetnutí jsme mohli být stěží v podezření z konjunkturalismu; hra byla více než otevřená. Rozhodlo posléze, že pocit podobný mému sdílela značná část občanů, a že se stal navíc organizovanou společenskou silou. Ve srovnání s ostatními – jak svědčí dobové dokumenty – měli komunisté nejčistší ruce, nejprogresivnější program a nejprůkaznější vůli uskutečnit jej. Prosadili se zcela po zásluze.

Říkám si často s Nerudou – „čím jsem byl, tím jsem byl rád ...!“ Ale vůbec nejraději jsem byl básníkem toho období. Bylo to období velké víry, že je za dveřmi čas, kdy se uskuteční nejlepší ideály lidstva. Nestydím se za tu víru, ať jsem jí říkal Stalin nebo jinak. Básník – na rozdíl od soudců – má právo věřit. I občan má právo věřit. Důvěra je neodmyslitelnou součástí demokracie. Tím větší je historická odpovědnost každého, kdo ji zklamal. Ať si říkal Stalin nebo jinak.

Ta víra, která z nás dělá v očích tvých vrstevníků, Jirko Grušo, střídavě podvodníky či obecní prostáčky, nás mimochodem legitimovala převážně k dřině – fyzické i duševní. Byla to dost dobrá víra, abychom pro ni trávili každý víkend v kladenských dolech a každé prázdniny na stavbách mládeže, což nebylo tehdy podmínkou přijetí na vysokou. Byla to dost dobrá víra, abychom pro ni po nocích studovali Marxe, což nebyla tehdy četba povinná.

Byla to víra, která předem zaručovala straně úspěch při každé výzvě a každé akci. Zdá se mi, že nejtěžším důsledkem známých chyb byla právě ztráta této víry.

Taková víra je neodmyslitelnou součástí socialismu. Překonat vzniklou krizi znamená koneckonců vyvolat znovu víru ve smysl epochy – což ovšem může dokázat jen politika poučená a důsledná.

Na počátku diskuse byly však verše. Nuže o verších: básníkem období velké víry stal se logicky Majakovskij. Byli jsme už druhá generace ovlivněná Majakovským. Ta před námi uspěla poznat kořeny jeho poezie. My – díky válečné pauze – už hotové dílo. Z mnoha převtělení Majakovského jsme si vybrali postavu agitátora. Ne jako postavu k podpírání. Jako postavu, která podpírala. Když nám nestačily jeho verše, psali jsme sami „jako Majakovskij“. Bohužel, bez těch kořenů. A bez toho talentu. – Ale kolik je v naší nejmodernější poezii Morgensternů, Jirko Grušo?

Taky nám nepřednášela verše paní Charvátová. Říkali jsme si je sami, na prostranstvích bez mikrofonů. Vyvolávali jsme je. Odtud jejich tón. Krátce – tenhle „typ veřejného básnictví“ nevznikl na popud úřadů, nýbrž z vůle času; a v tom je taky jistý rozdíl.

Přešel Únor a boj neskončil. Naopak: zdálo se, že to slovo dostává teprv teď svůj nejvlastnější význam. Střetnutí změnilo rovinu. Přišel čas, kdy skuteční kulaci a diverzanti vraždili skutečné tajemníky strany. I tuhle krev jsem viděl na vlastní oči. Patrně to byl poslední akord; moudrá politika byla by jistě přivedla zbojníky do naprosté izolace. Naneštěstí zazněla právě tehdy poučka o zostřování třídního boje, kdy nepřítel proniká i do vlastních řad. Tím byla tragédie zpečetěna.

Tragédie o to tragičtější, že neviditelná, ačkoli všem na očích. Pomocí nejmodernějších spojovacích prostředků té doby byla přítomna procesům celá země; o tři roky později byly by už jistě přenášeny televizí. Je tak divné, že moje pokolení, které jenom naslouchalo, uvěřilo v ryze soudců a upřímnost doznání? Tady, zdá se mi, vypadla fakta vám, soudruhu Koláre. Lidé vašeho pokolení měli za sebou v té chvíli obrovskou životní i revoluční zkušenost. Byli vrstevníky obviněných a mnohdy i jejich přáteli. Neleží právě na nich největší odpovědnost za to, že uvěřili něčemu, co jim *musilo* připadat absurdní, že to svou autoritou stvrdili synům?

Já se stejně neomlouvám. I v lásce nás umí naplnit pozdní lítostí zjištění, že jsme netušili, když jsme měli tušit, a proto neřekli, co jsme měli říci. Tím spíš mě nikdy nepřestane bolet, že léta, jež jsem tehdy důvodně považoval za „nejlepší našeho života“, byla pro tolik jiných lidí nejkrutější – a pro mnohé i poslední. Nikdy nemohu odpustit těm, kdo to vědomě způsobili. Ale také sám nebudu mít plný pocit vlastní důstojnosti, dokud se s tou tragédií národa i revoluce alespoň zčásti nevyrovnám tvůrčím činem.

Neřekl jsem ovšem nikdy, ani nemínil – jak mylně uvádí soudruh Kolár – že „nebe mých veršů zůstalo modré“ až do roku 1956. Udivilo mne právě, když článek v Plameni vzbuzoval dojem, jako by autor Kohout napsal pouze několik ód na

Stalina. A jako by k nim byl nikdy sám nezaujal stanovisko. Už v dubu 1956 vyšel v LN můj článek:

„... Jedné březnové noci jsem přečetl a soudil své knížky tak přísně, jako ještě nikdy žádnou, kterou napsali kolegové. Vyřadil jsem všechno, čím jsem pln dobré vůle a upřímného nadšení z úspěchů pomáhal přehlížet a nezkoumal to ostatní. Z Veršů a písní zůstalo pár básniček, z Času lásky a boje něco přes polovinu ...“

Ta březnová noc nepřišla přes noc. Kritická léta 52–55 jsem prožil v armádě. Redakce Čs. vojáka připomínala trochu Duklu: téměř současně jsem se tam po výcviku potkal s Mihálíkem, Šotolou, Florianem, Štukou, Kalčíkem, Smolíkem, Brúnou, Pražákem, Bernáškovou i St. Neumannem. Potvrzuje mi složitost té doby, že jsme všichni psali dle nejlepšího přesvědčení. Nevzpomínám si alespoň, že by byl někdo ve vnitřní emigraci. A neměli jsme tenkrát zdaleka tolik potíží se schvalováním jako později.

Přítom však denní styk s armádní skutečností, jež nesla zvlášť výrazné rysy své doby, způsobil v mé literární činnosti osudový zvrat. Potkal jsem totiž poprvé lidi své generace a *svého* přesvědčení, jimž se přesto stala křivda. A potkal jsem jiné lidi *svého* přesvědčení, i když ne vždy jenom své generace, kteří tu křivdu způsobili, a víc: trvali na ní. Bylo stále patrnější, že to jsou lidé, kteří se myšlenkově opozdili, kteří nestačili vývoji a nahrazovali svůj handicap tvrdostí; dnes jim říkáme dogmatici, tenkrát pro ně nebylo označení, ale bylo jasné: nejde o výjimky, jde o *jev*. – Teprve nad ním začala vlastně v redakci diferenciaci, při níž např. St. Neumann v podstatě zaujal své pozdější pozice, alespoň nakolik je znám z našeho předloňského sporu na ÚV ČSM.

Při pokusech o postižení tohoto jevu typ mé poezie naprosto selhal. Nebyl na to zařízen. Nějakou dobu jsem byl zcela bezradný. Pak jsem začal psát satirické povídky. Potom jsem za ně dostal cenu a na rameno mi pochvalně klepali ti, proti kterým byly namířeny. Byl jsem ještě bezradnější a ze zoufalství napsal hru.

Jmenovala se Záříjové noci. Měla na svou dobu mezní konflikt. Při cvičení zběhne důstojník a má být souzen; v těch letech to znamenalo téměř válečný zločin. Zjistí se však, že to byla vzpoura proti zvlí, že se stal obětí naprosto falešných metod politické práce. Vír případu strhne řadu lidí, každý musí odhalit svůj charakter. Hlavní myšlenka: původce nespravedlivých činů, byť člověk subjektivně čestný, nemůže být velitelem. – Sto vyprodaných repríz v Divadle čs. armády potvrdilo, že problém byl pochopen celospolečensky.

Bylo to rok před XX. sjezdem a o hru se rozpoutal tvrdý boj. Chci říci, že největší statečnost projeвили především ti pracovníci Hlavní politické správy armády, kteří proti názoru velení prosadili její otištění a uvedení. O prudkosti sporu svědčí, že řada argumentů používaných odpůrci hry udržuje se v povědomí některých velitelů dodnes. Přestože vývoj událostí hru dávno podepřel i překonal, tvrdí oni příleži-

tostně dál, že autor je kontrarevolucionář. Pikantně to zní zejména vedle tvrzení Medkova. Ale taková je doba.

Od těch časů se v podstatě každá moje hra – počínaje Takovou láskou, v níž svérázná péče o člověka způsobí jeho smrt – zabývala etikou naší společnosti. A protože spor vedený na scéně probíhá současně v životě, měla skoro každá složitý osud. Nejsložitější Chudáček, jenž v roce 1956 skončil čtenou zkouškou, a hra Říkali mi soudruhu, stažená ještě v roce 1961 po šesti reprízách v DČA. Měl jsem tehdy mystický pocit, když mi telefonovali z olomouckého a ostravského divadla, že jim vedoucí divadelního oddělení ministerstva kultury právě tlumočil můj příkaz, aby zastavili zkoušky. – Autoři zákazů, na rozdíl od autorů her, zatím vysvětlení nepodávají.

Píšu to všechno proto, Jirko Grušo, abych doplnil mezeru, kterou ponechala redakce Plamene mezi mými verši na Stalina a mezi mou Válkou s mloky. Nevyplnilo ji ani tvé vystoupení, a já bych nerad, aby dvacetiletí, kteří sledovali diskusi a přijdou do divadla, měli dojem, že v té mezeře je vzduchoprázdno, přerušené pouze jedním elegantním názorovým veletočem.

V té mezeře je totiž bezmála dvanáct let života, poznávání, otřesů a nového hledání jistot. Ubývá v ní projevů a přibývá soustředěné práce. Jsou v ní také omyly a chyby, starší i čerstvé, plynoucí z dosud neoslabené potřeby angažovat se, protože si myslím, že se tím nejdéle ubráním proti smutku, únavě a cynismu, proti všemu, čím zestárlo už nemálo mých vrstevníků.

Zdá se mi však, že není méně těch, s nimiž mne dosud pojí podobný pocit. Ano ... naše prapory nejsou zdaleka tak skvoucí, jako byly před devatenácti lety; jsou potrhané, zablácené a je na nich dokonce krev. Ale možná že ani vaše prapory, Jirko Grušo, nebudou za devatenáct let vyhlížet jinak. Bylo by báječné, kdyby dogmatismus, tupost a jiné poruchy lidského myšlení zůstaly znakem padesátých let ... jsou však, bohužel, potenciálním nebezpečím každé epochy – a k jejich zatehnutí nepostačí dokonce ani big beat, ani volný verš.

Ale muži jsou tehdy muži, když donesou své prapory do konce.

Třicátá léta očima současníků a mladých

Milan Hübl

(Literární noviny 21. 3. 1964, č. 12, s. 5)

Jako F. J. Kolár nejsem ani básník, ani literární kritik a ke sporu mezi Medkem a Grušou o umělecké hodnotě těch či oněch básní spjatých se Stalinovým jménem

bych se mohl vyslovit jen jako prostý čtenář poezie, kterému se některé verše líbí a jiné nelíbí. Psychologicky chápu, proč soudruhu Kolárovi vadí některé příliš rigorózní soudy o autorech básní, v nichž se více nebo méně objevuje Stalinovo jméno. V Grušově reakci na dobovou poezii je jistý sklon obrátit naruby někdejší Štollovu premisu, určující, kdo je či není socialistický básník, podle toho, zda „našel či nenašel slovo verše pro Stalina“. Přitom jistě nejednou Gruša zjednodušuje i vývoj Nezvalův a při vyslovování svých soudů skutečně málo přihlíží k dobové situaci a atmosféře. Na Grušův sklon spatřovat v této části dobové tvorby jen mystifikace a mytizace reaguje však Kolár tím, že se nechtě snaží zachovat některé ze zbytků tehdejšího dobového „falešného vědomí“. Obávám se, že na něho působí historikům dobře známý sklon všech současníků a účastníků událostí zpětně si zdůvodnit a ospravedlnit i některé vlastní dobové iluze a omyly.

Stalina a jeho jméno jistě nelze vymazat z dějin a tím ani z literatury. Jak v dobrém, tak ve špatném smyslu. Pro současníky druhé světové války zůstane bitva na Volze vždy bitvou u Stalingradu, tak jako bitva ve stejných místech, která proběhla za občanské války, zůstane v historii nazvána bitvou u Caricynu, i když se město nyní jmenuje Volgograd. Přitom to neznámá, že by každý, kdo ji nazve stalingradskou bitvou, vyjadřoval nesouhlas s přejmenováním města. Nechápu toto přejmenování jako projev snah vymazat Stalinovo jméno, ale jako výraz úsilí navždy skoncovat s tím zlým a tragickým, co bylo se Stalinovým jménem od třicátých let spojeno.

F. J. Kolár se ve své polemice zabývá hlavně třicátými lety, zejména v souvislosti s tvorbou S. K. Neumanna. Argumentuje tím, že již dávno před Solženicynem psal o tragických důsledcích čistek a procesů opoziční a buržoazní tisk. A dodal: „*Avšak o to méně jsme mohli těm věcem uvěřit.*“ Čím je tento argument lapidárnější, tím je horší. Kdybychom na něj přistoupili, pak bychom do dneška museli věřit všem dobovým obviněním nejen z třicátých, ale i z padesátých let, vzneseným i v našich procesech, včetně těch, jež byla adresována – F. J. Kolárovi. Naštěstí tento zvrácený způsob myšlení a argumentace byl již vyvrácen dějinným vývojem.

Aby dodatečně zdůvodnil tehdejší postoj ve třicátých letech, namlouvá Kolár sobě i jiným, že věřit krajně škodlivým absurdnostem bylo nutné proto, že je za takové označovala buržoazie, reformisté, fašisté atd. Dilema věřit a zůstat ve hnutí, nevěřit a být z hnutí vyřazen, před nímž tehdy stáli organizovaní komunisté, bylo tragickým dilematem, jaké se skutečně mohlo zrodit jen v nenormálních podmínkách, kdy se rozšířily deformované názory a metody kultu osobnosti. Atmosféra, jež nutila mlčet ke krivdám a absurdním výmyslům, nebyla vnější okolností, ale naopak jednou z podstatných stránek, v níž se projevoval stalinský kult osobnosti. U zahraničních komunistů byla navíc násobena chybnou představou, že je nutné přecházet mlčením různé nesprávnosti v socialistické zemi, aby jejich kriti-

ky nezneužili nepřátelé. Ti však mohli těchto negativních jevů ve své propagandě zneužívat tím více, čím více se rozšiřovaly i proto, že uvnitř hnutí nenarazily včas na odpor. Soudím, že analyzovat tyto příčiny je podstatnější než přít se o to, zda ten či onen verš přežil dobu svého zrodu. Obávám se navíc, že poněkud zjednodušuje tehdejší názory a stanoviska. Zprávu o údajné zradě Tuchačevského, již obdržel prostřednictvím rozvědky z německých kruhů, předal do Sovětského svazu dr. Beneš (sám o tom mluvil s autorem svého životopisu C. Mackenziem). Ostatně i americký velvyslanec v Moskvě J. E. Davies v knize Poslání do Moskvy věnuje značnou pozornost tomu, aby dokázal, že u procesu Tuchačevského „je nejlepší věřit tomu, že se vši pravděpodobnosti bylo v proudu obrovské spiknutí, které směřovalo k armádnímu coup d'état“ (str. 110). A o dalším procesu v roce 1938, jehož se jako osobní pozorovatel účastnil, prohlásil: „Nemůžeme se s konečnou platností domnívat, že tyto skutečnosti jsou nepravdivé, protože byly potvrzeny výpověďmi zločinců, kteří se přiznali.“ (Tamtéž str. 173.) Uvádí ostatně výpovědi Krestinského a Grinky (oba byli nyní veřejně rehabilitováni) na důkaz existence tzv. spiknutí a na závěr dokonce dodává: „V Rusku nebylo žádné páté kolony v roce 1941 – postříleli ji. Čistka vyčistila zemi a zbavila ji zrady.“ (Str. 179.) Nelze tedy jednoznačně říci, že všichni odpůrci komunismu čistky odmítali a komunisté neměli jiné východisko než vše schvalovat.

Povinností komunistů, marxistů nesporně bylo hájit dílo socialismu v Sovětském svazu, odmítat všechny malicherné, omezené a hloupé protiargumenty odpůrců, snižujících význam velkých revolučních přeměn, jimiž Sovětský svaz procházel. Byla však skutečně situace taková, že komunisté měli jedinou možnost souhlasit i s negativními jevy, protože jinak by se octli na druhé straně barikády? Kolár soudí, že zřejmě jiná možnost nebyla a že v této otázce byli „na této straně barikády“ společně mnozí pokrokoví lidé, mezi nimi i Romain Rolland. A hned nato uvádí S. K. Neumanna, který věřil, že „protistranická centra“ byla agenturami nepřítelů v mezinárodním dělnickém hnutí. Připomíná Neumannovy Dějiny francouzské revoluce jako knihu, ve které se snažil vysvětlit události, jež předcházely procesy, analogií s jakobínským terorem. Neumannovy dějiny vyšly u F. Borového v letech 1929–30. Nemohly tedy být přímou odpovědí na to, co se dělo v letech 1936–38. Takovou odpovědí byl spíš *Anti-Gide*, vydaný v roce 1937. Některé pasáže této knihy, zejména celá kapitola *Vzpouza inteligentů*, jsou však trapným svědectvím o vážných Neumannových omylech. Nejenže schvaluje masové čistky a procesy pořádané Stalinem a Ježovem, ale hrubě napadá ty, kdo z nich dostávali „bolení břicha“, a náramně „nesentimentálně“ prohlašuje: „Deset životů takových inteligentčků nestojí za život jediného poctivého dělníka, který by zahynul při jejich sabotáži v továrně nebo na železnici“ (str. 106). Polemizuje s názorem, že se „v Sovětském svazu za Stalinova vedení děje něco, co Marx nechtěl a co by

Lenin nedělal, něco protisocialistického nebo protikomunistického, nějaký ústup od původních zásad a původního plánu marxistické nauky a praxe“ (str. 104). Tyto argumenty sloužily v dané době tomu, že se vytvořila zvrácená představa, jako by základním prubířským kamenem socialistického přesvědčení a věrnosti Sovětskému svazu bylo to, zda někdo uznává či neuznává „autentičnost moskevských procesů“.

Srovnáme-li tento postoj S. K. Neumanna s Rollandovým postupem, pak teprve vysvitne krátkozrakost Neumannova a prozíravost Rollandova. R. Rolland napsal v době sovětských čistek drama Robespierre. Každý dnešní čtenář musí vysoce ocenit, jak hluboce pochopil smysl revolučního procesu a jak dovedl správně vysvětlit i příčiny, proč se revolucionáři dostávali na scetí. V předmluvě napsané v říjnu 1938 mluví Rolland o nemoci „věčného podezírání a věčného třeštění z hrozícího pronásledování“, jež postihuje revolucionáře. „Viděl jsem upřímnost všech těchto mužů, kteří ničí sebe samy, i strašlivou osudovost revolucí. Tato osudovost není dočasná. Náleží všem dobám.“ (Revoluční dramata, str. 345.) V historickém do-slovu cituje ještě některé dobové dopisy jakobínů, jež mají vysvětlit, proč se revoluce dostávala na scetí. „Je neštěstím revolucí, že se v nich musí jednat příliš rychle, takže nemáte čas bedlivě přezkoumat všechny okolnosti. Jednáte jen v celkové a planoucí horečce, pod bičem hrůzy, že zůstanete nečinní, čímž myslím: ve strachu, že uvidíte, jak se vaše ideje zvrhují ... Nebylo by došlo k 18. brumairu, kdyby Danton, Robespierre a Kamil byli zůstali jednotni.“ (Tamtéž str. 612–13.) Myslím, že tato konfrontace nejlépe ukazuje, kdo lépe porozuměl minulosti a tím nepřímo i své současnosti a kdo lépe jednal v duchu Marxových úvah o tom, že pro revoluci je nejvážnějším nebezpečím, začne-li „jako Saturn pojídat své vlastní děti“!

Nechci se pouštět do podrobnějších úvah o tehdejší poezii a literatuře pokrokového tábora, jsem však nicméně přesvědčen, že jsme teprve na počátku jejího správného zhodnocení. Některé dobové soudy přeceňovaly ta či ona díla a autory a jiné zase nedoceňovaly. Snad se brzo dočkáme i toho, že román Jiřího Weila Moskva – hranice, vydaný r. 1937, bude zbaven označení „pavlačový román“. Vždyť jde o dílo socialistického spisovatele, který jako první český autor zachytil atmosféru čistek, přičemž hlavním hrdinou je tu komunista, který, přestože byl ze strany vyloučen, zůstal věrný revolučnímu hnutí. Také Seifertova básnická konfrontace duchovního světa Leninova se světem Stalinovým čeká na nové správné ocenění.

Literární historie by měla širší čtenářské obci a mezi jiným i mládeži zajímající se o literaturu podat nezjednodušený obraz doby, dobové atmosféry a diskusí, které probíhaly v oněch letech. Z toho, co sám znám ze studia tehdejších pokrokových časopisů, myslím, že teprve takový nezjednodušený obraz umožní mladé generaci správně pochopit postoj a myšlení revolučních marxistů v 30. letech. Nebyl

naštěstí tak jednostranný, jak se tvrdilo na počátku 50. let. Jen namátkou bych připomněl, že když vedle Neumannova Anti-Gida vyšla jeho slovenská obdoba z pera Evžena Löbla, došlo tehdy na stránkách časopisu Dav k výměně názorů, ve které například E. Friš v kritickém článku odmítal Löblovu snahu hájit v polemice s Gidem tzv. konformismus. A takových příkladů bychom mohli jistě uvést mnohem víc. Soudím, že i současníci a pamětníci by měli aktivněji přispět k tomu, abychom vytvořili věrnější a přesnější obraz oné doby a tím pomohli dnešní mladé generaci básníků, spisovatelů, literárních kritiků atd. lépe pochopit ona léta v jejich silných i slabých stránkách. Vždyť navzdory všem dobovým omylům šlo o jednu z těch etap, kdy v Československu docházelo k nejprudšímu rozkvětu tvorby socialistických umělců a marxistické myšlení zaznamenalo jednu z neplodnějších fází svého dějinného vývoje.

Diskuse v ohlasech čtenářů

[tři dopisy bez názvu]

(*Literární noviny* 21. 3. 1964, č. 12, s. 7)

Vážený soudruhu Koláre, píšu Vám proto, abych Vám řekl, že si Vás vážím jako každého člověka, který prodělal v 50. letech všechny ty zlé věci, o nichž jste sám psal, a který byl v těch letech nespravedlivě v kriminále. Ale píšu Vám to také proto, abych někde právě tam načal jeden konec myšlenky, na jejímž závěru je vědomí, že dnes už má pravdu Jiří Gruša a ne Vy.

Odpusťte, ale ve Vaší polemice je mnoho starého. Jako ostatně u mnoha z Vašich vrstevníků. Je to něco, co nepatří k mé představě o této generaci, když čtu, co psala a žila ve 30. letech. To staré je v tom, že tolik lpíte na věcech, které patří k omylům mládí. Vy všichni jste dnes stále ještě bolestně zraňováni, když se dočkneme těchto vašich lásek. Ano, Stalin byl jedna z nich. Stejně jako „besídky, akademie, schůze“, kde jste recitovali básně o něm, protože to „patřilo k Sovětskému svazu“. Ale my jsme zažili takové „schůze a besídky“ už jinak. Ne jako mladé a svobodné. Recitovaly se na nich stejné básničky, ale lidé se báli promluvit, a když to nebyl strach, byla to poušť lidských duší nebo v nejlepším případě jen otrava. Říkáte, že to byla součást socialismu a té jedné, lepší strany barikády. Nemyslím, že je to tak. Obdivuju sovětské lidi, kteří dovedli zvítězit nad Hitlerem, i když měli doma Stalina a koncentráky. Ale proboha, zvítězili přece, *přestože* měli na Sibiři tábory, *ne proto!* Je děsivé číst ve Vašich rádcích, že „tehdy nebylo nic dost tvrdé na obranu revoluce“. Jestliže psal Neumann Francouzskou revoluci, jak říkáte, aby

vysvětlil a ospravedlnil procesy, pak je to právě to, čeho si v jeho díle nemůžeme vážit. Jakobínské hrůzy odhalil už více než půl století předtím Taine v detailně pozitivistickém souboru hrůz té doby. A Neumann na to nedbal. Ale proč uvádíte Vy znovu tyto příklady? Nerozumím Vám.

Otázka, která z toho všeho, myslím, dnes vyplývá, je tato: jak mohl takový osvícený rozum a tak velký intelekt, jako byl Neumann, jak mohl člověk věřící vši silou svého citu v tak čistý cíl – jak mohl podporovat takové zruďné prostředky? Jak to, že nevěděl, že tyto prostředky vedou jen k záhubě cíle?

Nejde o místo, které bude nebo nebude mít S. K. Neumann v těch či oněch dějinách české literatury. Jde o něco jiného. Jde o to objevit, kde byla myšlenková a citová chyba. U S. K. Neumanna nebo u jeho vnuka, u kohokoli. Jak nastal ten zkrat? A to je to, co usilovně hledáme a pro co snad nemáme ještě ani slovo. Myslím, že je to věc nesmírně důležitá. Protože je třeba také najít nějakou věc v myšlení člověka, která by byla schopná zabránit takovému vychýlení myšlenky a citu.

Domnívám se, že to byl nejhlubší podtext Grušova článku, a proto se mi na rozdíl od Vás jeho článek líbil. Myslím, že nešlo o to, aby byli Nezval a Neumann vyřazeni z literatury. Tak zpozditý článek nebyl. Šlo prostě o to konstatovat, že nešlo o neomylné bohy, označit přesným jménem chyby, které byly hlubší a všeobecnější než omyly básníků, a hledat něco, co by zabránilo opakování těchto chyb. A to zkouší a hledá i ta nejlepší část nové poezie, to, nic menšího než nějakou novou etiku hledají i Divišovy verše. Snad je to konečně i ten kladný, aktivní cíl mladé generace, „to, co se chce“, problém, touha, úsilí, nevím to jistě. Myslím, že ano. Napsal jste, že mnozí lidé Vaší generace se podbízejí mladým lidem, protože si spočetli, že podle zákonů biologie musí ti mladí nakonec „vyhrát“. Je to pravda. Ale nevím, proč jste dal slovo „vyhrát“ do uvozovek. Myslím, že to podbízení je z jisté prázdnoty, je to hledání opory a je to i přiznání myšlenkového a citového neúspěchu. Omyly, které si na jedné straně nepřiznáme, se projeví v jiné formě, jinak. Jak vypadají ti mladí, víme. Ale řekněme rovnou přece, že jsou naprosto jiní, než „jaký byl původně ideál“ v těch padesátých letech. A dostaneme se k otázce, zda to byl dobrý ideál. Myslím, že nebyl. Podbízení pak už vůbec není věcí těch, kdo jsou podbízeni.

Drahošlav Makovička, Praha 10

Desáté číslo LN přineslo diskusní příspěvek F. J. Kolára, jež jsem četla jedním dechem. A se mnou i tři dospívající děti. Pak jsme diskutovali v rodinném kruhu dlouho do noci. Výsledek diskuse vám posílám písemně. Vcelku vzato jsme F. J. Kolárovi vděční za jeho otevřená slova. Jedenácti lety života doplatil na něco, v co hluboce (a také nekriticky) věřil, a přece zůstal tak pevný ve své víře – to už zasluhuje obdiv a úctu. To nemyslím nijak ironicky, nýbrž s opravdovým obdivem. Sebekriticky přiznáváme, že bychom si asi za podobné situace takovou sílu víry a přesvěd-

čení neudrželi. Jeho dopis nám však otevřel výhled kamsi, do jakési dálky i propasti, kam jsme si doposud ani netroufali pohlédnout, buď z navyklého ostychu nebo proto, že nám jakási mlha zabraňovala ty dálky i propasti vidět. Souhlasíme se s Kolárem proti J. Grušovi, že literatura a samozřejmě i poezie „odráží realitu svého času“. Protože realita toho a onoho času zůstává realitou navždycky a nelze ji z toku dějin sebeumněji vyškrtnout. Nakonec se vždy objeví ve své pravé realitě. Součástí historické reality času je i literatura. Proto Poděkování i Zpěv míru zůstanou navždy velkým svědkem myšlení v realitě určité doby.

Myslím, že se nemusíme ptát, co znamená pojem strašné věci. Co obsahoval v realitě času. Leccos jsme viděli, o leccems jsme slyšeli, mnoho zůstalo obyčejným smrtelníkům utajeno. Den, kdy ten strašný čas byl odhalen a odsouzen, je dnem začínajícího lidského věku, věku svobody, věku člověka vpravdě lidského, jenž užívá svého mozku k tomu, k čemu je přírodou určen. Jenomže ten strašný čas nelze z dějin odepsat. A nelze odepsat z myslí postižených ani ty, kteří ten strašný čas naplňovali strašnými věcmi. Spravedlnost je jen jedna. Pro všechny. A jde nejen o spravedlnost vždy a pro všechny, ale už o samu podstatu věci: aby nikdo nikdy už si neosoboval právo ničit člověka ani v zájmu sebeušlechtilějšího cíle, aby člověk nebyl zbaven lidské důstojnosti ani tehdy, stojí-li na nepřátelských pozicích, aby lidé samostatně mysleli a odpovídali za své činy a nemohli se nikdy krýt vyšším rozkazem.

R. Dohnalová, Ml. Boleslav

Mládí má právo na své výboje, na hledání a s tím spojené právo na chyby a omyly a starší generace by mu měla pomáhat často mnohem trpělivěji, taktněji, s jistou vyrovnanou moudrostí. Moudrostí, která je však daleka namyšlenosti, sebeuspokojení a vši mentorské shovívavosti. Mládí vždycky bylo a je radikální. Chce se zmocnit pravdy úplně, naráz, do drti. A to je na něm nejsympatičtější. Teprve život mu časem k jeho škodě přistřihuje křídélka a mnohdy bohužel i ohýbá páteř. Nebojme se této přirozené radikálnosti a žízňně po pravdě, je zdravá a není správné ji lámat a karatelským přístupem ji zahánět do autu a potom bít na poplach řečmi o chuligánství.

A tady jsme u článků s. Medka a Gruši. Patří k té generaci, která zná buržoazní republiku a okupaci jen z doslechu, z četby a zkušeností starších. Často se jí to předhazuje a vytýká jako nedostatek, ovšem neoprávněně a nesmyslně. Vždyť generace s. Kolára také nemůže za to, že nezažila Bílou horu nebo rok 1848. A často ani ty zkušenosti, s nimiž se mladí u starších dostávají do styku, nebývají vždycky nejčistší a nejpříkladnější. Mladí nemají rádi faleš a obojetnost, do očí bijící rozpor mezi slovy a skutky. A slyší-li o první republice a hlavně o okupaci často od lidí, kteří sami nemají nejčistší štít, přestávají věřit i věcem, za něž bychom šli znovu do ohně. Velký hřích tu má na svědomí také nemastné a neslané nebo naopak ne-

přirozeně patetické působení základních škol. Nebudete mi to možná věřit, ale mě se často ptali mladí kolem osmnácti let, jestli to opravdu bylo za okupace tak zlé, jak se říká, jestli byly opravdu koncentrační tábory, popravy nevinných, jestli byl fašismus opravdu tak nelidsky krutý, mají prý pocit, že jde spíš o propagandu než o pravdu. To je vážná obžaloba našeho dosavadního ideologického i pedagogického působení v mnoha případech. Mladí totiž věří tomu, kdo si získá jejich důvěru, kdo je neklame, neuhýbá ožehavým otázkám, u koho nevidí očividný rozpor mezi řečí a vnitřním přesvědčením.

Říkám to všechno proto, že je třeba pochopit, že „zápas“ mezi mladšími a staršími, jehož jsme svědky na tolika frontách, má nejen politický, ale i generační aspekt, že se proto chtějí mladí vymanit z omylů a přehmatů starší generace, že se chtějí vypořádat se vším, co bylo nesprávné, povrchní, konjunkturální. Neměli bychom proto, s. Koláre, ty trpké a hořké omyly vysvětlovat a uvádět na pravou míru způsobem, který to jistě dobře myslí, ale zavání generační nervozitou a vypadá místy spíš jako jejich omluva a obhajoba, jako nostalgické lpění na omylech, které nás už stály tolik morálních a materiálních hodnot, i lidských životů. Myslím tím třeba Vaše slova „Kdybychom to měli prodělat vše znovu, octli bychom se opět na této straně barikády – nic se za to nestydím“. Stát na téhle straně barikády – ano, ale za všechny ty kruté a trpké omyly se stydět *musíme*, i když jsme je třeba sami nezavinili, sami jsme jim věřili a sami jsme jimi třeba byli postiženi. Je třeba se stydět za to, co nám v očích všech a tím víc mladých tolik ublížilo. Nedostatky minulosti není možné přejít beze studu, chceme-li mít úctu a autoritu u generace, která náš svět po nás jednou přejme a přebírá ho už teď. Zdeněk Janík, Praha 6

Z jednání ideologické komise ÚV KSČ

(Národní archiv, f. ÚVKČS – ideologická komise (10/05), a. j. 11, sv. 2.
Zápis 5. schůze 23. 3. 1964)

[...]

S. Koucký: [...] Před 14 dny PÚV KSČ nepřijalo jeden materiál, který byl projednáván ve vedení ideologické komise a rovněž tak i PÚV KSS, který se týkal příprav 20. výročí SNP a bojů o Duklu, který měl být prvním materiálem zahajujícím nástup oslav osvobození republiky. Nebyl přijat plným právem, nám to ve vedení komise trochu uteklo pod rukama v krátkozraké snaze, abychom neměli resty, aby věci nezůstaly jeden až dva měsíce ležet.

Oč zde jde? Na tom materiálu, na kterém pracovali někteří soudruzi z historické fronty, ukázal se příliš jednostranný přístup, jednostranně historizující z nedosta-
tečných historických hledisek, která v této souvislosti bylo třeba uplatnit i v sou-
vislosti s konkrétní situací, která se v předvečer výročí SNP krystalizuje, zejména
na Slovensku. V důsledku toho materiál dostal defenzivní charakter, byl zaměřen
především do minulosti, nedělal dostatečné závěry z 20 let politického vývoje, kte-
rý uplynul od SNP, nevyjadřoval výsledky těchto 20 let a ani se nezaměřoval na
aktuální otázky soužití Čechů a Slováků a na další upevnění soužití našich národů
v procesu budování vyspělé socialistické společnosti v souvislosti s budoucím
přechodem ke komunismu.

Materiál strádal těmi tendencemi, které jsou charakteristické pro publicistic-
kou činnost v současném období. Tím, že se akcentují nejenom ty věci, o nichž
se v posledních letech málo hovoří, dochází ke zkreslování celkových historických
proporcí. Vytrhávání určitých událostí z kontextů a vytváření nových kontextů, kdy
na prvním místě stojí věci, které z hlediska naší politicko-ideové práce prvořadě ne-
jsou. V tomto materiálu byly akcenty takové, jako je problematika spojená s 25. vý-
ročím sovětského paktu v roce 1939, otázky osvětlení úlohy západních mocností
v protihitlerovské koalici, úloha západních armád v osvobození Československa,
nekomunistické skupiny v národně osvobozovacím boji, kde byly akcentovány pří-
liš slovenské a málo celostátní problémy. To dopadá tak, že když si člověk materiál
přečte, vzniká dojem, jako kdyby hlavním obsahem oslav 20. výročí osvobození,
povstání atd. nemělo být na prvním místě zdůraznění otázky čs.-sovětského spoje-
nectví, otázka úlohy Sovětského svazu při osvobození republiky, otázka úlohy KSČ
v procesu národněosvobozovacích bojů, vedoucí úloha strany v masách a dělnické
třídy, ale právě ty otázky, o nichž jsem předtím hovořil. Není to žádná náhodná
věc. Setkáváme se s podobnými tendencemi častěji. Faktem je, že sám jsem je kri-
tizoval při prvním návrhu na svolání vědecké konference o SNP, ale zde v tomto
materiálu nám tyto důležité aspekty unikly. Že to není náhodný zjev, o tom svědčí
celá řada dalších věcí v poslední době.

Chtěl bych se zabývat těmi otázkami, které souvisejí se situací na historické
frontě. Před měsícem jsme nedali souhlas s uveřejněním rozhovoru se členy re-
dakční rady pro zpracování trilogie dějin národněosvobozovacích bojů, který při-
pravily Literární noviny. Nedali jsme souhlas s uveřejněním připravené verze toho-
to rozhovoru proto, že byly postaveny otázky tak, jak kdyby nám mělo jít při líčení
národněosvobozovacích bojů o napravení chyb, kterých jsme se dopouštěli, ale ne
o ještě výraznější zobrazení úlohy naší strany a Sovětského svazu. To, pokud se
týká odboje.

Dochází ke zkreslování poválečného vývoje. Řada historiků, kteří pracovali ve
skupině v Barnabítkách, v rozporu s jasně formulovanými direktivami, různým

způsobem rozšiřuje materiály komise v Barnabítkách.¹² Nemají na to právo. A to v jiné interpretaci, než jim byla dána na zasedání ÚV KSČ v prosinci. Jinak se staví otázky vzájemného poměru bezpečnostních orgánů. Na schůzi na M[inisterstvu]V[nitra] jeden soudruh z V[ysoké]S[tranické]Š[koly] stavěl otázky naopak, jako kdyby se pracovníci bezpečnosti řídili jenom směrnicemi strany, ačkoliv je zřejmé, že pravý opak je pravdou, že zde velmi jasnou úlohu sehrávaly určité složky bezpečnostních orgánů. Takových deformací okolo těchto věcí je celá řada.

Podobné věci jsou v souvislosti se staršími dějinami strany. Setkali jsme se s tím, při výročí V. sjezdu KSČ, kdy věci byly stavěny tak, jako kdyby V. sjezd byl signálem nebo otevřením dveří prosazování levičáckodogmatických koncepcí ve vývoji naší strany. Jako kdyby po V. sjezdu nebylo hlavním úkolem strany otázka existence, boj proti likvidátorům, kteří se snažili smést stranu z povrchu země, poslanecký klub, odbory, a jako kdyby byl hlavní boj proti levicovým úchytkám, z čehož se dělá kardinálnější problém, než tehdy byl. A líčí se to tak, jako kdyby naše strana zaslepeně a dogmaticky prosazovala linii kongresu KI. To je velmi vážné zkeslení dějin strany, které se promítá ještě často do let dřívějších okolo II. sjezdu strany a okolo prvních bolševizačních požadavků, a vyznívá to jako apologie, pravicového bolševismu, proti kterému jako kdyby se gottwaldovské vedení příliš nespravedlivě postavilo. S těmito tendencemi jsme se setkali před několika lety při přípravě učebnice dějin KSČ, kdy byly velmi zjevné snahy snižovat význam V. sjezdu KSČ, všemi způsoby ospravedlnit pravici a vytvořit aureolu okolo tehdejší i pozdější činnosti s. Zápotockého v protikladu soudruhu Gottwaldovi.

Přitom se to děje všechno v takové, dá se říci, laciné publicistické formě, aniž to bylo na základě studia, analýzy, monografických rozborů, na jejichž základě by bylo možné takové závěry dělat. Myslím, že se nemůžeme spokojit s tím stavem, kdy kdekdov v povrchních člancích, po svém, subjektivisticky, na základě určitých velmi aktualizovaných politických tendencí a cílů vykládá dějiny naší strany. To se nám pak šíří do výuky dějin na vysokých školách včetně Vysoké stranické školy, kde dochází k velmi masovému šíření subjektivistických názorů na minulost naší strany. Fakt je, že je třeba otázku historie naší strany daleko pečlivěji vzít do ruky a nedopustit, aby vycházely články, jako byl článek s. Holotíkové v bratislavské Pravdě k výročí V. sjezdu. V Rudém právu se podařilo naštěstí přivést věc na správnou míru, ale již ne na různých seminářích, aktivech, kde přednášejí i pracovníci Ústavu dějin podle mého názoru a názoru vedení strany z hlediska nepřijatelného. Nám se podobné signály projevují i v otázkách mezinárodního komunistického hnutí.

12 Komise (zasedající v bývalém klášteře barnabitek) přezkoumávala obvinění slovenských politiků z buržoazního nacionalismu.

Dostal jsem nedávno do ruky jednu přednášku o Francouzské komunistické straně z Vysoké stranické školy. Byl jsem na ni upozorněn před časem soudruhem, který mi ji poslal a který říkal, že je to v úplném pořádku, ovšem hned na první stránce bylo vidět, že to v pořádku vůbec není. Tady si soudruzi přisuzují právo, abychom náš stranický aktiv orientovali z pozic diametrálně protichůdných, které stavěly situaci ve francouzské straně jako naprosté překonání kultu Maurice Thoreze, překonání jeho zveličených zásluh, překonání chyb Francouzské komunistické strany, kterých se dopustila v alžírské otázce, kdy Číňané napadají francouzskou komunistickou stranu v této oblasti.

Koneckonců je to podobné i v oblasti filozofie, kde se setkáváme se snahami – někdy jen naznačujícími, někdy přímo tvrdícími nepotřebnost historického materialismu a jeho nahrazování sociologií, kde se setkáváme s razantními, progresivními, antropologickými a existencialistickými tendencemi, kde se fakticky otevřeně polemizuje s prosincovým plénem ústředního výboru strany v článku soudruha Zumra, a celá řada podobných zjevů.

My si musíme uvědomit, že dochází k systematickému náporu na revizi stanoviska strany, zejména v oblasti společenských věd, otevřeně zprava. V rozporu s nedávno formulovanými stranickými názory, po způsobu velmi nenápadnými, nenásilnými, ale tím trvalejšími a houževnatějšími. Jsme povinni využít příležitostí, které se teď naskytují, ať již jde o valné shromáždění ČSAV 3. dubna, ať jde o leninské výročí 22. dubna, kde mám vystoupit, abych se k těmto metodologickým otázkám společenských věd a uplatňování principu stranickosti vyslovil. Předsednictvo ústředního výboru předložilo své závěry k materiálu Slovenského národního povstání tak, že je třeba podat daleko výrazněji koncepci SNP jako významné československé události, a předložit návrh politických tezí ústředního výboru KSC a KSS, pro další sblížení obou našich socialistických národů a současně perspektivní úkoly spojené s budováním naší vyspělé socialistické společnosti, zároveň do té doby, než budou projednány zmíněné teze ústředního výboru, uložit konferenci historiků, kterou organizuje Slovenská akademie věd. Na tezích se pracuje, mají být předloženy předsednictvu příští týden a poté bude třeba na základě jejich projednání znovu pečlivě prověřit připravené materiály k SNP.

My se domníváme, že je třeba se zabývat ještě hlouběji touto otázkou na historické frontě: zhruba před měsícem jsme dospěli k závěru, že bude třeba v 1. pololetí t. r. svolat stranický aktiv historiků, který by se podrobněji těmito metodologickými otázkami zabýval a který by byl východiskem k přípravě sjezdu Čs. historické společnosti, jehož navržený termín se nám zdá příliš časný a jehož zaměření je velmi mlhavé, nejasné, ne-li nesprávné.

K významné věci, která nachází echo v nejrůznějších souvislostech – není náhodou, že v některých vystoupeních, např. nedávno na městské konferenci v Bra-

tislavě, vyslovili soudruzi Husák a Holdoš názory, které znamenají velmi hrubé překrucování historie strany v posledním desetiletí se záhadným cílem a snahou pokusit se vytvořit antagonismy, rozpory mezi politikou KSS a politikou naší strany po XX. sjezdu KSSS. To je nebezpečné a přitom záludné, protože kdo aspoň trochu konkrétně zná vývoj mezinárodního komunistického hnutí, tak ví, že právě postoj naší strany po srovnání se všemi dalšími stranami po XX. sjezdu patřil mezi postoje neaktivnější, ihned v měsíci po XX. sjezdu že znamenal velmi konkrétní aplikaci tvůrčích závěrů XX. sjezdu na naše vlastní československé podmínky a že právě tak velmi aktivní byl postoj naší strany na podzim roku 1956, kdy šlo o to, uhájit linii XX. sjezdu proti revizionistickému náporu. Že to bylo také po celé další období, v období boje KSSS a soudruha Chruščova proti dogmatické skupině Molotova atd., že to bylo ve všech etapách konfliktu s vedením čínské strany, ve všech těchto věcech naše strana sehrála velmi aktivní, iniciativní úlohu ve smyslu linie vytyčené XX. sjezdem a že sovětsí soudruzi se s tím nikdy neskrývali a považovali nás za svého skutečného bratra a spojence při prosazování tvůrčí leninské linie. Pokusy ukazovat opak toho je třeba považovat za zlomyslnosti a nepravdy.

V souvislosti s tím je třeba říci – jak se to objevilo v diskusi na zasedání předsednictva ústředního výboru, že je třeba konstatovat, že závěry prosincového pléna ÚV se málo energicky prosazují, máme mnoho přešlapování na místě, mnohde došlo k pozdním projednáváním závěrů a někde situace pokračuje tak, jako by se prostě nic nedělo, takže se vytváří dojem o nějakých liniích, na jedné straně oficiální linie ústředního výboru a na druhé straně jakási jiná linie uplatňovaná v praxi různých časopisů, tvůrčích svazech, ve Společnosti pro šíření atd. i v některých relacích rozhlasu. O tom velmi jasně si musíme říci, zejména že v bližícím se období předvolebním se nám tyto zjevy promítly do nástupu k volbám. Fakt je, že na celé řadě míst byl nasazen zcela jiný tón nežli tón referátu soudruha Novotného na posledním zasedání ústředního výboru Národní fronty.

Chtěl bych připomenout úvodník soudruha Veselého v Kulturních novinách nebo komentář soudruha Svejkovského před 14 dny, velmi nešťastný, takový, že koneckonců Svobodná Evropa prohlásila, že je možné mu jenom zatleskat.

Jde o to, aby ve volebních komisích byli lidé, kteří dají více na rozhlas. Faktem je, že redakce konzultují v odboru národních výborů na předsednictvu vlády své předvolební plány, které jsou v diametrálním rozporu s tím, jaká byla linie Národní fronty – jednostranně kritická palba do práce národních výborů, neplnění úkolů atd.

Zde nejde o to, že by v práci národních výborů nebyly nedostatky. Všichni víme, že jsou, a velké. Na druhé straně však dobře víme, že právě v posledním volebním období začaly národní výbory plnit daleko širší okruh úkolů než dříve. Jejich práce

byla daleko náročnější a právě v tomto období přitáhly národní výbory ohromné množství dalších aktivistů, kteří předtím veřejně nepracovali.

Pro nás pro všechny má být závazné to, jak postavil věc soudruh Novotný, kdy říká, že my především musíme ocenit práci těch, kdo něco dělají kolem národních výborů, protože i když to často není dokonalé, tak přece jenom tito lidé dávají do své práce něco ze svého volného času, dávají naší společnosti něco navíc podle svého nejlepšího svědomí. Celá řada našich redakcí zaujala takový vrchnostenský, stíračský, zlehčující postoj.

Faktem je, že nám dochází ke zjevům, že těžko získáváme lidi do práce v národních výborech. Někdy je velmi těžké získat ne dva kandidáty vedle sebe, ale alespoň jednoho. Každý nám říká, proč já mám na sebe svolávat posměšky televize nebo Literárních novin. Dejte mi svatý pokoj, mně je takhle lépe. Na druhé straně je však třeba vidět pozitivní vývoj za čtyři léta, kdy jsme ušli kus cesty kupředu. S takovými pokusy ukázat to, se v podstatě nesetkáváme. Není potom náhodou, že i na okresních konferencích strany se setkáváme s velmi adresnou kritikou rozhlasu, televize i některých našich časopisů. Je třeba říci, že ve snaze zbavit se takového polopatismu, poplatnosti dogmatismu přechází se do druhého extrému, že se začíná vyžívat v úzce intelektuálních sférách. Nemají před očima masového čtenáře, diváka a posluchače, k němuž je třeba hovořit tak, aby rozuměl. Lidé z venkova velmi těžce nesou tón některých zemědělských relací, v nichž vidí posměšky nad svou prací. Přestože byla věc projednána s pracovníky televize, faktem je, že na konferencích strany nebo JZD se znovu s touto kritikou v širokém měřítku setkáváme a tento nadutý, městský tón k venkovskému člověku se znovu projevuje. Nám je potom někdy málo platné vysvětlování soudruhů z televize nebo z rozhlasu, že tu či onu relaci mysleli jinak, že chtěli kritizovat a ne popularizovat atd. Dochází k tomu, že jak prostí lidé, tak funkcionáři strany a společenských organizací rozumějí věci právě opačně.

V přímém rozporu se stanoviskem ústředního výboru nejen pokračuje, ale stupňuje se propaganda abstraktivismu a soudruzi přímo zneužívají toho, že nechceme v těchto otázkách používat administrativních opatření. Dále že přes upozornění orgánu ústředního výboru začal například vycházet měsíčník výtvarníků. Naš literární i jiný tisk docela otevřeně mystifikuje a dezorientuje čtenářskou veřejnost, přičemž úplně ignoruje velmi četné a naléhavé protesty svých vlastních čtenářů. Není také náhodná vlna velmi nezdravého a nemístného erotismu, jak se začíná v poslední době stupňovat. Fakt je, že brněnský Internacionál vydal takovou striptýzovou publikaci, kterou by se styděl vytisknout nejhorší pornografický západní tisk, pro tzv. službu zahraničnímu turismu. Patří sem i to lednové číslo *Plamene*, povídka v předposledním časopise *Mladého světa*, která získala cenu, kde se podrobně vykládá, kdy se dívka stane ženou, kdy je k tomu potřeba ročního pohlavního sty-

ku atd. Nevím potom, co je to za mládežnický orgán. Dochází k velmi závažnému porušování přímo, řekl bych, novinářské společenské morálky, etiky.

V posledním časopise Tvář se měla stát podobná věc. Soudruh Sviták tam zplodil poloidiotský článek, prošpikovaný velmi vulgárními výrazy, ovšem podepsal ho smyšleným jménem sovětského autora, kterého měl přeložit soudruh Skála. Soudruh Gruša to škrtl a rovnou tam podepsal soudruha Skálu. Hlavní správa tiskového dohledu, kdyby se nezalekla těchto vulgárních slov, byla by to propustila. Celá řada soudruhů, na které je možno se spolehnout, hovořila o velmi nedobrému průběhu poslední konference Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí o otázkách estetiky, zejména v šestinasobném vystoupení soudruha Svitáka, který vystoupil ze zcela nemarxistických pozic, a když se mu někdo odvážil dokázat, jaké je marxistické stanovisko, tak se to snažil zesměšňovat.

Myslím, že zde došlo k porušení usnesení ústředního výboru o tom, že je třeba všechny podobné akce předem prokonzultovat s orgány a aparátem ústředního výboru a ne stavět je před hotovou věc na poslední chvíli. Přestože soudruhům muselo být jasné nesprávné zaměření obsahu elaborátu soudruha Svitáka, přesto bylo připraveno, že tento materiál se má stát základem školení pro lidovou uměleckou tvořivost.

Podle mého názoru velmi dobře probíhají v Literárních novinách poslední diskuse kolem otázek poezie, kde jsme se dočkali, podle mého názoru, zcela politicky nesprávného a nedobrého článku s. Hübla, prorektora VSŠ, kde proti serióznímu hlasu soudruha Kolára dává za pravdu trockistům, proti VKSb, sociálním demokratům proti naší straně atd.

Zase dost dobře nevím, jaktože více než týden po diskusi ve vedení strany mohlo dojít k uveřejnění tohoto článku, s nímž se teď budeme muset velmi ostře vypořádat.

Celý soubor těchto nedobrych zjevů, které znamenají určitý souvislý tlak zprava proti pozicím ústředního výboru strany, proti výsledkům prosincového pléna ÚV KSČ, je teď třeba rozvinout všestranný ideologický nástup, který se musí zaměřit na ofenzivní vyvracení nesprávných názorů, na pohotové objasňování úkolů a činů strany, na aktivní uvádění do života zásadních ideologických otázek souvisejících s jednotou naší společnosti, zásady provádění naší zahraniční politiky a ideologické aspekty, s otázkami, pokud jde o výklad všech etap historie strany a uplatnění její vedoucí úlohy. Chtěl bych znovu říci, že i po jednání ideologické komise o kulturním časopise soudruzí v Literárních novinách si zapolemizovali se stanoviskem k Lukácsovi. Na jedné straně nás maďarští soudruzí žádají, abychom zabránili zveřejnění interview v Literárních novinách z Rakouska. Polští soudruzí se nás dotazují, jaktože po jejich ideologickém plénu dáváme v Československu takovou publicitu profesorovi Gotovi. To všechno po jednání naší komise o kulturních

časopisech, kde bylo ukázáno, jak všechny jevy, se kterými jsme se museli potýkat v 50. roce, se infiltrují do našeho kulturního života. V těchto případech by bylo možno ještě dále pokračovat.

Bude třeba, abychom o těchto otázkách velmi otevřeně hovořili, abychom k nim daleko účinněji instruovali naše krajské a okresní výbory strany, kde tento vztah vyvolává dost značnou nejistotu, abychom o nich daleko více hovořili v našich stranických organizacích, na schůzích a aktivech, abychom účinně zabezpečovali prosazování závěrů prosincového pléna a závěrů z projevu soudruha Novotného na rozšířeném zasedání NF.

Budeme mít příležitost se k tomu vrátit na naší dubnové schůzi, kde se budeme jako zvláštním bodem zabývat otázkami, jak byly projednány závěry prosincového pléna v našich stranických orgánech a organizacích a zejména jak byly projednány na naší kulturní frontě. Přesto nebylo možno toto sdělení odkládat a prosím vás, abyste se k tomu vyslovili. [...]

S. Slavík: Chtěl bych říci, že některé věci, o kterých hovořil s. Koucký, jsou pro člověka úplně nové a těžko se zaujímá stanovisko. Vyplyvá z toho, že členové ideologické komise by měli být více informováni o těchto různých projevech.

Jistě není správné a je nutné bojovat proti názorům, které by líčily nebo líčí postoj naší strany k XX. sjezdu a k jeho usnesení z nějakých negativistických pozic. Nechtěl bych zveličovat, ale myslím, že můžeme říci, že právě naše strana patřila k prvním z těch v mezinárodním komunistickém hnutí, které aktivně přistoupily k závěrům XX. sjezdu. Nejenom že by je opakovala, ale právě rozvinula věci, které byly na XX. sjezdu řečeny, a rozvinula je konkrétně tvůrčím způsobem v našich podmínkách. Samozřejmě, že tím také nastala před celou stranou, přede všemi organizacemi velká práce při realizaci těchto usnesení. Stejně tak je naprosto nesporné stanovisko naší strany v mezinárodní politice, která probíhá v mezinárodním komunistickém hnutí, která také nezůstala jenom u ideologické polemiky, ale přerostla v určitých směrech v politický boj, který vedou čínští soudruzi ve frakční činnosti. V těchto otázkách stanovisko naší strany je pevné, neochvějné a je to marxisticko-leninské stanovisko.

Jestli rozumím dobře soudruhu Kouckému, tak jde o to, aby v naší ideologické práci byly některé otázky objasňovány ve správném kontextu. Podle mého názoru myslím, že hlavní je vidět a vypočítávat úkoly a problémy, které jsou před námi, které je potřeba řešit, a je nutno se zbavovat všech pozůstatků a názorů z doby kultu osobnosti.

Když hovořím o úkolech, je fakt, že je řada otázek kolem nového způsobu výběru poslanců. Někteří soudruzi otevřeně říkají, že to je větší demokracie, ovšem mají potíže s výběrem. Když jim ukážeme, že nám jde o to, aby orgány, které mají být voleny, lépe pracovaly, že to vyzkoušíme jak rozšířit a upevnit naši socialistic-

kou demokracii, ty věci budou spíše chápány. Domnívám se, že často nekvalitně diskutujeme o problémech svobody.

Jak to vypadá se svobodou u nás například na závodech a jak to vypadá se svobodou v závodech v kapitalistických zemích. I když víme, že tady došlo v poslední době k různým změnám, že zaměstnavatelé chtějí přiblížit dělníky závodům, vidíme třeba v italském filmu Boccaccio, že mladá dělnice se nemůže vdát, jestli si chce udržet své místo v kapitalistickém podniku. Prostě konkrétněji je třeba tyto věci vidět. A tím také budeme uskutečňovat ideologickou ofenzívu, o které hovoříme.

Chtěl bych se vyjádřit k vystoupení Jiřího Gruši. Musím říct, že neznám a že asi nikdo z nás nezná to, co mělo být uveřejněno v některém z příštích čísel Tváře. Jestli takhle věci jsou, je potřeba ostře proti nim vystoupit. Dodal bych k tomu, že takovéhle metody mě určitým způsobem oklamaly, protože se domnívám, že soudruh Gruša ve svém článku přece jenom postavil řadu závažných otázek. Postavil otázku uměleckých kritérií, otázky étosu, morálky, spisovatelů i umělcovy odpovědnosti. Tak jsem rozuměl jeho vystoupení, že jemu nejde o naivní diskuse, jestli se dá nebo ne retušovat historie, že mu nejde o to, dávat směrnice pro editorskou činnost. Proto, co uváděl soudruh Koucký, musím říci, že mě zklamalo. Proč? Protože jsem v něm viděl jako u řady mladých lidí, kteří vystupují v literatuře, tu generaci, jejíž nástup byl přivítán na XII. sjezdu. Navíc bylo na XII. sjezdu strany o této generaci řečeno, že má přímý pohled na život. Dále na prosincovém plénu bylo řečeno v referátu s. Kouckého, že nelze od sebe oddělovat estetickou stránku a ideologickou stránku díla.

Nechtěl bych si hrát na znalce, ale řeknu svůj názor, že jsou zřejmé tendence v poslední době více přeceňovat estetickou stránku díla, nevidět nebo od toho odtrhávat ideologickou stránku. Ovšem také musíme vidět, že jsme se dopouštěli v minulosti chyb v hodnocení ideologické stránky. Nechtěl bych knihu soudruha Štolla Třicet let bojů o českou poezii zjednodušovat jenom na to měřítko, které bylo vysloveno, kde se říkalo: Je příznačné, že Halas, Seifert a Hora nenašli verše pro Stalina. Přitom je přece známé, co napsal Halas v roce 1938, i když byly jednotlivé verše Nezvala, byla báseň S. K. Neumanna. Nezvalova kniha Pět minut za městem vyšla až v roce 1939. Tehdy ti tři vyjádřili hněv lidu na podzim 1938. Byl to Holan, který ještě v roce 1940 otiskl verše věnované Olze Majakovské. Viděl jsem v otázkách, které tam jsou postaveny, společenskou odpovědnost, jak přistupovat k estetickým kritériím, viděl jsem v tom postavení otázky mladými lidmi, otázky, na které je naší povinností stejně odpovědně a poctivě odpovědět.

Soudruh Koucký říká, že k tomu bude potřeba zaujmout stanovisko. Nebyl bych toho názoru, aby se tyto zarážely, ale aby se o této problematice, která je podstatná, mluvilo.

Při této příležitosti budeme podporovat, abychom literární kritiku více opírali o zkušenosti lidí, o jejich názory, tady by měly být určité sociologické rozborů, co lidé čtou, aby nebyly literární soudy ryze subjektivistické, jak to někdy bývá.

Závěrem bych dodal, že je potřeba ofenzivně jít do úkolů, které máme řešit. Myslím, že je správné, abychom byli pravidelně informováni o různých negativních zjevech, které se projevují, a bude správné na dubnovém zasedání ideologické komise o těchto věcech diskutovat.

S. Štoll: Připravil jsem si poněkud jinou problematiku, ale se zřetelem k vystoupení soudruha Slavíka jsem nucen ji trochu pozměnit. Poznámka soudruha Slavíka je z hlediska dnešní diskuse, která je ne náhodou poznamenána historiografickým zřetelem, velmi významná. Je vidět, že celá záležitost naší historiografie má co dělat s generačním hlediskem. Mladí lidé mají právo se tomu divit, když pod dojmem kultu osobnosti čtou verše o Stalinovi. Člověk se jim nediví. Jedno je objektivní násilí do revoluce, co nedovolíme, aby někdo kritizoval, a druhá věc je voluntarismus. Jsou dvě tendence kritiky. Je zde stanovisko Peroutkovo a stanovisko leninské. A trochu se divím, když soudruh Slavík, generačně mladší než já, se nad tím pozastavuje. Je třeba vidět historickou podmíněnost věcí. Patřím ke generaci, která prožila smrt J. Wolкера a Lenina. Stála před stranou otázka, jak dále, která osobnost? I dějiny KSSS to charakterizují tak, že nejzávažnější otázkou byla otázka víry v uskutečnění socialismu v jedné zemi. Tak to charakterizují i dějiny KSSS. Přišel málo známý Stalin, přišel s tím, že je možno vybudovat socialismus v jedné zemi, a zastávali jsme toto stanovisko. Halas a Seifert byli vyloučeni ze strany. Tím jsem nemyslel, že nenapsali verše o Stalinovi, že nešli za kultem osobnosti, tak to nebylo myšleno. Já se také nepozastavuji nad tím, že Majakovskij ve svých verších mluví o Stalinovi. Představte si, že by někdo v SSSR začal vytrhávat literaturu a vybíral to z toho. Kdyby si někdo vzal u nás Rudé právo, mohl by to také udělat. Říkal jsem Novomeskému, napsal jsem věci v nejhlubším přesvědčení. Proč se ozvala vlna rozhořčení proti I. Erenburgovi? Řekl, věděli jsme to, ale zatínali jsme zuby.

Dával jsem do Tvorby S. K. Neumanna v roce 1937. Bylo tam „Poděkování vám a lásku vám...“. Pochopitelně je to napsáno z nejhlubšího přesvědčení v době, kdy se připravovaly tragické věci. Stalin byl symbol. Kdo má schopnost vžít se do historické doby, nebude se tomu divit.

Udivuje mne, když Gruša tyto verše nazval verše pro kočku. Pak všechno bylo pro kočku. Je tu strašná ahistoričnost, kterou mohu odpustit mladé generaci, když se ptá, jak jste v tom mohli žít. Byli jsme hluboce přesvědčeni a žili jsme to s velikou opravdovostí. Kdyby řekl, že jsme tomu nevěřili, byli bychom velcí pokrytci.

Co řekl s. Koucký, že Sviták chtěl vydávat svůj článek za článek sovětského autora, to je zesměšňování lidí, recese a podobně.

Byl jsem na několika veřejných setkáních, o přestávce říkali lidé, četli jsme Kouckého, co se to děje, v novinách je něco docela jiného, druhá linka. Tento hlas je velmi častým.

Soudruh Novotný řekl, že je třeba udělat za těmi věcmi tečku. Ano, za všemi tendencemi využívat nových fakt jako senzací. Pokud jde o to, poznat nová fakta a zpracovávat je, to je proces naší historiografie. S. Novotný myslel udělat tečku za tím, používat věci jako senzací.

Přijde za mnou člověk a řekne, prosím tě, kdy se přejmenuje náměstí V. Kopecského na Strossmayerovo, vždyť to byl rošťák. Domnívám se, že z této nejasnosti se nemůžeme dostat než skutečnou vědeckou historiografií, spravedlivým zhodnocením zásluh lidí, kteří stáli u kolébky strany, bojovali a dopustili se chyb. Je třeba maximální objektivnosti a střízlivosti. Historie strany je veliký ideologický společenec našeho dnešního boje. Strana je i historický kolektiv. Nemá se za co stydět.

Je třeba říci našim lidem, na toho člověka se dívat tak a tak – nelze to udělat za chvíličku –, měl takové zásluhy a takové chyby. Lenin nazval ústřední orgán Pravdou a mluvil o pravdě s hlubokým vzrušením. Cesta je veliká pravdivost. Čeká nás ohromně mnoho teoretické práce. Hašteřivé a drobné polemické články, i když takové také Rudé právo mé přinášet, když přinášejí senzace a drby, nepřispějí k pravdivému poznání.

S. Koucký mluvil o ofenzivě, je to jediná cesta kupředu. Když je v čele časopisu člověk, který nemá vztah ke straně, nemá smysl, aby redakci hlídalo oddělení ÚV, co má dát do časopisu. Je třeba postavit do čela časopisů moudré lidi, kteří nejsou dogmatiky, popřejí slovo polemice, lidé kolísají, to je přirozená vlastnost v této situaci, zejména u mládeže, která nestojí pevně na vědecké základně, která se opírala o určité věroučné články a nyní zakolísala. Nemůžeme pomoci časopisů vytvářet nálady a potom proti nim bojovat.

Byl jsem v Sovětském svazu a sledoval jsem tam časopisy, tam byla diskuse za diskusí. Diskuse je správná, nikoliv živelná, strana ji musí řídit. Diskuse měla hluboký smysl, za 20. léta se mnoho vybojovalo a objasnilo. Ofenzíva má mít takový charakter, každá diskuse má být připravena a má se zabývat nejvýznamnějšími problémy a má je vyjasnit. [...]

Zjednáání stranické skupiny předsednictva ÚV SČSS

2. 4. 1964 na Dobříši

(Literární archiv Památníku písemnictví v Praze [pracoviště Staré Hrady].
Nezpracovaný fond. Stenografický záznam)

[...]

S. Šotola v úvodu zdůraznil, že ani v předsednictvu ani v ÚV nejsou dohodnuty některé zásadní problémy, není na ně společný názor, není společně formulovaný program, který by se jako generální linie měl dodržovat, to má za následek, že orgány Svazu nejsou schopny klidně a včas reagovat na různé situace. Jako příklad uvedl Tvář, kde nebylo jasno, co má Tvář dělat a čemu sloužit, jaký je její program, takže když pak z míst mimo Svaz přišla ostře formulovaná námitka ohledně Svitáka, nebyli jsme s to pohotově na to reagovat, protože jsme neměli koncepci, i když šlo o pouhou lapálii a nikoli o ústřední problém časopisu Tvář.

Obdobně je tomu s Plamenem, neboť předsednictvo se Plamenem nezabývalo už velmi dlouho, zejména pokud jde o jeho program a smysl; nebyl utvořen kolektivně názor svazového orgánu, co Svaz od Plamene očekává; v důsledku toho a také v souvislosti s tím, že ani stranické orgány nemají ohledně Plamene dostatečně jasno a dostatečně se jím nezabývaly, nejsou svazové orgány s to účinně a pohotově reagovat na tu lapálii s tím obrázkem,¹³ která se kromě toho značně nafoukla.

Informoval pak předsednictvo, že LN byly v poslední době několikrát kritizovány pro několik nedostatků; na střeďeční poradě šéfredaktorů v referátu s. Kouckého se kritika týkala toho, že se LN nedostatečně účastní předvolební kampaně, a dále se kritika týkala diskuse v LN, a to zejména pokud jde o článek Grušův a Hüblův¹⁴ a pokud jde o interview s Lukáčsem. Podle názoru s. Šotoly kritika nešla přes míru, která je normální, protože všechny noviny a také LN musejí počítat s tím, že budou neustále předmětem pozornosti a kritiky.

S. Šotola pak informoval předsednictvo, že LN otiskly Hüblův článek jako diskusní materiál a že se předsednictvo ÚV strany usneslo na základě tohoto článku odvolat Hübla z funkce na Vysoké stranické škole; předsednictvo strany zaujalo stanovisko, že článek byl naprosto škodlivý, takže neměl být uveřejněn. Protože se redakce domnívala, že uveřejnění být má, pracovala vlastně v rozporu s názorem předsednictva ÚV strany, což je věc závažná. [...]

13 Jde o známý případ karikatury Miroslava Lidáka (Haďáka) se Švejkem namísto lva ve státním znaku.

14 Milan Hübl uveřejnil v *Literárních novinách* při příležitosti výročí V. sjezdu KSČ o tomto sjezdu kritický článek, který přímo zasáhl tehdejší stranické vedení, jež svou legitimitu čerpal z role pokračovatele gottwaldovské gardy. Milan Hübl pak byl odvolán z místa prorektora Vysoké stranické školy.

(Odpolední jednání zahájeno ve 14.30 hod.)

Po krátké rozpravě bylo rozhodnuto uzavřít nejprve jednání a dopolední diskusi k některým zásahům do práce časopisů. [...]

Stranická skupina předsednictva dospěla dále po diskusi k názoru, že ani v článku s. Hübla, jenž byl nadto uveřejněn v LN jako článek diskusní, nejsou obsažena tvrzení, poškozující zájem strany a státu. Domníváme se, že jde o seriózní pokus otevřít problematiku, která dosud čeká na zhodnocení, a že přístup k problematice je průkazně marxistický. Domníváme se, že by nebylo moudré s. Hübla pro tento článek sankcionovat, nemá-li vzniknout znovu dojem, že existují zapovězená témata. Obáváme se, že by to citelně zbrzdilo potěšitelný rozvoj marxistického myšlení.¹⁵

[...]

V diskusi doporučil s. Mňačko dělat k otázce Tváře závěr až po pohovoru se s. Vinantem, který je pozván na jednání. Pokud jde o článek s. Hübla, nesouhlasí s charakteristikou, že je to článek, který má tak vysokou pozitivní úlohu. Ztotožňuje se s druhou částí, že by nebylo správné za tento článek s. Hübla sankcionovat, ale s hodnocením obsahu se ztotožnit nemůže. Uvádí jako analogii, že napsal do France nouvelle článek, se kterým diskutovala Svobodná Evropa v tom smyslu, že zdůrazňovala, že totéž tvrdila už před 15 lety. To sice je pravda, ovšem ona to tehdy tvrdila jako představitelka poražené třídy. Kdyby někdo v roce 1950 řekl, že socialistická justice porušuje právo, byl by mu s. Mňačko skočil na krk. Ovšem jak my, tak celé dělnické hnutí došlo ke zkušenostem, které odhalil XX. sjezd, k deformacím, které musíme napravovat. Nejsou to však tak jednoduché otázky, dodává s. Mňačko a říká, že v článku s. Hübla vidí pokus o diskreditaci všech komunistických stran. Domnívá se, že je to článek, který neprospívá k rozvoji naší situace.

Soudruh Kříž doporučuje v zásadě se rozhodnout, oč nám jde: Chceme-li zahájit polemiku o marxistické podstatě toho článku, musíme to udělat opravdu seriózně a připravit tak, že tento názor budeme muset obhajovat proti lidem, kteří jsou rovněž marxisticky kovaní. Nám jde spíše ale o odsouzení těchto metod. Navrhuje použít formulace: „... i když se přístup s. Hübla může zdát někomu diskusní, nemůže to zavdat podnět k takovýmto represím.“ Taková formulace nevytváří podle s. Kříže dojem, že všichni vidíme jeho přístup jako marxistický, zatímco třeba předsednictvo strany ho vidí jinak, a dáváme základ k diskusi, na kterou třeba nestačíme. Osobně se přiznává, že by na něco takového nestačil.

Soudruh Rosenbaum navrhuje formulaci: „... stranická skupina předsednictva dospěla dále po diskusi k názoru, že v článku s. Hübla, který byl uveřejněn v LN jako článek diskusní, nejsou tvrzení poškozující zájem strany a státu. Domníváme

15 Toto stanovisko stranické skupiny zřejmě navrhl Pavel Kohout, srov. níže.

se, že by nebylo moudré soudruha Hübla pro tento článek sankcionovat, nemá-li vzniknout znovu dojem, že existují zapovězená témata ...“

Soudruh Mňačko doporučuje vůbec vyloučit otázku obsahu a jeho spornosti. Navrhuje dát do usnesení jen stanovisko k sankcím proti autorovi článku, které jsou nepřípustné a nesprávné.

Soudruh Skála se domnívá, že nelze oddělovat tyto věci od sebe, chceme-li hovořit o oprávněnosti či neoprávněnosti zásahu. Koneckonců předsednictvo strany určuje funkcionáře Vysoké stranické školy. Jestliže předsednictvo strany usoudilo na základě rozboru článku, že s. Hübl tuto funkci nemá zastávat, je to rozhodnutí orgánu a bez věcného projednání tohoto článku se nelze zabývat otázkami, které z toho vyplývají. Chceme-li soudit, je-li správné nebo má-li vedení strany právo na základě tohoto článku odvolat soudruha z funkce, nemůžeme to udělat bez toho, aniž věcně tento článek rozebereme. A to jsme neudělali.

Soudruh Kosík považuje za nenormálnost, že někdo napsal veřejně své stanovisko, svůj názor, který nebyl dosud podroben argumentované kritice, která by dokázala nesprávnost tohoto názoru, a je za to sankcionován.

Soudruh Kostroun říká dvě informace: První se týká toho, že na některé věci, které jsou obsaženy i v článku s. Hübla, bude zřejmě soustředěn nápor při 25. výročí paktu mezi SSSR a Německem. Jde o interpretaci toho, co nejen pro vývoj dělnického hnutí, ale celého lidstva vyplývalo ve 40. letech z důsledků kultu osobnosti. Jsou dokonce připravovány konference, které se tímto mají zabývat s účelem označit SSSR jako hlavní příčinu druhé světové války a vývoje ve čtyřicátých letech. Jsou to velmi delikátní otázky, které sice nejsou meritorní, ale nějakým způsobem se článku s. Hübla dotýkají. Druhá věc: Pokud byl s. Kostroun informován na vedení II. oddělení, byl s. Hübl odvolán také proto, že byl také kritizován pohled na historii strany a mezinárodního dělnického hnutí, respektive způsob, jak byly tyto věci na VSŠ přednášeny a zpracovávány, jak byla např. zpracovávána historie Francouzské komunistické strany. S. Kostroun říká, že není oprávněn to posuzovat, ale chce stranickou skupinu seznámit s fakty, o kterých je informován. Konečně třetí informace, že s okamžitou platností se má zastavit vyučování dějin strany na vysokých školách a zajistit vypracování nových dějin strany, protože současné dějiny obsahují řadu nepřesností nebo i falešných závěrů. Upozorňuje dále, že otázkou odvolání s. Hübla se zabývá jeho organizace na VSŠ, byla tam i diskuse na shromáždění vedoucích kateder, měla proběhnout učitelská a stranická konference a včera měl být celoškolní aktiv.

Soudruh Kosík by pokládal za leninský přístup tento: Soudruh Hübl napsal článek. Někdo s tímto článkem nesouhlasí nebo jsou tam průkazné nesprávnosti, nesprávné názory; napíše proto do LN článek, kde dokáže, že Hüblův článek je nesprávný, že jsou tam škodlivé názory. To nikdo neudělal. Podle jeho názoru je le-

ninskou normou, aby když někdo otevřeně řekl svůj názor, aby se na něj otevřeně argumentovaně reagovalo. Jinak hrozí nebezpečí, že se věc posoudí a odsoudí bez argumentace. Nejsme kompetentní posuzovat, zda Hübl má pravdu nebo ne, ale jsme kompetentní posoudit, zda se na tento článek nějakými argumenty reagovalo a zda názory byly vyvráceny.

Soudruh Skála namítá, že stejně tak není leninskou normou, jestliže jako předsednictvo Svazu zaujímáme zamítavé stanovisko k rozhodnutí předsednictva strany, když o věcech nejsme ani přesně informováni a když nevíme, zda článek byl bezprostřední a jedinou příčinou odvolání s. Hübla.

Soudruh Kundera vyslovuje názor, že je to možná v poněkud nešťastné formulaci návrhu, formulovaného s. Kohoutem, která jako by nasvědčovala, že se chceme plést do kompetence strany. Na druhé straně se domnívá, že je velmi nutné zaujmout k tomuto případu stanovisko, aniž bychom kritizovali fakt, že byl s. Hübl odvolán, abychom zaujali stanovisko jako orgán, který má odpovědnost za LN, protože musíme chránit svobodu diskuse. Doporučuje dát do závěru to, co říkal s. Kosík, ale nekritizovat stranu za sankce.

S. Šotola dodává, že bychom se měli stejně tak v rámci své kompetence usnést ve vztahu k Hüblově článku, otištěnému v LN. Čili dvě otázky: Je-li to tedy seriózní pokus vysvětlit problematiku, nebo je-li to snaha poškodit stranu, čili že článek neměl vyjít. Sám se domnívá, že Kohoutova formulace je správná. Druhá věc je, že bychom se měli dohodnout, co s tím, jak se domníváme, že by zase v rámci LN měla vypadat reakce na Hüblův článek, že by to měla být reakce zrovna tak seriózní a argumentovaná a veřejná.

Soudruh Kohout se domnívá, že jako člen strany má právo doporučit vedení strany určitý postup, který považuje za správný. Domnívá se, že by nebylo správné sankcionovat Hübla za tento článek a že toto stanovisko může soudruhům naznačit, že toto řešení může mít nepříjemné politické důsledky. Domnívá se, že je to nejen naše právo, ale povinnost.

Soudruh Mňačko se ohražuje, že neřekl, že Hübl chce poškozovat historii komunistických stran a dělnického hnutí, ale že z tohoto článku některé věci tak vycházejí. Zdůrazňuje, že také neřekl, že článek nemá být uveřejněn. Jistě je to diskusní. Pokud jde o obsah článku, asi bychom se nesjednotili v názorech. Řekl své výhrady ke Kohoutově formulaci, protože se domnívá, že Hüblův článek není tak dobře a správně napsán. Tyto otázky jsou příliš vážné, než aby se nechávaly takto nadhazovat v diskusi. Ovšem byl-li článek opravdu důvodem k sankcím, není to správné. Dá se to řešit v diskusi. Ovšem nemůžeme udělat přesné stanovisko k případu, o kterém nejsme dostatečně informováni.

Soudruh Rosenbaum vyslovuje politování nad tím, jestli pro článek, uveřejněný v našem orgánu, má být autor potrestán. To vede jednak k tomu, že musíme

upozornit, že jednak proti tomuto článku mohou být politické a odborné výhrady, ale zároveň na to, že je tu něco nesprávného, že se něco porušuje. K tomu obsahu by měl říci něco i Historický ústav akademie. Např. soudruh Novomeský v článku v LN o Španělsku správně reaguje na tyto věci a plně se staví za Neumanna a proti pomluvám Sovětského svazu. O to také straně jde.

Soudruh Mňačko upozorňuje, že se v tomto případě s. Hübla stavíme svým způsobem na pozici nepopsaných listů, tak, jako se na nás dívají ti mladší, kteří šmahem všechno považují za špatné, všechno odsuzují, ačkoliv to neprožili. My se např. nevyhneme tomu, abychom se nezabývali např. V. sjezdem strany, ale je třeba to opravdu dobře připravit.

Soudruh Rosenbaum znovu formuluje závěr:

Stranická skupina předsednictva ÚV SČSS se zabývala uveřejněním článku s. Hübla a došla k názoru, že vzhledem k diskusnímu charakteru tohoto článku neměl by být Hübl stíhán sankcemi, protože by znovu hrozilo omezování diskuse k těmto problémům. Neměli bychom nechat s. Hübla bez morální podpory.

S. Rzounek připomíná, že i v této formulaci zůstává posuzování a hodnocení věcí, které neznáme. Navrhuje takový závěr diskuse, v němž by byl požádán s. Koucký, aby s ním stranická skupina předsednictva mohla pohovořit.

S. Mňačko podotýká, že podle jeho názoru byl bezprostředním podnětem k odvolání s. Hübla tento článek.

S. Rzounek: Článek ostatně nemá jednoznačný dopad. Reaguje na něj např. s. Löbl, který vyzývá LN, aby zahájily diskusi o paktu sovětsko-německém. Všechny tyto okolnosti je třeba zvážit.

S. Kohout říká, že je ochoten uvažovat o všech okolnostech kromě jediné, že totiž není možno říkat, že se něco změnilo od r. 1955.

V další části diskuse se hledala nejvhodnější formulace, přičemž ss. Putík, Březovský a Mňačko doporučovali zdůraznit podmíněčnost, tzn. „... je-li tento článek důvodem“. S. Šotola se domnívá, že tyto snahy jsou směšné, stavíme usnesení na dohaděch. Doporučuje zůstat v rámci toho, co známe, a formulovat usnesení v tom smyslu, bylo-li publikování tohoto článku účelné nebo škodlivé. Jinak tam budou jenom dohady. Jestliže považujeme otištění článku za prospěšné a účelné, říkáme tím zároveň, že jakékoliv event. sankce by nebyly správné. Ovšem hovořit v usnesení o možných sankcích a proti nim, když o nich vlastně nevíme, je podle názoru s. Šotoly neseriózní.

S. Kříž navrhuje další formulaci: „stranická skupina předsednictva sdílí rozpačky šéfredaktora LN nad tím, jakým způsobem řídit diskusi v LN, jestliže se znovu objevila možnost odpovídat na diskusní názory administrativním způsobem, jak se to stalo v případě s. Hübla.“

S. Mňačko souhlasí s požadavkem vyjádřit, měl-li článek být vytištěn nebo ne. Opakuje, že s obsahem článku plně nesouhlasí, avšak přitom se domnívá, že mohl být otištěn.

Také s. Drda se domnívá, že článek není zlovolný nebo nepřátelský. V diskusi musí mít každý právo na omyl. Považuje za chybu, že nebyla otištěna argumentovaná replika proti tomuto článku. To měla být první reakce na Hüblův článek, a ne administrativní opatření. Situace je taková, že článek si přečetlo 100 000 čtenářů, argumentovaná replika otištěna nebyla a rozkřiklo se, že s. Hübl byl odvolán. To má negativní dopad.

S. Kostroun vysvětluje, že s. Hübl jako člen vedení VSŠ je informován o jednání předsednictva a sekretariátu strany. Než napsal tuto polemiku, musel být seznámen s tím, že předsednictvo strany by velmi ostře odmítlo pokusy diskutovat o otázkách, které souvisejí s německo-sovětským paktem a s politikou v mezinárodním komunistickém hnutí před válkou. Jestliže to tedy jako člen vedení školy věděl, pak zde není otázka, zda článek vyšel, ale otázka disciplinovanosti nebo dodržování určitých norem, které jsou v aparátu strany běžné. S. Hübl jako vysoký funkcionář strany musí, ať se mu to líbí nebo nelíbí, hájit a respektovat rozhodnutí předsednictva strany.

S. Kostroun doporučuje informovat se důkladně o skutečných příčinách odvolání s. Hübla z funkce prorektora VSŠ.

S. Rosenbaum navrhuje ukončit tuto diskusi a předložit tuto otázku při nejbližším setkání s vedoucími stranickými pracovníky.

S. Kohout namítá, že stranická skupina musí říct své stanovisko, zda stojí za uveřejněním Hüblova článku nebo ne. Je to nutné už vzhledem k s. Šotolovi, který musí vědět, co má dělat v příštích číslech.

S. Rzounek odpovídá, že odpověď na otázku co dělat v příštích číslech byla dána: věci týkající se otázek historie je třeba konzultovat, protože jsou předmětem stranické práce. Pokud byl s. Šotola kritizován za otištění tohoto článku, tak proto, že tento článek, který odhaloval takové problémy, nebyl konzultován.

S. Mňačko uvádí, že je informován o tom, že tiskový dozor zastavil jeho článek, za kterým plně stojí, a který je podle jeho názoru důležitý, správně a marxisticky.¹⁶ Přitom s. Koucký tento článek na poradě šéfredaktorů kritizoval jako článek špatný. S. Mňačko dodává, že je v této situaci bezmocný. Říká, že článek by mohl za jistých okolností pomoci částečně k dotvoření celé diskuse, která byla zahájena a posunout ji o kus dopředu. Je to článek, který se dotýká svým způsobem příčin a historických kořenů psychózy pasivity, kterou dnes prožíváme. Je těžké jít

16 Jednalo se zřejmě o původní verzi článku „Má konfese“, který vyšel v Literárních novinách 18. 4. 1964, č. 16, s. 1, 4.

se o tomto článku s někým konzultovat. Domnívá se přitom, že s touto psychózou je třeba nějak pohnout, je třeba lidi dohnat k iniciativě. Dokud neprodiskutujeme otázku přerůstání psychózy protektorátu do dneška, dokud se nevypořádáme s otázkou Mnichova a 15. března, tak se podle názoru s. Mňačka s diskusí o morálce a morálním zpřesnění neheme.

S. Rzonek uvádí naproti tomu faktický případ s. Bartoška, který napsal pro Plamen článek, jenž byl zastaven. S. Bartošek byl pozván na oddělení ÚV, kde s ním bylo prodiskutováno jak článek přepracovat, aby přesně odpovídal skutečnosti.

S. Mňačko vyslovuje nesouhlas s takovýmto postupem a opakuje, že je bezmocný.

S. Rosenbaum se vrací k diskusí o tom, zda Hüblův článek měl být uveřejněn. Upozorňuje, že článek nevznikl na objednávku z redakce, nýbrž že s. Hübl přispěl do diskuse začaté s. Kolárem. Domnívá se, že nemůžeme mít námitky proti uveřejnění tohoto článku, ale mohou být námitky proti názorům v tomto článku.

S. Kosík opakuje, že leninská norma vyžaduje, aby na uveřejněný Hüblův článek někdo argumentovaně odpověděl. Jinak hrozí nebezpečí, že jakýkoliv článek veřejně otištěný, může být označen za nestranický, protistranický, protimarxistický. To, co žádáme, jsou argumenty. Článek je jistě diskusní, ale chci-li vyvrátit názor, musím přinést argumenty. Proč soudruzi nepopotahují s. Kolára, který načal problematiku procesů a 1937.

S. Rzonek se ohrazuje proti použití formulace „popotahovat“, což rovněž nelze považovat za leninskou normu.

S. Mňačko varuje před zjednodušováním a doporučuje vrátit se k otázce, zda článek mohl být uveřejněn, či ne. Domnívá se, že mohl být uveřejněn a že by neměl zůstat bez odpovědi.

S. Kundera navrhuje pozměněnou formulaci: „Stranická skupina předsednictva dospěla k názoru, že ani v článku s. Hübla, který byl uveřejněn v LN jako článek diskusní (a vznikl také jako reakce na jiný článek) nejsou obsažena tvrzení poškozující zájmy strany a státu. Domníváme se, že jde o seriózní, byť samozřejmě diskusní pokus otevřít problematiku, která dosud čeká na zhodnocení.“ Možná že by se dalo ještě dodat: „Obáváme se, že by administrativní zásah citelně zbrzdil,“ ale to nemusí být.

S. Mňačko podotýká, že takový závěr bychom mohli přijmout, kdybychom si nad článkem sedli a sjednotili se v hodnocení.

S. Kundera namítá, že ve formulaci není hodnocení článku kromě jediného slova „seriózní“. Navrhuje tedy škrtnout toto slovo, i když podle jeho názoru serióznost tomu nelze upřít.

S. Mňačko doporučuje zjednodušit formulaci tak, že str. skupina po diskusi dospěla k názoru, že Hüblův článek jako diskusní článek mohl nebo měl být uveřejněn v LN.

S. Kosík dodává, že zmínka o obsahu je už ve formulaci, že článek neobsahuje žádné tvrzení nepřátelské straně. Nevěříme-li si v tom, že můžeme posoudit i jako neodborníci, jestli něco je protistranické nebo protistátní, pak už podle jeho názoru tady nemáme co dělat.

S. Šotola podotýká, že nezačal diskusi o tomto případě proto, aby LN měly nějaké alibi nebo proto, že jej někdo pronásleduje. Formulace v referátu s. Kouckého byla přibližně taková, že nakonec je těžko vinit LN, které celkem pochopitelně publikovaly článek vysokého stranického funkcionáře, ale že je to věc řízení stranického sekretariátu s dotyčným funkcionářem. Navrhuje event. nedělat k tomu žádné usnesení, poněvadž LN nepotřebují, aby se kryly předsednictvem. Ovšem diskuse byla zahájena v rámci dohody, že předsednictvo řídí závažnou diskusi a že je to dost podstatná otázka. LN ovšem usnesení nepotřebují.

S. Rosenbaum namítá, že to není jen otázka LN, ale otázka politické práce a proto se tím zabýváme.

S. Mňačko znovu opakuje, že je proti tomu, abychom se jakýmkoliv způsobem dotýkali obsahu článku. Máme zdůraznit to, co je leninskou normou, totiž právo a možnost svobodné diskuse.

S. Kohout doplňuje, že leninská norma není přece tak široká, aby se do ní vešly protistranické a protistátní normy, aby si každý psal do novin cokoliv. Jestliže takto chápeme leninskou normu, pak otázka zní, jestli skutečně názory s. Hübla jsou protistranické nebo protistátní.

S. Mňačko v tom případě oznamuje, že bude prosazovat doplněk, že jsou názory Hüblova článku svým způsobem nehistorické.

S. Kostroun znovu opakuje, že jde o s. Hübla jako funkcionáře a pracovníka strany, který byl informován o usnesení předsednictva. Jeho povinností je, na svém stranickém fóru, tj. na své katedře na vys. škole, upozornit na nesprávnost usnesení stranického orgánu, ale nemůže jako pracovník strany polemizovat třeba latentním způsobem s tímto usnesením. On se objektivně rozešel svým článkem se stanoviskem předsednictva, o kterém buď věděl, nebo nevěděl.

S. Kohout se domnívá, že se po nás žádá, abychom nevěděli, že s. Hübl byl sankcionován. Nežádá se, abychom věděli, že se rozešel se stanoviskem ÚV strany. Dodává, že neví o tom vůbec nic, než že článek byl publikován a že k tomuto článku existují nějaké námítky. Táže se sám sebe a hledá odpověď, jestli je nebo není pro uveřejnění tohoto článku. Odpovídá za sebe a domnívá se, že i stranická skupina předsednictva je povinna za sebe odpovědět.

S. Rosenbaum doporučuje zjednodušit situaci tak, že by se vyjádřilo stanovisko předsednictva, zda článek měl být nebo neměl být publikován.

S. Skála upozorňuje, že celá otázka nevznikla snad proto, že LN by byly kritizovány za to, že článek publikovaly. Celá otázka vznikla ze snahy protestovat proti tomu, že předsednictvo strany údajně na základě tohoto článku zbavilo s. Hübla místa prorektora, nikoliv že předsednictvo strany kritizovalo LN, že článek otiskly. To zde nikdy nepadlo. Proč tedy máme k tomu dělat usnesení? Přitom neznáme přesně pozadí, proč byl s. Hübl z této funkce přerazen a chceme k tomu dělat usnesení!

S. Rosenbaum souhlasí s tím, že je zde řada věcí, do kterých všichni nevidí, např. zda porušil s. Hübl stranickou disciplínu nebo ne. Nejsme kompetentní k této věci něco říci. Str. skupina předsednictva těžko k tomu zaujme stanovisko.

S. Březovský doporučuje udělat interní usnesení, v němž by se s. Šotolovi řeklo, že neudělal chybu.

S. Mňačko dodává, že tím, když konstatujeme, že článek měl být uveřejněn, zdůrazňujeme svobodu diskuse a o to jde. Doporučuje zjednodušenou formulaci: Předsednictvo dospělo po diskusi k názoru, že článek s. Hübla jako diskusní článek měl být uveřejněn v LN.

S. Rosenbaum podotýká, že mu šlo o druhou věc, že s. Hübl neměl být trestán. Ovšem zde nemůžeme proniknout do těchto složitých otázek, poněvadž neznáme všechny vnitrostranické cesty.

S. Mňačko podotýká, že s. Šotola stranickou skupinu informoval, že LN byly kritizovány za tento článek, proto je nutno se k němu vyjádřit. Navrhuje takový závěr, že článek měl nebo mohl být uveřejněn.

S. Rosenbaum formuluje znovu usnesení: „Stranická skupina předsednictva se zabývala uveřejněním diskusního příspěvku s. Hübla. Vzhledem k tomu, že tento článek měl diskusní charakter, měl být uveřejněn v LN v sérii diskusí k otázkám 30.–40. let.“

S. Skála oznamuje, že bude hlasovat proti a to z těchto důvodů: Jestliže k obsahu článku bylo s. Hüblu známo stanovisko vedoucího orgánu strany a on přesto veřejně diskutoval a formuloval věci, které se s tím rozcházejí, porušil stranickou disciplínu. V tom případě nemohu – říká s. Skála – hlasovat pro to, že článek měl být otištěn.

S. Válek podotýká, že sice nezná článek s. Hübla, ale že může souhlasit s návrhem s. Rosenbauma, protože se domnívá, že v podstatě každý článek, který není vyloženě protistátní, nebo neprozrazuje státní nebo vojenské údaje, může být uveřejněn, a je-li nesprávný, má se na něj odpovědět. Těžko by mohl hlasovat v případě, kdybychom hodnotili stranické rozhodnutí kodvolání s. Hübla, protože článek nezná a protože nemůže jako člen předsednictva formálně tento článek obhajovat.

S. Kříž zdůvodňuje, proč bude hlasovat pro návrh formulovaný s. Rosenbaumem. Uvádí, že mu nebylo žádnou formou sděleno žádné usnesení strany v této věci a proto nemá pocit, že poruší stranickou disciplínu, bude-li hlasovat pro návrh s. Rosenbauma.

S. Drda se domnívá, že hlasování v této chvíli není žádným řešením. Záležitost se rozpadla na dvě otázky: na otázku potrestání nebo sankcionování s. Hübla a na otázku toho, jestli s. Šotola měl právo článek otisknout nebo ne. Domnívá se, že potrestání nebo sankcionování s. Hübla je otázka, na kterou nemůžeme dost dobře odpovědět, když neznáme okolnosti nebo můžeme odpovědět jen podmíněně. Je zde však důležitá zásadní otázka, o čem a až kam je možno diskutovat. Chceme, aby se v našem tisku rozvíjely diskuse a aby diskuse mířily k tomu, aby se rozjasnily věci. Přitom se není možno vyhnout tomu, abychom někdy nekladli i ožehavé otázky. Otázka, kterou položil s. Hübl, je ožehavá a s. Drda neví, je-li každý z nás schopen si na ni správně a ihned odpovědět. S. Drda má pocit, že se někdy nadměrně bojíme klást si ožehavé otázky, jako bychom se necítili dost silní. Pak se dostáváme do pozice teorie bezkonfliktnosti. Pak by mohly být diskuse, v nichž by jeden mohl mít dobrý názor a druhý lepší názor. Takové diskuse ovšem nebývají zajímavé. Zajímavé jsou diskuse, kde se střetávají protichůdné názory. S. Drda se domnívá, že s. Šotola měl pravdu a právo článek otisknout.

S. Skála upozorňuje, že určité věci se prodiskutovávají v tisku a určité uvnitř strany.

S. Drda zdůrazňuje nutnost nějakým způsobem na článek odpovědět.

S. Rosenbaum opakuje návrh, že str. skupina předsednictva se vyslovuje k uveřejnění článku s. Hübla v tom smyslu, že článek pro jeho diskusní charakter měl být uveřejněn v LN.

S. Kostroun dává v úvahu doplněk, že v případě, jsou-li vážné námitky proti obsahu článku, měl by být veřejně kritizován.

S. Rosenbaum opakuje tento doplněk: „proti nesprávným názorům, obsaženým v článku, by se mělo veřejně vystoupit a názory by měly být vyvráceny.“ S těmito doplňky bylo usnesení většinou hlasů přijato, jeden hlas (s. Skála) byl proti.

[...]

Poslání a stav kulturních časopisů

Stanovisko ústředního výboru KSČ (projednané 17. února ideologickou komisí ÚV KSČ a 24. března t. r. předsednictvem ÚV KSČ)

(*Nová mysl* 1964, č. 4, s. 385–406; zkrácenou verzi otisklo *Rudé právo* 3. 4. 1964, s. 3–4)

Úspěšný rozvoj naší socialistické společnosti významnou měrou závisí na zvyšování úrovně ideologické práce strany. XII. sjezd znamenal nesmírnou aktivizaci celé naší společnosti. Příznačné pro ni je úsilí koncepčně řešit problémy společenského rozvoje, otevřeně a do důsledků se vyrovnat s vážnými nedostatky v našem národním hospodářství, v řízení, ale i na všech ostatních úsecích.

Realizace závěrů XII. sjezdu, které se setkaly s velkým souhlasem v celé straně a ve všech společenských vrstvách, je současně procesem boje o důsledné uplatňování leninských principů, o tvůrčí pojetí marxismu-leninismu. Uplatňování marxismu-leninismu v praxi vyžaduje jak správné hodnocení dosažených výsledků socialistické revoluce, tak iniciativní, smělý postoj k řešení nových problémů.

Na ideově výchovné práci strany se mimořádně podílí náš socialistický tisk, včetně kulturních časopisů. Výrazné oživení těchto časopisů po XII. sjezdu strany, a zejména po loňském dubnovém plénu ÚV KSČ, je součástí celkové aktivizace strany a naší společnosti, přináší však i některé nesprávné zjevy, k nimž je třeba zaujmout kritický stranický postoj.

I.

Hodnotíme-li současný stav kulturních časopisů, je třeba především vycházet z jejich *ideově politického profilu*. Bez ohledu na rozdíly ve specifickém zaměření a poslání jednotlivých kulturních časopisů je každý z nich *nástrojem stranického ideového působení na poměrně široké vrstvy čtenářů, na značnou část naší inteligence a studující mládeže*. Redakce nesou plnou odpovědnost za to, jak je linie strany na stránkách časopisů uskutečňována.

Tato odpovědnost je o to vyšší, oč obecnější zaměření mají tyto časopisy, jako například týdeníky *Kulturní tvorba*, *Literární noviny* a *Kultúrny život*. (Náklad těchto tří časopisů dosahoval na konci ledna letošního roku 278 500 výtisků; *Kulturní tvorba* 118 500, *Literární noviny* 133 000 a *Kultúrny život* 33 000 výtisků.) Daný rozbor se opírá především o hodnocení těchto tří týdeníků, částečně i měsíčníku *Plamen*. Třebaže se ostatním časopisům nevěnuje zvláštní pozornost v dílčích analýzách, obecné závěry, které jsou obsaženy ve zprávě, dotýkají se jich neméně.

Je nesporné, že se tyto kulturní časopisy mají vyjadřovat i k závažným a ožehavým politickým problémům naší společnosti. Jde však o to, aby stanovisko, které k palčivým aktuálním politickým problémům zaujímají, bylo zcela jednoznačně v souladu s duchem politiky strany, s usnesením nejvyšších orgánů strany, s úsilím strany řešit tyto problémy a aby napomáhaly straně sjednocovat pracující, posilovat jejich důvěru ke straně a pod vedením strany plnit náročné úkoly. Součástí tohoto úkolu je výchova každého našeho člověka k iniciativě, samostatnému tvůrčímu myšlení, k vysoké individuální odpovědnosti před stranou a společností. Překonávání pozůstatků kultu osobnosti, dogmatismu a myšlenkového konzervatismu, bezpáteřního, neprinciálního jednání vyžaduje aktivní konstruktivní postoj člověka k naší skutečnosti.

Patří minulosti ty doby, kdy se tisk úzkostlivě vyhýbal ožehavým problémům, kdy nejednou jeho učesaná kritika, místo aby šla na kořeny problémů, odváděla od nich pozornost. Strana s touto minulostí již v podstatě skoncovala. Na tom mají významný podíl také ti publicisté, kteří správně pochopili požadavky strany v dnešní době. V tomto směru je třeba i kulturní časopisy *hodnotit kladně*. Jsou tribunou naší socialistické inteligence, již není lhostejno, jak se naše země rozvíjí, jaké jsou výsledky práce lidu, jaké máme úspěchy, či naopak jaké nás stíhají nezdary, v čem jsou příčiny neúspěchů. Kritický postoj je přirozeným projevem tohoto odpovědného zaujetí pro socialismus. Nutno konstatovat, že Kulturní tvorba, Literární noviny i Kulturní život přinesly v minulém roce množství dobrých, podnětných a svěže napsaných článků a jiných příspěvků, v nichž se toto odpovědné aktivní stanovisko naší inteligence obráží.

Časopisy zveřejnily řadu účinných statí, které se zabývaly překonáváním pozůstatků kultu osobnosti a bojem proti dogmatismu. Je třeba ocenit úsilí redakcí o propracování řady ideologických otázek, snahu přispět k řešení vážných problémů, souvisejících s prohlubováním socialistických společenských vztahů, s postavením a prací tvůrčí inteligence v naší společnosti, s výchovou mládeže, se vztahy starší a mladé generace apod. Přes různé nedostatky a chyby, které již byly kritizovány, byly velmi užitečné i ty materiály, které odkrývaly některé žhavé problémy našeho školství a přinesly řadu užitečných námětů k jejich řešení. Časopisy věnovaly nemalou pozornost i některým základním ekonomickým otázkám, otázkám řízení národního hospodářství, úloze vědy a techniky v současné etapě vývoje naší společnosti. Kulturní tvorba téměř v každém čísle věnovala pozornost ekonomické propagandě a uveřejnila k ní řadu zajímavých článků – i když se někdy nevyhnula zjednodušování této problematiky.

Mnoho místa věnovaly kulturní časopisy i historicko-politickým otázkám, zvláště v souvislosti s likvidací pozůstatků kultu osobnosti. Významný v tomto směru byl například článek J. Křena O kultu a historii (Kulturní tvorba č. 21, 22). Řa-

du materiálů k 19. výročí Slovenského národního povstání přinesl Kultúrny život. Některé nesporně přispěly k správnému osvětlení různých souvislostí a historických faktů o vzniku a průběhu Slovenského národního povstání. Objevily se však také hlasy a nesprávná tvrzení, a to nejen v Kulturním životě, podle nichž jako by v uplynulých letech bylo Slovenské národní povstání paušálně znevažováno. Nedostatkem byla i skutečnost, že se nikde nevycházelo z toho, že ústřední výbor naší strany pracuje na přehodnocení některých závěrů IX. sjezdu KSS a že i tu byl v čele úsilí o objasnění historické pravdy.

Bylo by možno dále vyčíslit dlouhou řadu různých publicistických materiálů, rozsáhlejších úvah i krátkých poznámek a glos, které výstižně odhalují palčivé problémy naší společnosti, ukazují na neodkladnost jejich řešení, mobilizují myšlení lidí k energickému překonávání nejrůznějších nešvarů, jež se u nás zahrnily.

Zvláště přesvědčivě vynívají četné prózy, reportáže a úvahy z pera našich předních spisovatelů a umělců, které citlivě vystihují náladu lidí, jejich životní problémy v minulosti přehlížené a které jsou organicky spojeny se společenskou problematikou, s úkoly a cíli, jež staví strana.

Nelze však současně nevidět, že obrodný proces ve vědomí lidí a úsilí důsledně pozitivně řešit složité současné úkoly je *znehodnocováno* jednostrannými, nepromyšlenými články, jež se v jednotlivých kulturních časopisech nezdídka objevují a které jsou dokladem toho, že v práci redakcí kulturních časopisů jsou i vážné mezeře, politické chyby a ideová nejasnost, nasvědčující, že náročnost nových úkolů a politická odpovědnost iniciativní publicistiky v socialistické společnosti nejsou patřičně respektovány. Bohužel, k těmto jevům dochází i po prosincovém zasedání ústředního výboru naší strany.

Stále stoupající čtenářský zájem o některé kulturní časopisy vyžaduje tím odpovědnější přístup redakcí k analýze kritizovaných nedostatků.

Nelze považovat za normální, berou-li kulturní časopisy na sebe úlohu autonomních vykladačů politické linie strany, zvláště když soustřeďují pozornost na důležité vnitrostranické otázky, k nimž nejvyšší stranické orgány vyslovily jasné stanovisko – a přitom víceméně nepřímou, často dokonce v pořouchlých narážkách polemizují s postupem strany i výkladem těchto otázek ve stranických dokumentech. Bylo nemálo článků, kde se tak v loňském roce stalo. Značná část takových materiálů nevyšla jen v důsledku mimoredakčních zásahů; ty v tomto rozboru bereme rovněž v úvahu, neboť dokreslují činnost redakcí i jejich politickou odpovědnost při zařazování článků do novin.

Přitom se autoři takových článků rádi stavějí do pozice tvořivě myslících lidí, útočí obecně na dogmatismus, avšak neanalyzují jej konkrétně, což v nejednom případě vede k tomu, že za konzervativní jsou vydávána i vážná, stranicky principiální stanoviska, zatímco různé velmi problematické, mlhavé a subjektivisticky

jednostranné názory jsou vynášeny jako projevy progresivního myšlení, „svěží závan“, „obrodné“ apod. Úloha kritiky je bagatelizována zejména v těch případech, kdy kritika míří mimo svůj cíl, postihuje jednostranně a negativisticky celou naši minulost, jež je líčena pouze v černých barvách. Současně každý, kdo hájí skutečné a nesporné hodnoty naší nedávné minulosti, je zesměšňován jako „dogmatik“. To vše vede k ideovému matení čtenářů, k posilování bezdůvodných pochybností o správnosti politiky strany, o tom, že strana důsledně uskutečňuje leninský kurs.

Rozbor kulturních časopisů i zpětné posouzení řady materiálů, které nevyšly pro vážné obsahové a ideové chyby, ukazují, že postoj redakcí různých časopisů k plnění stranické linie nelze posuzovat stejně. Nezdravé tendence se projevují silně v Kulturním životě, setkáváme se s nimi však i v Literárních novinách. Ideové nejasnosti i chyby nalzáme na stránkách *Plamene*, *Hosta do domu*, v redakci *Divadla i Výtvarné práce*. Redakci *Kulturní tvorby* se přes veškeré nedostatky vcelku lépe podařilo orientovat se ve složité problematice uplynulého období. Její nesporná chyba byla v tom, že nezařadila principiální stranická stanoviska k nesprávným názorům a tendencím, které se v různých časopisech projevily.

O nezdravých jevech kriticky hovořil s. A. Novotný na zářijovém zasedání ÚV, byly podrobeny rozboru na prosincovém zasedání ÚV, které jednalo o ideologických otázkách, s některými články kulturních časopisů polemizovaly stranické listy.

V redakčních radách sice bývá vyjádřen občas nesouhlas s některými články, nedostatky těchto článků jsou však tolerovány z obavy, aby nedošlo k recidivám administrativního zasahování, a co je zvláště znepokojivé a neúnosné, ze strachu, aby veřejná polemika nezařadila toho, kdo s nesprávnými názory nesouhlasí, mezi „dogmatiky“, čímž by byl na takového kritika vržen stín podezření, že touží bezmála po návratu poměrů z doby kultu nebo, že sleduje zisté zájmy, které kryje svou „služebností“. Tak se vytváří atmosféra podporující bezzásadovost, znemožňující i svobodnou výměnu názorů, tvůrčí myšlenkový kvas na základech marxismu-leninismu. Překonat tento stav, to by měl být jeden z prvních úkolů komunistů v redakcích kulturních časopisů, k tomu musí také vést stranické řízení těchto časopisů.

Nač především soustředit pozornost, může vyplynout jen z rozboru nedostatků v minulém roce i v současnosti. Překonání těchto nedostatků je ovšem úkol svou podstatou pozitivní, vyžaduje otevřenou polemiku, aktivizaci celého ideologického aktivu strany na kulturním úseku.

Všeobecně základním nedostatkem je *zúžené pojetí boje proti dogmatismu a kultu osobnosti*. Tento boj je chápán jednostranně, jako „úctování“ s minulostí, jako prostá její negace. K určení kritéria nedogmatického postoje má dostačovat odsouzení kultu. Pro skutečného marxistu však kritika minulosti – byť sebepronikavější –

může být pouze východiskem k aktivnímu řešení současných problémů, předpokladem střízlivé, konkrétní analýzy daných poměrů.

Kritériem nedogmatického postoje je především schopnost pozitivně řešit vyvstávající problémy a aktivně napomáhat při přetváření skutečnosti v duchu socialistických idejí.

Je na místě zdůraznit v této souvislosti, že odpovědný přístup žádá strana nejen od těch, kdo určité jevy kritizují, ale i od těch, kdo tuto kritiku hodnotí. Každý, kdo prosazuje novou věc, riskuje obvykle, že ne všude bude pochopen. Odmítnutí kritiky by nikdy nemělo vést k bagatelizaci upřímného úsilí řešit určitý problém, třeba ne zcela úspěšně. Na druhé straně nemá mít při hodnocení práce slevu ten, kdo si prsty nepálí, což ovšem nemůže být důvodem k omlouvání či tolerování nesprávných názorů.

V kulturních časopisech vyšlo nesporně množství článků, které svědčí o správném chápání činorodého úsilí strany vyrovnat se s pozůstatky dogmatismu a s jeho soudobými projevy. Ukazuje se, že když jsou psány se znalostí věci, bez postranní demagogie, mají jednoznačně pozitivní smysl. Jako příklady je možno uvést z loňského Kulturního života: Záznamy od soudruha J. Špitzera (č. 26 a 27), interview se soudruhem dr. Colotkou o socialistické zákonnosti, soudech apod. (č. 30) i některé další články. V Kulturní tvorbě byly rovněž publikovány takové materiály, např. věcná a zasvěcená beseda o nepříznivé situaci v polygrafickém průmyslu apod. Přitom vedle článků, v kterých se autoři snaží objektivně analyzovat naši minulost i současnost, uveřejňuje se i řada statí s velmi silnými nihilistickými tendencemi, s paušální negací. Zároveň je však nutno říci, že jen velmi vzácně se objevují takové úvahy, v nichž by dogmatismus nebyl jen skloňován, ale skutečně odhalován ve své podstatě, a v nichž by se ukazovala cesta k jeho překonávání, jako je tomu např. v článku soudruha P. Karvaše, uveřejněném v prvním letošním čísle Literárních novin.

Na stránkách kulturních časopisů je všeobecných úvah o dogmatismu poměrně mnoho, zejména Kulturní život je uveřejňoval v podstatě pravidelně, v některých číslech dvě, tři i více najednou. Vezmeme-li však články typu nedávného úvodníku Kulturního života od K. Minárika Především myslet (1964, č. 5), jímž reaguje na prosincové plénum ÚV, musíme konstatovat nejen to, že se v nich boj s dogmatismem vede zcela papírově a neplodně, bez ohledu na naléhavé úkoly strany na ideologickém úseku. Uvedený článek je nadto zcela dezorientující, neboť pod záminkou protidogmatického boje reviduje některé základní myšlenky marxismu: o vztahu mezi třídně sociálními konflikty, třídním bojem a společenským pokrokem, mezi praxí a teorií. Podle K. Minárika Marx pod vlivem „jevových skutečností“ feudalismu (a podobně prý později i Lenin částečně podlehl jevovému tlaku ruské společnosti) příliš akcentoval sociálně třídní konflikty, což prý později, jakmile

nastal ústup od „myslitelské složky marxismu“, vedlo k deformacím. Scholastická manipulace se „sociální“ a „gnoseologickou“ složkou marxismu slouží autorovi nakonec k tomu, aby postavil tzv. „myslitelskou“ složku nad „sociální“ a aby vlastně odmítl učení marxismu o třídním boji a diktatuře proletariátu. Autor úvodníku razí revizionistickou myšlenku, že arénou „zlidšťování“ a pokroku není třídní boj a socialistická revoluce, ale technická revoluce. Závěr článku vzbuzuje nutně dojem, že cesta k překonání dogmatismu nebyla dosud nastoupena, že dosud u nás neexistují podmínky pro tvořivé myšlení. Vyústění článku nezle hodnotit jinak než jako *nezastřený projev liberalistických tendencí*.

Je pozoruhodné, že redakce Kulturního života neotiskuje tento materiál (když už ho vůbec publikuje, podobně jako řadu jiných, z nichž nejzmatenější byly např. články Andraščíka a Rašly kritizované ve stranickém tisku) jako diskusní článek. Ačkoli v témž čísle pohotově reaguje na dopis čtenářky kritizující povídku J. Blažkové a výslovně vyjadřuje svůj nesouhlas s tímto dopisem, mlčí k článkům s tak závažným, a k tomu chybným ideovým zaměřením. Jde o zřejmé ztotožnění redakce s těmito názory, hlásajícími liberalistické a revizionistické tendence, neboť lze těžko předpokládat, že by nebylo v silách redakce – uveřejnila-li již pochybné články – přinést jejich kritiku.

Povrchní, subjektivistický přístup k závažným problémům našeho života je neomluvitelný tam, kde je spojen s kritikou práce strany a zpolštělým výkladem leninských principů, který je v rozporu s linií strany. Jde zejména o výklad otázek demokratického centralismu, socialistické demokracie, postavení člověka ve společnosti a jeho včlenění do soustavy společenského řízení, o otázku svobody a kázně atd. Nelze považovat za normální zjev, jsou-li tyto otázky, bezprostředně se dotýkající práce strany, v kulturních časopisech vysvětlovány jinak než stranickými orgány. Možno připomenout úvahu D. Pokorného v Literárních novinách v loňském roce, v níž je stranická kázeň vysvětlována jen jako výsledek uvědomělosti a zcela se přehlíží moment podřízení menšiny většině, bez něhož žádná revoluční organizace, má-li postupovat jednotně, nemůže existovat. Tím ovšem správná myšlenka – zdůraznit předpoklady kázně, jež se musí budovat na uvědomělosti a důvěře – vyznívá jednostranně, a vezmeme-li konkrétní situaci, za níž článek byl psán, na podporu anarchizujících tendencí.

Nedostatky, o nichž je řeč a které možno charakterizovat jako *jednostrannou re-agenci na chyby kultu a dogmaticko-sektářské přehmaty, nelze brát odtrženě od celkové ideologické práce strany. Zejména souvisí s neuspokojivým stavem rozvíjení teorie ve společenských vědách, jmenovitě ve filozofii*. Zrcadlí teoretickou neujasněnost v mnoha elementárních otázkách, které jsou v souvislosti s kritikou dogmatismu přehodnocovány.

Příkladem povrchnosti tohoto „přehodnocování“, které je svého druhu trestem za nedostatky v teoretickém rozvoji, jsou statě E. Löbla O dogmatismu v politické ekonomii (Kulturní život), jež byly zamýšleny jako základ rozsáhlejší diskuse na uvedené téma. Tragické vyřazení autora z občanského života a aktivní práce na mnoho let způsobilo jeho izolaci i od vývoje ekonomické vědy a hospodářské praxe. Uveřejněním článků s. Löbla redakce Kulturního života kompromitovala svého autora u odborné veřejnosti, zatímco u filozoficky a ekonomicky méně vyspělých čtenářů vyvolala falešný dojem „revoluční smělosti“ a „progresivity“ jeho myšlení.

Ohlas u čtenářů dosvědčuje, že zejména nejpochybnější části statí, v nichž se naivně navrhuje odmítnout dosavadní pojmy ve vědě a nahradit je novými, aniž je učiněn sebemenší pokus o vědecké zdůvodnění takového návrhu, byly přijímány některými lidmi jako doklad tvůrčího vztahu k marxismu. Stejně pojem „neodogmatismus“, použitý v těchto statích, je mlhavý a nedomyšlený; výslovně žádá odmítnout nejen Stalinovy poučky, ale také jakékoli odvolání na Marxe. Pozice E. Löbla v otázce existence objektivních společenských zákonů, jež jsou předmětem vědeckého studia, nebo např. v hodnocení kritérií, jimiž marxismus odlišuje jednotlivé společenské řády, je revizionistická a jeho výklad otázek by diskusi u nás násilně vrátil do období minulého a začátku našeho století, kdy o těchto otázkách marxismus polemizoval s bernsteinovským neokantovstvím.

Ještě závažnějším a problematičtějším příkladem jsou recenze knihy K. Kosíka Dialektika konkrétního. Tato kniha oprávněně vzbudila pozornost. Je uceleným souborem statí, které se dotýkají aktuálních otázek filozofie a které jsou jednoznačně zaměřeny proti vulgarizacím a zjednodušování, proti dogmatismu. Jsou v ní velmi problematičné pasáže, jejichž kritika může být vedena jen s hlubokou znalostí materialistické dialektiky, zejména pokud jde o marxistický výklad kategorie praxe. Od kulturních časopisů lze těžko očekávat, že přinesou odborné kritiky, které by hlouběji analyzovaly náročnou filozofickou studii. V těchto časopisech se však pohotově objevily jednostranně pochvalné recenze. V nich se znovu vyzvedávalo odtrhávání ideologie od „vědeckého myšlení“, odtrhávání vědy od tzv. „falešného vědomí“ každodenní praxe, které je základem koncepcí okázale pohrdajících praktickou ideologickou prací strany; ta je paušálně kladena na roveň „mytologizacím“ a „fetišizacím“ buržoazních ideologů a politikářů, náboženství apod.

V tomto duchu je například napsána rozsáhlá recenze Vl. Blažka, uveřejněná v Kulturním životě 9. 11. 1963, příznačně nazvaná Člověk uprostřed světa, člověk proti mýtu. O politice strany a ideologie píše se v ní zcela nepokrytě jako o „mystifikujícím systému“, který hrál „úlohu hlídacího psa“. Marxovu metodu napadl podle Blažka „bacil mystiky“, který způsobil, že „stranická ideologie byla jednou z forem moderní mytologie“. Kosíkova kniha je pro něho důkazem, že překonáme „križi marxismu“, že i u nás vznikly „zárodky moderního marxismu“, a to „v konfliktu

zbyrokratizované a strnulé ideologické disciplíny s revoluční Marxovou metodou“. Blažkovy Poznámky ke knize K. Kosíka jsou typickým projevem nadneseného snobství intelektuála, který spekulativně odsuzuje „nízkou a podlou praxi“, volá po „revoluční praxi“, kterou konstruuje ve své hlavě a podle své konstrukce kritizuje vše okolo sebe. Jeho poznámky (uveřejněné bez stanoviska redakce a bez jakéhokoliv kritického ohlasu) jsou ilustrací mentorského postoje a nedůvěřivosti vůči straně, jejich autor nebere zřetel na nic pozitivního v minulosti, nebere v úvahu ani to, co strana dělá v posledních letech, čeho jsme dosáhli v obnově leninismu. Pro něho marxismus není nástrojem strany (v takovém případě by byl „mystifikujícím systémem“), není pro něho ideologií dělnické třídy (v takovém případě by se stal „falešným vědomím“), ale záležitostí několika intelektuálů, kteří nemají-li propadnout subjektivismu, musí stát nad praktickým děním.

Třebaže ostatní recenze Kosíkovy knihy nejsou natolik extravagantní jako Poznámky ... V. Blažka, nesou se v podstatě tímž směrem, jsou napsány ve stejném duchu.

Násilné *odtrhávání ideologie a vědy v marxismu* bylo kritizováno ústředním výborem strany již v roce 1957, a to zejména u I. Svitáka. Týž autor se však dnes pokouší využít liberálního postoje redakcí kulturních časopisů a znovu přichází s kritizovanými názory, které lze těžko označit jinak než jako názory revizionistické. Poslal např. redakci Kulturního života rozsáhlý článek (49 stran) o úkolech filozofie, který byl pozastaven. Svitákovi jde o to, aby filozof, jak píše, nebyl „sluha“, „nádeník vymyšlených zákonitostí a diplomovaný šašek, který předstírá hloubku ducha vědy tam, kde se šklebí propast bezduchosti“. Za tímto požadavkem – který Sviták staví tak, jako by strana vyžadovala od filozofů nekritické posluhování a bezduché papouškování obecných pouček – je neskrývaná snaha odtrhnout „vědecky myslícího“ člověka od člověka „špatné praxe“, jíž se rozumí činnost strany; ta se v podání Svitákově redukuje na byrokratické řízení, umlčování hlasů, na omezení kritiky („kritiky, která trhá holuby a nechává v klidu supy“) atd.

Demagogie článků tohoto typu spočívá v tom, že paušalizuje některé neblahé jevy, které dosud u nás existují, a nepřímo činí stranu nejen zodpovědnou za tyto jevy, ale přímo viníkem. Nejen nekvalifikované a krátkozraké zásahy, ale jakékoliv zasahování strany v oblasti vědy a kultury, tj. stranické řízení těchto oblastí, se v nich odmítá a prohlašuje za „pozůstatek“ kultu, za byrokratismus.

Je kupodivu, že redakce, které podobné články dávají do tisku, odpovědněji nezvažují objektivní dosah takových článků, jež těžko lze pochopit jinak než jako *projev opozice proti politice strany*.

Mimořádnou pozornost věnují kulturní časopisy výkladu stranické politiky v oblasti kultury a vědy. I zde se do popředí dostávají *ideologické aspekty, např. vztah*

mezi hodnotami všelidskými a třídním bojem, mezi přejímáním kulturních hodnot a bojem s buržoazní ideologií. Také tu je nutno překonávat neplodné dogmatické koncepce, které bránily pozitivnímu obohacování marxismu a naší kultury skutečným duchovním bohatstvím, vytvářeným pokrokovou inteligencí v kapitalistickém světě. Redakce kulturních časopisů správně chápou, že je nezbytné rozvíjet kontakty a diskuse jak s představiteli komunistické inteligence kapitalistických zemí, tak se všemi progresivními lidmi Západu. To může jen prospět tvůrčímu rozvíjení našeho myšlení. Rozvoj styků vyžaduje intenzivní ideologickou konfrontaci. Současně nutno čelit různým liberalistickým představám a nekritickému přejímání nemarxistických názorů.

Kulturní časopisy však v podstatě mlčí o liberalistických tendencích, přehlížejí je, a tak je fakticky tolerují, nemluvě již o tom, že jim v nejednom případě dávají publicitu. V tom směru neberou na vědomí závěry XII. sjezdu naší strany. Ukazuje se, že nebezpečí dogmatických zkreslení v kulturních časopisech je vcelku doceněno, velmi často se však nechápe, že jejich překonání je možné jen při současném boji s liberalistickými představami. Obě uvedené krajnosti absolutizují určité stránky, obě jsou nesprávné, vzájemně se podmiňují, a proto boj s jednou je nepředstavitelný bez boje s druhou.

Nepochopení a hrubá vulgarizace se projevuje např. v *pojetí třídního postoje* v dnešní době, který je apriorně vydáván za škodlivý projev sektářství a subjektivismu. (Např. úvodník *Kulturního života* Humanismus politický a poetický od F. Andraščíka, kde se dochází k absurdnostem a ve kterém se autor zřetelně distancuje od marxismu). V jiných článcích tím, že se zvýrazňují pouze všelidské hodnoty a třídní hlediska se uvádějí jen v podobě vulgárního zkreslování, vytváří se nesprávný obraz o celé problematice. Tak např. vyznívá i článek I. Klímy, uveřejněný před časem jako úvodník *Literárních novin*. Nesprávně se v něm hodnotí rovněž současná etapa našeho společenského vývoje, jako by všelidový stát u nás byl již plně vytvořen.

Rovněž pokud jde o mimořádně závažný problém, *otázku boje s nepřátelskými ideologiemi*, jsou v kulturních časopisech uveřejňovány články nebo projevy, které k ujasnění této otázky nepřispívají. Jsou to například poznámky a narážky v řadě článků A. J. Liehma v *Literárních novinách* i v *Plameni* a také materiály, speciálně věnované této otázce: např. diskuse o mírové koexistenci a boji idejí v 1. čísle letošního *Plamene*. V těchto článcích a vystoupeních se zdůrazňuje takřka výhradně názorová výměna, přátelské diskuse, přejímání hodnot. To je pochopitelné, zejména vezme-li se v úvahu ta konkrétní situace v minulosti, kdy ideologický boj byl chápán jako uzavřenost před názory a kdy se polemizovalo bez znalosti názorů protivníkových. Avšak kritika sektářského pohledu, který ochuzoval marxismus a brzdil jeho rozvoj, neznamená, že ideologický boj má být chápán tak, jako by sku-

tečně bylo možno marxismus s buržoazními ideologiemi smiřovat. Mezi pravdou a lží není smíru. Vykládat mírové soužití jako etapu diskusí a výměny názorů mezi marxisty a buržoazními ideology a současně mlčet o existující ideologické diverzi nepřátel komunismu, o nutnosti ofenzivněji čelit propagaci politicky dezorientujících protikomunistických idejí a nedopouštět ji, je přinejmenším nezodpovědná naivnost. Zdá se, že to v některých redakcích kulturních časopisů plně nechápou. Zejména v dnešní době je nutno zdůraznit kritický vztah, který k buržoazní ideologii máme, který ovšem nikterak nemusí být v rozporu se seriózností kritiky a s obohacováním o skutečné kulturní hodnoty. *Aby takové obohacování bylo vůbec možné, musíme vést ostrou demarkační čáru mezi marxistickou ideologií a třídně omezenou apologetikou buržoazních pořádků.*

Nic nemá společného s rozvíjením marxismu například taková interpretace A. Camuse, kterou podává I. Sviták ve svých článcích ve Světové literatuře a v Plameni, nebo M. Gregorová v Kulturním životě č. 30 ve stati s příznačným titulkem O rehabilitaci A. Camuse – revolucionáře (a jiná interpretace u nás neexistuje!), v níž se zamlčuje protikomunistická politická pozice Camusova, opřená o jeho odpor k socialistickému státu v jakékoli podobě a k veškerému násilí, včetně revolučního. Tím, že tento rozbor Camusovy pozice chybí, tím, že se zdůrazňuje jen jeho existenciální humanismus, stavěný proti humanismu socialistickému, nejenže se zkresluje objektivní význam Camusova díla a ustupuje od jeho marxistického hodnocení, ale současně se vydává jeho maloměšťácko-individualistická revolta za příklad humanistického postoje.

Konečně u Svitáka tato pozice nepřekvapuje. V článku Filozofie člověka nebo věda o člověku (Literární noviny 1963, č. 6) se dívá na marxismus jako na jednu z filozofických a sociologických škol; marxismus fakticky rozřezuje v antropologii, která má svá předchozí stadia v náboženství a ve všech učeních, v nichž centrem je člověk. Marxismus jako revoluční ideologický nástroj dělnické třídy pro něho existuje pouze jako terč pro rádobý duchaplné výpady.

Již jsme naznačili, že uváděné ideové chyby a zmatky v kulturních časopisech jsou do značné míry odrazem stavu na našich společenskovedních úsecích. To se konečně zrcadlí i v tom, že tyto nesprávné názory zůstávaly v podstatě bez odpovědi jak v kulturních, tak odborných vědeckých časopisech. Touto problematikou se však ideologická komise bude zabývat v jiných připravovaných rozborech. Nesporné je, že stranicky osvědčení pracovníci společenských věd by měli mnohem lépe a více než dosud pomáhat vši naší publicistice vytvářet správné zaměření veřejného mínění.

Z dosavadních závěrů nikterak nevyplývá, že problematické články, kritické a diskusního charakteru, nemají být v žádném případě zveřejňovány. Redakce musí

však vždy odpovědně zvážit, co taková *diskuse* přinese, jaký bude její smysl, a musí usilovat o seriózní závěry, aby v základních otázkách bylo jasno. Je na čase skoncovat s názorem některých redaktorů, že diskuse plní svůj účel, tlumočí-li čtenáři svůj názor. To by bylo velmi málo; diskuse musí vyjasňovat, a ne zatemňovat a zkreslovat problémy. Dokladem takového zkreslování je nedávné vystoupení M. Hübla na stránkách Literárních novin (č. 12, 1964). Autor pronáší nanejvýš pochybné soudy o řadě historických faktů se suverénní jistotou, ale bez solidní argumentace a bez odpovědného historického přístupu. (Obdobná argumentace a obdobný přístup se v pracích téhož autora objevily už v období kultu osobnosti – ovšem zaměřeny opačným směrem.) Přitom jde o fakta vážného politického dosahu, která byla předmětem protikomunistické lčitace buržoazních stran jak již před válkou, tak ještě v letech 1945–1948.

Diskuse je třeba otevírat a řídit tak, jak už bylo řečeno na prosincovém zasedání ÚV; je velkou slabostí našeho tisku, že takových kvalifikovaných diskusí u nás je dosud málo, a pokusy o ně nejsou dosud uspokojivé. Zejména v kulturních časopisech bývají diskuse fragmentární a především značně jednostranné; jindy zase se vedou tak, jako by v diskusích mělo jít o prostou výměnu názorů, a nikoliv o objasnění určité problematiky a o vítězství pohledu pravdivého nad zkresleným. Kulturní tvorba, a zvláště pak Literární noviny i Kulturní život velmi často nechaly diskuse otevřené.

Skutečnost, že absolutní jednoty všech bez výjimky nelze dosáhnout, že snaha o to vede k formálnosti, nesmí znamenat, že se máme zříkat úsilí o jednotná hlediska a společný postup na základě leninsky pojaté ideové jednoty. Proto také nelze schvalovat živelnost diskusí, které nejen nejsou zaměřeny k takto pojaté jednotnosti, ale vedou obvykle, nerespektující úroveň čtenářů, k destrukci hodnot, a tím, že neodpovídají na nadhozené problémy, míjejí se cíle.

Není normální, je-li diskuse pojata tak, že se v ní od počátku přitakává jednomu názoru, přičemž „opoziční“ názor je spíše terčem útoků. Tak tomu např. bylo v diskusi, kterou uspořádaly Literární noviny k článku R. Seluckého. Rovněž diskuse k článku M. Jodla o sociologii (Literární noviny), kterou uzavřel sám autor – nikoliv tedy redakce! –, aniž se vypořádal s kritizovanými názory (podle Jodla brání rozvoji sociologie „ideologický“ moment, stranickost, k níž se na závěr hlásí jen proklamativně), nedosáhla svého výsledku. Podobně postupovala redakce Kulturního života při diskusi k článku J. Roznera Dynamika socialistického vývinu. V závěrečném slově J. Rozner diskusi uzavřel tak, že v podstatě zopakoval své názory. To je ovšem příliš jednoduché hledání pravdy. Redakce se nemohou zbavovat odpovědnosti, kterou za výsledek diskusí nesou.

Největší slabinou diskusí v kulturních časopisech je však stále přílišná všeobecnost; esejistické mlhoviny svádějí k slovíčkářským sporům, ke vzniku různých

pseudoprobémů, které jsou vyvolávány neznalostí nebo zaujatostí. Tento nedostatek je v některých redakcích úspěšně překonáván především besedami, jejichž záznamy jsou obrazem situace na určitém konkrétním úseku našeho života.

Jak ukázala praxe, zastihl vývoj po XII. sjezdu KSČ mnohé komunisty v kulturních časopisech, zejména v tisku uměleckých svazů, málo připravené k naléhavým úkolům ideologickým i politickým. Tato nepřipravenost byla signalizována už v období příprav XII. sjezdu malým podílem tohoto tisku v celonárodní diskusi. Spíše v něm vládlo opatrnickví, nechuť k aktivnímu řešení problémů a celková pasivita. Nelze říci, že by kulturní časopisy a tisk uměleckých svazů přinesly v tomto období nějaké závažné podněty ať už z oblastí nejvlastnějších, tj. oblastí umění a kulturní politiky, anebo i z jiných oblastí našeho života.

Tuto nepřipravenost potvrdil i další vývoj. Kulturní časopisy přinesly po XII. sjezdu sice řadu podnětných článků, ovšem tato podnětnost byla často oslabována tím, že se na stránkách kulturního tisku jako celku dostatečně neprojevovalo pevné a stranicky vyhraněné stanovisko.

V naší společnosti je vedoucí silou komunistická strana, která všechen lid sjednocuje k rozvoji socialistické společnosti, jednotně vychovává pracující a zejména mladou generaci v duchu komunismu. Není možné, aby jednotlivé úseky ideologické práce postupovaly roztržštěně a v protichůdných směrech, aby linie strany měla rozdílný, rozporný výklad. Myšlenkové třibení a svobodná výměna názorů na základech marxismu-leninismu není samoúčelným pěstováním a prohlubováním názorových rozdílů, jež musí stranická ideologická práce vhodnými způsoby především v zásadních soudružských diskusích překlenout. Tento cíl názorové výměny měly by mít neustále na zřeteli i kulturní časopisy. Tyto časopisy musí soustřeďovat kolem svých redakcí zdravé síly naší inteligence a rozhodně čelit snahám některých jednotlivců využít stránek těchto časopisů k šíření názorů, které jsou ve zjevném rozporu s politikou strany.

Ve 40. čísle Kulturního života měl vyjít např. článek Ani diletanti, ani ignorantí s touto platformou: „Nuže, nám technikům už také nestačí jen se dívat a radostně přihlížet, jak nám naši literáti klestí cestu. Musíme se přidat k nim. Jejich kolbiště je i naším kolbištěm, jejich cesta za světlem je i naší cestou. Snad jen překážky na této cestě máme zvláštní...“ Tedy ne se stranou, a tím méně pod jejím vedením, ale...?

Nelze nevidět, že samospasitelné tendence (v jistém směru se projeví i v programovém prohlášení Kulturního života z 29. 6. 1963 Od slov k činům) jsou vedeny nedůvěrou ke straně, jsou popřením její vedoucí úlohy a hegemonie dělnické třídy. „Výroky politiků“, odpovídal např. Milan Hamada na dotaz redakce Kulturního života pro jeho vánoční anketu o významu III. sjezdu čs. spisovatelů, „mají

omezenou platnost. To, co oni nevědí a nemohou vědět, mohou a musí vědět např. umělci. Každou politiku třeba humanizovat. Umělec ať nepolitizuje, ať humanizuje. Mnoho je soudců, málo zodpovědných. Mnoho je bojovníků, málo lidí. Význam a smysl sjezdu vidím v rozmnožování těch druhých.“

Je politováníhodné – a netýká se to zdaleka jen tohoto článku –, že pasáže vytyčující tak falešně protiklady neupraví sama redakce, že riskuje nebezpečí nabýt pověsti opozičnosti vůči současné politice strany. Není třeba ani zvlášť dokazovat, že podobné snahy vystavovat do popředí určitou skupinu inteligence, a to proti straně, jsou v rozporu s myšlením a cítěním drtivé většiny samé inteligence.

Znepokojivé je nejen to, že se na stránkách kulturních časopisů projevují takovéto liberalistické tendence, že se v některých člancích upouští od stranického hlediska v hodnocení základních otázek našeho života, ale dnes zvlášť ještě ta skutečnost, že stranická kritika – shrnutá na prosincovém plénu ústředního výboru – není zcela pochopena a přijata právě tam, kam byla namířena, že naopak liberalistické projevy jsou nadále ztotožňovány s tvůrčím rozvojem marxismu-leninismu, faktická destrukce hodnot považována za jejich hledání a ověřování, vážné nedostatky za zcela nezbytné omyly, plynoucí z pozitivní tvůrčí aktivity.

Příkladem může být odpověď na kritiku ústředního výboru v úvodnicích soudruha P. Števěcka v Kultúrném životě z ledna 1964. V referátu na prosincovém plénu se jasně hovořilo o politické neodpovědnosti redakce Kultúrného života a tato neodpovědnost byla dostatečně doložena. Avšak šéfredaktor Kultúrného života nepovažoval za nutné vyslovit se k této kritické výtce, a pokud se zmínil o chybách redakce, kvalifikoval je pouze jako nedostatky plynoucí z pozitivní nadměrné aktivity. Tím fakticky odmítl kritiku, o čemž navíc svědčí i další články Kultúrného života uveřejňované jako základní materiály.

Tento postoj plyne z nepochopení politického nebezpečí liberalistických tendencí, z jejich nesprávného hodnocení (v článku K. Minárika, o němž již byla řeč a který rovněž má být odpovědí na závěry prosincového pléna ÚV KSČ, jsou tyto tendence fakticky považovány za jediný předpoklad rozvoje našeho myšlení a důsledné likvidace kultu osobnosti). Ve skutečnosti jsou liberalistické tendence scestné nejen tím, že oživují dogmatickou reagenci a ztěžují pochopení škodlivosti dogmatismu, ale především proto, že mobilizují různé negativní živly v naší společnosti a dezorientují poctivé bojovníky proti dogmatismu a oportunistu, kteří pod vedením strany skutečně usilují o rozvoj našeho hospodářství, kultury a vědy, o rozvoj celé naší společnosti.

II.

Jedním z vážných důsledků živelného nastolování problémů politické, společenské nebo ideologické povahy je skutečnost, že v kulturních časopisech bylo poměrně málo místa věnováno konkrétní problematice jednotlivých oblastí umění (to se týká zejména Literárních novin, ale i Kulturního života). Redakce přecenily své síly a možnosti, nevymezily si vždy správně své místo a úlohu po XII. sjezdu naší strany. Nedostatek jasné marxistické koncepce kultury i projevy nepochopení kulturní politiky strany se přirozeně projeví i v nejlustnější sféře kulturních časopisů, tj. v oblasti umění a umělecké kritiky.

Základním projevem tohoto faktu jsou pokusy znovu nastolovat otázky o *společenské úloze umění, o vztazích umění a ideologie* a s tím spojená snaha stavět umění mimo stranu a její ideologii, jak se již o tom hovořilo na prosincovém zasedání ústředního výboru naší strany. Tyto závěry lze doložit celou řadou dalších příkladů. Připomeňme alespoň dva.

První z nich je stať J. Grossmanna *Proměna divadla?* (Literární noviny č. 37). J. Grossmann v nové situaci poněkud jinou formou opakuje své staré názory, které publikoval po roce 1956 a které tehdy vyvolaly prudkou diskusi (ani tehdy ovšem nebyl příliš nový, protože navazoval na to, co psal a tiskl do roku 1948). Jsou to názory na realismus, na vztah umění a politiky, umění a ideologie. Úvahy o divadle malých forem zahajuje úvodní pasáží, kde zcela jednoznačně říká:

„Ideologický přístup, aby mohl být tím, čím býti má – musí mířit k zobecnění, k přehledné zkratce; umělecký přístup naopak míří ke konkretizaci a k intenzifikaci skutečnosti. Specifikace obou přístupů nemusí vést k zásadnímu rozporu, jak se domnívala tato kulturněpolitická koncepce, která každý smělejší pokus o interpretaci skutečnosti jemné, nuancovaně konkrétní a nezařaditelné bezprostředně do ideologického schématu podezírala z apolitičnosti.“ Grossmann zde bojuje proti vulgarizaci vztahu mezi uměním a politikou, uměním a ideologií, za logičnost závěrů. Praxe ukazuje cosi jiného. Nehledě na prostoduchou invektivnost závěrů, je metafyzičnost protikladu ideologického a uměleckého přístupu nejen zcela očividná, ale i absurdní. Neboť ať umělecký přístup jakkoliv usiluje o konkrétno, vždy nese v sobě zobecňující rys, který uměleckému dílu vdechne jemu vlastní smysl. To je fakt, který respektuje už klasická estetika a který moderní umění jen a jen znovu potvrzuje. Není však jím formulovaný protiklad ideologie (pouze zobecňující) a umění (pouze konkretizující) příkladem zřejmé vulgarizace? Nevyjadřuje právě tato falešná antinomie objektivní pokus odtrhnout umění (v tomto případě divadlo) od progresivní ideologie, zbavit je jeho pokrokové společenské funkce?

Nelze přece popřít, že umělecké dílo je výrazem umělcových představ a názorů, které si o sobě, o svých zájmech, podmínkách své existence, své budoucnosti,

své svobody, prostě svého bytí vytvoří jako příslušník určité společenské skupiny, třídy. Vymknout se z ideologie nelze právě tak, jako se nelze zbavit společenských vztahů, vyvázat se z politiky. Ideologie zůstává ideologií, i když popírá samu sebe, političnost zůstává političností, i když se tváří jako apolitičnost.

Docela nedávno tvrdí Přemysl Blažiček v Hostu do domu (Básník kouzla zba-vený, Host do domu č. 3), že studie o společenském dosahu uměleckého díla může být prací jen o okrajové problematice umění. Vychází-li kritik při posuzování literatury z jednoty ideje (Blažičkem vysmívané společenské progresivity) a jejího uměleckého tvaru, znamená to podle názoru P. Blažička, že skutečná problematika uměleckého díla zůstala před ním pevně uzamčena. Škoda že Blažiček neukazuje konkrétně svůj přístup, svá kritéria. Ale i tak dostatečně prozrazuje, že abeceda literární teorie zůstala uzamčena jemu.

To, co má v těchto spekulacích ještě zdání teoretických úvah o umění, v jiných vystoupeních je očividně ztrácí a nahrazuje požadavky a soudy neslučitelnými se zásadami a politickou linií strany. Ivan Sviták ve svém karlovarském vystoupení o divadlech malých forem, jež mělo být otištěno v časopise Divadlo, tak učinil už zcela jednoznačně. V odstavci „Malé formy a velké činy“ vychází z některých sporných zásahů vůči malým scénám, aby v rozporu s faktickým našim pozitivním vztahem k těmto scénám odmítl stranické řízení vůbec. Neboť podle něho – jak už o tom byla ostatně řeč v oblasti filozofické problematiky – nemůže být řízení jiné než byrokratické. Logika, kterou Sviták tentokrát své stanovisko zdůvodňuje, je skutečně pozoruhodná. Píše: „... malá divadla mohou vše, protože lidé mohou vše.“

Právě tyto okolnosti, tyto názory a hlediska způsobily, že vcelku pozitivní nástup kulturní a umělecké fronty k řešení závažných ideových otázek po XII. sjezdu byl částí naší kulturní publicistiky zaváděn nesprávným směrem. Zde je také ko-neckonců kořen toho, že *umělecká kritika je charakterizována chaosem kritérií*, že má převážně jednostranně a formálně estetizující charakter.

Stačí otevřít například Literární noviny č. 49 z minulého roku na stránce devět. Na této dvojstránce jsou recenze románů. Přirozeně že se navzájem liší. Nikoliv však osobitostí pohledu, ale rozdílnými kritérii. Zatímco M. Jungmann uplatňuje vůči Ptáčnickovu románu vysoká ideově estetická kritéria, Petříčkovu hodnocení Tomanova románu nemíří k podstatě a nemůže přirozeně postihnout skutečné hodnoty díla. Jestliže v minulosti se kritik zaměřoval ve svých soudech převážně jen na ideový obsah, v něm viděl jediné kritérium uměleckého díla a zapomínal na jednotu obsahu a umělecké formy, dnes je situace často právě opačná. Vždyť nejde jen o dvě náhodně zvolené recenze. Velmi symptomatickým příkladem je i polemika okolo Karvašovy Jizvy. Ponecháme-li stranou osobní rysy této polemiky, pak je nesporné, že nerudný postoj ke Karvašovu dramatu pramení z nedocenění myš-

lenkového a politického obsahu této hry. Takových příkladů by bylo možno uvést více. (O některých se již hovořilo na prosincovém zasedání ústředního výboru.)

Vratkost kritérií, kterou konstatujeme, není ovšem jen věcí autorské individuality. Zasahuje-li do principiální otázky, je také věcí redakce. Ona rediguje příspěvky, které tiskne. Musí se hodnotit z hlediska jasné, stranické koncepce umění. Není proto náhoda, že literární kritika má především recenzní charakter. Kulturním a literárním časopisům chybějí souhrnné stati. Pro časopisy, jako jsou např. Literární noviny a Kulturní tvorba, je to forma neobvykle důležitá. Syntetická stať, úvaha, esej, může vysvětlit mnohé, co zůstalo v jednotlivých recenzích nedořešeno, a vůbec má daleko větší možnosti pro souhrnné posouzení uměleckého díla nebo vývojových tendencí, pro hlubší analýzu a širší syntézu. Taková stať může – i v jistém smyslu musí – daleko výrazněji vyjadřovat jak stanovisko autora, tak i postoj redakce. Jinak krátkodeché recenzentství staví jednotlivá díla jen jakoby vedle sebe a nečiní dokonce ani nutné rozdíly mezi tvorbou původní a přeloženou.

Zmíněné rysy se netýkají přirozeně jen literární kritiky. Podobný rys je možno vidět i v kritické části Výtvarné práce (1963, č. 15–16). Redakční recenze výstavy M. Medka a J. Koblas v Teplicích si podrobně všímá procesu, jímž Medek zhmotňuje své představy v obraz, který nechce být ničím jiným než „předmětnou zprávou o psychické události“. Dál se recenze nepouští, což je ovšem pro posouzení díla naprosto nedostačující. U nás přece jen už zdomácnělo povědomí, že i v nefigurativním obraze, jde-li o vážný úmysl, nacházíme odraz doby a prostředí, i když často velmi zprostředkovaný. To je ovšem záležitost ideologická a kritika nemůže si jí nevšimnout. Nemůže si nevšimnout – jde-li nám o marxistickou kritiku –, že Medek, vycházející z abstraktního pojetí člověka, pomíjí sociální určenost nejen myšlení a činů člověka, ale i jeho citů. Ať chce nebo nechce, manifestuje svým postojem krizi osobnosti. Krizi, která však nenese v sobě perspektivu osvobození v socialistické společnosti, která společenské rozpory absolutizuje a zápas o nový svět zatemňuje novými iluzemi. Tyto jevy nemůže kritika přecházet mlčením.

Jinak kritika pouze registruje, není s to určit a také neurčuje základní vývojové tendence našeho umění i jeho místo v současné socialistické a světové kultuře, neurčuje výrazné hodnoty, nedokáže přesvědčivě odhalovat módnost a poklonkování před vlivy buržoazní kultury. Není náhoda, že se v kritice při analýzách uměleckých děl takřka neobjevuje aspekt socialistické stranickosti našeho umění, že se i pojem realismus vyskytuje na stránkách našeho kulturního tisku ve stále menší míře. V této situaci nijak nepřekvapuje, že i oprávněná kritika různých uměleckých děl je nejednou vykládána jako okřikování a výzva k administrativním zásahům (D. Karpatský v Plameni).

Tento názor vede pak nutně k projevům bezprincipiálnosti při posuzování uměleckých děl. Tyto nezdravé jevy charakterizuje P. Pujman v Literárních novinách č. 44 takto:

„Celá řada kritiků, literárních i výtvarných, by po mém soudu vystoupila daleko vyjádřeněji a polemicky rozhodněji proti některým uměleckým proudům, kdyby se zbavila pocitu, že se jejich slovo může stát vítanou zámlinkou pro administrativní zásah.“

Tyto „obránné reakce“ jsou nepochybně v mnoha případech projevem obav – ke kterým však nejsou dnes důvody –, že kulturní politika strany bude prosazována administrativně. Jsou to však v nejednom případě i vážné symptomy nedůvěry v politiku strany.

Jednotlivé zásahy, zaměřené proti konkrétním článkům, jsou vynucovány charakterem těchto publicistických, často nestrannických vystoupení. Kulturní politiku strany nelze ztotožňovat s ojedinělými chybnými zásahy, ke kterým může při nezbytném řízení někdy v praxi dojít. Vážné ovšem je, že zmíněné „obránné reakce“, kterými se zdůvodňuje bezprincipiálnost, vedou v kritické praxi ke zkreslenému hodnocení jak původních uměleckých děl, tak západního umění.

Je přirozené, že umělecká kritika kulturních časopisů zápasí proti přežitkům dogmatického pojmání stranickosti, ideovosti a realismu. To však nelze řešit tím, že se o problémech mlčí, nebo se problémy řeší se stejnou jednostranností, byť obrácenou na ruby, či se dokonce brání kritice.

V souvislosti s problémy umělecké kritiky je třeba poukázat na to, že systematickou kritikou se zabývá jen nemnoho odborníků. Stejně je třeba vidět, že chybí pravidelná účast pracovníků z vědeckých ústavů.

Poznámky o kritice by nebyly úplné, kdybychom si neuvědomili, že kritika je v situaci, v níž si musí těžce dobývat autoritu. Nízká úroveň naší kritiky je někdy brána za zámlinku odmítnutí kritiky vůbec. Mezi hlasy kritiky je proto třeba bedlivě rozlišovat, kde jde o osobní zájem autora postiženého kritikou a kde jde o věcnou stránku. Neboť má-li se kritika rozvíjet, je třeba zachovat, dále prohlubovat podmínky pro věcnou výměnu názorů. Jen tak se kritika – založená ovšem na vědeckých principech, zbavená subjektivismu a planého estétství – může rozvíjet a plnit svou společenskou funkci: pomáhat rozvoji tvorby a pro tvorbu získávat čtenáře. Je nutné konstatovat, že máme takové stati i články. Byly otištěny jak v Kulturní tvorbě (např. stati J. Šotoly), tak v Literárních novinách nebo v Plameni. V Kulturním životě č. 10 vzbudilo mimořádnou pozornost vystoupení Vlada Mináče (Malé vztyčování prstů), v němž se autor zcela nekompromisně staví za realistickou literaturu, vtípně a se znalostí věcí se vypořádává s módními tendencemi. Jsou to stati, v nichž se projevuje věcný přístup k problémům, o nichž je řeč, novost myšlení a ostrost analýzy, bystrost postřehů a vysoká kultivovanost projevu.

Důležitou součástí kulturních časopisů tvoří výtvarný doprovod. Nelze říci, že by naše časopisy nepřinášely novinovou kresbu či karikaturu dobré úrovně, že by nepřetiskovaly reprodukce hodnotných výtvarných děl či fotografií. Všechny kulturní časopisy věnují však velmi značnou a přitom nekritickou pozornost nefigurativnímu umění, někdy dokonce tato pozornost převažuje (viz čtvrté čtvrtletí loňských Literárních novin, měsíčník Tvář).

Strana zaujala v tomto směru jasné stanovisko. V usnesení ÚV KSČ k aktuálním otázkám ideologické práce strany je znovu zdůrazněno, že strana odmítá podporu umění, které se odvrací od aktivní společenské úlohy za cenu formální samouúčelnosti a výlučnosti, jak se to projevuje například v tendencích abstraktivismu. Odmítá podporu umění, které se vzdává úsilí o širokou sdělnost, které jednostranně omezuje a deformuje síly umělce a oslabuje jeho podíl na společenském zápase za pokrok a lepší budoucnost a nahrazuje tvořivé hledání pasivním přejímáním krátkodobých módních vzorů buržoazní kultury. Je na komunistech v redakcích a uměleckých svazech, aby se tímto stanoviskem strany řídili a netvářili se, jako by o něm nevěděli.

Souvislost tohoto stavu s krizí kritérií, kterou jsme konstatovali výše, je zcela zřejmá. Podléhání módním náladám a snobskému estétství je pak nejprůkaznější.

Vedle nemalých chyb byly však i zde v práci kulturních časopisů nesporné pozitivní rysy, které v zájmu objektivního hodnocení nelze opomíjet a které stojí za to, aby se jim dostalo všestranné podpory k dalšímu rozvíjení.

Přestože se kulturní časopisy nevyhnuly laciným senzacím, jistému podbízení povrchnímu vkusu, dokonce i tendencím nadbíhat snobům, kterých je u nás ještě nemálo, publikovaly na svých stránkách i nemálo zajímavého, podnětného a aktuálního. Tak např. Kulturní tvorba přinesla celou sérii vážných úvah o základních otázkách a funkci estetiky, všimla si systematicky otázek kultury prostředí. Literární noviny otevřely širokou problematiku architektury. Kulturní časopisy otiskly celou řadu polemik, anket, různých názorů (např. Plamen z mezinárodního symposia o próze, Literární noviny o pravdě v literatuře, Kulturní život o vztahu mládeže k literatuře apod., přičemž nezřídka šlo o velmi otevřenou výměnu názorů, vedenou bez frází a s přihlédnutím k složitostem diskutované problematiky).

Kulturním časopisům se také podařilo rozšiřovat autorský aktiv, probouzet zájem vědců, publicistů, kulturních pracovníků, spisovatelů. Tento fakt se netýká jen třeba Kulturní tvorby či Plamene, ale např. i Červeného květu, kde se objevila celá řada mladých autorů. Systematická práce s mladými autory je nesporně výrazně pozitivním rysem Plamene. Pravda, Plamen svým způsobem suploval částí svých stránek časopis mladých autorů. Ale tuto svou práci dělal s plným zaujetím pro mladou tvorbu, se zaujetím, které někdy přecházelo v nekritický vztah.

Zájem o spolupráci s kulturními časopisy roste. O tom svědčí rostoucí aktivita literárních novin, který se za několik posledních týdnů podstatně zvětšil. Tento rozvíjející se pozitivní rys našich kulturních časopisů je nesporně i výrazem vůle kulturních pracovníků aktivně se podílet na politice strany, pracovat pro uskutečnění závěrů XII. sjezdu strany i usnesení ÚV KSČ, které závěry sjezdu dále konkretizují. Přes tyto úspěchy je třeba nadále ve všech kulturních časopisech zlepšovat práci s aktivem; při trvalém rozšiřování okruhu autorů nemůže jít redakcím jen o jména, ale především o myšlenky. Pohříchu právě tato odpovědnost bývá v poslední době brána na příliš lehkou váhu; povinností redakcí je dělat z této kritiky strany neprodlené závěry.

Samostatnou kapitolu problematiky kulturních časopisů tvoří rozvoj a prohlubování vzájemných vztahů české a slovenské kultury. Je třeba otevřeně říci, že těmto problémům věnují naše kulturní časopisy malou pozornost. Literární noviny byly ústředním výběrem Svazu čs. spisovatelů právem kritizovány, že si téměř nevšímaly nejen slovenské literatury, ale slovenského dění vůbec.

Podobně je třeba konstatovat, že obsah Kulturní tvorby plně neodpovídal jejímu celostátnímu poslání, že nedostatečně obrazel politické a kulturní dění Slovenska a rozvíjení vztahů našich národů; na této skutečnosti nic nemění, že byly publikovány některé dobré články slovenských i českých autorů o problematice současného života na Slovensku. Stejně i Kulturní život málo píše o české literatuře, málo seznamuje s českou tvorbou apod. Výjimku tu tvoří Plamen, který prakticky uskutečňoval jednotu obou literatur. Byla dokonce období, kdy nejpodstatnějšími teoretickými i uměleckými příspěvky byly právě příspěvky slovenských autorů (Mínáč, Karvaš, Matuška, Mňačko atd.).

Se stejnými nedostatky se ovšem setkáváme i v ostatních oblastech umění. Vzájemné informace jsou většinou řídké, příležitostné. Seriózní rozborové stati chybí. Chybí i to nejpodstatnější: systematický zájem o vzájemné působení obou kultur, o jejich sjednocování v socialistickou kulturu československou.

Je nezbytně nutné zdůraznit, že je třeba teoreticky propracovat základní otázky jednotné koncepce kultury obou národů, spojených socialistickým životem ve společném státě. Vždyť třeba jen letmý pohled na oblasti literatury, výtvarného umění, hudby – abychom uvedli alespoň některé příklady – jasně ukazuje, že hybné, určující síly soudobého procesu vývoje umění jsou společné, i když české a slovenské umění je vyjadřuje po svém, na základě svých vlastních podmínek. Je to přirozený vývoj, neboť základem rozvoje českého a slovenského národa je jejich vzájemné sblížení.

Prohlubování vzájemných vztahů české a slovenské kultury klade před kulturní časopisy i zcela konkrétní úkoly. Je v jejich silách přispět k rozpracování problémů,

kteří v dřívějším období kultu osobnosti nebyly řešeny, a hlavně přispět k řešení těch nových úkolů, které přináší život.

Kulturní časopisy se v některých případech snažily navázat lepší kontakt se socialistickou a vůbec pokrokovou kulturou kapitalistických zemí. Pochopitelně tato snaha přináší s sebou mnoho problémů. Snaha informovat o hodnotách v západních kapitalistických zemích nejednou zapůsobila jednostranně také proto, že nevěnovala dostatečnou pozornost úrovni masové buržoazní kultury. Přesto však informovanost našeho čtenáře se v těchto směrech zlepšila. Je na redakcích kulturních časopisů, aby nyní soustředily své síly k odstranění všeho, co brání objektivnímu, stranickému hodnocení západních kultur.

Někdy je třeba zase otevírat diskuse, rozvíjet výměnu názorů o stanoviscích a hodnotách. Tak třeba Literární noviny otiskly právem Garaudyho stať o pojetí realismu. Avšak tím, že neotiskly již nic dalšího na toto téma, vyvolaly mezi čtenáři dojem, že k němu není co říci. A přece nelze nevidět, že Garaudyho „realismus bez břehů“ otevírá diskusi o základních teoretických otázkách umění a umělecké metody, o nichž byly zcela nedávno vedeny vášnivé spory. Za této situace nelze k takovému materiálu nezaujmout vlastní stanovisko.

Současně s růstem informací o kultuře v kapitalistických zemích klesá však počet informací o kultuře sovětské i druhých socialistických zemí. Navíc tyto informace buď jsou zatíženy tradicemi minulosti, jsou nevyvalčované, opakují známé pravdy nebo vytrhují jednotlivé jevy z celkového kontextu, a tím je jejich význam zkreslován.

Je možno třeba připomenout informace o mladé sovětské poezii (Jevtušenko, Vozněsenskiĭ, Rožděstvenskiĭ aj.), v nichž je tato poezie nejednou nekriticky přeceňena, jindy čtenáři prezentována tak, jako by tito autoři stáli div ne v přímé opozici vůči současné sovětské literatuře jako celku. To i ono hledisko je zcela nesprávné a svědčí přinejmenším o malé znalosti. Jednostranný přístup k sovětské literatuře možno ukázat i na dalším faktu. Figurují-li na stránkách Kulturního života především jména Jevtušenko, Erenburg, snad ještě Tvardovskij a Vozněsenskiĭ, pak obraz sovětské literatury je víc než jednostranný. Samozřejmě tato jména do současné sovětské literatury patří, ale nemohou ji reprezentovat jen ona.

K zkreslování informací dochází i v jiných případech, např. když jde o vyjádření ideologického postoje různých autorů. Např. A. J. Liehm v jednom z nedávných čísel Literárních novin uveřejnil rozsáhlý interview s G. Lukácsem s cílem seznámit čtenáře Literárních novin se současnými názory tohoto výrazného maďarského filozofa a estetika. Nebylo však správné přitom pominout skutečnost, že názory G. Lukáce jsou v mnohém kritizovány Maďarskou socialistickou dělnickou stranou jako revizionistické, zejména že jeho liberální vztah k buržoazní demokracii,

nahrazování zásady stranickosti všeobecnou tendenčností apod. jsou v Maďarsku předmětem otevřené stranické kritiky.

Je to opět jeden z příkladů zvláštní stydlivosti redakcí při označování revizionistických tendencí. Zkreslování skutečnosti takovým způsobem je přinejmenším neseriózní.

Podobně jednostranně se informuje či se nekriticky přejímají různé problematické názory a hodnoty i v jiných časopisech. (Ostatně několik takových příkladů jsme uvedli v předcházející části zprávy.)

Tento fakt působí záporně na celkový ráz informací, které kulturní časopisy přinášejí. Tím se nutně vytváří ve vědomí veřejnosti zkreslující obraz. S těmito nedobrymi jevy, s kterými se setkáváme v různé míře téměř ve všech kulturních časopisech, bude třeba urychleně se vypořádat.

III.

Vývoj po dubnovém plénu ukázal, že stranický vliv a stranické řízení kulturních časopisů má značné slabiny, což se bezprostředně promítalo v těch nesprávných tendencích, o kterých se ve zprávě hovoří. Analýza jejich obsahu a činnosti má pomoci naznačit *směry dalšího stranického řízení* tohoto úseku našeho tisku.

Komunisté v redakcích těchto časopisů projevovali po XII. sjezdu strany i po dubnovém plénu 1963 užitečnou snahu napomáhat straně. Je nesporné, že přispěli k širokému rozvoji ideového a myšlenkového ruchu v naší straně a celé společnosti. Při své činnosti se však dopustili řady vážných chyb a omylů. Stále zřetelněji se projevovala ideová nejasnost v redakcích i vážné nedostatky v ovlivňování časopisů uměleckými svazy. Byla uváděna v pochybnost současná praxe při uplatňování vedoucí úlohy strany v kulturní a umělecké oblasti a vyskytly se i názory, že ÚV KSČ nemá právo tyto úseky řídit.

Současně se projevil nedostatky v práci ideologického oddělení ÚV KSČ a ÚV KSS. Tato oddělení řídila (a dosud není tato praxe překonána) víceméně jen od případu k případu. Chyběl soustavný a důsledný přístup zaměřený na koncepční práci.

Úsilí pracovníků se tříštilo do mnoha a často druhořadých úkolů. V daném období například měly být diferencovaně a hlouběji zkoumány obsahové otázky tvorby kulturních časopisů. S komunisty v redakcích se měla častěji projednávat hodnocení, mělo se přesvědčivě ukazovat scestné ideové zaměření řady uveřejněných nebo k tisku připravených materiálů i projevy formalismu některých kulturních a redakčních pracovníků ve vztahu k usnesení ÚV KSČ.

Není dobrým zjevem, že ideové řízení časopisů přes komunisty v redakcích muselo být v mnoha případech nahrazováno mimoredakčními zásahy. Zásahy –

ve velké většině oprávněné – byly s redakcemi dodatečně projednávány, málokdy však došlo ke shodě názorů.

Je třeba vidět, že tento stav byl způsoben poklesem odpovědnosti komunistů v redakcích i v umělecko-ideových svazech, kteří správně nereagovali na kritiku stranických orgánů. Někteří soudruzi podceňují objektivní škodlivost a důsledky chybných článků, a třebaže se na chyby už nejedenkrát poukazovalo, znovu a znovu je zlehčují předpokládaným ušlechtilým záměrem autorů.

Při každém kritickém hodnocení musíme pochopitelně citlivě rozlišovat mezi subjektivními záměry a objektivními důsledky. Tak jako by bylo nesprávné na základě objektivního účinku definitivně odsoudit autora, tak na druhé straně by kritika ztratila smysl, kdybychom chyby posuzovali převážně z hlediska dobrého či špatného předsevzetí autora. (Nehledě ani na to, že bychom se tím dostali do situace, kdy by subjektivní moment hrál nepoměrně velkou úlohu; takový přístup nemůže vést ke ztrátě objektivního stranického pohledu.)

V loňském roce se však v celé ideologické práci strany projevila těžkopádnost a nepohotovost. Ústřední ideově teoretický aktiv ÚV KSČ nebyl dosti průbojný. Komunističtí teoretičtí pracovníci by měli napříště častěji, iniciativně a nekompromisně vystupovat proti nesprávným názorům uveřejňovaným v tisku.

Negativně se projevoval i nedostatek všestranné informace. Tvůrčí pracovníci si rovněž stěžují na nedostatek různých studijních materiálů ze zahraničí. V poslední době se informovanost o našich vnitřních politických i hospodářských otázkách výrazně zvýšila. Zvláště se osvědčily besedy, v nichž se spisovatelé a s vedoucími pracovníky redakcí kulturních časopisů hovořili o našich problémech, úkolech a snahách soudruh A. Novotný. Ideologické oddělení ÚV KSČ organizuje nyní porady vedoucích pracovníků redakcí kulturních časopisů, které jim dávají možnost diskutovat, nacházet správná stranická stanoviska k jednotlivým problémům i k zaměření kulturních časopisů.

Ústřední výbor naší strany přímo usměrňuje a řídí činnost ideologických nástrojů, které bezprostředně utvářejí veřejné mínění, a má povinnost zasahovat tam, kde se tato činnost rozchází s politikou strany a se záměry ústředního výboru. To plně platí i pro kulturněpolitické časopisy.

Stranické řízení se zakládá na vzájemné důvěře. To však vyžaduje, aby si redakce a především hlavní redaktoři plně uvědomili, že důvěra ústředního výboru strany v jejich schopnosti a vůli sloužit straně nese s sebou i požadavek daleko větší odpovědnosti a náročnosti, s níž musí linii strany ve svých časopisech uplatňovat.

Stranické řízení kulturní a umělecké oblasti a jejich časopisů je velmi náročné. Vyžaduje moudrý a trpělivý, leninský přístup ke každému problému, ke každému tvůrčímu pracovníkovi. Prohlubuje se a upevňuje především rozvíjením tvůrčích diskusí a principiální výměnou názorů. Stejně však předpokládá, aby komunisté

pracující v kulturních časopisech konzultovali se stranickými orgány, iniciativně přicházeli s problémy a radili se o jejich řešení.

Naproti tomu strana má právo žádat od všech svých členů – tudíž také od komunistů v uměleckých svazech a redakcích – dodržování stranické kázně, obětavost a aktivní účast v boji za plnění stranických usnesení. V redakcích kulturních časopisů je třeba skoncovat s projevy lhostejnosti vůči publikovaným ideově pochybným či výslovně liberalistickým názorům. Komunisté musí považovat za svou povinnost se k nim vyslovovat, vést z principiálních stranických pozic polemiky i s názory otištěnými v jiných kulturních časopisech, bojovat za uplatnění správných názorů, vystupovat proti různým deformacím, projevům buržoazní ideologie a lhostejnosti k nim, rozvíjet soustavný ideologický boj s nepřátelskými idejemi.

Komunisté v redakcích, v redakčních radách a v orgánech uměleckých svazů, kteří jsou za svazový tisk odpovědni, musí zamezit publikování škodlivých názorů a skoncovat s jejich tolerováním před stranickou kritikou. Taková bezprincipiální ohleduplnost může vést od pasivního přihlížení k nepřímému, ale koneckonců i k přímému schvalování nestraničných projevů. Musí si v plné šíři uvědomit svou stranickou odpovědnost za řízení časopisů a v souladu s jejich posláním uplatňovat v nich stanovisko ÚV KSČ, aktivně pomáhat straně při řešení problémů, cílevědomě přispívat k upevňování ideové a politické jednoty strany a lidu.

Hlavní odpovědnost za politickou a odbornou úroveň mají jako ve všech tiskových orgánech vedoucí redaktori. Na nich především záleží, bude-li redakce jen poštovní schránkou, v níž se shromažďují příspěvky bez ohledu na jejich úroveň či politickou nesprávnost, nebo bude-li redakce plnit svou povinnost, kterou vždy měla, má a bude mít. Bude-li časopis skutečně redigovat, články zpracovávat, nebo vracet. Bude-li na autory čekat, či sama je vyhledávat a poctivě s nimi pracovat.

Vedoucí redaktori a komunisté v redakcích jsou plně odpovědni za dodržování zásad komunistické morálky v redakční práci. Setkáváme se bohužel s případy, které se ve svých důsledcích dotýkají základních etických norem naší společnosti. Můžeme uvést za všechny dva nejčerstvější. Redakce Plamene se chystala otisknout Haďákovu „karikaturu“, která hrubě znevažovala náš státní znak. V redakci Tváře jsme byli svědky pokusu J. Gruši zneužít jména našeho významného básníka a připsat tomuto čestnému soudruhovi nesmyslné a sprosté blábolení I. Svitáka, který se sám kryl nejpapným pseudonymem. V obou případech mimoredakční zásahy zabránily publikování těchto výplodů. V obou případech je třeba vyvodit důrazné závěry a současně udělat vše, aby se podobné pokusy neopakovaly.

Podíl na tomto stavu mají přirozeně i umělecké svazy, kterým kulturní časopisy patří. Stále ještě neřídí své listy soustavně a cílevědomě. Kampaňovitý zájem o osud časopisů víc škodí než prospívá. Komunisté v uměleckých svazech to vědí, a přece prakticky mnoho neudělali pro to, aby se tento stav změnil. Nehodnotí do-

statečně práci listu za uplynulé období. Tím méně znají, co chtějí časopisy dělat zítra a v nejbližší budoucnosti. A kde jinde se především může projevit konkrétní svazová politika, založená na zásadách, které vytyčují naše strana?

Zřídka se setkáváme s hodnocením svazového tisku ve stranických organizacích a stranických skupinách uměleckých svazů, které mají především posoudit a překonat formální postoj komunistů v některých kulturních časopisech k časté kritice chyb.

Ústřední výbor naší strany očekává, že všichni komunisté pracující v kulturních časopisech a uměleckých svazech budou kritizované nedostatky rozhodně odstraňovat. Na svém prosincovém zasedání znovu vyjádřil pevnou důvěru v tvůrčí síly a společenskou odpovědnost kulturní a umělecké fronty. Vyzval všechny pracovníky kultury a umělecké inteligence, aby se ještě těsněji přimkli k dělnické třídě, publicistickými a uměleckými činy i veřejnou prací se zcela ztotožnili se zásadami a politikou komunistické strany a pod jejím vedením pevně vykročili k důsledné realizaci úkolů formulovaných XII. sjezdem KSČ.

Kulturní časopisy tu mohou a musí sehrát důležitou úlohu. Před našimi kulturními časopisy je široké pole působnosti, které se opírá o široký a stále rostoucí zájem naší společnosti o společenskou problematiku, o kulturu a umění. Tento zájem je logickým důsledkem rozvoje kulturní revoluce, cílevědomě řízené stranou. Je nepochybné, že kulturní časopisy se mají zabývat aktuálními otázkami společensko-politické problematiky, rozvíjením socialistických etických vztahů a popularizací jednotlivých úseků vědy a jejího místa v naší společnosti, počínaje úvahami a konče reportážemi, které zachytí konkrétní jevy života a proměnu naší socialistické společnosti. Toto své poslání musí uskutečňovat aktivně a promyšleně z jasných stranických pozic a přitom ukázněně dbát principu stranického řízení společenského vývoje.

Přes rozdílné zaměření jednotlivých časopisů spojuje všechny úsilí o podporu nových kulturních hodnot a umělecké tvorby, která aktivně bojuje za cíle strany, za revoluční přeměnu života a vědomí lidí v duchu komunismu, která v souladu s politikou strany zřetelně straní pokroku a komunistickému humanismu, která různým umělcům nediktuje jednu společnou formu, která však stojí rozhodně proti umění, jež se vzdává úsilí o širokou sdělnost, jež jednostranně omezuje a deformuje síly umělce a oslabuje jeho podíl na společenském zápase o pokrok.

V tomto úsilí kulturních časopisů jsou dány předpoklady pro sjednocování všech kladných tvůrčích sil při vytváření a uskutečňování pozitivní koncepce a ideového programu rozvoje socialistické kultury a umění, jak je jasně formuloval XII. sjezd KSČ.

Hlavním posláním všech časopisů na kulturní frontě je řešit kulturněpolitické problémy v té oblasti, ke které jsou jednotlivé časopisy určeny. Přitom je nezbytné určité specifikující zaměření jednotlivých časopisů.

Například Kulturní tvorba by měla položit větší důraz než dosud na politické a společenské otázky a ofenzivně stranicky je osvětlovat. Těžiště ostatních kulturních časopisů by mělo být především v odborné problematice. Literární noviny se správně soustřeďují na problémy současné literatury. Podobně i Kultúrný život. Vzhledem k tomu, že je na Slovensku zatím jediným kulturním týdeníkem, je nutno nyní počítat se širším zaměřením jeho kulturní, vědecké a společenské publicistiky.

V této souvislosti je nutné upozornit na to, že v systému literárních časopisů chybí teoretický a umělecký časopis současné české a slovenské literatury, který by programově rozvíjel teoretické i praktické problémy soudobého socialistického realismu. Nemáme rovněž revue naší socialistické literatury a kultury, která by byla určena pro ideologickou ofenzivu do západních zemí. Tato revue, vydávaná ve světových jazycích, by mohla podstatně prolomit hráze neznalosti české a slovenské kultury, přispět k její propagaci a pomohla by zvýšit její podíl na zápasu o rozvoj pokrokové kultury v západním kapitalistickém světě.

Ústřední výbor očekává, že celá kulturní fronta přijme úkoly stanovené prosincovým plénem i cíle vytyčené v projevu soudruha Novotného na zasedání ústředního výboru Národní fronty za své, že projeví novou iniciativu a aktivitu v rozvíjení tvořivých schopností a kulturního růstu lidu, že učiní těžištěm své práce, svého tvůrčího a stranického zájmu živé problémy naší současnosti. Shromáždění komunistů-pracovníků kulturní fronty, která projednávala závěry prosincového pléna ÚV KSČ o ideologických otázkách, vyslovila s nimi závazný souhlas. *Úkolem všech komunistů, ať pracují kdekoliv, proto je dát všechny své síly k překonání jakýchkoli projevů kolísání a nezávadovosti, k důslednému uskutečňování směrnic ústředního výboru, a tak aktivně přispět k upevňování politické a ideové jednoty celé strany.*

Polemiky a meritum věci

Miroslav Červenka

(*Literární noviny* 11. 4. 1964, č. 15, s. 4)

Projevům duchovního úsilí a soutěže přísluší bezelstně otevřené směřování k objektivnímu jádru otázek, nepramenící z naivity a přehlížení okolností, ale z vůle

poznat. Existuje přece jakási hierarchie problémů, kterou svobodně myslící pracovník nemůže ignorovat, věda, že by za to zaplatil ztrátou smyslu svého díla; také v diskusích máme směřovat k meritů věci samé – nikoli z důvodů morálních, ale proto, že objektivní povaha předmětu je pro člověka poznávajícího příliš přitažlivá, přímo imperativní, než aby si ji nechal rozmělnit jak vnějšími ohledy, tak svými subjektivními pocity a záměry.

Poslední diskuse v našich časopisech zase jednou ukázaly, že tato přirozená hierarchie je u nás zatemněna. Vzpomněl jsem si při nich na jednu kapitolu jakéhosi cestopisu, který jsem četl jako kluk: popisoval se tam fotbalový zápas někde na Jávě nebo na Sumatře, zápas, při němž míč celé minuty nepovšimnut ležel u postranní čáry, zatímco klubko hráčů „řešilo“ výsledek utkání nehty a pěstmi ... Čímž nemíním – po vzoru bačkorových projevů zastánců Jana Weisse – kritizovat prudkost polemik, ta je konečně nevelká; nemohu se však zbavit pomýšlení na ten opuštěný míč, na poctivé sebepoznání naší literatury, jehož věc je zanedbávána pro nadměrně vyzdvihované zřetele kulturněpolitické. Vzniká nebezpečí, že ani toho nevelkého prostoru, který musel vyklidit dogmatismus, nebude v naší kritice rozumně využito.

Situaci, při níž se literární publicistika sice vyjadřuje úlomky pojmového aparátu teorie literatury, ale ve skutečnosti jimi jen maskuje jiný, objektivně podružnější předmět svého zájmu, správně charakterizoval Jan Lopatka ve druhém čísle Tváře; přes jistou vyumělkovanost argumentace pokládám jeho stať za užitečnou také proto, že cestu ze srabu nehledá – jako to dělal ještě J. Trefulka na sjezdu spisovatelů – v upřímně přiznané subjektivnosti kritikovy výpovědi, nýbrž v úsilí o objektivní, vědecky podložené metody, v zaměření k předmětu. Je-li nesporné, že svůj průzkum díla musí kritik podnikat z vyhraněného zorného úhlu, je stejně zřejmé, že hodnota tohoto průzkumu i úhlu samého se prokáže pouze v závažnosti a kontrolovatelnosti zjištění, která kritik přitom přinese.

Nelze myslím pokládat za prospěšné, když každá literární diskuse se přesunuje k „občanské“ polemice, takže nakonec se nevyrovnáme ani s otázkami, které jsou i za daných poměrů řešitelné a pro rozvoj literatury významné. Od Jiřího Grušičy bychom bývali se zájmem vyslechli něco podstatného o vztahu nejmladších básníků k tvorbě V. Nezvala, k jeho poetice, k jeho senzualistickému postoji ke skutečnosti. Vždyť literární rodokmen této generace zůstává neobjasněn (ani sympatická přihláška k Halasovi nad samotnými díly nezní nejpřesvědčivěji) a pravděpodobně zas jednou uvidíme, že předchůdci synů nebývají otci ani dědové, ale strýci a nevlastní prastrýci. Místo toho máme, díky nekompetentním Grušovým výletům za hranice literární problematiky, upřímnou, ale na úrovni pouhých subjektivních pocitů zůstávající diskusi o ohlasu moskevských procesů, která vzbuzuje v lidech jen marnou iluzi, že mají účast na řešení nejostřejších otázek – účast, kterou by měli

prostě odmítat, pokud nejsou splněny základní objektivní podmínky pro ni: všestranná informovanost o revolučním hnutí 30. let a ovšem i minimální zabezpečení diskutujících před materiálními důsledky záporného ohlasu. Navíc nám ovšem přibyla jedna vynucená Kohoutova konfese o tom, že jsme sice byli hloupí, ale bona fide, že jsme byli lehkověrní, ale měli jsme na to „právo“. Což je nám dnes skutečně neobyčejně mnoho platné. Ale co se vlastně kromě staronových gest (při nichž se vždy subjektivismus upřímnosti a dobrého úmyslu zpozdíle klade proti objektivnímu kritériu události a času – vidí-li v tom M. Vacík něco extra seriózního, pánbů s ním) dalo čekat, vede-li se „zásadní“ diskuse o dávno prokázané povrchnosti básniček víc než deset let starých? Chce-li Gruša hrát roli při formování své generace, měl by si k tomu vybrat plodnější a k věcnému rozboru více vybízející tematiku.

Kulturněpolitický zájem vede k postojům, při nichž přání je otcem myšlenky a vlastní teoretické nebo historické poznatky, o něž má běžet především, jsou uváděny se svrchanou zběžností. Pochybují, že by A. Haman bral vážně názor např. o Nerudovi, jemuž se odborně věnuje, kdyby byl propracován tak nedbale jako jeho polemický článek, kde iluze mladých prozaiků o sobě samých jsou přijímány jako realita jejich díla a kde konkrétní otázky prozaických žánrů jsou „řešeny“ poukazem k nanejvýš obecné záležitosti zobrazení celistvého člověka; přechod od románu k novele prý přináší právě tuto lidskou celistvost – právě tak by se dalo argumentovat, že se stejným cílem se přechází od novely k románu ... Vtip je v tom, že neběželo tolik o román a novelu, nýbrž o úsilí za pomoci několika nasnadě jsoucích pojmů z předchozích povrchních projevů složit disiecta membra současné mladé prózy v generaci.

Plamen vede mezinárodní diskuse, v nichž formulace o náležitých vztazích východní a západní kultury se vybrušují se stále větší rafinovaností. Připustme, že toto usilovné vynakládání času bude mít praktický význam. Ve mně však budí znepokojení fakt, že kdykoli diskutující přejdou od své kulturní politiky k rozboru literárních problémů, ztrácejí přesnost a zájem. Tak v poslední rozpravě o dekadenci jsou přesvědčiví Kundera a Sartre, protože o ničem jiném než o kulturní politice nehovoří: E. Goldstücker však, pokoušeje se o stanovení přínosu mj. Baudelairova (tedy o něco, co se týká meritů věci), dokáže vytvořit velmi banální tezi o básníkově úpadkového obsahu a vynikajících objevů v oblasti básnické techniky – jako by právě takové Baudelairovy experimenty jako synestézie a celá koncepce „korespondencí“ neměly už v samých Květech zla vynikající roli při vyjádření rozporuplného světa moderního člověka, napětí duchovosti a smyslovosti atd., tedy při umělecké realizaci svrchaně závažného a nového uměleckého obsahu. Nemíním tu prof. Goldstückera poučovat o věcech, které mu jistě nejsou neznámé, o poměru obsahu a formy nebo o čem; co však pokládám za nepřirozené, je malý zájem o Baudelaira a výlučný zájem o to, co my dnes z marxistického hlediska atd., což mi-

mochodem vede i k nahrazení dialektiky mechanistickým „na jedné straně“ a „na druhé straně“.

Volil jsem úmyslně příklady z takových prací, které jsou podle mého názoru blíže k pravdě než jejich protipóly: dnes není obtížné kritizovat dogmatiky (nebo odhalovat i tak očividnou nelogičnost výroků B. Březovského o literatuře – jeho publicistické projevy nebyly nikdy lepší). Potřebnějším však se jeví přechod k vážné denní práci nad realitou literárních fakt. Aníž bychom si cokoli namlouvali: jsou-li např. ve věcech kafkovských jinde ještě mnohem hloupější než my, nevyplývá z toho automaticky, že u nás jsme se s tím dostali nějak zvláště daleko.

Nejde mi pochopitelně o likvidaci kulturněpolitické aktivity, která v posledních letech měla příležitost prokázat i svou pozitivní úlohu. Běží výslovně o rozložení úsilí a pozornosti, o *proporce*, které v zájmu soudobého literárního života by měly být podstatně posunuty. Něco podobného bylo ostatně řečeno už na třetím sjezdu spisovatelů.

Běžné pojetí tzv. „boje“ se dnes obecně jeví jako limitující činitel, který způsobuje, že o hodnotě veřejných projevů rozhoduje v obecném mínění víc stanovisko než jejich samostatný poznávací přínos. Ten ovšem – ať nejsem podezříván z takového názorového primitivismu – nezáleží v pouhé empirii, naopak, běží dnes o zásadní zobecnění, která však nevedou k likvidaci specifičnosti oboru. Pseudozásadnost kulturněpolitických hledisek, pokud získávají monopolní postavení, se projevuje jejich dýchavičnou závislostí na dané konstelaci, tedy empirismem bez užitku a výhledů. „Boj“ o časové publicistické otázky, který nemá zázemí v rozsáhlém tvůrčím a poznávacím úsilí, rozpočteném na desetiletí, je formou bez substance, zběsilou palbou čet zápolících o neplodný kousek bažiny. Každý pokus o rozpoznání merita věci (a to ve shodě s její povahou, tj. v našem oboru ve shodě se specificky uměleckou povahou literatury), třeba dílčí, třeba i mylný, má proti takovému „boji“ tu přednost, že je bezprostřední účastí na rozvoji života.

Ostatně se to netýká jen literatury. Proč si namlouvat, že žijeme nějaká zvláště výjimečná, zvláště bojechtivá, zvláště šťastná nebo nešťastná, slavná nebo tragická léta (kdysi se tomu říkalo „Jsem šťasten, že jsem žil ve stejné době jako soudruh Stalin“). Nejde o nic víc (a nic většího ani není) než uskutečnit za poměrně těžkých podmínek život našich desetiletí, po jiných a před jinými, nepřerušit kontinuitu, obohatit ji svou dávkou lásek a vášní a práce a poznané pravdy. Je to dost velká dřina, než abychom se od ní dali odvádět vykupitelskými sebeklamy.

Z jednání ideologické komise ÚV KSČ

(Národní archiv, f. ÚVKŠČ – ideologická komise (10/05), a. j. 12, sv. 2.

Zápis 6. schůze 13. 4. 1964)

S. Koucký: [...] Několik poznámek o ohlasu na dokument o poslání kulturních časopisů. Je třeba stanovisko projednat v redakcích. Ne náhodou předsednictvo proti původnímu návrhu, aby bylo zveřejněno v *Nové myslí*, rozhodlo, aby bylo doplněno a uveřejněno v RP tak, aby se stalo předmětem jednání celé strany. To se ukazuje jako naprosto správné. Jeho projednávání nemůže být jenom otázkou jednání v redakcích kulturních časopisů, ale ve všech redakcích i v našich organizacích na vysokých školách. Faktem je, i když byl naprosto jednoznačný kladný jeho ohlas ve stranických organizacích, sešel jsem se s řadou neuspokojivých momentů, zejména v kruhu redakcí a podobných organizací. Na aktivech se vycházelo z naprosto správných pozic, a přece se v diskusi ukázala řada nejasností a ještě větších nejasností v různých rozhovorech po chodbách. Podobně tomu bylo na nedávné konferenci Svazu divadelních a filmových pracovníků, kde Liehm, ohrazuje se proti kritice negativistických tendencí, hájí kritiku pro kritiku, ovšem na druhé straně se nepřipouští stranická kritika protistranických vystoupení. Bohužel i vystoupení s. Fialy z RP na této konferenci.

Strana projevila na prosincovém plénu maximum trpělivosti, věcného a klidného přístupu k věci. V tom bylo dosti času, aby mohl každý srovnat svůj krok se stranou. Ovšem jsme povinni organizačně zajistit plnění stranických směrnic i na tomto úseku. Rozhodně pro žádného komunistu nemůže být platforma výhrad ke stranickým usnesením. Ta první reagence kulturních časopisů na stranický dokument byla vcelku dobrá. Např. s. Filip v *Literárních novinách* a *Kulturní tvorbě*. Přístup byl velmi nesmělý a dá se považovat za pouhý počátek vyrovnat se s chybami a nedostatky. Všude jsme svědky velmi jednostranného výkladu společenské odpovědnosti za tyto časopisy. Faktem je, že znovu a znovu dochází k velmi zkreslené interpretaci linie XII. sjezdu a jednoznačně se stavějí otázky boje na dvě fronty a nadále je snaha vést nejenom boj proti přežitkům a sektářství, ale naprosto žádná snaha vyrovnat se s liberalistickými tendencemi, kterých je více než dost.

Stejně zarážející nepochopení potkáváme, pokud jde o nedocenění vlivu a zánašení buržoazní ideologie do našeho života. S tím souvisí i velmi četné nutné zásahy v posledních dnech v celé řadě časopisů. Např. v posledním dubnovém čísle brněnského *Hosta* do domu muselo být pozastaveno 7 materiálů. Je třeba říci, že vůbec okolo brněnského *Hosta* a některých divadel je příliš mnoho znepokojivých zjevů. Politicky závadné články dosti často v poslední době vycházejí v některých časopisech ČSAV a Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí.

Jde o velmi zcestné názory o filozofii ve Vesmíru, plánování vědy v 2. čísle Vesmíru. Je celá řada časopisů, jako Dějiny a současnost, kde by nebyly 2–3 materiály, které se zřejmě odlišují od pozic stranických orgánů. I když tyto časopisy mají poměrně menší publicitu, tím větší mají autoritu u některých vědeckých pracovníků. Chtěl bych se zmínit o diskusním příspěvku Ivana Svitáka o otázkách teorie literatury v časopisu Česká literatura před několika dny. Cituji (citáty).

Určitě to na našich školách vyvolalo mnoho nadšení.

Končí to tím, co teď potřebuje naše doba plná odcizení a nevěrohodnosti. A tomu bohužel dává místo akademický časopis. To se uveřejnilo nikoliv proto, aby se to odmítlo, nýbrž aby se o tom diskutovalo. Diskuse měla přirozeně svoje klady, jak bychom měli dále bojovat proti vlivům buržoazní ideologie, když jejími nositeli jsou společenskovědní časopisy vydávané našimi vědeckými institucemi. Proto bylo správné, když presidium Akademie věd [sic] uvolnit Svitáka. Jak jsem se posledně zmínil, Sviták se snažil podvrhnout Ivanu Skálovi velmi zcestné „blafy“. Jsem zvědav, jaké se udělají závěry vůči tisku. Potom přijdou soudruzi z výboru ZO k nám na oddělení a říkají, vždyť víte, že je to blázen, takový chuligán apod., ale to jim nevádí, aby byl pracovníkem našeho filozofického ústavu.

Byla spousta řečí o administrativních zásazích apod. Je třeba to velmi jemně vysvětlit v našich redakcích, výzkumných ústavech i na vysokých školách, protože redakce nejsou žádné sověty, žádní volení zástupci lidu. To jsou pracovníci, kteří byli povoláni k tomu, aby plnili určité úkoly. A na svých místech jsou jedině tehdy, jestliže tyto úkoly plní. Lenin velmi jasně řekl, jaké lidi musí strana dávat. A to přirozeně platí i pro vysoké školy. Byl ohromný pokřik k administrativnímu postupu, jaktože byl Milan Hübl odvolán z funkce prorektora školy. Předsednictvo naší strany nemá zájem, aby výchova našich vedoucích kádrů byla v duchu idejí, které vyjádřil Hübl v posledním článku v kulturních novinách. Ústřední výbor má naprosté právo dělat z toho jakékoliv závěry. Je potom naprosto nepřipustné, když se šíří různé nepravdy a pomluvy, že se nesměl vrátit do své kanceláře, že se otrávil, oběsil atd. Takových štvanic a sporů jsou stovky. Lidé, kteří toto šíří, by si měli uvědomit, že se dostávají do velmi vážných konfliktů se stranou a že my musíme vyžadovat od všech komunistů na tomto úseku stranickou kázeň, protože nedůslednost a nepevnost pracovníků strany v každém jednotlivém případě má nepříznivé důsledky i v tvůrčí oblasti. Nechci předbíhat soudruha Hese – problematika umělecké tvorby má jistě svá specifika, jichž se to, co jsme hovořili, vcelku nedotýká. Ovšem není možné, aby ta specifika tvůrčích metod se stávala záminkou pro to, aby z těchto pozic byla dělána vědomá politika odlišná od politiky strany, jak k tomu nejednou došlo. I samotné důsledky v tvůrčí oblasti jsou neblahé. Je to vidět i na různých výstavách, jako ve Voršilské ulici, na Karlově náměstí, nemluvě o tom, že jsme museli zabránit i vydání různých pomlouvačných katalogů. To je

linie likvidace socialistického umění, zejména pokud jde o výstavu ve Špálově galerii, různé objekty Jiřího Koláře – žiletkové básně apod. Fakt je, že to nemá nic společného nejen se socialistickým uměním, ale s uměním vůbec. A to je v době, kdy čteme nejrůznější kritiky výstavních síní v Praze, kde celá řada dobrých malířů nemůže dostat termíny. Myslím, že je třeba uplatnit usnesení ústředního výboru, na tyto věci nesmí být věnována ani koruna z veřejných peněz, ani státních, ani svazových. Tím méně potom aby byla prováděna veřejná reklama v kulturních časopisech. Nedávno jsem dostal dopis, kde se ukazuje, jak velmi malá skupinka – dá se říci klika teroristů – tady ovládá všechny kulturní časopisy, výstavy až po zahraniční expozice atd. Podívejte se na poslední číslo *Plamene*, kde je Holanova báseň o Hamletovi. Je tam vyzvedávána vysoce problematika masarykovské poezie, velmi hrubé invektivy až po závěrečné komentáře soudruha Hájka, které jsou v rozporu s politikou strany. Pak není divu, že časopis mladých spisovatelů, nastupující generace, si bere za patrona Josefa Floriana, bojovného klerikála. A pak se nemůžeme divit, že se nám na fakultách ozývají různé hlasy, že u nás není žádná demokracie, že naše volby nejsou žádné volby a že by bylo třeba rozpustit ČSM a zvolit opoziční stranu a různé. Ne že bych chtěl tyto věci přeceňovat nebo že bychom je nedovedli vysvětlit a přivést na správnou míru, ovšem všechny tyto věci vytvářejí živnou půdu, aby naše stranicko-politická práce, místo aby byla zaměřena k řešení aktuálních problémů současnosti, musela se zabývat podobnými věcmi.

Potom dochází i k hrubému zkreslování zahraničněpolitické problematiky, často v důsledku přímého lajdáctví. Nedávno jsme otevřeně kriticky hovořili v ideologické komisi, a přesto *Literární noviny* znovu vyšly s polemikou soudruha Bímy. Soudruh Pelikán sám slyšel v Maďarsku, kde jsou soudruzi z toho nešťastní. V této době musíme věnovat soustředěnou mimořádnou pozornost věcem Číny, což nám ztěžuje práci.

Blížíme se k volbám. Musíme vynaložit všechny síly, aby předvolební kampaň přinesla i na tomto úseku obrat, aby všichni komunisté pracující na ideologické frontě byli zavázáni vnést do všech tvůrčích svazů kulturních, uměleckých redakcí a vysokých škol vědomí toho, jak žije strana. Je třeba daleko aktivněji se opřít o všechny komunisty na těchto úsecích, kterých je velká řada, a je třeba skoncovat s pasivitou, nenechat bez odpovědi ani jeden nesprávný projev. Myslím, že především všichni členové naší ideologické komise ÚV i slovenské a v našich krajích mají především semknout aktiv, všechny, kteří stojí na pozicích strany a jsou ochotni pro ni něco aktivně udělat, a přenést bojovný tón vnitrostranickou cestou mezi všechny naše lidi. Takový je náš úkol, kterým musíme překonat nedostatky zejména v organizační práci a nastoupit do ideologické ofenzivy, kterou od nás zejména volební období bezpodmínečně vyžaduje. [...]

Sektářství v našich sporech

Zdeněk Mlynář

(*Literární noviny* 25. 4. 1964, č. 17, s. 1, 4)

V diskusi, která začala v 7. čísle LN Grušovou polemikou proti Medkovi jako spor, zda „verš pro Stalina“ je „veršem pro kočku“, byl myslím vlastní účel a smysl polemiky stručně a dobře vyjádřen v příspěvku D. Makovičky z 12. čísla LN: jak mohli lidé věřící vši silou svého citu v tak čistý cíl – podporovat zruďné prostředky a nevidět, že vedou k záhubě cíle? „Jde o to objevit, kde byla myšlenková a citová chyba ... Protože je třeba najít nějakou věc v myšlení člověka, která by byla schopná zabránit takovému vychýlení myšlenky a citu.“

Zdá se mi, že odpověď na tuto otázku nelze najít, dokud se pohybujeme na půdě v podstatě generačního sporu o „podíl morální odpovědnosti“ na chybách i zločinech Stalinova kultu. Tato pozice je pochopitelná u generace, která takový podíl fakticky vůbec nemá. Není mi však už pochopitelná u Pavla Kohouta a F. J. Kolára. Kohout vlastně požaduje „větší díl“ viny pro generaci starší než jeho, proto, kdo byli „vrstevníky obviněných a mnohdy jejich přáteli“, a přesto „uvěřili něčemu, co jim *musilo* připadat absurdní“, a navíc „to svou autoritou stvrdili synům“, a F. J. Kolár z pozice otců těchto synů zase volá: „Hleďme, stará komunistická generace básníků byla tedy povinna to všechno poznat dokonce už v letech třicátých před válkou a soudruhovi Kohoutovi máme věřit, ... že „nebe jeho veršů zůstalo modré“ až do roku 1956!“ Připadal jsem si už po roce 1956 všelijak, ale nejméně ze všeho jako synáček svedený tatínkem ke hříchu. Jde-li opravdu o to hledat „nějakou věc, která by byla schopná zabránit takovému vychýlení myšlenky a citu“, bude asi nutné jít za rámec generačních vlastností nás všech.

Stejně nutné pak podle mého názoru bude také překročit rámec problémů individuální subjektivní morálky. Nesouhlasím proto také s Kohoutem a Kolárem tam, kde vlastně to *hlavní* spatřují v čestnosti, upřímnosti a morální čistotě subjektivního postoje těch z nás, kdo byli „pro Stalina“, ať už v básních nebo v próze či mimo literární projev.

Patřím k nim plně a se vším všudy, i s celou odpovědností za takový politický a společenský postoj. Mohu říci s Kolárem, že se za to nestydím; ale za touto stručnou větou nemohu udělat *tečku*. Nestydím se za to v tom smyslu, že to bylo subjektivně upřímné a nebylo to konjunkturální. Jenomže „víra ve Stalina“ nebyla přece ve skutečnosti individuální „soukromou záležitostí“. My jsme ve jménu této víry *prakticky jednali*. Tím se tato víra týkala jiných lidí a byla pro nás samozřejmým oprávněním k tomu, abychom podle ní zasahovali do života společnosti jako celku i každého jedince zvlášť.

Nemohu proto omezit celý problém na otázku osobní čestnosti nebo konjunkturalismu ani na otázku „podílu“ mé generace nebo generace starší na tom, co je negativní ve výsledcích tohoto postoje, za který se osobně z hlediska individuální cti a „dobrého úmyslu“ nestydím. Neboť sama historická praxe (v jejímž jménu se přece věřilo i ve Stalina) ukázala, že *bez ohledu* na tuto individuální subjektivní čestnost se tu opravdu stala „myšlenková a citová chyba“. A že tedy také čestnost subjektivního postoje není ještě onou „věcí v myšlení člověka, která by byla schopná zabránit takovému vychýlení myšlenky a citu“.

Hlavní problém vidím v otázce, proč jsme „podporovali zrůdné prostředky“ *přes* subjektivně upřímný a čestný postoj, *přes* „dobrou vůli“ dosahovat „čistého cíle“. Pokud jde o mne (a snad i o jiné z řad politicky nejangažovanější části generace, která volala „My jsme mládež nová, mládež Gottwaldova“), vidím hlavní příčinu v tom, že jsem v těch letech bral vlastně na vědomí jako rozhodné pouze soudy, hodnocení a názory i city jen těch, kteří také bezvýhradně považovali – jak to napsal Pavel Kohout – tyto roky za „nejlepší“. Každý, kdo se nějak dostal mimo tento okruh, nebyl nebo přestával být významnějším měřítkem hodnot, které bych si vážně připouštěl. A to je ovšem začarovaný kruh sektářství a jeho etiky.

Sektář – to přece není konjunkturalista. Není individualista, je ochoten podrobovat se ve všech ohledech svého „já“ tak úplně, že ostatní lidé mimoděk uznávají světecké rysy jeho charakteru. Ale při tom při všem má sektář jednu – z jeho osobního hlediska v podstatě vždy tragickou, z hlediska ostatních lidí však hluboce škodlivou – vlastnost: *mimo* sektu není pro něj morální a jakékoli jiné autority. Tím i náboženští sektáři, jejichž program bylo převést celé lidstvo na „víru pravou“, podřizovali v dějinách vždy ve skutečnosti celé lidstvo realitě vlastní sekty.

Aby bylo jasno a abych se hned zavčas rozešel s případnými „spojenci“, kteří s těmito řádky hodlají souhlasit za předpokladu, že tu je učiněn pokus prohlásit komunistickou stranu za „sektu“: nemyslím si, že strana je nebo že v letech Stalina kultura byla „sektou“. Ale my jsme jako komunisté (a u nás asi nejvíc v té poválečné *politické*, nejen věkové generaci) v mnoha otázkách balancovali na pokraji sektářství, stávali jsme se sektáři a strana prodělávala nebezpečí sektářského vývoje. To konečně neřekl otevřeně nikdo jiný než zase samo komunistické hnutí, jež od XX. sjezdu KSSS výslovně klade dogmatismus a sektářství do jedné řady nebezpečných nepřátel vlastního hnutí. A už tím, že to strana řekla a že podle toho začala jednat, kvalifikuje se jako organismus, který *není* sektou.

Začarovaný kruh naší tehdejší sektářské morálky prakticky vznikl asi touto logickou cestou: nepovažuješ tato léta „za nejlepší“ z nějakého důvodu, který se tě osobně dotkl? Přestáváš tedy být vlastně „náš“ (a to bylo možné v různých stupních: jsi individualista, jsi „podezřelý“, jsi „vlastně třídní nepřítel“) a my také už po-

dle tebe nesoudíme, co je a co není správné pro „štěstí všech lidí“. Jde nám o „osud všech“ a právě proto je tvůj osud vedlejší.

Při podobné logice mizela „maličkost“: že si totiž přisvojujeme právo hodnotit všechny vlastně jen podle sebe samých. Že měřítkem čestnosti a upřímnosti našeho postupu se pomalu stává subjektivní sektářská etika a nikoli objektivní společenská morálka. A to ovšem už byla záměna velmi citelná i *politicky*. Neboť právě politicky se vlastní obsah pojmu „náš“ v letech kultu měřil nikoli faktickým poměrem k zájmům společnosti (a tedy lidu), ale kdesi „nad“ tím se upevňovalo další měřítko, které teprve s konečnou platností určovalo, co je „věrnost lidu“: tímto měřítkem všech měřítek se stával „poměr k milovanému a geniálnímu vůdci proletariátu a všech národů“, poměr ke Stalinovi.

Lidé, kteří se podle tohoto kritéria začali dělit na revolucionáře a „třídní nepřátele“, se nemohli vyhnout situaci, kdy „revoluce pojídá své děti“. Ve skutečnosti ovšem tyto „děti revoluce“ pojídalo právě sektářství, které začalo ovládat revoluční hnutí.

Pro „děti revoluce“ je to tragédie, které se může smát jen skutečný nepřítel samotné revoluce nebo beznadějný blbec. Ale nelze zapomínat, že pro lidi „mimo sektu“, a to i pro lidi, kteří jsou takto „mimo“ generačně, pro „vnuky revoluce“, je to nutně především *absurdita*. Myslím, že právě proto může Gruša tak bez okolků (až z toho i tu dnešní „střední generaci“ zamrazí) říci proti požadavku, že u Neumannova Poděkování máme vidět „realitu jeho času“: „Jako kdyby současníkům do toho něco bylo! Ty zajímá, co z reality někdejšího času je přiřaditelné k jejich realitě – čili zajímá je jejich realita – jestli se nemýlím.“ Aťsi to Gruša motá dohromady s dosti naivním pojetím tzv. „pravd zjevených“ (okouzlen zřejmě někdejším Roznerovým článkem, který však bohužel v těchto směrech nebyl nejhlubší). Aťsi to všechno provází víceméně zjevnými podtexty „generačního pojetí“ celé věci. Aťsi je přesvědčen, že z tehdejší reality je k dnešní realitě „přiřaditelné“ máloco. V podstatě věci má tady myslím pravdu.

Není rozumné ani společensky prospěšné vynakládat hlavní úsilí, abychom přesvědčili ty, jimž se věc zdá především absurdní, že se hluboce mýlí, protože věc je především tragická. Pro *všechny* v naší současnosti je totiž důležité něco jiného: jak prakticky zaručit, že taková věc – ať už ji hodnotíme jako tragickou nebo jako absurdní – se nebude nikdy opakovat. Zdá se mi základní jediná záruka: úplně a beze zbytku se zřící sektářství.

Cožpak v nejobecnějších mezinárodních souvislostech zase dnes nevidíme snahu čínských sektářů zaujmout postoj, který si přisvojuje právo rozhodnout, že „přijatelnou“ cestou „osvobození lidstva“ by byla i nukleární válka, kde by se za cenu životů nějaké té „menší poloviny“ lidstva už definitivně otevřela „brána ke štěstí“? Chci-li se tedy tvářít v tvář takové skutečnosti opravdu zřící sektářství, sotva mo-

hu obhajovat sektářské postoje z minulosti jen proto, že byly subjektivně čestné a upřímné. Cožpak se dnes u dogmatiků nevytváří platforma, která klade falešnou alternativu: buď sektářská koncepce „rozvoje světové revoluce“, nebo obhajoba imperialismu? A chci-li v této dnešní skutečnosti opravdu zlomit politické sektářství, má smysl oklikou obhajovat sektářsky chápané alternativy v konfliktech před třiceti lety, jak to zčásti dělá soudruh Kolár, když tvrdí: Tehdy se kladla *jen* alternativa: fašistický a buržoazní tisk, nebo apogetika sektářské politiky a etiky? Není mezi „pobíháním mezi zákopy“ a kritikou, všestrannou analýzou potřeb třídního boje přece jen nějaký rozdíl, který znemožňuje vyřídit vše „frontovým“ příměrem?

Zároveň se domnívám, že reálné nebezpečí sektářského postoje *není* omezeno jen na postoj soudobých dogmatiků, kteří prostě nechtějí měnit „stalinský kurs“. Rozpad jednotné sekty dogmatiků (kterou jsme v podstatě, byť i s individuálními rozdíly v míře zaslepenosti, všichni v našem politickém životě minulosti tvořili) není jednoduchý proces. Věc rozhodně nevypadá tak, že by na místě někdejšího sektářství sama sebou vyrůstala jen potřebná a pokroková negace sektářství. Jeho rozpad naopak může být (a jak náš vývoj ukazuje, mnohdy také je) provázen snahami o *sektářské řešení* problému sektářství, tj. snahami nahradit někdejší velkou a sjednocenou sektu dogmatiků větším počtem stejně sektářských menších a nejednotných, o „samospasitelnost“ vlastního programu mezi sebou bojujících sektiček.

Nebylo by dobré – a lidé by nám to nikdy neprominuli –, kdyby se takovýto vývoj nějak výrazněji uplatňoval. Takové sektičky, ať už by absolutizovaly nějaké zvláštnosti třeba generační nebo názorové, by byly vždy jen pokusem vyhnat dábla církve katolické andělem protestantství, jež se zase může dělit na luteránské a kalvínské „pravověrné“, a mezi oběma těmito pravověrnými se zase mohou nacházet ještě pravověrnější „kaciři“. Lidstvo však vcelku nevydělalo na tom, že místo svaté inkvizice upaloval svého času v Ženevě Kalvín.

To neznamená vyloučit potřebu názorových diferencí a sporů. Je to jen požadavek, aby si žádný takový dílčí, skupinkový nebo individuální názor nedělal nárok na „jedinou víru pravou“. Aby určení toho, co je pro společnost jediné správné, bylo přenecháno co nejdemokratičtějším formám, v nichž to může vyřešit sama tato společnost bez mesiášů. Dělat mesiáše je, bohužel, svým způsobem snazší než dělat reálnou, praktickou demokratickou politiku. Kolem mesiášů se však obyčejně vytvářejí právě jen více nebo méně významné sekty. Kolem subjektu, který je s to reálně dělat demokratickou socialistickou politiku, se však může rozvíjet aktivita milionů lidí, může tu růst aktivní celek společnosti, který jediný je „tou věcí, která by byla schopná zabránit takovému vychýlení myšlenky a citu“, k jakému jsme došli pod vlivy politického sektářství.

Souhlasím vcelku s tím, co chtěl říci F. J. Kolár, když napsal, že k „obranářskému“ stanovisku je dnes potřeba víc odvahy než k „protikultovskému pokřiku“. Mys-

lím si jen, že boj proti důsledkům kultu J. V. Stalina není bohužel zdaleka ještě jen planým pokřikem, a to zejména tam, kde jde o nějaký *konkrétní* důsledek a jeho překonání. Zároveň pak zase není potřebí nazývat snahu o marxistickou a *stranickou* pozici „obranářstvím“, mimo jiné už proto ne, aby se *stranickost* postojem neztotožňovala se snahou v leccčems *bránit* i staré chyby a jejich důsledky. Věc podle mého soudu je v tom, zda děláme skutečnou, seriózní, co do výsledků reálnou a *masami lidu podporovanou* politiku, nebo zda i nadále – byť už ne „pro Stalina“, ale proti němu – řečneme a rozvíjíme hádky a pranice menších sektiček v mnohém starými sektářskými způsoby, ponechávající reálné problémy a zájmy i potřeby širokých mas lidu dost v ústraní.

Myslím, že jen tou měrou, jakou kritéria sektářská (ať už „zleva“ nebo „zprava“) opravdu nahradíme kritériem skutečných zájmů a potřeb dnešní socialistické společnosti (a to chce věci znát, něčemu pořádně rozumět a *navíc* k tomu pak být upřímný a čestný vůči společenskému celku), najdeme i reálnou záruku proti opakování minulých deformací v myšlení, citění i praktickém jednání. Jsem přitom přesvědčen, že toho ovšem nelze dosáhnout *mimo* politické formy dnešní reálné společnosti, zejména ne mimo stranu.

Jde jen o generační subjektivismus?

Ladislav Štoll

(*Rudé právo* 26. 4. 1964, s. 2)

Do naší redakce došlo několik statí k významným otázkám dějin strany, o nichž se v poslední době píše. Dnes uveřejňujeme článek soudruha akademika Ladislava Štolla, v nejbližších dnech přineseme další.

V poslední době se jistě oprávněně hovoří o potřebě přehodnocení některých stránek stranické historie, významu jednotlivých osobností, kulturněpolitických stanovisek atd.

Z tohoto hlediska vyvolala pozornost stať soudruha Milana Hübla, otištěná v 12. čísle Literárních novin, nazvaná Třicátá léta očima současníků a mladých. Autor v ní také zaujal kritické stanovisko k Neumannově knize *Anti-Gide*. Mimo jiné o ní napsal:

„Některé pasáže této knihy, zejména celá kapitola *Vzpoura inteligentů*, jsou ... trapným svědectvím o vážných Neumannových omylech. Nejenže schvaluje masové čistky a procesy pořádané Stalinem a Ježovem, ale hrubě napadá ty, kdož z nich dostávali ‚bolení břicha‘.“

Oč tu doopravdy vlastně jde?

Nové vydané Dějiny KSSS o tom říkají:

„Strana a lid v té době nevěděli o Stalinově zvlášti a jeho zneužívání moci. Sovětská lidé znali Stalina jako aktivního bojovníka za vítězství socialismu, důvěřovali mu. Existovalo přesvědčení, že represí se používá proti skutečným nepřítelům v zájmu socialismu.“

Také St. K. Neumann, jako celé mezinárodní komunistické hnutí, byl přesvědčen, že obvinění pronesená v třicátých letech v politických procesech jsou objektivně pravdivá, že uváděná fakta průkazně odpovídají zjištěným skutečnostem. Poučen historií, znal ducha nenávisti a záludnosti, jímž od vzniku KSSS se vyznačovala protileninská politická činnost Trockého. Viděl před sebou, jako my všichni, první socialistickou zemi ze všech stran obklíčenou moderně vyzbrojenými nepříteli.

Svou polemiku proti Gidovu pamfletu psal ve chvíli vrcholícího předválečného napětí, v němž se rozhodovalo o životě a smrti desítek milionů lidí. Jako socialistický básník prožíval pocity občanské spoluodpovědnosti za vývoj věcí. Tím je poznamenána celá jeho nesmírně záslužná, vášnivá polemická činnost těch let. To určovalo namnoze i tvrdý tón jeho invektiv namířených proti nepřítelům Sovětského svazu.

Viděl tehdy, jako všichni vpravdě pokrokoví lidé té doby, ve Stalinovi, který stál v čele SSSR, představitele historických sil hájících život proti smrti. Viděl ovšem v těchto dobách i to, jak někteří až dosud pokrovní intelektuálové začínali hovořit o tom, že „v Sovětském svazu za Stalinova vedení se děje něco, co Marx nechtěl a co by Lenin nedělal, něco protisocialistického nebo protikomunistického, nějaký ústup od původních zásad a původního plánu marxistické nauky a praxe“. Tyto s. Hüblem citované myšlenky byly ovšem pravidelně rozvíjeny dál v tvrzení, že sovětské státní zřízení se zvrhlo v diktaturu byrokracie, že socialismus v SSSR byl zdeformován militarismem, že Říjnová revoluce byla zrazena a nahrazena panstvím nové třídy atd.

Je možné se domnívat, že tato „kritika“ měla něco společného s kritickým duchem XX. sjezdu, s kritikou kultu osobnosti? Nikoliv, tato trockistická kritika vždy vycházela z protileninských pozic. Myslím, že není tak těžké dnes pochopit, kterým z těch dějinných sil, jež se chystaly k osudové srážce, tato kritika prospívala. Je pozoruhodné, že v ideologickém sváru těchto let, kdy se vystupňoval veliký mezinárodní třídní zápas, v němž mezinárodní proletariát bránil svůj první socialistický stát, právě trockismus, který sehrál úlohu zájmům mezinárodní dělnické třídy nepřátelskou, úplně vypadl ze zorného pole s. Hübla. V tom myslím je základní omyl jeho stati, nepřijatelné zjednodušení jeho pojetí.

To bylo také v podstatě to, proti čemu se postavil Stanislav K. Neumann, který jasně vytušil, kam spěje logika historického dění druhé poloviny 30. let. Ostatně

tuto logiku s podivuhodnou prozíravostí předpověděl již na počátku dvacátých let. (Tehdy v srpnu v roce 1920, v předvečer srážky, která měla rozhodnout o třídním charakteru našeho státního zřízení, řekl na adresu legionářů-komunistů: „Bojovali jste za svobodnou Československou republiku a víte, že nezvítězí-li mezinárodní revoluční socialismus, stane se náš národ vazalem mezinárodního kapitálu a naše republika bude při nejbližší válce roztrhána.“)

Viděl, co se děje v sousedním Německu, kde již umíraly tisíce komunistů a protifašistů v koncentračních táborech, kde z vůle monopolů o životě milionů rozhodoval „gangster s patkou“, jak básník nazýval Hitlera. Je proto zcela pochopitelné, že pociťoval hluboké rozhořčení, když viděl, jak někteří pokrokoví intelektuální pracovníci pod vlivem protisovětské, levou frází maskované kritiky se začínají ohrazovat proti „diktatuře zprava i zleva“ a vyslovovat jedním dechem pojmy „Berlín“ a „Moskva“.

Skutečnost, že Stalin již tehdy hrubě zneužíval politické moci, to básník nevěděl a nemohl vědět, jako to nevěděly miliony sovětských lidí, jako to nevěděly dokonce ani tisíce z těch, kdož byli přehmaty kultu přímo postiženi, kdož, jak ukázal XXII. sjezd, se domnívali, že Stalin o křivdách na nich páchaných nemá tušení. Ostatně je známo, jak se k této otázce vyslovil s. Chruščov.

Básník vidoucí, jak veliké věci jsou v sázce, považoval odpor některých levých intelektuálů, zaujatých výhradami k těm či oněm opatřením sovětské kulturní politiky, za „inteligentské koníčky“ lidí, kteří, jak to tehdy řekl, by za „avantgardní barák nebo surrealistický obrázek prodali celý proletariát a Sovětský svaz“. Věc se stávala nebezpečná tím, že se uvedených, zčásti oprávněných výhrad chápali právě trockisté, kteří z nich vyvozovali politické, protileninské závěry.

Mnozí z těch, kdož v oprávněné skepsi těmto politickým námluvám v té době podléhali, neztratili půdu pod nohama, zůstali straně věrnými, socialisticky smýšlejícími lidmi. Byli ovšem i takoví, kteří v té době přešli na druhou stranu barikády.

Historik, který nebude při hodnocení této ideologické srážky třicátých let umět rozpoznat podstatné od nepodstatného, který nemá smysl pro rozlišování proporcí, nedojde k pravdě.

Srážka St. K. Neumanna s André Gidem z r. 1937 je zajímavá i z jiného hlediska, které ukazuje, že nebyla nahodilým zjevem. Především je třeba vidět, kdo tu stanul proti komu. Dnes již známe celý zjev André Gida. Tento neobyčejně kultivovaný, z ovzduší pozdního symbolismu vyrostlý a relativně vlivný francouzský spisovatel byl do morku kosti individualistou přesvědčeným o absolutní nezávislosti spisovatele na objektivních společenských vztazích. Umění chápal jako věc požitku „vybraných lidí“.

Na počátku 30. let se zdálo, že se hodlá zřítí svého bohorovného životního gesta. Způsobil to jeho dočasný (mocným vlivem Lidové fronty vysvětlitelný) příklon

k pokrokovému lidovému hnutí. Způsobila to zčásti i jeho kniha o cestě do Konga, v ní byly pozoruhodné náznaky protikolonialistické kritiky. Tím si získal sympatie širokých kruhů pokrokové inteligence. Ovšem tyto dočasné výkyvy nebyly organickým projevem jeho osobnosti, to dosvědčují i „děsivé stránky“ (jak je nazval Ilja Erenburg) jeho deníků napsaných v době německé okupace Francie, které uveřejnil ještě za svého života. Několik týdnů potom, když Němci v květnu 1940 vtrhli na území Francie, si André Gide zapsal do svého deníku tato slova:

„Jestliže nám zítra, jak se obávám, vezmou svobodu vyjadřovat myšlenky, budu se hledět přesvědčit, že umění a myšlení to škodí méně než přílišná svoboda. Útlak nemůže ponížít ty nejlepší, pokud jde o ostatní, není to podstatné.“

Na jiném místě týchž deníkových zápisů čteme: „Kdyby německé panství nám přineslo dostatek, pak z desíti Francouzů devět by ho přijalo ... Většina přijímá porážku jen jako potíže v potravinovém zásobování.“

St. K. Neumann správně vytušil, že André Gide se odcizil francouzské demokratické a revolučně patriotické ideologii, jež po staletí okouzlovala světovou kulturu a jež dodnes dovoluje, aby státní hymnu Francie mohli s pocitem povznesení zpívat progresivní lidé všech národů, včetně národů socialistických.

Roger Garaudy výstižně napsal o Gidovi, že na rozdíl od Apollinaira je spíš *literát než člověk*. A já se domnívám, že v tom je *podstata věci*. Máme-li dnes správně hodnotit smysl Neumannovy polemiky proti André Gidovi, pak je třeba vidět i to, že St. K. Neumann (autor Dějin francouzské revoluce a Robespiera, vyrostlý v obdivu k obrovskému duchovnímu vzmachu Francie 18. století, k jejímu revolučnímu demokratismu) vystoupil především proti tomuto – lidu a lidskosti – odcizenému – *literátství*.

Domnívá-li se někdo, že kritika kultu osobnosti, vzešlá z XX. sjezdu, dává za pravdu André Gidovi proti St. K. Neumannovi (a s takovými názory se dnes setkáváme), pak je to ovšem naprostý omyl.

Soudruh Hübl uvedl proti St. K. Neumannovi citát z Rollandovy předmluvy k dramatu Robespierre, v níž vidí nepřímou kritiku ovzduší kultu osobnosti. To však, že Romain Rolland charakterizoval knihu A. Gida *Návrat ze SSSR* jako „zlou knihu“, jako „ránu dýkou do zad SSSR“, to soudruh Hübl *nevedl*.

Ať už bude historicky zasvěcený kritik cokoliv oprávněně vytýkat Neumannovu polemickému spisu, nikdy nebude moci popřít to základní, že se tímto dílem veliký český básník v pravý čas postavil na obranu světového pokroku a skutečných zájmů lidskosti, na obranu naší národní existence, která se ocitla na pokraji hrobu. Na druhé straně týž historik nebude moci zatajit skutečnost, že mnozí z těch, kdož se dnes snaží světu namluvit, že svou tehdejší kritikou z protichůdného hlediska anticipovali XX. sjezd, v podstatě, ať vědomky či nevědomky, pomáhali silám, jež

byly lidskému pokroku nepřátelské. (To také platí i o Weilově knize Moskva – hranice, jak ostatně bude možno ještě při jiné příležitosti konkrétně ukázat.)

V této souvislosti je třeba se zmínit i o Neumannově básni „Poděkování Sovětskému svazu“, která se zrodila z téže atmosféry roku 1937. Básník se v ní obrátil k sovětskému lidu verši, které byly vzrušeně čteny v dobách největších úzkostí o osud naší národní pospolitosti:

Vám poděkování a lásku Vám,
 kéž zněly by jak zvony,
 vždyť já ne sám,
 jsou nás už miliony,
 snad všichni se Vám jednou v něčem vyrovnáme,
 teď poděkování Vám aspoň posíláme.

V básni jsou apostrofováni Lenin a Stalin jako dva první představitelé sovětské země.

Tu je si třeba položit otázku: co opravňuje příslušníka dnešního mladého pokolení, Jiřího Grušu, psát o verši, který vytryskl z těchto dějinných podmínek a který je dílem velkého slovesného umělce, jako o „verši pro kočku“? Má tento způsob kritiky něco společného s humanistickým duchem XX. sjezdu, s city našeho lidu nebo sovětských lidí, s duchem leninské kritiky kultu osobnosti?

Představme si, že by se dnes objevili v sovětské společnosti takovíto vítězoslavní kritici, jejichž jedinou zásluhou je, že se později narodili, jak napsal soudruh Mňačko (nepopsané, právě se popisující listy), a začali tímto ironizujícím a despekt prozrazujícím způsobem listovat v sovětské literatuře, cynicky při tom naznačovat cosi o „pevných nerverch a dobrém žaludku“, vysmívat se minulým citům, upřímně, čestně prožitým miliony lidí často za nejtragičtějších okolností. Jak hluboké, mírně řečeno, je to „nepochopení“ toho, co historicky prožíváme, s čím se vyrovnáváme.

Pro člověka, jemuž poezie slouží životu, není takovéto problematiky. *Historičnost* vidění je mu podmínkou pravdivého hodnocení všech věcí; řeší a vždy řešila tyto otázky jako něco, co je svrchovaně přirozené. Julius Fučík, hovořící ve své závěti o svých literárních pracích, říká: „Mnohé z nich patřily dni a s dnem zemřely. Nechte je ležet. Některé však patří životu.“

Jde však Jiřímu Grušovi o tento způsob kritického souzení? „Kritik“, který přichází s tvrzením, že současníkům „není nic do toho, že Neumannovo Poděkování odráží realitu času“, nemůže pravdivě soudit o uměleckých hodnotách. To je jasné patrně ze slov, jimiž soudí Nezvalův Zpěv míru:

„Je to opravdu celek,“ ptá se Jiří Gruša, „tenhle Zpěv míru, anebo vedle takových deseti čtyřverší najdeme celý arzenál výzev, frází s trochou *vlastenčického ru-*

ralismu? (L. Š.) *Nic proti tomu, když je někdo pro mír* (L. Š.), ale musí mě o tom přesvědčit trochu jinak, trochu zvnitřku – a právě o platnosti tohoto vnitřního získávání jsem nejvíce na pochybách.“

A tu vzniká další otázka: je toto Grušovo stanovisko k Nezvalově básni opravdu jen produktem generačního subjektivismu? Vždyť jsme se s podobnou přezíravostí k veršům Neumannovým, Nezvalovým a Bieblovým setkávali i v minulosti. Nevěřím, že mezi příslušníky různých generací, které spojuje společný, reálně humanistický cíl, je možný takový emocionálně estetický antagonismus, jaký se projevuje v Grušově bohorovné a urážlivé charakteristice Nezvalova Zpěvu míru.

Není pochyby, že i verše básníků nejnadanějších a revoluční dělnické třídě nevěrnějších podléhají jako každé slovesné dílo, každý historický dokument stálému kritickému přehodnocování, že každé nové pokolení je bude vidět a žít po svém na základě svých dějinných zkušeností, své emocionální a intelektuální výchovy, že budoucnost v nich bude nově rozlišovat, to či ono vylučovat, nacházet v nich tu či onu novou, dobově podmíněnou rezonanci. Je však jedno základní spolehlivé kritérium, s jehož pomocí je možno zjišťovat, co si v slovesné umělecké tvorbě i v daleké budoucnosti uchová úctu přicházejících pokolení. A tímto základním kritériem v našem století se stal pravdivý horoucí umělecký a lidský vztah poezie k největšímu dějinnému aktu, jímž byl započat proces reálného osvobození člověka, k proletářské sociální revoluci, jíž se vpravdě novodobá poezie oddává bez výhrad se všemi občanskými a uměleckými riziky.

Toto je třeba zdůraznit právě ve chvíli, kdy pod záminkou úsilí o osvobození našeho myšlení od přežitků dogmatismu jsou ožiovány staré tendence chápat věc lidskosti abstraktně a spekulativně, jako něco, co nezávisí na konkrétních sociálně historických podmínkách a co dává nehlubší smysl historickému úsilí mezinárodního dělnického revolučního hnutí. Opuštění tohoto pojetí humanity jako věci konkrétního sociálně historického procesu vede nutně k popření vědeckého charakteru filozofie, estetiky a vůbec společenských věd.¹⁷

Chci se však znovu vrátit k článku s. Hübla, k jeho závěrečné myšlence. Už název tohoto článku naznačuje, že autor má na mysli generační rozdíl v pohledu na palčivou problematiku nedávné ještě minulosti. V posledním odstavci volá po tom, abychom společně vytvořili věrnější a přesnější obraz oné doby a tím pomohli dnešní mladé generaci pochopit tuto dobu v jejích silných i slabých stránkách. To je

17 Důsledek toho pak je patrný např. ve stati Ivana Svitáka o smyslu poezie, otištěné ve 2. čísle České literatury. Máme tu zřejmě co dělat s odvarem zhrblého maloburžoazního „nonkonformismu“. Na rozdíl od romantického „ohromování šosáků“ z minulého století, které bylo namířeno proti buržoazii a proti příživníkům, stává se však objektem Svitákovy urážlivého výsměchu pracující člověk, který metodou „ohromující asociace“ je zařazován mezi nejodpornější deklasované živly. [Pozn. L. Š.]

správné. Rozhodně si však nemyslím, že tu jde jen o rozdíl mezi „očima současníků“ a „očima mladých“. Takový rozdíl nepochybně existuje, ale v něm není *podstata věci*.

Příčinou sváru je ignorování základního marxistického principu, jehož uplatnění je podmínkou poznání všech jevů, tj. *principu historičnosti* v přístupu k věci. Tento princip byl v obou případech, jak Hübllově, tak Grušově hrubě porušen. Proto oba porušují *pravdu*, proto ani jeden z nich nepomáhá mladé generaci pochopit složitou dobu třicátých let, ale ztěžuje jí správně se orientovat.

Spisovatel Gruša – poznatky agenta „Otta“

(Archiv bezpečnostních složek v Praze, a. č. 729907 MV. Záznam ze 4. 5. 1964)

Pramen se zúčastnil v pondělí dne 27. 4. 1964 pravidelných rozšířených zasedání redakční rady Literárních novin. Zúčastnil se ve společnosti redaktora Nedvěda, který jej vlastně uvedl.

Ihned po příchodu seznámil se pramen se spisovatelem Grušou a pozval jej k jejich stolu. Gruša právě v přítomné době prodělává voj. pres. službu a na schůzi byl ve voj. uniformě. Dříve sloužil u PS, ale nyní je zařazen jako tech. síla v časopisu Z-64.

Pramen zavedl řeč na tu skutečnost, že Gruša byl v nedělním RP kritizován s. Štollem. Gruša nad kritikou mávl rukou a podotkl, že nebyl kritizován jen v RP, ale i na jiných místech. Taková kritika pro něj nic neznamena, zejm. Ne od s. Štolla, kterého pokládá za vyloženého „blbce“ a senilního „cementa“. Se Štollovými argumenty se neztotožňuje, a kdyby mu celá záležitost stála za to, snadno by je vyvrátil. Kritiky a jejich následků se nebojí. Kdyby zastával nějakou funkci, snad by měl obavy, ale Gruša je jen MČČ (malý český člověk), tak co se mu může stát. Snad jen získá na popularitě, že se o něm bude mluvit.

Hodnocení: Zpráva na základě úkolování. Poznatek o reakci Gruši na kritiku bude předán na odd. kultury. Spolupracovník nemá konkrétní možnosti [jedno slovo nečitelné] kulturníky, a proto nebyl více zaměřován.

Třicátá léta ve světle historické pravdy

František J. Kolár

(*Rudé právo* 29. 4. 1964, s. 2–4)

Ze střetnutí dvou mladých literátů, V. Medka a J. Gruši, o verších, jimiž v minulosti básníci oslavovali J. V. Stalina, se rozvinula rozsáhlá diskuse na stránkách literárních časopisů, kde převládala hlediska politická. Hlavní pozornost se soustředila na třicátá léta, a to nejen na poezii komunistických básníků, ale i na tehdejší politiku komunistické strany. Diskuse odhalila množství nejasností o této době, zejména u mladé inteligence.

Mladí soudruzi se ptají nás, lidí starší generace, kteří jsme tu dobu prožili ve straně a v komunistickém hnutí, jak to vlastně všechno bylo ve třicátých letech, v době moskevských procesů. Ptají se nás, jak je možné, že jsme už tehdy nerozpoznali zvlášť a porušování zákonosti, že jsme aspoň nezapochoybovali, nezakolísali, když buržoazní i sociálnědemokratický tisk, trockisté, ale i jiní lidé, o jejichž pokrokovosti nebylo ani tehdy sporu, říkali o procesech mnohé z toho, co přiznal XX. i XXII. sjezd KSSS.

Jiní soudruzi v diskusi dokonce naznačují, že jsme o skutečném pozadí masových represí v Sovětském svazu věděli, že jsme však vědomě lhali, protože jsme prý hájili Sovětský svaz a Stalina podle jezuitského hesla „účel svěť prostředky“, protože jsme si prý mysleli, že revoluci je dovoleno vše. Našla se i čtenářka Literárních novin, která v dopise nás obvinila, že jsme to vše dělali z vypočítavosti (?!). Soudruzi nás kritizují, že jsme proti narušování leninských zásad stranického i státního života nevystoupili, a že tak Stalin nenarazil na odpor uvnitř hnutí. Zklamali prý tehdy i komunističtí intelektuálové a kulturní pracovníci, kteří místo aby proti Stalinovu kultu bojovali, obrátili tehdy svůj útok proti zdravému skepticizmu některých vzdělanců, kterým spílali jako zrádcům a odpadlíkům postiženým „intelektuálštinou“. Neumannův Anti-Gide je podle těchto kritiků „trapným svědectvím o vážných omylech“.

Pozici předválečných komunistů, jak se jeví některým současným mladým historikům a intelektuálům, shrnul lapidárně jeden z diskutujících: „Dilema věřit a zůstat ve hnutí, nevěřit a být z hnutí vyřazen, před nímž tehdy stáli organizovaní komunisté, bylo tragickým dilematem, jaké se skutečně mohlo zrodit jen v nenormálních podmínkách, kdy se rozšířily deformované názory a metody kultu osobnosti.“ V souhrnu lze tedy dřeň této kritiky vyjádřit stručně asi takto: – Komunisté té doby byli buď naivní hlupáci, kteří Stalinovi na všechno naletěli; nebo byli lháři a podvodníci, vlastně spolupachatelé všech těch vražd. Předváleční komunisté by

se měli prý za tu dobu stydět, právě tak jako za léta padesátá, kdy metody kultu a porušování zákonnosti pronikly i k nám.

Nejprecizněji tyto argumenty propracoval Milan Hübl v diskusním článku v Literárních novinách. Osobně je mi navýsost nepříjemné se soudruhem Hüblem diskutovat dnes, kdy u mnoha lidí jistě vzbudím podezření, že jsem náramně moudrý a odvážný po stanovisku ÚV KSČ o Poslání a stavu kulturních časopisů z 24. března 1964. Veřejnost však ví, že můj článek v Literárních novinách vyšel už před tím, že jsem nepolemizoval já s Hüblem, nýbrž Hübl se mnou, a proto mi budiž dovoleno, abych své stanovisko obhájil a dále vyjasnil.

V té souvislosti bych chtěl ještě reagovat na jeden z Hüblových argumentů, který se mne bolestně dotkl. Hned na začátku svého článku soudruh Hübl napsal, že se „nechtě snažím zachovat některé ze zbytků tehdejšího dobového, falešného vědomí“, že si chci, zpětně zdůvodnit a ospravedlnit i některé vlastní dobové iluze a omyly“. Pochopil jsem to jako zdvořilou formu tvrzení, že Kolár byl sice obětí kultu, že ho však ani kriminál nevyčlčil z dogmatismu. Jsem tak nucen i já se vřadit mezi ty literáty a publicisty, kteří v poslední době uveřejnili své zpovědi a konfese: Od roku 1934, kdy jsem vstoupil do komunistického hnutí, až do dnešních dnů jsem si nikdy nedovolil přepych nezúčastněného pozorovatele, a proto jsem prodělal se stranou všechna její vítězství i porážky, všechny její chyby i omyly. V tom smyslu jsem nezůstal ušetřen ani některých názorů a představ, které dnes úhrnně označujeme za dogmatismus. Nikoho jsem však nedal zavřít ani popravit, před soudem jsem žalobu odmítl, neobviňoval jsem ani sebe, ani soudruhy. Moje publicistická práce té doby je přístupná i dnes a každý soudný pozorovatel musí přiznat, že je v ní dogmatismu minimálně. To neberu do ochrany nepřilíživý významného novináře Kolára, ale svého přítele a učitele Ludvíka Frejku, který tak tragicky zahynul a který od V. sjezdu strany koncipoval po boku Klementa Gottwalda, dr. Jaromíra Dolanského a dalších soudruhů tvůrčím marxistickým způsobem ekonomickou politiku strany.

Kult a třicátá léta v SSSR

Otázky a pochybnosti mladých soudruhů jsou po tom všem, co se stalo ve třicátých i padesátých letech, zcela pochopitelné a přirozené. Dnes už nevystačíme s pouhou slavnostní výzvou, že se nám má věřit – dnes jsme povinni jako marxisté, leninci a komunisté, jako starší soudruzi to naší mládeži všechno vysvětlit a vyjasnit pravdivě a bez vytáček, ať je to pro nás jakkoli trpké.

Začít musíme samozřejmě tím, co se vlastně v třicátých letech v SSSR stalo. Nejpodrobnější informace o tom najdeme v protokolech XX. a XXII. sjezdu KSSS, v posledním vydání Dějin KSSS. Výstižné a hutné zhodnocení zatím provedl Louis Aragon ve svých Dějinách SSSR.

V době Velké říjnové revoluce a občanské války, ještě za života Leninova, byla ustavena ČEKA, zvláštní komise pro boj proti nepřátelům revoluce, v jejímž čele stál Felix Dzeržinskij, revolucionář mimořádné morální čistoty. Tehdy si ČEKA a GPU vysloužily úctu sovětského lidu i mezinárodního dělnického hnutí pro svou nekompromisní tvrdost v boji s třídním nepřítelem. A proto nikdo by byl neuvěřil, k jakým změnám v těchto orgánech došlo pod vedením Jagody a pak Ježova po roce 1934, kdy Zvláštní výbor při Lidovém komisariátu vnitra (NKVD) získal právo bez dalšího posílat do internačních táborů osoby „společensky nebezpečné“, i když se nedopustily žádného přečinu.

Atentát na Kirova, jehož pozadí není dosud definitivně vysvětleno, vyvolal oprávněnou zlobu a rozhořčení nejen v lidu Sovětského svazu, ale v celém dělnickém a pokrokovém hnutí na světě. V těch prosincových dnech hořely na moskevských ulicích vatra a statisíce demonstrantů s pochodněmi žádaly spravedlivý trest pro vrahy a pro všechny, kdo se spojili s německými a japonskými fašisty, aby zničili budování socialismu v první zemi dělníků a rolníků.

V tomto předrážděném a hysterickém ovzduší, plném podezřívání a nedůvěry, které vyvolala vražda, začaly veliké čistky a divadelní procesy. Postupně žaloval před moskevským soudem Vyšinskij tzv. protistranická a protistátní centra. Všem se kladlo za vinu, že podle pokynů L. D. Trockého pracovala pro německou a japonskou špionáž, že organizovala teroristické atentáty a sabotáže, že vykolejovala vlaky a vyhazovala do vzduchu továrny, že organizovala vraždy Kirova, Menžinského, Kujbyševa a dokonce i Maxima Gorkého a jeho syna Maxima Peškova. Obžalování v moskevských procesech svou vinu doznávali.

Dnes už víme z referátu na XX. i XXII. sjezdu KSSS, jak to ve skutečnosti probíhalo. N. S. Chruščov o tom hovořil:

„Přesvědčovali je, ovšem určitým způsobem, že jsou němečtí, britští nebo nějakí jiní špióni. A někteří z nich se přiznali. I tehdy, když těmto lidem oznámili, že obvinění ze špionáže byla odvolána, sami už trvali na svých dřívějších výpovědích, protože soudili, že je lepší zůstat u svých nepravdivých přiznání, aby alespoň rychleji skončilo mučení, aby rychleji zemřeli.“

Masové represe se neomezovaly jen na Moskvu a veřejné procesy. Lidé kolem Stalina se předháněli v důkazech „bdělosti“ a „ostrážitosti“, v tvrdosti proti domnělému nepříteli. Malenkov řádl na Bílé Rusi a „vyčistil“ tam ze strany polovinu jejich členů. Berija „čistil“ Zakavkazsko a likvidoval stranické kádry v Gruzii a Arménii, mezi nimi i bratra vynikajícího státníka Ordžonikidzeho, který sám pod tíhou těchto událostí byl dohnán k sebevraždě. Kaganovič „řešil“ popravami neutěšenou situaci na železnici a zaváděl represe na Ukrajině. V těchto dnech prohlásil soudruh

M. A. Suslov na plenárním zasedání ÚV KSSS, že Molotov spolu se Stalinem dali souhlas k tomu, aby byly k nejvyššímu trestu odsouzeny i manželky pracovníků (postižených represemi) podle tzv. „seznamu č. 4, obsahujícího jména žen nepřátelů lidu“. Pronásledování a vraždy se nedotýkaly jen politiků, pracovníků strany a jejich rodin, nýbrž také vědců, techniků, lékařů, literátů a kulturních pracovníků, kteří nikdy neměli nic společného s praktickou politikou ani s tzv. opozicí. Některé kapitoly Erenburgových Vzpomínek působí jak pochmurný hřbitov sovětské moderní kultury. Byli zatčeni a likvidováni například spisovatelé Bruno Jasenskij, Izák Babel, Boris Pilňak, režisér Mejerchold. Represe se nevyhnuly ani zahraničním komunistům, kteří pracovali v Komunistické internacionále, jako byla velká část vedení polské strany, maďarský vůdce Republiky rad Bela Kún a další.

Politickou „teorii“ této zvůle formuloval Stalin ve známém referátu O nedostacích stranické práce a opatřeních k likvidaci trockistických a jiných obojetníků, který přednesl dne 3. března 1937 na plenárním zasedání ÚV VKS(b). Tady dokazoval Stalin, že úspěchy budování socialismu neznamenaají nikterak odumírání třídního boje, naopak třídní boj se s postupem socialismu v SSSR zostřuje. Nutno odvrhnout a rozdrtit bezstarostnost a nedostatečnou bdělost, které vlastně „objektivně“ napomáhají nepřátelům. Molotov tuto „teorii“ ještě úslužně doplnil tezí, že dobrá a úspěšná práce některých stranických a sovětských činovníků neznamenaá ještě důkaz, že jde o dobrého a spolehlivého komunistu. Naopak mnozí lidé svou dobrou práci „maskují“ své skutečné nepřátelské ledví. Vyšinskij k tomu pak vypracoval právní teorii soudních důkazů, kde chyby a nedostatky v práci, vlastní doznání obžalovaného a pouhé podezření bezpečnosti a prokuratury stačily k tomu, aby kdokoli byl souzen a odsouzen i k nejvyšším trestům. Tak byla otevřena cesta k dalším masovým represím, které pak Stalin sám musel v roce 1938 rázně zastavit s tím, že vnitřní nepřítel se snaží těmito hromadnými čistkami rozdrtit stranické kádry. Sám však procesy po válce obnovil.

Znali komunisté tyto skutečnosti?

V dubnu 1937 zemřel univerzitní profesor a literární kritik F. X. Šalda, jedna z největších nezávislých, demokratických a pokrokových osobností české kultury první poloviny století. F. X. Šalda vložil do rukou Julia Fučíka svou Tvorbu v době, kdy komunistická strana byla v pololegalitě a neměla žádné noviny ani časopisy. Smuteční vydání Tvorby na počest tohoto velikého ducha vyšlo s články a básněmi komunistických vědců, literátů a publicistů, přestože krátce předtím vedla Tvorba se Šaldou polemiku právě o procesy. Komunističtí intelektuálové v čele se Zdeňkem Nejedlým pokoušeli se mu vysvětlit, jak se na procesy díváme my, komunisté.

Jaký byl tehdy pohled a stanovisko komunistů?

Procesy odhalily trockisticko-fašistické úklady proti Sovětskému svazu, ukázaly, že odsouzení členové protistátních center byli ve skutečnosti válečnou zálohou v týlu sovětského lidu. Procesy spolu se světovými událostmi té doby postupně otvírají oči i těm pracujícím, kteří snad zpočátku nemohli uvěřit a pochybovali. Ukázalo se, že individuální teror je normální zbraní fašismu (atentáty na Dolfusse, na krále Alexandra a ministra Barthoua), že fašismus vytváří svou pátou kolonu. Trockisté a ostatní opozičníci v SSSR byli kdysi frakcí v dělnickém hnutí, avšak ztratili v něm oporu, a zvrhli se tak v bonapartismus a pučismus, které jsou odrůdou fašismu. Když sovětská vláda likvidovala bělogvardějce a další představitele poražených společenských tříd, přestěhoval se třídní nepřítel do strany. Fašisté se proto orientují na trockisty jako na svou agenturu ve SSSR. Dokonce Völkischer Beobachter cituje s gustom Trockého, jehož stoupenci u nás vedou kampaň proti procesům v buržoazním tisku. Je to o to trestuhodnější, když víme, že Trocký je proti demokracii, proti Společnosti národů i proti našemu spojenectví se SSSR. Naštěstí je komunistická strana v této zkoušce jednotná, dělníci mají jasno, jen část inteligence pochybuje, váhá a kolísá, což ostatně bývá vždy v takových krizových okamžicích hnutí.

Jiří Dimitrov, hrdina lipského procesu, jehož strhující příklad přivedl do komunistického hnutí valnou část inteligence mé generace, prohlásil hned v prvních dnech své funkce generálního tajemníka Komunistické internacionály:

„Soud proti teroristům, soud proti agentům fašismu je součástí protifašistického boje mezinárodní dělnické třídy ... Brát v ochranu podlé teroristy znamená pomáhat fašismu!“

A tak nám nyní nezbyvá než se zamyslet nad tím, proč jsme tehdy byli přesvědčeni o správnosti tohoto stanoviska? Proč jsme např. neuvěřili Šaldovi?

Naše revoluční výchova

Autoři scénáře moskevských divadelních procesů promyšleně spojili pravdu tehdejší politické situace s umnými konstrukcemi, které nepostrádaly vnitřní logiku a přesvědčivost. Proto velká většina předválečných komunistů Vyšinského obžalobám uvěřila a byla přesvědčena, že před Nejvyšším soudem Sovětského svazu stojí skuteční nepřátelé, kontrarevolucionáři. A proti nepřátelům revoluce, proti těm, kdo chtějí lid oloupit o jeho vybojované vymoženosti, kdo se chystají zemi socialismu vrhnout zpět ke kapitalistickému vykořisťování a kdo si přejí novou, pustošivou válku, není nic dost tvrdé. Slabost se revolucím nevyplácí. To už věděli jakobíni Velké revoluce francouzské, a proto vyhlásili v době obklíčení revoluční Francie veliký teror, avšak ani ten nebyl zřejmě dost tvrdý, o čemž se velcí revolucionáři přesvěd-

čili pod gilotinou thermidoru. Rollandův Robespierre volá k francouzskému lidu: Vzpomeň si, že tvá slabost dopustila, aby se k moci veřela banda zločinců ...

Tak hovoří ústy Robespierrovými a na základě jeho skutečných myšlenek velký francouzský humanista, protože v jeho povědomí žil odkaz pěti revolucí francouzských i celého obětíplného pochodu lidstva k emancipaci. A tento revoluční odkaz Velké francouzské revoluce i Pařížské komuny prostupuje všechna díla klasiků marxismu-leninismu, u nichž jsme se všichni učili.

Odtud víme, že neexistoval žádný větší společenský převrat v dějinách, který by nebyl provázen boji, krví, slzami – i revolučním terorem, jehož síla vždy závisela na stupni odporu poražených společenských tříd, protože vítězný lid bývá zpravidla velkorysý a chce ve zdraví užít revolučních vymožeností. Narazí-li však na odpor, lidové masy, po staletí urážené, ponižované, vykořisťované, vražděné, dávají se do pohybu a se strašlivou zlobou, bezohledností, nenávistí a pomstychtivostí tresají své mučitele, utiskovatele a vykořisťovatele. To také chápal už Robespierre, když na obranu jakobínského teroru prohlásil v roce 1794: „Jak dlouho bude vztek despotů nazýván spravedlností a lidová spravedlnost barbarstvím nebo krutostí?“

A o 120 let později formuloval tutéž myšlenku v poměrech Velké říjnové revoluce Vladimír Iljič Lenin: „Život lidu za kapitalismu a imperialismu je hrůza bez konce, a proto je zapotřebí revolucí tomu udělat *konec s hrůzou*.“

Francouzská revoluce musela být ke svým nepřátelům bezohledná a krutá, jestliže armády na frontě bojující proti silám celé tehdejší reakční, feudální Evropy měly mít zajištěn týl. Bez revolučního teroru, bez kruté potlačené vzpoury ve Vendée, bez zlikvidovaných spiknutí girondistů, hébertovců, dantonovců a dalších nebylo by vítězné bitvy u Valmy a ostatních vítězství Revoluce.

A právě tak Velká říjnová socialistická revoluce by se bývala nikdy nevypořádala se spojenými intervenčními armádami imperialistů a s těmi rozličnými Juděniči, Děnikiny, Krasnovy, Skoropadskými, Petljury, kdyby bývala jednala se svými nepřáteli v rukavičkách. Na bílý teror museli bolševici odpovědět rozhodným a tvrdým terorem rudým.

Sotva skončila občanská válka a intervence, začala blokáda a bojkot kapitalistického obklíčení, Sověty musely bojovat s hladem i s agenty imperialismu. Byl to boj nikoli na život, ale na smrt. Život kladl otázky: industrializace, nebo smrt, dohnat kapitalistické velmoci, nebo být jimi zničen.

V tomto těžkém a tvrdém boji, v němž důležité a čestné místo zaujímal J. V. Stalin, se zrodila jeho osudná teorie o narůstání třídního boje v období výstavby socialismu. Tato nešťastná poučka byla v rozporu s Leninovým učením, avšak nepostrádala logiky.

Proto jsme se ve třicátých letech nijak nepodivili procesům. Věděli jsme, že mnozí z obžalovaných politiků měli skutečně koncepcie marxismu-leninismu ne-

přátelské; věděli jsme i to, že nepřítel vždy posílal do dělnického hnutí své agenty a provokatéry, že mnozí slabí, nestateční lidé nevydrželi strasti a protivenství revolučního boje a přeběhli do tábora nepřítele. Vždyť Mussolini, Pilsudský, Millerand byli sociálními demokraty, bolševici měli dokonce v ústředním výboru strany provokatéra Malinovského, u nás jsme pamatovali zrádce Mrvu v sociální demokracii a Jílka, Borina, Bolena a další v komunistické straně. Francouzský komunista Doriot se stal za druhé války vůdcem fašistů. A což ministr kultury de Gaullovy vlády, spisovatel Malraux, nebyl velitelem republikánského letectva ve Španělsku a ne napsal kdysi vášnivou knihu proti Frankovu fašismu a neměl tehdy ke straně velmi blízko?

Byli jsme přesvědčeni, že Stalin má právo zúčtovat s vnitřním nepřítelem tváří v tvář nebezpečí nacistického přepadení. Toto přesvědčení sdílel ústřední výbor, Gottwald a s ním celá strana, dělníci i největší duchové naší inteligence. Víra v pravdivost a oprávněnost moskevských procesů se stala prubířským kamenem toho, zda někdo je nebo není skutečným komunistou. Snad to bylo opravdu dilema, možná i tragické, ale jedno je jisté, že tehdy měl každý komunista volbu svobodnou a že pohodlnější bylo nevěřit – a zasednout za stůl v kavárně Metro – jak to udělal třeba v diskusi vzpomínaný Jiří Weil – a mezi šálky kávy utrušovat skeptické duchaplnosti.

V této souvislosti bych se chtěl vyjádřit k článku soudruha Zdeňka Mlynáře v minulých Literárních novinách. Soudruh Mlynář mi vkládá do úst nesmyslné dilema: „fašistický a buržoazní tisk, nebo apologetika sektářské politiky a etiky.“ Takto může postavit problém jen ten, kdo přehlíží konkrétní historickou situaci. Vždyť před moskevským soudem stáli lidé, z nichž mnozí byli známi jako staří sektáři a proti nimž právě Stalin bojoval z pozic nejširší lidové fronty a budování socialismu. Jen si přečteme dopis soudružky Landové-Štychové Peroutkovi, který byl 16. června 1937 uveřejněn v Přítomnosti. Tlumochí názor většiny tehdejší komunistické inteligence, že procesy ukončily sektářskou „hrůzovládu“ fanatické kliky Zinověvovy v Komunistické internacionále a že Stalin nemohl tuto kliku zdolat bez nejpřísnějších zákroků. Nechápu, jak se může soudruh Mlynář ve svých úvahách odvolávat na čtenáře Literárních novin D. Makovičku, který zřejmě pokládá za „zrůdné prostředky“ každou revoluční represi proti třídnímu nepříteli, o níž je přesvědčen, že „vede jen k záhubě cíle“. D. Makovička se totiž rozčiluje, že „Neumann nedbal“ toho, že „jakobínské hrůzy odhalil už více než půl století předtím Taine v detailně pozitivistickém souboru hrůz té doby“. Je to totéž, jako by někdo u nás chtěl vyvracet Palackého, Nejedlého, Jirásku „hrůzami husitské doby“, jak je barvitě vylíčil Josef Pekař.

Napsal jsem, že ve třicátých letech jsme se museli rozhodnout mezi buržoazií a fašisty na jedné straně a Sovětským svazem a komunistickou stranou na druhé

straně, pobíhat mezi zákopy se za války nedá. Soudruh Mlynář vymyslel ještě jednu možnost: „všestrannou analýzu potřeb třídního boje.“ Tak ovšem může mluvit jen vědecký pracovník z šedesátých let, a nikoli voják revoluce z let třicátých, který měl na krku nejstrašnější válku, okupaci, koncentráky, ilegalitu, účast v bojích armády atd.

Přirozeně souhlasím se soudruhem Mlynářem, že kult a jeho metody jsou opovrženímhodné. O to však nevedeme spor – polemizujeme s těmi, kdo tvrdí, že komunisté ve třicátých letech vědomě podporovali tuto zvůli a další zvrácenosti kultu. A nesprávný je i další Mlynářův argument, kde říká, že sektářská kritéria „začala dělit lidi na revolucionáře a ‚třídní nepřátele‘“ podle jejich vztahu ke Stalinovi. To ovšem nebylo pravda ani ve třicátých letech a tím méně v letech padesátých, kdy před soudem nestáli Stalinovi nepřátelé, nýbrž lidé, kteří byli právě takoví „stalinisté“ – mám-li užít oblíbeného slova našich intelektuálů – jako ti, co je vyšetřovali a soudili. A v tom je právě ta tragédie.

Otázky, jak se to mohlo stát a zda to bylo vše nutné, klademe si nejen my, ale komunisté na celém světě. Odpověď nemůže být nikdy abstraktně morální, nýbrž musí vycházet ze skutečného života, z konkrétní historické situace. Historické souvislosti těchto otázek výstižně zodpověděl ve dnech XX. sjezdu zesnulý generální tajemník Komunistické strany USA soudruh Eugen Dennis:

„Jako komunisté zvláště dobře chápeme a sdílíme hluboké hoře a otřes sovětského lidu. Zločiny a krutosti posledního období Stalinova vedení nelze prominout, nebyly nikdy odůvodněny žádnou historickou nebo politickou „nutností“. Nic nemůže ospravedlnit výslechy a nečestné soudy; masová vyhnanství, provokační a šovinistické činy jako v případě Jugoslávie nebo pronásledování židovských lékařů ...“

„... kdo byl však skutečným tvůrcem politiky teroru ve SSSR? Ti, kdo soustředili všechno úsilí, aby zničili první zemi socialismu, aby ji zadusili v zárodku, jak hovořil W. Churchill (...) tyto okolnosti mohou pomoci objasnit, i když nikoli omluvit, situaci, za níž pod Stalinovým vedením ... bylo možné, že došlo k odporným zjevům a úchylkám, o nichž tak neohroženě hovořil Chruščov.“ (*Pravda*, 27. 6. 1956)

Velká většina předválečných komunistů neměla ani tušení o tom, jak Stalin a jeho okolí deformovali a mrzачili leninské normy. Byli však i takoví soudruzi, kteří mnohé tušili nebo i věděli, i když nikoli v plném hrůzném rozsahu. Soudruh Gomuška, který sám byl kultem citelně postižen, hovořil o tom na IX. plénu PZPR:

„Proč nikdo z Komunistické strany Polska nevystoupil proti Stalinovi? Mnozí soudruzi, kteří se nebáli ani vězení, ani smrti, nechtěli ani se svými nejbližšími mluvit o zločinné likvidaci početných kádrů polských komunistů v letech kultu osobnosti, ačkoli byli hluboce přesvědčeni, že zatčení nebo zavraždění se ničím neprovinili. Nechtěli o tom

mluvit, protože nechtěli škodit myšlenkám socialismu a napomáhat nepřátelům v jejich protisovětských kampaních.“ (*Trybuna Ludu*, 23. 11. 1961)

Velká většina předválečných komunistů neměla ani tušení o tom, jak Stalin a jeho okolí deformovali a mrzačili leninské normy. Byli však i takoví soudruzi, kteří mnohé tušili nebo i věděli, i když nikoli v plném hrůzném rozsahu. Soudruh Gomułka, který sám byl kultem citelně postižen, hovořil o tom na IX. plénu PZPR:

„Proč nikdo z Komunistické strany Polska nevystoupil proti Stalinovi? Mnozí soudruzi, kteří se nebáli ani vězení, ani smrti, nechtěli ani se svými nejbližšími mluvit o zločinné likvidaci početných kádřů polských komunistů v letech kultu osobnosti, ačkoli byli hluboce přesvědčeni, že zatčení nebo zavraždění se ničím neprovinili. Nechtěli o tom mluvit, protože nechtěli škodit myšlenkám socialismu a napomáhat nepřátelům v jejich protisovětských kampaních.“ (*Trybuna Ludu*, 23. 11. 1961)

Co neutralizovalo pochybnosti

Naši mladí kritikové se domnívají, že jsme tehdy ve třicátých letech byli v nejlepším případě naivními prostáčky, kterým při tom všem nic nenapadlo. To je ovšem nespravedlivý omyl. I my organizovaní a ukáznění komunisté a komsomolci jsme byli lidé myslící a i ti – jak se dnes říká – „nejskalnější“ a – jak se říkalo tehdy – „partajtrojníci“ – (podle německého Partei treu), straně nejvěrnější byli dosti zmateni a na rozpacích, když četli ta nepravděpodobná a nepřírozená, flagelantská „doznání“ starých bolševiků, z nichž mnozí s Leninem sice polemizovali, ale vždy s ním setrvali v nejvyšších orgánech strany.

Přechod starých bolševiků do tábora třídního nepřítele se tehdy ve straně vysvětloval tak, že opozice ztratila v SSSR oporu v masách – což byla objektivní pravda – a tak přešla k metodám individuálního teroru, který měl v ruském revolučním hnutí staré tradice. Vlastní doznání obžalovaných se vysvětlovalo tím, že jim nic jiného nezbyvalo, protože byli „usvědčeni“, a stejně prý doznávali jen to, co nemohli vyvrátit – v každém dalším procesu „vycházely najevo“ další zločiny těch, kdo již byli popraveni. Někteří obžalovaní se dokonce bránili, vzájemně se před soudem mezi sebou „usvědčovali“ a bylo těžko věřit, že to je vše jen dobře sehrané loutkové divadlo, kde principál, skrytý za scénou, popotahuje své nelidské, strašidelné nitky a vodící šňůry.

Škodlivá teorie narůstajícího třídního boje byla v procesech a literatuře o tomto tzv. „velkém spiknutí“ rozšířena o další stejně škodlivou teorii tzv. „šroubu“. Říkalo se, že každý člověk má nějakou slabinu: jeden holky, jiný alkohol, někdo je chtivý peněz, onen zatajil cosi před stranou ze své minulosti – nepřítel se to dozví, najde pak onen zázračný, všemocný „šroub“ a donutí téměř každého k tomu, aby se stal

agentem. Jakkoli se nám to dnes zdá naivní, tehdy nevěřit v takové „teorie“ znamenalo nebýt dost bdělý a ostražitý, nevládnout dostatečnou „bolševickou tvrdostí“.

Procesy byly veřejné (aspoň ty hlavní v Moskvě) a byli k nim přizváni zahraniční novináři, diplomaté i významní kulturní činitelé světového věhlasu. Pro ty z nás, kdo měli své pochybnosti při četbě protokolů procesů, rozhodla právě svědectví těchto nezaujatých, neutrálních a někdy dokonce i nekomunistických pozorovatelů, kteří v nás neutralizovali skepsi vyvolanou F. X. Šaldou a dalšími intelektuály.

Rooseveltův velvyslanec v Moskvě, liberální, buržoazní advokát Joseph E. Davies navštěvoval soudní síň denně a napsal dne 17. února 1937 v depeši americkému ministru zahraničních věcí Cordellu Hullov:

„Mluvil jsem s mnoha, ne-li se všemi členy zdejšího diplomatického sboru a snad až na jednu výjimku jsou všichni toho názoru, že za procesu byla jasně zjištěna existence politického komplotu a spiknutí, jehož cílem bylo svržení vlády.“ (J. E. Davies: *Mission to Moscow*)

Americký novinář John Gunther, velmi nepřátelsky zaujatý proti Sovětskému svazu a proti Stalinovi osobně, napsal v knize „Evropa, jaká je“:

„Dojem, v zahraničí všeobecně rozšířený, že obžalovaní vypovídali všichni stejně, že byli poniženi a podlézaví, že si počínali jako ovce před porážkou, není docela správný. Hádali se tvrději se státním žalobcem; vcelku říkali jen to, co byli donuceni říci ...“ (John Gunther: *Evropa, jaká je.*)

Anglický věhlasný právník D. N. Pritt, levý labourista, který se proslavil svou obhajobou mnoha pokrokových i komunistických revolucionářů, kteří stáli před reakčními soudy, který vedl světovou kampaň za osvobození Jiřího Dimitrova před lipským soudem, napsal tehdy do anglického liberálního News Chronicle:

„Byl jsem velmi udiven telegramem, který poslali de Bruckère a Citrine (vůdcové sociálně demokratické odborové internacionály) radě lidových komisařů o Zinověvově procesu. Sám jsem navštívil tento proces a sledoval jsem pozorně jeho jednání. Ke svému uspokojení mohl jsem se přesvědčit, že proces byl správně veden a že bylo s obžalovanými spravedlivě naloženo. Jejich zevnějšek ani chování neukazovaly ani stopy týrání, ani strachu ... Osobně jsem přesvědčen, že není důvod k tomu, aby někdo hledal jakékoli nepřístojnosti v obsahu i formě procesu.“ (*Tvorba*, 4. 9. 1936.)

Ale nejen právníci a novináři, ale i jeden z největších spisovatelů našeho věku, Lion Feuchtwanger, autor Lišek na vinici, Bláznovy moudrosti a dalších knih, kde prokázal hlubokou znalost těch nejspodnějších proudů, které ovládají mechanismus

revolucí, napsal o procesech celou knihu, kde své dojmy z osobní účasti v soudní síni shrnul takto:

„Zločiny většiny těchto lidí zasluhují trest smrti ... proces rozbil trockismus uvnitř Sovětského svazu i v cizině ...“ Proces ukázal, „jak hrozivě fašismus přiblížil celý svět válce. Jen z přesvědčení, že válka je nevyhnutelná, možno vysvětlit činy obžalovaných ... proces vyrazil fašismu z rukou jednu z nejdůležitějších zbraní ... proces ukázal, kam vede cesta koketování s reakcionáři ... cesta napravo – toť cesta k válce. V tom, že a jak to ukázal, je historický smysl procesu. Vytvořil novou přehradu proti válce.“ (*Tvorba* 12. 2. 1937.)

Ne, nikoho nechci obviňovat, ani se odvolávat na svědectví těchto velkých myslitelů, zkušených právníků a politiků, čestných lidí své doby, abych tak zmírnil odpovědnost předválečných komunistů. Chci jen, aby dnešní mladí lidé pochopili, že tito nehloupí lidé byli právě tak oklamáni jako celé tehdejší mezinárodní komunistické hnutí, že jsme všichni moskevským procesům uvěřili v nejlepší přesvědčení, že sloužíme správné věci – boji za socialismus a pokrok proti hrozícímu fašismu. Nevím, proč bychom ve vysvětlování určitých historických poměrů, a to i ve snaze postihnout dobovou atmosféru, měli hned spatřovat jakýsi projev dogmatismu, nedobré úsilí utvrzovat „falešné vědomí“ v lidech. Vysvětlení určitých dějinných poměrů – a to je zásada vědecké historiografie – není přece totožné se souhlasem s přehmaty, k nimž v uvedených poměrech docházelo, stejně jako nemůže mít nic společného s mentorským odsuzováním účastníků, kteří jednali na základě motivů, jež vyvěraly z oné doby, byly jí podmíněny.

Měli komunisté uvěřit buržoaznímu tisku a trockistickým argumentům?

Buržoazní tisk celého světa se ve svých pomluvách Sovětského svazu a ve svém výkladu procesů opíral o argumenty L. D. Trockého a jeho stoupců, po celém světě roztroušených. Rovněž československý tisk od Poledního listu až po České slovo, Právo lidu a Peroutkovu Přítomnost se tehdy stal tribunou trockistů a buržoazní žurnalistika přebírala trockistické argumenty. V červenci 1937 například napsal Ferdinand Peroutka do Přítomnosti článek „Měníci se Rusko“. Když pak uveřejnil v listopadu Trockého stať „Proč zvítězil Stalin“ (kapitolu z knihy *Zrazená revoluce*), chlubil se, že se ve svém článku „strefil“, že Trockého „bystrá“ analýza se téměř ve všem shoduje s tím, co napsal on, Ferdinand Peroutka! Buržoazní žurnalistika se sice vždy farizejsky distancovala od některých trockistických názorů, jako například od jejich teorie „permanentní revoluce“ (jak by také ne!), ale trockistické pomluvy Sovětského svazu jim byly vždy dobré, přestože jsme byli tehdy sovětským

spojencem. Tady zase buržoazní tisk pokrytecky prohlašoval, že kritizuje Stalinovu politiku, aby SSSR pomohl odstranit nedostatky.

Už v roce 1934 napsal Peroutka do Přítomnosti: „V konfliktu mezi Trockým a Stalinem skoro všichni se instinktivně stavíme na stranu Trockého, který je po stránce psychologické estetiky osobou příjemnější.“ (7. 3.) V sérii článků Stalin a Trocký v roce 1936 vychvaloval Peroutka Trockého jako „Dantona Ruska“, jako představitele „intelektuální avantgardy“. Stalin prý je však přece jen větší zjev, protože vyryvá hlubší brázdou do dějin současnosti. Zatímco Trocký se vyžívá v jiskrných a bystrých esejích o vládě byrokracie v SSSR a o perspektivách permanentní revoluce, což všechno zajímá jen hrstku vzdělanců, Stalin buduje Sovětský svaz, jeho průmysl a ková jeho silnou armádu. Proto prý Trocký není pro nás nebezpečný, ale ohrozit kapitalistický společenský řád může právě jen Stalin silou příkladu Sovětského svazu. A na závěr článku napsal Peroutka své krédo, které nám poskytlo klíč k porozumění třídní podstaty jeho obdivu k nepřátelům Sovětského svazu: „Postava Hitlerova nesmí nám zastiňovat tento připravující se děj. *I Hitler je v tomto vývoji jen detail.*“ (Přítomnost 7. 3. 1934.)

Tak se díval Peroutka a celá předválečná buržoazní politika i žurnalistika ještě v roce 1934 (!!!) na nebezpečí Hitlerova nacismu. Pro ně byl Hitler vždycky menší nebezpečí než Stalin a Sovětský svaz. Když pak záhy nacistickou hrozbou republiky přece jen vzali na vědomí a uzavřeli spojeneckou smlouvu se Sovětským svazem, ve spílání a špinění Sovětského svazu a komunistů neustali. Přítomnost, České slovo, Právo lidu a další tehdejší noviny a časopisy se staly tribunou pro trockisty, jako byli bývalý redaktor Rudého práva V. Borin-Ležák, který pak za války se v Londýně připojil k Prchalově fašistické Národní radě a považoval i Beneše za „agenta Moskvy“ a „tyrana, který chce vyhnat německou menšinu“, (Borin-Ležák – Locher: brožura *The Future of Europe*, dokument z Benešova Londýnského archivu.); nebo Burian, bývalý redaktor brněnské Rovnosti, Frič a další.

Ale ani Peroutka a ostatní měšťáčtí novináři nechtěli zůstat pozadu. Trockisté i Peroutkové přičítali odpovědnost za Hitlerův nástup k moci Sovětskému svazu a německým komunistům a stavěli rovnítko mezi nacistické Německo a Sovětský svaz, mezi Hitlera a Stalina. Jen si přečtěme, jak tehdy psal Peroutka o komunistech, a to nebylo někdy ve dvacátých letech, ale 9. června 1937, čtyři roky po Hitlerově požáru Říšského sněmu, v době, kdy tisíce německých komunistů hynulo v nacistických koncentracích, kam se měl zanedlouho dostat i pan Peroutka: „Komunisté – toť bacil všeho toho, co je v dnešní Evropě špatného a hrozného. Komunismus stojí u kořene všech současných zel ...“ Peroutka srovnává komunismus s nacismem a dochází k závěru: „Snad byl komunismus o poznání krutější!“ Zdali pak si pan Peroutka na toto své mudrování někdy vzpomněl v Buchenwaldě, když mu němečtí a čeští komunisté v čele s Josefem Frankem a Květoslavem Inneman-

nem zachránili život stejně jako ostatním československým politikům, kteří tam byli jako „rukojmí“?

A tento pokřik o komunistické krutosti, o tom, že „bolševici i fašisté se stejně vysmívají humanitě“ (Přítomnost 6. 1. 1937), spustil buržoazní tisk právě v souvislosti s moskevskými procesy. O sovětském zřízení mluvili tehdy jen v trockistické hantýrce: je prý to sovětský thermidor, totalitní režim právě tak jako v nacistickém Německu.

Myslím, že dnes, s odstupem třiceti let, si každý tyto argumenty snadno přebere. My jsme už tehdy věděli, co znamená fašismus, otevřená teroristická diktatura imperialistického finančního kapitálu. Druhá světová válka, okupace, Osvětim, Majdanek, Buchenwald bohužel ještě překonaly naše nejčernější hodnocení té doby. A věděli jsme i to, že Sovětský svaz – přes všechny své domnělé i skutečné nedostatky – byl jedinou nadějí pro mezinárodní proletariát, pro věc demokracie a pokroku, pro naši národní a státní svobodu. I tento náš názor historie plně potvrdila. Dožili jsme se i toho, že se sovětsští komunisté i světové dělnické hnutí dokázali zbavit Stalinova kultu osobnosti, protože Marxovy, Engelsovy a Leninovy myšlenky socialismu se ukázaly dostatečně zdravé, aby překonaly i tuto zákeřnou nemoc.

Nuže, buržoazní a trockistické záplavě lži a nenávisti jsme nemohli, a ani nechtěli uvěřit. Ale mýlí se i ti soudruzi, kteří si myslí, že tehdejší buržoazní tisk odhaloval o procesech to, co dnes víme z XX. a XXII. sjezdu KSSS. Buržoazní tisk dokonce ani neodmítal věrojatnosti všech procesů. Naopak tajný proces s Tuchačevským označil za vítězství sovětské vlády, která se tak zbavila nebezpečného nepřítele v armádě. Nepochybně tu zapůsobil sám Beneš, který – pravděpodobně bona fide – předal Stalinovi dokument o domnělé Tuchačevského zradě, získaný československou zpravodajskou službou, který se později ukázal jako podvrh gestapa.

Mnohé argumenty trockistů dávaly spíše za pravdu Stalinovi a Vyšinskému. Trockista V. Burian napsal do Přítomnosti už 26. 8. 1936, že proces dokazuje, že v SSSR „jsou tisíce nespokojenců, a to nejen významní politikové jako Zinovjev a Kameněv“; K. Frič usoudil (Přítomnost 3. 2. 1937), že Radkova výzva na konci procesu dokazuje „silnou opozici“, kterou prý měl Radek za darovaný život ovlivnit.

Ale i další trockistické argumenty potvrzovaly domnělou pravdivost koncepce procesů. V roce 1927, kdy byl Trocký ještě v SSSR a kdy hrozila Sovětskému svazu válka, útočil na politiku strany a odvolával se při tom na Clemenceaua, který porazil špatnou buržoazní vládu Francie v okamžiku, kdy Němci stáli 80 kilometrů před Paříží. „Clemenceau svou třídu – buržoazii – nezradil, naopak sloužil jí věrněji, pevněji, odhodlaněji a moudřeji než Viviani, Painlevé a spol.“, burácel tehdy Trocký na Stalina a nenechal nikoho na pochybách, že jeho bezvýznamná skupina opozičníků by dokázala využít války ke svržení legální vlády.

V tom duchu vysvětloval i trockista Borin v Přítomnosti ve stati Zač umírá ruská opozice (10. 2. 1937) politickou platformu trockismu: – Trocký dokazuje, že Stalinova vláda je zvrhlá, bonapartistická, kontrarevoluční. O takových vládách učil V. I. Lenin, že je nutno je svrhnout a využít k tomu třeba i války.

V Tvorbě dne 29. října uveřejnil Lion Feuchtwanger svůj rozhovor s Emilem Ludwigem, který předtím navštívil Trockého. Trocký narýsoval velkoryse svou politickou koncepci: jeho stoupců není mnoho, jsou rozptýleni po celém světě, ale při objektivním podnětu, například za války, by trockisté „mohli nabýt odvahy ze slabosti vlády“. A Lion Feuchtwanger dodává ironicky: „Takto soudí Trocký o možnosti, zdali Trocký paktoval s fašisty.“

Tyto „revoluční“ fráze, toto dobrodružné fanfaronství byly samozřejmě známy i Stalinovi, NKVD i Vyšinskému a posloužily jim k vybudování věrojatnosti konstrukcí moskevských procesů. Ale důvěryhodnost procesů nepotvrzovala toliko trockistická „teorie“, ale také jejich politická praxe.

Nikoli Tvorba ani Rudé právo, ale Peroutkova Přítomnost – která svou křečovitou snahou po domnělé „objektivitě“ připomínala nádoby na odpadky, kam obyvatelé velkého činžáku odhazují nejrůznější smetí – uveřejnila dne 5. května 1937 článek Ivo Ducháčka z Paříže o francouzském trockismu. Psalo se tu, že trockisté ve Francii bojují proti Lidové frontě, že jsou v jednom šiku s nacistickými agenty. Na Sovětský svaz kydají špínu, jako Völkischer Beobachter, o tzv. Stalinově byrokracii říkají, že je horší než car. Trockista Jacques Doriot založil fašistickou stranu PPF a spolu s cagoulardy plukovníka de la Rocque slouží velkému kapitálu.

Erenburgův přítel spisovatel M. Kolcov, který se zúčastnil španělské občanské války a později se stal obětí Berijových represí, napsal 5. února 1937 do Tvorby o španělských trockistech z organizace POUM, kteří se spojili s Frankem a bojovali proti Lidové frontě. „Kamkoli vnikne zločinná ruka Trockého,“ shrnul své úvahy Kolcov, „sije lež, zradu, vraždy.“

Jiný bojovník španělských Mezinárodních brigád, náš soudruh A. G. London, který jen o vlas unikl Kolcovovu osudu v procesech v padesátých letech u nás, vyličil v knize Španělsko, Španělsko nedávno vydané, kontrarevoluční úlohu POUM ve Španělsku za občanské války. V čele této organizace stál Trockého tajemník Andres Nin. V nejtěžší situaci opustily trockistické jednotky frontu a zahájily v květnu 1937 v Barceloně „revoluci“, při níž ve třídením boji bylo 900 mrtvých a 2600 raněných. London píše, že v „tyto dny, nad nimiž se vznášel Bakuninův stín, oživený Trockým“, vrazili španělští trockisté „dýku do zad republiky“, což byla nepochybně součást záškodnictví Frankovy páté kolony. A tak to také hodnotil Franco i rozhlasový generál Queipo de Llano i německý velvyslanec u Franka Faupel.

Kolísání části inteligence a Neumannův Anti-Gide

Komunističtí dělníci důvěřovali Komunistické internacionále, Stalinovi, ústřednímu výboru naší strany a Gottwaldovi a chápali procesy jako nezbytnou součást třídního boje. Mezi dělníky se pochybnosti téměř nevyskytly. Jisté rozpaky a zakolísání se projevily mezi malou částí inteligence. Většina však pod vedením Zdeňka Nejedlého, S. K. Neumanna, Julia Fučíka šla i touto krizí věrně se stranou, pravda, někteří se skřípěním zubů. Ne každý, kdo tehdy projevil pochybnosti o procesech, musel být hned ocejchován na „trockistu“ – to se však běžně dělo, zejména ve studentských organizacích. Někteří z vyloučených ze strany skončili mezi trockisty jako již zmíněný Borin nebo mladý básník Brušák ve společnosti reakcionářů v emigraci na Západě. Jiní však vnitřně zůstali socialismu věrní, jsou dnes mezi námi ve straně a dobře se osvědčují.

Ta část inteligence, která v období procesů se postavila proti Sovětskému svazu a proti straně, si udělala své krédo a prapor z knížky francouzského spisovatele André Gida *Návrat ze Sovětského svazu*. Mám tu útlou červenou knížečku, kterou v roce 1936 vydala v překladu B. Mathesia *Družstevní práce*, před sebou a nad každou stránkou si musím opakovat, jak pravdu měl tehdy S. K. Neumann ve své knižní polemice, nazvané *Anti-Gide*, a jak hluboce se mýlil Gide, který jel do Sovětského svazu si potvrdit své zpozdilé iluze a vrátil se pochopitelně zklamán.

Gide přiznává, že nerozumí ani ekonomii, ani výrobě, že z jeho „farnosti jsou jen otázky psychologické“, ale to mu nepřekáželo, aby vynášel soudy o mzdové diferenciaci, o rozdílech v příjmech sovětských lidí. Doufal prý, že už v Sovětském svazu neuvidí ani chudé, ani bohaté, a byl zklamán, když tuto iluzorní „rovnost“, kterou si vysnil, neuviděl. Jako všichni maloměšťáci ze západní Evropy samozřejmě žehral na fronty před obchody, na špatnou kvalitu sovětského zboží atd. Byl jsem loni v Sovětském svazu a uviděl jsem, jak životní úroveň tam opět vzrostla, jak se rozdíl v příjmech stále zmenšují. Ovšem tam i u nás ještě dlouho diferenciace příjmů musí zůstat. Jaké škody přináší rovnostářství, vidíme dnes u nás, kde jsme nuceni proti němu bojovat. A ani kritika Stalinova kultu a konformismu z dnešního hlediska neobstojí, protože zatímco Gide prorokoval, že z „aristokracie konformistů“ se stane v příští generaci „aristokracie peněžní“ a že stále více se z „diktatury proletariátu“ stává diktatura jednotlivce, další běh dějin dokázal, že žádné nové vykořisťovatelské třídy „peněžní aristokracie“ v Sovětském svazu nevznikly a ani vzniknout nemohly, a se Stalinovým kultem si poradila strana bolševiků, aniž k tomu potřebovala „moudrých“ rad francouzského individualisty, který si v roce 1940 po vpádu nacistů do Francie zapsal do svého deníku, jak to cituje Ilja Erenburg v druhém díle svých *Pamětí*: „Přizpůsobit se včerejšímu nepříteli není zbabělost, ale moudrost ...“

Nesprávné, škodlivé názory Gidovy vyvrátil přesvědčivě S. K. Neumann v rozhorleném polemickém pamfletu, který adresoval „mladému kamarádovi“, proč se mi moje dnešní úloha zdá velmi podobná. Kdybychom dnes měli psát polemiku se současnými Gidy na Západě i u nás, nemohli bychom jejich argumenty vyvrátit lépe, snad bychom byli jen klidnější. Podrážděný tón Neumannův musíme pochopit jako projev obav o budoucnost národa v předvečer nacistického vpádu. Nevím, proč v diskusi byla kapitola Neumannovy knihy *Vzpouza inteligentů* nazvána „trapným svědectvím o Neumannových omylech“. Vždyť autor tohoto hodnocení musí vědět, že rozbor tzv. „intelektuálštiny“ není Neumannův, nýbrž Leninův. Že Neumann pouze shromáždil Leninovy argumenty z nesčetných diskusí s „pány inteligenty“ v hnutí, kde je Lenin vždy hájil proti ekonomistům, demagogům a inteligencežroutům, ale kde současně nešetřil kritikou nekázně, individualismu, odtržení od života a vyvyšování se nad dělníky u některých vzdělaných jednotlivců.

Mylný byl ovšem Neumannův pohled na moskevské procesy, byl přesvědčen – jako ostatně tehdy my všichni –, že tam jsou souzeni skuteční nepřátelé. To jasně vyplývá dokonce i z věty, která byla v Literárních novinách citována jako důkaz toho, že Neumann byl „náramně nesentimentální“ k životům inteligence: „Deset životů takových inteligentčků nestojí za život jediného poctivého dělníka, který by zahynul při jejich sabotáži v továrně nebo na železnici.“ Což z této věty není jasné, že Neumann hovoří o sabotérech a že tehdy nemohl nic vědět o porušování zákonnosti? A myslí snad autor rozhorlené kritiky této Neumannovy věty, že by si skuteční sabotéři nezasloužili smrt? Což nemá socialistická revoluce právo bránit své vymoženosti? Komunisté nejsou sentimentální slečinky z penzionátu, jsou revolučními bojovníky a ze zkušenosti vědí, že slabost vede v revoluci k porážce – a ke strašnému, nemilosrdnému bílému teroru. A to přece znají ze zkušeností posledních let v mezinárodní politice i ti nejmladší naši soudruzi.

Proti Neumannovi byl v diskusi postaven Rolland a jeho drama *Robespierre*, kde Rolland cituje dopis revolucionáře Billaud-Varena, který z vyhnanství na Haiti napsal: „Nebylo by došlo k 18. brumairu, kdyby Danton, Robespierre a Kamil byli zůstali jednotni.“ A právě tento názor pokládala vždy marxistická kritika za pozůstatek Rollandova idealismu. K thermidoru nedošlo proto, že jakobínský teror byl příliš krvavý a že se revolucionáři navzájem posílali pod gilotinu, nýbrž naopak proto, že revoluce nedokázala být dost tvrdá a že zejména tehdy nebyla ještě doba na sociálně revoluční politiku robespierrovců. Tehdy byla na pořadu dějin revoluce liberálně buržoazní, na sociální myšlenky francouzské maloměstácké inteligence, jejímž byl Robespierre představitelem, nebyl ještě zralý čas.

To kupodivu viděl správně právě ten kritizovaný S. K. Neumann ve své *Francouzské revoluci*: „Kdyby byl Robespierre nepadl jako oběť spiknutí ... byl by nakonec živ nebo mrtev stejně podlehl náporu vlastníků, kteří chtěli užítí na svobodě

a byli tím puzeni k rozšiřování a upevňování buržoazních řádů.“ (Str. 454.) A jinak jsem marně hledal v celém u nás přístupném díle Rollandově nějaký třeba jen náznak jeho nesouhlasu s procesy nebo s politikou sovětské vlády. Je známo, že se postavil proti Gidovi právě tak jako S. K. Neumann. V knize *Sbohem minulosti*, která s Neumannovou předmluvou vyšla ve třicátých letech v Odeonu, v knize, která je Rollandovou konfesí, kde se vyznává, že „náleží k armádě proletářského pokroku“, je uveřejněn jeho příspěvek do ankety časopisu *Libertaire* o útisku v Rusku v roce 1927: „Nechť jsou stížnosti na sovětskou vládu sebezávažnější, připomínám všem svobodným evropským lidem, že Rusko je v nebezpečí a že kdyby bylo rozdrčeno Rusko, nebyl by zotročen jenom proletariát celého světa, ale všechna sociální i individuální svoboda ... Svět by byl vržen o několik vývojových etap nazpět. A evropští národové by přes noc byli vehnáni do válek imperialistické plutokracie ... Bratrovražedné spory musejí přestat! ... Ruská revoluce je největší, nejmohutnější, nejplodnější sociální úsilí moderní Evropy ... Všichni jemu na pomoc! Nepřítel je u našich bran. Buďme na stráži na záchranu evropských svobod!“

Tento velký francouzský humanista, kterého současníci často nazývali „svědomím Evropy“, zůstal po celý život věrný myšlenkám socialismu, Sovětskému svazu i své Komunistické straně Francie. Těsně před smrtí, kdy už v roce 1944 byla Francie osvobozena, napsal M. Thorezovi: „Nyní nastal konec strašlivé hrůzy pěti uplynulých let. Udělejme vše, aby se to nemohlo opakovat, pracujme na obrodě Francie na jejích rozvalinách. Je nutno obnovit národní jednotu a mír na celém světě pomocí společenství všech svobodných národů.“ Do smrti hleděl na Sovětský svaz jako na svou druhou vlast a svou rukopisnou pozůstalost odkázal sovětské vědě s tím, aby za deset let po smrti byly jeho válečné deníky uveřejněny.

Jako další argument v diskusi byl uváděn román Jiřího Weila *Moskva – hranice*, který vyšel v roce 1937 v *Družstevní práci*. Ani s tímto argumentem neměl diskutér štěstí. Chtěl jím dokázat, že i spisovatel Jiří Weil upozorňoval už tehdy, v roce 1937, na to, co se v Sovětském svazu dalo, a že byl okřiknut Juliem Fučíkem, který jeho knihu označil za pavlačový román. Jakáž pomoc, pavlačový román to je, i když to dnes čtu se znalostí podrobností o porušování socialistické zákonnosti ve třicátých letech v SSSR a i když jsem to konečně pocítil na vlastní kůži. Julius Fučík nenapsal tehdy ani slova o poslední kapitole románu, kde je vylíčeno ovzduší čistek a masových represí. Jako pavlačový román kritizoval první část knihy, která je vlastně takovým nárazem maloměstácké paničky, zvyklé na Vídeň a Prahu, na sovětskou skutečnost. Sovětský svaz je jí Asií, vše je tu hrůzné a stísněné, mýdlo je špinavé a pěnění špatné, punčochy jsou nemožně zelené, všechno je hrubé, těla dělníků jsou nemytá a zapáchají naftalínem, ubrusy v restauracích jsou zaplivané (??) a špinavé, černá káva je mizerná. Konečně ještě dnes cestují takoví „turisté“ od nás do Sovětského svazu. Všechno měří módou odívání, kvalitou pokrmů a tím, zda

se tam smí tancovat twist. Při tom nevidí ani minulost, ani budoucnost této země a bez takového poznání nemohou jí porozumět.

A pokud jde o poslední kapitolu, kde Weil vylíčil moskevské dny a noci po atentátu na Kirova, mám za to, že tady o žádném odhalení kultu nemůže být ani řeči, spíš tato kapitola může sloužit za důkaz o rozhořčení sovětského lidu proti zrádným spiklencům a domnělým vrahům. Vždyť i hrdina románu Fischer – jímž je Weil sám – se připojil do demonstrace moskevských pracujících, protože „musil demonstrativně vyjádřit jednotu s touto zemí, jednotu ve smutku, jednotu v touze po pomstě“. Autor sám se pohříchu této jednotě zpronevěřil.

Odvaha mládí nesmí přehánět

Tato stať není jen výsledkem kritického studia knih a časopisů z třicátých let. Je to současně jiná forma poselství „tam odtud“, jak je vyzpíval Laco Novomeský, největší básník slovenského lidu, který prodělal podobný osud jako já. Měl jsem léta čas pečlivě zkoumat a studovat ty bacily, které i nás postihly. Proto pohlížím na otevřenou diskusi, jež se v těchto otázkách rozvinula, jako na součást obrovského procesu, který započal ve světovém komunistickém hnutí po XX. sjezdu KSSS. K této diskusi je však třeba znát konkrétní historické souvislosti a mladí soudruzi by neměli odmítat vysvětlení těch, kdo to vše prožili. Ne každý, kdo dnes klepe pochvalně mladým na rameno a chválí jejich odvahu, to s nimi myslí opravdu upřímně. Někdy i tvrdá a přitom informovaná kritika je potřebnější než vychvalování, je to i v zájmu mladých samých. Jejich odvaha je jistě rys pozitivní. Ale odvaha nemusí vždy přehánět. Je dokonce známo, že největší „odvahou“ dnes oplývají právě ti, kdo v kritickém období projevovali lidské a občanské statečnosti nejméně. Jestliže odsuzujeme Koniáše kultu, kteří vyřazovali z knihoven Třebízského, Dyka, Březinu, Baara, Čapka, nebudeme jistě dnes vylučovat z české literatury nejpokrokovější a nejobětavější generaci komunistických literátů z období mezi dvěma válkami jen proto, že se mýlili se stranou a opěvovali Stalina, v němž viděli Sovětský svaz a osvoboditele naší republiky.

Nic mi není tak protivné jako tato přehnaná kritika minulosti strany a starých komunistů, která se nyní dostala do módy současně s opěvováním starší, nescialistické kulturní minulosti a různých měšťáckých směrů literatury na Západě. A mnozí z těch, kdo kritizují minulost a kult osobnosti, ztratili kupodivu paměť a nemají odvahu zamyslet se i nad tím, co v té době dělali sami. Jen velmi mladý Jiří Gruša je nepopsaný list, většina ostatních v té nedávné době žila, pracovala. Básníci psali básně, spisovatelé novely a hry, novináři úvodníky a reportáže, učitelé a docenti přednášeli a učili na školách. Neúčastnili se také toho všeho někteří aktivně a jiní aspoň svou lhostejností, která je ze všeho nejhorší?

Proto je mi sympatický postoj Mňačkův, který své Opožděné reportáže nepsal jen jako kritiku, ale i jako sebekritiku, protože nechce svým čtenářům zamlčet, že i on v novinách tomu všemu poskytoval publicitu, i když v nejlepším přesvědčení.

Velmi si vážím rovněž zповědi Kohoutovy v diskusi, z níž jsem pochopil, že jsem chyboval, když jsem – podle jeho slov – „vzal na jeho generaci hůl“. Chtěl bych se mu proto omluvit a současně mu odpovědět i na jeho kritiku lidí mého pokolení, „kteří měli za sebou (v padesátých letech u nás) obrovskou životní i revoluční zkušenost. Byli vrstevníky obviněných a mnohdy i jejich přáteli. Neleží právě na nich největší odpovědnost za to, že uvěřili něčemu, co jim muselo připadat absurdní ...?“

Mohl bych tuto odpovědnost odmítnout, většinu z těch let jsem se díval na dveře, které neměly kliku, avšak tak snadné si to udělat nechci. Do smrti si neodpustím, že jsem uvěřil ve zradu španělských interbrigadistů, ačkoli jsem k tomu neměl práva, protože jsem je znal z fronty druhé války světové, kde jsme se nejdnou vedle sebe váleli v blátě a kde jsme společně spali na dvojítech vojenských kavalcích. A vždy si budu vyčítat, že jsem se dal přesvědčit o velezradě Josefa Smrkovského, kterého jsem znal ještě před válkou z mládeže a o němž jsem věděl, že byl v čele ilegálního ústředního výboru strany jedním z nejzasloužilejších organizátorů Pražského povstání. Víím, že už nikdy nebudu schopen takové nekritické víry, a to je dobře pro stranu a pro všechno naše usilování.

Nedivím se proto ani skepsi a rozhorlení mladých soudruhů, pro něž byly procesy a následující rehabilitace nejpůsobivějším zážitkem jejich života. Vidím v tom rozhorlení jednu ze záruk, že se ta temná léta už nebudou opakovat. Jde ovšem o to, abychom našim mladým soudruhům ty události trpělivě vysvětlovali, abychom je získali pro spravedlivé horlení na naší straně barikády, protože máme přece pravdu.

Někteří z mladých to naštěstí už správně chápou, o tom svědčí desítky dopisů, které dostaly Literární noviny do Grušovy a Medkovy diskuse. Málem jsem už zapomněl, že můj zemřelý přítel Pavel Kavan, který byl rovněž odsouzen v jednom z procesů padesátých let, měl také syna. Až došel pro mne do Literárních novin od něho dopis, z něhož bych rád ocitoval:

„Mně je jen 17 let, patřím tedy ke generaci Grušově, k mladým, k těm, z nichž mnozí nyní zjišťují s údivem, že za ně mluví nějaký básník, že i jim připisuje své názory, ke kterým se nemohou hlásit. Mluvil jsem o tom s mnoha mladými, svými přáteli, a mohu odpovědně říci nejen za sebe, ale i za ně, že se svým ‚mluvčím‘ nesouhlasíme!...“

Nechci hájit kult osobnosti, sám jsem na něj doplatil ztrátou otce, který zemřel na následky svého nespravedlivého věznění. Chci jen říci, že padesátá léta nebyla jen léty

zvůle, násilí a poprav. Byly to i roky statečného boje na obranu revoluce, kterou přece stará generace bránila i pro nás!“...¹⁸

A boj na obranu revoluce bohužel dosud neskončil. Do naší poklidné diskuse o „verších na Stalina“ zaznívají k nám znovu, tentokrát z Číny, staré známé melodie, s nimiž jsme se právě v tomto článku dost podrobně zabývali. Opět slyšíme trockistické argumenty o „permanentní revoluci“, o „povzbuzování světové revoluce se zbraní v rukou“, o revoluční válce. Opět objevujeme starou „teorii“ thermidoru v Sovětském svazu v čínském tvrzení, že v socialistických zemích došlo k „buržoaznímu přerodu“. A co je na tom nejhorší, že tato neotrockistická úchylka v zahraniční politice je tentokrát spojena i se svým opakem, s dogmatismem a kultem osobnosti ve vnitřní politice Číny. Čínští vedoucí představitelé pěstují dnes kopii Stalinova kultu ve zbožnění Mao Ce-tunga a deformace leninismu, porušování zákonnosti za Stalinova vedení v SSSR berou do ochrany.

Napsal jsem tuto studii pro mladé lidi, zejména pro mladou tvůrčí inteligenci a často se tu hovořilo o Rollandovi. Jeho slovy také besedu uzavřu: „Pro koho píši? – Pro ty, kteří jsou předvojem pochodující armády, pro ty, kteří svádějí veliký mezinárodní boj, jehož vítězství má zabezpečit zřízení lidského společenského řádu, neznajícího hranic ani tříd. Komunismus je dnes jediná světová strana sociální akce, strana, která tento prapor nese nekompromisně a bez jakékoli postranní myšlenky a s neohroženou a rozvážnou logičností kráčí k dobytí těch vysokých plánů ... K opozdilcům voláme, aby spěchali za předvojem ... Vojsko na pochodu se nikdy nezastavuje.“

O avantgarde a súčasnej poézii

Ladislav Novomeský – Jaroslav Seifert

(*Kultúrny život* 1. 5. 1964, č. 18, s. 3)

Ani sa ešte dobre nezvítali a už – ako starí známi – nemohli v sebe potlačiť spomienky na to, čo bolo, ba aj na to, čo je a bude. Logicky je to, pravdaže, nesprávne povedané, spomínať možno iba to, čo bolo, ale vari takto povedané aspoň trochu postihuje atmosféru rozhovoru básnikov Jaroslava Seiferta s Ladislavom Novomeským: nech už hovorili o čomkoľvek, zo všetkého bolo cítiť zmierlivosť, to pochopenie a vyrovnanie, ktoré býva výsadou ľudí múdrych a skúsených.

18 Autorem dopisu byl Jan Kavan, který po roce 1968 emigroval a po návratu v roce 1989 vstoupil do politického života.

Boli sme uzhovorení o besede pre Kultúrny život, ale aj keď chceli, predsa si to akosi nemohli uvedomiť, lebo v poslednom čase bývali spolu veľmi málo a toľko si toho mali povedať. Neostalo nič iné ako pokúsiť sa vybrať z ich myšlienok, plných osobných, dobových a často aj veľmi intímnych náznakov aspoň to, v čom som sa predsa len trochu vedel orientovať. Tak vznikol tento dialóg o problémoch, ku ktorým sa aj s ohľadom na moje naliehanie najčastejšie vracali – dialóg O avantgarde a súčasnej poézii –, ktorý sa začal mladou českou poéziou. Jaroslav Seifert práve dočítal najnovšiu zbierku istého mladého básnika a vyslovil k nej vážne výhrady, ktorých korene viedli aj k strednej básnickej generácii.

L. Novomeský: Ono je to tak, že každá epocha sa raz zrúti, padnú staré poriadky a začínajú nové, a to aj v poézii. V dvadsiatych rokoch, po prevrate, presnejšie povedané v atmosfére vyvolanej Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou, keď sa začínala organizovať nová spoločnosť a v istom zmysle aj nový spoločenský poriadok, nastúpila veľmi silná básnická generácia: Hora, Seifert, Wolker, Nezval, Teige a celá plejáda, tvoriaca podnes nosný stĺp tzv. medzivojnovnej poézie. Analogicky by sa bolo dalo čakať, že po roku 1945, keď sa stalo niečo podobné ako roku 1918, nastúpi na revolučnej vlne obdobná generácia. Možno aj prišla, ale nie s tým, čo sme čakali. Iste to súvisí predovšetkým s tým, že najpokrokovejší kurz politický sa tu začal snúbiť s najzaostalejším kurzom literárnym a vôbec umeleckým. Ideálom a jedinou možnosťou sa zrazu stal starý prekonaný realizmus.

J. Seifert: Štollovská kanonizácia.

L. Novomeský: Nie, nejde iba o hlavných reprezentantov, aj tých bolo viac, veď silne vplývali aj Nejedlý, Kopecký ...

J. Seifert: ... aj Nezval svojím spôsobom. Taký Spev mieru. Sám vedel, že to nie je nič, že je to zlé, ale chcel ním zachrániť svoju staršiu tvorbu, najmä svoje romány, bolo to akési vstupné. Sám o tom veľmi nerád hovoril, keď sme sa tak stretli.

L. Novomeský: Ale Nezval, to je trošku iný problém. On často uplatnil aj svoje zlé veci, nikdy si nerobil problém z toho, čo vydáva. Iná vec je celá jeho vtedajšia tvorba, a iná Spev mieru a tie drobné časové apoteózy. To nemalo nič spoločného s umením a on to ani neskrýval. No ostane pravdou, že práve tým uviedol do omylu socialistickú kritiku, ktorá nepostrehla, že to je jeho falošný mariáš. Tá v tom začala vidieť dokonca jeho rast, ba epochu a vebila túto stránku jeho tvorby, ktorá bola najslabšia. Ale aby sme sa vrátili k tomu, z čoho sme vyšli. Zdá sa mi, že obdobie asi od roku 1956 je obdobím vydýchnutia aj úteku od toho, čo poézia robila od roku 1945, od tých veršov na Stalina a tzv. veršov traktorských. Básnici vytušili, že toto nie je ani socializmus ani poézia. Ale reakcia je extrémna zasa; azda priveľmi utekajú do abstraktnosti a mnohovravnosti.

J. Seifert: Lenže tu si treba uvedomiť, že hlavným predstaviteľom dnešnej českej poézie sú dnes ľudia, ktorí majú okolo štyridsať rokov, a to u básnikov už niečo znamená. Očakávali by sme od nej už výrazné a suverénne hodnoty.

L. Novomeský: Čoho sa však mali chytiť?

J. Seifert: To je pravda, ale ich poézii to nič nepridá, hoci mali to nešťastie. Všeličo by boli už ináč robili, keby v ich čase bolo bývalo samozrejmosťou aspoň to, čo už urobila naša generácia.

L. Novomeský: Malo by sa to aspoň teraz sprístupniť. Napr. taký Teige; jeho Jarmok umení, ktorý je prvým našim pokusom o socialistickú estetiku, a všeličo iné.

J. Seifert: Chápem aj terajšiu mladú generáciu, viem, že už všeličo nešlo robiť tak ako v minulosti, napríklad klasicky rýmovať. Ved' už v podstate každý študent bol schopný napísať sonet. Priznám sa vám, že keď vezmem pero do ruky, sám sa už cítim presýtený rýmami. Aj básnické výboje sú nevyhnutné, ale predsa si myslím, že poézia je v podstate od počiatku až doteraz len jedna a tá istá. Nedávno som čítal staroegyptskú básničku asi spreď štyroch storočí a práve pri nej som si znovu uvedomil, že poéziu všeličo môže rozlišovať, ale stále musí ostávať čosi spoločné. Práve preto ma mrzí, že máme toľko ľudí zbabelých, čo si odkladajú svoje roboty. Ak už nechcem hovoriť o poézii, zdá sa mi pre dnešnú mladú generáciu stratený napr. Vančura.

L. Novomeský: Podobne, ale z iných príčin je to napr. aj s Neumannom a Wolkom, hoci Wolker – zdá sa – je ešte stále obľúbený a čítaný.

J. Seifert: Karel Teige hovorieval, že krása vecí sa vyčerpáva ako voda zo studne.

L. Novomeský: Tu je dôležitý aj zástoj socialistickej kultúrnej politiky. Kedysi v začiatkoch našej socialistickej poézie myslel som si napr., že mať rád Apollinaira je zrada na Majakovskom, na komunizme. Ale komunizmus, to je priestor pre človeka, patrí k nemu všetko, čo človek nejako potrebuje. Dnes mi je jasné, že neexistuje problém komunizmus a Apollinaire, ale komunizmus s Apollinairom. Apollinaire patrí do komunizmu, pre človeka v ňom, a nezáleží na tom, že sám v svojej dobe bol ku komunizmu vlašný a možno ešte horšie, lebo jeho poézia patrí človeku.

J. Seifert: Myslím, že ten proces je dnes oveľa bolestnejší ako kedysi. Toľko sa tu vtíkalo do hláv čosi iné, že často si to veľmi ťažko možno uvedomiť, hoci je to naozaj nevyhnutné. Ale napr. Teige, nech už robil, čo robil, nech bol poetistom, kubistom, surrealistom či niečím iným, vždy sa cítil komunistom, ba robil to práve preto, že bol komunistom. Vždy vychádzal z komunistických teórií a vždy tieto teórie obohacoval.

Ale v súvislosti s tým, o čom sme pred chvíľou hovorili, prišla mi na um ešte jedna teória básnika J. Palivca (autora niekoľkých básnických kníh, na ktoré by som rád upozornil najmladších básnikov), ktorý hovoril, že Apollinaire rozpútal poéziu súčasne s tým, keď ženy pretrhali tkanice svojich šnurovačiek, aby ich mohli

odhodit a – povedal by som – „odhalit“ svoje pôvaby. Ale ako ženy preto ostali ženami, ba stali sa ešte „ženskejšími“, tak aj poézia vo voľnom verši musí ostať poéziou, musí byť poetickejšou. No a dnešnému básnikovi musí slúžiť obnaženejšie, slobodnejšie a bezprostrednejšie slovo. Len nesmie zabúdať, že aj vo voľnom verši je krásna práve tá nezadržateľná vôľa, tá nezašliapnuteľná nutnosť, ktorá robí verš veršom, poéziu poéziou.

L. Novomeský: Problém Teigeho, ako si o ňom hovoril, je nakoniec aj problémom celej českej avantgardy. Mala dvoch legitímnych otcov, na jednej strane umenie revolučného Ruska a na druhej Francúzska. Napr. v Teigeho typografii badať predovšetkým vplyv ruských futuristov, ale v poézii a maliarstve to bol rozhodne väčší vplyv francúzsky, aspoň preto, že zo sovietskeho umenia sme toho nemali možno veľa poznať. Napr. Majakovského Lavý pochod sme mali preložený až niekedy roku 1922 alebo 1923, kým z francúzskej poézie sme tu mali aspoň výbornú antológiu K. Čapka. Ale na obe strany sme sa obracali v mene toho istého ideálu, v mene tej istej myšlienky.

J. Seifert: Mnoho tu vykonal aj Erenburg, tento – povedal by som – agent moderného umenia, ktorý lietal po celej Európe. V tom čase ďaleko pokročila aj sovietska architektúra. Ja už za prvého proletárskeho básnika u nás považujem Horu, jeho Srdce a vravu sveta. Ale vlastne teraz tu na niečo iné myslím. Chcel by som povedať jednu takú kacírsku myšlienku a dúfam, že ma pochopíte. Totiž, že sovietske umenie pred nástupom Stalina bolo také progresívne, že ho štát, ktorý rástol vlastne z trosiek, ktorému hrozila vojna, ktorý musel počítať s obrovskými masami, nemohol vlastne dosť potrebovať. Otokar Březina má jednu myšlienku, že zo stromu umenia si každý trhá tam, kam dosiahne. Iné je, ak sa toto kanonizovalo až na veky vekov amen ako jediný ideál a jediná možnosť umenia.

L. Novomeský: V tom naozaj nie je chyba, že Stalin nedeklaroval avantgardu ako jediné socialistické umenie. Veď aj v dvadsiatych rokoch existovalo popri avantgarde aj iné umenie. Bol tam Chlebnikov i Majakovskij, Pasternak aj Jesenin, ale aj Bednyj a iní. Konečne Lenin aj Lunačarskij zdôrazňovali Puškina, tohoto všeruského básnika. A o to musí ísť – vyberať si, ale nebrzdiť, nezavracáť vývin. Ono je to známy príklad, že napr. Majakovskému slečna vo vydavateľstve nechcela opísať jeho verše, lebo pre ňu to boli hlúposti. Teda ani táto svojím spôsobom kultúrna pracovníčka ešte nechápala, že toto by mohlo byť nejaké umenie, hoci o niekoľko rokov neskoršie sa Majakovského poézia stala najvýraznejšou poéziou socialistickej epochy.

J. Seifert: Ono je to tak, že každá skutočná avantgarda musí byť jednostranná, najmä v čase nástupu, nekompromisná, aj pokiaľ ide o zásah čitateľských vrstiev. Jej akčný rádius sa až neskôr rozširuje. A má na to právo, lebo je to jediná cesta, ako stvoriť niečo nové. Ostatne stretanie moderného umenia s umením tradičným nie

je nič nové. Bolo to tak od najstarších čias a iste ináč nebude ani v budúcnosti. S tým sa jednoducho musí počkať. Pýtate sa, čo treba dnes žiadať od modernej poézie? Nie som veru taký domýšľavý, aby som si myslel, že to viem. A predsa to viem. *Nič!* Iba jedno. Aby bola poéziou. Nehľadajte v tom aforizmus. Poézii nie je možné nič predpisovať. Vytráca sa spomedzi prstov, ak jej zverujete úlohy, ktoré sa jej nezdajú vhodné. Vid' tu a tam Nezvala! Ale očakávať od nej môžete premnohé. A to je na nej to najkrajšie. *Prípravil Michal Nadubinský*

Česká literatura minulých 19 let

[ze záznamu diskuse]

(*Literární noviny* 9. 5. 1964, č. 19, s. 1, 3)

[...]

Vraťme se k tomu, o čem jsme hovořili před chvílí, totiž o disproporci počátku padesátých let. Již před rokem 1956 bylo přece zjevné, že se tvorba stále častěji rozchází s normou. Jak to vypadalo v praxi?

Felix Vodička: Milan Kundera v článku o sporech dědických z r. 1955 ukázal, jak nelze moderní literaturu minulé epochy prostě jen negovat. V procesu odstraňování kultu osobnosti zanikala autorita normy a direktivního přístupu k literární tvorbě. Spisovatelé se orientovali na všechno, co bylo zatím odsunuto do zapomenutí nebo co zůstalo mimo hranice nejvíce požadovaného nebo dovoleného. Navazují se kontakty s vlastní minulostí, „objevuje se“ meziválečné období, aplikují se jednotlivé postupy nebo tendence rozšířené v současné světové literatuře. Toto navazování nevyplývalo však zpravidla z organického růstu tvorby, z jejích potřeb, ale bylo živelnou reakcí na jednostrannost předcházejícího období. Tím vnikají do organismu literatury nové disproporční prvky, které znesnadňují její formování a krystalizaci. Nahodilost, aplikace jednotlivých prostředků, eklekticismus bez celistvějšího uměleckého úsilí nevytvoří v literatuře epochu. Poznali jsme nevýhodu strnulé normy. Přitom však nelze podceňovat sílu literárních koncepcí, které dovedou sdružovat umělce k společnému úsilí o novou podobu umění. Naše současná literatura se může vykázat velkými básníky, kteří si uchovali jednotu svého uměleckého úsilí, kteří buď překonali schematismus v počátku padesátých let (Nezval, Závada), nebo se mu vyhnuli (Hrubín, Mikulášek), nebo mu unikli za cenu umělé izolace, která sama o sobě je ovšem znakem připomenuté disproporce (Seifert, Holan). Z toho by bylo možno vyvodit, že jedině velká osobnost vytváří velkou literaturu. Většina z těch, které jsem uvedl, vytvářela si však v mládí svůj umělec-

ký rukopis v atmosféře skupinového hledání umělecké koncepce moderní poezie. Existence takových pracovních kolektivů rozvíjela jejich tvůrčí schopnosti, vedla k přemýšlení a domýšlení, k umělecké práci, k jisté formě soutěžení uvnitř společenského uměleckého zájmu, k umělecké individualitě. Podporovala tedy vznik osobnosti.

Domnívám se, že historik naší současné literatury bude musit víc, než se tak dalo dosud, zhodnotit velký formativní význam, jaký pro její vnitřní život měla skupina „poezie všedního dne“, časopis Květen. Poprvé od roku 1948 zde vzniklo ohnisko tvůrčí práce, které na rozdíl od předcházejícího vycházelo z vnitřní potřeby umělců společně se dopracovávat k adekvátní umělecké podobě socialistické literatury. Zde nešlo jen o dílčí využití některých prostředků, ale o celistvou koncepci socialistické modernity. V díle Šotolově, Holubově, Šiktancově, abych jmenoval aspoň některé z básníků (v próze je situace složitější), přerostl původní program v osobité, podle jednotlivců diferencované vidění světa, v umění, které se svým neiluzivním vztahem k realitě, svým svazkem s moderními formami civilizace a vědy a především svou lidskou a občanskou angažovaností stalo podněčujícím elementem života.

Někdy se setkáváme s představou, že se skupinovou diferenciací se vracíme k období -ismů v buržoazní kultuře. Myslím, že je třeba rozeznávat. V společnosti, která nemá společný cíl a kde existují jen zájmy jednotlivců, mění se diferenciací v roztržičnost, z níž se vytrácejí vzájemné kontakty, klesá v atomizaci, v izolaci, v znak odcizení. Ve společnosti, která má svou lidskou perspektivu, měla by být početnost pracovních skupin pozitivním znakem jednoty, projevem dynamismu tvůrčího hledání, třebaš i experimentálního, projevem sebeuvědomování, úsilí o plnost života.

Aktivní podpora tvůrčích skupin nezamezí ovšem vznik nedomyšlených koncepcí a programů. Vytváří však podmínky pro organický rozvoj literárního života, podněčujícího uměleckou i společenskou odpovědnost umělců. V takto vzniklé atmosféře existuje kritická výměna názorů o tvůrčích a teoretických problémech, a to nejen meziskupinová. Ta uvede do správných relací to, co je jen omezené, co není životné, co neodpovídá plnosti estetického citění člověka naší doby a naší společnosti.

[...]

To, co zde bylo řečeno o dvacátých i třicátých letech, platí i pro údobí poválečné. Také v přístupu k němu a k jeho zpracování se vynořuje spousta otázek.

Zdeněk Pešat: Právě zde, myslím, vznikají často subjektivisticky zabarvené představy. Dokonce myslím ze dvou stran. Pro historika je na jedné straně nepřijatelné, jak o literatuře z údobí kultu uvažuje V. Medek v Plameni, když vytrhne z kontex-

tu jednotlivé básničky o Stalinovi a podle subjektivních představ je roztřídí na ty, které obstojí a které neobstojí, ale stejně tak silácké gesto Gruši, který je všechny sebere a uzná za vhodné nanejvýš jako pokrm pro kočku. Přitom se zvláštní chutí se snaží diskreditovat zejména poválečného Nezvala jako člověka (na rozdíl od Biebla) a přehlídí, že to byla Nezvalova osobnost a mnohdy i jeho lidská statečnost, která přes všechny „canossy“, jak píše Gruša, udržovala povědomí kontinuity poezie v těchto letech. Stačí připomenout to, co se strhlo právě kolem Nezvalova Moře, a to ještě v době, kdy se zdálo, že česká poezie je už z toho nejhoršího venku.

Na druhé straně ovšem panuje představa, že se vlastně nic nestalo, že vše vyřeší důsledně historický přístup, a to ani ne jako nástroj hodnocení jako spíše vysvětlení nebo omluvení všeho. Představa, že stačí být aktivním pamětníkem, abychom věci automaticky viděli v jejich historickokonkrétním významu. Ze subjektivního činitele, který sám podléhá analýze, se tak činí objektivní měřítko. Domyšleno vede toto stanovisko k přesvědčení, že stačí vzít vlastní dobové kritiky, náležitě je seřadit, případně trochu upravit a vznikne objektivní historický obraz. Ale nebyl by větší sebeklam. Z tohoto hlediska je dobře, že byla rozvinuta diskuse o poezii z období kultu. Je to dobře proto, že upozorňuje na nebezpečí takovýchto sebeklamů. Přečetl jsem nedávno znovu Bieblovo básnické dílo. A vskutku neodvážil bych se tvrdit, že sbírka *Bez obav* je jeho jednoznačným vyvrcholením. Je až překvapivě nevyrovnaná. Vedle silných veršů jsou tam i verše dnes už básnicky mrtvé. A zdaleka přitom nejde jen o verše, kde se třeba mihne Stalin. Myslím například, že tento osud postihl i cyklus o Leninovi. A přece v r. 1951, kdy sbírka vyšla, byla pamětníky jednoznačně pocítována jako oáza poezie uprostřed suchopáru a mnozí tehdejší mladí lidé v ní hledali nadbíhání formalismu čili jakýsi estétský rozchod s tehdejšími normami. Budeme ji tedy jako celek hodnotit očima Grušovými a škrtneme její tehdejší význam? Nebo jako ve své době vrcholné dílo a zamličíme, že v leccčems už dnešnímu čtenáři málo říká? Je zřejmé, že ani s jedním ani s druhým stanoviskem nevystačíme. Historický přístup je nám málo platný – a to už nehovoříme o sbírce *Bez obav* – tam, kde je málo nebo žádná poezie, a naopak nelze ani z dnešního subjektivního nebo i obecnějšího citění dělat měřítko hodnot. Východisko je tu jako u hodnocení každého jiného uměleckého jevu v dialektice jeho časového a trvalého významu. Bez něho se neobejdeme ani při zkoumání vývoje naší literatury po roce 1945.

Diskuse v ohlasech čtenářů

[čtyři dopisy]

(*Literární noviny* 9. 5. 1964, č. 19, s. 4)

Chci znát a vědět

Myslím, že je vždycky třeba všechno posuzovat ze dvou stran: jednak je třeba vidět souvislost s dobou, ve které generace před námi žila, jednak musíme vidět souvislost mezi tím, co dělali ti před námi a co potřebujeme dnes. Není možné nic pochopit, když nevím, za jakých okolností se to stalo. Každý člověk jedná pod vlivem doby a událostí té doby. Stanovisko např. S. K. Neumanna nemohu brát izolovaně, nemohu chtít nějakou čistou abstraktní pravdu. On viděl svou pravdu v souvislosti s nastupujícím fašismem. Čisté abstraktní pravdy nejsou k ničemu, je třeba docela konkrétní rozbor konkrétních faktů, pravd, chyb, omylů. Člověk je člověk se schopností dělat chyby. Je třeba vědět, proč a z jakých příčin je dělá. Chtěla bych to vědět proto, abych ty chyby neopakovala. Vždyť není třeba ani hystericky křičet ani se bránit proti nastupující generaci. Nastupující generace vyhrávají vždycky nejen působením zákonů biologických, ale z důvodů společensko-historických. Nebýt toho, neexistoval by pokrok. Pravda je, že jsou vždycky příslušníci „biologicky“ starší generace, kteří jsou myšlením příslušníky té mladší, například ti, kteří po poznání svých chyb je otevřeně zkritizují bez omlouvání se a sypání si popela na hlavu a pustí se do řešení problémů novým způsobem. Není zásluha starší generace proti mladší, že ta starší věřila v socialismus. Je pravda, že mladší generaci chybí nadšení v tom pojetí, jak tomu bylo po roce 1945. Myslím, že nám připadá socialismus jako samozřejmost. Je třeba socialismus budovat, a jak zjišťujeme, není to vůbec jednoduché. Je k tomu třeba co nejvíc znát, a tak tedy chceme vědět. Máme tendenci do všeho rýt, o všem pochybovat. Je s námi tedy mnoho svízelnů, jistě víc než se svazáky z prvních revolučních let. Já už nejsem svazačka, ale díky tomu, že nejsem vůbec „nábožensky“ založená a věřím věcem, které vidím nebo které si mohu logicky dokázat, počítám se k rebelantům.

Byla bych ráda, kdyby se v Literárních novinách diskutovalo tak, aby mi ty diskuse pomohly rozšiřovat mé znalosti, aby to nebyly obecné rozčilené výkřiky, které nic neřeší.

Inž. Vlasta Jančová, Praha-Suchdol

Nebylo pro nás dilematu

Pozice nás komunistů v třicátých letech byla určena především konkrétní, zcela reálnou situací, danou kapitalistickým obklíčením a vystupňovanou agresivností

fašistického Německa. Nemohli jsme nevidět, že se hitlerovské Německo chystá k válce a že velké západní demokracie jsou jak neschopny, tak neochotny tomu zabránit. Cožpak jsme my komunisté nebyli povinni počítat s tím, že německý fašismus se bude opírat o svou pátou kolonu v připravované válce protisovětské? Mohli jsme nemít na paměti, že v tomto střetnutí na život a na smrt nabude oblundných rozměrů i pátá kolona, pracující ve prospěch fašismu politicky a vojensky uvnitř Sovětského svazu?

Takto jsme uvažovali a dodnes si myslím, že jsme nemohli uvažovat jinak. A když pak přišly čistky a procesy, považovali jsme to za historicky nezbytnou obranu proti páté koloně a přijali jsme to jako nutnost, i když někteří z nás připustili, že na tento velký očištný proces leckterý jednotlivec může doplatit nevinně. Nebylo pro nás žádného dilematu: soudili jsme, že není žádného vyhnutí, že Sovětský svaz bezpodmínečně musí před blížícím se osudovým střetnutím zničit vnitřního nepřítele, aby byl schopen obstát v tom, co přijde. Soudili jsme, že osud socialismu v Sovětském svazu je hoden jakýchkoliv, byť sebebolestnějších obětí. Domnívám se, že jinak soudit jsme ani nemohli.

Tragičnost naší pozice byla ovšem v tom – a to jsme přirozeně nevěděli – že nikoli pouze v jednotlivých přehmatech, ale v celku, v podstatě to nebyla pravda, že ti, kteří byli vydáváni za pátou kolonu, za „nepřátele lidu“, jimi ve skutečnosti nebyli. Zde hrály svou úlohu „deformované názory a metody kultu osobnosti“. Že však tyto deformované názory a metody se mohly prosadit, to lze vysvětlit pouze situací, v níž se prosazovaly, obrovským nebezpečím pro věc socialismu, jemuž čelit – a to, jak jsme se domnívali, za jakoukoli cenu – bylo první povinností Sovětského svazu.

Námítky s. Hübla jsou – domnívám se – nesprávné a argument s. Kolára vystihuje věc naprosto přesně: právě to, že nepřátelé křičeli, osočovali Sovětský svaz a nadávali mu, utvrdilo nás v přesvědčení, že sovětský postup je správný, pokrokový, historicky nezbytný (i když nesmírně bolestný) a že je naší povinností ho za všech okolností obhájit. Z toho plyne, že s. Hübl se mýlí i v jedné faktické poznámce, pokud totiž zahraničním komunistům vytýká, že trpěli „chybnou představou, že je nutné přecházet mlčením různé nesprávnosti v socialistické zemi, aby jejich kritiky nezneuhli nepřátele“. Ve skutečnosti jsme nemlčeli, ale bili se za věc Sovětského svazu – i za postup při procesech –, jak jsme jenom uměli. Já sám jsem hájil sovětský postup v procesech na desítkách schůzí a přednášek na Plzeňsku, nenechal jsem se umlčet reformisty, snažil jsem se vysvětlit všem, kdo byli ochotni mne poslouchat, že očista od agentů nepřátel je první předpoklad, aby pevnost Sovětský svaz se ubránila proti náporu německého fašismu.

Tragičké zkušenosti s kultem osobnosti, zejména v jeho rozvinuté, poválečné formě, poučily nás s velkou naléhavostí a ostrostí o tom, jak vážnou politickou a morální povinností každého komunisty je bojovat za prosazování správných, le-

ninských metod, za prosazení pravdy uvnitř i vně komunistického hnutí. S velkou naléhavostí promlouvá ke každému z nás moto Karvašovy Jizvy, že každý musí uvnitř sebe prodělat svůj XX. sjezd. Avšak pokud jde o náš postoj v třicátých letech, tu vzhledem k tehdejší situaci a tehdejším našim znalostem je mi milejší, že jsem spolu se stranou chyboval, než kdybych byl proti straně měl pravdu. Zkušenosti přece jenom ukazují, že komunistické hnutí je schopno své chyby a omyly, ať jsou sebebolestnější, v historicky poměrně krátké době překonat.

František Adámek, Praha 7

Náš poměr k minulosti

Dnes nejde už o to hájit se stářími či mládím. Každý příslušník starší generace má k použití jeden pádný argument: vy mladí o tom vlastně nic nevíte, a proto vyslechněte zkušenosti nás starších, kteří zkusili leccos na vlastní kůži, a pak teprve uvažujte, co chcete říci. Jenomže opravdu nejde o minulost, nýbrž o přítomnost, a protože chceme prohlubovat politickou zainteresovanost mladých lidí, jejich uvědomělost, musíme těmto lidem vyjít vstříc alespoň potud, že jejich názory budeme považovat za politickou realitu a ne za jakousi zplodinu temných myslí.

Troufám si tvrdit, že vůbec nejde o to, jestli se v té či oné básni objevovalo či objeví, nebo už nikdy neobjeví slovo Stalin. Příznějme si, že v širších souvislostech jde spíš než o jméno Stalin o některé ryze tuzemské, „staročeské“ nectnosti, od nichž bude patrně třeba upustit ve prospěch diferencovanějšího a volnějšího pohledu. Jde vůbec o náš poměr k minulosti. Abychom zvolili odlehlý případ, totiž řádně odlehlý časově, vylučující generační půtky: vždyť vlastně do nebes volá způsob, jakým je běžně nakládáno s husitskou epochou našich dějin. Kdybychom si zjistili, na jaké úrovni jsou obecné znalosti toho, co se dělo v Čechách a na Moravě v první polovině 15. století, byli bychom asi zklamáni. Nicméně všichni hrdě nadouváme prsa, neboť my víme, že tehdy náš národ projevil *nezlomnou vůli*, že to byla slavná doba, statečná, „křemičitá“... Chci říci, že s minulostí, ať vzdálenou či blízkou, nakládáme nejčastěji ryze obrozensky, že nám totiž není prostředkem poznání, nýbrž pomůckou k manifestování jakéhosi velice všeobecného ideálu. Tato výchovná pomůcka byla jen velmi podmíněně marxistickou záležitostí. Šlo spíš o nadužívání poměrně simplicistní národní ideologie, která začínala někde u konstatování, že „český dělník má zlaté ruce“, jejíž součástí byla divinace A. Jiráka – a k níž zcela rovnorodě patří jistý druh poezie padesátých let. Byla to ideologie oné české „křemičitosti“, s níž se však už dnes opravdu dost dobře nedá vystačit, neboť vychovává mozky neschopné vyrovnávat se bez prudkých a často nebezpečných výkyvů se složitým časoprostorem moderního myšlení. Ten, kdo je příliš tvrdý, není vždycky kvádr.

Pavel Švanda, Brno

ninských metod, za prosazení pravdy uvnitř i vně komunistického hnutí. S velkou naléhavostí promlouvá ke každému z nás moto Karvašovy Jizvy, že každý musí uvnitř sebe prodělat svůj XX. sjezd. Avšak pokud jde o náš postoj v třicátých letech, tu vzhledem k tehdejší situaci a tehdejším našim znalostem je mi milejší, že jsem spolu se stranou chyboval, než kdybych byl proti straně měl pravdu. Zkušenosti přece jenom ukazují, že komunistické hnutí je schopno své chyby a omyly, ať jsou sebezbolestnější, v historicky poměrně krátké době překonat.

František Adámek, Praha 7

Náš poměr k minulosti

Dnes nejde už o to hájit se stářím či mládím. Každý příslušník starší generace má k použití jeden pádný argument: vy mladí o tom vlastně nic nevíte, a proto vyslechněte zkušenosti nás starších, kteří zkusili leccos na vlastní kůži, a pak teprve uvažujte, co chcete říci. Jenomže opravdu nejde o minulost, nýbrž o přítomnost, a protože chceme prohlubovat politickou zainteresovanost mladých lidí, jejich uvědomělost, musíme těmto lidem vyjít vstříc alespoň potud, že jejich názory budeme považovat za politickou realitu a ne za jakousi zplodinu temných myslí.

Troufám si tvrdit, že vůbec nejde o to, jestli se v té či oné básni objevovalo či objeví, nebo už nikdy neobjeví slovo Stalin. Přiznejme si, že v širších souvislostech jde spíš než o jméno Stalin o některé ryze tuzemské, „staročeské“ nectnosti, od nichž bude patrně třeba upustit ve prospěch diferencovanějšího a volnějšího pohledu. Jde vůbec o náš poměr k minulosti. Abychom zvolili odlehlý případ, totiž řádně odlehlý časově, vylučující generační pŕtky: vždyť vlastně do nebes volá způsob, jakým je běžně nakládáno s husitskou epochou našich dějin. Kdybychom si zjistili, na jaké úrovni jsou obecné znalosti toho, co se dělo v Čechách a na Moravě v první polovině 15. století, byli bychom asi zklamáni. Nicméně všichni hrdě nadouváme prsa, neboť my víme, že tehdy náš národ projevil *nezlomnou vůli*, že to byla slavná doba, statečná, „křemičitá“... Chci říci, že s minulostí, ať vzdálenou či blízkou, nakládáme nejčastěji ryze obrozensky, že nám totiž není prostředkem poznání, nýbrž pomůckou k manifestování jakéhosi velice všeobecného ideálu. Tato výchovná pomůcka byla jen velmi podmíněně marxistickou záležitostí. Šlo spíš o nadužívání poměrně simplicistní národní ideologie, která začínala někde u konstatování, že „český dělník má zlaté ruce“, jejíž součástí byla divinace A. Jiráka – a k níž zcela rovnorodě patří jistý druh poezie padesátých let. Byla to ideologie oné české „křemičitosti“, s níž se však už dnes opravdu dost dobře nedá vystačit, neboť vychovává mozky neschopné vyrovnávat se bez prudkých a často nebezpečných výkyvů se složitým časoprostorem moderního myšlení. Ten, kdo je příliš tvrdý, není vždycky kvádr.

Pavel Švanda, Brno

Jde o poznání objektivních příčin

Jde o více než literátské hašteření! K takovému závěru dojdou všichni objektivní sledovatelé diskuse a polemiky v Literárních novinách. Kult osobnosti neměl jedinou formu, osobní zbožnění Stalina, měl celou řadu průvodních zjevů. Domnívám se, že některé jsou živé ještě dnes, i když ÚV naší strany činí vše, aby pozůstatky byly odstraněny, dožívají v krajích a okresech. Z nás, současníků a pracovníků třicátých i padesátých let, pokud se podíleli na stranickém, kulturním nebo veřejném životě, nemůže nikdo prohlásit, že nenese svůj podíl na údobí kultu. Jedná se ovšem o míru podílu. A jedná se především o vyjasnění horizontů jednoho tragického údobí revolučního hnutí, obrozujícího svět. Bylo by proto mylné vyhledávat v diskusi generační nebo literární hašteření, nejde též o žádné dědické spory. Jde o střetnutí za jasnící se horizonty nad tímto údobím. Celé diskusi a vzniklé polemice by nejvíce uškodilo osobní pojetí, přecitlivělé přehodnocování, na úkor samé věci. Jde o poznání objektivních příčin, které působily na vznik kultu a jeho následků i v literatuře. A to není jen úkolem našich kritiků a autorů, ale úkolem pokrokového světa a především světa socialistického.

Jindra Sobotka, Brno

Rozgrušená země¹⁹

Vladimír Rohlena

(*Dikobraz* 14. 5. 1964, č. 20, s. 6)

Oj vesno, vesno mámivá!
 Pramáti poezie!
 Jen v tobě básník vyzpívá,
 čím bývá pln, čím žije.

A tak míříme k Máchovi,
 mladoucí, v letech, starci.
 Ať taky něco prosloví!
 Čeká se na to, arci.

Máš ty to štěstí, básníku
 (dnes je to velká vina!),
 že nemáš v žádném sborníku
 veršičky na Stalina!

19 Parafráze titulu knihy Michaila Šolochova *Rozrušená země*.

To bys to schytil, poeto,
kdybys byl doby svědek,
neboť, jak bylo zaseto,
zkoumá dnes soudruh Medek.

Zapiš si taky za uši:
dobře, žes přitom nebyl!
Jinak bys slyšel od Gruši,
žes víceméně debil ...

Moc toho padlo do bláta,
moc toho padlo na dno.
Když dělají se hüblata,
tak to jde hrozně snadno.

Nu – vyplísnil Neumanna.
Kdopak mu dneska tleská?
Tohleto že je propána
literatura česká?

Gruša by ráda vyrvala
z kořenů, knížek, tradic
i Vítězslava Nezvala,
k následování radíc.

S tím jsem se ještě neshledal ...
A v čem to vlastně vězí?
Jestli to půjde takhle dál,
sejdem se možná s tezí:

„Je básníků část nevinna!
Jsou známy jejich věty,
v nichž poplivali Stalina,
plijíce na Sověty.

Ti měli, pane, tenkrát nos.
Hleďme si zas v nich čísti!
Říkali sice všelicos,
však byli jak my čísti.“

Co říkáš téhle proměně?
 Žel, básník zůstal němý
 a dál se díval zasněně
 po rozgrušené zemi ...

O dogmatismu naruby

Příspěvek k současným polemikám na témata literární a neliterární

Jiří Taufer

(*Rudé právo* 31. 5. 1964, nedělní příloha, s. 1–2)

Literární polemiky jsou vždy dobrou příležitostí objasnit mnoho věcí. Zřídka kdy však objasňují samu problematiku, o níž v nich zdánlivě jde. Obvykle vrhnou světlo na věci, které neměli diskutující v úmyslu přetřásat. Volky nevolky předkládají se „vnitřní vizitky“, otevírá se veřejně názorový svět, různé „nepopsané listy“ v nich jako ve vývojce prozradí, že jejich nepopsanost je pouze relativní, že jsou už popsány a čím jsou popsány. To je první a největší užitek těchto polemik, který není k zahození: zjištění jistého stavu, který vyžaduje rozbor a zaujetí stanoviska, tj. názorového střetnutí – a to je druhý užitek.

Soudobé diskuse se dnes točí kolem otázky dogmatismu a protidogmatismu, a to je pochopitelné. Jenže v polemikách, ve kterých jde o kritiku hledisek, se nutně vytyčují zase hlediska, jež jsou nutně opět vystavena kritice.

Prapor antidogmatismu, který by dnes rád třímal kdekdo a mával jím ve jménu čehokoli, není něco nového, něco, co bylo vynalezeno teprve v první třetině padesátých let, ale je to jen pořád ten starý dobrý rudý prapor, pod nímž stanout bylo a je věcí velkého poznání a rozhodnutí, a neopustit jej bylo a je věcí velkých zkoušek. A protože v boji proti dogmatismu nejde o nic jiného než o zákonitý proces socialistických revolucí, „které neustále samy sebe kritizují“ (Marx), je třeba bedlivě dávat pozor na různé antidogmatické vlajky, které mohou být velice pestře liberálně ofáborované, ba mohou mít všechny odstíny, zduchovněle bílé až po ty nejčernější. Nezapomínejme, že nejen revoluce „se kritizují“, že revoluce také „jsou kritizovány“.

Diskuse v našich literárních časopisech začala tím, že na článek V. Medka (Plamen č. 1), nazvaný Verš pro Stalina, odpověděl J. Gruša článkem Verš pro kočku (Literární noviny č. 7); rozrostla se dnes již v téma vyplňující stránky řady časopisů a reagovalo na ni už i několik autorů v Rudém právu. Byla by měla

možná jiný ráz, kdyby se bylo od počátku postřehlo, že po tomto bezostyšném plivnutí na jedny z nejlepších a největších zjevů naší socialistické poezie, jakými jsou St. K. Neumann, Vítězslav Nezval a Konstantin Biebl, bude následovat snaha pošpinit a zneuctít i jejich osobnosti, jejich umění, jejich lidský charakter a dílo, jež zůstavili a jež je a zůstane hrdostí a slávou české kultury, děj se co děj, a uvést v pochybnost hodnotu i samotné socialistické poezie. „Je přirozené“ – píše např. A. Brousek v Plameni č. 4 –, „že dnes musíme až štítivě odhazovat svršky nebožky poezie padesátých let ...“

Má plnou pravdu s. Mňačko ve své Konfesi (Literární noviny), že je falešné tvrzení, že „všechna literatura z doby schematismu je schematickým hnojem“ a že naopak mnohá díla díla z těch dob, ač „svým způsobem víceméně poplatná své době, ... posouvala literaturu o kousek kupředu“, že to byla možná skromná, ale „velmi důležitá vítězství“, bez nichž by byla dnešní literatura „nemyslitelná“. A věru správná a včasná je jeho otázka: „Proč si máme nechat ... *beztréstně* nadávat od ‚nepopsaných listů‘, jejichž ‚popsanost‘ není žádnou zásluhou, ale jen a jen důsledkem pozdějšího narození?“

Mohlo by se zdát směšné, že lidé, kteří s takovou dávkou uštěpačnosti citují nebo zkomoleně parafrázuji ze Štollových Třiceti let větu, že je příznačné, že určití básníci v určitých letech už nenašli slova verše pro Stalina, nenazírají dnes moderní českou poezii z jiného hlediska, než kolikrát se zase v poezii ostatních básníků jméno Stalin vyskytlo. To je, mimochodem řečeno, také jeden z *podstatných rozdílů* v hodnocení, kterým se liší od Štolla, na jehož knize, mimochodem řečeno, je kromě této jediné pasáže, kterou si vybrali za terč svého ostrovtipu, nic jiného nezajímá. Jestliže totiž Štoll konstatoval pouze to, že je to *příznačné*, aniž stavěl v pochybnost *samu hodnotu poezie* oněch básníků, byť ji nazírá z určitého hlediska, dnes se jeden z revizorů české socialistické poezie posmívá oněm básníkům, v jejichž verších se vyskytuje jméno Stalinovo (milostivě amnestuje ovšem určité, kteří jsou právě v něžné milosti eklektické kritiky), a druhý předhazuje jejich díla jako potravu kočkám.

Kdyby šlo jen o tu *inventarizaci*, kolikrát a v kolika dílech kterých básníků byl jmenován Stalin, bylo by to jen nanicovaté hnidopišství, směšná hra, „lov na drobnou“, který vždycky rádi provozují jisté typy krasoduchů v dobách krizí, otrěsů a zlomů, kdy „chytrý duch dějin jedná“ a zahajuje novou etapu. Ale domnělí antidogmatici nepřevracejí tu pouze znaménka, nemění tu jen plus v minus, jak by se zdálo; oni – jako praví dogmatici estetiky zcela určité – uvádějí v pochybnost nejen samotné činy básníků, ale i jejich umělecký a lidský charakter.

Kdyby toho nebylo, mohli bychom jejich počínání klidně srovnat s tou vnějšíkovou horlivostí jistých českých republikánů po roce 1918, kteří se domnívali, že odstraněním několika obrazů už odrakoušují společnost, zatímco šlo o vnitřní pro-

ces, dlouhý, složitý proces demokratizace a republikánství, včetně dějinného požadavku socialistického uspořádání sociální a národnostní otázky v obnoveném státě. Aby mne někdo nechytal za slovo: já nesrovnávám dvě historická fakta kvalitativně naprosto nesrovnatelná. Jde mi jen o to, že lidé, kteří se vyjadřují veřejně k veřejnému problému, by měli být rozhodně méně povrchní, zvláště když jde o proces historicky nesrovnatelně důsažnější.

Myslím, že je také kus velkého omylu se domnívat, že oba pisatelé jsou představitelé nějaké mladé generace a že, mluví-li se s nimi, mluví se s jakýmsi parlamentáři pokolení. Fakt zůstane faktem, že mluví jen za sebe, nanejvýš za skupinku, která zdaleka není nějakou ucelenou tvůrčí vrstvou generace. Uvědomit si to, znamená sejmout z mnoha spisovatelů a umělců pocit stísněnosti, který se tu už v jistém smyslu projevuje.

Nikdy nebylo jednotlých generací; umělecká generace dvacátých let měla svou avantgardu, tj. svou levici, měla svůj počestný demokratický střed a měla svou krajní pravici.

Domnívají-li se někteří rozhořčení mladí muži, že realizují obzvláště radikální program, když proklamují (ostatně velmi mlhavě) boj za nekonvenčnost, neuvědomují si, že je to hrozně málo, a zapomínají, že heslo boje mladých proti starším je konvence z těch nejkonvenčnějších. Vždyť „radikalismem“ se může krýt i notné copářství a zpátečnictví. A biologické mládí samo o sobě není vůbec žádnou ochranou před velmi starou myšlenkovou veteší. Mluvíme-li už o „generaci dvacátých let“, pak si připomeňme, že nejpodstatnějším, opravdu moderním rysem, který zdobil *revoluční avantgardu* dvacátých let, bylo to, že pojem mládí a stáří byl vždy spojován jen s pojmem *mladého a starého světa*, s pojmem radikalismu světonázorového, s vědeckým socialismem na jedné straně proti konzervatismu a reakcionářství na straně druhé. Vzpomeňme devětsiláckých večerů Varu Zdeňka Nejedlého, vzpomeňme Neumannova Června a Kmene.

A konečně ta „vizitka“: Hrozně rád bych ocitoval co nejvíce z Grušova článku, aby bylo co možná nejméně „retuší“ na textu této vizitky a aby byla co „nejškodnější“. Gruša se „pře“ s Medkem proto, že prý „vlastně vystoupil na obranu neumannovsko-nezvalovského mýtu“ (!) „a přitom se prý tváří pokrokařsky“, ačkoli prý „celá jeho poznámka je zatraceně zápečnická a ke všemu ještě opatrná.“ Doporučuje Medkovi, aby – myslí-li, že „někdo ubližuje Neumannovi nebo Nezvalovi, když vyřadí stalinizující dithyramby“, aby ... si zašel do knihovny: „My dva se snad shodneme na tom, že se má vydávat poezie. Proč by ... to ostatní *nemohli číst literární vědci*, kteří musí mít *pevné nervy a dobrý žaludek*. (!) A proč to předhazovat čtenářské obci, jejíž *zaživačské orgány* si přeci jen pomalu zvykají na *stravu lahodnější a sytější*?“ Na Medkovu otázku, zda báseň Zpěv míru, jež je prý hodna Nezvalova formátu – „vyjde ještě někdy celá“, Gruša odpovídá: „Jakýpak je ten formát, kte-

rého je hodna? Není jich náhodou víc těch formátů?... A – opravdu – může tato báseň vyjít ještě někdy celá? Je to opravdu celek, tenhle Zpěv míru, anebo vedle takových deseti čtyřverší najdeme celý arzenál výzev, frází s trochou vlastencího ruralismu? Nic proti tomu, když je někdo pro mír, ale musí mě o tom přesvědčit trochu jinak, trochu zevnitřku ...“

Tak tedy zatím dost, vizitka je vrchovatě popsána, ačkoli zbylo ještě hodně jiných vyznání, která by tam neměla pro úplnost chybět. Medek prý Nezvalovi jen „džentlmensky vyúčtoval Stalina“ – Gruša zato velkopansky účtuje ... s Nezvalovým Zpěvem míru. S tou básní, jež *společensky pracovala* jako málokteré dílo soudobé. S tou básní, která si rázem získala srdce milionů, oněch lidí, kteří jsou patrně ve srovnání se složitým intelektem J. Gruši, jež je třeba pracně „vnitřně“ získávat, velmi naivní a prostoduší tvorové. Inu, dav, který se patrně lehce nachytá na „celý arzenál výzev a frází s trochou vlastencího ruralismu!“ Dav nejen tuzemský, československý, ale dav mezinárodní, neboť Zpěv míru byl netoliko vysoce oceněn mezinárodní jury Světové rady míru, v níž zasedali světoví spisovatelé (také jen snad „větší počet formátů“?), ale byl přeložen do desítek světových jazyků a stal se milovanou básní milionů na zeměkouli.

Budiž, dav, o němž si Gruša může velikášsky myslet, že se nekriticky vznítí pro kdejakou estetickou pahodnotu. Ale je to dav, který miloval a miluje Zpěv míru a je vděčen jeho básníkovi právě proto, že sama věc míru není pro něho věcí estetických floskulí, ale věci života a smrti, a proto ho nikdy nemůže napadnout zruďně lhostejná fráze „... nic proti tomu, když je někdo pro mír ...“, která stačí sama o sobě, aby básníka zvláště tak radikálně náročného – úplně zkompromitovala.

Já nevytýkám redakci Literárních novin, že otiskla tento vzorek myšlení, i když je pravda, že bylo její povinností se od něho aspoň distancovat. Je dobře znát i stav zmatku v hlavách některých veřejně se projevujících, a tím i *veřejně působících lidí*, neboť jinak je problematické mluvit o ruchu a ideovém zápase; je dobře, máme-li jej před očima. Víme, na čem jsme. Zde je onen Rhodus, který je třeba přeskočit, zde je růže, k níž je třeba si přivonět.

Opravdu, to již není jen troufalý výsměch světlé a čisté památce velkého českého básníka, na němž bylo a zůstane nejkrásnější právě to, že byl poslušen hlasu dějin, že jeho nejmohutnější díla byla vždy vědomě veřejným činem, jenž naprosto nebyl jen výsledkem plnění jakýchsi imaginárních „pokynů“, kterým se básník chtěl nechtě podřizovat, ale výsledkem nevnitřnější, nejhoroucnější jeho touhy, věci jeho srdce, rozumu a svědomí. Ano, je třeba říci znovu to, co tak mnohé uši nerady slyší. Věc vítězství socialismu v naší zemi bylo Nezvalovou nejosobnější věcí a role strany v něm vědecky pochopenou zákonitostí.

Jenom z naprostého nepochopení této věci může snad pramenit podiv některých pisatelů, pozastavujících se jako nad „dnes nepochopitelnou věcí“ nad tím,

že – jak prý naznačil soudruh Kopecký ve svém projevu u Nezvalovy rakve – „... Zpěv míru Nezval konzultoval s předními politiky strany a přijímal jejich rady“. Spatřuji v tom prvky „normativní estetiky“.

Jenže Nezval opravdu rád a ochotně četl své všechny nové věci, které považoval za zvlášť závažné, soudruhům, jež nepokládal nikdy jen za jakési „přední politiky“ (kterýžto název se hodí na jakékoli činitele jakékoli vlády), ale za nejbližší soudruhy, za spolurevolucionáře, a dělal to právě proto, že ho těšilo slyšet jejich mínění. (Ostatně dělal to i Biebl.) To byl rys neobyčejně krásný, přirozený, lidsky vřelý a – troufám si to říci – *nový*. To nemohou ovšem snad pochopit ti, kteří pokládají revolucionáře jen za „vedoucí politiky“, vzhlížejí k nim zdola nahoru a nevidí možnost jiných vztahů k nim než podřízenost, což je poměr, kde hyne cit vzájemného *respektu* a na jeho místo nastupuje cit *despektu*, projevující se v rozličných formách: od devotnosti až po zášť.

Verš „odevzдал jsem svůj lístek ve znamení revoluce“ nebyl vskutku okamžitý nápad, efektní, intelektem nekontrolovaný slovní obrat. I v dobách nejsilnějšího svého zaujetí pro surrealismus tezi o „snu jakožto otci myšlenky“ Nezval pojímal *zejména v tomto smyslu* naprosto opravdově. A v známém adresování Surrealistického letáku (r. 1934) *agitpropu* KSČ bylo totéž vědomí *jednoty cílů a prostředků*, a nikoli poměr poplatníka a politika.

Ale vraťme se: posmívaje se Zpěvu míru, posmívá se tu někdo i těm nespočetným zástupům čtenářů, snaže se jim namluvit, že se krutě mýlily, když si zamilovaly tuto báseň; vždyť prý to není celistvé mohutné dílo, ale – podle Grušova názoru – ubohá troska pouhých nějakých deseti čtyřverší (z původních osmdesáti!), jež mohou vzrušit esteticky nenáročného primitiva, zvyklého vnímat poezii nikoli žaludkem a zaživacími orgány, ale příliš „konvenčními“, příliš „tradičními“ smysly.

J. Gruša polemizuje s Medkem, cituje verše ze Zpěvu míru (poznávají je ironicky – „coby krásné“):

Chci zpívati o městě měst,
z něhož by byla bez Stalina
jen historická rozvalina
pod věncem Libušiných hvězd –

a dodává: „Možná že se liší náš vkus, ale mně jsou zrovna tyhle verše nesnesitelně barvotiskové už kvůli té symbióze wenzigovského sentimentalismu s apokalypsou historické rozvaliny, která se tam vyskytuje jen pro ten rým ...“

Tak předně: Pochybuji, že Gruša má ponětí o pojmu „ruralismus“, který tu přišel Nezvalovi, o pojmu, který má přece tak přesný politický obsah, že pro toho, kdo zažil existenci této literární kompanie, basující na temné zpátečnické ideologii bývalé

agrárnícké strany, ideologii velmi blízké nacistické koncepci „Blut und Boden“, je tento pojem zcela neslučitelný s Nezvalovým světovým názorem. Buď si to Gruša popletl s *rustikalismem*, anebo ví, co činí, a je mu už opravdu fuk, co mu právě slina přinese na jazyk, aby to vychrstl na tak čistý myslitelský zjev, jakým Nezval byl.

Toho Wenziga pak, o němž Gruša ví asi něco jen z návštěvy Smetanovy Libuše, přilepil Nezvalovi jen proto, aby ho ironicky obvinil ze staromilství, přesto, že každému je zjevné, že Zpěv míru je báseň celým svým myšlenkovým a obrazovým řádem *vysoce soudobá*. Ne, nejde o odlišnosti vkusů. Ani ten Stalin v souvislosti s pražským květnem 1945 a tím méně pak odvrácená možnost oněch rozvalin nejsou tu záležitostí pouhého rýmu, a tvrdí-li to Gruša, hluboce se mýlí, ať už to činí z nevědomosti anebo ze zášti.

Za druhé světové války zbylo mnoho rozvalin na místech, kde dříve stávala celá města. Byly mimo jiné rozvaliny města, které se jmenovalo Stalingrad, z jehož troskek a krve se v roce 1942 zvedlo vítězství, aby započalo svou cestu na západ. Byly rozvaliny, které bývaly Varšavou. Viděl je i Nezval. A předtím, než je spatřil, viděl i Prahu v květnu čtyřicátého pátého roku a psal verše, které tvoří druhý díl Historického obrazu, a chtěl, aby tyto jeho strofy jako „rádiové letáky“ byly vysílány rozhlasovou stanicí bojující Prahy. Zde asociace řídila rým, a to rým velmi pádný a pevný v celém systému básnické myšlenky. Na malé ploše tohoto čtyřverší je zhuštěno víc dějinné pravdy a víc obraznosti než v mnoha dlouhých básních jiných. Je špatné vysvědčení pro člověka, který si říká básník a který vede tajuplné řeči o „sdělnosti“ a „přiřaditelnosti“ těch či oněch básní „k množině pocitů“, je-li tak zcela necitlivý k tak evidentním věcem. Od tohoto verše se každý pošklebek odráží jako hrst hrachu od pevné zdi. Jako ozvěna nadávky, která se vrátí k tomu, kdo ji vyřkl.

Ovšem podstata věci je v něčem jiném. Pisateli opravdu nejde jen o nějaká „jména“, on uvádí v pochybnost platnost a místo *celého díla* Nezvalova (a nejen Nezvalova) v povědomí naší současnosti. Hle, co říká: „Je evidentní, že (Nezval) nikdy *nebude patřit do života povědomí současné tvorby celý*“ (podtrhuje sám Gruša). Odkud se bere ta snaha „odsunout“ Nezvala trochu dál z dohledu? Není to proto, že i Nezval, jak to sám napsal o Majakovském – „zasedl v poezii tolik místa, že se to menším duchům zdá neslušné“?

Na řadu přichází i poezie Bieblova. I v tomto případě nás pisatel ujišťuje, že ani tady vůbec nepůjde o to, „jak naložit se Stalinovým jménem v některých básních“, nýbrž o to, „k jaké množině citů lze tyto básně přiřadit dneska“. Odmyslíme-li si prý „protimandelinkové vášně a kolorit doby“, zjistíme nejlépe, „jak malá je jejich přiřaditelnost“. A dodává: „Biebl sám podobná zjištění zaplatil příliš draho.“ Jak malá je Grušova znalost věcí, o kterých s takovou bohorovnou bezstarostností mluví! Vždyť ten, kdo prožil ta léta s Bieblem ví, že se dnes střílí na Biebla zase z těchže

pozic, z nichž do něho stříleli v dojemném spojenectví s odpůrci angažovanosti poezie bývalí „frézisté“ a „schematici“, kteří se Bieblůvi posmívali, že on avantgardní básník z „kavárenské bandy“ (Caballeros de la banda!) se marně namáhá být socialistickým básníkem. Upírali mu právo i schopnost jím být. Atmosféra posměchu a štvanic zhoustla nakonec v ovzduší, v jehož šeru se rodí tragédie. Biebl byl zraňován, ostouzen a je dnes znovu hanoben právě pro *socialistický, revoluční* charakter své poezie. A nikdo nikdy nevymaže, že byl socialistickým básníkem, a zůstane jím a žádné velkomyslné klasifikace o omylech „hodných svého tvůrce“ nejsou s to snížit ani o vlásek životnost jeho díla.

Samozřejmě, že samozvaní zpovědníci, dávající rozhršení české socialistické poezii, se nezastavili ani před St. K. Neumannem. Ani tato osobnost, byť jí byla příznána „značná kritičnost“, se prý také „nakonec neubránila a podlehla mytizaci“. „Pomůže tady“ – ptá se Gruša – omluva, že „Poděkování (rozuměj: Poděkování Sovětskému svazu) odráží realitu času“? Jako kdyby současníkům „do toho něco bylo! Ty zajímá, co z reality někdejšího času je přiřaditelné k jejich realitě – čili zajímá je jen jejich realita – jestli se nemýlím,“ uzavírá Gruša. Ujišťuji pisatele, že se velmi mýlí ve své prapodivné hodnotící metodě „mimo čas a realitu“, neboť si není vědom, že toto „mimo čas a prostor“ je ahistorismus, a ahistorismus, ono mechanické, svévolné, nevědecké přemístování zjevů historicky podmíněných do jiných historických podmínek, je právě jeden z nejpodstatnějších znaků dogmatismu. A mýlí se i v otázce, pomůže-li Neumannovi omluva; určitě se bez ní obejde, prostě ji nepotřebuje.

Pisatel pak připomíná (prý Šotolův) výrok, že zhodnocení Neumanna nás teprve čeká. Jenže, jak to chce udělat, když „současníkům“ není nic do „reality času“ (historické měřítko) a když ho zajímá – „jestli se nemýlím“ – jen jejich realita? Nejprve ovšem (a to je první předpoklad k úvaze o „teprve nás čekajícím zhodnocování“ Neumanna) bude nutno celé dílo a biografii tohoto jednoho bohatého a plodného života pečlivě studovat, a to opravdu historicky věrně v celém kontextu s *Neumannovým časem*, s tehdejšími problémy a boji společenskými, ideologickými i estetickými, a tento předpoklad, soudě podle povrchních, přezíravých a neodpovědných výroků o Neumannovi, tu zatím naprosto chybí. Proto všechny hlubokomyslné úvahy o nutnosti nového hodnocení jsou velmi troufalé a plané řeči, které nevedou nikam než k vlastní směšnosti.

Když se o slovo přihlásil s. M. Hübl, dalo se očekávat, že právě ten, jehož obor není estetika a literatura, ale sociologie a politická historie, se ujme Neumanna, který se přece sám nikdy nepokládal jenom za básníka, který intenzivně politicky žil a neviděl v estetice první a poslední starosti moderního člověka ve dvacátém století. Dalo se očekávat, že ne z lásky ke krásným očím Neumannovým, ale z lásky a povinnosti k historické pravdě dokáže, že celý Neumannův postoj k osobnosti Stalinově nebyl plodem nějakého okamžitého nekritického okouzlení zje-

vem („byzantinismus“), ale výsledkem *pochopení* etapy historického procesu, který v SSSR probíhal po smrti Leninově, onoho zápasu mezi koncepcí výstavby socialismu v jedné zemi – *koncepcí leninskou* – a mezi dobrodružnou koncepcí permanentní revoluce – koncepcí trockistickou.

Přehlížet fakt tohoto zápasu, tento složitý zápas, v jehož průběhu bylo v sázce vše a jehož výsledek měl *rozhodující* význam pro existenci a sílu *první a jediné* tehdy socialistické země, a tím i pro průběh a výsledek druhé světové války a pro změny, jež po ní nastaly ve všech světadílech – znamená jenom dokazovat, že jsme se ničemu nenaučili z dějin, že jsme z nich nic nepochopili. Pak nám ovšem unikne nutně to podstatné, totiž ten obdivuhodný (a dosud poučný) rys osobnosti Neumannovy, spočívající v tom, že se nikdy nespolehal na žádná vnuknutí „přírodního rozumu“, že si vědecky zdůvodnil a pochopil vždy to hlavní v každé situaci, tj. koncem let dvacátých – historicky nutné vítězství Leninova kursu na ekonomickou přestavbu zaostalé země v silnou industrializovanou socialistickou velmoc.

To bylo zrovna v období po Neumannově chybném kroku a po jeho vyloučení ze strany. V úvodu k brožuře *Krise národa*, datovaném v srpnu 1930, se Neumann předně bryskně distancoval od těch, kteří „buď“ vůbec likvidovali svůj poměr ke komunismu, nebo aspoň zachovali si více nebo méně nepřátelský poměr k dnešnímu vedení KSC i *k dnešnímu režimu v III. internacionále a ke kursu Stalinovu*“. Dále, obrací se k Josefu Horovi, píše: „Jako nejsem dost krátkozraký, abych v průběhu světové revoluce sociální od ruské revoluce až do dneška viděl důvod k pesimismu, ke zklamání, ke ‚ztrátě víry‘, k likvidaci komunistického přesvědčení, jako nejsem dost ješitný, abych vnitřně rozcházel se s hnutím a stranou, když v nich neděje se vše podle mých názorů, nejsem ani dost malicherný, abych ve svém vyloučení viděl casus belli se stranou ...“ A dále: „Stav a politika strany, jako jest komunistická, *nejsou pouze výsledkem zásluh nebo chyb a pletich vůdců*, nýbrž mnohem více *důsledkem četných vnějších i vnitřních příčin, jež se vymykají vůli jednotlivců*, proto má strana konečkonců vždy pravdu.“

Podivně se proto vedle toho vyjímají Hüblova slova o „Neumannově krátkozrakosti“ a hlavně ona úvaha silně reformistického rázu a ducha o „povinnostech komunistů“ v třicátých letech: „Povinností komunistů, marxistů bylo hájit dílo socialismu v Sovětském svazu, odmítnout všechny malicherné, omezené a hloupé protiargumenty odpůrců, snižujících význam velkých revolučních přeměn, jimiž Sovětský svaz procházel. *Byla však skutečně situace taková, že komunisté měli jedinou možnost souhlasit i s negativními zjevy, protože jinak by se octli na druhé straně bariéry?*“ Nebudu se znovu rozepisovat o tom, *zda, kdy* nebo *odkdy* začala být známa nejen komunistům, ale i vedením sekci mezinárodního komunistického hnutí fakta o deformaci metod stranické práce a o represáliích proti komunistům a bezpartijním v SSSR. O tom hovoří dokumenty XX. a XXII. sjezdu KSSS a velmi přesvědčivě

o tom píše s. Kolár v Rudém právu. Ale nemohu souhlasit s formulací s. Hübla, že hájení díla socialismu v Sovětském svazu se mělo vyčerpávat „odmítáním všech *malicherných, omezených a hloupých* protiargumentů“. Vždyť nikdy, a v třicátých letech obzvláště, nešlo o nějaké „diskusní“ protiargumenty a zvláště ne *malicherné, omezené a hloupé*, ale o zběsilou žurnalistickou válku proti Sovětům, o záplavu velmi diferencované „zásadní“, „kritické“, velmi *chytře a promyšleně* založené nepřátelské kontrapropagandy, v níž právě odlišování „přijatelné“ (nejednou!) osobnosti Leninovy a Stalinovy bylo jedním z hlavních *záměrných* manévřů protisovětské propagandy. Jeho motivem byl ovšem právě strach z úspěchu tzv. „Stalinova kursu“ na industrializaci Sovětského svazu (vzpomeňme jen záplavy všelijakých těch „vědecky“ založených, seriózně psaných knih o SSSR, včetně např. Knickebokerova alarmujícího seriálu o tzv. sovětském dumpingu apod.).

Nepřátelská propaganda, mířící na budování Sovětského svazu a na sovětskou skutečnost vůbec, obvykle mířila přes Stalina a celou tehdejší garnituru bolševického vedení; jenom opravdu s prací a chodem revolučního komunistického hnutí málo obeznámený člověk nemůže pochopit, že bránit v celém onom období Sovětský svaz mimo onen „Stalinův kurs“, nebo dokonce proti němu, že bránit jej s výhradami – by už nebyla vůbec žádná obrana. Myslet tak, znamená nevidět komunistické hnutí a komunistické strany jako bojovné politické třídní předvoje v ustavičném boji (nejen s vnějším nepřítelem, ale i s frakcemi), jako oddíly a součásti ohromného mezinárodního hnutí, jehož chod a vývoj má své zákonitosti, chcete-li – „mechaniku“, s níž se experimentovat nedá, a představovat si komunistické hnutí jako pouhou jakousi politickou stranu či dokonce jako nějaký spolek (jemuž se ovšem jiné, zejména maloměšťácké politické strany často podobaly).

Neumann velice dobře chápal *objektivní logiku* renegátství, kde – řekne-li se jednou A, musí se říci B, potom C a konečně celá abeceda zrady. Jedině proto, že to chápal, dovedl on, vyloučený tenkrát ze strany, tak otevřeně říci, že považuje „dnešní situaci z hlediska proletariátu za nejméně vhodnou k tomu, aby jakákoli opozice komunistická házela straně klacky pod nohy ... i kdyby měla tisíckrát silnější důvody pro svou existenci, než to, co se dnes komunistickou opozicí jmenuje nebo včera jmenovalo, než se uchýlilo do sociálnědemokratického zaopatření.“

A co se týče Anti-Gida, považuji tuto knihu na rozdíl od s. Hübla, který ji nazývá „trapným svědectvím“, za knihu, jež v době velké „metelice lží“ vykonala ve své době *pro* svou dobu mnoho a včas a která je naopak *skvělým svědectvím* Neumannovy statečnosti, politického uvědomění a marxistického vzdělání. Scholastičtí duchové, kterým je „čistá“ tvorba teoretická, filozofická, náboženská, morální, literární a umělecká (tj. ten Marxův „neřád“, praví Neumann) všim a kteří hledají v Anti-Gidovi teoretické nepřesnosti a omyly, zapominají, že to byl bojovný esej, bojovný pamflet, a tvrdím, že přes historickou podmíněnost oněch míst, jež

poopravila sama historie (všímám si např. nejen Neumannových slov z roku 1937 o Stalinovi, ale i o André Malrauxovi, o němž tam Neumann mluví jako o „muži jistě nejčistším a nejobětavějším“, a usměji-li se dnes trpce, není to autor oněch slov, komu platí můj úsměv!), je to kniha, jejíž četba je i *dnes* náramně užitečná.

Nejen „mladý člověk“, jemuž byla adresována skoro před třiceti lety, ale i člověk hodně prošedivělý najde tam i nyní mnoho dobrých rad. Neboť stává se, že okamžik, pro jehož potřebu a v jehož ohni byla napsána, může docela dobře v jiné historické fázi najít svou dobu ... Ano: „Dialektický materialismus není dosud ve všech oborech tak detailně propracován, aby nemohl být často zneužíván z nevědomosti nebo nedobré vůle. A proto je tu třeba toho velikého korektivu, vězícího ve skutečném životě a jeho nejvšednějších bojích. Novou společnost spravedlivou a svobodnou nelze si vysnit, ani ji nelze vyvodit akademickou nebo byrokratickou cestou z teorie. Nová společnost vzniká ze zápasu, v němž lidské poznání je někdy přemoženo nejvšednější skutečností a jindy skutečnost zdánlivě ‚věčná‘ podlehe důsledkům lidského poznání.“

A ještě: „Nic lidského není bez chyb. Socialismus je myšlenka a dílo lidské. Proto také i socialismus jako celek činil ve svém historickém vývoji chyby... To nestačí k odsouzení, to volá jen po správném výběru. Zrazoval bys socialismus, kdyby sis pro samé ideální představy o něm nedovedl vybrati své místo...“ A do třetice: „Dialektický materialismus nemůže selhat ani ve své nauce hospodářské, ani společenské ... *poněvadž není zkamenělou teorií*... a přisvojuje si každého nového činitele, vyrovnává se s ním a doplňuje jím obraz plynoucí skutečnosti.“

Hüblův soud o Anti-Gidovi jakožto „trapném svědectví o vážných Neumannových omylech“ však podivně koresponduje s jeho starostí o to, zda Weilův román bude nyní zbaven označení „pavlačový román“, a s jeho předpokladem, že „také Seifertova básnická konfrontace duchovního světa Leninova (co je to, probůh?!) se světem Stalinovým čeká na nové správné ocenění“. I zde platí – pokud jde o první starost – ono, řekneš-li A, musíš později říci i B. A odtud vede logický krůček k požadavku zjišťování „obdivuhodných svědectví o vážných předvídacích postřezích“ – v jiných starých „antistalinovských“ knihách, ať už jmenují třeba paměti Besedovského, pamflet Ossendovského nebo škvár s titulem Stalin od Esada Beje, brožury a ovšem paměti a emigrantské knížky L. D. Trockého a – pak ovšem i „spisy“ Jana Slavíka a Stanislava Nikolaua a všechno ostatní, až po nedávnou publikaci Kravčenkova. K předpokladu o konfrontaci „duchovního světa Leninova a Stalinova“ poznamenávám jen, že tu s. Hübl asi ztratil už docela smysl pro míru, vytyčuje-li téma, že se nad ním jistě zatajil dech i samotnému Seifertovi.

„Komunista jsem,“ napsal Neumann v roce 1937 do Tvorby, a v každém odstavci tohoto článku jako v pevných strofách nějakého vzdorného a hrdého zpěvu opakuje znovu a znovu tato slova, a klade za ně v různých obměnách – „přesto, že ...“.

Všimněte si toho. „Komunista jsem – praví na jednom místě Neumann – a pokládám to za největší čest a největší klad svého života i v době, kdy se to nezdá být snadné.“ Jsem přesvědčen, že kdyby básník žil, opakoval by i dnes toto své vyznání, doplniv je jen o několik dalších „strof“ s několika dalšími „přesto“.

To považuji za nutné říci na obranu občanské cti komunistického básníka St. K. Neumanna proti jeho „kritikům“.

Ilja Erenburg se kdesi zmiňuje o tom, že na anglickém dvoře od dob Edvarda VII. existoval zvláštní úřad „kluka na vyplácení“. Žáda tohoto klučíka, jenž byl jakýmsi náměstkem pro tělesné tresty za princátkovy poklesky, zastupovala vznešenou kůži nezletilých následníků, kdykoli jim hrozila exekuce metlou. Erenburg má myslím hodně pravdy, poznamenává-li, že v naší době se mnozí kritici často vrhají na umělce za hříchy, které nespáchali, a že umělci bývají čas od času jako ti „dvorští kluci“ vypláceni i „za výmoly na velké cestě lidstva“. Novodobí *dogmatici naruby*, tito moralisté dějin, si tentokrát našli největší socialistické básníky, aby jim uložili výprask za velký dějinný výmol, za výmol onoho období, jež se metonymicky jmenuje „období kultu osobnosti“.

Už sám pohled do „vnitřních zavazadel“ těch, kteří pod hesly boje proti dogmatismu, konvenčnosti a za nekonvenčnost, proti „pravdám zjeveným“ a za „revizi kritérií“ provádějí hrubou dřevorubeckou práci v socialistické poezii, je trapný i zkormucující. Ale je přímo zdrcující, že se najdou i bývalí „avantgardní druhové“ Nezvala, Neumanna a Biebla, kteří nejen že se nepostaví na odpor tomuto řádění, ale – ať vědomě či nevědomky – napomáhají této činnosti.

Věřit se nechce, že zrovna básník Laco Novomeský, který v básni Vila Tereza s takovým rozechvěním vzpomíná na léta mládí avantgardy, přicházející na exteriální půdu pražského sovětského velvyslanectví jako domů, jako na území poezie budoucnosti, poezie revoluce, může na redakčním dýchánku Plamene klidně poslouchat všechno to ponižování svých spolubojovníků a nevzepřít se. Jak může zůstat klidný při slovech o „štitivém odhazování svršků poezie padesátých let“ nebo o „znechuceném odkládání ... Zpěvu míru a ... portrétů státníků z Bez obav“ (A. Brousek).

Což může snést, aby čestné, upřímné úsilí i mladých socialistických básníků, přicházejících do literatury koncem let čtyřicátých, bylo tupeno jako „šílený, nesmyslný zápas ... chtět dělat poezii podle onoho (?) daného receptu“ či „udělat si z nových možností kariéru, chytře se přizpůsobit, lhát, hodně hlasitě a iniciativně, brát za to pocty ...“ (J. Šotola)? Což může dokonce zálibně naslouchat oněm řečem a vyslovit k nim jménem jakési „generace otců“ potěšení, že např. Grušův článek není jen „pouhý osobitý pohled“, nýbrž že v „přísném nekompromisním přístupu k tématu ... je skryt etický postoj celé mladé generace“, která prý „byť se mylí

v jednotlivostech, chce trvat na zásadách, na své myšlenkové koncepci, na čistotě etických i estetických kritérií ...“.

A aby nebylo pochyby, o jak čistá „etická a estetická kritéria“ jde, předhazuje besedující společnosti ... opět *Nezvala*, a to jeho známou báseň ze závěru Milenců z kiosku a ze sbírky Zpáteční lístek – Vyzvání na cestu, v němž obraz „muže s čelem sedláka“ prý jako by „osaměl v revoluční poezii většiny komunistických básníků“ v třicátých letech. A ihned spěchá, aby naznačil, „jak mnoho důvodů má např. Jaroslav Seifert k stížnostem na kult vůbec a Stalinův zvlášť“.

Ale údiv nad podobným postojem s. Laca Novomeského k sousedské debatě, v níž šlo o mnohem, mnohem víc než jen o povahu a míru tzv. kultu v moderní české poezii, úplně překonávají pocity, jež vzbuzuje čtení „Dialogu o avantgarde a současné poezii“, vedeného mezi L. Novomeským a J. Seifertem a uveřejněného v časopise *Kulturní život* (č. 18, 1. máj 1964). Opravdu nevím, jak v této směsi nepochopitelného myšlenkového zmatku mohl autor redakčního úvodu najít „smířlivost, to pochopení a vyrovnanost, která bývá výsadou lidí moudrých a zkušených“.

Dovedu ledacos pochopit, ale *nemohu* pochopit úvahy Novomeského o „snoubení“ nejpokrokovějšího kursu politického s „nejzaostalejším kursem literárním“, jehož ideálem se prý stal po roce 1945 „starý, překonaný realismus“, a ještě více se divím tomu, že tento výrok mohl být tak radostně podchycen Jaroslavem Seifertem, jehož poezie je jakýmsi pokračováním poezie nerudovské a je velmi tradičně realistická, byť i hodně idylické, žánrové rážby.

Velmi mne překvapuje, že s. Novomeský považuje realismus za jakousi *veteš*, za jakousi překonanou veličinu a že spojuje s touto *svou* představou o realismu jako o něčem zpátečnickém (o „nejzaostalejším kursu literárním“, mám-li přesně citovat jeho charakteristiku) značně zlovlně jména „reprezentantů“ tohoto kursu – Zdeňka Nejedlého, V. Kopeckého a Štolla, k nimž Seifert pohotově přisadil i jméno Nezvalovo.

Žasnu a ptám se: Cožpak s. Novomeský opravdu tak málo zná dílo Nejedlého, jeho nestrnulé, široké a živé *pojetí realismu*, které je přece páteří celého jeho obrovského díla uměnovědného? Cožpak opravdu nic neví o tom, jak Nejedlý vždy odlišoval realismus *nepravý* od realismu *pravého*, jemuž byl – podle názoru Nejedlého – neskonale bližší i symbolista Maeterlinck než právě pseudorealistický, pseudolidový Bohumil Brodský? Jsem přímo zdrcen touto neznalostí (nebo, řekněme, selháním paměti) s. Novomeského, stejně jako tím, že v tomto bodě besedynenašel pro obhajobu Nejedlého, jednoho z prvních, nesporně nejobětavějších předbojovníků komunistické avantgardy umělecké – jediné slůvko ani Jaroslav Seifert, jeden z účastníků prvních veřejných akcí Devětsilu na půdě Nejedlého Varu na počátku dvacátých let.

Pátrám a nemohu se dopátrat, odkud se v s. Novomeském vzalo tolik zloby zrovna vůči Nezvalovi, o němž přece musí vědět, že nikdy nepatřil mezi ty, kteří mu lidsky ublížili, a který mu není *nic dlužen* ani v poezii, ani v soudružství. Nemohu to pochopit ani u Seiferta, snižuje-li mrtvého básníka, který se nemůže bránit a který za svého života často bránil Seiferta proti útokům i nespravedlivé kritice, i když se koncem dvacátých let jejich hlediska na život a na svět navždy rozešla.

Sám Seifert dobře ví o Nezvalově rytiřství. V pozůstalosti Nezvalově je vděčný Seifertův dopis z padesátých let. Proč dnes Seifert splácí Nezvalovi tím, že ostouzí jeho dílo *Zpěv míru* a klevetí i na jeho tvůrce, a to slovy – troufám si tvrdit – daleko *horšími*, daleko nelidštějšími, než byla ta, jež na počátku padesátých let byla Seifertovi často kritikou adresována. Hle, co říká Seifert: „Takový *Zpěv míru*. Sám věděl, že to *není nic*, že je to *špatné*, ale chtěl tím *zachránit svou starší tvorbu, včetně svých románů, bylo to jakési vstupné*. Sám o tom nerad mluvil, když jsme se tu a tam setkali ...“

Seifert se tváří zasněženě. Ale jakou hodnotu má výpověď svědka, který tvrdí, že prý Nezval sám věděl o špatnosti svého díla, a hned na to vypovídá, že Nezval před ním *nerad o tom mluvil*? Pravda je, že taktí a noblesní Nezval, setkal-li se v těch letech se Seifertem, opravdu se *vyhýbal* řečem o věcech, které mu byly drahé a Seifertovi přinejmenším vzdálené, ne-li zcela cizí, a mimo to Nezval příliš dobře znal Seifertovu malou úctu k autentičnosti výroků. Pravda je, že Nezval měl *Zpěv míru* rád, že jej sám s velkým potěšením deklamoval, že jej těšilo a dojívalo, když viděl, jak lidé tuto báseň přijímají, a příměně se radoval z každého jejího vydání za hranicemi.

Přiznám se, že je mi až těžko, když rozebírám tak příliš podrobně všechny ty neslýchané výmysly, maje někdy pochybnost, stojí-li to vůbec za to, probírat se tolika nepravdami a nechutnými pomluvami. Dospívám však k přesvědčení, že tento hromadný, kombinovaný útok na Nezvala a jeho dílo *nabývá už takové šíře, že je třeba všemi silami strhávat to předivo lži a postavit se na obranu básníkovy díla i jeho cti, o niž se ukládá*.

Jak nazvat Seifertovo tvrzení, že prý Nezval psal *Zpěv míru* jako jakési *výkupné* za vydání svých spisů? Jak nazvat Novomeského repliku k tomu, že prý „Nezval ani neskrýval ..., že *Zpěv míru* a ty jiné drobné časové *apoteózy*... neměly *nic společného s uměním*“ (!), že prý tím dokonce „zmátl socialistickou kritiku, která prý nepostřehla, že je to jeho *falešný mariáš*“?

Hledám výraz pro charakteristiku těchto výroků a nenacházím dosti přiměřený, přesto, že česká řeč není nikterak chudá na výrazy umožňující dát každému činu náležité jméno ...

Proto nechám odpovědět samotného Nezvala slovy z jednoho jeho článku z revue *Zvěrokruh* (1930):

„A stojím-li docela nízko u země a mohu-li svůj klíč nyní snadno a *bez předstírání, že hraji falešný mariáš*, pohodit mezi své nepřátele, klíč, který ostatně *umožní komukoli*, aby jím otevřel svůj zámek, nepotřebuji-li dráždit nepřátele gestikulací provazolezce, je to známkou vítězství, ze kterého neprocitnu tak snadno v desilusi, i když náhle tímto máchnutím péra se ocitám v nebezpečí, že budu *se všech stran obklíčen* – a v tlačnici. A ti, kdož ustrnou nad hlasitostí tohoto petitu, smečka mých nepřátel, pro které nemíním nasazovat na vřidnost své tváře otřelou škrabošku, necht' si zapíší do kalendáře toto datum ...“

A tak nebudu již dále vyvracet něco, co se, tváří v tvář čistotě Nezvalova díla, vyvrací samo. Nevím, má-li smysl po tom všem líčit oběma besedujícím, že Zpěv míru má svůj počátek v mocném zážitku Nezvalova setkání s řeckými dětmi, které v zápase řeckého lidu s neofašismem ztratily své matky a otce a které u nás v těch dobách našly dočasný domov. Zpěv míru má svůj počátek tam a začínal se odvíjet od strofy, v níž je jmenována dívenka Stavrula. Nemíním Seifertovi oplácet stejnými prostředky. Víím však, že ani jedno společensky angažované dílo Nezvalovo z let po druhé světové válce nevznikalo z popudů zistných, ale vždy z oné nejvnitřnější přirozenosti umělce, již se právě liší pravý umělec od kramáře.

Zpěv míru vyvěl z Nezvalovy nejhoroucnější touhy po míru, z nezhavější nezávislosti k válce.

Nezval byl komunistický umělec, byl na to hrdý a *toto své přesvědčení nikdy nezaprodal ani v letech nejtěžší krize v buržoazní republice*. Nezvala nevedly k tvoření žádné jiné pohnutky kromě jeho přesvědčení, kromě jeho citu, kromě jeho nekonečné touhy prožívat ve stálém toužení po souladu s miliony – „horoucněji svůj čas, horoucněji svůj život“ (Pražský chodec).

A nakonec: Cožpak si s. Laco Novomeský neuvědomuje, jak potom v sousedství s tolika urážkami a tupením Nezvalova básnického díla a jeho lidské cti – zní jeho i Seifertovy řeči o marxistické estetice, socialistické kritice a revolučnosti? Jak podivně se vyjímá surový soud o tom, že Nezvalův Zpěv míru je pouhé *nic* – vedle Seifertova vřelého doporučení pozornosti mladých lidí „děl“... J. Palivce? Cožpak si s. Novomeský není vědom *děsivé vnitřní logiky* toho, že po zhanobení jednoho z nejsilnějších, nejkrásnějších děl, jímž se Nezval celou svou bytostí zúčastnil boje milionů, a po surovém označení tohoto díla za pouhé „nic“, uzavírá Seifert besedu slovy: „... co je třeba dnes žádat od moderní poezie? Nejsem věru tak domýšlivý, abych si myslel, že to vím. A přece to vím: *Nic*. Jen jedině: aby byla poezií. Nehleďte v tom aforismus. Poezii nelze nic předpisovat. Vytrácí se mezi prsty, jakmile se jí svěřují úkoly, které se jí nezadají vhodné. Viz tu a tam Nezvala ...“

Soudruhu Novomeský! A ty mlčíš ...? Ty, který jsi několik minut předtím hovořil o „poezii socialistické epochy“, o poezii Majakovského, který v přednášce o tom, jak dělat verše, řekl, že je „*nutno na padrt' rozbít báchorku o nepolitickém umění*“? Ty

souhlasíš s tím smutným, idealistickým bludem, že poezie je něco mimo člověka, něco, co člověku přikazuje, aby se pasivně podřizoval jejím vrtochům? Já myslím, že naopak člověk je *vynálezce* poezie, ne nějaký zloděj ohně olympského, že poezie se *narodila s člověkem*, z jeho bytostných sil, že není poezie mimo člověka a že ne *ona*, ale *on* rozhoduje o vhodnosti úkolů, kterými ji pověřuje. Necítíš, jaká hrozná zákonitost logické rovnováhy se tu zjevuje mezi tím prohlášením Nezvalova díla za „pouhé nic“ a mezi oním požadavkem *nežádat od poezie nic ...?*

O literárních diskusích – s použitím poezie

Miroslav Holub

(*Literární noviny* 6. 6. 1964, č. 23, s. 1)

Nasadíme si jednu ze svých hlav,
černou v noci a
bílou ve dne,
ale nejraději šedivou
pro každé povětrí,

zakřívíme poněkud
světlo hvězd
a narovnáme (poněkud)
let ptáků,

vyjmeme své oči
a podíváme se do nich,
velmi smutné a velmi
unavené oči,

zapřáhneme kočku nebo rybu nebo psa,
trhneme opratí,
bijeme bičem,
kočka se cuká na místě,
ryba krvácí ze skřelí,

ale my už jedeme,
letíme, už jsme tam,

všecko mizí, ze všeho jsou čárky nebo
bludná světélka v dálce nebo
růžová tlamička nemukání,

a už jsme tam,
nedosažitelní, neviditelní,
a když si teď
ukážeme prstem na hrud',

ruka projede
na druhou stranu konce
a prst ční
jako stožár korábu,
který nikdy nevyplul
a neexistoval.

Table hra se často hrává.

Je to hra na neomylnost. Je to neobyčejně rozšířená hra v době rozkvětu literárních diskusí, jichž máme dneska poněkud víc než literatury.

Máme takové možnosti: 1. Vztyčovat své relativně neomylné prsty. 2. Čekat za bukem, až se prsty vrátí ke svému přirozenému určení. 3. Přiznat si, že se každý trochu mejlí; není někdy větší autority než včasné přiznání vlastního omylu nebo nekompetence; případ profesora světového formátu, který dotázán studentem na věc svého oboru odvětil, že odpoví příště, že si to ještě nestačil někde přečíst, je jedním z nejkrásnějších míst v dějinách vědy; ovšem když si všichni přiznáme, že nejsme úplně kompetentní, jak potom vyjde pravda najevo, když neexistují místa, kde bychom si ji mohli přečíst? 4. Anebo si můžeme přiznat, že jsme odpovědní nejen za pravdu světa, ale taky za své diskusní odpůrce, pokud vůbec uznáváme jejich lidskou a společenskou existenci.

Domnívám se, že za nespravedlivé názory dnešních dvacetiletých nejsou odpovědní jen oni sami, ale také ti, kdo je vychovávali. Je to první generace, která prošla socialistickou školou. A někdy i rukama těch, kteří je dnes (i právem) odmítají.

Vědomí odpovědnosti za literaturu nás nemusí zbavovat možnosti diskutovat. Ale může nás zbavovat hry na neomylnost.

Naopak, jsou situace, kdy literární hra na neomylnost zbavuje možnosti diskutovat. Není snadno diskutovat s tím, kdo se během hry na neomylnost stal růžovou tlamičkou nemukání. Není v naší povaze a není snad v lidské povaze potírat outsidersy. Pokud jsou ještě outsidersy.

Hra na neomylnost odtrhuje v literárních diskusích věci a lidi, kteří jsou v přirozených souvislostech. Každý se sám sobě stává kladným hrdinou. Ze silnějších jsou věrozvěstové, ze slabších sekty proroků. A zatím jsme všichni v jednom pytli, odpovědni za pravdu, za revoluci i sami za sebe navzájem.

Alain: ... duch najde svou spásu ne tím, že upře svou pozornost sám na sebe, což se rovná pronásledování stínu, ale tím, že hledá určitý předmět a na něm staví. Což se týká v naší literatuře (a zvláště v poezii) nejen kvalifikovaných metafyziků, ale i reálně smýšlejících lidí, kteří ztrácejí předmět tím, že absolutizují síly své a omyly svých diskusních odpůrců.

Domnívám se, že předmětem literatury a předmětem literárních diskusí je člověk, to jest ani ne tak *já* jako *druhý* člověk.

Není-li tomu tak, pak, v každém případě,

ruka projede
na druhou stranu konce
a prst ční
jako stožár korábu,
který se dávno potopil.

Z myšlenek čtenářů

(Plamen 1964, č. 6, s. 166)

Že Plamen jako celek vždy překonával tzv. „pozůstatky kultu osobnosti“, o tom snad nikdo nepochybuje. Háček je v něčem jiném. Rozbory období kultu osobnosti jsou v Plameni prováděny jaksi impresionisticky, je to zpravidla nějaký komentovaný fakt, nápad ... Moc věcí zde potřebuje ne aforismus, který se dobře čte, ale detailní, solidní, vědecký rozbor ... A pro koho je tajemstvím, že kultem osobnosti byli postiženi i třeba sami členové vaší redakce? Nebylo by poučné, kdyby si sami trochu zazpovídali? A co teorie „čistých rukou“? Jakápak je to zásluha, že se někdo mladý nepodílel na represáliích, když seděl teprve na osmiletce? ...

A druhý problém je v tom, jaký je dosah, čili dopad, autorita, vážnost, váha Plamene (a kulturních časopisů vůbec). Já myslím, že jedna stať v Rudém právu je důležitější (a tedy i hodnotnější) než dvacet podobných statí v Plameni. Prostě proto, že RP má značnou autoritu v naší společnosti, Plamen bohužel ne.

J. Kňourek, Vizovice

Diskusně o diskusi

(Literární noviny 13. 6. 1964, č. 24, s. 3–5)

Diskuse, která začala před časem v našem listě článkem Jiřího Gruši Verš pro kočku, zaujala kulturní veřejnost v míře, jaká z posledních let nemá obdoby. Dostáváme stále mnoho čtenářských dopisů i polemické články, do sporu zasáhly i jiné časopisy, ke kulturněpolitickým aspektům se vyslovilo v několika člancích i Rudé právo. Máme za to, že přes všechny nedostatky naší diskuse byly v ní nadhozeny palčivé problémy naší literatury třicátých let a zejména let padesátých, bez jejichž důkladné analýzy nelze pochopit ani současný proces ani příští vývoj. Nechceme diskusi uzavírat, bylo by to předčasné. Rádi bychom však dali dialogu konkrétnější podobu, soustředili jej k podstatným otázkám. Na poslední redakční radě LN, jíž se zúčastnili i někteří další soudruzi, jsme hovořili o dosavadním průběhu diskuse a o jejích některých aspektech. Přirozeně že rozhovor nemohl pominout ani zásadní článek Jiřího Taura, a nevyjádřit souhlas zejména tam, kde čelí jednostranným interpretacím poezie Vítězslava Nezvala. Mnoho kritických problémů však ještě čeká na vyjasnění, třeba dál usilovat o objektivní hodnocení složitých vývojových cest naší literatury. Pořídili jsme z tohoto rozhovoru záznam, který zde čtenářům předkládáme.

Dušan Pokorný: Východiskem polemiky se stala výtku, kterou slyšíme dosti často: část mládeže myslí a kritizuje ahistoricky. To se jistě děje. Leckdo z mladých skutečně bere na dvacátá, třicátá, padesátá léta jen a jen měřítko dneška (a svého vlastního mládí, tedy *svěho* dneška) a nevidí dobovou podmíněnost – a v tomto smyslu i nutnou omezenost – všeho, co tehdy lidé dělali, mysleli, pociťovali. To je jeden extrém – ale existuje i druhý. Nemenší chyby se totiž dopouštíme sami, jestliže se snažíme uzavřít dnešního dvacetiletého člověka do všech hranic a omezení *našeho* mládí – nebo spíše *doby*, v níž nám bylo dvacet – a povyšujeme její hlediska na jediné možná a platná pro všechny doby, tedy i pro dnešek. Takový přístup dává pojmu historičnosti obsah zároveň příliš široký i příliš úzký.

Každou událost, každý postoj nebo čin musíme samozřejmě vidět především v kontextu jeho vlastní doby a ta se zase sama „vidí“ z hlediska dosavadního průběhu dějin. V tomto smyslu odkrývá rok 1789 v Paříži cestu k pochopení roku 1848 na evropském kontinentě a bez roku 1905 v Petrohradě nelze porozumět říjnu 1917 v Rusku. Obecněji řečeno, anatomie opice je klíčem k anatomii člověka – jenže právě Marx upozornil na to, že „anatomie člověka je klíčem k anatomii opice“. Vnitřní, objektivní logika dějin se totiž sama „vyjevuje“ v pokračujícím historickém procesu. Z tohoto hlediska otevírá například teprve existence rozvinutého kapitalistického systému na severozápadě Evropy v 18.–19. století možnost k tomu, aby byl v aktivech florentských kupců nebo lombardských směnárníků 12.–13. století rozpoznán *kapitál*. Nebo zkušenosti s ruskými sověty roku 1905 a v první polovi-

ně roku 1917 umožňuje proniknout do podstaty některých rysů Pařížské komuny z roku 1871. V tomto smyslu je pak konec třicátých let východiskem k analýze let dvacátých – a „anatomie“ procesů z počátku padesátých let klíčem k „anatomii“ procesů předválečných.

Z toho všeho, myslím, vyplývá, že určité otázky mohou vždycky položit jenom ti, kdo současníky nebyli. To samozřejmě neznamená, že kdykoli se někdo z nich ptá, nutně už něco objevuje. Ale znamená to, že žádnou jejich otázku bychom neměli odmítnout jen proto, že je formulována neuváženě nebo dokonce zni provokativně. I taková forma může skrývat racionální jádro – a s ním se musíme vážně vyrovnat.

Jenže když dojdeme tak daleko, nezbyvá než se ptát dál: Jak to udělat? Jak se co možná přiblížit těm, k nimž chceme mluvit především?

Někteří z těch, kdo třicátá nebo padesátá léta zažili, se rozhodli pro konfesi. Vylíčili, jak se jim ona doba jevila, co o ní věděli nebo nevěděli, co za takových okolností dělat mohli nebo nemohli. V takových svědectvích byl vyjádřen názor, že ve třicátých letech existovala jenom volba mezi podporou Stalina a zradou na věci komunismu; že na tom se v průběhu onoho údobí nic nezměnilo; že ke konfliktům uvnitř komunistova svědomí v podstatě nedocházelo, neboť doba vyžadovala něco zcela jednoznačného: sebemenší odklon musel nutně vést k zaujetí protilevninských a protisocialistických pozic. Nemáme, myslím, důvod pochybovat o tom, že nejednomu komunistovi se ona doba takto jevila. Zároveň se však ukazuje, že ve skutečnosti bylo ono údobí po stránce objektivní i subjektivní mnohem složitější. Uvedu příklad: nedávnou vzpomínku moskevských Izvěstijí na bolševika Fjodora Fjodoroviče Raskolnikova (o níž jsme přinesli podrobnější zprávu na straně 12 letošního 19. čísla LN).

V dubnu 1917 to byl vedoucí stranické organizace baltských námořníků, v druhé polovině dvacátých let napsal hru o Robespierrovi, která se hrála i v Paříži, a stal se členem Svazu sovětských spisovatelů. „V letech 1930 až 1938,“ pokračují Izvěstija, „byl Fjodor Fjodorovič sovětským velvyslancem v Estonsku, Dánsku, Bulharsku ... Dostal příkaz vrátit se do Moskvy. Věděl, co ho tam čeká. Fjodor Fjodorovič jede do Francie... Ve složitých a těžkých podmínkách života v cizině vstupuje do boje s kultem Stalinovy osobnosti, uveřejňuje prohlášení „Jak ze mne udělali nepřítel lidu“ a hájí v něm nejen sebe, nýbrž i jiné soudruhy, kteří nevinně trpěli. Nedlouho před smrtí píše otevřený dopis Stalinovi. Odhaluje v něm jeho zvláštnosti a jeho nezákonnosti. Přímo poukazuje na to, že v Krátkém kursu dějin VKS(b) Stalin okradl mrtvé, zavražděné, ty, které sám zhanobil, a přisvojil si jejich hrdinské činy. F. F. Raskolnikov zůstal až do konce života skutečným leninovcem, věrným vlastencem, statečným bojovníkem bolševické strany. Zemřel 12. září 1939.“

Potud Izvěstija z 2. dubna 1964. Raskolnikov je nepochybně krajní, mezní případ – a jistě nemůže být východiskem k ukvapeným generalizacím. Ukazuje však, že leninské strany se nespokojují s apriorním předpokladem, že ten, kdo se jednou odchýlil od Stalina, vyřkl tím své A, po němž musela nutně následovat celá abeceda zrady. Komunistický přístup vyžaduje víc: zvážení lidského života jako celku, který zahrnuje jak integritu osobnosti, tak její konflikty; rozbor doby, jejích možností i jejích mezí, její jednoty i mnohosti, stálosti i proměnlivosti.

Takové příklady ukazují, myslím, i způsob jak diskutovat s mládeží.

Konfese může být užitečná – ale nestačí. Mínění současníků o jejich době – ať už je to mínění správné nebo falešné – je jistě součástí skutečnosti oné doby a tedy i pravdy o ní. Jenže to samozřejmě nemůže být konec úvahy: to je teprve její začátek. Jinak řečeno, východisko analýzy, která se bude ptát dál. Například: Nejevila se ona doba jiným lidem – rozumí se: lidem v zásadě stejného přesvědčení – jinak než tomu, kdo se svou zpovědí přichází? Neměnil se postupně obraz doby i v myslích samých současníků? A proč ji všichni viděli tak, jak ji viděli, a ne jinak?

Vždyť diferencovanost otázek je prvním předpokladem pro členitou komplexnost odpovědi. Tedy pro zobecnění, které v sobě skutečně obsahuje všechno bohatství i všechnu „úzkost“ dané situace. A proto také přesvědčuje.

Felix Vodička: Převedme nyní to, co zde říkal Pokorný obecně, do literárního jádra sporů naší diskuse. Jestliže mladá básnická generace ústy Gruši a později i Brouska vyslovila svůj vztah k poezii poznamenané kultovní atmosférou, pak vycházela z jiného pojetí poezie, z jiné estetiky než básníci počátku let padesátých. Poezie tohoto období směřovala k monumentalitě, byla naplněna revolučním patosem, výzvami, apoteózami, vyjadřovala základní postoje obrysovou fantazií, z níž se vytrácela nejen bezprostřednost osobního zážitku, ale i zájem o hlubší analýzu jednotlivých jevů skutečností. Básník byl jakoby pohlčován proudem dějin, byl jejich výrazem a mluvčím, nekladl svou osobní zkušenost a odpovědnost do popředí svého společenského rozhodování. Připomeňme znovu Grušovu argumentaci jeho výhrad k Nezvalovu Zpěvu míru: „Nic proti tomu, když je někdo pro mír, ale musí mě o tom přesvědčit jinak, trochu zvnitřku – právě o platnosti tohoto vnitřního získávání jsem nejvíce na pochybách.“ Je z toho zjevné, že Gruša nepokládá ze svého estetického cítění básnický projev Nezvalova Zpěvu míru za adekvátní pro dnešní dobu. Proti tomu můžeme postavit své estetické cítění, můžeme protestovat proti bezostyšnosti, s jakou to bylo vysloveno, můžeme namítat, že nejmladší básníci nebo Gruša sám nevytvořil dílo, jež by se mohlo měřit s historickou hodnotou Zpěvu míru, ale nemůžeme nic změnit na základním faktu: estetické cítění mladé generace souvisí již s jiným stadiem historického vývoje.

Nebývá dnes populární citovat klasiky. Nicméně tam, kde jde o podstatné věci, je dobré na ně nezapomínat. Nikdo nerozuměl vývojovým historickým procesům

tak dobře jako Marx: „Každý vývoj, ať už má jakýkoli obsah, se dá vyjádřit jako řada různých vývojových stupňů, které spolu navzájem souvisí tak, že jeden je *popřením* druhého. Přechází-li například určitý národ ve svém vývoji od absolutní monarchie ke konstituční monarchii, *popírá své dřívější bytí*. V žádné oblasti nelze projít určitým vývojem a nepopřít přitom svůj dřívější způsob existence. Popřít, přeloženo do řeči morálky, znamená *zapřít*. *Zapřít!* Tímto slůvkem může kritizující šosák pranýřovat každý vývoj, aniž mu rozumí; může proti němu vítězoslavně postavit svou bezvývojovou nevyvinutost jako mravní neposkrvněnost.“ (Spisy sv. 4, s. 304 až 305).

Od XX. sjezdu KSSS procházíme podstatnými vývojovými změnami, které jsou a musí být provázeny popíráním. Popření Stalina (tj. především jeho metod, neboť historický význam Stalinův nikdo nemůže z dějin vymazat), vede i k popírání těch „způsobů existence“, a v tom i estetických, které provázely období kultu. Tento proces probíhá ve všech oblastech našeho života, probíhá organičtěji přirozeně tam, kde je řízen, projevuje se živelně tam, kde není nebo nemůže být řízen. Proto by nás myslím neměla překvapit reakce mladých básníků vůči některým uznaným hodnotám, vůči tradované interpretaci hodnot a konkrétně i vůči poetice Zpěvu míru.

Neruda si vážil Tyla a přitom napsal v šedesátých letech, že „elegické vlastencování ř la Tyl jen z piety se ještě čítá“. Mladá generace devadesátých let si ujasňovala své místo v poezii popíráním Hála a Vrchlického, jejichž estetika se zrodila v jiné historické situaci a nemohla jim tedy vyhovovat. Přitom Šalda, který popírání Vrchlického nejprovokativněji formuloval, patřil k jeho nejlepším znalcům a vykladačům. Popření Nezvala nevztahuje se ostatně v Grušově pojetí na celé jeho dílo. Soudí-li Gruša, že Nezval „nebude patřit do živého povědomí současné tvorby celý“, nevyslovuje tím nic jiného než to, co je běžnou zkušeností z dějin literatury. Každá nová epocha si ve svém estetickém vztahu k velkým tvůrcům minulosti vybírá z jejich děl především to, co odpovídá jejímu životnímu pocitu.

V diskusi neprojevovali všichni stejný smysl pro tento v podstatě zákonitý proces v estetických vztazích mladé generace k starší literární minulosti. Někteří vycházeli ze svých svědeckých zkušeností v období kultu v letech padesátých, popřípadě na konci let třicátých, a snažili se informovat mladé o minulosti. Ukázalo se přitom, že svědectví nestačí, nebude-li provázeno kritickou analýzou. Někteří odpověděli však i podezříváním, že v daném případě „nejde jen o generační subjektivismus“ (Štoll), nebo že jde o „hromadný kombinovaný útok na Nezvala“ (Taufner). Nemyslím, že polemika vedená tímto směrem přinese něco pozitivního. Subjektivní pocit mladých je symptomatický, vychází z jejich kvalitativně nového vidění současné problematiky života i umění. Je pravda, že provokativní, jednostranný a tím i „nespravedlivý“ tón popírání vybízí k neméně provokativní odpovědi. Grušova teze o „dvojdómém“ Nezvalovi, jenž se dělí na „tvorbu“ a „věhlas“, patří nadto

do arzenálu podezřívání, jež není opřeno o historický výklad. Dovedeme proto pochopit, jestliže Nezvalův přítel sáhne k osobní obraně, v níž hájí Nezvalovu čest. Je však otázka, do jaké míry se tato obrana zaměřená do minulosti nemíjí svým mentorským přístupem k mladým, svým nerespektováním jejich pocitů podmíněných současností, s vlastním smyslem diskuse. Nejde přece o Nezvala, ten má své pevné místo (včetně Zpěvu míru) v historii české poezie zajištěno. Estetické vztahy k Nezvalovi nelze však ani správným historickým výkladem nadekretovat, ty si musí mládež najít sama. Víme ze vztahu mladých k Neumannovi, jak nepříznivě působila petrifikace hodnot jeho díla. Měli bychom se z této zkušenosti poučovat.

Mnohem víc než o Nezvala jde o to, do jaké míry se mladá poezie vyrůstající ze současné životní problematiky stane aktivní součástí našeho života, zda převezme angažovanou úlohu v jeho formování. Proto se domnívám, že diskusní příspěvek L. Novomeského v dubnovém čísle *Plamene* byl mnohem prozíravější – byl na vyšší vývojové situaci. Vysvětloval historicky podmínky existence veršů o Stalinovi a zajišťoval subjektivní čestnost většiny jejich tvůrců. Přitom však nezůstal na obhajobě, ale přivítal jako historický přínos, jestliže se „o slovo hlásí generace, která nemíní jen tak se sklánět před monstrancemi, následovat předcházející a přijímat cokoli bez vlastního kritického uvážení.“

Jiří Šotola: Nelíbil se mi Grušův suverénní pokus o klasifikaci Nezvala, nelíbily se mi ani některé Seifertovy apodiktické zmínky na Nezvalovu adresu ... celá ta dosavadní široká polemika má zkrátka nejedno slabé místo. Přesto se mi ale zdá prospěšné, že k ní došlo, a logické, že tak zaujala a že se tak rozšířila. Zjevně to zdaleka nejsou malichernosti, oč je spor, a zjevně to zdaleka nejsou dosud věci dost prozkoumané a posouzené; a zjevně jde o problematiku zdaleka ne jen historickou, když polemika tak často a spontánně přeskakuje od zkoumání toho, co bylo, k aktuálním otázkám současné tvorby.

Čili: přes všechny nedostatky je zřejmé, že se podařilo vyvolat živou a zajímavou diskusi, především o literatuře a o některých aspektech kulturní politiky, diskusi, která zajímá čtenáře i autory i redakce a přitahuje obecnou pozornost. Důležité ovšem je, jaký bude mít konečný smysl a bude-li mít uspokojivý závěr. Zatím leckdy měla průběh i dost náhodný a ne vždycky docela seriózní. Zdaleka ne všichni její účastníci přispěli do ní tak klidně a promyšleně a odpovědně jako soudruzi Kolár, Novomeský a velice v ní dosud chybějí hlasy a vědomosti mnohých, kdo by mohli dát (jak např. o letech třicátých, tak např. o začátku let padesátých) cenné svědectví a argumenty.

Jedním ze sporných bodů se v průběhu polemiky stala otázka (tu vyslovená, tu spíše skrytá) jak se zachovat k tomu, co z minulého vývoje naší literatury se nám dnes jeví jako více či méně nevhodné, nepodařené, špatné, scestné. Máme se k tomu chovat s pietou, se snahou o všestranné pochopení, s vlídností a cudným

taktem (popřípadě i s použitím jisté dávky idealizace, jistých retuší ve prospěch daného objektu), anebo se k tomu máme chovat bezohledně kriticky, nemilosrdně a cize, riskující i to, že zkušenější o řadu let (ne vždy jen svou vlastní zásluhou zkušenější) budeme s „moudrou“ povýšeností posuzovat cosi, co vzniklo v jiné situaci?

Především: je potřeba počítat s tím, že každý můžeme mít o něco jiný vztah k těm či oněm obdobím minulého literárního vývoje. Jinak, s jiným zaujetím se dívá ten, kdo byl „přítom“, a jinak ten, komu je to už odlehlé (např. autor z podstatně mladšího pokolení); to je přirozené a jen pošetilí anebo zaslepení diskutéri s tím mohou nepočítat. Jinak se ostatně bude dívat např. literární historik, jemuž jde o maximální objektivní pochopení daného období a díla, odkrytí jeho tehdejších souvislostí, jeho spravedlivé zařazení atd., a jinak se bude dívat třeba mladý básník, kterému jde především o vztahy a poznatky, lásky a nenávisti, jež potřebuje pro svou vlastní tvorbu, cele jí jsa zaujat.

V každém případě všechno, co v naší literatuře kdy bylo (a zejména bych teď chtěl mluvit o poezii z konce 40. a začátku 50. let), do její minulosti patří; nevymažeme to. Ať negativně, ať pozitivně, je to vždycky nějak v přítomnosti literatury obsaženo. Nelze se k tomu chovat (i kdyby to bylo sebenegativnější) jako k čemusi z jiné planety, nekonstatovat to, dávat od toho pryč ruce, abychom si je neumazali, přikrývat to ubrouskem; vždy je to kus těla naší literatury – ať je to jakékoli.

Ale právě proto musíme se umět i podívat na každé období literárního vývoje nesentimentálníma a nešilhavýma očima, bez pomluv a chvalořečení, vidět věci, jak byly, mj. i znovu číst práce, o kterých mluvíme (obávám se, že nejedna kniha žije mezi naší literární veřejností spíše v té podobě, jak se stalo zvykem o ní mluvit, aniž si autoři opakovaných frázovitých soudů dají práci čas od času si ji otevřít a znovu přečíst).

A zároveň musíme přijmout tu logiku věcí, že píšící autor, prozaik, dramatik, básník má své osobní vztahy k dílům i obdobím minulosti, podmíněné mj. potřebami a vývojovými osudy své tvorby. Mohou to být samozřejmě i vztahy pošetilé a mylné; ale je třeba o nich vědět a respektovat, že patrně nevznikly z kapriciózního výmyslu nebo náhodou.

A zároveň musíme znát a respektovat přirozené právo literatury, literární tvorby, aby se podle svého uvážení kriticky vyrovnávala se vším, co ze svého hlediska považuje za staré, za nepotřebné, za zdiskreditované, co jí překáží. Literatura neponese zbůhdarma nůši plnou veteše, klopýtajíc s ní a zpomalujíc kvůli ní svůj krok – jen proto, že jí to někdo mentorsky káže.

Jiří Taufer pokáral L. Novomeského mj. i za to, že prý „snesl“, abych já „tupil“... „čestné upřímné úsilí mladých socialistických básníků, přicházejících do literatury koncem let čtyřicátých“. Je mi líto, že s. Novomeský musel být kvůli mně tak

pokárán; ostatně ale myslím, že nebylo žádných zvláštních důvodů k tomu, aby zmíněné moje „tupení“ nesnesl. Že spíš s. Taufer si právě neudělal čas, aby si znovu knížky, o kterých je řeč, přečetl. Úsilí velké části tehdejších mladých básníků (s adjektivem „socialistických“ bych ovšem v té souvislosti šetřil, je to příliš náročné adjektivum) mohlo být (a v mnoha případech, ve většině případů bylo) čestné a upřímné; také jsem to při oné besedě v Plameni řekl. Nicméně je nutno dodat, že bylo v mnoha, ve velmi mnoha případech *neúspěšné*. Že vznikaly mnohé nepodařené i velice špatné knihy básní, které přispěly k tehdejšímu zdeformování vývoje v jisté oblasti české poezie, zdeformování věru ne zanedbatelnému. (A připomeňme, že mj. právě Nezval velmi dobře rozpoznával, co to bylo za deformaci.) To bylo potřeba dodat. Nedodáme-li to a vyvozujeme-li polemické závěry bez tohoto dodatku, pak ovšem nediskutujeme dost seriózně.

Během polemiky se několikrát objevila otázka, je-li či není (v souvislosti s tzv. poezií kultu ap.) se za co stydět, omlouvat atp. Samozřejmě, není potřeba se „stydět“ ani za jednu dobře míněnou a dobře napsanou báseň, třebaš i ódu na Stalina, jehož jméno bylo přece tolikrát bona fide ztotožněno se SSSR, s pojmem svobody národa, lidu. Tady proto není za co se stydět; ale je zkrslující, jestli někdo zužuje celý problém jen na tuto alternativu. Ono totiž je za co se – ne snad zrovna „stydět“, ale cítit se spoluodpovědným. Jsou trpké skutečnosti, které je nezbytno konstatovat; a mezi ně patří i onen mimořádný pokles části naší literatury z doby kolem r. 1950, pokles pod důstojnou úroveň (např. pod úroveň díla Nezvalova a jeho vrstevníků), pokles mnohdy a mnohými tehdy a ještě i dost dlouho potom vydávaný za velké hodnoty. Byly to špatné práce, ta celá řada knížek napsaných (často i autory, o nichž dnes už téměř není ani slechu) v oněch letech. Ty knížky neprosperly vývoji socialistické literatury. Nebudeme si přece házet písek do očí a tvrdit o černém, že je to bílé. Aby bylo jasno: vůbec teď nemluvím ani o Zpěvu míru ani o Bieblovi ani o Řezáčovi ..., mluvím o některých autorech tehdejšího mladého pokolení a o různých autorech druhořadých – které, pravda, by bylo krajně nespravedlivé dnes volat na soud a skandalizovat a bůhvíco ještě. A co bylo ještě horšího – že se z těchto často naivních, primitivních omylů tehdy uměle udělal vývojový proud, vzorová škola, veliký příklad (často kladený za vzor nejenom literárním adeptům, ale nepřímou dokonce i vynikajícím autorům nezvalovské generace!). To bylo zlé, škodlivé. A možná že neděláme docela dobře, když dnes vzpomínáme jen básnických a prozaických knih a jejich autorů a zapomínáme na původce tehdejší literární politiky, estetických norem a podobně. Bohužel je to tak, že knížky jsou snadno po ruce, kdežto články už méně snadno, a různé projevy či např. protokoly spisovatelských zasedání už často ani nelze nalézt.

Ale nejde mi ostatně o rekonstrukci historií či dokonce jen historek, jež přešly. Nepříliš mě to zajímá. Nejspíš tak ještě tenkrát, když čtu suverénní polemické pro-

jevy, jejichž autoři soudí minulost a zapomínají alespoň připomenout svůj tehdejší podíl.

Co je podstatné, je současná tvorba. O ni by mělo jít; a ne o malicherné spory a „senzační“ objevy. Pokud polemika, o které je řeč, posloužila tvorbě, pokud jí svým dalším průběhem a svým promyšleným zakončením poslouží, pak měla dobrý smysl.

A k tomu ještě poslední poznámku: s. Vodička už připomněl, že jde nakonec hlavně o to, zda a jak mladá poezie převezme angažovanou úlohu ve formování života; udělá-li to na úrovni díla svých předchůdců, kterým adresuje svou kritiku, svoje výhrady. Zdá se mi dobré, že mladí básníci s takovou vervou začali polemiku o tak vážných literárních, kulturněpolitických, politických problémech. Horší ale je, pokud v samotných jejich verších už je tohoto politického zájmu, této politické verry, této angažovanosti a energie podstatně méně. A nejen ve verších, i v literárním tvůrčím programu: viz např. Grušův úvodník ve 3. čísle Tváře. V tom je cosi nepřirozeného, jakýsi nenormální rozpor. Doufejme, že dočasný.

Milan Kundera: Vyčítáme většinou minulému období, že potlačovalo některé významné umělce, a nezdá se nám být dnes nic akutálnějšího než vrátit jim, co jejich jest, rehabilitovat je. Ale dochází k pozoruhodnému paradoxu: díla potlačovaných umělců jako by rehabilitaci téměř nepotřebovala: vycházejí z let mlčení neposkvřená, svěží a plná mocného vlivu: vezměme si jen třeba Holana! Naopak díla umělců, jež minulá epocha vyzvedala na štít, postihuje nyní osud, s nímž je těžko se smířit: stíhá je nezájem a zejména mladá umělecká generace se od nich odvrací. Není to podle mého mínění vinou těch děl samotných, jako spíš vinou mnohaleté oficiální interpretace, která velice znetvořila jejich tvář. Mám na mysli třeba Maxima Gorkého, jehož dílo upřímně miluju. Mladí lidé si však představí pod jménem Gorkij někoho docela jiného než já. Gorkij se pro ně zúžil na autora svého daleko ne nejlepšího románu *Matka* a několika kulturněpolitických statí. Jak mi pak mohou věřit, že Gorkij patří plným právem mezi velké tvůrce *moderní prózy*? Podobně se jim Olbrachtovo dílo scvrklo na Annu proletářku. A dílo Nezvalovo na *Zpěv míru*. Frázistickou a zužující interpretací byli jim tito spisovatelé doslova odcizeni. Ano, je to tak: tito čítankami mrzačení autoři potřebují rehabilitace stejně nebo víc než jiní. Potud vidím např. racionální jádro *Taufrovy* obhajoby Nezvala. Jenomže každá obhajoba Nezvala, která není zároveň nesmiřitelnou polemikou s falešnou a zužující interpretací jeho díla (která tedy není zápasem o jeho hlubší výklad a nové zhodnocení), je planá a příkop mezi Nezvalem a těmi, kdo mu křivdí, jen prohlubuje.

A pak ještě něco: když byl ze slovenské literatury na deset let vyobcován Laco Novomeský, byla to tragédie; nejen jeho osobní, ale tragédie celé slovenské literatury, protože tím byl přetát kmen jejího vývoje (celá tradice DAV). Když byl vyhoš-

těm z poezie Holan, Kolář a jiní a uměle ztlumen skoro na deset let vliv Halasova díla na vývoj literatury, i to bylo neštěstí, protože to deformovalo normálnost vývoje. Jestliže však mladý autor odsoudí nespravedlivě dílo Nezvalovo (a jsem si jist, že jeho soud je opravdu nespravedlivý), je to událost jiného řádu. Je to polemic-
ká reakce na předchozí hodnocení Nezvalova díla, eventuálně reakce na předchozí fázi ve vývoji poezie vůbec, reakce, bez níž se vývoj umění nikdy neobešel. Leoš Janáček adresoval před více než půl stoletím velmi nespravedlivá slova Smetanově Libuši. Ale přece se uvnitř těchto *nespravedlivých* slov skrývala i jakási *pravda*; a ne bezvýznamná: pravda klíčící Janáčkovy operní poetiky. Proto mi připadá důležité pochopit, co *racionálního* obsahuje kritika, kterou nejmladší generace adresuje, ať už Nezvalovi nebo komukoli z nás. Jedině tak (na základě pochopení a poznání) může totiž naše diskuse přestat být jen netrpělivým vzájemným překřikováním, eventuálně vyvoláváním („Soudruhu Novomeský! A ty mlčíš?“ – Jiří Taufer) a změnit se v plodný spor, kde diskutující strany nevidí svůj cíl v tom uhájit za každou cenu své původní stanovisko, ale dobrat se střetnutím názorů stanoviska přesnějšího, komplexnějšího, tedy vyššího.

Ivan Kříž: Hovořilo se tu už o jednostrannosti Grušova pohledu. Domnívám se, že bude užitečné, když si uvědomíme, že dialog generací, zahájený Grušou a Kolářem, může sotva znít jinak. Má-li být Gruša naprosto upřímný, musí být nutně jednostranný. A stejně tak Kolář. Vzrušený dialog generací nás nemusí lekat. Vede se od nepaměti a vždy byl ve svém výsledku stejně plodný jako v průběhu nedůtklivý. Příklady z oblasti literární historie tu ostatně uvedl Felix Vodička. Je také zcela přirozené, že dnes má tento opakující se spor generací, jehož motorem může být i vzájemné rozčarování (rozčarování synů z otců stejně jako otců ze synů), své specificky dobové zabarvení. Užitečně však lze dialog vést jen v atmosféře naprosté rovnoprávnosti. Zralý věk je tu stejně bezvýznamnou výsadou jako fyzické mládí. Neodčinitelnou chybou by pak bylo, kdyby funkce či postavení nebo dokonce zásluhy někomu předem zjednávaly převahu. Proto jsem rád, že tu nehovoříme jako redakční radové, tedy z nějakého mírně zvýšeného pódia, ale že tu každý sám za sebe říkáme své mínění. A že se při tom netváříme, jako bychom chtěli hodnotit, usměrňovat či uvádět na pravou míru dosavadní průběh polemiky.

Osobně jsou mi například blízké mnohé pocity (ne vždy také argumenty) sou-
druha Kolára, samozřejmě s tím, že si i já uvědomuji, jak je toto mé hledisko jedno-
stranné, podmíněné mým generačním zařazením i mými osobními zkušenostmi. Proč bych právo na takovou jednostrannost nepřiznal i mladším? Znovu opakuji, že můžeme být užitečnými partnery jen takového dialogu, v němž nebude uplatňo-
vána jiná převaha než převaha argumentu. Podstatná část Taufrova článku, kde se
ujímá Nezvala, zapůsobila na mne velmi sympaticky. Věrnost v přátelství, věrnost
osobě i dílu velkého básníka má můj plný respekt. Škoda že si tento sympatický rys

svého vystoupení pokazil soudruh Taufer tónem, jaký zvolil vůči Ladislavu Novomeskému.

Pravda, také nemohu přijmout tvrzení, že poezii nemá jít o nic víc, než aby byla zase jen poezií, a sdílím nesouhlas soudruha Taufera s některými místy dialogu Novomeský – Seifert z Kulturního života, ale nesouhlas se dá přece vyjádřit i jinak, věcně, slušně, nepodrážděně, zvláště jde-li o polemiku mezi básníky. Nemůžeme čekat, až se soudruh Novomeský sám ohradí. Ohradit se za něho je povinností nás, kdo jsme na třetím sjezdu spisovatelů potleskem vítali Ladislava Novomeského zpět do literatury a normálního života. Obdivuji se myslitelské potenci soudruha Taufera, ale zároveň se nemohu zbavit nepříjemného pocitu (snad se mýlím a velmi si přeji, abych se mýlil), že takto pointovanou obhajobou Nezvala a socialistického umění vykonal Jiří Taufer medvědí službu Nezvalovi i socialistickému umění. V očích nastupující generace určitě.

Miroslav Holub: V diskusi se ukazuje vývojová i logická oprávněnost náporu, vedeného nejmladší generací. Z hlediska vývoje mne zajímá jedna věc: proč je kritika literárního slevování z počátku padesátých let vedena dnes na úrovni diskuse, když byla už vedena od Kunderova Člověka, zahrady širé na úrovni tvorby. Proč jsme se v r. 1958 řídili spíše Harveyovým „oplácat zlou řeč zlou řečí je nehodné filozofa“, sami vítáni do literatury nadměru zlou řečí, sami přitom nazýváni „polemickou generací“ nikoli pro afinitu k literární diskusím, ale pro samu podstatu své literární produkce, která byla poznačena tlaky a protiklady v samém jádru (jádro poezie, jádro člověka) do té míry, že dnes obtížně hledáme svůj nový výraz, výraz aktivní místo výrazu reaktivního.

Fakt je, že byly tenkrát, před šesti roky a zejména před deseti roky literární síly rozestaveny docela jinak. I když mi mnohé z Velkého orloje připadalo dost divné, cítil jsem jako čtenář v Nezvalovi velkou a trvalou oporu. A myslím, že tuto oporu cítili i autoři tehdy publikující. Necítil jsem však pražádnou oporu v menších básnících, kteří sice třeba nenapsali verš pro Stalina, ale prodlévajíce u studánek, opěvajíce poklidné podvečery, osmahlá těla a spotřební zboží, prožívali dobu padesátých let bez deformací, v konjunkturu a v bázni boží.

Je-li dnes čas diskusí a mají-li mít smysl, pak jejich předmětem není podle mého „verš pro Stalina“, ale boj o definitivnější a kompetentnější kritéria společenská i literární, kritéria takřkajíc vědecká, kritéria, která si „polemická generace“ nevybojovala už proto, že byla provázena kritikou a literární teorií stejně reaktivní, jako byla ona sama.

Subjektivní vyznání, ať už více či méně neomylná, mají zde jen charakter dokladového materiálu. Jakož i charakter symptomu, který ukazuje, nakolik jsou tendence k deformaci padesátých let minulé.

Na diskusi složené z takových subjektivních vyznání bude nejzásadnější její objektivní zakončení. Jakož i tvorba sama, která bude jistě následovat jak z pera pamětníků, tak z pera těch, kteří pamatují jen to, jak byli těmito pamětníky vychováváni.

Jiří Brabec: V Čechách je starou tradicí, že palčivé aktuální otázky se řeší na historickém materiálu (připomínám např. diskusi o filozofii a smysl českých dějin nebo z literatury diskusi o Hálek). Už spontánní volba dvou základních okruhů nynější diskuse – jde o druhou polovinu let třicátých a léta padesátá – dosvědčuje, že polemizujeme o minulosti – přítomnosti. Ale jakmile je předmětem naší polemiky historie, musíme počítat s celkovým kontextem, obsahujícím i mnohá „neaktuální“ či „okrajová“ fakta a vztahy, které můžeme ignorovat jen za cenu deformace dějinné skutečnosti. Zatím v diskusi převažují „obraný“: vystupuje se na obranu S. K. Neumanna a jeho Anti-Gida, Nezvala a jeho Zpěvu míru. Toto obranářství, které ovšem může být spojeno s nevybíravým útokem, nám ovšem znemožňuje poznat skutečný historický význam a smysl (jenž nemusí být jednoznačný) jak posuzovaného díla a osobnosti, tak i našeho názorového systému.

Vezměme si například fakt, že je Anti-Gide a Neumann vůbec izolován od ostatního kontextu let třicátých; existuje však značná diference v levicovém hnutí – v komunistické straně – v pojetí klíčových otázek, o nichž Neumann jedná. Zůstane-li u umění: Neumann v letech třicátých má naprosto zvláštní postavení. Jeho koncepce socialistické literatury se liší od koncepce Václavkovy, Konradovy, Fučíkovy, nemluvě o Nezvalovi, Teigovi a jiných. Fučík např. v r. 1938 dává k dispozici Tvorbu Vančurovi, Novomeskému, Hoffmeisterovi, kteří polemizují – a velmi ostře polemizují – s Neumannovým estetickým krédem, vyjádřeným souhrnně v článku o Mánesu. Podobně i Neumannovy politické invectivy nebyly – právě pro svůj sektářský tón – plně akceptovány. (Viz např. Václavkovo svědectví.) Nebo srovnáme si odlišný postoj k Gidovi u Neumanna a u Konrada. Tuto diferenciaci je pak třeba prodloužit i za hranice levého tábora. Prostě nenechat si svázat ruce apriorními kategoriemi, třídícími ještě před analýzou složitou historickou situaci, jejíž smysl a specifičnost nemůže postihnout jeden účastník. Stále se nemůžeme zbavit falešného metodologického východiska nalézajícího „páteř“ vývoje, která hierarchizuje všechny projevy ostatní podle toho, jak se přibližovaly či oddalovaly od této ideální konkretizace. Diferenciaci ovšem neprovádíme za účelem nepřehledné atomizace, ale s cílem zcela opačným.

Zvláštní opatrnost vyžaduje historická interpretace uměleckého díla, jehož hodnota není jednou provždy dána, neboť mnohé složky se mohou aktualizovat teprve v jiných společenských kontextech. Znovu se například objevil problém Weilova románu Moskva-hranice a někteří účastníci diskuse opakovali Fučíkův soud o „pavlačovém románu“, soud, který se však zakládá i na interpretaci ignorující

uměleckou specifikou díla (např. Fučík ztotožňuje projevy jedné postavy s autorovým postojem). Ve stejném kontextu vyslovil Václavek – dle mého mínění – soud obezřetnější a přesnější. Nechci tím prohlásit, že autoritativní není Fučík, ale Václavek, také Václavkův soud je předmětem historické kritiky jako Weilovo dílo, jako Fučíkovy kritiky a polemiky ostatních. Je nebezpečí, že diskuse falešně vyhroťtí otázky: jsi pro Anti-Gida anebo pro Peroutku, jsi pro Weila anebo pro Fučíka. Historický pohled, ostatně velmi aktuální při posuzování současné tvorby, musí analyzovat, dopátrávat se dějinného smyslu i proměnlivého významu, rozpoznat souvislosti zjevné i skryté v jejich nejednoznačnosti.

Karel Kosík: Rozdíl mezi normálností a nenormálností je často velmi těžko postižitelný, protože se v určité době nenormálnost vydává za normálnost a je za ni dokonce přijímána a normálnost se odsuzuje jako výstřednictví, ale tento rozdíl existuje: generační spory jsou jevem normálním, střetání názorů v hodnocení určitých dějinných událostí je jevem normálním, překonávání zastaralých stanovisek je jevem normálním. Nenormální situace nastává tehdy, jestliže se tyto normální jevy přijímají jako nenormálnost. A je rovněž zcela normální, že v generačních sporech „synové“ útočí a kladou otázky a „otcové“ napomínají a brání se. „Nevděčnost“ a malá dávka „pochopení“ mladých je stejně normální jako podrážděnost a podezíravost starých. A je rovněž zcela normální šalamounské posouzení, že *obě* strany mají ze *svého* stanoviska pravdu a že na obou stranách lpí určitá dávka subjektivismu.

Zde však vznikají vážné problémy. Co se *jeví* jako generační spor a prosazuje se jako *jednostranná* reakce „synů“ na historické zásluhy „otců“, může být pouze historickou formou, v níž se uskutečňuje *dějinný pokrok*, nezávislý svou podstatou na jakýchkoli generačních konfliktech. A v tomto smyslu každé *generační* dělení zatemňuje zásadní rozdíl dvou historických stanovisek a dvou historických epoch: *hlavní* dělicí čára nevede mezi mladými a starými, nýbrž mezi dvěma zásadně odlišnými způsoby a koncepcemi života, jednání, uvažování, vzájemných lidských vztahů, poměru k pravdě atd. atd. Je zcela normální, že se v tomto sporu objevují konfese, zpovědi, pokání, apologetiky a kritiky, v nichž jednotlivec říká, jak svou dobu *prožíval*, v jakých *představách* si ji vykládal, v jakých vzpomínkách si ji zpřítomňuje atd. Proti prožitku se klade prožitek, proti představě představa, proti vzpomínce protest.

Pokud se spor pohybuje v oblasti prožívání, představ, vzpomínek, dojmů, osobních sympatií a nevraživostí, zatemňuje se stanovisko historickým nebo osobním subjektivismem. Co se *jeví* jako argument, je samo problémem a proto předmětem historické kritiky. Co lidé o své době věděli, jak byli informováni, co jim zůstávalo skryto, v co věřili, zda byli či nebyli ve své víře podvedeni – to všechno jsou *abstraktní* momenty, které se stanou konkrétními historickými fakty (a tedy: také

argumenty) za jediného předpokladu: že jako *otázky* odhalí povahu historického kontextu, jehož jsou součástí. Ale k tomuto *prvnímu* kroku se většina pamětníků vůbec nedostala. Argumentuje se vírou. Ale za jakých okolností nastupuje víra jako hlavní vztah člověka ke skutečnosti a jaké jsou souvislosti mezi vírou na jedné straně a kritickým uvažováním, schopností vidět skutečnost bez předsudků a iluzí na straně druhé? Jaká je souvislost mezi informovaností, její mírou a kvalitou a historickým jednáním, jeho náplní a smyslem?

Pokud se klade proti prožitku prožitek a proti představě představa, pohybuje se uvažování o dějinách na půdě idealismu. Toto tíhnutí k idealismu, tato neochota nebo neschopnost podívat se na dějiny své vlastní doby *materialisticky*, dává zajímavý materiál k přemýšlení. Ukazuje se především, že *materialistický* výklad dějin, dějin minulých i přítomných, není samozřejmostí ani přirozeností, nýbrž realizuje se v prudkých bojích proti nejrůznějším předsudkům.

Jestliže chápeme materialistickou koncepci dějin mimo jiné také jako kritiku mystifikací, pověr a iluzí, jako konfrontaci toho, co si lidé o svém historickém jednání mysleli, jak je prožívali a hodnotili a co skutečně jako dějinní činitelé *byli*, vzniká nutně otázka, jaká je souvislost mezi *pravdivým poznáním a revolučním*, tj. humanizujícím a osvobozujícím *jednáním*. Brání pravdivé poznání *účinnému* jednání, plodí „hamletovskou“ váhavost a dostává se do konfliktu s historickou praxí? Nebo začíná revoluční marxismus tam, kde se historicky obnovuje a tedy vždy znovu realizuje *koloběh* pravdy a dějin, humanismu a účinnosti, poznání a praxe, a kde tedy praxe připravuje půdu pro pravdivé poznání a poznání se stává předpokladem revoluční praxe a kde tedy *narušení* těchto souvislostí má tragické následky jak pro pravdu, tak pro dějiny?

Za vyšší aktivitu ideologické a kulturní fronty

Vladimír Koucký

(*Rudé právo* 23. 6. 1964, s. 2–3)

Síla a přesvědčivost linie XII. sjezdu strany je v její dynamičnosti a vnitřní dialektice, v souladu přijatých závěrů s naléhavými potřebami doby. Pro celou ideologickou oblast byla kategoricky závazná sjezdová směrnice o nutnosti boje na dvě fronty a je kategoricky závazná i dnes. Podstatou bylo, jak vyjádřil soudruh A. Novotný ve svém projevu na nedávné konferenci předsedů závodních organizací KSČ, „rozhodně vymycovat z našeho života setrvačnost dogmatických návyků a dovršit překonání všech přežívajících důsledků z období kultu osobnosti na straně jedné,

vystupovat proti ožívování revizionistických názorů a tendencí k smíru s buržoazní ideologií na straně druhé“.

Dynamický charakter generální linie sjezdu si přímo vynucoval ofenzivní ideologický přístup, principiálně a neochvějně řízený stranou a jejím ústředním výbořem.

Nutno znovu konstatovat, že už po XII. sjezdu, avšak zejména po loňském dubnovém plénu, se stranické řízení ideologického úseku oslabilo, projevila se nerozhodnost a v ideologii nepřipustná shovívavost, motivovaná tezí nechat diskusím samovolný průběh a příliš prostou představou, že se v živelném toku názory vytríbí a problémy nějak vyřeší.

Nedůslednost při realizaci sjezdových usnesení a ochabnutí soustavné organizačtorské práce v ideologické oblasti způsobily, že se ne dost rázně čelilo tendencím subjektivismu a individualistické ambicióznosti, které pronikly především na stránky kulturních časopisů, do řady televizních (v menší míře i rozhlasových) pořadů a na některé společenskoveďní pracoviště. Tak se vytvořily i určité možnosti tisku buržoazní ideologie, což se i v případech zcela nevhodných ospravedlňovalo nutností konfrontace myšlenek, výměny názorů atd.

Nelze znovu nehovořit o mezinárodních podmínkách naší ideové práce, neboť jinak je zkresleně přijímán celý komplex politiky mírového soužití, naše soustavné úsilí o rozvoj vzájemných styků s kapitalistickým světem, jestliže jsou podmínky rovné a vzájemně výhodné. Existuje zde přece „zboží“, které k nám nedovolíme volně importovat: nepřátelská propaganda, šíření buržoazního světového názoru, buržoazní morálky. Faktem je, že o vývoz těchto produktů – samozřejmě naprosto bez embarga – mají dnes reakční kruhy západních zemí ještě stále největší zájem.

Existuje dosti faktů svěďčících o tom, že zejména od roku 1961, kdy u nich vykřystalizovalo poznání, že socialistické společenství nelze likvidovat vojenským vpádem, přesunulo se těžiště jejich činnosti zcela výrazně do ideové oblasti. Dochází nejen k vytvoření amerického výboru pro psychologickou válku a mnoha dalších institucí, jako je rakouský „Ústav Východ – Západ“, ale ke stupňovaným pokusům získávat naše občany k novým formám protistranické a protistátní činnosti. To však zřejmě někteří lidé nechtějí brát na zřetel a dokonce se nechávají slyšet, že jde o „starého“ neúčinného strašáka, kterým chceme pohodlně likvidovat veřejnou diskusi, že si dokonce vymýšlíme neexistující nebezpečí.

Těžko říci, zdali je to naivita nebo politická lhovost. Sotva však lze přehlédnout například celkem otevřenou výzvu formulovanou státním podsekretářem USA pro politické záležitosti Harrimanem, aby americká politika všemi prostředky podporovala v socialistických zemích „rostoucí vlnu nacionalismu“, „snahy o vzájemné odpoutání“ atd. Harriman v této souvislosti dále říká: „Naší politikou je povzbuzovat vývoj, ten je nyní v chodu, použitím každého druhu mírového styku,

jaký je k dispozici. Takové zvýšené možnosti existují ... Povzbuzujeme umělce, spisovatele, vědce, učitele a atlety, aby se zúčastnili výměny, a chceme rozšířit tento směr, kdekoliv je to možné.“ O jaký směr mu jde, je zcela jasné – určitě ne k upevňování socialismu; natolik srozumitelně se vyjadřuje. Nelze z toho samozřejmě dělat přehnané izolacionistické závěry, ale tím aktivněji a uvědoměleji je nutno těmto úmyslům čelit.

Žádný opravdový stoupenec socialismu proto nemůže a nebude mlčet k tomu, když někteří lidé nejen bagatelizují ideologický boj s kapitalistickým světem, ale v průběhu velmi svérázně chápaných „dialogů“ a „konfrontací“ dokonce dodávají zavilé protičeskoslovenské propagandě bohatou municí. Právě některé – a ne ojedinelé – případy z poslední doby svědčí o přímo nezřízené tlachavosti některých jednotlivců, která vede až k zjevnému vynášení vnitřních stranických záležitostí reakčním západním žurnalistům.

I tato připomínka koneckonců v mnohém souvisí s tím, jak zvýšená aktivita, zánícená účast na rozpracování a realizaci sjezdových usnesení, která se výrazně projevila na kulturní frontě v prvních měsících po XII. sjezdu, byla postupně přehlášována svévolně nastolovanými a neodpovědně publikovanými diskusemi, jejichž společným znakem byla převážně povrchnost, nedostatečná odborná kvalifikovanost a samoúčelná, v začarovaném kruhu se pohybující zvěčnělá a permanentní kritika dogmatismu a důsledků kultu osobnosti. Typické pro to byly diskuse k některým obdobím dějin naší strany, k ekonomickým zákonům, k filozofii člověka, k otázkám socialistické demokracie a zákonnosti.

Ideový nástup podněcený XII. sjezdem se tak pod tlakem liberalistického náporu postupně měnil v obranné odrážení útoků vedených proti naší ideologii zprava. Základním úkolem prosincového pléna bylo proto provést důkladnou analýzu situace vzniklé na ideologické frontě, rozpracovat sjezdové směrnice pro ideologickou oblast a dát jí tak aktivní, závazný program. Proces diferenciacie a názorové polarizace po plénu měl zároveň směřovat ke konsolidaci, k prohlubování ideové jednoty, k soustředěnému úsilí nazrálé úkoly pozitivně řešit.

Jasně stanovisko prosincového pléna bylo základem širokého oživení ideové práce. Někde však k nezbytnému obratu nedošlo, zejména v některých ústředních ideologických institucích se v podstatě pokračovalo v přešlapování na místě. Někteří členové strany přes formální souhlas se závěry pléna zaujali trpný postoj, někteří je pak zřejmě nevzali na vědomí a vedli si postaru.

Řada článků uveřejněných v kulturních časopisech dále obsahovala různé nárážky a více či méně skryté polemiky se zásadami přijatými prosincovým zasedáním. Nelze se divit, že tyto zjevy vyvolaly již na výročních členských schůzích, na okresních a především krajských konferencích strany rozhodnou a oprávněnou kri-

tiku, která byla výrazem vážného znepokojení širokého stranického aktivu nad vývojem věci na některých důležitých úsecích v ideologické oblasti.

V témž duchu probíhala i nedávná konference předsedů celozávodních výborů strany, která potvrdila naprostou názorovou jednotu na hodnocení stavu kulturních časopisů, jak je provedl ÚV KSČ ve svém stanovisku, i jednotu vůle plně a rozhodně podpořit úsilí ústředního výboru strany zjednat v této oblasti nápravu. Jednání konference, prodchnuté vysokou odpovědností, rozvážností a starostlivostí o rozvoj země, zároveň jasně ukázalo, jak liché a nevědomé jsou i řeči o vytváření jakéhosi ovzduší nedůvěry vůči inteligenci.

Ty, kteří se pokoušejí vrážet klín mezi dělnickou třídu a tvůrčí inteligenci, je třeba hledat jinde: mezi těmi, kteří paušálně znevažují obětavou, dobrovolnou práci členů zastupitelských orgánů, mezi těmi, kterým je pracovní nadšení dělníků v závodech, socialistická soutěž, závazky, brigády atd. pouze dalším důkazem přežívání dogmatismu a kultu, který je možno doprovodit pouze trpným úsměškem, mezi těmi, pro něž jsou věci komunistovi nedotknutelné objektem estrádního zesměšňování k potěše maloměšťáků.

Na nedávné besedě u soudruha Novotného ukazovali rektori vysokých škol, jak neblaze například působí na mentalitu studentů veřejně proklamovaná nedisciplinovanost, okázalé distancování se od stranických stanovisek, soustavné znevažování všech hodnot národních dějin, revolučních tradic, kulturního dědictví apod. Toho všeho bylo v poslední době více než dost a v tom tkví také nejtěžší důsledek řady neodpovědných publicistických vystoupení.

Proto v posledních měsících ústřední výbor strany a jeho ideologická komise soustředily veškerou svoji pozornost k těmto zjevům, provedly důkladnou analýzu jejich příčin a přijaly další opatření ideového i organizačního rázu. Tak bylo zpracováno stanovisko ke kulturním časopisům; dále bylo zevrubně projednáno za účasti předsedů ideologických komisí KV KSČ plnění závěrů prosincového pléna se zvláštním zřetelem ke kulturní a umělecké oblasti, otázky stranického řízení společenských věd, situace ve filozofii, ideově tvůrčí problémy výtvarného umění z hlediska přípravy sjezdu výtvarníků, naléhavé otázky vysokoškolské výuky marxismu-leninismu i rozbor dramaturgie i repertoárové politiky divadel.

Zdálo by se, že po tolika vážných, naléhavých kritických slovech na adresu kulturních časopisů, po zjištění, jak zmíněné nezodpovědné psaní škodí a z čí strany zaznívá souhlasný potlesk – se věc změní, že si redakce podstatně lépe uvědomí svoji komunistickou odpovědnost. Avšak tato odpovědnost se rozhodně neprojevila v nestraničských výhradách ke stranickému dokumentu o kulturním tisku, které našly svůj výraz zejména ve zcela nepřístojné pozici Kulturního života, bouřlivě přivítané veškerou reakční propagandou, i v některých člancích napsaných v poslední době. Jako zvlášť výmluvný příklad stačí uvést jednu nedávnou stať, jejíž

autor dovozuje, jak se marxismus, který se po vítězné socialistické revoluci stává vládnoucí ideologií, zákonitě zvrhá v učení „konzervující a konzervativní“.

Je zcela nemístné reklamovat i v těchto případech po tolika výstražných zkušenostech a při vědomí, jak ostře a rozhodně široký stranický archiv tyto zjevy odmítá, trpělivost a citlivost; ta je přirozená a nezbytná všude, kde jde o poctivé, odpovědné úsilí, směřující k rozhojnění duchovního bohatství společnosti, kde se svádí úporný tvůrčí zápas, který nás posouvá blíže ke komunistickým cílům: ve vědě i v umění. Nemá a nemůže však mít místo tam, kde jde o šíření neleninských názorů a politické výpady proti straně.

Pokusy kalit vodu řečmi, že stranická kritika kulturních časopisů je součástí generálního tažení proti umění vůbec, návratem dogmatismu v kulturní politice, jsou zcela demagogickou a průhlednou snahou zaštitit mylné názory, po právu kritizované, velkou společenskou autoritou umění. Nechtě si však jejich širitelé uvědomí, jak ochotně se jí chápou někteří jedinci, jimž se i generální linie XII. sjezdu strany, zavedená pro ideologickou oblast na prosincovém plénu, zdá příliš „liberální“, málo „tvrdá“, a proto by měla být nahrazena nějakým ostře doktrinářským kursem.

Tím spíše by ke zmíněným nesprávnostem neměla zůstat netečná naše umělecká fronta. Je škoda, že v poslední době tak zřídka zaznívá stranický hlas mnoha našich předních umělců a kulturních pracovníků, kteří mají mezi lidmi velkou důvěru a autoritu. Přitom spontánní ohlas na články soudruhů J. Taufera, V. Mináče,²⁰ F. Kolára, L. Štolla, L. Mňačka atd. v řadách čtenářů plně potvrzuje nesmírný politický význam zásadních komunistických vystoupení kulturních pracovníků, bez nichž si ostatně ani nelze ideologickou práci strany představit.

Chtěl bych zde připomenout, jak citlivě a vděčně reagují čtenáři na to, že se soudruh Taufer tak vehementně zastal básníka V. Nezvala. Je svým způsobem zákonité, že v akci na pokácení všech údajných kultovských pomníků došlo i k nepěkným protinezvalovským útokům, jež měly uvést v pochybnost jeho básnické dílo i jeho poměr ke straně. A je koneckonců logické, že současně s těmito útoky, proti nimž se právem ohrazuje J. Taufer, se setkáváme i s pokusem všelijak oprašovat i politicky a morálně krajně nechutný hanopis na Nezvala z roku 1949.²¹

I když od XII. sjezdu uplynula poměrně nedlouhá doba, přinesla v oblasti umělecké tvorby nesporně pozitivní výsledky. Platí to především o filmu, kterému se letošními státními cenami dostalo uznání, které nemá v minulosti obdoby. Těší i úspěchy,

20 „Malé vztyčovanie prstov“, *Kultúrny život* 1964, č. 10, s. 3.

21 Jde o pamflet studentů filozofické fakulty Pachovského a Matyse na Nezvalovu sbírku *Veliký orloj*, který tehdy koloval a kvůli němuž bylo po rozsáhlém vyšetřování různě postiženo na 70 jeho čtenářů.

kterých dosáhly naše filmy za hranicemi republiky. (Ne ovšem každický z nich je bodem pro nás v ideovém zápase, jak bylo dost jednostranně napsáno.) A zavazují nikoli jen k dalším úspěchům, nýbrž zároveň i k tomu, aby se filmová tvorba rozvíjela na široké a bohaté základně, respektující mnohostrannost společenského života a nepřipouštějící zabsolutnění jediného tvůrčího postupu, byť by byl prováděn sebesemknutější podporou filmové kritiky. Kamera např. může být „skryta“ také před komunistickým myšlením i cítěním: proto je zde sotva na místě pouhá adorace.

Literární žeh uplynulého krátkého období – až na obě krásné poémy Ladislava Novomeského – nevydává zatím široká společensky významná díla, avšak pro budoucnost je nadějná snaha objevovat pravdu o skutečnosti, zachytit člověka, jeho bytost, která je společenskou skutečností určena a zároveň ji vědomě utváří, s bohatým citovým rejstříkem, silnými i slabými stránkami. Pokud však jde o mladou poezii, chci se jen odvolat na slova řečená na prosincovém plénu; mám neodbytný dojem, že právě její letošní nástup ve znamení Tváře přímo alarmuje jejich naléhavost.

Pražské jaro znovu přesvědčilo, že máme skladatele, kteří, pevně zakotvení v naší současnosti, dovedou plodně rozvíjet velké domácí tradice i podněty soudobé světové hudby. Dokáží oddělit plevy od zrna a vycítit, kde se hudbě otevírají nové možnosti a kde naopak hrozí zplanění a odlidštění. Poslední skladby Havelkovy, Sommerovy i Kabeláčovy hovoří o tom výmluvně.

Kořeny kladného rozvoje naší umělecké tvorby tkví především ne v obecném, ale v *socialistickém* humanismu tvůrců, který je nejen předpokladem všestranného, pravdivého vztahu ke změnám, jimiž prochází naše dnešní společnost, ale i jejich nového uměleckého pochopení, vidění a vyjádření.

To je také živé, socialistické pojetí realismu, tvořící páteř celého novodobého umění, v jehož samotné podstatě je dána možnost moderního, diferencovaného a plně osobitého výrazu. Tvrdošíjná úzkoprsost, poškozující tvůrčí síly v umění i rozvoj estetického myšlení, nahání jen vodu na mlýn neméně dogmatickým, byť zdánlivě protikladným názorům, které chápou současnost a modernost v umění především jako předem vymezený soubor modernistických, antirealistických prostředků, k použití kategoricky závazných.

Bída je v tom, že tyto nové výrazové prostředky nejsou zpravidla ani nové a tím méně novátorské. O to však nejde, protože žádný umělecký prostředek nelze hodnotit bez zřetele k tomu, co se jím sděluje. Výstižně upozornil nedávno soudruh Mináč, že v ohňostroji i dýmu slov, bojujících proti realismu, skrývá se nejednou ve zcela konkrétní podobě dogmatický protirealismus, který vidí předpoklad modernosti v emancipaci od „neuměleckých sil“. To je ve skutečnosti požadavek emancipace umění i od sociální revoluce, která se ve vystoupení

odpůrců realismu staví dokonce do protikladu s lidským obsahem „uměleckého díla“. Jakmile se umění „osvobodí“ od společenské skutečnosti a stává se obětí snobů, přestane být uměním.

A tu jsem u jádra věcí, kterým je stranící, zanícená účast na revolučním společenském dění. Právě s ní má i zápas o soudobé socialistické umění hluboce politický smysl a význam.

Velmi ostře si lze tento efekt ozřejmit nad problémy naší současné satiry. Smích pomáhá odkrýt vnitřní neudržitelnost některých jevů, proniknout do podstaty rozporu. Tím pečlivěji a náročněji je však nutno právě pro neobyčejný společenský vliv satiry odlišovat, co je nesené očistným patosem, který chce změnit věci k lepšímu, a co je naopak obludně nezúčastněnou konjunkturou.

Repertoár našich divadel poskytuje bohužel dost příkladů lehkomyšlného přístupu k tomuto útvaru, kdy cílem je krátkodechý efekt, počítající s laciným potleskem pod heslem: „Já, my, vy nic; to oni!“ Rodí se však – zdůrazňuji *rodí* – i jiný typ satiry naznačující cestu k umělecky svéráznému, dravě útočnému, metaforickému obrazu skutečnosti, v němž jsou položeny myšlenky obecněji platné společenské závažnosti, pravdivá socialistická mravnost. Je nasnadě, že tento typ satiry může vyrůst jen z hluboké politické zralosti autora i tvůrců inscenace.

Připomeňme znovu i to, jak nám v očích široké veřejnosti deformuje profil, charakter a směřování soudobého výtvarného umění současná výstavní praxe. Nejenže se tu ležérně ignorují zásady stanovené prosincovým plénem, ale jako natruc se za sborové podpory kulturních časopisů provádí tak bezostyšná reklama abstrakcionismu, že to často hraničí až s potlačováním všeho zdravého, co ve výtvarném umění máme. Takováto výstavní politika vzbuzuje oprávněný odpor v široké veřejnosti i mezi výtvarníky samotnými. Je třeba se jí zabývat tím naléhavěji, že první přípravné materiály ke sjezdu výtvarných umělců, předložené ideologické komisi, nebyly zatím – přes blížící se termín sjezdu – uspokojivé.

Naše dnešní malířství se přirozeně nemůže tvářit, jako by neexistovaly takové význačné zjevy jako Picasso, Guttuso či Pignon nebo z našich Kremlička, Čapek či Filla, nemůže na jejich dílo tvořivě a po svém nereagovat a na ně nenavazovat. Ovšem i proto nemůže být jeho programem ani nihilismus, z jehož hledisek jsou již Brož, Jiroudek a zřejmě i Souček „zaostalí tradicionalisté“.

Mísí-li se tedy do tohoto vcelku pozitivního hodnocení výsledků tvořivé práce umělecké tvorby za poslední období i určité pocity znepokojení, pak především proto, že zdravé, progresivní tendence v našem umění nejsou dosud s plným důrazem podporovány a rozvíjeny, že není důsledně a v plné šíři realizována koncepce bohatého, rozmanitého, avšak ve svých ideových principech jednotného socialistického umění, vytyčená XII. sjezdem strany.

Zkušenosti z uplynulého období přesvědčují, že základem úspěšného postupu v jakékoliv oblasti společenského dění je takový přístup k věci, kdy kritériem nedogmatického postoje je pozitivní řešení problémů z našich komunistických pozic a jejich probojování v životě. Tento pohled na naši současnou situaci zároveň vyžaduje, aby celá kulturní fronta soustředila své síly na hlavní tvůrčí problémy a ponechala stranou podružné osobní šarvátky, nic neřešící opětovné návraty do minulosti, neplodnou honbu za senzacími. Diskuse zaměřená k tvůrčím problémům nám nejlépe umožní uváženě diferencovat a krystalizovat názory a sjednotit všechny tvořivé síly k rozvoji současného socialistického umění.

Je-li nezbytné oddělit kritiku znepokojujících zjevů ideového rázu, objevujících se hlavně v kulturních časopisech, od umělecké tvorby a odmítnout pokusy dělat z umění štít a skrývat za ním různé anarchizující publicistické výlevy, pak však nelze oddělit tuto kritiku od uměleckých svazů, přehlížet jejich ideovou a politickou odpovědnost za orientaci a charakter vlastních tiskových orgánů.

Přes úzkou členskou základnu, danou výběrovým charakterem kulturních svazů, jsou organizacemi výrazně společenskými a jejich společenské působení i vliv jsou zprostředkovány především svazovými časopisy, které v oblasti umění mají téměř výlučně monopolní postavení.

Ostatně konkrétní údaje hovoří za všechny komentáře. Pět uměleckých svazů vydává 20 časopisů, z toho 2 týdeníky, 4 čtrnáctideníky, čtrnáct měsíčníků a časopisů s menší periodicitou. Jednorázový náklad je přes 300 000 výtisků. A není bez zajímavosti ani skutečnost, že mimo Literární noviny a Plamen jde o časopisy vesměs ztrátové.

Jestliže se někteří redaktoři – a jsou žel takové případy – zamilovali do představy přetvořit si svazové časopisy ke svému obrazu, pak zřejmě zaspali dobu. Zcela v rozporu s elementárními principy kulturní politiky jsou pak takové případy, kdy svazový časopis, jemuž musí ležet na srdci usilování celé umělecké oblasti, postaví se na tak výrazně sektářské stanovisko, že pro něj neexistuje nic než jediný umělecký názor, jediný tvůrčí postup. Neplatí to jen o výtvarném umění, ale podobné tendence nacházíme i ve filmové, divadelní a literárněkritické publicistice.

Soustředit se na hlavní problémy bude vyžadovat i postupné překlenutí dosavadní svazové uzavřenosti, která sice umožňuje řešit specifické otázky jednotlivých uměleckých oblastí, avšak značně ztěžuje řešení mnoha závažných a naléhavých problémů současnosti. Problémy divadelní tvorby nelze řešit bez zřetele k současné situaci na literární frontě; otázky výtvarného umění bez vztahu k architektuře; tu či onu oblast umění bez společného vztahu k realitě naší společnosti. Proto jednota naší umělecké fronty není ani pomyslná, ani deklarativní. Vychází z niterného

socialistického přesvědčení, z upřímného úsilí vytvořit nové hodnoty k prospěchu naší nové společnosti.

Tato jednota je nemyslitelná bez sepětí s politikou strany. V tom je ostatně jedna z nejlepších tradic našeho umění. Nejde ovšem jen o tradici, nýbrž především o současnost a budoucnost. A tu si myslím, že není vyššího, závažnějšího úkolu uměleckých svazů nad tento: Střežit ideovou jednotu naší umělecké fronty jako nejvyšší záruku neustálého rozvoje a vzestupu socialistické umělecké tvorby.

Hovoříme s našimi předními kulturními pracovníky naprosto otevřeně nejen o problémech kulturně politických, ale i o zásadních otázkách vnitropolitických a mezinárodních, o našich výhledech a plánech, o tom, kam směřuje úsilí celé strany. Je tomu tak proto, že jsouce přesvědčeni o veliké potenciální a mobilizující síle kulturní a umělecké fronty, o významu umělecké tvorby pro všestranný rozvoj člověka a pro revoluční pohyb společnosti, vyjadřujeme tím zároveň jistotu, že představitelé naší kultury a umění osvědčí i dnes, jak tomu bylo vždy v minulosti, svůj upřímný, pevný a činorodý vztah k věci strany a ztotožní své úsilí s úsilím všech pracujících – důsledně naplnit linii XII. sjezdu činy.

Dělání do vlastního hnízda

Antonín Brousek

(*Tvář* 1964, č. 7, s. 1–4)

Zdráhal jsem se dlouho už před samotnou dnes dvojnásob nezáviděníhodnou představou, že budu muset psát úvodník. Skutečnost je však ještě daleko nezáviděníhodnější – musím se cítit spíše sepisovatelem nekrologu. Nekrologu nad úhoryným růvkem úpravného papíru, nekrologu nad vlekle skomírajícími malomocnými, nekrologu nad sebou samým, smrtelně infikovaným. Většina kolegů z *Tváře* to zřejmě neshledá příliš prozřetelným – proč takto zbytečně předčasně nastražovat a podněcovat i nežádoucí permanentní rasíky, nekrofilie a hrobaře –, ale nemohu dnes už jinak. Přinejmenším z pudu sebezáchovy. I je tedy smutné – leč pro naši situaci vůbec asi příznačné –, že je na čase analyzovat, aniž se dospělo být i k zárodečné syntéze, že nezbude než odstraňovat a odčiňovat, aniž se co vybudovalo, učinilo.

Jsem totiž přesvědčen, že ono stále zjevnější a obecnější rozčarování z dosavadní existence časopisu *Tvář* je nejenom plně oprávněné, ale co hůře – příčiny toho čím dál výmluvnějšího neutěšeného, bezvládného stavu našeho časopisu nebudou asi zdaleka jen generačně subjektivní (jak se naznačovalo občas ve známých, ob-

líbených literárních diskusích z posledních měsíců), tj. že Tvář není ani sabotáží, ani potouchlostí, ba ani selháním určité, netypické skupiny vydávající se za mluvčí generace, ale že – podle všeho – příčiny zjevného nezdaru budou asi i poněkud objektivnější, tedy daleko složitější a rozporuplnější. Že tedy dosavadní čísla Tváře nejsou – za prvé – zdaleka jen svědectvím nemožnosti či scestnosti hrstky generačních samozvanců, ale spíše usvědčivým svědectvím o stavu uvnitř celé tzv. nejmladší, ne-li literární, pak tedy básnické generace, – za druhé pak – že Tvář je zkřivována zprostředkovaně řadou specifických „dobových a společenských“ okolností, jimiž je bezprostředně determinován vývoj nejmladší literární generace, jakož i její dnešní existence.

Rozčarování z časopisu Tvář se nikoli náhodou rozlévá ve chvílích, kdy dokonce už i naše opatrná kritika začíná brumlat neuspokojením, ba zklamáním i nad ostatními – konečně nejsměrodatnějšími projevy nejmladší literární generace, nad jejími knížkami, a to zejména nad druhými, event. dalšími sbírkami nejslibnějších debutantů (Hanzlík, Wernisch, Kabeš), kdy začíná být unavena z nových a nových nevýrazných, splasklých debutů (jako je třeba kupodivu Čepelka a naprostá většina debutantů z Mladých cest, Honse a Tomana nevyjímaje). Tedy ve chvílích, kde se začíná vyjevovat, že to, co se před pěti-šesti lety nadějeplně vytroubilo jako dlouho nevídaný, po dlouhé době zase přirozený příliv do nesouměrně vyvinuté české literatury, usvědčuje se být spíše hnutím kvantitativním než kvalitativním a kvalitotvorným, tedy generačním nástupem v oprávněném smyslu slova. [...]

Bude [...] načase všimnout si kvalitativnějších, specifitějších odstínů našich charakteristických generačních zážitků. Např. toho, že k válce se vracíme houfně nejenom proto, že byla většinou naším prvním vědomějším zážitkem, ale i proto, že určitá uniformita a unifikace, šedivost našich zážitků školních, zážitků z padesátých let korunuje naše poslední neorganizovaně, individuálně nabývané zážitky z raného dětství (jež jsou básníkovi podmínkou), na rezervaci, jež má pro nás daleko vzácnější, existenčnější důležitost, než mělo dětství pro tolik moderních básníků, romantismem počínaje. Obdobně třeba pokud jde o Únor a počátek padesátých let, mnohem kvalitativnějším, charakterističtějším faktem je, že – protože jsme je většinou prožívali nezaviněně, s bezprostředností, ba hravostí dětí z obecné školy, naprosto nesamostatných, krajně závislých na rodičích, životním prostředí, škole atd. atd. – nás v podstatě v zárodku zásadně diferencovala – někteří z nás stáli být ještě posledními skauty, jiní zas prvními pionýry, nebo dokonce okouzlení ministranti byli před bohem hotovi státi se Pavlíky Morozovy a Olegy Koševými atd. atd. Nemluvě už o roce 1956, jenž celá společnost přijala jako osvobozující či deprimující hluboký zlom, zatímco my, v pubertě, jsme ho vstřebávali, samozřejmě, jakožto svůj, osobní, přirozený vývoj, svou ontogenezi. Vše bylo soustředné: naše zvýšená pubertální citlivost i kritičnost; meziválečnou avantgardu a Květen

jsme zhltni, neuvědomující si to v onom aktivním okamžiku jako nějaké zcelování přervané kontinuity, nýbrž jako uspokojení nejpřirozenějších potřeb a touhy. [...]

Jenomže záhy byla možno pocítit i v nejužším zákulisí chystaného časopisu (respektive – anebo právě tam), že tu zřejmě bude dosahováno především kontaktů nepřilíš závazných, natož riskantních, že tu bude východiskem i úhrnem spíše žertování, duchaplné vtipkování a producírování nežli hlubší tvůrčí soustředění a vzájemné inspirování. Záhy se projevilo, že relativního srozumění lze dosáhnout ještě tak v samozřejmém respektování zásad nejobecnějších (často spíše rázu takticko-technického), že shodně budou pociťovány a hodnoceny nejvýš ještě tak evidentní ba monstrózní literární projevy jako diskusní vystoupení V. Pekárka, P. Kohouta či naopak Vodičkovo a Kosíkovo, ale zdaleka už nikoli vystoupení redakčního kolegy J. Gruši. Nemluvě už o tom, jak se musí na redakčních sezeních cítit kosmicky vzdálen každý, kdo se přistihne náhle v myšlenkách na „uměleckou praxi“. Neboť obecná paradoxní situace, v níž se dnes v kruhu pohybuje česká literatura – situace, v níž zejí disproporce mezi významy estetickými a kulturněpolitickými, situace, kdy diskuse a odpovědi na ankety začínají nahrazovat tvorbu – postihuje zvláště odzbrojující nás, nejmladší autory: jsme – jako všichni – odváděni od vlastní literární práce, aniž jsme však zatím měli čas něco udělat, své „dílo“ začínáme naplňovat od posledního svazku „Stati, projevy“. [...]

Je nasnadě, že většina čtenářů Tváře bude srovnávat náš časopis s bilancí Května, časopisu, jehož průlom do nejopevněnějších hradeb dogmatismu byl ve své době naprosto základní a dodnes ještě nebyl oficiálně doceněn. Srovnání dopadne dost jednoznačně, zvláště budou-li se porovnávat poslední, kulminační ročníky Května s prvními čísly Tváře. Z hlubšího, literárněhistoričtějšího srovnání (kdyby ho někdo nepovažoval za zbytečnou ztrátu času) by kupodivu pro Tvář vzešlo i několik objektivních alibi: např. už to, že při naší nejisté kyvadlově cyklické formě vývoje nelze prostě navázat, zákonitě stupňovat či naopak negovat – že většinou nezbyvá než mnohé renovovat, vracet se a znovu stvrzovat elementární a že ostatně právě ony „dokončovací práce“ jsou nejnevěděčnější, nejméně rentabilní, poslední řemeslné úpravy instalační a štukatérské jsou méně patrné než kladení základů a vyhánění holých zdí atp. atp. Nicméně právě někde tady spočívá nejobecnější balvan úrazu – Tvář na tomto místě nezákonitě přeskočila; začala sbíráním smetany; začala – notabene i ve snaze přinést něco, co ještě nikdo nepřinesl – paběrkovat v opominutostech, jež by bylo jistě záhodno zapojit konečně do živých přirozených souvislostí, ovšem směrem odzdola; jedině tak mohou znovu ožít v kontextu, nezraveny specifické váhy. Zkrátka a dobře – tím spíše při své nevyvinutosti a chudokrevné neodolnosti – nemohla Tvář zůstat imunní před svodem, jenž provází každé úsilí obnovovat literární kontext v plné šíři a proporcích tím dotěrněji, čím se tak dochází k větším jemnostem, nuancím, extremitám. Do značné míry mu Tvář pod-

lehla – což znamená nahrazovat krajně zjednostraněný, zprzněný kontext kontextem přesně právě opačným; zjednodušeně řečeno – vytěšňovat staroříšským Florianem či Weinerem (ale i Halasem a Holanem) např. takového Nezvala, jenž díky svému objektivnímu básnickému typu je v podstatě s to poskytnout příležitost k nejzáměrnějším interpretacím, k mnohostrannému využití a zneužití. Tvář tak – což je očividné – začala v podstatě již od prvního čísla způsobem, jaký se hodí spíše pro sborníky, almanachy atp., ale zdaleka nikoli pro časopis; totiž začala se vyjadřovat nepřímo, zprostředkovaně, volbou, výběrem a nikoli výrazem, tvorbou. To je asi také její nejzákladnější omyl, diskvalifikace ovšem přece jenom „objektivnější“, zůstávající řádově v literatuře, což vyniká tím víc srovnáním s řadou skrytých diskvalifikací krajně subjektivních, jež si v Tváři přišly na své, zůstávše skryty většinou čtenářů pouze čtoucích. [...]

Veliká utopie moderního básnictví

Milan Kundera

(*Literární noviny* 4. 7. 1964, č. 27, s. 3–4)

Milan Kundera napsal rozsáhlý esej o G. Apollinairovi a jeho dědictví, který vyjde příští rok jako předmluva k výboru z díla tohoto velkého francouzského básníka v Klubu poezie. Uveřejňujeme z ní několik úryvků, které se dotýkají diskuse, jež se rozvinula kolem díla V. Nezvala. Kundera tu vlastně navazuje na svůj esej, který napsal o Nezvalově díle pro nezvalovský svazek v Klubu poezie. Domníváme se, že způsob, jímž se Kundera vyrovnává s touto složitou problematikou moderního básnictví, je příkladem poučeného a odpovědného vztahu k Nezvalovu dílu a že jen na takovém věcném základě je možno naše diskuse posunout dál, k závěrům, jež vnesou nový podnět pro další literárněvědnou práci.

V úvodu neověřené části eseje dovozuje Kundera utopický postoj Apollinairův ke skutečnosti: „Celý básnický postoj Apollinairův opírá se o utopickou důvěru v budoucnost člověka, důvěru, že rozmach technické civilizace přinese člověku netušenou radost a netušenou novou krásu.“ „... jen z této důvěřivosti se dá pochopit, proč chápe Apollinaire moderní svět veskrze kladně, jen z líce, že nevidí jeho rub (rub byrokratizace, technokratizace, odlidštění), že ho chápe jako lidský a ‚záračný‘“. Na tato tvrzení navazují publikované úryvky.

[...]

Slyšel jsem nedávno konstatovat rozpor mezi odvážnou surrealistickou tvorbou Nezvalovou z třicátých let a mezi konvenčními baladami a zejména sonety Roberta Davida ze stejné doby. Guillaumu Apollinairovi bylo rovněž kolem pětatřiceti let,

když psal svoje básně *nejnovátorštější* (zařazené pak do Kaligramů), ale zároveň i mnohé milostné verše (uveřejněné až z jeho pozůstalosti), jejichž *konvenčnost* (jakkoli virtuózní) nás zaráží. Oba tyto velcí objevovači a vynálezci neztratili nikdy touhu pít z velmi starých studní; či jinak: odvěký monotónní rytmus poetického moře zněl uvnitř nich a oni se mu někdy neřestně oddávali. Byli příliš sebevědomí, než aby si připustili myšlenku, že by snad tímto oddáním mohli sami sebe ztratit.

Je známá věc, že Nezval publikoval i své slabší básně; přesněji: že publikoval téměř vše, co napsal. Žil v tomto smyslu v bretonovském „skleněném domě“: všechny své poetické prožitky učinil viditelnými; výběr ponechal času. Tuto velkorysost je třeba též velkoryse přijmout: nedělat ze slabých věcí ani program, ani předmět ubohé zlomyslnosti. [...]

Dá se [...] vyvodit nějaký závěr o směru, v němž se pohybuje moderní umění? Snad. Zdá se, že se během tohoto pohybu uchýlilo značně z cest radosti, veselí i okouzlení. Ale čím to vysvětlit? Nejspíš tím, že ta radost i to okouzlení ztratily svou utopickou oporu, svou utopickou naději; že utopický rodokmen moderního umění se uzavřel. Po zkušenosti s fašismem a s druhou světovou válkou není to nepochopitelné. A přispěly k tomu jistě i zkušenosti z období kultu osobnosti.

Použil jsem vůbec právem slova „utopie“? Dá-li se vztáhnout na Apollinaira, na surrealisty, dá se ho použít třeba pro dílo Nezvalovo? Nezval přece opřel své dílo o Marxův výklad světa a ne o utopii. Přesto se domnívám, že slovo utopie (jakkoli se u Nezvala poněkud změnil jeho obsah) je i zde na místě. I komunistické hnutí, jakkoli vědecká je jeho teorie (říkám to slovo bez jakéhokoli znevážení) je v tomto případě idealizací zákonitých vývojových tendencí. Nezval snil o tom, že proletářská revoluce vytvoří jakousi novou renesanční epochu, kde člověk v bezpředsudné svobodě a radosti bude žít svůj pozemský život (a kde ostatně i moderní umění najde svou přirozenou vlast); nebral v potaz nejenom negativní moc kultu osobnosti, ale ani jiné síly, které po vítězné revoluci ztěžují a oddalují dosažení těch cílů.

Dílo Nezvalovo je s komunistickým hnutím spjata neoddělitelně nikoli tou či onou příležitostnou básní, o jejichž hodnotě víceméně právem dnes mnozí pochybují, nýbrž právě touto svou utopií, touto velikou nadějí, která mu dovoľovala – stejně jako jeho velkým druhům, Vančurovi, Bieblovi, Aragonovi, Legerovi –, aby nevyvolával – jak říkal – „obrazy strašlivé sociální spoutanosti“, marnosti a zdeformovanosti, nýbrž aby učinil lyrickým hrdinou celého svého díla člověka plného, harmonicky rozvinutého, radujícího se z každé věci a vnímajícího svět jako „zázračný“, tedy předjímajícího ono velké polidštění světa, jež má přinést socialistická revoluce.

Tento lyrický hrdina (právě pro svou lidskost) byl vždycky pravým opakem těch lyrických pokusů o vytvoření „nového člověka“, jak jsme jich byli svědky v různých té

svazácky optimistické či přísně bojovné poezii padesátých let. S *touto* utopií neměl Nezval nic společného. Už ve třicátých letech (v Ulici Gît-le-coeur) napsal: „Nedůvěřuji větám o novém člověku. Má jít bezpochyby jen o to, aby člověk se vším, co je v něm lidského, hledal za každou cenu a našel takové všeobecné podmínky, které by dovolovaly, aby to, co je v něm nejlidštějšího, se již nepotřebovalo skrývatí nebo měniti ve svůj žalostný opak. Lidský hlas, jenž v současných poměrech zaznívá v neakustickém světě, který vraždí všechny svrchní i spodní tóny lidskosti, lidský hlas nepotřebuje nic než právě podmínku lepší akustiky, aby zněl všemi svými zázračnými tóny.“

To jsou dvě koncepce socialistického člověka: na jedné straně „nový člověk“, na druhé straně „plný člověk“. Na jedné straně model člověka vytvořený na míru těsně porevolučních společenských podmínek (včetně všech jejich pokřivenin), na druhé straně plný, celý člověk, jenž sám má být mírou společenských podmínek. Na jedné straně moralistická malorysost, na druhé straně velkorysost dávné historické utopie. Ve sváru mezi těmito dvěma koncepcemi člověka (probíhal celými padesátými lety a probíhá stále) vychází najevo velká aktuálnost Nezvalova básnického poselství.

Koncepce „plného člověka“ dává Nezvalovu dílu svrchovanou jednotu a je i klíčem k tomu, co se zdá „rozporné“ či „falešné“ či dokonce „konjunkturální“. Vzpomínám si, že kdysi na nějaké neslavné konferenci v padesátých letech vytkl referent Nezvalově básni Černý uhlokope „lakování na růžovo“.

Tam dole v podzemí rozhlaholí se stroje,
obrovská chobotnice zazvoní klekáním ...

... V tom světě krápníků stává se z otroka vladař,
technikou obrněný moderní sochaři ...

... Tvoji umělou noc ozáří můry
místo strašidelných půlnočních kahanců.
Budeš bez rozpaků sjíždět jako turisté shůry
do jeskyň dobrodružství, ty potomku vyděděnců!...

Tato báseň sotva patří k Nezvalovým nejlepším, přesto však jen člověk zaslepený sezónní terminologií mohl pochopit tuto báseň jako „lakování na růžovo“, když tu nešlo o nic jiného než o další konkretizaci staré básnické utopie, která má svůj původ až v Apollinairových Kopcích.

Literární historie jednou posoudí, jaká je skutečná hierarchie hodnot uvnitř Nezvalova díla. Netajím se osobně tím, že Praha s prsty deště či Žena v množném čís-

le znamenají pro mne víc než třeba Křídla. Stejně však nezapřu, že mne dojmají i mnohé pasáže Z domoviny. Zajisté: Tato báseň není obrazem združeně vesnice; je její idylizací a idealizací; je to *vize*, v níž se snoubí vzpomínky s touhou. Ale právě takovou mám tuto báseň (i přes její hlušší místa) rád a nebudu vyčítat básníkovi, co všechno *neviděl* na vesnici padesátých let, když vím, že se neřval na ni, nýbrž skrze ni do dálek svého vlastního sociálního snu.

Vítězslav Nezval byl člověk citlivý a věděl velmi dobře o tom, že např. dogmatická kulturní politika, jak se od osmačtyřicátého roku uplatňovala, je s jeho snem v rozporu. Jeho přesvědčení bylo však tak hluboké, že v Hegelově duchu nepovažoval tuto politiku pro její nerozumnost vůbec za *skutečnou*, považoval ji za podvrh, zuřivě bojoval proti tomu podvrhu (byl v té době jediným opravdu mocným obhájcem skutečného umění a poezie a je nevděk, zapomíná-li se to), ale nenechal si tím svou utopicky zbarvenou představu socialismu nikterak narušit. Viděl zajisté křivdy, jež způsoboval systém kultu osobnosti, ale jeho básnická osobnost nebyla uzpůsobena tak, aby se mohl ve své poezii stát mluvčím konfliktů a deziluzí, zobrazovatelem a analytikem deformací. Nemohl se přece vymknout z logiky vlastního díla a vlastního postoje. Jeho spor s deformacemi doby děl se tak, že vytvářel nadále své básnické *vize*, které jsou v rozporu s vlastní tváří skutečnosti stávaly se mimoděk její zahanbující mírou.

Zvláštnost naší československé situace je dnes v tom, že léčíte se stále ještě z ran ždanovovského antimodernismu, rehabilitujeme apollinairovsko-nezvalovskou avantgardu ve chvíli, kdy už dávno visí ve vzduchu nutnost položit v literárním vývoji k její tezi polemickou antitézu. V tom je nejhlubší racionální jádro těch mnohých nespravedlivých soudů, jež vyslovuje o Nezvalově díle nejmladší generace. Socialismus je tu; přestal být utopií či vizí. A co víc: jeho *skutečná* tvář se jen vzdáleně podobá někdejšímu snu: svobodomyšlně bezpředsudečný hrdina Nezvalových básní by to v našem světě neměl tak docela lehké; i svět socialismu je totiž samozřejmě světem předsudků, starostí a morálních problémů dost zapeklitých. Nic by nebylo horšího než podlehnout kocovině, kterou způsobil náraz opojeného snu na dobu tzv. kultu osobnosti. Avšak přemoci takovou kocovinu nelze již starou ani novou utopií, nýbrž jen a jen strážlivým poznáváním, analyzováním, demystifikováním; studiem jsoucích rozporů: *tohleto* je mentální ovzduší, z něhož se klube dnešní umění – ostatně, chcete-li, ve smyslu Apollinairova proctví:

Propátrán bude člověk sám
Mnohem víc než kdy propátrán byl

Nezvalovo dílo je nejuplnějším rozvinutím podnětu Apollinairova, ale také jeho *uzavřením*. Nenapřahá se kamsi do netušených dálek literárních možností, jako se

po smrti svého tvůrce napřahovalo dílo Apollinairovo. Současná literatura cítí nutnost obrátit kormidlo jinam; chce dospět k jiné poetice, k jinému programu. Je pak zcela logické, že se v této chvíli hledá své „otce“ i „praotce“ mimo slavný rodokmen apollinairovsko-nezvalovský. Je to nevděk? Proč? Dílo Apollinairovo i jeho dědiců tím neztrácí pranic ze své velkoleposti. A ztrácí-li něco ze své bezprostřední literární podnětnosti, jeho lidská aktuálnost je neztenčena; aktuálnost touhy po svobodném, plném, nerozlomeném, bezpředsudečném člověku, jaký mluví z jejich veršů a jakými byli oni sami, Apollinaire i Nezval:

Ó volnosti
slyším věčně tvoje zbloudilé rolničky
(Nezval: Praha s prsty deště)

Zpráva ministerstva vnitra o nepřátelské činnosti spisovatele Jiřího Grůši

(Archiv bezpečnostních složek v Praze, a. č. 729907 MV. Zpráva z 10. 7. 1964)

II. správa

7. odbor, odd. 72

Výtisk č. 1

Zpráva o nepřátelské činnosti Grůši [sic!] Jiřího

[...]

Na jaké platformě je seskupení osob kolem Grůši [sic!], dokumentuje dopis zachycený PK²² a zasílaný Jiřímu Grůšovi mladým spisovatelem Antonínem Brouskem, který je rovněž členem redakčního kruhu časopisu Tvář. Brousek v dopise mimo jiné uvádí:

„Zásadně nesouhlasím s usnesením ÚV o kulturních časopisech, a to ani s těmi názory, kde jsou časopisy tolerantně pochvalovány. Tyto závěry jsou dokonale znehodnoceny celou pozicí, z níž je stanovisko zaujímáno, jakož i nekvalifikací, neboť všechny podobné projevy až dosud vždy většinou odhalovaly (zvláště spontánnější projevy představitelů a funkcionářů) kompetenci pouze vnější a nikoli vnitřní.

Všechny mimoredakční zásahy a jiné ‚reagence‘ na ‚potouchlosti‘, o nichž jsem byl informován, nepovažuji většinou za o nic méně trapné, než byly zásahy Veřejné

22 PK – úřední zkratka StB: prověrka korespondence (tajně prováděná kontrola).

bezpečnosti kolem 1. máje 1964. Jsou kupodivu natolik podobné, že jde asi o jednobuněčná dvojčata. Pokud má dojít, jak bylo v dokumentu poukázáno, i k personálním změnám, jež by měly přispět ke zlepšení práce časopisu, pak je podle mne nejméně na místě, aby se dotkly soudruha Gruši. Soudruh Gruša byl uvržen mezi národní hrdiny, za jedno z nejpitomějších redakčních nedopatření, jaké se mohou v redakci přihodit.²³ Považuji od ÚV za průhlednou neupřímnost vláčet jeho jméno novinami kvůli této neoddiskutovatelné pitomosti, když ve skutečnosti jde vlastně o něco jiného, o čemž přesvědčují zejména vystoupení dogmatického baštýře soudruha Štolla a samozvaného dědice Neumanna a publicisty F. J. Kolára. Sám jsem v mnoha věcech nesouhlasil s vystoupením v diskusi Jiřího Gruši, pokud šlo o interpretaci literárněhistorických fakt. Jakmile se však začalo diskutovat na bázi, na níž první vystoupil F. J. Kolár, dostává Grušův článek nepřiměřenou kvalitu kulturně-politickou. Přestává jít o literárněhistorická fakta a začíná jít o postoj. I když je to v Grušově případě postoj dosti křečovitý, myslím, že střílet do vlastních řad v době, kdy by bylo potřeba zamířit do šiku, jež pro mne v diskusi reprezentovali nejrepresentativnější soudruh Štoll a Kolár, do tohoto odřadu kryjícího ústup štábu.“

Na závěr dopisu Brousek prohlašuje, že stojí za Grušou, ať se stane cokoliv.

[...]

Jiří Gruša, novinář – zpráva²⁴

(Archiv bezpečnostních složek v Praze, a. č. 729907 MV. Záznam z 31. 8. 1964)

V uplynulých dnech při příležitosti hovoru sdělil mi ing. Smrčka z Ochranné organizace autorské při Českém fondu výtvarných umění v Praze 1, Mikulandské 10, obsah rozmluvy svého přítele s novinářem Jiřím Grušou.

Během této rozmluvy, která se točila kolem současné situace v naší literatuře, svěřoval se Jiří Gruša Smrčkovu příteli se svými obtížemi, do nichž se dostal uveřejněním některých svých prací, především svým článkem *Verš pro kočku*, po jehož uveřejnění v Literárních novinách sneslo se prý na jeho hlavu hotové krupobití pocházející od literátů, kteří se v údobí kultu osobnosti všelijak zkomprotovali

23 Rozumí se pokus vydat aforismy Ivana Svitáka pod pseudonymem Ivan Skála v časopise *Tvář*. Srov. Jiří Gruša, *Umění stárnout*, Paseka, Praha 2005, s. 75nn.

24 Závěrečná část nadpisu písemnosti je nečitelná. V záhlaví jsou rukopisné poznámky: „kultura Heřman II. správa. Jde o zprávu založenou ve spisu vedeného Státní bezpečností na Jiřího Grušu. Na 3. straně písemnosti je rkp. mj. připsáno: „Opatření. Zpráva bude zaslána na MV – 2. spr. 7. odbor 2. odděl ... kde je na Grušu zal. svazek.“

a nyní tuší, že by v důsledku další možné Grušovy kritiky mohli ztratit vydané pozice, dosavadní pověst i popularitu.

Když se jejich negativní ohlas na uvedený článek ukázal málo účinným, hledali prý ve spolupráci se stranickými orgány jinou příležitost, aby se po Grušovi „svezli“, až jim náhoda nahrála do rukou zbraň vyplývající z následující situace:

V době Grušova působení ve svazku čs. armády (bylo to prý zcela nedávno a šlo buď o výkon normální presenční služby, nebo o účast na vojenském cvičení) navštívil Grušu jistý zahraniční – snad západoněmecký – novinář, jemuž Gruša v rozhovoru udal svou dočasnou, tj. vojenskou adresu včetně čísla svého vojenského útvaru.²⁵ A právě tato „maličkost“ byla prý využita k vyvíjení nátlaku na Grušu, a to tak, že mu bylo dáno na vybranou: buď setrvá na svých dosavadních pozicích nekompromisního kritika, a pak ať počítá s tím, že bude postaven před vojenský soud pro ohrožení státního tajemství, nebo začne sekát dobrotu tak, jak si to „mocipáni“ z ÚV KSČ přejí, a pak mu bude jeho čin prominut.

Tak došlo k tomu, že mu první alternativou byl nasazen nůž na krk a přijetím druhé alternativy byl de facto sražen na kolena. Potud Jiří Gruša, reprodukováný ing. Smrčkou.

Protože je zcela vyloučené, že by si ing. Smrčka tuto historku vymyslel (proč by tak činil?), lze mít za to, že ji v této verzi skutečně J. Gruša vyprávěl ať již proto, aby se stal zajímavějším a vysloužil si pověst „pronásledovaného hrdiny“, anebo že určité, pravdě odpovídající jádro rozvinul a doplnil vlastní fantazií tak, aby z celé příhody vyšel co nejkladněji.

Při této příležitosti uvádím, že osoba Jiřího Gruši byla již dříve přetřásána různými lidmi z různých kruhů (podobně jako svého času postava Škvoreckého), a z těchto rozmluv jsem vycítil, že v jistých intelektuálních kruzích získal si Gruša svými články skutečné sympatie. Na rozdíl k tomu větší část inteligence a zvláště ti, kteří se pro věc dělnické třídy v řadách KSČ silně exponovali, bojovali a někdy i chybovali, cítí se být dotčeni snahou J. Gruši udělat jakoby škrť přes celou činnost strany od sklonku dvacátých let až do doby nedávno minulé jako veskrze poznamenanou kultem Stalinovy osobnosti, a proto i scestnou, a z téhož titulu odhodit na smetišť značnou část tvorby našich předních pokrokových básníků a spisovatelů. Proto byl vytvořen názor, že činnost J. Gruši nelze charakterizovat jako úpěnlivé volání po důsledné likvidaci všech pozůstatků kultu osobnosti, zvláště když nemůže popřít snahu sice talentovaného, ale kariéristického kritika domoci se vysněných poct i za cenu lezení po zádech druhých a podle názoru Gruši zkompromitovaných literátů. A jestliže sám Gruša často mezi svými přáteli uvádí, že tu

25 Jednalo se o Jochena Ziema. Podrobněji viz Jiří Gruša, *Umění stárnout*, Paseka, Praha 2005, str. 87nn.

stojí jako jeden z mála „čistých“, nepoznamenán omyly minulosti ani zločiny z doby kultu osobnosti, pak je třeba tuto „přednost“ přičíst pouhému faktu, že již sám jeho mladický věk mu nic podobného ani neumožnil.

Uvádí-li J. Gruša, že jeho názory vycházejí z pozic vysloveně leninských, pak jejich dopad na širokou obec čtenářskou není vždy jednoznačný a i inteligentním čtenářům není vždy jasné, z jakých pozic střílí, kam míří a čemu vlastně slouží. Vždyť například po přečtení jeho posledního článku v předposledním čísle Literárních novin Táhle hurááá (po vlnách) nebylo mnoha čtenářům vůbec jasné, co jim chtěl vlastně říci, a vezmeme-li v úvahu, že byl uveřejněn v samý předvečer příjezdu stranické a vládní delegace SSSR, vyzníval do značné míry i dvojsmyslně.

V Praze, dne 31. srpna 1964.

Z jednání pléna ústředního výboru Svazu československých spisovatelů

(Literární archiv Památníku písemnictví v Praze [pracoviště Staré Hradý].
Nezpracovaný fond. Stenografický záznam 8. schůze pléna
ústředního výboru SČSS 2. 10. 1964 v Bratislavě)

[...]

S. Vinant: Velmi mne mrzí, že o celé situaci v časopisu musím mluvit ke skromnému množství lidí, protože když jsem nad tím vůbec přemýšlel, domnívám se totiž, že kdyby chtěl někdo demonstrovat veškerou nenormálnost, všechno to, v čem přežívá tzv. minulé období a v čem se nejpevněji drží celková konvence minulého období, kdyby chtěl hledat zvláště názorný příklad na to, čím to demonstrovat, tak nejlepší příklad je právě časopis Tvář.

Už svým vznikem je časopis Tvář z mnoha důvodů něco do značné míry nenormálního. Už to, že ve snaze po nezávislosti se skupina mladých lidí rozhodne vydávat časopis, to by ještě nesvědčilo o nenormálnosti, ale v okamžiku, že přichází s tím, že půjde o časopis neplacený, který se bude tisknout na ručním lisu atd., snaha po nezávislosti signalizuje něco víc než biologické mládí.

Na druhé straně ovšem tkví nenormálnost i v přístupu svazových orgánů a schvalovacích orgánů, které schválily tuto skupinu, zároveň byl však prakticky změněn celý statut časopisu, takže jsem byl jednoho dne hozen do vody, směl jsem dělat časopis, který je prakticky oficiálním mluvčím mladé generace za stavu, kdy složení časopisu pochopitelně tomuto oficiálnímu vyznání nemohlo odpo-

vídat. Je otázka, zda by vůbec mohlo odpovídat, a konečně za stavu, kdy časopis neměl prakticky žádné prostředky, protože to, co se dělá zadarmo, je vidět z jiného aspektu, než co se dělá za 20 korun, a není placeno normálně.

Hovořím o těchto věcech z toho důvodu, že teprve nyní se u nás, teprve od poloviny roku, je druhý placený redaktor, honorářový globál bude zvýšen až v příštím roce. Ovšem to vše myslím patří minulosti. Dnes je redakce mnohem lépe konsolidována, termíny pro tiskárnu se plní, časopis vychází, nabírá na sebe další spolupracovníky, takže lze očekávat, že časopis se zařadí do uniformity celkem normálním způsobem a nebude dělat Pilařovi starosti s tím, že nebude splněn plán apod. [...]

S tím souvisí celá snaha, aby to nebyl časopis, který žije pod kuratelou. Mně občas někdo na chodbě poklepá na rameno a řekne: Nezávidím ti, Vinante. A jestliže potom vyjde kritický článek o Tváři, tak se stěží někdo ozve, nejvýš tak ještě v Literárních novinách. Názorů velmi kritických na dosavadní stav Tváře je mnohem více, než vyšlo najevo. Jestliže se chce normalizovat stav, kdy jsme v pozici synka, který se trochu musí vyblbnout, a proto se za něco pardonuje, pak jediná možná cesta je seriózní kritika, která se pochopitelně nemusí objevovat v jiném časopise; může se objevovat v Tváři přímo. Aby se nemuselo stávat, že jestliže se má někdo ke generaci samé vyslovit, musí to dělat generační druh – např. Brousek v posledním čísle Tváře –, od něhož je skoro nemorální požadovat, aby docílil jistého nadhledu nad sebou, aby to mohl uvidět.

Dojem, že se nežije rovnoprávně s ostatními časopisy, pochopitelně ještě posiluje logicky fyziologické mládí. Mezi námi se nevyskytuje žádná – prominete-li – těžká mrtvola nebo někdo, kdo může svým předchozím záslužným konáním něco zaštitit. Dochází potom k paradoxní situaci, že když mi tiskový dozor něco zabaví, a já diskutuji se s Rzounkem, nepřesvědčím ho; jde-li mi o to opravdu, pak záleží na tom, jestli seženu Mňačka nebo někoho z řad spisovatelů komunistů opravdu těžkého kalibru, který to potom vysvětlí, jestliže se mi ho podaří přesvědčit. Pak to teprve jde. To pochopitelně nepřispívá k serióznímu pohledu na věc, zvláště jestliže pak ještě dojde k tomu, že povídka, která je zabavena v našem časopise, vyjde v časopise jiném. To jistě není první případ tohoto druhu, ale v situaci, ve které se naše generace ocitá, je to rozhodně poněkud více než žánrová ukázka stylu našeho života, protože samo o sobě to do jisté míry velmi ztěžuje moji pozici v redakci. Já jsem ten blbec, který to neuhádá, zatímco jiní to uhádají.

Rovněž tak celý postoj k záležitosti se Svitákem, opakované už tolikrát, že uši bolí, je podle mého názoru v oblasti literárního hodnocení tohoto textu velmi diskutabilní. Nechci tu jenom zdržovat, ale zájem lidí okolo časopisu vynesl na povrch jednu nádhernou debatáž Vítězslava Nezvala, která podle mého názoru, jestliže je Sviták vzduchovka, je mezikontinentální raketou. Nechci zdržovat a číst to tady,

mohu vám to ukázat. Jde o to, že se od mladé generace málem vyžaduje, aby byla tím nejkonformnějším a nejkonvenčnějším, aby to byli lidé, kteří nechtějí nic jiného než status quo. Z toho vyplývá než nedorozumění. Nejde jen o časopis, ale o celou mladou generaci, která pochopitelně stárne a jednoho dne bude přejímat funkce v tomto státě. I když vím, že mluvím skoro do prázdna, chtěl bych říci, že je tady nutný prostor pro to, aby byla odvaha ty hlouposti, tj. k názoru, který jestliže je nový, není pochopitelně úplný a bude možná vyřčen. Je třeba, aby tady byl prostor pro tuto odvahu. Beru tady ten Nezvalův text z toho důvodu, že pochopitelně nástup mladých autorů byl obvykle proveden tímto způsobem. Jestliže já v této situaci jsem mnohdy nucen už předem brzdit, protože vím, že nějaký článek neprojde, ne pro hlediska min. vnitra nebo něčeho takového, ale pro pouhé slovo prdel nebo podobné, je velmi těžko očekávat, že by ten časopis mohl být něčím, co vyvolává odvahu k další hlouposti, ale také zároveň odvahu k objevení něčeho nového. Tady nejde o to zmíněné slovo, ale o myšlenku.

Byl všeobecně kritizován Grušův článek Verš pro kočku, který vyšel v Literárních novinách. Na tomto případě jsem si zpětně ověřoval, k čemu by bývalo došlo, kdyby tento článek vyšel v Tváři. Zda bych tady ještě promlouval o časopise Tvář. Myslím, že by to asi dost dobře možné nebylo, přičemž to je jedna z dalších ne-normálností, že tento článek, který hýbe myšlením mladého člověka, se neobjeví v časopise mladých autorů.

Svého času, když to Jiří Gruša psal, klonil jsem se k názoru, že není třeba dávat Medkovi tak velké množství místa. Moje výtky byla vedena více proti Medkově metodice a souhlasil jsem plně s tím, aby to vypadlo. Kdyby to bývalo vyšlo, nevím, jak by se vůbec další situace se Tváří vyvíjela. Dnes se vám přiznám, kdyby mi přišel takový článek, budu dělat, co budu moci, aby byl u nás otištěn. Tenkrát to byla situace 2. čísla, kdy časopis byl maximálně nekonsolidován, a proto jsem o tom neuvažoval. [...]

Sdělení redakce Literárních novin

(*Literární noviny* 21. 11. 1964, č. 47, s. 2)

Redakce Literárních novin považuje za nutné vyslovit se ke kritice, kterou proti Literárním novinám vznesl Jiří Taufer ve svých Poznámkách k současným polemikám o včerejšku a dnešku (Rudé právo, 14. listopadu 1964).²⁶

26 V čtyřstránkové polemice navazuje Jiří Taufer na svou zde přetištěnou stať „O dogmatismu naruby“ a brání se výtkám *Literárních novin*.

Z kontextu Taufrových úvodních slov vyplývá, že LN „měly trochu školácký, duchaplný nápad uspořádat nahodilé citáty z veršů víceméně nahodile vybraných básníků v jakousi antologii na zvolené téma ...“ a že tedy patří k duchům živícím se ironií. Konstatujeme, že podobný nápad v LN nikdy nevznikl a že podobná antologie v nich nikdy nebyla publikována. Vážnější ovšem je Taufrovo pokračování: „Přitom od počátku byla patrna snaha udržet diskusi, označovanou jakožto dialog, v mezích jakéhosi kritického *monologu* vedeného literárním ‚dneškem‘ k literárnímu (a vůbec myšlenkovému) ‚včerejšku‘, přičemž všechny hlasy, které zazněly disharmonicky na stránkách literárních časopisů jakožto výraz snahy o *skutečný* dialog, byly přijímány jako pokusy o rušení imaginární debaty dvou partnerů, z nichž jeden soudí a druhý je souzen.“

Taufer tvrdí, podtrhuje slova, ale ani v jednom bodě nedokazuje. Soubor otištěných diskusních příspěvků naopak dokládá, že LN neporušily princip dialogu. Tohoto dialogu se měl zúčastnit i Jiří Taufer. Redakce se s ním dohodla a počítala s jeho příspěvkem. Ale Taufer sám svůj příspěvek odvolal a dal ho k dispozici Rudému právu. Totéž udělal se svým druhým příspěvkem soudruh Kolár, jehož první článek v LN uveřejněn byl.

Považujeme za podivné, že ten, kdo se dialogu z vlastní vůle nezúčastnil, má odvahu obvinít druhého z monologického vedení diskuse.

Taufer tvrdí, že redakce Literárních novin „(tedy redakce orgánu Svazu, nikoli časopisu nějaké literární skupinky směrové) jako by redigování pokládala div ne za předsudek dogmatismu ...“. Ani toto tvrzení Taufer neprokazuje. Na svobodu diskuse máme zřejmě jiný názor než autor Poznámek k diskusím, ale přesto považujeme za potřebné připomenout, že jsme dali místo každému, kdo chtěl a měl co říci, s výjimkou těch, kteří nahrazovali argumenty výrazovým a terminologickým siláctvím, anebo těch, kteří například v reakci na Pekárkovu zmínku o Josefu Florianovi prosazovali svou katolickou koncepci. Redakce prostě zasáhla tam, kde šlo o jiné *společenské* cíle, než které ona jasně a zjevně zastává.

Od těch se neuchylovala ani diskuse osmi členů redakce a redakční rady, kterou Taufer nazývá „rozpravou štěstí“.

Považujeme za nutné se ohradit proti způsobu Taufrovy argumentace proto, že není důsledkem nedbalosti, omylu nebo přehlédnutí, ale výsledkem záměru politicky diskreditovat redakci Literárních novin a účastníky diskuse. Právě tato metoda brání podle našeho názoru rozvinutí *skutečného* dialogu.

Odpověď na článek v Rudém právu

Účastníci diskuse v Literárních novinách

(*Rudé právo* 28. 11. 1964, s. 3)

V Rudém právu vyšly 14. a 15. listopadu 1964 Poznámky k současným polemikám o včerejšku a dnešku od Jiřího Taura. Jsou z valné části věnovány „rozpravě šesti“ (ve skutečnosti *osmi*), jež vyšla v Literárních novinách 13. června 1964 a jež komentovala průběh diskuse vedené v Literárních novinách a jiných časopisech zprvu o literatuře let padesátých a později i o období let třicátých.

V úvodu si Taufer stěžuje, že celá diskuse byla *monologem* vedeným literárním „dneškem“ k literárnímu (a vůbec myšlenkovému) „včerejšku“, přičemž všechny snahy o skutečný *dialog* „byly přijímány jako pokusy o rušení imaginární debaty dvou partnerů, z nichž jeden soudí a druhý je souzen“. Pravda je zcela jiná. Literární noviny nepotlačily ani jeden příspěvek v diskusi, otiskly hlas soudruha Kolára i soudruha Pekárka a požádaly přímo soudruha Taura o diskusní příspěvek. Soudruh Taufer jej slíbil, ale v poslední chvíli svou obranu Nezvala dodal redakci Rudého práva. Rovněž soudruh Kolár svůj druhý příspěvek vzal z redakce Literárních novin a otiskl v Rudém právu. To také uveřejnilo další polemický článek Fojtíkův, ale odmítlo otisknout odpověď soudruha Pokorného. Nyní, téměř po půl roce, uveřejnilo stať Taufrovu. Pokud lze mluvit o monologu, neleží tedy odpovědnost na nás.

Účastníkům i organizátorům diskuse v Literárních novinách šlo o rozvinutí skutečného dialogu, a proto také ve všech příspěvcích je patrna snaha neabsolutizovat jednotlivá stanoviska, ale konfrontovat je s odlišným pojetím. Jsme totiž přesvědčeni, že jen vzájemnou konfrontací se lze vyvarovat domýšlivosti soudců, kteří spíše nežli zkoumají, vynášejí rozsudky. Nečinili jsme si nárok – a charakter debaty to ani nedovoloval – na neomylná řešení, protože encyklopedická znalost je téměř vždy falešná, což se potvrzuje zvláště výrazně například tam, kde soudruh Taufer píše o Vrchlickém, o baroku aj.

Taufer vytýká účastníkům diskuse neznalost vědecké metody. Vědeckost se v diskusi projevuje i podle toho, do jaké míry se držíme tématu, do jaké míry chceme rozumět svému oponentu za tím účelem, abychom téma diskusí vyjasňovali. Abychom ukázali kvality Taufrovy argumentace, uvedeme zde tři příklady postupu, který se zpravidla charakterizuje: Já o voze, ty o koze.

1. Kosík mluvil ve svém příspěvku výslovně o *oblasti prožívaných představ*, tj. vzpomínkách, dojmech, osobních sympatiích a nevrživostech, a pokračoval: „Co lidé o své době věděli, jak byli informováni, co jim zůstávalo skryto, v co věřili, zda byli či nebyli ve své víře podvedeni – to všechno jsou *abstraktní* momen-

ty, které se stanou konkrétními historickými fakty (a tedy: také argumenty) za jediného předpokladu: že jako *otázky* odhalí povahu historického kontextu, jehož jsou součástí.“ Taufer ocitoval toto místo a dodal s polemickou převahou: „Čekáte, že historická fakta jsou pro marxistu skutečnost oné činnosti, kterou lidé v občanské společnosti realizují v historickém třídním zápase. Nikoliv. Karel Kosík vás poučí, že *výsledky tohoto jednání* jsou pouhé abstraktní momenty, které nejsou historickými fakty, ale teprve se jimi stanou ... Tak tedy dějinné události, složitý třídní zápas, porážky v něm i vítězství – jsou pouze abstraktními momenty, které se mohou stát faktem jen, promění-li je filozof v otázky!“ Ale vždyť Kosík vůbec nemluvil o výsledcích jednání, o dějinných událostech, o porážkách a vítězstvích v třídním zápase, ale mluvil jen o tom, co si lidé o své době představují. V článku, který by vyšel v odborném tisku, bylo by možno toto charakterizovat jako lapsus, v článku, jenž vyjde v Rudém právu, je to argument, který umožňuje stimulovat v stranické veřejnosti dojem, že Kosík je idealista, který nepokládá dějinné události za reálná historická fakta.

2. Vodička užil v diskusi Marxova citátu o vývojových procesech: „Každý vývoj, ať má už jakýkoli obsah, se dá vyjádřit jako řada různých vývojových stupňů, která spolu navzájem souvisí tak, že jeden je popřením druhého.“ Marx tuto obecnou zákonitost ukazoval na příkladě přechodu od absolutní monarchie k monarchii konstituční a pokračoval: „V žádné oblasti nelze projít určitým vývojem a nepopřít přitom svůj dřívější způsob existence. Popřít, přeloženo do řeči morálky, znamená *zapřít*. *Zapřít!* Tímto slůvkem může kritizující šosák pranýřovat každý vývoj, aniž mu rozumí.“

Taufer s poukazem na to, že Vodička nezná skutečný význam Marxova slova šosák = stoupenec monarchie (o to přece vůbec nešlo!), popírá právo užít citátu k charakteristice vývojových procesů socialistické společnosti, neboť „Marx přesně rozlišoval mezi převratem státní formy ... a mezi převratem buržoazní společnosti“ (popírá to snad někdo?). Marx však mluví o vývoji s *jakýmkoli obsahem* a o *každé oblasti*, v níž se uskutečňuje vývoj. Není proto nejmenšího důvodu neaplikovat tento metodologický citát na vývojové procesy i v socialismu; i ty totiž nerostou jen z vědomí, ale především z rozporů obsažených v jednotlivých jeho etapách. Vodička nepokládá „každé popření samo o sobě za vyšší stupeň“, ale konkrétně charakterizuje, o který vyšší stupeň jde: „Od XX. sjezdu procházíme podstatnými vývojovými změnami, které jsou a musí být provázeny popíráním. Popření Stalina ... vede i k popírání těch způsobů existence, a v tom i estetických, které provázely i období kultu.“ I tu tedy byl autor bez jakékoli věcné argumentace degradován na toho, kdo nic nezná a ničemu nerozumí. Nic snazšího by nebylo, než obrátit tento postup proti Taufrovi a kritizovat přemíru citátů, jichž užívá.

3. Milan Kundera ve svém článku *Velká utopie moderního básnictví* se zabývá charakteristikou jednoho typu poezie, jaký představuje Apollinaire a Nezval. Konstatuje, že tento typ, založený na volném proudu vědomí a snu, chová v sobě utopickou perspektivu, a to i tehdy, když Nezval sám byl neutopistickým marxistou. „Dílo Nezvalovo je s komunistickým hnutím spjata neoddělitelně, nikoli tou nebo onou příležitostnou básní ..., nýbrž právě touto svou utopií, touto velikou nadějí, která mu dovoľovala, aby nevyvolával – jak říkal – ‚obrazy strašlivé sociální spoutanosti, marnosti a zdeformovanosti, nýbrž aby učinil lyrickým hrdinou celého svého díla člověka plného, harmonicky rozvinutého ..., tedy předjímajícího ono veliké polidštění světa, jež má přinést socialistická revoluce.“ Ačkoliv je zcela jasné, v jakém významu je zde užito slova utopie, cituje Taufer jako „vyvrácení úvah o Nezvalově utopičnosti“ Nezvalovo předvolební přihlášení k vědeckému socialismu z roku 1935. Řeč šla o typu Nezvalovy poezie, Taufer však převedl téma na otázku Nezvalova světového názoru a proměnil se v obhájce Nezvalova komunistického přesvědčení, o němž nikdo, a tedy ani Kundera, nepochyboval. Tím posunul Kunderu do řady Nezvalových osočovatelů, kteří se pokoušejí jej snižovat „před přítomností a budoucností a vrhnout na světlo jeho ducha falešné stíny“.

Uvedli jsme zde jen tři ukázky Taufrovy „vědecké“ metody. Taufer se zabýval diskusí osmi s úmyslem odhalit stav naší marxistické kritiky a estetiky těchto přítomných šedesátých let. Metoda Taufrova neilustruje šedesátá léta, ale počátek let padesátých, je příkladem kritiky psané s úmyslem zdiskreditovat odpůrce za každou cenu, tedy i za cenu pokřivení oponentova úmyslu a oponentovy pozice. Takové způsoby skutečnou diskusi neumožňují a podle našeho přesvědčení jsou v rozporu s duchem obrodného procesu zahájeného XX. sjezdem KSSS.

Jiří Brabec, Miroslav Holub, Karel Kosík, Ivan Kříž, Milan Kundera, Dušan Pokorný, Jiří Šotola, Felix Vodička

Oč jde v našich polemikách

K odpovědi soudruhů a ke sdělení redakce Literárních novin

[redakční stanovisko]

(*Rudé právo* 28. 11. 1964, s. 3–4)

Soudruzi Jiří Brabec, Miroslav Holub, Karel Kosík, Ivan Kříž, Milan Kundera, Dušan Pokorný, Jiří Šotola a Felix Vodička se obrátili na naši redakci s žádostí

o uveřejnění odpovědi na stať soudruha Jiřího Taufra, která vyšla v našem listě ve dnech 14. a 15. listopadu pod názvem Poznámky k současným polemikám o včerejšku a dnešku.

Uveřejňujeme tuto odpověď a soudruhy, kteří ji podepsali, současně ujišťujeme, že bychom rádi přinesli takovou stať z jejich pera, která by dosvědčovala, že diskusi, kterou Literární noviny započaly, chápou jako příležitost k zásadní názorové výměně, k prohloubení a upřesnění našeho obrazu třicátých let i nedávné minulosti, stejně jako k obohacení argumentace, která vyvrací nesprávné, historicky nepravdivé a nestranické pohledy na minulé údobí. Z těchto důvodů jsme právě uveřejnili řadu stať včetně článků soudruha J. Taufra.

Bohužel uvedenou odpověď, která svým závěrem koresponduje se Sdělením redakce Literárních novin (LN č. 47, 21. listopadu t. r.), nemůžeme ponechat bez stanoviska.

Odpověď soudruhů, jak jsme vyrozuměli, se netýká jen soudruha Jiřího Taufra. Každý snadno pochopí, že autoři odsuzují samo uveřejnění studie soudruha Taufra. Spatřují v ní totiž v podstatě *jen* pokus o oživení „metod z počátku padesátých let“, jakýsi odstrašující „příklad kritiky psané s úmyslem zdiskreditovat odpůrce za každou cenu“. Čtenáři, kteří si přečtou repliku osmi, mají se domnívat, že redakce Rudého práva buď z nějakých důvodů nepostřehla postranní „záměr“ soudruha Taufra, nebo naopak ochotně mu vyšla vstříc a nabídla stránky orgánu ústředního výboru strany k tomu, aby prosazoval „způsoby“, které „skutečnou diskusi neumožňují“ a „jsou v rozporu s duchem obrodného procesu zahájeného XX. sjezdem KSSS“. Kdo se seznámil se Sdělením redakce Literárních novin, nemůže být na pochybách. Oznamuje se v něm: „Považujeme za nutné se ohradit proti způsobu Taufrovy argumentace proto, že není důsledkem nedbalosti, omylu nebo přehlédnutí, ale výsledkem záměru politicky diskreditovat redakci Literárních novin a účastníky diskuse.“

Musíme otevřeně konstatovat, že jde o smyšlenku, proti níž je třeba se ohradit. Tato konstrukce nemá nic společného se skutečností, jak ví každý, kdo jen poněkud pečlivěji sleduje polemiku, o kterou se jedná. Je nasnadě, že nejde o způsob kritiky, ale o *způsob reakce na kritiku*. Mezi komunisty mělo by vždy platit: poctivě zvážit argumenty a věcně odpovědět, tj. snažit se vyjasnit hlavní sporné problémy a usilovat o společné závěry. Jinak je tomu, odpovídá-li se ukvapeným útokem, jehož smyslem je obhájit prestiž. V takovém případě se obvykle vědomě přecházejí mlčením *hlavní* otázky sporu, „jen tak“ pro „ilustraci“ uvádějí se „nepřesnosti“ protivníkovy argumentace v *podružnostech* a pozice kritikova je apriorně označována jako *neseriózní*; spor se pak přenáší z racionální oblasti do oblasti postojů a citů, aby bylo jasné, že s kritizujícím nelze vůbec diskutovat, že není záhodno s ním jed-

nat, že to je člověk s postranními záměry, který chce vrhnout společenský vývoj nazpět, do nejhorsích údobí.

Odpověď soudruhů, jichž se dotkla kritika uveřejněná v Rudém právu, příliš připomíná právě zmíněný způsob obhajoby. Soudruzi radí, jak je možno vyvarovat se „domýšlivosti soudců, kteří spíše nežli zkoumají, vynášejí rozsudky“. Každý však vidí, jak sami zcela bezstarostně vyvozují závěry, které mají jediný význam – ohromit dosahem. Což není až krajně přezíravé, jestliže svého diskutujícího odpůrce bez dokladu zařadí mezi nepřátele obrodného procesu zahájeného XX. sjezdem KSSS? A jakými slovy charakterizovat metodu „vyřídit“ oponenta v teoretických a idových diskusích tím, že je předem – aniž existuje pokus o rozbor podstatných sporných otázek, skutečných problémů a hlavních výhrad – diskvalifikován veřejným prohlášením, které ho vykresluje v nejodpudivějších barvách?

Autoři odpovědi se rozhodně ohrazují proti soudruhu J. Taufrovi. Redakce Literárních novin se nadto ohrazuje proti jakémusi záměru „politické diskreditace“. Jak za této situace postupovat? Odpovídat na podezírání soudruhů podezíráním, na urážlivost urážlivostí? Zdá se, že bude nejlépe požádat soudruhy, aby *soustředili pozornost na meritum sporu*, aby se vyjádřili k hlavním výhradám v polemických článcích Rudého práva. Jejich jednoznačné, nedvojsmyslné stanovisko rozptýlí jakékoli pochybnosti.

V čem byl a zůstává spor? Jaké byly a zůstávají hlavní výhrady k *rozpravě* soudruhů, uveřejněné svého času v Literárních novinách?

V podstatě spočívají v tom, že z nepochopitelných důvodů tolerovala a svým způsobem hájila nehorázné výpady J. Gruši a M. Hübla na komunistické básníky; že přispěchala na pomoc k ospravedlnění jejich vrcholně subjektivistických představ o činnosti komunistů v minulosti a že se naopak většina diskutujících *soustředila* na odmítnutí těch, kdo polemizovali s názory J. Gruši a M. Hübla v Rudém právu. Každý, kdo si přečte uvedenou rozpravu, uvidí snadno, že v ní skutečně šlo o to, jak to vyjádřil soudruh J. Taufer – postavit literární a myšlenkový „dnešek“ proti literárnímu a myšlenkovému „včerejšku“, přičemž znaménka plus a minus byla položena velmi mechanicky. Udivující byla již svéráznost této „ochrany“: proti údajnému vědeckému myšlení (kdo by se k němu nehlásil!) postavila rozprava subjektivistickou zaujatost omezených „pamětníků“, jejichž dobová „svědectví“ mohou sloužit nanejvýš za předmět kritických analýz. Byť by se účastníci redakční diskuse Literárních novin jakkoli chlubili nezávazností svých soudů, nemohou popřít, že právě tak vyústila celá jejich debata. Či chtěli by snad poopravit tento závěr?

Připomínáme dnes toto *východisko* dalších polemik především proto, že se domníváme, že mají-li být z polemik vyvozeny platnější závěry a *zodpovězeny* otázky,

kteří byly na počátku položeny, není dobře vyhýbat se odpovědnosti tím, že se *odhalení stanoviska* prohlásí za narušení pravidel diskuse, za „nevhodnou“ metodu vedení polemiky. Sdělování nepřijemných věcí, jde-li o to, dospět k objektivním závěrům, patří do diskusí.

Skutečnost, že iniciativa k diskusi byla založena způsobem, kdy na pranyř byli postaveni básníci „právě nejcitlivěji a nejvěrněji naslouchající hlasu dějin“ – V. Nezval a S. K. Neumann –, musela mít své důsledky: diskuse se od začátku stala evidentně *politickou záležitostí*. Znovu a znovu se v ní ukazovalo, jak důležité je pochopit a dovést uplatnit *nerozlučnost revolučně třídního a komunisticky stranického hlediska s neúplatností věcného a objektivního posuzování*. Právě na kontrastu postav, které se staly předmětem hodnocení – buržoazního literáta A. Gida a proletářského, komunistického básníka S. K. Neumanna –, vidíme, jak omezený a historicky bezútešný byl domyšlivý „objektivismus“ měšťáckého moralisty, přestože mu neunikly mnohé skutečnosti tehdejšího světa, a jak na druhé straně plně obstála komunistická stranickost a proletářskotřídní postoj velikého básníka. Byl to komunistický postoj S. K. Neumanna, který mu umožnil – přes jednotlivé omyly – pochopit podstatu událostí doby, odhalit škodlivost mýtů a iluzí měšťácké společnosti a postavit ho do řad sil, které reprezentovaly budoucnost.

Autoři odpovědi se hluboce mýlí, domnívají-li se, že Rudé právo vstoupilo do diskuse zahájené Literárními novinami proto, aby předurčilo *monologický* ráz kritik v Literárních novinách. Důvod naší účasti byl jediný: neponechávat otázky otázkami a narážky narážkami, ale pokusit se o odpovědi; odmítnout neomalené útoky na čest komunistických básníků a vysvětlit složitost historických okolností, v nichž žili a bojovali v řadách strany. A každý ví, že nešlo jen o básníky. Bylo třeba vyzvednout skutečnost, z níž historik musí vyjít, dříve než se odhodlá prozkoumat podrobnosti a kterou vyjádřil soudruh Josef Smrkovský ve svém článku *Zkušenosti z minulosti a dnešek* takto: „Neposkvřnili jsme své prapory ani zradou idejí, ani pasivitou, ale donesli je k vítězství přes žaláře, popraviště, povstání a barikády. Kdyby nic více neudělala generace lidu i strany, k níž náležím, myslím, že má právo ve sledu dějin národa na absolutorium, na konstatování, že splnila svoji roli.“

Právě v souvislosti s rozpravou osmi soudruhů vznikly další otázky metodologického charakteru. Svérázný relativismus debaty, vědomý únik od vyhraněných závěrů, nalezl své filozofické zdůvodnění jednak ve vystoupení soudruha D. Pokorného, jednak v příspěvku soudruha K. Kosíka. Odpovědnost jednotlivce byla redukována na sféru osobní morálky a postavena do rozporu s dobovou podmíněností, pravda dějin, subjektivisticky tlumočená, nad dějiny samy. Vystoupení „pamětníků“ a dobová „svědectví“ byla prohlášena za „historicitu“, za něco, co prý rozhodně nelze charakterizovat jako „dějinnou skutečnost“.

Toto „vyřazení z dějin“ nepřijemného oponenta bylo by možno považovat za naivní filozofickou hříčku, *kdyby se právě nespojovalo s odmítáním stranického přístupu* a povýšením kriticky myslící osobnosti na soudcovský stolec. Jde o starou známou věc. Posiluje se tu předsudek – že poznání skutečnosti, které předpokládá kritický odstup, je jaksi předem nad možností „lidí praxe“, všech, kdo se rovnou „angažují“ pro politické cíle. Nekritičnost víry se automaticky připisuje veškeré politice a praxi považované za „pseudokonkrétnost“, všem, kdo pracují ve vědě (či často spíš „okolo“ vědy), se naopak přiděluje schopnost kritického pohledu, jako by vědecké metody myšlení měly zákaz opustit izolované kabinety. Nebylo proto naprosto na škodu – a jsme ochotni poskytnout stránky Rudého práva k hlubším rozborům –, jestliže jsme v naší diskusi poukázali na neopodstatněnost snah stavět do protikladu pravdu vědy a komunistickou ideologii, charakterizovat naši ideologii jako souhrn fetišů a mystifikací.

Plně souhlasíme s názorem, že vědeckost se v diskusi projevuje i podle toho, do jaké míry se držíme tématu, do jaké míry chceme rozumět svému oponentu za tím účelem, abychom téma diskuse vyjasňovali. Co tedy brání autorům, aby se ho drželi a nevyhýbali se mu a aby se především sami řídili vlastními radami?

Autoři odpovědi pochopili výtku z „monologičnosti“ tak, že soudruh Taufer obvinil Literární noviny, že potlačují příspěvky v diskusi. Na důkaz toho, že tomu tak nemohlo být, uvádějí čtyři příspěvky, z nichž dva Literární noviny uveřejnily a druhé dva – ač prý je autoři slibovali Literárním novinám – vyšly v Rudém právu.

Předběžně chceme poznamenat, že bereme s největší rezervou tvrzení ... „Literární noviny nepotlačily ani jeden příspěvek v diskusi“.

Žádná redakce není s to uveřejnit všechno zajímavé, co přinese pošta. Na obranu našich autorů jsme povinni sdělit, že jsme se na ně obrátili s žádostí o články zcela nezávisle; byly nám přislíbeny, dodány a zveřejněny a nebyly ani v jednom případě určeny Literárním novinám. Že dosud neposlali do LN své články, má patrně své důvody a je jejich věcí. Proti tvrzení soudruhů musíme sdělit, že svůj druhý příspěvek soudruh F. J. Kolár nikdy do redakce Literárních novin nedal, a proto si ho ani nemohl vzít nazpět, že tedy jejich tvrzení je v rozporu se skutečností.

Pokud jde o první článek soudruha Kolára, tj. o první z uvedených čtyř příspěvků, skrývá se za slovy „Literární noviny ... otiskly hlas soudruha Kolára ...“ nemilá historie konfliktu mezi redakcí a autorem. Článek byl bez vědomí soudruha Kolára *natolik* seškrtnán, že se velmi podstatně změnil jeho smysl a přeměnil se v upravený „hlas čtenáře“, který se mohl stát terčem kritik. Soudruh Kolár vyjádřil nato nesouhlas s úpravami a redakce Literárních novin se mu omluvila. Věděla ovšem, když umístovala stať soudruha M. Hübla, že kritické výtky na adresu „hlasu“ soudr. Kolára byly nespravedlivé už proto, že škrtila ty pasáže, které by kritik příspěvku

soudruha Kolára nemohl přehlédnout. S dovořením autora uveřejňujeme úryvek jeho dopisu Literárním novinám, datovaný dne 9. března t. r., to je dvanáct dnů před uveřejněním Hüblova článku:

„Postavili jste mne tak do světla dogmatika a suchara, jehož myšlenkový vývoj zůstal stát někde v padesátých letech nebo dokonce před válkou a který vůbec nepochopil, jak toto obrodné hnutí v naší kultuře je potřebné k uskutečnění linie XX. sjezdu KSSS i XII. sjezdu KSČ.“

Píše-li soudruh J. Taufer na adresu redakce Literárních novin, že „od počátku *byla patrna snaha* udržet diskusi, označovanou jako dialog, v mezích jakéhosi kritického monologu ...“ a že hlasy, které zazněly disharmonicky, „byly přijímány jako pokus o rušení imaginární debaty dvou partnerů, z nichž jeden soudí a druhý je souzen“, pak by se redakce Literárních novin neměla jen podrážděně „ohrazovat“, ale především zamyslet nad některými skutečnostmi. Vždyť ani odvolávání se na druhý příspěvek – článek soudruha Pekárka – není zcela na místě. Redakce, pravda, nepotlačila jeho hlas, dala mu promluvit dokonce dvakrát. Soudruh Pekárek však musel čtenáři vysvětlovat: „Zatímco svůj článek jsem musel zkrátit, aby prý mohl být otištěn, tiskne redakce LN Jelínkův diskusní článek na první straně listu a ještě na pokračování.“ Redakce Literárních novin ihned odpovídá, že pravda je jiná, že šlo o „nepatrné zkrácení“. Na místě se však *distancuje* od článku, hlásí se k názorům jeho kritika a upozorňuje čtenáře, že „i v této Pekárkově odpovědi jsou však místa nepřesně formulovaná a banálně obecná, tvrzení nepodstatná a nepodložená ...“ atd.

Nebo příklad jiného druhu: Literární noviny uveřejní názor odsuzující jakékoli – i revoluční – násilí. A pak se s vervou a důkladností pustí do jediné věty rozsáhlého článku soudruha Kolára v Rudém právu, který polemizoval s jejich „hlasem“. Soudruh Kolár, který těžce utrpěl v letech kultu, věnoval svůj článek odsouzení metod kultu osobnosti, zvláště a nesmyslných represálií na komunistech v třicátých a padesátých letech, přihlásil se plně ke komunistickému humanismu a hájil závěry XX. sjezdu KSSS (bylo to mimochodem poprvé, co vystoupil v ústředním orgánu naší strany po mnoha letech); stačilo však, aby se jen zmínil o nutnosti revolučního teroru v *určitých historických podmínkách*, aniž problém zevrubněji rozebíral, a Literární noviny věnovaly na první a druhé straně obsáhlou stať tomu, aby soudruha Kolára vykreslily jako dogmatického fanatika a stoupence násilí vůbec. Jak autor článku, tak i celá redakce LN musela vědět, že v daném případě jde prostě o absurdnost.

Zdůrazňujeme, že nebereme redakci Literárních novin právo vyslovovat se k obsahu článků ve svém listě a články s autory redigovat. Chceme jen soudruhy upozornit na *zjevnou nedůslednost*, kterou těžko vysvětlit jinak než jako patrnou snahu o „monologičnost“, kterou přes veškeré úsilí sotva mohou popřít. Či snad

někdo bránil redakci LN vyjádřit stanovisko k jiným diskusním příspěvkům Literárních novin? Proč se tak nestalo? U příspěvku J. Gruši se úvodní redakční poznámka uspokojila jen s konstatováním, že stať „se dotýká obecnějších a zásadnějších otázek naší současné poezie a dává podnět k dalším úvahám, zejména nad básnickým dědictvím padesátých let“. Stanovisko redakce tím bylo vyčerpáno? K nejproblematictější stati – k článku s. M. Hübla – jsme nečetli žádné stanovisko. Mlčení zachovala k tomuto článku i rozprava Literárních novin. Říká-li redakce ve svém sdělení, že zasahuje v případech, kde jde o „jiné společenské cíle“, pak je nutno se konkrétně zeptat: A jaký je to klíč, který určuje, že se v polemikách jeden příspěvek povýší na zásadní úvodní stať, druhý na pouhý hlas provincionálního čtenáře, že se významná část příspěvku likviduje škrtem pera?

A kdyby jen to! Kolikrát v uveřejněných příspěvcích byli okřiknuti oponenti jen proto, že prý jejich metoda myšlení je nepřipustná, aniž se řeklo jasné slovo k problematice samotné. A není snad to také určitý způsob, jak v konečném souhrnu „stimulovat veřejnost“ a držet diskusi „v mezích jakéhosi kritického monologu“? Konečně sama odpověď soudruhů stejně jako sdělení redakce LN patří k tomuto druhu dokumentů.

Mluví-li se o snaze o jakousi monologičnost, nikterak se tím nepopírá, že Literární noviny uveřejňovaly také příspěvky osvětlující některé otázky. Kupříkladu vystoupení soudruhů Mňačka a P. Kohouta patřila k tomu nejlepšímu, co Literární noviny v této diskusi přinesly. Avšak na tato vystoupení se fakticky vztahovala kritika zařazující „takové zpovědi“ do nižší kategorie „zaujatých svědků“. Může to znít neuvěřitelně, ale samy Literární noviny (a to v rozpravě osmi soudruhů) se *vynasnažily* diskvalifikovat tato vystoupení jako idealistická. Nikdo nepopírá určitou různorodost diskuse v LN. Mohou však soudruzi zastříť, co se ukazuje jako zcela zjevné – „patrnou snahu“ držet diskusi v poměrně úzkých mezích „kritického monologu“?

Musíme ovšem autory odpovědi upozornit, že diskuse v Rudém právu nevypadala tak, jak ji nyní líčí. Po rozpravě v redakci Literárních novin neobjevil se *pouze* „další polemický článek Fojtíkův“, na který Rudé právo „odmítlo otisknout odpověď soudruha Pokorného“ a teprve téměř po půl roce „stať Taufrova“. Každý, kdo sledoval náš list, rozhodně nemohl přehlédnout tak rozsáhlé příspěvky, jako byl druhý článek soudruha Kolára a články soudruhů V. Nového a J. Smrkovského. Kriticky, byť ne vždy přímo, reagovaly nejen na některé názory vyslovené v člancích Literárních novin, ale i v rozpravě osmi. Pokud jde o „odpověď soudruha Pokorného“ na článek soudruha Fojtíka, neuveřejnila ji naše redakce jen proto, že se týkala velmi dílčí otázky. To konečně vysvětlil soudruhu Pokornému v obsírném dopise hlavní redaktor, a pokud je naší redakci známo, soudruh Pokorný dále netrval na uveřejnění své poznámky.

Nebývá zvykem redakce vyjadřovat se ke konkrétním způsobům argumentace svých autorů a v jednotlivostech hájit tento způsob, neboť za něj autoři odpovídají vlastním podpisem. V daném případě však výtky k tomuto způsobu mají sloužit jako „průkazný materiál“ dosvědčující dalekosáhlý „záměr“ politické diskreditace. Za takové situace je naší povinností ověřit také tyto výtky, byť byly sebemaličernější.

Soudruh J. Taufer kritizoval ve své studii názory soudruha K. Kosíka vyslovené v uvedené rozpravě. Pokusil se o souhrnnější pohled a upozornil i na některé Kosíkovy myšlenky z jeho článků. Na to autoři neberou ohled. Celou věc nyní prezentují velmi prostoduše: Těžkopádný a částečně pythický výrok Kosíkův je konfrontován se závěry, které předpokládají znalost Kosíkova pojetí vztahu mezi vědou a ideologií a jeho koncepcí objektivního dějinného pohybu a aktivní úlohy subjektu. Úsilí Taufrovo postihnout toto pojetí a tuto koncepci – nic pochopitelně nemůže stát v cestě, aby se stalo předmětem kritiky – se „vyřizuje“ tím, že prý „Taufer ocitoval toto místo (tj. Kosíkův výrok) a dodal s polemickou převahou“ něco, co prý nijak nesouvisí s myšlenkou soudruha Kosíka. Autoři při této příležitosti suverénně poučují, že v takovém listu, jako je Rudé právo, prý šlo o to, stranickou veřejnost „stimulovat v dojmu“, že Kosík je „idealista, který nepokládá dějinné události za reálná historická fakta“. V odborném tisku by prý každý hned pochopil, že jde o „lapsus“, o primitivní nelogičnost.

Autoři odpovědi zřejmě počítali s tím, že čtenář dá na jejich ujištění a že se nebude zamýšlet nad touto první „ilustrací odstrašujícího postupu“, který sami charakterizovali „já o voze, ty o koze“. Patrně se domnívají, že stačí jen naznačit, že se tu jedná o rozpor mezi odborným a politickým pohledem, a každý se posadí třeba do louže.

Opravdu však křivdí soudruh Taufer soudruhu Kosíkovi výkladem tajemného výroku? Pokusíme-li se najít smysl Kosíkovy teze, pak ji sotva můžeme parafrázovat jinak než zhruba takto: jak to, co lidé o své době vědí, tak i to, v co věří, stává se *historickou realitou pouze tehdy*, je-li dodatečně dána odpověď na otázku povahy historického kontextu představ lidí, které mají o sobě. – Kdy tedy a za jakých podmínek propadají do „historicity“ (aniž navazuje na dějinnou kontinuitu) *ideologie*, tj. pro marxistu to, *co je součástí třídních zápasů, co nelze oddělit od porážek a vítězství v třídním zápase*, o kterém mluvil soudruh Taufer?

O ideologiích soudruh Kosík zřejmě předpokládá, že se stávají „historickou skutečností“ tehdy, zvědečtí-li se filozofickým tázáním a přestanou-li být ideologiemi. Jinak prý zůstáváme idealisty. Opravdu je tomu tak? Odpovídají-li nyní autoři prohlášení – a mezi nimi i soudruh Kosík –, „že Kosík vůbec nemluvil o ... dějinných událostech ...“, ale o tom, co si lidé o své době představují, co chtějí říci? Chtějí jen znovu opakovat původní tvrzení, že ideologie, to, co lidé o své době vědí a v co vě-

ří, nepatří k dějinné skutečnosti? Kde je tady logika? Proti tomu je zcela oprávněně klást tezi, že *pro marxistu* je historickým faktem ona činnost, kterou lidé realizují v historických třídních zápasech. Může to znít jako samozřejmost. Co však dělat, jsou-li elementární pravdy ignorovány?

Autoři odpovědi mají kupodivu krátkou paměť. Byl to přece soudruh Kosík, který v redakční debatě první vyrukoval se značkováním a „stimulováním“ veřejnosti. Nejprve prohlásil určitá vystoupení v diskusi za vystoupení „pamětníků“, charakterizoval je jako spor „v oblasti prožívání, představ, vzpomínek, dojmů, osobních sympatií a nevráživosti“, za jakýsi „*historický subjektivismus*“ a ihned nato za *idealismus*. Tito lidé se prý pohybují „na půdě idealismu“ a projevuje se u nich „neochota (!) a neschopnost (!) podívat se na dějiny své vlastní doby materialisticky“.

Z Kosíkových úst zaznívají tedy slova „materialismus“ a „idealismus“ jako čisté vědecké pojmy. Odvážil-li by se použít je někdo jiný – např. ten, kdo vyvrací obvinění, musí být před celou veřejností příkladně odsouzen. Avšak autor článku v našem listě nikde Kosíkovy názory necharakterizoval tak, jak nyní vykládají pisatelé odpovědi. Pokud kdy byla veřejnost „stimulována“ o Kosíkově idealismu, stalo se to právě v Literárních novinách samotných, a zůstanou asi navždy utajeny okolnosti, za kterých to uniklo členům redakční rady – autorům dopisu. V recenzi na Kosíkovu knihu *Dialektika konkrétního* napsal profesor M. Novák (LN 14) ke Kosíkovu pojetí „společenských struktur“ – tedy k základní otázce jeho knihy –, že dává možnost „kolísat mezi pluralismem skutečností a monismem, mezi materialismem a idealismem“.

Vidíme tedy, že problém, který měl ilustrovat očividnou nekompetentnost kritiky, rozhodně nelze tak snadno a bezbolestně sprovodit ze světa, jak by si to přáli autoři odpovědi.

Ještě průkaznější je neopodstatněnost výtky, že soudruh Taufer neoprávněně kritizuje soudruha Vodičku za to, *jak* použil Marxova citátu. Má tak být vzbuzen dojem, že profesor Vodička byl „degradován na toho, kdo nic nezná a ničemu nerozumí“, jen proto, že uplatnil všeobecný metodologický citát z Marxe na „vývojové procesy i v socialismu“. Soudruzí považují věc za vysvětlenou, upozorní-li nyní na to, že soudruh Vodička měl na mysli nikoli každé popření samo o sobě, ale konkrétní popření Stalina XX. sjezdem. Toto popření doprovází i popírání „způsobů existence, a v tom i estetických, které provázely i období kultu“. Ale vždyť v našich polemikách právě tady otázky začaly.

Je nesporně správné, upozorňují-li soudruzí na nezbytnost konkrétního přístupu. Proč tedy nechtějí vzít v úvahu, že vystoupení soudruha Vodičky navazovalo bezprostředně zejména na vystoupení J. Gruši. J. Gruša „popřel“ „starou“ epochu ve jménu „nové“ epochy. Jako jeden z mladých básníků vyjádřil podle soudruha Vodičky citění mladé generace, které souvisí již s jiným stadiem historického vývo-

je. Právě v této konkrétní souvislosti si soudruh Vodička vypomáhá citátem z Marxe. Lze však opravdu chápat Grušovo „popření“ jako dialektické popření starého novým?

Zamyslel se profesor F. Vodička nad tím, co Gruša rozumí „koumáním“, „co z mrtvolek lze ještě načervenit, aby to dělalo dojem životnosti“, a nad radikalistickým obrazoborectvím nezralého básníka, který hlučně vytáhl do boje proti „neumannovsko-nezvalovskému mýtu“ (LN č. 7)? Tři týdny předtím zasadil J. Gruša v Literárních novinách „drtivý úder“ někdejší „jiráskovské akci“, nato pak posílen patrně úspěchem, vrhl se na „veličiny“ větší. A to se nazývá popření v *Marxově duchu*! Jako by nihilismus a pustá negace měly kdy co společného s marxismem. A jako by cítění nové mladé generace – kdybychom měli soudit podle J. Gruši – bylo lze redukovat na nekulturnost a neomalenou destruktivnost.

Za situace, kdy se bojuje o účinný *přístup* k popření starého, kdy strana kriticky a velmi odpovědně hodnotí minulost a poukazuje se současně na to, že „nové“, které popírá „staré“, nejenže nemusí vést automaticky vpřed, ale může oživovat přežilé manýry a předsudky, které se ujímají často jen proto, že byly dlouho směšné a že se „nové“ chce prosadit víc recesí než vážným úsilím, za této situace se manipulace s Marxovým citátem může jevit především jako doklad mechanistického myšlení. Odhalovat myšlenkovou nedůslednost nejenže není v rozporu s požadavky vývoje, který zahájil XX. sjezd KSSS, je naopak předpokladem toho, aby tento vývoj nebyl znehodnocován kříšením právě těch stanovisek a koncepcí, které minulost naprosto oprávněně pohřbila.

Pokud jde o pojetí Nezvalova utopismu, nutno připustit, že výklad autora našeho článku může být sporný. Soudruh Kundera však použil tohoto pojmu velmi neobvykle a v jistém smyslu zavdal tak podnět k výkladu, který patrně neměl na mysli. V. Nezval patřil ke komunisticky přesvědčeným a marxisticky vzdělaným básníkům. Jestliže si byl vědom chyb v praxi kulturní politiky po únoru 1948 a nejdnou je dokonce kritizoval, pak jeho postoj sotva možno vysvětlovat jakousi „utopickou perspektivou“. Jde o zcela běžný jev v politickém životě. Komunisté vědí, že odchylky praxe od ideálu jednak vždy v jisté míře korigují samotný ideál, jednak naopak jsou vyložitelné jako škodlivý odklon od ideálu. Hájit v této souvislosti Nezvalovu čest tvrzením, že politiku strany považoval za „podvrh“ skutečnosti, jak M. Kundera bohužel napsal, nelze sloučit ani s přesvědčením jeho samotného o tom, že „dílo Nezvalovo je s komunistickým hnutím spjata neoddělitelně“. Mluvit nyní o tom, že soudruh Taufer záměrně spletl témata, že opomněl, že soudruh Kundera měl na mysli pouze typ Nezvalovy poezie, je poněkud nelogické. Je třeba konstatovat, že článek v Rudém právu polemizující s uveřejněnou tezí soudruha Kundery nesledoval cíl „posunovat Kunderu do řady Nezvalových osočovatelů“. Autor článku vyšel naopak z předpokladu, že soudruh Kundera hájí V. Nezvala.

Může se namítnout, že naše poznámky jsou rozsáhlejší než texty, které je bezprostředně vyvolaly. Není to ale naše vina. Je lépe, vyjasní-li se stanoviska podrobněji, než když se ve stručné proklamaci rezolutně odmítnou. Stručnost má nesporné výhody, neměla by však sloužit dezorientaci a demagogii. Jsme přesvědčeni, že jen tím, budeme-li vzájemně usilovat o pochopení kritických připomínek, o principiální vyrovnání se s kritikou, posuzovat věcně názory oponentů a nesnažit se zastírat objektivní dosah názorů, můžeme – při veškeré otevřenosti i polemické ostrosti mezi komunisty obvyklé – *naše úsilí sjednotit a posílit v našich diskusích stranické pozice.*

Zříkat se *stranické vyhraněnosti* v závěrech – to by byla nejhorší služba pro rozvoj věcných diskusí. Nejde přece jen o to, „podněcovat otázkami“, ale usilovat o objasnění problémů, konfrontaci hledisek a překonávání nesprávných názorů. Nepovažujeme-li žádný závěr za absolutní pravdu konečné instance, je naopak snaha o vyjasnění stanovisek a překonání jednostrannosti skutečnou pružinou každé zásadové diskuse. Právě takových diskusí je u nás, žel, stále ještě nedostatek. Vážnou překážkou by bylo, kdyby se na úsilí odhalit nedůslednost a chybnost hledisek odpovídalo varováním před jakousi záměrnou „politickou diskreditací“. Je to vlastně způsob, jak morálně terorizovat každého případného budoucího oponenta, nutit protivníka předem do úlohy nezávazného diskutéra. To je nedůstojné komunistů a rozhodně by to mělo vymizet z dnešních diskusí. Musíme to na závěr zdůraznit tím spíše, že byl nyní napaden autor, který se postavil proti skutečnému a opěťovanému pokusu diskreditovat život a dílo předních komunistických básníků, aniž iniciátoři diskuse chtějí vzít na vědomí, že bylo nanejvýš spravedlivé se také nad tímto jednáním rozhořčit, když už sami takovou potřebu nepocítili.

Ukazuje se tedy, že to byli autoři odpovědi, kteří nepochopili skutečný cíl a záměr polemik uveřejněných v Rudém právu, třebaže byl vyjádřen velmi zjevně. Pro komunisty je za všech okolností závazné úsilí o stranickost a marxisticko-leninskou jednotu názorů ve všech základních otázkách a o společné akce.

Verš pro kocoura (2008)

Jiří Gruša

*Zabil ses
pádem z naší střechy ...
Vědomě?
Bylo ti těžko
mezi Čechy?
Jako mně?*

Když jsem napsal tyhle verše pro kocoura Micubáše, končilo období mého života, započaté „Veršem pro kočku“. Seděl jsem na Rýně ve městě jménem Bonn, když mi z československé ambasády přinesli psaní, že jsem pomlouvač a zrádce. Bylo mi smutno, nesměl jsem domů a myslel na Micubáše. Těsně před mým výjezdem uklouzl na okapu našeho paneláku a zabil se. Bydleli jsme v třináctém patře a on – jinak akrobat – podcenil předvánoční náledí.

Měl jsem to za zlé znamení. Lámal jsem si zrovna hlavu tím, jestli se vypravit do Ameriky, a zapomněl zavřít dveře na balkón. Visum mi udělili neočekávaně. Tužil jsem za tím fintu poté, co kriminál nezvýšil mou poslušnost, ale popularitu. Pustit mě na okap světa znamenalo počítat s tím, že také uklouznu.

Nu, a teď jsem ležel na tvrdé půdě exilové skutečnosti a všecko bylo pro kočku. Verše, sepsané v nesrozumitelném jazyce, život, strávený v nesrozumitelných poměrech. Nebylo by bývalo rozumnější složit nějaký ten dithyramb pro pobyt v táboře míru a chránící před tábory nápravné výchovy?

V roce 1964 jsem reagoval na článek mého spolužáka Medka. Zlobily ho retuše Stalinova jména v nových vydáních stalinistické poesie. Mě zase zlobilo, že jemu nevadí ty rýmovačky. Bylo nás totiž na tom pardubickém gymnasiu víc, kdo kriticky smýšleli a sami publikovali: Pištora, Kabeš, Toman – a ovšem Vladimír. Já jsem si na „Nástěnných novinách“ dělal legraci z Pavla Kohouta, kterého naše starší ka-

marádky recitovaly s ohněm v očích, protože jim sliboval „srdce rudá“ i v modrých košilích.

V atmosféře tání byly takové žerty možné a tresty za ně mírné. Mě např. vyloučili jen podmíněčně. A bylo mi opravdu sedmnáct, když jsem v básni „Sedmnáctiletí“ kazatelsky hlásal, že svět je „nepopsaná písanka“, kterou otevřou jenom „čisté ruce“. Patřil jsem k první generaci, pro kterou socialismus neznamenal surrealistický sen, ale surovou realitu. Omezování, ochuzování a udávání. Stačilo se podívat na chátrající omítky a rozviklané mašiny znárodněných továren.

Nebylo tedy obtížné rozpoznat ve „Zpěvu míru“ bojový pokřik studené války. O to víc mne udivovala *Manon Lescaut*, dávaná za rohem v Městském divadle, kde jsem stoval. Žasl jsem nad tím, jak stejný autor může zplodit dvě tak odlišné věci. A že kvalita díla si nejspíš nežádá kvalitu charakteru, jestliže „básník, který zpívá jménem rodného lidu“, abych citoval antologii (*Česká poesie*, 1951), z které nám „Mírozpěv“ přednášeli, může být takový hybrid.

Ten výbor tvořil bázi naší indoktrinace, paradoxně však poskytoval báječný seznam nacionalistických smilstev. Snažili jsme se nepsat v jejich kódu a zdálo se, že to bude běžné. Pár let po matuře jsem vydal tenounkou sbírku, kterou uzavírala zmíněná oslava puberty. Chválili mě a já se stal (spolu s Pištorou) neplaceným redaktorem, prvního časopisu, vzniklého spíše ze zdola než shůry. Sloužil jsem druhý rok na vojně a směl přejít do Prahy, do nakladatelství Naše vojsko, což bylo rovněž uznání. Ale i šance podílet se na vzniku *Tváře*.

Má prvotina se jmenovala trochu vojensky *Torna*. Já se však pokládal za poutníka v krajině slov, který zkoumá jejich význam. Mnozí mne měli za vejtahu, vadilo jim i čistě klukovské napřimování. Jiní mi psali přátelské dopisy. S lepším smyslem pro míru bych si byl mohl spokojeně žít. Stačilo prostě vychutnávat jsoucí věci a nežvanit o bytostných.

Jenomže já, jako někdejší ministrant, míval sklon k spásonosným gestům. Vůbec mi nedošlo, že hlásat nepopsanost světa znamená měnit jeho popis. A že „čistotní“ – *katharoi* – byli také kacíři, kteří většinou končili špatně. A že i stalinské slovo „čistka“ vychází z představy o nějaké špíně. Článek byl napsán pro *Tvář*. Pak jsme se ale s mým čerstvým šéfredaktorem Vinantem rozhodli poslat ho *Literárkám*, které měly padesátkrát vyšší náklad a mohly posloužit profilaci malého měsíčníku.

Padesátinásobná byla jen zpětná palba. Moji kritici mi vyčítali, že rčením „pro kočku“ míním celý komunismus, ačkoli mě svedla jen metafora. Musel jsem z redakce, málem k soudu a nakonec do špitálu. Od této doby až k mému odjezdu z Čech nade mnou viselo nějaké stíhání. Najali si dokonce západoněmeckého fízla, který ve velkých frankfurtských novinách práskl nejenom Grušu, ale i Koláře s Hiršalem. „Zamlčované, mlčící a umlčené autory“, které „Verš pro kočku“ poprvé uvedl na důkaz jiného kánonu.

Tito lidé nezasedali v ústředních výborech, v komisích či stranických buňkách, nemuseli se tedy osvobozovat od toho, co jsem později učeně označoval za nomenklaturizaci jazyka. Umrtvování řeči pomocí chcípých slov. Autorova autorita, tvrdil jsem, je jeho osobní duktus! Slovo je boží zboží, nikoli státní statek. Zajistě, slavit a bavit pány bylo už za pradávna řemeslo potulných pěvců. A dostat se ke dvoru jejich touha a výhra. Ale i tenkrát platilo: jaký Achilles, takový Homér. Jaký král, takový bard. Teprve totalitní tyraní potřebovali bachaře literatury à la Štoll a Taufer. Nebo dobrovolné údržbáře terminologie jako F. J. Kolár či mladý soudruh Kavan. Nepiš pro lid, piš pro lidi! zněl můj závěr. A pokud si nechceš zadat ani s nimi, piš pro kočku. Tato ironická reinterpretace titulu mého článku byla jeho bolestné plus. Ať zpíváš o míru nebo o kolínské, někdo přezkouší tvůj produkt.

To už nás osvobodili Rusáci a já musel do propagačního oddělení kolabujícího podniku. Ale i tam jsem si ověřil tuto zásadu reklam. Deideologizace literatury byla totiž zřejmá a jako taková největší, ne-li jediný výkon šedesátých let. Provozovali ji nejenom ti, kterým se přihodila generačně, nýbrž i ti, kteří si chtěli regenerovat zdroje svého psaní. Ač ještě včera básnili o Fučíkovi, milovali teď frašku a flirt. Pěstovali empatii a ironii. Směs, která z české literatury udělala na dvacet roků mezinárodní značku.

A když potom naše knížky nesměly vycházet, vznikla edice, která se mohla jmenovat „Pro kočku“, ačkoli jsme jí říkali „Petlice“. Nikdo tu nebyl za nic placen, každý však připraven platit i vysokou cenu za to, že píše, co píše. Žádný div, že jsem v ní potkal i Pavla Kohouta a že tam vyšel můj kočičí román *Dotazník*.

Jeho hrdina, majitel kocoura Mafa, rozmnoží německou kočičí rasu „von Wolken Schloss“ a jeho úspěch mu spraví náladu poté, co marně sháněl místo pomocí vyplněných pookupačních formulářů. A už jsem zase byl pomlouvač a navíc i nemrava. Připadal jsem si nevinně. Socialismus mě nezajímal a zářné zítřky jsem svěřoval horoskopům. Přesto mě zavřeli, a protože mezitím přitvrdly tresty, vypadalo nadlouho.

Měl jsem však veliké štěstí, můj Maf totiž mňoukal v mnoha jazycích. Takže jsem nemusel odsedět slíbenou paletu a při vodách rýnských teskniti po českém Kocourkově. Z mých starých pomluv se stávaly prognózy a z pobuřování evropská bouřka. Proto jsem možná konec komunismu vnímal tak škodolibě. A proto možná ze stejné ambasády přišel nový posel a vrátil mi pas a iluze.

Měl jsem být opatrnější. Ale mé ego, tja, však už víte. A také finta, kterou jsem i tentokrát cítil, vypadala dost neurčitě. Čí byla? Osudu? Pýchy? Čí? Kočičí?

Nevěděl jsem a nevím. Pro jistotu jsem si však sebou vzal dvě bonnská kořata. Flecky a Molly.

Zpráva o části opozičního hnutí v letech 1971–1981 v Praze

Jiřina Šiklová

V roce 1986 mi Jiřina Šiklová poslala z Prahy Hannoveru bezpečnou cestou – prostřednictvím německého diplomata Wolfganga Scheura – jako zápis pro paměť k uložení zprávu o domácích konspiračních aktivitách z let desetiletí 1971–1981. Zpráva se týkala především tajné dopravy přes hranice Československa oběma směry: kontrabandem byly z jedné strany zakázané tiskoviny, z druhé strany rukopisy, samizdatová literatura, korespondence. Zpráva byla zašifrovaná pomocí krycích jmen a značek, které jsme používali ve vzájemném tajném korespondenčním styku od léta 1976, kdy jsem se vystěhoval z Československa.

Pro případ, že bych si některé krycí jméno nebyl pamatoval, byl ke zprávě připojen seznam zašifrovaný číselným kódem, který jsme si s Jiřinou dohodli před mým odjezdem a který jsme znali jen my dva.

Dokument byl pečlivě uschován a v roce 1996 jsme ho spolu s Jiřím Vančurou dali Jiřině s prosbou o eventuální komentář, když jsme připravovali materiály vhodné k publikování v zamýšleném (a tehdy nakonec nerealizovaném) pokračování exilového čtvrtletníku *Acta* z let 1987–1989. Jiřina pořídila především seznam dešifrovaných krycích jmen, a pak napsala poznámky, které významné doplňují a upřesňují původní zprávu. Ta byla jistě sepsána také proto, že Wolfgang Scheur opouštěl jako západoněmecký diplomat Prahu 15. dubna 1986. Nejistota o možnostech budoucího bezpečného spojení po Scheurově odchodu bezpochyby vedla Jiřinu Šiklovou k tomu, aby po něm poslala do bezpečí zprávu o tom, co podle jejího mínění mělo být uchováno pro paměť budoucím.

Níže se publikují oba dokumenty. Takzvaný úvod z roku 1996 jako první, a to v původním znění. V druhém dokumentu jsem původní pseudonymy či krycí jména kvůli srozumitelnosti vypsals skutečným jménem. Aby se přeče jen do jisté míry zachovala autenticita dokumentu, tisknou se tato jména kapitálkami. Za takto vyznačená skutečná jména si lze dosadit kryptonym uvedený v seznamu z roku 1996. Originály obou dokumentů jsou uloženy ve sbírkovém fondu Československé doku-

mentační středisko 1948–1989, který je uložen v Národním muzeu v Praze. Dříve nebo později, ale spíše dříve než později bude v digitalizované podobě k dispozici na internetových stránkách ČSDS.

Texty jsou editovány podle platných zásad pro vydávání pramenů k novodobým dějinám; ediční zásahy jsou – až na občasně drobné změny slovosledu – vyznačeny hranatými závorkami. Interpunkce byla upravena podle smyslu a podle pravopisného úzu. Číslované poznámky pod čarou jsou dílem redakce. Vilém Prečan

1996 listopad. Praha. – Sdělení Jiřiny Šiklové ke zprávě z února 1986 o opozičním hnutí v Českoslovenkovsku.

Tento úvod jsem napsala na podkladě výzvy dr. Viléma Prečana a dr. Jiřího Vančury, kteří chtějí text vydat jako doplněk k dějinám tohoto období, v listopadu 1996.

Jiřina Šiklová

Vilém Prečan mně předal letos na jaře dokument, který jsem psala před 10 lety, abych se na něj podívala a napsala k němu poznámky. Je doslova dobrodružství číst po tolika letech něco, co tehdy člověk prožíval, a kdybych to nepsala sama, asi bych nevěřila, že skutečně tehdy bylo nutné informace takto šifrovat, schovávat, odesílat do zahraničí. Dnes vím o mnoha věcech, které zde popisují, mnohem více, vím, jak to celé dopadlo, jak kdo z aktérů jednal, kdo se změnil a co nyní dělá a jaké postoje dnes zaujímá.

K tomuto textu je možný dvojitý přístup. Použít ho jen jako podklad a vše znovu vysvětlit v kontextu současných znalostí, nebo text vydat a použít jako dobový dokument. Souhlasím s druhou variantou, domnívám se, že i způsob psaní, šifrování i to, co jsme tehdy považovali za podstatné, vypovídá o skutečnosti, a je také určitou formou historické zprávy.

Současně si uvědomuji, jak obtížně budou budoucí historici interpretovat dokumenty o nedávné minulosti. Fakta, výpovědi, zápisy z výslechů byly a jsou předmětem hry mezi vyslychajícím a vyslychaným; kdo byl vyslychán, chtěl vyslychajícího zmást a zavést jinam, vyslychající často zkresloval výpovědi proto, aby se vykázal větším úspěchem před svými nadřízenými. Zápisy z výslechů tedy zachycují dvojitý zkreslení. Například já jsem při psaní své obhajoby v Ruzyni v roce 1981 uváděla úmyslně zkreslená fakta. Uvedla jsem například, že jsem věci do ciziny posílala jenom jednou, a v tomto směru jsem informovala a instruovala i svého obhájce JUDr. Karla Laštovičku. Fakta uložená v archivu v Scheinfeldu ale mluví o něčem jiném. Další zásadou, kterou jsme měli, bylo vše „svést“ na lidi v exilu.

Věděli jsme, že těm se nemůže nic stát, tedy je možné ve výpovědích zveličit jejich úlohu, jejich vliv, celou řadu činností označit za jejich iniciativu. StB a KSČ tuto interpretaci asi také ráda přijímaly, neboť tím se vytvářel názor, že se jim podařilo „zkonsolidovat“ poměry, všichni s nimi souhlasí, že lidé zde jsou zcela „normalizováni“ a spokojeni, nikdo se nebouří, neprotestuje, a jenom ta „zrádná emigrace“ lidi zde rozeštvává a narušuje proces. Kdo bude chtít, najde tedy v našich nedávných dějinách opět model pasivního vztahu lidí k událostem a ve změnách v listopadu 1989 výsledek rozhodnutí několika jedinců. Víím, že každý opravdový historik ví, že musí interpretovat historický fakt v jeho kontextu, víím také ale, že zápisy, záznamy, poznámky se dostávají do rukou různých publicistů, kteří hledají senzaci a ostouzení druhých, kteří ani neznají heuristické metody, ani nejsou motivováni hledat historickou skutečnost. Proto vydávám toto svědectví trochu s rozpaky, s obavami, aby nebylo zneužito.

Tehdy jsem zprávu nepsala najednou, ale postupně. Existoval jenom originál, pečlivě schovaný. Když jsem našla možnost pokračovat v tomto svědectví, neměla jsem k dispozici již napsaný text. Nemohla jsem korigovat, škrtnat, a tak se v textu několikrát opakuji. Nyní jsem leccos mohla vyškrtnout a „elegantně“ zpracovat, ale neudělala jsem to, neboť právě syrovost textu také vypovídá o tehdejší době.

Všichni jsme měli tehdy strach, abychom někoho nepřivedli do vězení, proto nebyly šifry, krycí jména, kódy „dětskou hrou“, ale nutností. Mnozí se vůbec neznali, nikdy se neviděli, proto pro jednu a tutéž osobu existovalo u různých skupin odlišné krycí jméno, jiný kód. U mne, která jsem několik let posílala za hranice různé zprávy, se mnohdy sešly informace od téže osoby, ale podepsané pokaždé jinou šifrou, jiným kódem, a mně bylo – alespoň se to domnívám – jasné, o koho jde, který kód znamená které jméno. Ale ani já na to nemohu přísahat. Například jednou jsem předávala 500 DM Karlovi Peckovi a domnívala jsem se, že to byl honorář za jeho knihu. Převzal je, tvářil se potěšeně, ale teprve loni jsem se dozvěděla, že to byl honorář určený někomu zcela jinému. Proto i moje tehdejší interpretace kódů může být mylná. Domnívám se ale, že v té době jsem byla jednou z nejlépe informovaných osob v Československu. Některá jména nebyla jména jednotlivce, ale jména určená pro určitou činnost, jiná jména se měnila proto, že nastalo jiné období, např. George bylo kdysi jméno pro Jiřího Müllera, studenta původem z Brna, který byl v kontaktu s Janem Kavanem. Když byl Jiří Müller zatčen a odsouzen, jeho jméno „převzal“ Petr Pithart a Jiří Müller zase po návratu z vězení dostal jiné jméno (David). Všechny tyto postupy byly tehdy nutné a oprávněné. Také to, že vyjmenovávám různé skupiny, má význam. Svědčí to o tom, že tzv. dissent nebyl omezen jenom na několik protagonistů, ani jenom na chartisty, ale že do něho bylo začleněno mnoho a mnoho lidí. Tak jako „rok 1968“ začal již v počátku let šedesátých a není možno vše redukovat jenom na jedno jaro či devět měsíců jed-

noho roku, tak i rok 1989 se připravoval již tím, co začalo – dle mého svědectví – nejpozději v roce 1971.

Znovu prohlašuji, že to, co jsem tehdy psala, bylo svědectví pouze z mého úhlu pohledu. Text nebyl určen pro publikaci, myslela jsem si, že se snad zachová a jednou se dostane do rukou několika desítek lidí, historiků, a těmto odborníkům doplní mozaiku jejich znalostí. Proto si ani nyní nejsem jista, zda je správné ho vydávat – nechtěla bych někomu svým třeba zkresleným viděním tehdejší skutečnosti ublížit. Tento morální problém si ale musí vyřešit editoři textu, já jej tehdy sepsala s nejlepším vědomím a svědomím, s posláním, aby to jednou četli především lidé, kteří dovedou posoudit historická fakta zde uvedená a budou je konfrontovat se znalostmi z jiných zdrojů.

Celý text byl psán v roce 1985 nebo 1986 (přesně to bude vědět Vilém Prečan) a mnou osobně předán německému diplomatovi Wolfgangu Scheurovi. Tehdy jsem četla paměti Václava Černého z období protektorátu a uvědomila jsem si, jak mnohdy kusé informace se zachovávají a stávají „dějinami“ a že po odchodu W. Scheura nebudu již nikdy mít příležitost vydat svědectví o tom, co vím, kdo byl kdo a co kdo dělal. Ani ve snu mě nenapadlo, že někdy ještě za mého života dojde k převratu a že bude možné o těchto věcech mluvit a otevřeně o nich psát.

Nikdo si tehdy nedělal přesné poznámky, já sama jsem události „rekonstruovala“ podle různých poznámek a značek ve svých diářích a s několika představiteli různých opozičních skupin jsem tehdy udělala jakési interview.

Ti lidé si ale nedělali poznámky a jejich výpovědi jsem jim nedávala autorizovat. Bylo by bývalo nesmírně riskantní rozhovor sepsat a dokonce se s nimi znovu sejít a společně korigovat.

Text měl celkem 16 stran hustě psaných na stroji a dvě stránky kódů. Na poslední straně byla uvedena jména a u nich číselný kód. Ten byl vytvořen následovně: Vilém Prečan, než jel do exilu, mi předal knihu Františka Fárka *Stopy mizí v archivu ...* (Nakladatelství Vyšehrad, Praha 1975) a dohodli jsme se na přesném postupu. Oba budeme mít k šifrování stejnou knihu a v případě nutnosti sdělit jméno určité osoby napřed uvedeme číslo stránky, které podtrhneme, na příslušné stránce pak budou jednotlivá písmena šifrována takto: první číslo, pod kterým je tečka, označuje řádku, druhé číslo označuje pořadí písmena na řádce. Písmena jsme oddělovali svislou čárkou, celé jméno dvěma svislými čárkami.

Krycí jména, která byla nám oběma dobře známá, jsem číselně ani nešifrovala. Proto uvádím ekvivalenty těchto jmen v následujícím seznamu. Ve vlastním textu ale ponechávám původní, kódová jména i způsob, jak jsme tehdy psali jména osob, které v té době již byly v bezpečí, tj. v emigraci nebo byli již mrtví – ty jsem uváděla skutečným jménem.

AC 90	Gordon Skilling
Andula	Anna Marvanová
Angličan, Delta, 4, Čtyřka	Petr Uhl
Bab, Babička	Věra Břachová
BE26	Eduard Bakalář
Druhý, Druhý (děda)	Pavel Tigrid
Dvorský, Hofman, Dobrá víla	Otka Bednářová
D3, Donšajn	Jiří Dienstbier
D5, Polonista	Luboš Dobrovský
Ester	Alena Hromádková
Finn, ČSNKŘ, Česnekář, První (děda)	Jiří Pelikán
František, Hynek	Vilém Prečan
George, Albert	Petr Pithart
George, později David	Jiří Müller
Hardy	Paul Wilson a jeho žena Helena
Haklbery, Hakl, Bohemicus, Robert	Jan Štern
HML	Jan (Honza) Ruml
H4, Arnold	Milan Hübl
Charlie	Karel Laštovička
Immanuellovi	Eva a Jiří Kantůrkovi
Jiták	Libuše Šilhánová
JML	Jiří Ruml
Kateřina, KAT, Ka 2, K2	Jiřina Šiklová
Kellerstein	Rudolf Kučera
Lenivec, WNSTN, Winston	Milan Šimečka
Lída, Terežka	Drahuška Proboštová
Lojzka	Marie Jirásková
Lom, Eman, Lada	Milan Otáhal
Mnémosyné	Jiří Vančura
Nadlesní	Ivan Klíma a/nebo Helena Klímová
Ostrava	Marie Teindlová
Pepík	Luboš Kohout
Příbram, Vojtěch Kořán, Martin Středa	Petr Příhoda
RER	Jiří Lederer
Roman, Roy	Miroslav Tyl
Roule, Roll, Role	Pavel Muraško
Rybíz	Jaroslav Klofáč
SAZ	Alois Svoboda

Slavata	Standa Milota a jeho žena Vlasta Chramostová
Slávek, ČSLO	Slávek Černík
Soused, Areálník	Josef Mundil
Sova	Rudolf Slánský
ŠM, Ostrý	František Šamalík
Vasco da Gama	švédský atašé Peter Tejler. Později byl Vasco každý, kdo přilétal na víkend do Prahy, aby odvezl dopisy a zprávy „na tělo“. (Když jsem se s Tejlerem v roce 1995 sešla, sloužil jako vyslanec ve Washingtonu.)
Venkovan, Řemeslník, Richard	Jan Tesař
Vokovice	Věra Kolářská, později označení místa pro překlad velkých zásilek
Vousáč, Vous	Ludvík Vaculík
78, TT	Rudolf Battěk a jeho žena Dáša

1986, 26. únor. Praha. – Zpráva Jiřiny Šiklové o části opozičního hnutí v letech 1971–1981 v Praze.

Psáno pro Dokumentační středisko v Hannoveru, osobně pro dr. Viléma Prečana a pro jeho odbornou práci. Zprávu podávám na podkladě vlastních zkušeností z činnosti, již jsem se přímo účastnila, a na podkladě rozhovorů s některými přáteli, s nimiž jsem byla v této době ve spojení a s nimiž jsem úzce spolupracovala.

Z bezpečnostních důvodů je tato zpráva vypracována pouze v jednom exempláři – osoby, kromě těch, které již nejsou v ČSSR, jsou uváděny krycími jmény, jejichž rozluštění – číselný kód – bude zaslán v příloze a zvláště, k němuž má a zná klíč pouze dr. Vilém Prečan.

Zprávu podávám nyní, protože:

1. lidská paměť je krátká, zapomíná a zkresluje,
2. končí relativně bezpečné spojení s Dokumentačním střediskem vedeným dr. Vilémem Prečanem a nevíme zatím, kdy bude takto bezpečné spojení opět vytvořeno,
3. dlouholetá usilovná práce dr. Prečana o archivování pokud možno všech dokumentů k této problematice byla teprve nyní „institucionalizována“ a my máme jakousi jistotu, že jeho i naše práce bude zachována,
4. sepsání této zprávy a její odevzdání do úschovy dr. Prečana je také výrazem a dokladem naší plné důvěry, kterou k dr. Prečanovi máme; víme, že těchto informací nikdy nezneužije k laciné žurnalistice, ale použije jich jednou snad jako dokladu

k historické práci nebo k upřesnění jiných informací, bude-li toto období – případně jedinci a jejich činnosti – někdy interpretováno nesprávným a nepravdivým způsobem,

5. je to „dárek“ dr. Prečanovi za jeho usilovnou, soustavnou, doslova mravenčí práci, s níž se snaží zachovat doklady o „druhé“, paralelní, neoficiální kultuře, vědě a umění, o politickém úsilí a tvorbě lidí žijících v tomto období v Československu a podílejících se na vytváření současných kulturních hodnot.

S jedinci, kteří se v uvedených letech podíleli na činnosti, již budu popisovat, se osobně znám (pokud neznám, uvádím to), mluvila jsem s nimi o sepsání této zprávy a oni mi dali k tomu souhlas a sdělili detaily, které jsem nevěděla. Protože se ale jedná o činnost vysoce konspirativní, je jisté, že nemohu vědět ani já, ani moji kolegové o jiných skupinách, které se pravděpodobně také na obdobné činnosti podílely, nebo že o nich vím méně, než vím o činnosti skupiny vlastní. Případně je možné, že znám či znali jsme z jiných skupin jen některé jedince, s nimiž jsme byli ve spojení, či mylně jsme je považovali za představitele určité skupiny. Zkreslení takto vzniklá jsou vysoce pravděpodobná. Celou zprávu sepisuji s vědomím této možné zkreslené interpretace a prosím ty, kteří ji případně budou v budoucnosti někdy číst, aby si tohoto možného zkreslení byli vědomi a omluvili je. A aby přihlédli i k tomu, že nikdo z nás si nemohl dělat přesné poznámky o podobné činnosti a že i pro sepsání takovéto zprávy nemám a nemohu mít za těchto politických podmínek vhodnou atmosféru, klid, bezpečí a jistotu, ani možnost dát účastníkům tyto poznámky přečíst a schválit. Poznámky z rozhovorů i z deníků a záznamníků, pokud nebyly zničeny před domovními prohlídkami, si dělám jen opatrně a sepisuji je vždy těsně – v chvatu – před odesláním zprávy, abych tím minimalizovala pravděpodobnost a možnost jejich nalezení [státní] bezpečností.

Místopřímězně prohlašuji, že níže napsané odpovídá skutečnosti tak, jak jsem ji sama poznala, případně jak mně byla činnost popsána mými přáteli. Každou stránku této zprávy osobně podepisuji, aby nemohl jednou někdo vznést námitku, že v ní bylo něco změněno, a stránky čísluji.

Jiřina Šiklová

V Praze dne 25. února 1986

Do skupiny lidí, která se dlouhodobě zabývala předáváním článků, informací a materiálů o ekonomice, o politické situaci v zemi po okupaci v srpnu 1968, jsem se zapojila až na podzim 1971, kdy již tato skupina asi fungovala a měla své nepravdivé, ale přece jen existující spojení s Jiřím Pelikánem a Janem Kavanem. Vznik této skupiny znám tedy jen z povídání PETRA PITHARTA, který mě zhruba v roce 1971 požádal, abych napsala nějaké články týkající se naší situace pro zahraniční tisk, případně od svých přátel získala podobné rozborův zdejší situace jako příspěv-

ky pro tisk v emigraci. Současně mně v té době dával 3–4 exempláře *Listů*, někdy 1–2 exempláře *Svědectví*, případně jiné zde vyrobené, tj. na stroji přepsané a opsané texty a překlady. Tisk od něho jsem dávala v té době asi na 4 místa, později se počet skupin rozrostl až na neúnosnou míru.

O období vzniku této skupiny, která byla ve spojení se zahraničím, mi PETR PITHART vyprávěl následující: V říjnu 1969 až do února 1970 byl na stipendijním pobytu v Anglii, převážně v Londýně a v Oxfordu, kde se mimo jiné stýkal také se svými bývalými kolegy z Prahy, kteří se již v té době rozhodli pro emigraci. Zvláště byl v kontaktu s Ivanem Hartlem, kterého znal ze společného pobytu v kibucu v Izraeli. Ten ho také jednou večer seznámil s Janem Kavanem, [o němž] uvedl, že by [spolu] chtěli vytvořit jakési středisko pro shromažďování článků o Československu a že by se postarali o umístování těchto článků do zahraničního tisku. Současně by se prý snažili získat z různých univerzit zajímavé knihy a ty by po svých známých, turistech, posílali do Prahy. PETR PITHART zcela nezávazně přislíbil za sebe pomoc a slíbil, že se zeptá svých bývalých kolegů v Praze, a získá-li nějaké články, že jim je pošle. Současně v prospektech nakladatelství z Anglie zaškrtnl některé tituly knih, které by ho zajímaly. Nepovažoval to za žádnou konspirační činnost, ale pouze za rozhovor s přáteli.

Při jednom z posledních takovýchto večerů se zvláště Jan Kavan podrobně rozhovořil o svých zkušenostech se studentským hnutím v Praze, o událostech kolem časopisu *Buchar*, o ARS (Akademické radě studentů) a přešel na své rodinné vzpomínky, na otce, který byl v padesátých letech zatčen, a PETR PITHART nabyl dojmu, že Jan Kavan byl celým svým dětstvím zcela traumatizován, definitivně poznamenan, stigmatizován. Prý si v té době řekl, že je správné, že takovýto člověk emigroval, neboť by určitě pod politickým tlakem nevydržel. Všiml si také až maniakálního lpění na detailech, „zaujatosti pro věc“, ba až určité fanatičnosti a potřeby „obětovat se“, a současně strachu, který v jeho vzpomínkách ještě dodatečně vzbuzovaly výslechy na StB. PETR PITHART prý si řekl, že by s tímto člověkem nikdy nechtěl „spolupracovat“, že je rozbitý, neurotický, umanutý, traumatizovaný. Litoval jej pro jeho tragický osud. Byl rád, že hlavním iniciátorem, tvůrčím duchem celého tehdejšího jejich jednání byl Ivan Hartl, v jehož organizační schopnosti [a] efektivitu práce měl větší důvěru.

Zhruba v téže době se v Londýně v *Timesech* objevil článek Jiřího Pelikána, v němž psal, že vystupuje na veřejnost, chce vydávat svůj časopis, časopis socialistické opozice atd. PETR PITHART se již přesně na text nepamatuje. Na podkladě tohoto článku se P[ITHART] dozvěděl, že Pelikán je v Londýně. Hartl umožnil jejich setkání někde v kavárně v Oxfordu, kde mu Pelikán říkal, kdyby měl nějaké články, statě, aby mu je poslal, souhlasil, aby to poslal Ivanovi Hartlovi, že je s ním ve spojení. Rozhovoru nepřikládal PETR PITHART příliš konspirační význam; hrani-

ce byly ještě donedávna volné, režim se teprve začal „cementovat“. PETR PITHART se vrátil do Prahy, opětně působil na původním místě (prověrky teprve začínaly) a na celou událost skoro zapomněl.

Zhruba v téže době se začínal v Praze neperiodicky objevovat jakýsi časopis *Zprávy, informace, zajímavosti*, psaný na stroji, jehož autoři byli (dle PITHARTOVA přesvědčení) JIŘÍ DIENSTBIER, LUBOŠ DOBROVSKÝ, MILAN HÜBL, RUDOLF SLÁNSKÝ, ALOIS SVOBODA [a] FRANTIŠEK ŠAMALÍK a do něhož psali – sepisovali například informace o vyhozených, o právních postizích, o možnostech hájit se dle pracovního práva atd. – různí dřívější žurnalisté. Časopis jsem četla párkrát, snad se ani nezachoval. Psali tam i bývalí žurnalisté z *Literárek*, z *Reportéra*, asi i Lederer, nevím. Tento časopis byl také někdy nafotografován na film a promítali jsme si ho přes zvětšovač na kopírování fotografií. Exempláře byly asi zničeny v prvních raziích v letech 1971–1973.¹

[Na podzim] 1971 vyšel jakýsi leták k volbám spojený s ustavením socialistické opozice ke dni 28. října 1971. Tento text formulovali LUBOŠ DOBROVSKÝ, RUDOLF SLÁNSKÝ, FRANTIŠEK ŠAMALÍK, Lederer a s právními otázkami pomáhal též PETR PITHART. V té době (v roce 1970 na podzim?) již proběhl první politický proces s bývalými studenty filozofické fakulty, nazvaný proces s Hnutím revoluční mládeže,² v němž byl odsouzen Petr Uhl, Petruška Šustrová, Jaroslav Suk, Jaroslav Bašta atd. – přesně to již ani sama nevím – za to, že měli doma překlad Trockého *Zrazené revoluce*, četli ho a napsali nějaké provolání k volbám 1970 (?)³. Zhruba v téže době byl bez soudu dán do vazby i Rudolf Battěk a Jan Tesař kvůli textu k volbám, v němž informovali veřejnost, že nejít k volbám není trestné.⁴ Lidé teprve nabývali zkušenosti s konspirací, stýkali se bez obtíží, mluvili ještě nahlas, zásah proti mládeži (Petr Uhl a spol.) považovali za extrém, který si vůči ostatním [režim] nedovolí. Tak například si vzpomínám, že já sama jsem s textem o tom, že se nemá jít k volbám, přišla spolu s Lubošem Kohoutem normálně na zasedání vědecké rady filozofické fakulty a žádali jsme, aby se text projednával a vědecká rada ho podepsala. Všichni to chápali jako normální postup, souhlasili s tím, a kdyby se tehdy nás tam sešlo více, tak jsme to podepsali a zveřejnili. Protože přišlo málo členů (bylo to v září před imatrikulací), tak jsme to odložili na další zasedání. Me-

1 Mohlo jít o *Informační bulletin*, který koloval v letech 1970–1971; v roce 1973 se objevil obdobný strojopisný měsíčník *Fakta – připomínky – události*.

2 Proces s HRM se konal v březnu 1971.

3 Volby se konaly až 26. a 27. listopadu 1971, Petr Uhl s přáteli byli ve vazbě již od počátku roku 1970; autorka pravděpodobně měla na mysli výzvu, o níž se zmiňuje vzápětí.

4 Rudolf Battěk a Jan Tesař byli poprvé vzati do vazby v září 1969 v souvislosti s peticí Deset bodů Federálnímu shromáždění ze srpna 1969.

zitím již ale k našemu údivu zavřeli R[udolfa] Battěka i J[ana] Tesaře, a tak jsme to neprojednávali. Zaznamenávám to jen proto, jaká byla atmosféra.

Teprve v roce 1971 jsme si dávali trochu víc pozor. Na podzim 1971 také byly odeslány první články do zahraničí, které jsem sama sehnala či které jsem napsala (např. stať [prof.] Klofáče či jeho přítel, [Josefa] Beldy, článek od ALOISE SVOBODY apod.) a předala PETRU PITHARTOVI. Kontakty mezi lidmi byly snadno udržovatelné, například jsme se scházeli jako redakční skupina časopisu ÚVTEI (Ústředí vědeckotechnických informací) pro VTR [vědeckotechnickou revoluci] každých čtrnáct dní nebo jsme měli setkání prognostického týmu (snad při ÚVTEI) v Senohrabech, kde byl prof. Jar[oslav]. Klofáč, prof. Pavel Hrubý (kdysi byl [odsouzen] v procesu Velká čtyřka, ekonom), K. Kuneš, ing. Miloš Zeman z ekonomické fakulty, dr. Kapras, doc. Jiří Hermach, Gustav Bareš (otec Jany Neumannové) atd.

Co jsem tehdy dostala, to jsem vše dávala PETROVI PITHARTOVI. Jak to chodilo ven, nevím. Dodatečně mně při sepisování této zprávy řekl, že to buď brali „turisté“ jen tak na tělo, nebo že se to posílalo na adresy dohodnuté snad ještě v Londýně. Sám nevěděl, zda to tam vůbec dochází, zda to není vyhazování věcí do vzduchu. Vyprávěl mi, jak byl udiven, když jednou, snad v roce 1970–1971, seděl v maringotce (píchal vodu, jak se říká) a slyšel z rádia hlášení Svobodné Evropy a tam četli texty z nultého čísla *Listů* a mezi tím i jeho článek, podepsaný Pavel [Krátký]. Byl to článek, který od něho chtěl ještě Milan Schulz, napsal mu o něj, ještě když byl PETR PITHART v Oxfordu. Zhruba v téže době jsem mu i já dala nějaký svůj článek podepsaný George Moldau, již ani nevím, o čem byl a zda vůbec někdy vyšel.

Na podzim 1971 jsem se také setkala s Milanem Hüblem, který mi vykládal, jak je důležité být ve spojení se západními komunistickými stranami, především s KS Itálie, a jak je třeba jim posílat články. Nabídla jsem mu, že to „obstarám“, nenapadlo mě vůbec, že třeba i on se zná s PETREM PITHARTEM. Řekl, že má svou vlastní cestu. Dodatečně jsem si na to vzpomněla, když jsem se dozvěděla, že byl Milan Hübl kvůli tomu, že předal článek Italovi Ochettovi, ve čtvrtek 6. ledna 1972 zatčen (ten proces je snad dokumentován). Teprve po zatčení Milana Hübla a Jirky Müllera, kterého jsem do té doby prakticky neznala, jsme si začali dávat pozor.

Dne 18. ledna 1972 byla provedena domovní prohlídka také u Jana Šlinga, Jana Vlka (jeho otec prý byl též v padesátých letech [souzen] v procesu Velká čtyřka) a dalších. V té době za mnou do nemocnice pravidelně chodíval RUDOLF SLÁNSKÝ, jeho zeť SLÁVEK ČERNÍK, sestra RUDOLFA SLÁNSKÉHO, Jaroslav Klofáč, Jiří Hermach, Zuzana Blühová, VĚRA KOLÁŘSKÁ, pracovala blízko mne na nějaký úvazek LIBUŠE ŠILHÁNOVÁ, a tím bylo zajištěno i spojení s jejím mužem, který byl tehdy ještě dosti aktivní a také psával. Za Klofáčem chodil do nemocnice Vlad[imír] Nepraš, [Josef] Belda, Karel Kaplan, a také tu ležel, na oddělení, které nepřímo vedl prof. Otakar Šmahel, Jiří Hochman. Viděli jsme se, scházeli, předávali si v té do-

bě průklepy článků, ze zahraničí toho chodilo minimum. Byla to skutečně jakási politická „samoobsluha“ zcela v duchu jednoho psychopata, který stále něco psal a v psychiatrické léčebně, kde žil několik desítek let, měl nápis: „Co si nenapišu, to nemám“.

Dne 23. ledna 1972 jsem se z pověření PETRA PITHARTA poprvé setkala s nějakým cizincem někde před japonským velvyslanectvím, nějakou obálku jsem mu předala. Ani nevím, co v ní bylo. Nezdálo se mi to být nebezpečné, neměli jsme tehdy ještě zkušenosti, opatrnost a ohlížení za sebe bych v té době považovala za teatrálnost a přehnanost.

V té době vedle již zmíněného časopisu kolovaly překlady pamětí Chruščova, Gomulkových pamětí, nějaká kniha od Sartra s předmlouvou A. J. Liehma (na to se ptali již v lednu 1972) a *Svědectví*. Skupina kolem Klofáče, Nepraše, Kaplana, tedy lidé z *Reportéra* a Sociologického ústavu ČSAV se pravidelně scházeli v hospodě Šumava či Na Šumavě někde u kostela sv. Štěpána, kde již věděli, že jsou sledováni.

Prý právě kvůli této skupině, s níž jsem byla nepřímo ve spojení přes Jardu Klofáče, který u nás ale byl normálně pacientem, jsem byla 31. ledna 1972 zatčena. Tehdy jsem se ráno setkala s farářem Karlem Trusinou a Janem Lukášem, kteří spolu s Janem Šimsou byli představiteli tzv. Nové orientace v církvi československé, přišla jsem do práce jako obvykle až kolem deváté hodiny a již tam na mne v mé místnosti čekala StB. Teprve v Bartolomějské – kde jsem byla poprvé v životě – jsem při výslechu pochopila, že nejde o spojení přes PETRA PITHARTA s lidmi venku (že je za tím Hartl a Kavan, jsem tehdy ani nevěděla), ale o nějakou skupinu, s níž mne omylem také zatkli. Velmi mne to uklidnilo. Získávali jsme tehdy první zkušenosti z výslechů, vodili nás do místností, ukazovali nás lidem a nám další lidi, mně například dali číst nějaké prohlášení, které měl proti mně napsat – že jsem mu dávala *Listy a Svědectví* – Jaroslav Klofáč, včetně jeho podpisu, a jak jsem později pochopila, tehdy ještě nebyl ani zatčený, ale seděl v hospodě a bál se domů i do nemocnice. Mě druhý den pustili, Jarda tam zůstal asi 4 dny, Slánský také, a ve vězení [zůstali] [Josef] Belda, [Josef] Stehlík, [Jaromír] Litera, [Vladimír] Nepraš, [Karel] Kaplan, [Jiří] Hochman, [Ota] Křížanovský atd. Nepamatuji si je všechny, vím jen, že to bylo zaměřeno na bývalé funkcionáře KSČ a že jim dávali za vinu právě ten časopis *Zprávy, informace*...

Mne tehdy vyslyšel nějaký major Hošek a Patočka (z roku 1972 již mám diář zachovaný a v něm i takovéto poznámky, zatímco diář z roku 1971 zatím nemohu najít). V té době bylo takovýchto skupin více. Já sama vím o skupině kolem Nové orientace zde i v Brně, kolem [Ladislava] Hejdánka, kolem Rudy Slánského, kolem redakce bývalého *Reportéra*, bývalých *Literárek*, kolem prognostiky, kolem ÚVTEI apod. Pravděpodobně jsme byli již dlouho sledováni, ale netušili jsme to.

Tehdy jsme teprve sbírali zkušenosti, já po výsledku napsala první „poučení pro zatčené“, jak se chovat při výslechu, a takovýchto poučení zobecňujících vlastní poznatky bylo tehdy mnoho a mnoho a kolovala mezi lidmi v různé formulaci. Myslím, že Láďa Hejdánek byl zatčen 7. února 1972 (dle mého diáře) kvůli rozmnožování nějakých tiskovin doma, v bytě. Vlastně to tehdy u nich dělala jeho žena Heda Hejdánková s farářem [Janem] Dusem (je jich několik, tento býval v evangelickém sboru v Žitomířské ulici), ale Láďa to tehdy vzal na sebe, aby ona nemusela do vězení od čtyř dětí. Články a rozhovory pro PETRA PITHARTA jsem tehdy získávala hlavně přes lidi kolem Jardy Klofáče. Tehdy jsem se také začala stýkat se Zdeňkem Mlynářem, občas mne vezl do práce, neboť pracoval v Kunraticích v depozitáři muzea a Irena [Dubská] se u nás léčila na gynekologii.

Výrazný obrat v „provozu spojení“ s Hartlem a Kavanem pomocí PETRA PITHARTA nastal až po odchodu Rosemary Kavanové⁵ do zahraničí. Nevím přesně, kdy to bylo, ale asi 2–3 měsíce před odjezdem Rosemary Kavanové do zahraničí přes Maďarsko se na mne obrátil EDUARDA BAKALÁŘ, zda bych nenapsala nějaký článek, že by ho Kavanova matka přeložila do angličtiny a odvezla, že bude tajně emigrovat. Takto otevřeně se tehdy mluvilo! Rosemary jsem neznala, ale znaly ji dobře Helena Klímová, která byla její kamarádkou, a Drahuše Proboštová. Tehdy jsem se o Kavanovi dozvěděla vůbec poprvé. PETR PITHART se o něm nikdy nezmiňoval, on posílal své články a články, které jsem přinesla, snad přímo Jiřímu Pelikánovi. Kavana jsem viděla asi 2–3krát v životě na tzv. pincárnách, tj. diskusích studentů, které se po zavření *Literárek* na podzim 1967 konaly ve sklepě na psychiatrické klinice u Vondráčků s povolením prof. Jana Pfeiffera (Jugoslávská 32), vedl a vede skautský Kruh, kde také vyrostly mé děti. Ten Jan Pfeiffer zůstal v KSČ, přímo já ho k tomu přemluvila či přesvědčila, že je správné, aby tím udržel oddíl, a on postupně pomohl desítkám dětí z rodin proskribovaných na lékařskou fakultu a nedávno dostal profesuru. To jen někdy pro historii, na jeho obhajobu. Pincárna se tomu říkalo podle zakladatele, Zdeňka Pince.

Na požádání EDUARDA BAKALÁŘE jsem tehdy napsala dlouhý článek, podepsala ho George Moldau, Rosemary ho přeložila do pěkné angličtiny, vyvezla a snad vyšel v časopise, co vydává Labeledz⁶. Teprve po odchodu Rosemary to začalo lépe fungovat. Přes PETRA PITHARTA vyjednala spojení pro spisovatele a IVANA KLÍMU⁷, přes EDUARDA BAKALÁŘE s mými skupinami, přes bývalé přátele svého syna spo-

5 Matka Jana Kavana, Angličanka.

6 Nejspíše šlo o časopis *Survey*, který v Londýně vydával polský exulant Leopold Labeledz (pozn. red.).

7 V předloze: „... vyjednala spojení pro spisovatele a Nadlesní,“ což mohlo znamenat „pro spisovatele a Helenu Klímovou“, ale také „pro spisovatele a Ivana a Helenu Klímovy“. Krycí jméno bylo odvozeno od ulice Nad lesem, kde tehdy Klímovi bydleli.

jení s Romanem (tak se původně jmenoval Aleš Macháček, po jeho zatčení [toto krycí jméno] převzal Miroslav Tyl)⁸ a s partou kolem Jar[oslava] Suka a (již zase) zavřeného Petra Uhla.

Znám postup kolem PETRA PITHARTA – bylo to vždy setkání dvou anonymů, u japonského vyslanectví si předali dopisy, poznávacím znakem [byly] cizí noviny a oslovení o hodinách, česky, pak oni, že nerozumějí, že jsou z Londýna, my: neznáte tam mého přítele, a oni měli doplnit: Michala. To již byla ale mnou zavedená varianta, doplnila jsem to z naší strany viditelně nošeným puntíkatým šátkem. Dodnes jich mám doma celé série. Byly vždy 3 termíny – tři dny po sobě, a každý den dva termíny. Čekalo se pět minut, pak se šel člověk projít a na totéž místo přišel za 10 minut (tedy za čtvrt hodiny), opět čekal pět minut a znovu přišel v půl. To se opakovalo znovu po dvou hodinách, [tedy] ve 20 nebo pak v 22 hod., [případně] druhý den ráno v 8.00 a další den totéž.

Na tyto schůzky jsem chodívala často místo PETRA PITHARTA, na převoz nákladů skoro vždy jen on sám. Jednou byla v rozbitém okně v přízemí nějakého cizího a opuštěného bytu v uličce Prokopské, která vede z náměstí Maltézského do Kar melitské, „mrtvá schránka“, kde to jeden z nás položil, druhý převzal. Tato setkání [určená] jen pro předání dopisů, článků a materiálů bývala asi 1–2krát za měsíc (o svátcích častěji), vůz přijížděl tak 4–6krát do roka. O „tlusté“, tj. o knihy, jsem se já v té době ještě nestarala. Auto sem dojíždělo i pro jiné skupiny, měli to rozdělené, označené, dělali – protože to PETR PITHART chtěl –, že jedou jen kvůli tomu jednomu balíčku pro nás. PETR PITHART tehdy vždy ode všeho chtěl jen několik kousků. Já tehdy dostávala tak 4–6 kusů *Listů*, 2–4 *Svědectví*.

Jednou se prý stalo, že P[ITHART] dostal velkou tašku, táhl ji a zkusil se do ní podívat a zjistil, že v ní má jen *Svědectví*, přímo balené z tiskárny. Cítil se zaskočen, bál se jít s tím domů. Tehdy si vzpomněl, jak kdysi seděli v maringotce, kde píchali vodu (on, jeho otec, JAN ŠTERN, JIŘÍ VANČURA, kolem vánoc 1972), a byl tam jeden skutečný řemeslník (později označován Soused)⁹. Povíдали o politice a JOSEF MUNDIL, dosti již opilý, říkal, kdybyste hoši něco potřebovali, vše pro vás udělám, pomůžu, kdysi jsem za okupace v roce 1968 dělal ... Tehdy prý si řekl P[ITHART] v duchu – „tak tebe vynechám“. Ale jméno Tigrida jako největšího „zrádce“ stále ještě působilo i na P[ITHARTA], a tak se v hrůze zastavil u JOSEFA MUNDILA a požádal ho o pomoc. Ten tašku schoval.

8 Později Jiřina Šiklová upřesnila, že kryptonym Roman a Roy se vztahoval osobně na Miroslava Tyla, s nímž jediným byla v osobním styku, a přeneseně také na jeho dva přátele Aleše Macháčka a Vladimíra Laštůvku.

9 Josef Mundil.

Od té doby v tom jel JOSEF MUNDIL s námi, věci měl u sebe na půdě, dělal později s PETREM PITHARTEM vynikající manévry kolem sv. Mikuláše. Cizinci jeli jako do Nerudovky z Malostranského, zaparkovali na horní části náměstí, PETR PITHART jim označil [tři slova vynechána] MUNDILOVA trabanta; JOSEF MUNDIL, jakmile je viděl, vyjel, oni za ním, PETR PITHART při opakovaném objíždění kolem Mikuláše ze schodů sledoval, zda se na ně nenapojil někdo třetí, a ta dvě auta pak jela za sebou a někde na silnici si to předali, například u pumpy u Zdic. Pak to JOSEF MUNDIL odvezl k sobě, tam za pomoci PETRA PITHARTA roztrídil na 5–6 pytlíčků či hnízd či skupin a vybrali jsme si to. Hnízda či skupiny byly: P[ITHART] (JOSEF MUNDIL + JAN ŠTERN), LUBOŠ DOBROVSKÝ (JIŘÍ DIENSTBIER, RUDOLF SLÁNSKÝ, EURÁCI-MILAN HÜBL,¹⁰ spisovatelé, tj. IVAN KLÍMA a LUDVÍK VACULÍK apod.), Jiří Hájek – později Čtyřka = Delta (tedy lidi kolem Petra Uhla, [Jaroslava] Suka, [Anny] Šabatové).

Koncem roku 1972 a hlavně [v roce] 1973 to již PETRA PITHARTA unavovalo, vyděsil se, nechtěl to dál dělat, [vynecháno půl řádku textu] chtěl za sebe najít náhradu. Byla jsem do toho zapojena stále více, hlavně na předávání „tenkého“. Pro případ maléru, že bychom se s nimi nesešli, tj. se skupinou, ještě před manévrem s autem, jsme jim dali krycí adresu, kam se mají obrátit v případě nouze.

Začátkem června se to stalo: nesetkal se s nimi PETR PITHART, prý tehdy na ně koukal, ale nebyl si jistý znaky (proto jsem to zesílila o ten puntíkatý šátek ze své i z jejich strany), a tak se poslové někdy v červnu 1973 obrátili na adresu PETRA PŘÍHODY Ten to přijal, ale okamžitě vše odvolal, že již se to ruší, knihy jim vrátil, snad je tehdy hodili do Vltavy, neboť spoje s ostatními skupinami, tj. s Deltou a Romanem,¹¹ již asi měli za sebou. Poslové odjeli, že se to definitivně ruší, že již žádný styk nebude. PETR PITHART a já jsme se ale snažili dát zprávu, že to není pravda. Tehdy zde byl asistent Gordona Skillinga, skoro rok tu bydlel, vše jsem mu vyjednala, sehnala dokonce rukopis bibliografie historiografie od Kutnara, ještě nevydané, vyjednala trvalý pobyt v soukromí ve vile u Elišky Freiové atd. Poprosila jsem ho, aby – až přejede hranice – zaslal na určitou adresu vzkaz, že zrušení spojení není pravda, že to obnovujeme atd. Sešla jsem se s ním 15. června, bylo horko, prosila jsem ho. Odmítl, že je pro něj důležitější jeho kniha, pro kterou třeba sem ještě bude chtít někdy přijet, že zde musí koupit Alfa Romeo či co, že je to levnější, že má před sebou tisíc kilometrů a nesmí se rozrušovat. Byl to [jméno a adresa vynechány]. Velice se mě to dotklo. Náhodou zde v té době byl také Roy Gutmann, dopisovatel UPI, kterého jsem znala ze Sonnenbergu, zašila jsem mu adresu do límce

10 Euráci, přezdívká pro exkomunisty, kteří se ideově orientovali na tzv. eurokomunistické strany západní Evropy.

11 Tj. s lidmi kolem Petra Uhla a s Miroslavem Tylem a jeho přáteli Alešem Macháčkem a Vladimírem Laštůvkou, kteří byli uvězněni na začátku roku 1977.

u saka, vše krásně splnil. Tehdy jsme neměli ještě telefonické spojení ani krycí adresy venku, takže obnovit to bylo skutečně obtížné. Když to teď píši, připadá mi to jako diluvium. Člověk se skutečně učí. Pak to běhalo stejně, jenom PETR PŘÍHODA ani EDUARD BAKALÁŘ o tom asi dva roky nesměli vědět.

Atmosféra roku 1972–1973 – co jsem vyčetla ze svých poznámek. Např. v březnu 1972 vyhodili z FF [UK] dalších 39 lidí, 6. června 1972 [Josef] Haubelt sebral dopis [Jána] Mlynárika na podporu [Kolomana] Gajana, odevzdal ho do Bartolomějské a jako odesílatele uvedl Roberta Kvačka, aby ten vypadal jako denunciant; že tehdy ke mně 8. června 1972 přišel Vilém Prečan, ale nevím proč, škoda, to již není zapsáno. – Kroužky lidí se scházely po bytech, přednášeli si, byly to jakési začátky pozdější Patočkovy univerzity. My jsme se tehdy pravidelně scházeli v Cukrovnické 14 u Inge Juráškové. Takových kroužků, jak uvedla o rok později sama StB, se prý tehdy v Praze scházelo asi 40.

Rok 1972: 30. ledna bylo velké zatýkání po Praze, já také na 48 hodin do Bartolomějské, získávali jsme první zkušenosti s výslechy, vzniklo první poučení pro vyslychané, které kolovalo jako jeden z prvních samizdatů. – Na konferenci o prognostice v Rokytnici nad Orlicí byl např. seminář, kam jsem přivezla Škvoreckého *Tankový prapor*, a za tu dobu to přečetlo postupně asi 30 lidí – píši o tom v článku, který byl později vydán ve Škvoreckého *Antinostalgiku* či *Samožerbachu*. 17. července začal proces s J[iřím] Müllerem, [Jaromírem] Literou, [Rudolfem] Battěkem. 1. srpna posloucháme, že Milan Hübl byl odsouzen na 6 let, říkali jsme si, že to neodsedí, že režim dříve padne. Jako samizdat tu koluje Koestler[ova] *Tma o polednách*, Sartre s předmlouvou [A. J.] Liehma, Solženicyn – části *Gulagu*. StB si zve lidi, např. Jiřího Hermacha, Věňka Šilhana, vozí je mimo Prahu, nabízí jim zpět jejich místa, budou-li s nimi spolupracovat. 14. listopadu 1972 za mnou přišel Hořec, jak by se dalo zařídit, aby mu Škvorecký vydal tu jeho knihu o jazzu, 5. prosince 1972 zemřel syn Oldy a Evy Procházkových, 8. [prosince] jsem koupila dceři její první podprsenku, 11. prosince mně dal Vilém Prečan adresu na ing. Bohumila Kubu – Nový Jičín, Gottwaldova 11. Začátkem roku se zprávy 1973 začínají telefonovat do Londýna, do Vídně, mám kódem poznamenaná telefonní čísla a první tajné krycí venkovské adresy, kam se věci posílaly.

Učíme se konspiraci, místo Vilém si píši do diáře např. Hvězda, Jiří Hochman např. sledován na celé trase autem, první jakoby detektivní zkušenosti, např. s odposlouchávacím zařízením v bytě Zdeňka Mlynáře, Stanislava Budína. Bojíme se telefonovat přímo, zprávy se telefonují vždy z veřejné budky, hází se tam pětiko-runy, telefonuje se to obvykle do Říma a do Londýna Kavanovi. Já osobně telefonovala jen výjimečně, a to když se jednalo o termíny setkání. Auto, stále jen normální, osobní, jezdí nejen k nám, tj. ke skupině PETR PITHART a spol., ale i k partě pozůstatků po Hnutí revoluční mládeže, z nichž se tehdy již někteří vracejí z vě-

zení, a ke skupině dalších Kavanových přátel, tj. k Romanovi, později Royovi. Přes PETRA PITHARTA je napojena skupina kolem [Anny] Šabatové, ta za ním chodí do pasáže, kde pracuje, já již v té době funguji jako hlavní předavatel dopisů či „věci na tělo“. Občas se přímo střetáváme¹². Nejjemnější dopisy se lepí do balíčků, články se vlepují do stránek tlustých barevných magazínů – třeba mezi dvě stránky *Burdy* se vlepi text. RUDOLF SLÁNSKÝ v té době vymýšlí vynikající věci, např. kanystr s benzinem s dvojím dnem. Takto [byly] pašovány ven např. paměti Smrkovského na magnetofonovém pásku, které s ním snad točil, ale nevím to přesně, D3 [JIŘÍ DIENSTBIER] – později tzv. Donšajn.

1974: Manévr s autem dělá obvykle PETR PITHART, já pro „tenké“, proto si postupně přibližuji místo setkání k sobě blíž a scházíme se u Kafkovy busty na rohu Kaprovy. Pořad setkání stejný. Setkání na tělo asi jedenkrát měsíčně, auto šestkrát do roka. Ještě k předchozímu: 14. září publikován v *Práci* článek Oty Filipa, jak to vzdal, když ho dali na 48 hodin do vězení.

V té době mi Kavan oznamuje setkání vždy pohlednicí, kde napíše text, v němž sděluje něco o přednáškách, dovolené, prostě vyjmenuje buď 2 nebo 4 města. Když uvede v textu 2 města, třeba že byl navštívit svou milenkou ve Vídni a jel přes Salcburk a vzpomněl si, že mám ráda Mozarta, a tak mi posílá pohlednici, a byl na koncertu, kde stála vstupenka 36 šilinků, tak vím, že 24. toho měsíce, který [je] uveden, přijedou lidi „na tělo“ a že mám automaticky čekat na tradičním místě ve 20.00 (20.15). Vyjmenuje-li 4 města, tak to zatelefonuji PETROVI PITHARTOVI a řeknu mu, že pro něj mám možnost jet od Rekrey na Špičák nebo do Hojsovy Stráže ... Byli jsme tehdy s PETREM PITHARTEM tak sehraní, že jsme si to dokázali odetelefonovat třeba i z Bartolomějské.

14. ledna 1974 zemřel Smrkovský, 18. ledna měl pohřeb, a já [byla] již natolik v konspiraci, že mi Zdeněk Mlynář přes PETRA PITHARTA zakázal tam jít. 23. ledna 1974 setkání s [Jaromírem] Hořcem v kavárně, je depresivní, nabízím mu možnost publikovat venku, třeba že by mu Škvorecký mohl něco vydat, třeba to o jazzu, a aby uplatnil své vědomosti a třeba pro lidi mladší, co to neznají, našel a znovu vydal diskuse o komunismu, Karel Čapek, *Proč nejsem komunistou*, aby psal o Halasovi, o Teigem apod. V tomto směru jsem ho „znásilnila“, bylo mi ho líto, byl depresivní a já ráda deprese léčím prací. Měl pravdu, svedla jsem ho. Zda pak on dal podnět ke *Kvartu*, či Jan Vladislav, to nevím. Hořec mi vždy říkal, že to byl on, a Vladislava jsem já neznala.¹³

Obvykle ráno, ještě před nástupem do práce, chodím k Prečanům, u nich snídám, odnáším si věci či jim věci předávám. Velice mi u nich vždy chutnalo nescafé

12 Zřejmě „setkáváme“.

13 Jde ověřeno, že samizdatová Edice Kvart byla nápadem i dílem Jana Vladislava.

s mlékem, tam jsem se ho naučila pít. A také mi dávali palačinky s domácí jahodovou marmeládou. Vůbec, všichni mě obvykle krmili, když jsem jim přinesla knížky. Dokonce i u Kynclů, kde se zrovna moc nevařilo, pro mě vždy měli chleba se sádlem a cibulí. ANNA MARVANOVÁ mi zase dává bábovku, LIBUŠE ŠILHÁNOVÁ měl[a] doma vždy pomazánky z tvarohu, asi jsem vypadala vždy dost hladově.

Čte se zde v té době: *Mirákl*, Kovályová, *Na vlastní kůži*, Pachman jako samizdat, Hoffer, *Fanatikové*¹⁴, Šotola, *Kuře na rožni* (v strojopise), Djilas, Koestler, Kaplan o vývoji sociální demokracie od roku 1945, Minka Rybáková, *Útěk z rekreace*. Na vánoce 1972 již dostávám od Seiferta jeho *Morový sloup* s podpisem. V květnu 1974 zde například koluje výpis z trestního práva z nové Sbírký zákonů (113/1973), z Trestního řádu z 30. listopadu 1973 (148/1973) a Sbírký zákonů z 24. dubna 1974 (40[1974, Zákon] o SNB) a výklad našich právníků k tomu, jak to interpretovat.

Protože PETR PITHART je z toho všeho nervózní, [vynechán necelý řádek textu] snaží se to předat mně. Prý bude vystupovat jen občas, zastupovat. Předává mi JOSEFA MUNDILA i s autem. Mně nevyhovuje ten manévř u sv. Mikuláše, navíc mám obavy, že různým zbytečným zastavováním se mohou prozradit, a s JOSEFEM MUNDILEM a za pomoci PETRA PITHARTA měníme postup. Tenké se převezme a já nebo PETR PITHART jim při tom sdělíme, kde na ně čeká ten, kdo převezme celou skládku knih a všeho. Knihy, časopisy se dělí dle zájmových okruhů, hnízd, jak jsem již o nich psala. Ale pak Pavel Tigřid nabízí, žádá, abychom našli někoho, kdo by rozesílal jeho *Svědectví* na seznam adres, který dodá rovnou k tomu. Protože první osoba, která se nabídla, že to bude dělat, se jmenovala od písmen V. K. (moje bývalá posluchačka)¹⁵, tak jsem pro tuto službu vytvořila název „Vokovice“. Dělat Vokovice znamenalo přejímat netříděné noviny *Svědectví* a *Listy* a zasílat je na určené adresy. První Vokovice jsou ve Vršovicích, ale protože to nejde vždy, hledám i druhé Vokovice. Nabízí se Vilém Prečan, 26. června 1974 s ním jdu projednat tzv. druhé Vokovice.

Rozhovor je: Oni, cizinci, přijdou, znají adresu, zazvoní, zeptají se, zda tam bydlí František. Když osoba, která otevře dveře, řekne, že ano a také řekne, potvrdí, že tam bydlí František, tak řeknou, že pro něho mají dárek od Michala. A nechají tam balík. Jméno František bylo zvoleno proto, že první příjemce Vokovic neuměl žádný jazyk a uznal, že jméno František by mohlo být poznatelné ve všech řečech. Tak se tomuto druhu styku začalo říkat František. Dělat Františka znamenalo přejímat [zásilku]. V úloze Františka se v roce 1974 střídali V. K. a Vilém Prečan, který pro ten účel vždy na plotě své nedodělané stavby vyvěsil číslo 7 namalované na deklu.

14 Pravděpodobně Eric Hoffer, *O lidech vířý pravé: Úvahy o povaze masových hnutí*.

15 Věra Kolářská, nyní Doušová.

V roce 1974 také posílám článek, který pak vyšel v *Index on Censorship*, „Preserving a nation's morale. The Czech Dilemma“, Autumn 1974, Vol. 3, č. 3, str. 35–41.

[Poté, co] se PETR PITHART stáhl se do ústraní, došlo ke karambolu, kdy se prozradilo, že auto od Kavana neboli Michala nejedí jen k nám, ale i ke skupinám Roman, Delta. Mně již to tolik nevádí, dostávám se do spojení s Romanem i s J[aroslavem] Sukem a věci od nich přejímají tyto tři skupiny. Úzce spolupracuje tzv. Lída, později Tereška [DRAHUŠKA PROBOŠTOVÁ], která vytrvale přepisuje na stroji a sama organizuje předávání věcí především Davidovi (tehdy se jmenoval jinak), vlastně jeho skupině, on sám byl ještě zavřený.¹⁶

S JOSEFEM MUNDILEM zjednodušujeme předávání, já přejímám tenké, on se pak s nimi setkává na jednom stabilním místě, u Písecké brány, kde zaparkují vedle sebe a oba se hrabou v kufru a předají si věci z kufru do kufru. Děje se to v pravé poledne. Pak již jedou jen udělat Vokovice. JOSEF MUNDIL potom vše rozděluje s PETREM PITHARTEM. Vokovice jsou rozdělovány samostatně.

1975: Manévr s odvozem a předáváním zůstává stejný. Pašujeme tehdy ven paměti Smrkovského na magnetofonovém pásku, které u nás dlouho byly jako podklad pod želvou, Michal neboli Kavan již sám rozděluje objednané a dělá tzv. „pytlíčky“, balíčky z knih speciálně objednávaných jednotlivými skupinami. Tak jako PETR PITHART za sebe našel zástupce, aby se mohl částečně uvolnit, pokouším se z toho zcela v duchu konspirace vycouvat i já. Navíc tehdy často Vilém Prečan opakuje: Vyorají nás jako myši – žádné tajné spojení nikdy nevydrželo déle než ... – já již si to nepamatuji. Proto chci vše předat někomu, kdo se zaběhl delší dobou spolupráce (tak jako předtím jsem se zaběhla spoluprací s PETREM PITHARTEM já), a tímto nástupcem má být Vilém Prečan, který přebírá stále více funkcí.

Druhé Vokovice jsou tehdy např. v Kostelci nad Labem č. 282, jindy ve Smetanově ulici někde v Říčanech, jeden čas v Biskupcově ulici.

Skupiny: kolem PETRA PITHARTA – spisovatelé, IVAN KLÍMA a HELENA KLÍMOVÁ, JAN ŠTERN, JOSEF MUNDIL, Jiří Hájek, eurokomunisté, RUDOLF SLÁNSKÝ.

Kolem Dely: Šabatová, Uhl, Suk, Petruška Šustrová, [Dana a Jiří] Němcovi ...

Kolem LIBUŠE ŠILHÁNOVÉ: eurokomunisté, [Vladimír] Kadlec, JAN RUML, KANTŮRKOVÍ, OTKA BEDNÁŘOVÁ, [Josef] Císařovský, Jirka Frodl, Kamila Moučková atd.

Kolem JAROSLAV KLOFÁČE: [Jiří] Hermach, Riva [Krieglová], Kryšťůfek,¹⁷ Kaplan, Nepraš, [Karel] Kyncl.

Kolem Milana Machovce: Strnad, Zbyněk Fišer.

Kolem Kateřiny: ALENA HROMÁDKOVÁ, V[ěra] K[olářová], SLÁVEK ČERNÍK, MARIE TEINDLOVÁ, evangeličtí faráři, Litera, Líza Rud[ingerová].

16 Šlo o Jiřího Müllera.

17 Pravděpodobně Oldřich Kryštofek.

Kolem JIŘÍHO MÜLLERA: ten ještě seděl ve vězení, ale jeho město [= Brno] někdo zásobil, myslím, že přes Viléma Prečana.

Skupina kolem Romana – původně Aleš Macháček a MIROSLAV TYL.

Každá skupina dostávala asi tak 30 kusů *Svědectví* a 30 kusů *Listů*, někdy i více. Českých knih bylo jako vždy strašně málo.

Všechno funguje, rozděluje se, neznáme se vždy osobně, ale víme o sobě. Tehdy někdy napsal Václav Havel svůj pověstný *Dopis Husákovi*, Husák měl projev 16. dubna 1975 v TV, 22. ledna 1975 vyhodili Viléma od Pastýřky, 4. května byla jeho matka u nás v nemocnici na vyšetření. Tehdy někdy byla velká domovní prohlídka u spousty lidí, především u Prečana, kde našli dosud nerozeslané „Vokovice“.¹⁸ Dodatečně jsem do *Listů* napsala článek, že to byl podvrh od StB (jedna skupina proti druhé)¹⁹ a RUDOLF SLÁNSKÝ tomu snad dodneška věří, že jen proto tehdy Prečana nezavřeli. V květnu, 21. 5., jedu na konferenci do Bratislavy a mám za úkol navštívit Milana Šimečku. Snad tehdy poprvé jsem se s ním viděla. Sedíme na střeše domu. Jsou ještě vykulení z domovní prohlídky. Tehdy se to více prožívalo, dneska druhý den po domovní prohlídce lidi běžně pokračují v životě a zvou si klidně návštěvy. Ven, tj. Kavanovi, se zasílají články, edice *Petlice*, rozборы atd. Je zajímavé, že přestože tehdy tolik lidí ještě neemigrovalo a bylo nás tu plno, tak se psalo méně než se píše nyní. Již tehdy píší „svodky“, přehledy, co zasíláme. Střídá se konspirační setkávání s předáváním dopisů a setkávání s předáváním „tlustého“, tj. velkých zásilek. 3. července 1975 sem např. přijíždí Gordon Skilling i se Sally, bez potíží se setkává, [s kým] chce. Není sledován. Hodně tehdy píší lidi jako MILAN HÜBL, LUBOŠ KOHOUT, LIBUŠE ŠILHÁNOVÁ, ekonomové, PETR PITHART, FRANTIŠEK ŠAMALÍK, bývalí komunisté. Ti v té době jsou – dle mého názoru – v popředí celé aktivity, zatímco katolíci a evangelíci jsou výrazně v pozadí. Časopisy v té době ještě nevycházejí, je větší hrůza než dnes, přestože se tak moc nedělo.

Dosti aktivní jsou historici (MILAN OTÁHAL, [Miloš]Hájek, Jiří VANČURA, Vilém Prečan, [Jan] Tesař, [Jaroslav] Mezník atd.).

Vychází edice *Petlice*, snad začíná *Kvart* vydávaný Janem Vladislavem. Spisovatelé se pravidelně scházejí, ale nevydávají žádný časopis. Pěstují se debatní kroužky, vzájemné přednášení, perfektně fungují přednášky profesora Patočky, které jsou na různých místech i několikrát týdně. Scházejí se „matematici“ kolem Ivana Havla. Články jsou spíše než na samostatnou tvorbu zaměřeny na rozборы politické situace. Správně tehdy namítá LUBOŠ DOBROVSKÝ, neboli Polonista, že nám

18 Něco přes 60 výtisků *Svědectví* č. 46 z celkové zásilky 110 výtisků.

19 Podobně to V. Prečan interpretoval do protokolu o domovní prohlídce: jako nález balíku u domovních dveří, který hodnotil jako pokus ho kompromitovat, a proto balík uschoval, přičemž si jeden výtisk vzal pro vlastní potřebu.

režim vlastně i nepřímo stále vnucuje diskusní náměty a [my] jsme i v soukromí v jeho vleku. Scházejí se lidi na diskuse kolem knih, např. nad Škvoreckého *Mirá-klem*, nad Kunderou – *Život je jinde* –, Milan Machovec nadále dělá ve svém bytě semináře o náboženství.

Rok 1976 začíná sebevraždou (2. ledna 1976): manželka dr. Karla Zemana, který také chodíval do Cukrovarnické. 13. ledna 1976 jsou Vokovice v Kostelci nad Labem 282, ale majitelka je na horách, takže já je tam jedu zastavit a otočit do Prahy. Podařilo se mi je přesvědčit, že skutečně jsem Kateřina, zrušit to [a přimět je], aby to složili jinde. Při návratu (anglický kamion s volantem vpravo) se mi podařilo navigovat je omylem na Terezín, což považovali za výborný konspirační manévr.

Prečan, přestože již má zažádáno o emigraci, to druhý den se mnou klidně rozděluje a nadále dělá Františka. 11. července 1976 odjíždí, předtím mne navštěvuje v dočasném azylu (mám manželské problémy), domlouváme spolu detaily, Magor = Jirus je zavřen, začíná přituhovat. Na podzim 1976 Plastic People, patočkovské semináře jsou již občas rušeny, Patočka v samizdatu vydává *Kacířské eseje*, prohlašuje, že je to poslední věc, kterou napsal. Také byla. Píše se Charta 77, dávám ji sice Klofáčovi a Hermachovi podepsat (oběma se to prohlášení zdá značně bezzubé), sama podpis odmítám, neboť říkám, že se nechci prozradit, kdyby to prasklo, tak bych nemohla dělat „holuby“, tj. moje krycí označení této činnosti. PETR PITHART naopak říká, že Chartu podepíše, neboť tím sám sebe prozradí a bude moci „vypadnout z holubů“. Navíc mu vadí, že přátelé kolem bývalých *Literárních novin* o něm říkají, že je srab, nic nepodepisuje ani nepíše [vynecháno půl řádku textu]. Prý se mu po podepsání Charty 77 nesmírně ulevilo. Stejně se ale z toho nevyzul a prakticky dodneška dělá dál, teď shání články pro ČSNKŘ [Česnekáře = JIŘÍHO PELIKÁNA] a dělá nepřímo jejich zdejší redakci pod názvem Albert a Robert (s JANEM ŠTERNEM), také připravoval tzv. pražské číslo *Svědectví*. Tedy dělá vlastně nadále, ale již pod svým jménem, což mu více vyhovuje.

Holuby či pytlíčky teď máme s JOSEFEM MUNDILEM celé na krku vlastně jen my dva, neboť skupina kolem Romana je prozrazena, Aleš Macháček a [Vladimír] Laštůvka jdou do vězení, Roman²⁰ náhodou vyvázl, Jirka Müller je ve vězení. Ale objevují se další.

V té době se náhodou seznamuji s Ivanem Kynclem. Kdysi se [na mne] někdo obrátil, abych mu zařídila nějakou operaci krčního obratle. Pak ležel (to jsem věděla od Nepraše) u nás na pavilonu B2 v sádrovém krunyři, a pak se ke mně doneslo,

20 Romanem na tomto místě byl míněn Miroslav Tyl, který opravdu nebyl zatčen. Signatáři Charty 77 Aleš Macháček a Vladimír Laštůvka byli zatčeni v lednu 1977 a v září 1977 odsouzeni Krajským soudem v Ústí nad Labem k nepodmíněnému trestu ztráty svobody na tři a půl roku. Viz Blanka Císařovská – Vilém Prečan, *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*, sv. 1, D24. Praha 2007, s. 64.

že při Patočkově pohřbu někdo dělal fotografie a že se mládenci v sádrovém krunýři podařilo je zachránit. Ty fotky mi velice konspirativně přinesl RUDOLF SLÁNSKÝ.

Po pohřbu prof. Patočky velké zatýkání, LIBUŠE ŠILHÁNOVÁ též, OTKA BEDNÁŘOVÁ, RUDOLF SLÁNSKÝ málem, takže např. já spala tak, že jsem vedle sebe měla kýbl, v něm všechny fotky, filmy, co mi dal RUDOLF SLÁNSKÝ z Patočkova pohřbu, a benzin a zapalovač, abych všechno mohla okamžitě spálit. Ale LIBUŠE ŠILHÁNOVÁ nic neřekl[a], ostatní také ne, takže jsem mohla dát věci na adresu švédského kulturního atašé, který bydlel blízko, v Revoluční 17. Jmenoval se snad Peterson, kdybyste ho někdy potkali, moc a moc mu poděkujte, udělal pro nás hodně.

Tehdy vedle auta a kamionu (od roku 1976 již jezdil kamion²¹, ale vždy trochu jiný, přebarvený, vždy s jinou posádkou) funguje Vasco da Gama²². Jméno mu dal již Prečan, který tehdy spolupracoval s Kavanem. Tento Švéd ode mne přejímal balíčky, zásilky, posílal je Kavanovi. Byl dobrý, přesný, když nebyl doma, tak zalepoval schránku průhlednou fólií, abych tam zbytečně něco neházela, když odjíždí. Používali jsme ho dlouho, snad dva roky. Vlastně ho prozradil Pavel Kohout, který okázale (obdobně to dnes někdy dělá Vaculík) naznačoval, jak ho zve, že je s ním v kontaktu. Švédská vláda s tím nesouhlasila.

Po jeho odchodu – časově se to zhruba shoduje s odjezdem Pavla Kohouta – našel JAN KAVAN spoj přes pracovníky pařížského letiště. Prý to byla skupina levých, „lambertisté“ z OCI – *Organisation communiste internationaliste* –, kteří se velmi cílili, když je člověk považoval za trockisty. Tehdy jsem udržovala kontakt asi následovně: Byla zavedena tzv. 2T nebo 4T. 2T znamenala příjezd lidí „na tělo“, tedy posílá na převzetí dopisů, článků apod. 4T bylo značení kamionu. Jednoduše Kavan poslal mně nebo PETROVI PITHARTOVI pohlednici, kde se zmínil, že byl v Berlíně a jel zpět třeba přes Paříž a že si tam koupil třeba reprodukci za 32 franků a 12 liber dal za nocleh. Věděla jsem tedy, že přijede někdo 20. září a že přijedou „na tělo“. Nebo že měl přednášku tam a tam. Byla-li vyjmenována 4 města (proto 4T, později si to JAN RUML, jehož jsem to naučila též, změnil na 4M = města), tak přijel v tu dobu kamion.

Setkání u „Vasca“ bylo setkáním s lidmi z aerolinek z Paříže. Původně vždy přišli na „tradiční místo“, tj. k bustě Franze Kafky ve 23 hodin, neboť letadlo mělo přiletět někdy po deváté. Ale často to nevyšlo, tak jsem to pak dohodla takto: Byla-li ohlášena 2T, šla jsem se zeptat do aerolinek, kdy přilétá letadlo z Paříže, tzv. víkendové se slevou, a hodinu po jeho příletu jsem čekala Vasca u domu. Když nepřišel, stačilo se z telefonní budky zeptat, kdy přiletěli, zda mají zpoždění, a v případě, že

21 Ve skutečnosti karavan, campingový obytný vůz, nikoli tedy kamion. Nepřesné označení vozidla se však již v této souvislosti vžilo a používá je řada autorů.

22 Atašé švédského velvyslanectví Peter Tejler.

bylo zpoždění, jsem šla klidně domů. Dokonce když nemohlo letadlo přistát, tak jsem se dozvěděla přímo z letiště, že přistane třeba v Bratislavě, pasažéři přijedou rychlíkem, který má do Prahy dorazit tehdy a tehdy. Vše jasné, hladké. Tuto organizaci nezná ani JAN KAVAN, lidé z Paříže si nepřáli, aby on věděl, jak se setkáváme. Předtím jsem jim našla hotel, vrazila [jim] lístek se zaplaceným ubytováním, donesla poštu domů, ráno si přišel PETR PITHART, RUDOLF SLÁNSKÝ a další, za sobotu a neděli se často stačilo odpovědět a já jim to předala zpět v neděli večer.

Setkání s kamionem, tedy 4T: ohlášený, jak uvedeno, v ten den jsem šla do stanice metra Pražského povstání před PNS, rozhovor jako při Františkovi, ale mluvilo se vždy o Londýně a ptala jsem se, zda tam neznají mého přítele ... a oni měli doplnit Michala. Pro snížení tenze jsme já i oni opět měli mít na sobě něco s puntíky. Takže šátků s puntíky mám doma moře, jeden z nich jsem měla na krku, i když jsem šla do Ruzyně. Při přebírání dopisů, vzkazů atd. jsem jim sdělila, kde na ně čeká JOSEF MUNDIL. Buď u té brány, nebo (později si JOSEF MUNDIL našel byt-dílnu) v Londýnské ulici v přízemí, kam se vozily věci k odeslání, a oni tam přijeli v určený den, ale ne vždy ve stejný čas. Vyložili věci – vždy asi tak 200 kg – a vzali si věci od něho. Používali jsme velké sportovní tašky, 6–8 tašek. Pak se to přímo v té MUNDILOVĚ dílně, kde byla cedulka Roule (odtud Roll), rozdělilo a rozvozilo po lidech. Nebo se věci k odvozu dávaly ke mně, k PETROVI PITHARTOVI, snad i k RUDOLFOVI SLÁNSKÉMU (nevím) a JOSEF MUNDIL je před 4T svezl na nějaké místo, např. k [sestrám] prof. Julii Matouškové a MUDr. Aniče Kavinové do jejich garáže, nebo tam do té garáže vjeli „holubi“ a vše vyložili a naložili. Ty dvě ženy, staré (nar. 1896 a 1894) členky YWCY, byly báječné a čest jejich památce.

Tehdy se do [toho] zapojuje Tesař, který měl převzít moji úlohu, vzít to místo mne. Začleňuje do toho hodně Otku, navazuje spojení s Brnem a Moravou.

Sklad také bývá u VĚRY BŘACHOVÉ, kterou mně jako nesmírně poctivou a věrnou a přesnou spolupracovnici „odkázal“ Vilém, než odjel. Je skutečnou oporou a pomocí po celou tu dobu, co odjel. Jindy byl sklad v Jánské 10, měl dva vchody do domu, jeden z Nerudovky 45, druhý z Jánské. Tam jsme například navezli vše, co potřeboval odstěhovat Prečan, celý jeho archiv, tak jak ho tehdy navozil MILAN OTÁHAL či kdo další a VĚRA BŘACHOVÁ. Odtud se to vozilo dál. Bohužel, majitel bytu to psychicky nevydržel, takže čekat na kamion jsem musela v jeho bytě opět já, což vzbuzovalo pozornost sousedů, jeho babičky atd. Udělal ale hodně. Stále jsme hledali další a další byty. Když to chtěl převzít Tesař, tak slíbil, že najde byty, ale byl přílišný konspirátor, až k posrání. Např. jednou jsme měli hledat garáž, v níž mělo být staré křeslo-ušák, a tam dát věci, a to celé mělo probíhat bez vědomí majitele té garáže. Nebo nějaká přistavená popelnice apod. Fantazie měl dost, ochoty také, ale příliš mnoho konspirace, až nápadné. Našel ale tehdy s OTKOU BEDNÁŘOVOU ilegální byt na Jižním městě, platili jsme ho z peněz, co nám poslal JIŘÍ PELIKÁN

(i na auto poslal, díky), a tam se opisovala *Petlice*. Byl tam elektrický [psací] stroj, na který nám dal Gordon Skilling. Bylo to skromné, ale báječné. Peníze ale nebyly problém. Po Chartě nám mnozí lidé dávali dobrovolně [psací stroj] Konsul či podobně. Například Líza Rudingerová nám dávala psací stroje, peníze apod. I u ní se konala setkání třeba Battěka, Hübla a nějakých cizinců a ona jim i tlumočila. Někdy u ní psala Otká. Uvádím tyto věci proto, že jednou se někdo bude domnívat, že Charta byla záležitost těch lidí, co to podepsali, těch několika, co se angažovali. A tito lidé a jim podobní jsou spíše důkazem, jak to tehdy veřejnost přijímala. Co jenom peněz mi nastrkali doktoři – každý zvlášť a tajně – abych to dala zavřeným a pro zavřené a pro lidi, [které] tehdy vyhodili z míst. A dávali to „komunisté“, třeba zrovna šéf nemocnice MUDr. Leon Bíla, primář Trojan, Pavel Synek, prof. Otakar Šmahel atd. PETR PŘÍHODA se tehdy strašně žral, že Chartu nepodepsal, a osobně rozepsal 200 exemplářů Charty a rozeslal ji na adresy kolegů v kraji kolem Horních Beřkovic, kde kdysi působil a pracoval. A pak jako Martin Středa píše o národu, který to vzdal.²³ Ale zakecávám se při vzpomínkách.

Věci vyrobené v *Petlici*, později hlášení z VONS, opisovala Hofman, Dvorský, také se jí říkalo Dobrá víla.²⁴ Pak to nosila ke mně, na pavilon B2 či na B5, kde jsme se vždy setkaly ve výtahu, aby byla jistota, že nás nikdo nevidí. Jednou, než ji v roce 1979 zavřeli, její synové již byli oba zadrženi a zavřeni kde kdo, zašla ještě do ilegálního bytu na Jižním Městě, přinesla vše, co měla u sebe, že je to škoda, a dala mi to ve dveřích. [Byla] nervózní, unavená, nabídla jsem jí, ať si vezme moje triko, že jí to její vyperu. Měly jsme skoro stejné od Heleny Prečanové. Triko jsem ještě ten večer vyprala, ale Otká se vrátila až za půldruhého roku. Některé věci byly i méně zábavné. Například jednou mne pozvala paní HELENA KLÍMOVÁ na oběd, že prý jí RUDOLF SLÁNSKÝ řekl, že StB všechno ví, tak proč to dělám, když to vědí, že mne přišla varovat, že RUDOLF SLÁNSKÝ ví určitě, že všechno vědí. Ujistila jsem ji, že je to kec, a i kdyby, že určitě vědí, že to sem nějak chodí, ale nevědí jak, a o to jde. RUDOLF SLÁNSKÝ např. jednou spálil celou zásilku *Svědectví*. MILAN HÜBL mě potkal v metru. Usmála jsem se na něj a zamávala mu a šla dál. Usoudil, že jsem sledována, prý on to „neomylně pozná“, oznámil to RUDOLFU SLÁNSKÉMU, ten vymáčkl ze svého [švagra], že to mají u nich doma v bytě, že on nenechá ohrozit svou sestru, a celou noc pálili v kamnech *Svědectví*. Asi za týden jsem toho [švagra]

23 Narážka na Příhodův samizdatový článek O hnutí občanské svépomoci kriticky, který vyšel pod pseudonymem Martin Středa v pařížském *Svědectví*, roč. 17 (1982), č. 66, s. 263–273, odkud ho převzal francouzský časopis *l'Alternative* a uveřejnil pod názvem Sebekritika Charty, proti čemuž se ohradili mluvčí Charty 77. V článku se hovořilo o nedostacích Charty 77, např. o její izolovanosti, jednostrannosti, malé pozornosti širší veřejnosti apod. Srv. Blanka Císařovská – Vilém Prečan, *Charta 77: Dokumenty 1977–1989*, c. d., sv. 1, D218, s. 480 a sv. 3, P10/10, s. 275.

24 Otká Bednářová.

potkala v klubu v Řeznické. Velice se divil, že nic nevím, a já se divila, proč již to JOSEF MUNDIL nerozváží po lidech. Byl tu tehdy Pazdero²⁵, tak jsem ho hned použila a vzkázala to Prečanovi.

[Jan] Tesař se po zatčení lidí z VONS rozhodl emigrovat, tedy další adept na převzetí [převozníkova] bidla odešel. Nadále to částečně dělám spolu s JOSEFEM MUNDILEM a s PETREM PITHARTEM, hodně vypomáhá již JAN RUML, Ivan Kyncl, ale spíš věci nosí, organizují. A pak OTKA BEDNÁŘOVÁ, čili Hofman a její děti, oba synové [Jiří a Jan]. JIŘÍ MÜLLER se zapojuje intenzivně, spojení s ním přes Terezku. Věci se pravidelně telefonují, mám v diáři plno zakódovaných telefonů Michalovi do Londýna, [Přemyslu] Janýrovi do Vídně. Jezdí sem někdy Kavanovy milenky, Daniela, Carolina, ale i Heather [Allen], která nebyla nikdy jeho milá, Kissy, tj. manželka jeho spolupracovníka z Palach Pressu. Poznala jsem spoustu báječných lidí, doslova spolupráce z celého světa. Nejpreciznější, nejlepší, dochvilní byli vždy lidé ze IV. internacionály, trockisti, případně ti lambertisti. Ti měli v sobě kázeň a [byli] vždy perfektní.

Vedle toho jsou sklady věcí, které „čekají“. Po odchodu Tesaře a [Přemysla] Janýra spolupracují další, např. STANISLAV MILOTA, který točí, Ivan Kyncl (tzv. Bory), lidé z Dely, tj. lidé kolem Petra Uhla, i když ten třeba zase zavřen. Lidé kolem JIŘÍHO MÜLLERA, RUDOLF BATTĚK, ALENA HROMÁDKOVÁ, MILAN ŠIMEČKA, jeho švagi²⁶, který projíždí Prahou, neboť dělá někde v Litvínově, atd. Tesař a JIŘÍ MÜLLER zapojili celou řadu farářů na Českomoravské vysočině, přes Jana Šimsu, [Tomáše] Bíska, faráře v Telecím. Přes Paula Wilsona jsou napojeni na underground. Přes LIBUŠI ŠILHÁNOVOU bývalí komunisté, exkomunisté. Já v té době mám jméno Kateřina, dal mně je David, náhodou. Pak bylo používáno Kat, pak K, K2. Měla jsem koncepci, že to budu měnit a že písmeno K dostane vždy ten, kdo převezme moji funkci, asi jako „dělat Františka“ znamenalo přejímat zásilku či dělat Vokovice, tak jsem chtěla, aby někdo dělal Kat či K2.

Všichni uznáváme, že již to musí vzít někdo jiný. JAN RUML, který mi nosí věci z VONS (po zatčení OTKY BEDNÁŘOVÉ), je ke mně spojkou, nalézá pro mne partnera, kdysi již zavřeného, jenž dostal jméno Roule, a v ruzyňském protokolu, protože toto jméno bylo někde v poznámkách, jsem to „přečetla“ jako Roll či Role.²⁷ PAVEL MURAŠKO [v tom] od podzimu 1980 jel se mnou, napřed měl převzít úlohu JOSEFA MUNDILA a mezitím najít K, tedy někoho na funkci Kat či K2. PAVEL MURAŠKO a JAN RUML tehdy na podkladě řečí RUDOLFA SLÁNSKÉHO dokonce sami chodí za mnou a hlídají, zda již jsem či nejsem sledována. Obcházejí, když jdu k Vascovi. Tak se

25 Hannoverský přítel Jiřiny Šiklové a Prečanových Hermann von Bothmer

26 Ing. Karel Holomek z Brna.

27 Oním mužem byl bývalý politický vězeň, spolupracovník Státní bezpečnosti Pavel Muraško.

hlídáme a PAVEL MURAŠKO je ochoten vzít i funkci Kat a chodit k Vascovi, přijedou-li z aerolinií. Dokonce to asi dvakrát v lednu buď on, nebo JAN RUML udělali. Na podkladě toho jsme rozdělili²⁸ místo skladu, kde jsou schované věci k odvozu, a místo, kam dát to, co se přiveze. PAVEL MURAŠKO připravuje věci k odvozu do své garáže někde na Petynce, JOSEF MUNDIL má svou dílnu připravenou pro přijetí, a spolupráce s těmito dvěma výbornými lidmi za pomoci JANA RUMLA byla perfektní a trvala od odchodu Tesaře do našeho zatčení.²⁹

Sledování mé osoby někdy v lednu 1981 (tento diář nemám, je stále ještě v archivu MV, ostatní jsem včas odnesla a ukryla) bylo vyvoláno tím, že mne bezprostředně před setkáním 4T navštívil Jiří Němec.³⁰ Vešel k nám do bytu někdy v noci opilý, s balíkem, a druhý den jsem byla sledována. Proto jsem od zástupce 4T pouze převzala věci a již jsme mu nic nedali. Nebýt toho, bylo toho v garáži u PAVEL MURAŠKA o polovičku méně. V té době vyvážíme ven také filmy, STANISLAV MILOTA a VLASTA CHRAMOSTOVÁ posíl[ají] *Macbetha*, *Pohřbívání v Čechách*, Ivan Kyncl emigruje a posílá se mu celý archiv snímků (nejlépe měl archiv k odeslání připraven Karel Durman, pak Karel Kaplan, Prečan snad [také], ale jeho přátelé to vozili divně, nesystematicky, dlouho to trvalo). Nejhůře se vypravoval Tesař. Připraveno to bylo v pytlech na různých místech, konspirace taková, že se skoro nevědělo, kde to je. Úplně to zvorál Mlynářík. Já s ním nechtěla nic mít. Měl to dát někomu, kdo to dá PETR PITHARTOVI, až bude pryč. Mlynářík to [ale] dal PETROVI PITHARTOVI sám, PETR PITHART to nechtěl mít u sebe, JOSEF MUNDIL to odvezl k PAVLOVI MURAŠKOVÍ do garáže a ten to převezl do garáže ve Staré Boleslavi.

Historii s kamionem znáš, máš zápis mých výpovědí z Ruzyně. Psala jsem to ale „jako poznámky“ pro svého advokáta, přímo v cele, a zaznamenávám tam ne skutečnost, jaká byla, ale to, co jsem vypovídala a jak jsem to spojila, aby jim to dávalo smysl a nikdo se nedostal do průseru. Vzhledem k tomu, že jsem přijala Vasca 4. května v noci,³¹ a již pátého lidí zavírali, tak jsem byla perfektně informována, co bylo v kamionu, jaké věci mohou mít, pokud to nezničili Francouzi. PAVEL MURAŠKO jediný kromě mne věděl, že má přijet kamion. Ale nevěděl kdy. Já na něj nervózně marně čekala tři dny, pak jsem se od Kavana telefonicky dozvěděla, že přijeli a dosud se nevrátili. Nechtěla jsem dělat paniku, oznamovat [to] lidem, navíc jsem předpokládala, že kamion nerozluští, pokud ho zatkli, a netušila, že dostanou do rukou i věci připravené k odvozu. Francouzi věděli pouze, kde se mají se mnou setkat. Snad mě skutečně ani neznali jménem. Informací, varová-

28 Oddělili.

29 Jan Tesař emigroval v květnu 1980; Jiřina Šiklová byla zatčena 7. května 1981.

30 Ve skutečnosti zde už zhoubně působil spolupracovník StB Muraško.

31 Jan Kavan vypravil z Londýna posla, který přivezl informace o tom, co obsahoval Státní bezpečností zachycený karavan.

ním (jak to vytýká Mlynárik) bych jen narušila klid, a tak jsem jen čekala, a o tom, že nedojeli, věděl JAN RUML, Jirka Bednář, ОТКА BEDNÁŘOVÁ a PAVEL MURAŠKO. JAN RUML a Bednář byli bezprostředně ohroženi, neboť jim někdy v březnu sebrali poznámky (zatčení na Stříbrných Horách), kde byla 4T a podobné značky, které se určitě vyskytovaly v kamionu (např. ELO = England, Londýn, GHA = Germany, Hannover apod.) a [několik sdělení] VONS. Pak jsem teprve poslala syna, aby varoval rodiny, až když jsem měla v ruce to, co bylo či mohlo být nalezeno v kamionu. Syn šel k Rumlovým, Kynclovým apod., všude již ale [byli] zatčeni. Nesl jim kopie toho, co by je mohlo ohrozit. Tak se dodatečně rodiny dozvěděly alespoň něco z toho, co bylo v dopisech, ale asi tomu nerozuměly. PAVEL MURAŠKO mně asi 2. května oznámil, že odvezl věci ze své garáže, již na to nemá nervy, že je to bezpečně ukryto mimo Prahu. To byla ta garáž ve Staré Boleslavi. – Končím, vše další je již jasné z výpovědi v Ruzyni, z věcí, které jsem poslala Prečanovi po návratu.

Seznam zkratk a kódů vypisuji dle klíče, který zná jen dr. Vilém Prečan. Celé to vypisuji proto, aby jednou bylo jasné, že se na tomto hnutí nepodílelo jen pár jedinců. Za každým jménem, které uvádím, jsou desítky dalších lidí. Nikdy jsem se za celou dobu nesetkala se zradou, nikdy to nikdo „nepráskl“. Po dobu deseti let (tak od roku 1975) se sem pravidelně skoro každý měsíc dostávalo na 200 kilogramů tiskovin jen tímto „kanálem Kat“, a nikdy to nikdo neudal. Ani neznám nikoho, kdo byl udán někým jiným za to, že tyto tiskoviny předával nebo poslal poštou. Něco jiného je, když lidi vypovídali v podmínkách Ruzyně, zatčení (např. ing. Holomek, dr. Hořec), ale spontánně nikdy nikdo. A tento „kanál Kat“ určitě nebyl jediným spojením ven, i když si myslím, že asi hlavním a nejdéle fungujícím. Až někdo bude psát, že náš národ je plný udavačů, tak si to prosím přečtete a uvažujte o tom.

Kanada střídavě oblačno

Úryvky z knihy *vzpomínek (pokračování)*

Bob J. Moravec

Bohumil (Bob) J. Moravec, rodák z jihočeského Protivína (ročník 1913), byl po celý svůj život voják duší i tělem, třebaže mu armádní služba mu skončila v roce 1946 a uniformu oblékl znovu až v létě 1992, z příležitosti průvodu na Václavském náměstí v Praze, jehož se zúčastnili českoslovenští váleční veteráni, kteří na svůj sjezd přijeli ze všech končin světa. Voják především ve smyslu nejlepších vojenských ctností – statečnosti, otevřenosti a přímosti, poctivosti, neúplatnosti.

Vojenskou akademii v Hranicích opouštěl Bohumil Moravec v roce 1938 jako poručík jezdeckta. V armádě zažil záříjovou mobilizaci a 1. října 1938 byl raněn při přestřelce s nacistickou bojůvkou v českém pohraničí. Rozhodnut bojovat za československou svobodu v zahraničí, ilegálně odešel z protektorátu na podzim 1939. Ve Francii bojoval v roce 1940 v československé jednotce a s ní se dostal po francouzské kapitulaci do Anglie. Odtud byl spolu ve skupině nižších důstojníků československým vojenským vedením v Británii „zapůjčen“ do armády Svobodné Francie, kde prožil dva roky, nejprve v rovníkové francouzské Africe a poté na jaře 1944 v Itálii, kde si vysloužil francouzský válečný kříž a byl těžce raněn. Do Československa se vrátil v červenci 1945 s československou jednotkou, která byla v roce 1944 nasazena po boku spojenců v Belgii.

Svou válečnou anabázi popsal v memoárovém vyprávění *Pod třemi prapory*, které vyšlo knižně v roce 1996 (Plzeň, nakladatelství Mustang). V závěrečné části knihy vylíčil Moravec konflikty svého života v poválečných dvou letech; dostal se do křížku se Státní bezpečností už těsně před únorovým převratem roku 1948. Posléze, když začalo tažení proti vojákům ze Západu, nezbylo mu podle vlastních slov nic jiného než volba mezi kriminálem a novým útekem o holý život, a to jen o vlas.

U krbu své lovecké chaty v daleké Kanadě, kam odjel z Evropy v září 1949, rok po útěku z Československa, už na odpočinku, s odstupem několika desítek let, nejprve odvyprávěl a pak sepsal druhou část svých memoárů – *Kanada střídavě oblačno* –, kde vylíčil těžké začátky přistěhovalce do Kanady z přelomu čtyřicátých a padesátých

tých let; se všemi zklamáními, vzestupy, pády i novými začátky. Nekonvenčně a otevřeně, stejně jako zachytil příběh svých let válečných, podává zde autor svá kanadská dobrodružství všedních dnů.

V Ročence ČSDS 2003 jsme otiskli (s. 146–160) vyprávění o prvním roce po útěku přes zelenou šumavskou hranici, který Bohumil Moravec s manželkou prožili v poválečném Německu, než do roka a do dne nasedli v Bremerhavenu na loď, která je odvezla do vytuženého zámoří. Následující výběr se soustřeďuje právě na ony nelehké kanadské začátky. Každodenní realitu nové vlasti i drobné radosti a strasti přistěhovalce z Evropy Moravec podává s humorem a osobitým jazykem.

Rukopis Bohumila Moravce zprostředkoval redakci Ročenky ČSDS jeho blízký pražský přítel RNDr. Ladislav Pivec, jemuž jsme zavázáni díkem. Úryvek rukopisu připravili do tisku Tomáš Vrba a Milena Janišová. Vilém Prečan

Konečně v Kanadě

Jednou zrána se rozezvučela lodní siréna. Na obzoru se objevily první velké ledové kry – blížili jsme se k severoamerickému světadílu.

Asi za dva dny se objevilo jižní pobřeží ústí řeky sv. Vavřince. Už na první pohled zcela jiný svět. Stromy v podzimním hávu nepředstavitelných barev, čisté, upravené domky a reklamy, reklamy a reklamy. Všude. Na střeších domů, na zdích i podél silnic, jak jsme je z lodi viděli. Muži oblečení v křiklavě (pro nás) kostkovaných košilích a v krátkých kabátech, ale oproti Evropě všude neuvěřitelně čisto. Hořeli jsme zvědavostí.

Brzy ráno jsme přistáli v Quebec City. Organizace dokonalá. Po krátké kontrole dokumentů nás přivítal zástupce kanadského přistěhovaleckého ministerstva, každému dal 10 kanadských dolarů, potřásl rukou a popřál *Good luck*. To bylo všechno.

Jelikož sídlem našeho sponzora byl Montreal, dostali jsme rovněž poukázky na jízdenku vlakem. Obrovské vagony, stavěné pro opravdu dálkovou dopravu, přeprychově vybavené, umývadla s teplou vodou a s prvními papírovými ručníky, se kterými jsme se setkali.

Na nádraží v Montrealu na nás čekal Jirka Ehrman. Neřídil se právě nadšeně, ale to se vysvětlilo, když oznámil, že jeho manželka Eva byla poslední případ dětské obrny v Kanadě a že leží ochrnutá od pasu dolů, abychom na to byli připraveni. To byla ovšem zpráva otřesná. Evu jsme ve Strakonících dobře znali, byla mladá, krásná a plná života. S Jirkou se seznámila v koncentráku, kde byli po celou dobu války, a dnes, když byt nepřímou vyhnání ze svých domovů, mohli konečně zakotvit v nové vlasti, další tragedie.

V duchu jsme Jirku obdivovali. Neštěstí snášel s neuvěřitelným klidem. Mají malou holčičku, narozenou ještě ve Strakonících, a o tu se stará starší žena, kterou

platí montrealská židovská obec. Malá Míša však ji nemá moc ráda a kdyby prý nám to vyhovovalo, mají jeden nadbytečný pokoj a můžeme u nich bydlet, Jiřina by se starala o Míšu a já bych měl čas si hledat zaměstnání. Židovská obec platí 65 \$ měsíčně, to by tedy dostávala Jiřina, a my bychom platili 15 \$ týdně pronájem za pokoj.

Náš sponzor, krajan Rudinský, měl v Montrealu dobře prosperující továrnu na drátěné košíky pro samoobsluhu. Jeho sponzorská pomoc byla ovšem čistě teoretická. S tím jsem souhlasil již v Německu a nehodlal jsem ujednání porušit. Přijali jsme tedy nabídku Jirky Ehrmana celkem s radostí. Manželka v životě nepracovala a vše bude tedy záležet na mně.

Naštěstí malá Míša se do manželky zamilovala takřka na první pohled, Eva byla ráda, že má doma někoho, na koho se může spolehnout, s kým se dorozumí a kdo se bude o její ratolest starat. Sama byla upoutána na lůžko, neschopná pohybu a odkázaná na pomoc. Tu jí Jiřina ráda poskytovala.

K povinnostem v péči o Ehrmanovic rodinu také patřilo vaření. Moje manželka se o tuto funkci doma moc nezajímala, měli jsme kuchařku, a tak začalo listování v kuchařských knihách a radění se se zkušenějšími. Bývalo to dost těžké, ale nějak jsme ty její kulinární kotrmelce přežili. Postupně se strava zlepšovala.

Přízpůsobit jsme se museli i při nákupu potravin. V Kanadě již tehdy existovaly velké bohaté vybavené samoobsluhy. Pamatuji se, že když jsem v jedné montrealské samoobsluze utratil víc než pět dolarů, odvezli mě domů taxíkem – zdarma! Zelenina, ovoce všeho druhu po celý rok, všechno nádherně čisté a čerstvé. Rovněž tak maso, ale jinak krájené, než jsme byli zvyklí z Evropy. Vnitřnosti, kosti, sádlo i mozeček se vyhazovaly nebo dávaly do psích konzerv!

Chléb byl k dostání pouze bílý, chutí i vzhledem podobný spíše vatě než chlebu. Máslo slané, kterému bylo těžko přivykat. Když se manželka ptala po kyselé smetaně, bylo jí řečeno, že prodávají pouze smetanu prvotřídní, čerstvou, zkysanou že by okamžitě vyhodili! Ovšem s přibývajícím emigrací se výběr potravin rozšiřoval a přizpůsoboval různým chutím nových přistěhovalců. Dnes se v Kanadě dostane všechno, na co si člověk vzpomene.

Den po příjezdu jsme se vypravili s Jirkou Ehrmanem do města, abychom se prý seznámili s naším novým domovem. Montreal je největší město francouzské provincie Quebec. Již tehdy, v padesátých letech, panovalo viditelné napětí mezi obyvatelstvem francouzským a anglickým. Každý, kdo se nenarodil v Quebecu, byl pohrdlivě nazýván *Anglais* a do této skupiny jsme byli zařazeni i my.

Město mělo evropský ráz a díky Francouzům bylo velmi živé. Překvapilo nás neuvěřitelné množství automobilů. Jirka nám vysvětlil, že v Kanadě není zvykem bydlet ve středu města, tam že se jen pracuje a obyvatelstvo bydlí v obytných čtvrtích na předměstí a do pracovišť dojíždí auty. Proto ten neustálý dopravní ruch.

Také nás zavedl do velikého potravinářského obchodu, kde jsem musel vyfotografovat manželku uprostřed té pro nás nevidané nádhery. Pro nás, kteří jsme prožili válku v Evropě, bylo neuvěřitelné vidět všechnu tu hojnost.

O Jiřinu jsem měl tedy, alespoň prozatím, postaráno. O sebe jsem neměl obavy. Mluvil jsem anglicky i francouzsky, pracoval jsem v exportu a víceméně znal i kanadský trh. Rozčarování se dostavilo velmi brzo.

Šedou eminencí a hnací silou Quebecu byla jasně církev. Přísně dbala nad mravností obyvatelstva. Kupříkladu žena s obnaženými rameny letního úboru byla zastavena strážníkem, musela zaplatit pokutu pět dolarů a dostala plastickou pláštěnku, kterou si musela ramena cudně zahalit. Děti, chlupci i holčičky, se nesměly na koupalištích koupat bez plavek. Pohoršovalo by to morálku obyvatelstva. Provozování jakýchkoli sportů v neděli bylo přísně zakázáno. Když někdo v neděli běžel, byl zastaven strážníkem nebo kolemjdoucími a upozorněn, aby šel pomalu, že je neděle, den Boží. Těžko jsme si na to zvykali.

Honba za prací

Podle instrukcí emigračních úředníků jsem se šel ohlásit a zaregistrovat na pracovní úřad. Ten byl tehdy v rue de Lagouchetičre, široké ulici ve městě. Vypravil jsem se tam časné ráno, abych nemusel stát frontu. Když jsem k ulici došel, zarazilo mě, že přes ulici je závora, ulice plná lidí od jednoho konce k druhému a u závory stojí několik strážníků v uniformách. Ptám se jednoho z nich co že se to tu děje, ale ten jen pokrčil rameny a řekl, že to jsou nezaměstnaní a veteráni hledající práci.

Polilo mě horko. Jestliže tolik lidí, a k tomu ještě veteránů, nemůže najít zaměstnání, jakou šanci mám já, čerstvý přivandrovalec? Zklamán jsem odešel. Vzdát jsem se však nehodlal. Na předměstích města se již pilně stavělo, vypravil jsem se tedy hledat práci tam. U prvního políra jsem zastavil a ptám se, zda potřebuje pomoc. Udiveně se na mě podíval a tou strašnou řečí rodilých Quebecanů povídá: „*Ah, monsieur parle parisien*“ (Ach, pán mluví pařížsky). To musíte hledat práci v kanceláři – ne u lopaty!

Hezky jsem mu poděkoval a pokračoval. Stejnou odpověď jsem dostal téměř všude, kam jsem se obrátil. Začal jsem tedy obcházet kancelářské budovy a hledat nějaké, jakékoli zaměstnání tam. V prvním podniku mě pozorně vyslechli a první otázka byla: Jak jste dlouho v Kanadě? Lhát jsem nemohl a musel jsem říci pravdu: čtrnáct dní. Odpověď byla jasná: „*Sorry, but you haven't got enough canadian experience*.“ (Bohužel nemáte dostatek kanadských zkušeností.) To se opakovalo beze změny všude, kam jsem přišel. Bylo to k zoufání!

Cestou domů jsem viděl, jak v jedné postranní ulici vykládají z nákladního auta krabice se zbožím. Zašel jsem dovnitř a zeptal se, zda nepotřebují pomoc. Pan

obchodník si mě pozorně prohlédl a souhlasil. Byl to Quebečan, ale asi nepoznal moji „pařížskou“ franštinu. Krabice nebyly těžké a vůz jsme vyložili v rekordním čase. Nepamatuji se již, kolik jsem za to dostal, ale byly to první dolárky vydělané v Kanadě a byl jsem na ně hrozně pyšný.

Pokračoval jsem v obcházení kanceláří i stavenišť, bohužel pořád se stejným výsledkem. Přitom ovšem, jak jsem jen mohl, chodil jsem po obchodní čtvrti a pátral, kde právě vykládají zboží. Někdy jsem měl štěstí, vzali mě a i zaplatili. Byly však i případy, že když jsem si šel pro peníze, bylo mi řečeno, že mě tam nikdo nezval a že jsem to dělal dobrovolně, a nedostal jsem nic.

Honba za prací pokračuje

Zima v Montrealu je tvrdá. V noci mrzlo jen praštělo, sněžilo, ráno roztálo, někdy do toho i zapršelo a odpoledne už to zase zmrzlo. Sníh se z ulic téměř neuklízelo a na chodnících bylo ve dne obvykle 20 centimetrů čvachtance, která v noci zmrzla a utvořila kluziště. Manželka ani já jsme nebyli na takovou zimu připraveni, hlavně jsme nebyli teple oblečení. Manželka měla sice krátký bobří kožíšek do pasu, ale neměla ani přezůvky a teplé prádlo. Denně musela vozit malou Míšu na kočárku ven a v tomto počasí mi jí bylo líto. Já sám jsem měl na nohou lehké polobotky (pohorky, ve kterých jsem přecházel hranice, jsem vyměnil v Německu za proviant), tzv. montgomerák bez vložky, sice hedvábnou košili s ručně vyšívaným monogramem, ale ani klobouk, rukavice, přezůvky nebo šálu.

Jednou jsem šel po Ste-Catherine, hlavní ulici obchodního Montrealu, a viděl v jakémsi obchodě za výlohou krásný dlouhý dámský kabát, uvnitř stříhaný beránek a velký šálový kožešinový límec. Pod ním stály dámské zimní boty, rovněž vyložené beránkem. Cena na tom nebyla. Vešel jsem tedy dovnitř pozeptat se, co to stojí. Ujal se mě sám majitel obchodu, polský Žid. Když jsem uslyšel cenu, poděkoval jsem a odcházel. Obchodník mě však zastavil, ptal se odkud jsem, kdy jsem přijel do Kanady a co jsou to ty stužky v klopě mého kabátu. Pravdivě jsem mu na všechno odpověděl, ty stužky že jsou stužky mých válečných vyznamenání.

On prý přijel do Kanady ještě před válkou a začátky tu byly také špatné. Většina jeho příbuzných zahynula v koncentráku. Nato se mě zeptal, kolik mám peněz. Vyťáhl jsem peněženku a spočítal asi 15 dolarů. Dlouze se na mě podíval, peněženku mi v ruce zavřel a řekl, že ode mně nic nechce. Mám mu to zaplatit, až dostanu zaměstnání.

Nevěřil jsem svým uším. Nikdy jsem na dluh nežil a začínat nový život s dluhem na krku se mi nezdálo. Rovněž mi nešlo do hlavy, proč to dobrodiní, vždyť mě v životě neviděl, na jméno se ani nezeptal a dává mi zboží v ceně více než 250 dolarů. Mávl jenom rukou a ptal se, jak je moje paní velická. Aby mohl vybrat správnou

velikost, nechal nastoupit všechny zaměstnankyně a já měl podle nich odhadnout, která se nejvíc blíží postavě mé ženy. Bylo to jako malé operetní představení.

Doma jsem byl přivítán s velkými rozpaky. Manželka ani Ehrmanovi nemohli pochopit, jak a proč jsem byl takto poctěn důvěrou od někoho, koho jsem před tím v životě neviděl a kdo mě vůbec nezná. Manželka byla pevně přesvědčená, že jsem měl „ulité“ peníze, o kterých nevěděla.

Kabát i boty jsem zaplatil během několika měsíců a s tím obchodníkem jsem se dobře skamarádil. Později, když jsem prodával pojištění, mi dohodil celou řadu zákazníků.

Několik dní před vánocemi přišel k Ehrmanům na návštěvu jakýsi jejich přítel z koncentráku. Právě začíná podnik a bude prodávat reklamy na velké nástěnné hodiny do obchodů. Očekává od toho dobrou budoucnost. Teď ale potřebuje zástupce. Plat žádný, jenom provize z uzavřených obchodů. Hodiny – asi 60 × 60 × 15 cm – byly úctyhodně těžké.

Nabídku jsem přijal, nic jiného jsem neměl. Peníze nebyly, a tak jsem každé ráno pochodoval z předměstí Montrealu do obchodní čtvrtě, ráno klouzal po zmrazcích, večer šel domů po kotníky v břečce a ve strachu, že uklouznu, hodiny rozbiju a budu je muset zaplatit.

Za měsíc jsem neprodal ani jednu.

Jednoho rána pochoduji s hodinami, jednou rukou se opírám o zeď, protože chodník byl jak zorané kluziště a já měl strach o hodiny, když vedle mne zastaví zbrusu nový veliký ford, otevře se okno a kdosi volá: „Kristapána, majore, jste to vy?“

Překvapením jsem málem hodiny upustil. V autě seděl pan Popper, který rovněž pracoval v exportním oddělení Kovostroje. Válku prožil v Šanghaji, a protože mluvil i docela slušně čínsky, byl vybrán jako zástupce československých závodů kovodělných a strojírenských do Číny.

Když jsem byl v březnu 1948 propuštěn z kriminálu a vrátil se do kanceláře, Popper už tam nebyl. Vypytávat se tehdy proč tu někdo není se nedoporučovalo. To už u nás vládl strach. Předpokládal jsem tedy, že Popper odjel do Číny a ejhle – dnes ho nacházím v Kanadě. Překvapeni jsme byli oba. Popper nevěřil svým očím. Vzal mě do auta a do první slušné kavárny a po pár šálcích kávy, když už jsem rozmrzl, musel jsem vylíčit, co se se mnou za tu dobu stalo.

Popperova historie byla sice kratší, ale neméně zajímavá. Rodinný majetek mu znárodnili hned v roce 1945 a v jejich pražské vile bydlel pohlavár KSČ s dekretem na vilu, kterou dostal „po Němcích“. Že bývalí majitelé byli Češi, členové Sokola a Pošumavské jednoty, to rudí mocipáni nebrali v úvahu. Popper, svobodný, se musel nastěhovat do hotelu na Pankráci.

Jednou šel ráno do práce, když v telefonní budce ve vestibulu hotelu vidí jakéhosi staršího pána, jak se hrozně rozčiluje a anglicky nadává. Bylo jasné, že se nemůže s někým domluvit, a tak se u něho Popper zastavil a nabídl mu pomoc. Ta byla s povděkem přijata. Pán byl majitelem veliké papírny v Montrealu a v Praze byl obchodně. Když odjížděl, nabídl Popperovi místo obchodního ředitele v jeho podniku v Kanadě a Popper tak místo do Číny odjel do Kanady. Oženil se, daří se mu dobře a je zaplatpánbůh spokojen.

Když jsem mu ukázal hodiny, které mám prodávat, nemohl se udržet smíchy. Pokládal to za vtip. Věděl by o místě. Nic světoborného, ale na začátek by to mohlo být dobré. Musel bych ale říci, že jsem Žid. V tom jsem neviděl problém. Řeknu třeba, že jsem mohamedán, jen když budu moci pracovat. Problém byl můj slovanský zjev a nežidovské jméno.

Popper to vyřešil brilantně: „Podle židovského zákona byla-li vaše matka Židovka, jste Židem. Nežidovské jméno a vizáž máte tedy po otci a je to!“

Hned jsme se tam vypravili. Byla to veliká továrna na krabice všeho druhu, na které se tiskly nápisy ve všech barvách, řezaly a skládaly se a připravovaly pro expedici. Většina strojů byla z ČSR a víceméně jsem je znal. Majitelem byl již starý pán, Žid původem z Litvy, ale podnik ve skutečnosti vedli jeho tři synové.

Po krátkém rozhovoru jsem byl přijat a stal jsem se jakýmsi dílovedoucím oddělení tisku. Kancelář jsem sdílel s majitelovým synem Harrym. Byla to zasklená kukaň asi tři metry nad podlahou továrny, do které se lezlo po příkrých železných schodech. Celé oddělení jsem měl jako na dlani a lehce mohl kontrolovat každého zaměstnance. Papírová práce téměř žádná. Pracovní doba 8 hodin denně, od pondělí do soboty (včetně). Plat 25 \$ týdně. V duchu jsem proklínal toho představitele kanadských úřadů v Německu a s lítostí vzpomínal na 75 \$, které jsem odmítl.

Harry byl nemluva. Trvalo mu asi dva dny, než zjistil, že se na mne může spolehnout, a od té doby byl v kanceláři vzácným hostem. Měl jsem sice telefon, kam ho mám v případě nutnosti zavolat, ale kde a co to bylo, jsem nevěděl. Svěřil se mi s tím náhodou údržbář, Quebečan, který tam za Harrym několikrát musel. Byl to karban. Harry prý vydržel hrát karty celých 24 hodin. Otec to samozřejmě nesměl vědět a v podniku proto vládlo permanentní napětí.

První výplatu jsem dostal v půl páté v sobotu odpoledne. Nebylo to moc, ale měl jsem z toho radost. Bohužel netrvala dlouho. Tuším, že hned koncem třetího týdne za mnou přišel zcela nečekaně Harry a ptal se, zda tam také jdu. Na otázku, kam že to mám jít, se na mne udiveně podíval, zakroutil hlavou a beze slova odešel. To bylo v pátek odpoledne. V pondělí jsem přišel do práce jako obvykle v šest ráno a s překvapením vidím, že Harry už sedí v kanceláři a strašně se mračí. Pozdravil jsem, ale místo odpovědi se Harry na mne rozkřikl: „*Get out of here. You are fired. You are not a Jew!*“ (Vypadněte, jste vyhozen. Vy nejste Žid!) Co jsem mohl dělat?

Opakoval jsem stejnou lež, že moje matka byla Židovka, ale Harry byl neoblomný. Jak jsem se potom dozvěděl od Poppera, Harry byl na jakési schůzi nově příchozích z Evropy, setkal se tam s někým z Československa a když mu řekl, že právě najal souvěrce Moravce, dotyčný prý se dal do hrozného smíchu, Harryho ujistil, že nejen nejsem polovičním Židem, ale že s Židy nemám vůbec nic společného. Rasismus naruby. Byl jsem zase bez zaměstnání.

Co teď? Domů přece nemůžu s další smutnou zprávou, že jsem zase bez zaměstnání, musel jsem si trochu srovnat myšlenky. Zašel jsem tedy do kavárny, koupil si noviny a četl inzeráty. Moji pozornost upoutal půlstránkový inzerát: Nabízíme vám neomezené možnosti. Kariéru, finanční zabezpečení a příjem. Přesně to, co jsem potřeboval. Rychle jsem zaplatil 5 centů za kafe (tehdy!) a vypravil se zažádat o místo. Ukázalo se, že podnik je velká, celokanadská nemocenská a úrazová pojišťovna a toto že je její samostatná montrealská filiálka vlastněná dvěma partnery.

Přivítán jsem byl s velikou pompou. Posadili mě do velkého pohodlného křesla a po několika otázkách kdo jsem, co jsem a odkud jsem přišel, mi velmi pohledná sekretářka, plná slibných úsměvů, okamžitě přinesla kávu. Místo předpokládaného vyplňování formulářů se mě jeden z partnerů zeptal, kolik že chci týdně. Těch 150 \$, které mi radili pánové z kanadské mise v Evropě, jsem už dávno pustil z hlavy. Řekl jsem tedy, že 50 dolarů týdně by mi vyhovovalo, a čekal, kdy mi oznámí: *we are sorry, but you haven't got enough Canadian experience*. Nevěřil jsem svému sluchu, když jeden z partnerů prohodil: „*Well, that is not a problem.*“ Mám přijít zítra v devět ráno a budeme pokračovat.

Druhý den začal týdenní výcvik, jak prodávat nemocenské pojištění a jak zacházet s lidmi. Hodně jsem se tehdy naučil. Nikdy nezapomenu, jak jeden z partnerů se s námi vsadil, že i když bude hlasitě nabízet zlaté dolary za 25 centů, že je nikdo nekoupí. V bance koupil 4 zlaté dolary, otevřeně je položil na ták, postavil se na roh Ste-Catharine, tehdy snad nejrušnější ulice, a hlasitě nabízel právě zlaté dolary za pouhých 25 centů kus. My žáci, byli jsme tři, jsme stáli na druhém rohu a bedlivě sledovali, co se bude dít. Za celou hodinu demonstrace kolem něho musely přejít stovky a stovky lidí, ale ani jeden se nezastavil. Jeho filozofie byla, že lidé všeobecně budou raději jednat s někým, kdo je o jednu či dvě třídy nad nimi než s někým, kdo je třeba jen o půl třídy pod. Měl pravdu.

Zklamání se dostavilo hned v pátek, když jsem si šel pro těch slíbených 50 dolarů. „Ale vždyť jste přece nic neprodal, tak z čeho vám máme platit?“ Ono počáteční, že 50 dolarů není problém, byl tedy jenom chyták. Bude tedy záležet jen a jen na mně. Musím přinést dostatek zakázek, aby mi z nich mohli vyplatit moji provizi.

Problém byl, komu mám vlastně prodávat. Krajanům? Vždyť i když pojištění rozhodně potřebují, nejsou na tom obvykle finančně o nic lépe než já, je to tedy

skupina lidí, kterým se budu spíše vyhýbat, než abych za nimi chodil. Hned po příjezdu do Montrealu jsem zavolał zástupce jedné velké životní pojišťovny a nechal se pojistit na život. Agent byl krajan, bývalý československý konzul, a způsob, jak se mě snažil přímo donutit k podpisu přehnaného pojištění, mě udivoval. Pojistil mě na 100 000 dolarů!

Když jsem přihlášku podepisoval, vyplnil jsem rubriku *Do you drink?* (Pijete?): Ano, piju. Asi za deset dní jsem dostal dopis od pojišťovny, že mě pojistit nemohou, protože jsem alkoholik. Hlavní kanceláře pojišťovny byly tehdy v Montrealu, tak jsem se tam okamžitě vypravil s protestem. Ale, tvrdil ten pan ouřada, vždyť jste sám napsal, že pijete! „Ano, piju, ale řekněte mi, když jste někde ve společnosti, vy si nedáte třeba skleničku sherry před jídlem?“

Obličej se mu hned rozzářil: „No to je něco jiného, to je *social drinking*!“ Byl jsem poučen a od té doby na tuto ošemetnou otázku jsem odpovídal správným kanadským způsobem. Svět holt chce být šálen!

Jak víme, v lidském životě hraje náhoda velikou roli. Seděl jsem jednou v kanceláři a přemýšlel, kam se mám vypravit, když zvonil telefon. Byl jsem tam sám, tak jsem zvedl sluchátko a hlásím jméno společnosti. Ozval se mi příjemný hlas, představil se jménem, že je lékař a že by rád, abychom za ním někoho poslali, že si chce koupit úrazové a zdravotní pojištění. Domluvili jsme se na čase, kdy ho mohu navštívit, představil jsem se mu jménem a byl jsem tak rozčilen, že jsem se musel jít projít.

V dohodnutou dobu jsem zvonil u jeho ordinace. Přijal mě mladý, příjemný doktor, posadili jsme se a pan doktor mi přímo řekl co přesně chce, věděl, kolik to bude stát a hned mi také napsal šek. Žádné prodávání, žádné lámání kolem. Zpět do kanceláře jsem přímo klusal. Pokud jsem věděl, takový šek tam ještě nikdo nepřinesl. Byl jsem oslavován jako hrdina. Moje provize kryla těch 50 dolarů na mnoho týdnů dopředu. Momentální finanční krize byla zažehnána.

Asi po roce přišel dopis od advokáta s žádostí vyplácet pojištěnému panu doktorovi 1000 dolarů měsíčně, na které byl u nás pojištěn. Nárok na to měl. Jednoho zimního večera byl na cestě za pacientem, zaparkoval na příkré ulici na Mount Royal, a když vystupoval, jel proti němu nákladní automobil. Nemohl na ledovate vozovce zastavit, narazil na otevřené dveře auta pana doktora a přivřel ho k vozu. Výsledkem byla zlomená páteř a nevyléčitelné ochrnutí. Zbytek života stráví v kolečkovém křesle. Od toho dne jsem se stal věřícím pojišťovacím agentem, přesvědčeným, že se nemusím stydět za to, co dělám.

V padesátých letech v Quebecu, hlavně na venkově, vládla církev. Vypravil jsem se tedy na venkov s úmyslem navštívit pana faráře, ukázat mu co prodávám a požádat ho o radu, zda by to místním lidem mohlo pomoci. Auto jsem ještě neměl a nezbylo než jezdit po okolí Montrealu autobusem. Na první faře jsem byl velmi

přátelsky přivítán. Panu faráři jsem vše vysvětlil a nechal mu k prostudování informační letáčky, že si ho dovolím zavolat za týden. Byl příjemně překvapen, že uznávám jeho autoritu, a slíbil, že si materiál prostuduje a dá mi vědět.

Příštího týdne jsem se nemohl dočkat a byl jsem nemálo překvapen, když jsem byl pozván, abych přijel v pátek odpoledne na faru. Pan farář všechno pečlivě přečetl a myslí, že takové pojištění by místní lidé rozhodně měli mít. Citoval dva opravdu křiklavé případy, kdy v jednom případě nemoc a v druhém úraz přivedly rodiny na mizinu. Už o tom hovořil s několika lidmi, dva projevíli zájem a přijdou dnes po páté na faru.

V pět hodin přišli tři mladí lidé, ženatí a otcové rodin. Chtěli si koupit téměř všechno, co bylo v brožurách, a musel jsem je brzdit, aby měsíční poplatky odpovídaly jejich příjmu. Nabídl jsem panu faráři pár dolárků na svíčky, ale byl jsem sice laskavě, ale rozhodně odmítnut. V té vesnici jsem nakonec pojistil asi šest lidí.

Přibližně totéž se opakovalo téměř všude. Myslím, že rekord jsem měl v Magocu, kde jsem za jeden večer pojistil snad dvanáct lidí. Byl jsem pozván do jakési společenské místnosti na faře, kde již sedělo celé shromáždění, někteří přišli i s manželkami. Pan farář si ode mne vzal přihlášky, osobně je rozdával a říkal, kam a co mají vyplnit. Já to jenom kontroloval. Stal jsem se tak nejproduktivnějším zástupcem nejen v naší pobočce, ale v celém Quebecu, a proto jsem byl pozván na výroční schůzi společnosti pořádanou v jednom velikém hotelu v Torontu. Pan prezident společnosti mi přišel osobně pogratulovat a po několika dobrých připitcích se zeptal, zda jsem se vším spokojen. Nebyl jsem a také jsem to panu prezidentovi řekl: v posledních několika týdnech se zpomalilo vydávání pojistek a na některé již čekám tři neděle. Pan prezident byl nesmírně překvapen. Pojistka by měla být v rukou pojištěnce nejdéle do čtrnácti dnů. Vytáhl jsem tedy z kapsy seznam asi třiceti žádostí o pojištění, na které čekám již déle než tři týdny. Vzal můj seznam, šel k telefonu a po krátkém hovoru zjistil, že ani jedna z žádostí tam není. Ujistil jsem ho, že jsem je řádně a včetně šeků odevzdal svému řediteli pobočky, tudíž by již dávno měly být vyřízeny.

Ještě týž den odjel do Montrealu právní zástupce a účetní společnosti na kontrolu. Zjistili, že náš pan ředitel sice šeky zinkasoval, ale všechny žádosti jsou dosud v jeho psacím stole. To byl ovšem poprask. Společnost pojistky okamžitě vydala, nikdo nepřišel o peníze, pana ředitele zažalovali a ututlat se to nedalo, i když jeho tchán zpronevěru zaplatil. Naše konkurence to samozřejmě zveřejnila v novinách – a to byl pro mě konec. Nemohl jsem tam zůstat. Byl jsem přesvědčen, že společnost, i když se zachovala absolutně správně a nikdo ji nemůže z ničeho vinit, utrpí na pověsti, a pro mě to bude brzda, které se hned tak nezbavím.

Nerad, ale rozhodl jsem se, že od společnosti odejdu. Pan prezident se mi to sice snažil vymluvit, ale moje rozhodnutí bylo pevné. V té době jsme již byd-

leli samostatně na Pine Avenue, kde jsme měli pronajatý pěkný pokoj v dobře udržovaném domě.

Ehrmanovi se k nám chovali absolutně přátelsky, ale někteří jejich hosté byli pravý opak. Jiřina nemluvila francouzsky ani anglicky, doma u Ehrmanových se samozřejmě mluvilo jenom česky, a tak se chudák kromě snad drobných nákupů neměla příležitost učit jazyk. Museli jsme se postavit na vlastní nohy.

Ehrmanům zůstaneme navždy vděční za jejich pomoc, zůstali jsme přáteli i nadále. Bylo nám sice líto malé Míši, která si hezky zvykla na manželku a ona na ni, ale nehodlal jsem vystavovat manželku aroganci a urážlivému chování některých Eviných návštěvníků. Rozhodli jsme se, že se odstěhujeme.

Naše krajanská společnost se značně rozšířila. Setkali jsme se s JUDr. Karlem Englišem, se kterým jsem sloužil v záložní škole důstojníků jezdeckva a se kterým jsem organizoval slavný Dragounský bál v Pardubicích. Karel právě začínal vlastní podnik, výrobu luxusních stínítek k lampám, prakticky žil o jednom vejci, mléku a krajíci chleba denně, ale tvrdou prací a sebezapíráním se mu podařilo vybudovat velmi pěkný a známý podnik, který mu dával víc než slušné živobytí. Přivezl si trochu peněz, koupil si forda, sice ojetého, ale ve velmi dobrém stavu, a tak jsme jezdili o víkendech na farmu rodiny Nesvadbových.

Nesvadba byl statkář z jižní Moravy, který měl hospodaření v krvi a uměl si poradit v každé situaci. Podařilo se mu vyvézt pár dolárků, za které koupil jižně od Montrealu asi dvousetakrovou farmu, kde založil chov prasat. Začátky byly těžké. Celá rodina včetně dvou dospělých dcer dřela od sluníčka do sluníčka. Hospodářství vzkvétalo a netrvalo dlouho a okolní farmáři se chodili dívat, jak to ten nový emigrant šikovně dělá. Stal se tak populárním v širokém okolí.

U Nesvadbových to byly zajímavé víkendy. Obvykle přišli okolní farmáři, všichni rození Quebečané, přinesli kytary a harmoniky a zpívali nám prastaré francouzské chansony. Potíže byly s řečí. Vyřešila to paní Nesvadbová: jelikož neuměla francouzsky, mluvila na ně jednoduše německy. Na naše námitky, že jí Quebečani nerozumějí, že němčina je pro ně cizím jazykem, který neznají, klidně odpověděla, že oni na ni také mluví cizím jazykem, kterému ona rovněž nerozumí. Velmi logické.

Montreal 1949

Dalšími montrealskými podnikateli byli Karel Mohapl a Srb, opravy optických přístrojů. Vycházel jsem z hotelu vchodem pro zaměstnance a málem vrazil do štábního kapitána dělostřelectva Karla Mohapla, kterého jsem znal z Brém, když odjížděl do Kanady. Byl stejně jako já překvapen. Pracoval v hotelu, šel právě z práce, tak jsme hned zašli do malé kavárničky si trochu popovídat.

Mohapl byl po válce profesorem na válečné škole v Praze, kde učil radar. Dnes pracoval v hotelové kuchyni, obsluhoval zde vařiče na kávu, měl na starosti krájení másla a *melba toastů*. Se Srbem již měli připravený plán založit vlastní podnik, opravu optických přístrojů. Mohapl znal většinu těchto přístrojů z vojny, kde se s nimi jako dělostřelec mohl podrobně seznámit, a Srb, syn majitele optické továrny, by je měl znát také.

Službu nabídli velké montrealské firmě a hned dostali na zkoušku opravu dvou teodolitů, které přivezla jedna důlní společnost ze severu. Nic vážného s nimi nebylo, byly jenom špinavé, a tak je „opravené“, čili vyčištěné a vycíděné, v rekordním čase odevzdali. Zákazník byl spokojen a práce přibývalo.

A přišly problémy. V jednom přístroji chyběl zaměřovací kříž. Zkoušeli ta nejmnější vlákna hedvábí, ale ta v čočce vypadala jako silná kotevní lana. Zkoušeli kdeco, ale bez výsledku, až jim kdosi poradil, aby zkusili pavučinu. Po dlouhých zkouškách a pokusech se podařilo z pavučin přichytit pevný kříž, který zorné pole nezakrýval. Ve dnech, kdy jsem neměl co dělat, jsem jim pomáhal chytat pavouky. Chodili jsme na ně na zalesněné stráně Mont Royal, kde rostly duby, na nichž žili pavoučci, kteří prý měli nejpevnější a nejtenčí vlákna. Protože nosit pavučiny z Mont Royal do města se neobešlo bez rizika, měli podnikatelé připravené velké okurkové láhve, do kterých dali na dno kus sýra a salámu, několik dubových větviček a měli tak zajištěnou potravu pro mouchy i pro pavouky – a vlákna pavučin po ruce.

Jak to nakonec dopadlo nevím, protože jsme se mezitím odstěhovali do Toronta a ztratili s jejich podnikem spojení. Byl jsem proto nemálo překvapen, když po nějakých pěti letech zazvonil telefon a ozval se Mohapl. Je prý právě v Torontu, bydlí v Royal York hotelu, apartmá to a to, a moc rád by se se mnou sešel. Ani mě nepustil ke slovu.

Hnán zvědavostí jsem se tam okamžitě vypravil. Royal York byl tehdy jeden z nejdražších hotelů v Torontu a mě nešlo do hlavy, že by montování pavučin do optických přístrojů šlo tak dobře, že by si tam mohl dovolit bydlet, navíc v apartmá. Přivítán jsem byl srdečně a Karel jen zářil. Vypadal znamenitě, oblečen do puntíku podle poslední módy. Na stole v obývacím pokoji byly rozloženy mapy a plány (to hotelové apartmá se skládalo z docela slušně velkého obývacího pokoje a ložnice s příslušenstvím). Nevycházel jsem z údivu.

Po nezbytné skleničce či dvou skotské jsme šli na večeři a Mohapl mi všechno vysvětlil. Kdosi na emigračním oddělení zjistil, že Mohapl učil na Vysoké škole válečné radar, že se tudíž dá předpokládat, že radaru rozumí. Kanada společně s USA stavěla právě tzv. *Dew Line*, obranné pásmo na severu kontinentu, kde každá stanice byla vybavena radarem. Protože lidí se znalostí tohoto instrumentu bylo tehdy ještě málo, oprášili Mohapla a dali mu za úkol kontrolovat stavby a umístění jed-

notlivých jednotek. Ukázalo se, že Mohapl nejen o radaru nic nezapomněl, ale že jako voják má zvláštní nadání hlavně pro jeho umístění v terénu, a právě to teď Kanada potřebovala. Měl plat, o jakém se mu nikdy ani nezdálo, zcela volnou ruku v práci a k dispozici nejen hydroplán, ale i vrtulník, jelikož stanice *Dew Line* byly většinou v nepřístupných pralesích. Byl více než spokojen.

Samozřejmě jsem se neptal na jeho plat, ale podle všech známek na tom byl dobře. Dokonce mluvil i slušně anglicky a na to, že s kufrem na rameni přeplaval Antlatik, už zřejmě zapomněl. Když později byla *Dew Line* nahrazena modernějším obranným systémem, Mohapl zůstal ve státní službě až do své smrti.

První kanadští přátelé

Když jsme přecházeli hranice, manželka, která právě trpěla chřipkou a měla horečku, zapomněla pod smrkem u Horské Kvildy moji cestovní kabelu, kde jsem měl 2 kg pepře proti psům pohraniční strážce a bohužel také adresář známých a přátel ze všech možných koutů světa, s nimiž jsem se za pětiletého válečného bloudění setkal. Byla tam psaná pozvání na Nový Zéland, do Austrálie, Rhodesie, Spojených států a Kanady. Byla to veliká ztráta.

Zcela mlhavě jsem si pamatoval adresu jednoho z mých dobrých kamarádů, Kanada Joe Wrighta. Jeho plné jméno bylo G. M. C. Wright, ale byl znám jenom jako Joe. Ty zkratky křestních jmen jsem dobře nemohl zapomenout, protože všechna naše vozidla u jednotky byla od General Motors (GMC). Pokud se týče adresy, pamatoval jsem si, že to je v provincii Ontario na břehu obrovského jezera v místě, jehož jméno je synonymem nějakého stromu. Joe mi často ukazoval fotografie domova, stála tam uprostřed pečlivě ostříhaného trávníku mezi obrovskými duby veliká vila, pro moje evropské oči podobná spíše zámečku.

Za těch „starých zlatých časů“ každá benzinová stanice ochotně a zdarma dávala mapy všech provincií Kanady, tak jsem si také jednu vzal a večer jsme s manželkou hledali Wrightovu adresu. Prstem po mapě jsme pochodovali podél řeky sv. Vavřince, dále po břehu jezera Ontario, až jsme přišli k městu Oakville.

To bylo ono. Ihned jsem sedl a napsal: Jsem nyní ženat, v Montrealu a těším se, že se budeme moci brzy sejít a trochu zavzpomínat na naše válečné kotrmelce. Adresu jsem napsal: Major G. M. C. Wright, Oakville, Ontario. Dopis jsem odeslal myslím ve čtvrtek a doufal, že Joe je dosud na staré adrese a že mi odpoví. Byl jsem nemálo překvapen, když hned v sobotu, za necelé tři dny, někdo klepe na dveře a přede mnou stojí Joe Wright. Radost jsem měl sice velikou, ale byl jsem také ve velikých rozpacích. Pokoj jsme měli hezký, dobře zařízený, ale byl to přece jenom *rooming house*. Překvapení bylo rovněž v jeho tváři.

„Kristapána, co tady děláte?“ byla jeho první slova. Vyložil jsem mu tedy celou naši odysseu i fakt, že jsem právě bez zaměstnání. Jenom kroutil hlavou.

„Pamatujete se na Jima Wooda?“

Na Jima jsem se moc dobře pamatoval. Byl náčelníkem štábu jedné slavné kanadské divize a často jsme se navštěvovali.

Je prý nyní v Montrealu, má veliké postavení u jedné z největších lodních společností a bude mít jistě radost se s námi zase vidět.

Manželka byla ještě v práci a tak jsme se vypravili za Jimem Woodem. Měl velikou radost a hned nás pozval na oběd do znamenité francouzské restaurace, kde jsme probírali naše poválečné osudy. Jejich byly jednoznačné. Po demobilizaci šli rovnou do dobrých míst a ti, kteří chtěli studovat, šli na univerzity a jejich studium bylo zapláceno vděčným národem.

Nemohli pochopit, jak může vděčný národ někoho, kdo za jeho svobodu pět let bojoval a krvácel, dát do kriminálu a prakticky zničit. Bolševismus, komunismus a k němu vedoucí socialismus jim byl zcela cizí a naprosto nemohli pochopit Sovětský svaz.

Bylo již pozdě odpoledne, nálada znamenitá, když se mě Jim Wood zeptal, co dělám. Řekl jsem mu po pravdě, že hledám práci, co jsem doma dělal a že narážím na to nešťastné: nemáte dost kanadských zkušeností. Ani slovem jsem nenaznačil, že bych od něho chtěl pomoc. Byl jsem proto nepříjemně překvapen, když Jimův obličej ztuhl, přímo zkameněl, omluvil se, že musí ještě do kanceláře a rychle odešel. Byla to studená sprcha nejen pro mne, ale i pro Joe Wrighta, jehož jediný komentář byl, že Jimovi to viceprezidentsví stouplo do hlavy.

Když Joe odjížděl a loučili jsme se, vytáhl peněženku, ve které měl balíček stovek, což na tehdejší dobu bylo hodně peněz (nový ford stál 950 dolarů), a pobídl mě, abych si vzal, kolik potřebuji do začátku. Nebylo to gesto, myslel to zcela upřímně a do dnešního dne na to nemohu zapomenout. Poděkoval jsem, zdůraznil, že opravdu nic nepotřebuji, ale že si jeho nabídnuté pomoci vážím. Když odjel, našel jsem v kapse kabátu dvě složené stovky s jeho vizitkou.

V roce 1953 mě poslala společnost, pro kterou jsem tehdy pracoval, na školení do jakéhosi kurzu v Laurentian Mountains severně od Montrealu. Měl jsem tehdy zbrusu nového buicka s veškerým luxusním zařízením a musel jsem jet přes Montreal, kde jsem hodlal přenocovat a navštívit staré přátele. Při té příležitosti jsem také zavolal Jima Wooda a pozval ho na oběd s poznámkou, že projíždím Montrealem na cestě do Laurentians. Zdůraznil jsem, že ho vyzvednu před jeho kanceláří. Bylo to jistě *show-off*, čili chtěl jsem se trochu vytáhnout, že jsem přežil i bez jeho pomoci.

Jim byl ve zcela jiné náladě. Samý úsměv a laskavost, vypytał se co dělám, jak se mi v Kanadě líbí a zda zde chci zůstat. Hezky jsme si popovídali a když jsem

platil, zeptal jsem se ho přímo, proč mi tehdy nepomohl, když viděl, že jsem v prekérní situaci a bez zaměstnání. Otázka mu byla očividně trapná. Chvilku přemýšlel a řekl: „Kamaráde, já vás znal, věděl jsem o vašem vzdělání a zkušenostech i o vašich talentech, ale ... neměl jste dostatek kanadských zkušeností, abych vám mohl nabídnout místo odpovídající vaší kvalifikaci.“

Odpověděl jsem, že kdyby mě byl nabídl jen první šprušel na žebříčku, že bych mu býval do smrti vděčný. Bylo by potom záleželo jen na mně, zda na tom šprušli zůstanu, nebo se vypracuji nahoru.

Přátelsky jsme s rozešli a zůstali v písemném styku až do jeho smrti.

Manželka nastoupila do nového zaměstnání u velmi známé dánské firmy Karen Bulow, kam ji doporučil Karel Engliš. Dodával jim ta ručně dělaná stínítka. Manželku oblékli do krásné ručně tkané sukně s ručně tkaným přehozem přes ramena (to si ovšem musela koupit!), posadili ji k tkalcovskému stavu ve výkladní skříni a tam „tkala“. Obvykle byl před obchodem zástup čumilů, což přivádělo paní choť do velikých rozpaků. Plat byl sice jenom 16 dolarů týdně (při šestidenním týdnu), ale po tvrdé práci s oplatkami to byl vítaný odpočinek.

Manželce se v Montrealu nelíbilo. Pravda, měli jsme tam hodně dobrých přátel, ale quebecké prostředí nám oběma bylo cizí. Ač žena nemluvila francouzsky ani slovo a já ano, moje „pařížština“ mi byla spíše překážkou. Nebyl jsem rozeným Quebecanem a to byl problém. Při návštěvě v Torontu jsem měl příležitost vidět zcela jiný svět. Nikde jsem neviděl nápisy na obchodech „Nepřijímáme Židy“, nebo „Angličany, protestanty, Iry“ etc., což bylo zcela běžné v Montrealu. Krajané, se kterými jsem v Torontu hovořil, byli všichni spokojeni. Jistě, tak jako my prožívali tvrdé začátky se střídavým štěstím, ale budoucnost se rýsovala v jasných barvách.

Rozhodli jsme se tedy dát Montrealu adié a přestěhovat se do Toronta. V rozhodnutí nás podpořil i JUDr. Kyselka a jeho paní Dáša, kteří psali z Toronta a slíbili, že nás rádi zasvěťí do situace, jen abychom přijeli. Autobusová jízdenka stála tehdy 8 dolarů za osobu. Sbalili jsme těch svých pár švestek a po krátkém rozloučení s přáteli vyrazili vstříc novým dobrodružstvím.

Kyselkovi nás přivítali víc než přátelsky. Mohli jsme u nich zůstat, než si najdeme vlastní ubytování, a večery jsme trávili hltáním informací. JUDr. Kyselka, ženatý a se dvěma dětmi, neměl věru lehké začátky. Jeho čtyři léta v koncentračním táboře ho ovšem dobře připravila pro emigraci. Jeho první „zaměstnání“ bylo uklízet v noci dva baptistické kostely, a když pan reverend zjistil, že Kyselka hraje znamenitě na piano, hrál ještě na mších. Kyselka, spolužák Jana Wericha z „Křemencárny“, byl prvním pianistou v Osvobozeném divadle, ještě před Ježkem.

V Kanadě se ve dne pokoušel prodávat „jablonecké zboží“, které si přivezl další náš uprchlík. Moc mu to sice nešlo, ale nakonec s velikým štěstím dostal zaměst-

nání jako knihovnický asistent v torontské veřejné knihovně. Plat byl ovšem malý a tak po krátkém čase nastoupil místo domovníka v hlavní Ymce. Bylo to lépe placené a nemusel se potýkat se starými pannami, které tehdy knihovnou vládly. Nikdy ovšem nezapomněl, že je advokát, a hned jak jen trochu mohl, šel studovat. Ve dne pracoval jako domovník v Ymce, v noci uklízel dva kostely a někdy mezitím studoval angličtinu a práva. V rekordním čase graduoval a po čase se stal společníkem jedné z velkých kanadských advokátních firem. Byl varhaníkem v českém kostele sv. Václava a jedním ze zakladatelů kempeličky v Torontě.

Kyselka byl první cizinec, který kdy pracoval v hlavní městské knihovně v Torontu. Pro ty staré panny, která ji plně ovládaly, byl přistěhovalec nebo cizinec něco nehorázně ošklivého a primitivního. Jejich světový rozhled končil na hranicích Toronta, možná s jedním výletem za život do hlavního města Ottawy. Byly překvapeny, že někdo, kdo není anglosaského původu a nenarodil se v zemi javorového listu, umí vůbec číst a psát. JUDr. Kyselka byl první, který prolomil led.

Na jeho místo do knihovny nastoupila jeho manželka a následovala celá řada dalších, byli mezi nimi třeba manželka Jiřího Corna, pozdějšího předsedy Národního sdružení v Kanadě, nebo Josef Čermák, tehdy student práv na torontské univerzitě, později společník velké advokátní společnosti v Torontu a jeden z pilířů krajanského života v Kanadě. Díky Pepovi Kyselkovi dostala v knihovně zaměstnání i moje paní. Příjem sice nebyl veliký, ale postačil, abychom se postavili na nohy.

Musím se zde zmínit o manželčině pokusu najít si jakékoliv zaměstnání bez pomoci přátel. Chodila prostě od jedné kanceláře k druhé a přednesla jedno slovo, které znala: *work?* Práci dostala v YMCA [Křesťanské sdružení mladých mužů], která tehdy byla na College Street, uprostřed Toronta. Bylo to během oběda a měla umývat nádobí, jak přicházelo z jídelny. V šatnách pro zaměstnance jí přidělili pracovní plášť a odvedli do kuchyně. Když se večer odcházela převléci, v šatně se již převlékaly ostatní zaměstnankyně. Když viděly ženino hedvábné prádlo s ručně vyšitými monogramy, jak se tehdy nosilo, odmítly s ní pracovat. Byly přesvědčeny, že takové prádlo může nosit jenom dáma ze společnosti, která zde je asi pro sázku, nebo nějaká štetka. V každém případě s ní v jedné místnosti nebudou. Tak skončilo její pracovní úsilí ještě dřív, než začalo. Byli jsme proto Kyselkovi za pomoc velmi vděční.

Když jsem odcházel od Kanadské pojišťovny v Montrealu, dostal jsem od samotného pana prezidenta společnosti doporučující dopis s radou, abych se, kdekoliv zakotvím, přihlásil u nejbližší jejich pobočky, kde budu vždycky vítán. Přihlásil jsem se tedy u jejich hlavní torontské filiálky, kde jsem byl uvítán s otevřenou náručí. Na první pohled bylo patrné, že pan šéf je jenom ozdobná figurka a že hlavou a motorem podniku je jeho manželka. Byl jsem představen několika agentům, kteří byli právě přítomni, a všichni se mi zdáli být spokojeni.

Přihlásil jsem se samozřejmě na pracovním úřadě, kde si sice zapsali moje jméno, ale naděje na blízké zaměstnání mi nedávali. Mohu prý jet na sever, kde dřevařské firmy hledají lidi na práci v lese. Je to hlavně na zimu, protože jenom tehdy se mohou naložená vozidla pohybovat po zamrzlých močálech. Ubytování je v dřevorubeckých táborech. Vydělky prý tam jsou dobré. Nebyl jsem ještě ženatý ani celých pět let a opustit manželku bych nějak nemohl přenést přes srdce. Nezbyvalo tedy nic jiného, než obnovit kariéru pojišťovacího agenta.

Tehdy v Kanadě neexistovalo jiné pojištění než soukromé. Ani velké průmyslové podniky a státní instituce neměly pojištění pro zaměstnance. Záleželo tedy na každém jednotlivci, co a kde si koupí. Možností bylo hodně. Bohužel ti, kteří pojištění nejvíce potřebovali, to jest nově příchozí do Kanady, si ho buď nemohli dovolit, nebo si chtěli koupit automobil, rádio či něco do kuchyně spíš než zajistit rodinu.

Pro mě to bylo těžké rozhodnutí. Měl jsem na mysli onoho doktora v Montrealu, ale nemohl jsem jaksi nabízet zajištění někomu, kdo dělal dvě šichty denně, aby uživil rodinu, a sám neměl víc než to, co měl právě na sobě. Věnoval jsem se tedy čistě kanadskému trhu. Výsledky se brzy dostavily a byl jsem spokojen, i když jsem nepřestal hledat něco přijatelnějšího.

Jednoho dne jsem s překvapením zjistil, že náš nejlepší a nejúspěšnější zástupce u nás již není. Na otázku, co se stalo, jsem nedostal uspokojující odpověď, a tak jsem mu večer zavolal domů. Co mi řekl, mě ohromilo. Jakmile provize z obnovovaných plateb (*renewals*) dosáhla větších částek, byl dotyčný zástupce pod nějakou malichernou záminkou propuštěn, takže provize šly na konto majitele pobočky. Za posledních pár let odešlo tímto způsobem šest lidí. Všichni šli sice ke konkurenci, ale o provize ze starých pojistek přišli. Ty teď patřily pobočce. To bylo tvrdé zklamání. Nemohu přece zůstat u podniku, který sice legálně, ale naprosto nepoctivě okrádá své zaměstnance.

Večer co večer jsem zase trávil nad inzeráty. Psal jsem, rozesílal svůj životopis a telefonoval, až jednou jsem dostal kladnou odpověď. Byl jsem pozván k pohovoru k samému prezidentu společnosti *Canadian Tire*, tehdy jednoho z největších kanadských obchodů nejen s pneumatikami, ale i s nářadím a sportovními potřebami.

Dostavil jsem se vymydlen a vyžehlen. (Tehdy byly v Torontu obchody, kde zákazníkovi vyčistili a vyžehlili oblek, vyleštili boty a bylo-li nutno, vyprali i košili, všechno maximálně za půl hodiny. Když ne všechny, tedy převážná většina těchto podniků byla v rukou Makedonců, kteří tím poskytovali publiku velikou službu.)

Pan prezident byl starší, prošedivělý pán a asi po půl hodině dotazů co jsem, co dělám, co jsem dělal atd. mě pozval na oběd. Vznášel jsem se v oblácích. Oběd byl v restauraci *Board of Trade* (obchodní komory) a atmosféra přátelská. Při obědě jsem se dozvěděl, že *Canadian Tire* hodlá otevřít vlastní „továrnu“ na jízdní kola.

Součástky hodlá dovážet z ciziny a kola montovat v Torontu. Na trh půjdou pod jejich vlastní značkou a já bych to měl zorganizovat a vést.

V Kovostroji jsem začínal v oddělení exportu jízdních kol a znal jsem téměř každého sebemenšího výrobce kol na světě. Dodávali jsme jim přehazovačky a z dopisů jsem znal i jména některých zákazníků, čili přesně to, co bych dělat mohl a dělat rád.

Domluvili jsme se snadno. Můj základní plat bude 250 dolarů týdně a procenta z obratu mého oddělení. To byl na tehdejší dobu velmi dobrý plat. Byl jsem spokojen. Společnost zažádá o stavební povolení a jakmile se začne, budu mít dozor nad stavbou. Sice s polovičním platem, ale hned od prvního dne stavby. To mi plně vyhovovalo. Rozešli jsme se velmi přátelsky a já spěchal za manželkou do knihovny ohlásit dobrou zprávu.

Naše radost netrvala dlouho. Asi za čtrnáct dní jsem dostal doporučený dopis: *We regret ... Unfortunately ...* (Litujeme, bohužel) Město povolení ke stavbě prostě nedalo. Důvod: povede tudy podzemní dráha, jejíž stavba začne podle plánu během dvou let. Zajímavé bylo, že ač společnost vlastnila stavební pozemek, město neuznalo za vhodné ji informovat, že tudy povede dráha.

Zase se mi rozplynul jeden sen a ve špatné náladě jsem si šel pozvednout morálku do baru v hotelu King Edward, tehdy jednom z nejlepších podniků v Torontu. Barman byl velmi příjemný Slovák, starousedlík, a jelikož jsem byl prvním hostem a také jediným, poslouchal jsem se zájmem historii jeho začátků v Kanadě. Bylo to zajímavé, i když pro mě téměř neuvěřitelné. Až později jsem slyšel podobné, možná i horší historky a můj respekt k těmto lidem, našim předchůdcům, stoupal.

Naše filozofování netrvalo dlouho a do baru přišel šedivý, elegantně oblečený pán, posadil se na stoličku blízko mě, objednal si martini *very dry* a začal si mě prohlížet. Nebyl jsem právě v nejlepší náladě a zřejmě to muselo být jasně viditelné; obrátil se na mě a s úsměvem povídá: „Já tu sedím a piju sám a jak vidím, vy také. Moje jméno je Cliff Moore, mohu vás pozvat ještě na skleničku skotské?“

Převládla zvědavost, představil jsem se také a dali jsme se do hovoru. Na otázku, co dělám, jsem popravdě odpověděl, co se mi právě stalo a jak jsem tím trpce zklamán. Mr. Moore jen pokyvoval hlavou a s úsměvem povídá, že on je na tom téměř stejně. Je uprchlíkem ze spárů Evity Perónové z Argentiny, kde tato dáma vyžadovala procenta z obchodů společnosti, kterou vedl. Jaká to je společnost, neřekl.

Asi po třetí skleničce mě pozval na oběd. Jídelna v hotelu King Edward byla obrázkem přepychu a elegance. Během oběda mi vykládal o životě v jižní Americe a dotazoval se, co jsem dělal, kde jsem byl atd.

Byli jsme již v jídelně myslím sami a končili druhou láhev chambertinu, když mi řekl, že ho jeho společnost postavila před téměř nepřekonatelnou překážku. Má vy-

budovat odbočku *XLife Insurance Co.* v Torontu. Pojišťovny jsou zde již čtyři, sotva se drží nad vodou a on, který tu nebyl již přes dvacet pět let, jim má dělat konkurenci. Rozjasnily se mu tváře, když jsem se přiznal, že jsem v Montrealu pracoval jako zástupce jedné pojišťovny a proč jsem od nich v Torontu odešel.

Beze slova vytáhl z kapsy formulář zastupitelské smlouvy, podal mi ho a nabídl mi, abych pro něho pracoval. Pro začátek budu dostávat 200 dolarů měsíčně a plnou provizi z toho, co prodám. Jak jsem později zjistil, byly to podmínky, které společnost nikdy před tím a pokud vím nikdy potom nikomu nenabídlá. Pozval mě, abych s ním šel do jeho provizorní kanceláře, kde si o tom můžeme pohovořit podrobněji.

Moore se mi líbil. Líbilo se mi jeho otevřené chování a přímost. Po zkušenostech z Montrealu jsem v pojištění pevně věřil, doufal jsem ale, že v budoucnosti budu víc než pojišťovacím agentem, ať již pojištění životního nebo úrazového. Nicméně zvědavost a jeho osobnost mě přemohly a šel jsem s ním. Snažil se mi podrobně vysvětlit, jak se vypočítávají prémiové poplatky, jaké jsou rozdíly mezi jednotlivými pojišťovacími plány a co je v určitých situacích výhodnější. Po dobré hodině jsme se rozloučili a domluvili se, že k dalšímu školení přijdu příští den v deset ráno.

Bylo hezké odpoledne a potřeboval jsem si trochu provětrat hlavu. Šel jsem domu pěšky, když tu potkám JUDr. Karla Cvachovce, se kterým jsem sloužil v záložní důstojnické škole v Dašicích. Radostné shledání a překvapení na obou stranách. Na otázku, co tu dělá, mi odpověděl, že hledá životní pojišťovnu, kde se chce nechat pojistit. Chvilku jsem myslel, že si ze mně dělá legraci, ale když jsem viděl, že to myslí vážně, vyprávěl jsem mu svoji historii a zdůraznil, že už nemusí dál hledat.

Karel se mě vyptával, jaký plán by si měl koupit a co by to stálo. Já samozřejmě neměl ponětí, a tak jsem mu navrhl, že hned sepíšeme žádost, on mi dá šek na částku, kterou myslí, že může platit, a já se poradím s panem šéfem a zítra mu zavolám, co si za to může koupit. Bude muset vzhledem k věku projít lékařskou prohlídkou, ale když prošel imigračními prohlídkami, jistě projde i u lékaře pojišťovny.

Karel souhlasil a domluvili jsme se, kdy a kde se zítra sejdeme. Místo domů jsem spěchal zpátky do kanceláře v naději, že tam ještě zastihnu Moora. Byl právě na odchodu a když mě viděl, zarazil se a jak mi řekl později, myslel, že jsem mu přišel vrátit papíry a říci, že to dělat nebudu. Když jsem mu ukázal žádost a šek, nevěřil svým očím. Šek byl na 1250 dolarů roční platby, což v tehdejších časech bylo hodně peněz. Byl samý úsměv. Ihned telefonoval prezidentovi společnosti do Montrealu a radostně mu oznamoval, že právě najal svého prvního agenta a ten první den přinesl žádost na stotisícovou pojistku i s roční platbou. Nato mi předal sluchátko.

Byl jsem osobně přivítán do společnosti a moje budoucnost byla vymalována těmi nejrůžovějšími barvami. Co mě nejvíce pletlo, byla částka mé provize – 750 do-

larů za ... za příjemné popovídání se starým kamarádem. Připadal jsem si jako lupič. Moore mě ale druhý den uklidnil. Plán, který vybral, je pro někoho v situaci Karla Cvachovce ten nejlepší. Sám pojištění hledal a když ne já, prodal by mu ho někdo jiný. Částku si určil sám a provize by stejně byla, jenom v jiné kapse. To mě upokojilo.

S Moorem a s jeho paní jsme se velmi spřátelili. Představil jsem ho manželce a to přátelství trvalo až do jeho smrti. Zemřel slepý, v pozeňnaném věku 86 let.

Kanada tehdy otevřela emigraci dveře vpravdě dokořán. Samozřejmě, většina přistěhovalců končila v Torontu, tehdy nejpokrokovějším městě Kanady. Vancouver bylo městečko na břehu Pacifiku, jak jsme slyšeli, tam přišlo nejméně dvakrát denně, líbit se tam může snad jen Skotům ze severozápadního pobřeží Skotska, kde si lidé pochvalují, jaký to byl krásný den, když přišlo jen dvakrát.

Calgary bylo to, čemu se na západě říká *a cow town*, venkovská díra, kde se po ulicích projížděli kovbojové na koních a před domy byly ještě kůly na uvazování koní. Préríjní provincie Saskatchewan a Manitoba se ve skutečnosti ještě nevymanily z krize třicátých let a možnosti zaměstnání tam nebyly. Totéž snad ještě ve větší míře platilo pro přímořské provincie a New Foundland.

Hlavní město Ottawa, sice krásně položené na břehu stejnojmenné řeky a s krásným pozadím hor Gatineau, byla bezvýznamná díra, kde kromě státních zaměstnanců a přidružených byrokratů nebylo zhora nic.

O Quebecu jsem se již zmínil.

Ač zkušenosti s životním pojištěním jsem pražádné neměl, byl jsem přesvědčen, že právě tito nově příchozí do Kanady budou dříve nebo později tvořit téměř nevyčerpatelný zdroj klientů.

Ač Moore strávil většinu svého života v Argentině a tudíž měl příležitost stýkat se s lidmi všech možných národností a ras, v jádru zůstával tvrdým Anglosasem. Původem Skot, narodil se na malé farmě blízko Chathamu v Ontariu a jak vyprávěl, mládí měl krušné. Byl nejstarší, měl dvě sestry a často musel místo do školy pracovat a pomáhat rodičům udržet střechu nad hlavou. Peníze nebyly a když zima byla veliká, stával ve stáji v čerstvých kravincích, aby si zahřál nohy.

Vystudoval na torontské univerzitě, kde mezi jeho spolužáky patřil i Lester B. Pearson, pozdější ministerský předseda Kanady, Roland Michener, který se stal guvernérem Kanady a zástupcem královny, i dr. Bennet, hlava *United Church of Canada*, hlavní protestantské církve v Kanadě. Pro společnost začal pracovat hned po skončení univerzity a jelikož měl nadání na jazyky – mluvil plyně španělsky a francouzsky –, společnost ho poslala jako zástupce do Jižní Ameriky. Šel od úspěchu k úspěchu a skončil jako ředitel filiálek v Argentině, Brazílii a Chile.

Nyní se snažil vybudovat filiálku, jejíž zástupci budou zase Anglosasové, jen jejich zákazníci mohou být jiných národností. Byly to zbytky dnes již neexistujícího

přístupu anglosaských kolonizátorů k přistěhovalcům. Jak mi jednou řekl prezident největší cementářské společnosti v Kanadě: „Mozky nepotřebujeme dovážet, ty tu máme. Potřebujeme lidi na práci!“

Denně jsme o této podle mne mylné filozofii vedli nekonečně dlouhé debaty. Uvědomoval jsem si, že já se k němu dostal čistou náhodou, protože nikoho jiného neměl a společnost od něho žádala výsledky. O nesprávnosti jeho filozofie jsem však byl jsem skálopevně přesvědčen.

Seděli jsme jednou sami dva v kanceláři, když přišel mladý, dobře vypadající člověk a špatnou angličtinou se ptal, jak se může stát zástupcem naší společnosti. Moore mu nerozuměl a musel jsem mu to z němčiny přeložit. Chlapík se jmenoval Kurt Hanzlík, Rakušák. Jeho manželka měla již v Torontu obchod a knihovničku německých knih a mnoho jejích zákazníků se ptalo, kde si mohou koupit životní pojištění. Převážná většina nemluvila ani slovo anglicky a tak hledali někoho, s kým se domluví v mateřštině. To byla voda na můj mlýn. Moore však kategoricky prohlásil, že mu mám říci, aby přišel, až se naučí drobet anglicky. Ve mně to vřelo, ale nemohl jsem říci ani slovo. Kurta jsem šel vyprovodit, vzal si jeho adresu a telefonní číslo a ujistil ho, že od nás uslyší během pár dní. Zatím aby nic jiného nehledal. Báł jsem se, aby nešel ke konkurenci.

Netrvalo to dlouho a měli jsme dalšího návštěvníka. Tentokrát to byl Polák. Vysoký, dobře oblečený a dobrého vystupování. Představil se jako Michal Gutowski a chtěl vědět, jak se stát našim zástupcem.

Ač jsem se s ním nikdy osobně nesetkal, hodně jsem o něm slyšel. Nejen že vyhrál v roce 1936 na olympijských hrách v Berlíně těžké honební skoky na koni *Warszawianka*, ale byl důstojníkem jezdeckta a jedním ze známých válečných hrdinů polské armády. Myslím, že Moore byl již unaven mojí argumentací a po krátkém rozhovoru ho přijal. Instruktaž jsem si vzal na starost sám. Michal se mi svěřil, že má několik přátel, kteří chtějí být pojištěni a požádal mě, abych mu pomohl. To jsem velmi rád udělal a on přinesl během několik dní řadu dobrých žádostí. Ledy byly prolomeny. Ihned jsem volal Hanzlíka a během snad necelého roku měla naše kancelář šestnáct agentů sedmi různých národností a po několik let vyhrávala soutěž nejúspěšnější pobočky v Kanadě.

Memoáry

Mé exilové obcování s *Obsahem*

Neúplná nálezová zpráva

Vilém Prečan

Málokterý samizdatový artefakt vzešlý z úsilí českého a slovenského nezávislého písemnictví osmdesátých let zaujímal v mé rozsáhlé korespondenci s domovem, ale také s adresáty mimo Československo, takové místo jako *Obsah*; vlastně žádný. Zjistil jsem to při pokusu rekonstruovat všechny sféry svého obcování s *Obsahem*, s jeho iniciátory a neúnavnými organizátory v zemi původu, s „dopravci“ samizdatových rukopisů jednotlivých složek *Obsahu* a výborů *Z Obsahu* po utajovaných, konspirativně sjednávaných cestách – „kanálech“ – do zahraničí a nákladů „špalíčků“ ve směru opačném; s rozšiřováním *Obsahu* formou xerokopií jednotlivých složek ve stále se rozšiřující zahraniční distribuční síti, což bylo ovšem v takřka neřešitelném rozporu se snahou „domova“ udržet tuto „samoobslužnou autorskou iniciativu“ v tajnosti a nevyprovokovat zásah tajné policie – až do rozhodnutí z června 1987 zveřejnit se jako literární časopis. K mé agendě týkající se *Obsahu* patřilo také úsilí hájit autorská práva autorů publikujících prostřednictvím *Obsahu* a domoci se pro ně honorářů, jestliže byly jejich texty publikovány exilovými časopisy nebo česky vysílajícími zahraničními rozhlasovými stanicemi.

Složitost rekonstrukce mého vlastního příběhu o *Obsahu* se mi vyjevila záhy poté, když jsem se prokousal obsáhlou korespondencí s Ludvíkem Vaculíkem z let 1983–1989 a někdejšími evidenčními kartami o distribuci kopií *Obsahu* a *Z Obsahu*. Ukázalo se, že to nestačí, jak jsem si bláhově myslel, ale že je nezbytné projít také záznamy o došlé a odeslané poště z let 1981–1989, soupisy zásilek osobně převzatých či doručených diplomatickou poštou od Wolfganga Scheura ze západoněmeckého velvyslanectví v Praze (1983–1986), od Petera Bakewella z kanadského velvyslanectví (1986–1988), od Petra Metzgera – opět z velvyslanectví SRN (1987–1989) a od mnoha dalších, jednorázových „dopravců“ či odesílatelů *ad hoc*.

A k tomu projít snad stovky přijatých a odeslaných dopisů s Jiřinou Šiklovou, psaných napolo zašifrovaně, aby jejich obsahem nebyli ohroženi ani lidé ani jejich dílo v případě, že by se dostaly do „nepovolanych“ rukou.

Málem jsem si zoufal, když jsem si uvědomil, že nebudu v daném čase s to přesně ověřit, kdy jsem od Jiřiny Šiklové dostal první složky *Obsahu* a s jakým komentářem; nebo proč nemám ve fasciklu korespondence s Ludvíkem Vaculíkem kopii dopisu (byl-li takový, nešlo-li jen o vzkaz v dopise Jiřině Šiklové), na který reagoval Ludvík Vaculík v dopise z 10. srpna 1983 slovy: „Já teď mám jednu důležitou poznámku: ‚Obsah‘ není časopis a neměla by nikdy padnout o tom zmínka, že existuje. Budu na Tě pamatovat, či budeme.“

Přibral jsem si na pomoc velkou krabici plnou sešitů a kartotéčních lístků se záznamy o telefonátech za jednotlivé roky svého víc než třináctiletého pobytu v exilu, leč to jsem po hodině vzdal a definitivně jsem se ustálil na podtitulu pro svůj dokumentární výlet do historie svého exilového obcování s *Obsahem*. Koneckonců i dílčí, mezerovitý příspěvek do mozaiky pestrého příběhu *Obsahu* může být užitečný, a snad v žádném případě neuzavírá cestu k zaplňování bílých míst a zejména na rozpomínání na polozapomenuté epizody z doby zakázanosti. (Ještě na jeden zdroj informací jsem si vzpomněl, ale už pozdě, na průpisy mých dopisů Gordonu Skillingovi. Pravidelně jsem ho po léta informoval o všem, co je nového v *current Czechoslovak agenda*, a podával – namísto psaní deníku – raport o tom, co dělám a podnikám. To až příště, bude-li jaké.)¹

Znovu se mi jako už po několikáté vynořil varovný vykřičník upozorňující, jak je tato skrytá sféra minulosti ohrožena nebezpečím, že se nestane součástí historické paměti, protože písemné prameny jsou kusé a osobních svědectví – i tak začasť nespolehlivých – s plynutím času ubývá. Beru si to k srdci, zejména když pomyslím na budoucího badatele, který by bezradně strnul nad sériemi „Geweg“, „Goethe“, „JWG“, „L[otte]“ a „OL[Osamělá Lotte]“ souboru „tajné“ korespondence Šiklová – Prečan, jestliže by neměl k dispozici vysvětlující poznámky pořízené ještě za života obou původců.

1 Text vznikl narychlo na jaře 2006 na naléhání Ludvíka Vaculíka a nakladatelství Atlantis, čemuž odpovídají zvolený žánr i forma; tím se také vysvětluje spěch, s nímž jsem psal, abych dodržel stanovený šibeniční termín. Jelikož se s textem od té doby nic nestalo, usoudil jsem, že jako příspěvek ke studiu otázek samizdatového vydávání a spolupráce mezi „domovem“ a exilem a zejména jako podnět pro další vzpomínání může být i v této podobě užitečnější, než když zůstane jen v paměti mého počítače.

Cestou k pravidelnému přísunu

První informace o existenci *Obsahu* jsem se asi dověděl od Jiřího Gruši, a také od něho jsem měl zlomky málo čitelných xerokopií z toho, co vyšlo v *Obsahu* v roce 1982. Situace se zlepšila po návratu Jiřiny Šiklové z vazby a pak velmi podstatně koncem jara roku 1983, když začalo období velkého dopravního a komunikačního zázraku způsobeného jedním jediným člověkem, Wolfgangem Scheurem, jak je možné se dočíst v dvojjazyčné knize *Ve službách společné věci/Im Dienst der gemeinsamen Sache*, vydané Atlantidem v roce 2001. (Připomínám, že Wolfgang oslaví 15. dubna letošního roku 85. narozeniny.)²

Péčí Ivana Klímy, Ludvíka Vaculíka a Jiřiny Šiklové jsem získal do konce léta 1983 složky za leden, březen, květen a červen 1983. (Lednovou složku jsem dostal 7. dubna 1983 od Ivana Klímy v poštovní zásilce poslané z Prahy přes Bonn Wolfgangem Scheurem.) V dopise z 8. června 1983, doručeném rovněž prostřednictvím Wolfganga Scheura sdělovala Jiřina – oslovovala mě tehdy „J. W.“ (Johann Wolfgang; ona sama byla pro mě tehdy už nikoli KAT jako v době do zatčení v květnu 1981, ale „Lotte“): „Vyzvedl jsem si knihy a pochopil, že *Obsah* je zařazen [do pravidelné dopravy] a zařizen, jsem rád, takto již nemám strach, že se Ti věci nedostanou.“

Složky za leden, únor a březen 1981 jsem dostal dodatečně, přivezl mi je na schůzku v pohraničním bavorském Freyungu 4. září 1983 Wolfgang Scheur. Od něho také přišla o jedenáct dní později poštou přes Bonn krabice, v níž byla složka *Obsahu* za červenec, srpen, září uvedená „Kalendářem Mistra Lva“ a ukončená Vaculíkovým fejtonem „V letadle“, datovaným „září 1983“. Považoval jsem tehdy složku za *Obsah* červenec–září 1983, nevěda ještě, že v červenci a srpnu má *Obsah* prázdniny, zatímco Vaculík píše i svůj červencový a srpnový fejton, i když je někdy dokončí později a do složek se vkládají, až je s nimi zcela hotov. Poučil mě o tom později, když mi poslal v prosinci 1983 své červencové „Černochoy v Brumov“ a „Srpnový den“ ze srpna s tím, že se mají přidat na konec prosincové složky a připsat do obsahu na titulní stránce. (Dokonce mi pak v lednu 1984 poslal i takto doplněnou titulní stránku, abych měl všechno originálního původu.)

V zmíněné krabici byla také dvojmo samizdatová knížka *Z Obsahu 1982* v rozsahu 631 stran formátu A5 a pohlednice, na níž byl vzkaz od Ivana Klímy, že jeden výtisk je pro Vladimíra Blažka v Mnichově. To už jsme si také začali pravidelně psát s Ludvíkem Vaculíkem. Spoluprací s ním, Ivanem Klímou, Jiřinou a dopravcem i pošťákem v jedné osobě Wolfgangem Scheurem byl do poloviny dubna 1986 postupně zajištěn v daných podmínkách poměrně pravidelný přísun nových slo-

2 Těch se – v roce 1986 – Wolfgang Scheur ještě dožil. Následujících už nikoli, zemřel dne 10. ledna 2007.

žek. Tu a tam se něco zpozdilo, jindy jsem dostal složku už do týdne poté, co byla v Praze uzavřena.

Vraťme se však do září 1983. Od začátku jsem byl náležitě poučen, že existence *Obsahu* jako čehosi pravidelného musí zůstat utajena, na druhé straně jsem však měl pocit, že je třeba informovat o něm uceleněji určitý okruh lidí zabývajících se literaturou v užším slova smyslu, s nimiž jsem byl v přátelském styku a na které bylo spolehnutí, že hned se vším nepoběží na trh senzací, respektive dát podnět k dohodě o společném postupu. I sepsal jsem následující informaci.

To whom it may concern

Září 1983

Chci Vás dnes informovat o jednom druhu přírůstků v mých sbírkách. Současně bych Vás chtěl prosit o diskrétnost; informace týkající se této věci nejsou určeny k publikaci. Dostí velká skupina v Československu žijících nezávislých autorů – je to zhruba okolo dvou tuctů jmen jako Vaculík, Klíma, Šimečka, Uhde, Kotrlá, Kantůrková, Pithart, Urbánek, Kriseová, nekteří pak používají jen pseudonym – už třetím rokem udržuje vlastní autorskou „samoobsluhu“. Většinou měsíc co měsíc odevzdávají svou autorskou žeň – už přepsanou na stroji – jednomu ze svého středu, který všechny došlé příspěvky pouze sestaví do určitého pořadí a napíše první stránku – OBSAH. Podle toho celá autorská iniciativa dostala název, říká se tomu mezi zasvěcenými Obsah.

Účastníci této autorské samoobslužné iniciativy se až úzkostně brání tomu, aby věc dostala publicitu, aby se o ní psalo jako o časopise či periodiku. Nechtějí dát podnět k tomu, aby se věc začala zabývat státní bezpečnost, nebo aby – kdyby se o věci psalo v zahraničí – vznikl u úřadů pocit povinnosti jakkoli zasáhnout. Naproti tomu autoři nečiní žádná opatření proti tomu, aby se rukopisy z Obsahu zveřejňovaly v jiných samizdatových publikacích anebo tiskly v zahraničí, prostě se o tuto věc nestarají, ale také [se] jí nijak nebrání.

S určitým odstupem, který nás dělí od vzniku uvedené autorské samoobslužné iniciativy, lze konstatovat, že příspěvky původně zveřejněné v Obsahu se postupně dostávají do samizdatového oběhu v Československu, jsou dále opisovány, zveřejňovány v různých samizdatových periodikách, a také pronikají do exilových časopisů a publikací. Z porovnání všech těchto publikací možno učinit předběžný závěr, že zveřejnění textu v Obsahu lze považovat za první publikaci daného textu. Je-li tento závěr správný, znamenalo by to, že sledování Obsahu v celé úplnosti je významné z hlediska čs. literární historie, zejména pak z hlediska historie nezávislého písemnictví.

Snažím se postupně získat všechna „čísla“ Obsahu (uvádím výslovně „čísla“, protože jednotlivá vydání nejsou číslována ani datovaná, pouze podle některých příspěvků, zejména podle datování Vaculíkových fejetonů, jimiž každé „číslo“ Obsahu končí, lze jednotlivá vydání datovat). Zatím mám Obsahy za leden, únor a březen 1981 a za leden, březen, květen, červen a červenec–září (jediné „číslo“ za všechny tři měsíce) roku 1983. Za rok 1982 nemám ani jediné jednotlivé číslo, ale zato jakýsi „digest“, někým z okruhu oněch autorů sestavený výběr pod titulem Z OBSAHU 1982, což je přes 600 stran formátu A5 s několika desítkami příspěvků nejméně dvaceti autorů.

Rozsah jednotlivých Obsahů je různý, mezi 50 až 120 stranami formátu A4, strojopis není vždy dobré kvality.

Vilém

Tuto informaci jsem na přelomu září a října 1983 poslal Jiřímu Grušovi, Františku Janouchovi, Antonínu J. Liehmovi, Jiřímu Pelikánovi, Janu Vladislavovi a do Toronta Gordonu Skillingovi. Teď ale na chvíli odbočím a dotknu se dalšího dějového prvku, totiž předpokladů k rozmnožování a distribuci *Obsahu*.

Erlangenská dílna

S Josefem Jelínkem, někdejším jáchymovským „muklem“, který s manželkou a dvanáctiletým synem uprchl do Spolkové republiky po srpnu 1968 a už na jaře 1969 se uchýlil u Siemensů v Erlangenu, mě seznámil Erazim Kohák koncem sedmdesátých let. Jožík, jak jsme mu na jeho přání od začátku říkali, se staral na erlangenské radnici o záležitosti uprchlíků z Československa a byl žhavý podnikat něco pro ty „doma“. O nočních směnách v roce 1978 měl neomezený přístup ke kopírovacímu přístroji, a tak rozmnožoval v počtu desítek kopií článku z exilových novin a kopie posílal ve vlastnoručně ušitém poštovním pytlí Janu Kavanovi do Londýna, jehož adresu dostal od Koháka. Půlroční spolupráce s Londýnem ho dosti frustrovala, a pak mu Erazim Kohák dohodil jako odběratele mne. První objednávku na zhotovení několika kopií domácích samizdatových publikací ode mne Jožík dostal 1. února 1980. Zakázek přibývalo, a tak se Jožík rozhodl pronajmout si kopírku a zařídit si dílnu doma v bytě. Od července 1980 jsme začali podnikat už jakoby ve vlastní režii. Prodej kopií knihovnám a mohovitým zákazníkům musel vynést tolik, aby se zaplatilo nájemné za stroj, spotřební materiál i poštovné a kopie-zmenšeni-ny samizdatových i tištěných exilových publikací pro čtenáře v Československu. Práce se neplatila. Co se utrhlo navíc, bylo určeno pro domácí samizdatové dílny.

Dne 13. července 1980 přivezli Jožíkovi objednanou velkou kopírku, a tak mohl po práci u Siemensů kopírovat doma; když byl v práci, kopírovala („vyšívala“, jak tomu Jožík říkal) jeho paní – Jiřinka (byla tehdy už víc než deset let odkázána

na pravidelnou dialýzu, což byly následky péče československého zdravotnictví o manželku politického vězně).

Od poloviny roku 1983, s nastalým dopravním zárazkem v podobě Wolfganga Scheura a také v důsledku rozvoje samizdatového písemnictví, vzrostly požadavky na erlangenskou dílnu enormně. Když jsme se pak v březnu 1986 institucionalizovali jako *Dokumentationszentrum*, odešel „*Versuchingenieur*“ Jelinek (to bylo jeho vnitropodnikové označení – česká hlava a české ruce, obojí navyklé improvizovat, byly nasazovány v situacích, kdy se při stavbě jaderných elektráren nevystačilo s navyklou rutinou) do předčasného důchodu, aby stihl vyřídit stále rostoucí poptávku po kopiích samizdatových publikací z Československa. Měl se co ohánět – v letech 1986–1989 dělal objem jím nakopírovaných stran okolo 150 tisíc ročně. Pracoval odborně a metodicky, z každé samizdatové publikace nejdříve pořizoval makety a v nich podle potřeby retušoval – opravoval a dokresloval špatně čitelná písmena, nezřetelné čárky a háčky. Kopíroval teprve z maket, a nakonec každou kopii samizdatové knížky nebo čísla samizdatového časopisu opatřil kartónovou obálkou; v hřbetu kopie „vázal“ na vlastnoručně vyrobeném zařízení. Publikace vycházející z Jelínkovy dílny byly ve hřbetu lepené a měly hřbet zpevněný silnou lepicí páskou. Pro některé domácí autory se posílaly kromě autorských výtisků od nakladatelů ještě navíc Jelínkem vyrobené xeroxové zmenšeniny jejich knížek. Dále se v Erlangenu vyráběli „kolibříci“ – kopie exilových knížek nebo samizdatů v takovém rozměru, aby se vešly do krabičky od cigaret. Aby byly čitelné, měla každá kopie v hřbetu tyčinkovou lupu z plexiskla. Co všechno si náš „pokusný inženýr“ nevymyslel!

První, co se z *Obsahu* kopírovalo, byl výbor *Z Obsahu 1982*. O tom je našťástí přesná dokumentace. Podle svých záznamů Jožik Jelínek zhotovil 1. října 1983 osm kopií A5 (1:1) a 9. října 20 „špalíčků“, jak jsme říkali xeroxovým zmenšením rozměru A6. („Kolibříci“ byli na výšku a délku oproti „špalíčkům“ poloviční, nebo také ještě o něco menší.) Ivan Klíma reagoval na zásilku špalíčků (a exilových knížek a časopisů, které mu přivezl Wolfgang Scheur) v dopise, který mi byl doručen ve Weidenu 24. listopadu téhož roku: „Ani nevím, zač mám dřív poděkovat – snad nejvíc za ty krásně udělané „špalíčky *Z Obsahu*“, z těch měli všichni takovou radost a tak chválili neznámého původce, že Ti snad muselo znít v uších.“ A dodal: „Posílám další *Obsah* a oznamuji, že zase chystáme ten výbor, takže s ním, doufám, můžeš počítat.“ Vyjádřil také svůj názor ohledně distribuce složek *Obsahu* za jednotlivé měsíce „Já si nemyslím, že celý *Obsah* je třeba nějakým způsobem rozšiřovat, je v něm spousta věcí napsaných jen ad hoc, anebo nepovedených, lepší snad už je ten výbor (napřesrok doufám bude hotov rychleji), ten by si snad mohli přečíst. Je-li to pro Tebe možné.“

Další kopírování a přechod k pravidelné distribuci

Vůbec první „složka“, jež se kopírovala k dalšímu rozšíření, byl *Obsah* za prosinec 1983. Pro jistotu Jožík zhotovil už deset kopií (1:1, tedy A4), 12. ledna 1984 byla větší část „nákladu“ rozeslána z Hannoveru na sedm adres: Jiří Gruša, František Janouch, Pavel Kohout, Jiří Pelikán (také pro *Listy*), Daniel Stroj (pro exilový čtvrtletník *Obrys*), Pavel Tigríd (pro *Svědectví*), Jan Vladislav (určena rovněž pro A. J. Liehma a jím redigované *Čtení na léto*, stále tlustší letní přílohu *Listů*); tři kopie byly ponechány v rezervě, dvě z toho s určením pro Toronto a Harvard College Library.

Ke každé ze sedmi kopií byl přiložen další cirkulární dopis ve věci *Obsahu* (byla to úmyslně fotokopie, protože tak mohla být celá zásilka deklarována jako *Drucksache*-tiskopis se zlevněným poštovním tarifem; muselo se šetřit každým feníkem, v tomto případě se ušetřilo mnoho marek, průvodní dopis psaný na stroji by zásilkou s *Obsahem* značně prodražil). Oproti ocitované informaci ze září 1983 jsem tu však dával na vědomí svůj záměr rozšiřovat *Obsah* pro užší okruh zájemců pravidelně. „Vznikla potřeba, aby *Obsah* pravidelně dostávali do rukou lidé v zahraničí, kteří se zabývají současnou českou a slovenskou literaturou, ať už z jakéhokoli aspektu. Ujal jsem se až do odvolání úkolu *Obsahy* kopírovat a zasílat malému okruhu zájemců. Začínám *Obsahem* za prosinec 1983, který jste právě obdržel. (Chybí v něm poslední dvě položky z pera L[udvíka] V[aculíka], které přijdou později, zdrželo se dodání předlohy.) Nevím ještě, co s dřívějšími.

Za tuto službu je nutno účtovat poplatek ve výši režijních nákladů, jež předběžně odhaduji na 20 marek za číslo (v závislosti na výšce poštovního); o modalitách placení se dohodneme později. Je možné se dohodnout o tom, že svůj výtisk po přečtení pošlete jinému zájemci, tím by ubylo práce s kopírováním a poněkud by se snížily náklady, avšak vyžadovalo by to jistou kázeň (sebekázeň). V případě potřeby můžete jednou za rok dostat účet vystavený kulturním spolkem, který pro mne *Obsah* kopíruje.“ (O existenci erlangenské dílny se otevřeně hovořilo až na ustavující schůzi spolku dokumentačního střediska s dlouhým německým názvem 1. března 1986 v Hannoveru, kdy devět zakládajících členů spolku zvolilo Josefa Jelínka jednatelem)

Od dubnové složky 1984 přibyla k adresátům Markéta Goetzová-Stankiewiczová z Vancouveru (odesláno 11. července 1984) a od květnové 1984 Karel Schwarzenberg, s nímž jsme se dohodli na pravidelném odběru kopií všech noviniek samizdatové tvorby už za našeho prvního setkání na zámku Schwarzenbergu 26. července 1983. Od května 1985 přibyla k odběratelům *Obsahu* londýnská British Library. V únoru 1985 se mezi zákazníky zařadil *Index on Censorship* (k rukám Karla Kynclů nebo George Theinera). Alexandr Tomský (Keston College) byl do distri-

buce zařazen v prosinci 1985, kdy dostal jako první kopii složky za září 1985. Tím už počet odběratelů vzrostl na 14. K nim přibyl od července 1986 (květnová složka 1986) Milan Schulz, který se stal odběratelem pro RFE (později převzala objednávku knihovna RFE/RL).

Po institucionalizaci dřívějšího „domácího podniku“ (krycí označení pro mou archivně-sběratelskou a distribuční práci v „tajné“ korespondenci s Jiřinou Šiklovou) a zejména po přenesení sídla spolku z Hannoveru na zámek Schwarzenberg v Scheinfeldu v listopadu 1986 bylo vše snazší a rychlejší. Z Erlangenu do Scheinfeldu to měl Jožík slabou hodinku jízdy autem. I k hranicím pro zásilky pašovaného „kontrabandu“ se vzdálenost zkrátila takřka na třetinu oproti jízdám podnikaným z Hannoveru, kdy cesta sem a tam do Weidenu nebo do Vohenstraussu obnášela přes 1100 kilometrů.

V roce 1987 se distribuční síť složek *Obsahu* dále rozšířila o profesora Ladislava Matějku (šéfredaktor *Cross Currents*; poprvé v září 1987, a to červnovou složku), o p. Smrčka z Mnichova (říjen 1987), Jiřího Loewyho pro *Právo lidu* (od října 1987 zářijovou složkou). Dále jsme začali posílat jednu kopii doktoru Karlu Hrubému do Basileje (vydavatel *Proměn*), který nám ji vždy vrátil k dalšímu použití (poprvé dostal v prosinci 1987 zářijovou a říjnovou složku z téhož roku). Pro tento rostoucí okruh abonentů bylo ze zářijové složky 1987 zhotoveno dvacet kopií, z říjnové už jedenadvacet a z listopadové 1987 22 kopií; na tomto počtu se to ustálilo, i když v roce 1988 přibyli další zákazníci: Herder Institut v Marburgu a Forschungstelle Osteuropa an der Universität Bremen, která si objednala některé kopie i staršího data; od dubna 1988 dostávala jednu kopii paní Milada Blekastadová v Norsku. Při dvaadvaceti kopiích už zůstalo až do podzimu 1989; poslední složka, kterou jsme rozesílali 22. listopadu 1989 podle rozdělovníku, jak definitivně vykristalizoval v roce 1988, byl *Obsah* za říjen 1989.

Tím však péče scheinfeldského (či schwarzenberského) dokumentačního střediska o distribuci kopií *Obsahu* neskončila. Velké knihovny a instituce, které se už před březnem 1986 nebo později postupně přihlásily do distribuční sítě, chtěly mít ve svých sbírkách i fondech řadu *Obsahu* kompletní. A tak se ještě do roku 1992 u Jelínků v Erlangenu nadále kopírovalo: složky od ledna 1981 do jara 1983 osmkrát, další pak podle potřeby, po čtyřech až šesti kopiích. Objednávky přišly z Brém, Harvardu, Londýna, Marburgu, Toronta, z Národní knihovny v Praze. Největší zakázka – úplný soubor *Obsahu* a *Z Obsahu* – se vyřizovala pro knihovnu amerického kongresu v roce 1992, kdy si z Washingtonu objednali kopie reprezentativního výběru samizdatových knížek a periodik. Ze skladovaných rezervních kopií si odvezl na jaře 1990 pořádnou dávku Jiří Gruntorád pro svou vznikající knihovnu Libri prohibiti, a ani knihovna nově založeného Ústavu pro soudobé dějiny v Praze nepřišla zkrátka. Obdobně se rozšiřovala distribuční síť ročníkových výběrů *Z Obsa-*

hu. Špalíčeků se posílalo „domů“ počínaje rokem 1983 po 24 kusech, na víc naše dopravní kapacita nestačila.

Odtajňování existence Obsahu

Uvést texty *Obsahu* ve známost a zajistit utajení *Obsahu* jako periodika byl problém v rovině řešení kvadratury kruhu. Z jedné strany Ludvík Vaculík neustále naléhal na to, co se za žádnou cenu nesmí, a já jsem se snažil udělat v té věci maximum. Nebylo to snadné, protože nejen domácí prostředí, ale také prostředí exilové mělo jeden typicky český rys: upovídánost. V exilu se mnozí rádi blýskli svou vědomostí o tom, co se děje „doma“. Z toho vznikl tlak z exilu na Ludvíka, lidé si mu stěžovali – často telefonicky –, že nemají k *Obsahu* přístup, a já jsem byl žába na prameni. Kromě toho tu byl další faktor: *Obsah* se spolu s jinými samizdatovými artefakty dostával paralelními pašovacími „kanály“ do dalších exilových kruhů, na něž jsem neměl vliv (byl to například Palach Press) a které – neznalé souvislostí a přání domova – nabízely kopie samizdatu jako každé jiné zboží tohoto druhu.

Vaculík těmto tlakům podléhal a postupně mi dával pokyny, kdo všechno další má dostávat kopie *Obsahu*. V polovině roku 1987, když Dokumentační středisko začalo rozesílat pro členy své distribuční sítě nabídkové seznamy kopií samizdatových novin i starší samizdatové produkce, rozhodli jsme se opatřovat každou kopii textem copyrightové formulky v angličtině. V případě *Obsahu* zněla v českém překladu takto: „Kopírováno ze strojopisného průpisu (nesvázané listy formátu A4), svázáno, průběžně očíslováno a zpřístupněno k badatelským účelům a pro informaci Dokumentačním střediskem na podporu nezávislé československé literatury. Autorská práva zůstávají majetkem každého jednotlivého autora a musí být přísně respektována. V případě nejasností se před publikací kteréhokoli textu obraťte prosím na středisko.“ K tomu byla uvedena naše adresa a telefonní číslo.

Text doložky jsem sdělil v dopise ze 6. května 1987 Ludvíku Vaculíkovi a koncem června jsem měl v rukou nejen souhlas, ale daleko víc. Oznamoval mi (dopisem z 22. června 1987), že se s přáteli dohodli takto: „... nadále *Obsah* může být uváděn jako literární časopis. Všecky z něho použité věci musí být takto označeny: že jsou z *Obsahu*. Pro otištění platí i nadále: bez vědomí autora!“ O něco později jsme se dohodli i tom, že v druhém čísle čtvrtletníku *Acta*, který středisko odstartovalo v roce 1987 ve dvou jazykových verzích – české a anglické –, uveřejníme v rubrice „Samizdatová periodika“ informaci o *Obsahu* převzatou ze slovenského literárního časopisu *K*. (Viz příloha 2.) V témž čísle jsme také otiskli faksimile jedné titulní stránky *Obsahu*, což Ludvík Vaculík s uspokojením kvitoval v dopise ze 14. prosince 1987.

V té době *Obsah* učinil další krok k otevřené spolupráci s druhou větví nezávislé literatury – začal uveřejňovat i texty spisovatelů žijících v exilu. K úzu patřilo, že jeden strojopisný exemplář příslušné služby byl zaslán zahraničnímu autorovi. (Viz příloha 1, vzkazy v korespondenci z roku 1987.) Tato spolupráce se zahraničím byla korunována v létě 1988 tím, že do srpnové složky 1988 byly zahrnuty dva v exilu psané texty navýsost politické: článek Pavla Tigrida „Konec slavnosti“ a moje historicko-publicistická úvaha „Lid, veřejnost, občanská společnost jako aktér pražského jara 1968“. To bylo předem dohodnuto, texty byly rozmnoženy v zahraničí a v potřebném počtu výtisků dopraveny do Prahy, aby mohly být zařazeny do všech exemplářů složky. (Viz výňatky z korespondence Vaculík – Prečan v příloze. Můj tehdejší text je k dispozici ve sborníku mých studií, článků a úvah z let 1973–93, uspořádaném Milanem Drápalou: *Vkradeném čase*, Brno 1994.)

Autorská práva příspěvků v Obsahu a honoráře autorům

Cizojazyčná média tyto záležitosti vyřizovala přímo s autory nebo jejich zahraničními literárními agenty, pokud je měli. S Rádiem Svobodná Evropa a londýnskou BBC jsem dosáhl v druhé polovině osmdesátých let dohody, že autorské honoráře pro domácí autory (žel nevelké) posílali na mé bankovní konto, abych se postaral o jejich bezpečné doručení. (S mým finančním úřadem se mi podařilo dosáhnout dohody o tom, že tyto své fiktivní příjmy nemusím zdaňovat.) Z exilových časopisů pokud vím respektovaly autorská práva a podle svých možností platily honoráře *Listy* a *Svědectví*. O tom mohu podat hodnověrné svědectví, protože v určitém, dosti dlouhém časovém úseku procházely tyto peníze máma rukama a byly „bezpečnými kanály“ dopraveny do vlasti a předány autorům. (Údaje o tom bude možné přečíst si jednou v mé korespondenci, až bude přístupná. Avšak upozorňuji: Ať nemá nikdo velké oči, byly to částky takřka směšné. Přeměněny na koruny však přece jen pomáhaly lidem přežít.)

Tím bych mohl své dokumentární vzpomínání uzavřít. Ovzduší a problémy doby snad poněkud přiblíží výňatky z mé korespondence s Ludvíkem Vaculíkem z let 1983–1989, třebaže to jsou jen zlomky, omezené na agendu spojenou s *Obsahem*. Velká frekvence tohoto tématu je však bezpochyby svědectvím o tom, jak důležité místo *Obsah* v naší komunikaci zaujímal.

Nezdržím se poznámky povýtce osobní. V letech svého exilu jsem měl co dělat se spisovatelem jako nikdy předtím a už nikdy potom. Dotykem a komunikací s tímto světem jsem byl nejdnou frustrován. Často mi se svými nároky na pozornost, citlivostí a někdy i řevnivostí připadali jako malé děti; nejdnou jsem si posteskl – jen své ženě –, co jsem si to spískal a zda mi to stálo za to. Nikdy jsem si však nepřestal vážit jejich tvůrčího potenciálu, jejich tvorby, vyvzdorované na zlých časech,

jejich odvahy a statečnosti psát i v nejnesvobodnějších poměrech jako svobodní tvůrci. Rád na to vzpomínám a těší mě při tom pomyslení, že jsem snad byl, byť jen maloučko, užitečný ve službách čehosi opravdu velikého Možná to byla ona příslovečná nejlepší léta mého života.

Scheinfeld–Praha v únoru–březnu 2006

P. S.

Rukopis jsem poslal Ludvíku Vaculíkovi pro případ, že by si vzpomněl na něco, co jsem opomenul, a hlavně aby dal souhlas k zveřejnění citátů ze svých dopisů. Neměl námitek, pouze starost, zda eventuální mladý čtenář pochopí, proč si autoři nenakopírovali potřebný počet výtisků v Praze a činili tak oklikou skrze železnou oponu. Namítl jsem, že to by se mohli zrovna tak dobře ptát, proč vůbec existoval samizdat a proč si své výtvořiny netiskli v nakladatelství Československý spisovatel nebo v Knižnici Rudého práva. Pro jistotu uvádím, že kopírovací přístroje byly v podnicích i úřadech pečlivě evidovány a zabezpečeny před „zneužitím“. Soukromník si mohl nechat okopírovat leda tak rodný či oddací list v kanceláři k tomu příslušné.

Příloha 1

Z korespondence Ludvíka Vaculíka s Vilémem Prečanem 1983–1989

Praha 10. srpna 1983

„Já teď mám jednu důležitou poznámku: ‚Obsah‘ není časopis a neměla by nikdy padnout o tom zmínka, že existuje. Budu na Tě pamatovat, či budeme.“

Hannover 10. prosince 1983

„AJL[jiehm] dává v nejbližších několika týdnech dohromady *Čtení na léto 1984*, opět koncipované tak rozsáhle jako poslední, v podstatě almanach za rok 1983. Dal jsem mu ke čtení vše, co jsem měl, bohužel *Obsahy* za únor a duben 1983 jsem nikdy nedostal, také prosinec teprve přijde, ten ještě nemohl být.“

Praha 20. prosince 1983

„K *Obsahu*, který jsi doufám současně dostal (prosinec), připiš si nakonec za Vaculík: Už je, chlapi, malý termín toto: Vaculík: Černoši v Brumově (září) a Vaculík: Srpnový den (srpen). Protože na tom pracuju, pošlu dodatečně každému.“

Psal mi Pavel [Kohout] a litoval, že nedostává *Obsah* a že Ty to tam máš pěkně, ale schováno. Co s tím? Přece jen *Obsah* existuje jako taková nádržka textů, jež mají být podle možnosti publikovány. Víím, že ty, archivář a dokumentátor, nemůžeš být zároveň lit. agentem. Budeme se snažit pro Pavla zajistit exemplář, ale minulé mu prosím půjč. Nebylo by s ním k vydržení, a taky byla by to chyba, kdyby to aspoň neviděl. On občas přece může, když vidí příležitost, něco umístit.“

Hannover 3. ledna 1984

„Musím se zmínit více o záležitosti *Obsahu*. Když začal chodit, zpočátku s mezerami a na přeskáčku, nebyla ani zmínka o tom, že by to měl dostat ještě někdo jiný. Naopak se zdůrazňovalo, že o tom nesmí být ani zmínka. Informoval jsem přátele, o nichž jsem byl přesvědčen, že to musejí dostávat (to znamená, kteří by měli *Obsah* pravidelně číst), dotázal jsem se jich, zda by to chtěli s podmínkou, že se nikdy nebude uvádět pramen. Nikdo z Vaší strany se nezmínil o tom, že se mám postarat o Pavla [Kohouta], až on si řekl, když to zde viděl (neviděl by, kdybych mu to neukázal, a neukázal bych mu to, kdybych mu to nebyl chtěl ukázat). Zařadil jsem ho do právě mnou sestavovaného rozdělovníku. Protože se však sestavuje Čtení na léto 1984, musel jsem rychle všechno půjčit AJL.[iehmovi] a Janu VI[adislavovi] do Paříže, aby se s tím rychle seznámili a vybrali, co jim bude vyhovovat. To byla absolutní preference. Nikdo mi neřekl, že to mám pravidelně posílat Blažkovi, jen ten digest (*Z Obsahu 1982*) jsem dostal pro něho exemplář, který dostal (resp. jsem mu dal kopii; strojopis jsem prodal jedné knihovně a za výtěžek jsem dal vyrobit kopie, z nichž jsi snad jednu dostal – bylo jich dvacet, a nemám ani jeden exemplář). Pracovní kopii dostali všichni lidé, o nichž jsem uvážil, že to musejí znát, jedna tu byla navíc, tu si vzal – za úhradu – PK (řekl jsem si o 50 marek, což je vskutku režijní cena; jemu by bylo milejší, kdybych byl firma a dal mu účet, mohl by si to odepsat z daňového základu).“

Hannover 20. ledna 1984

„Přikládám relevantní část dopisu PK[ohouta], abys věděl, že a jak to běží s O[bsahem]. Pavel se nezmiňuje o tom, že by to posílal Blažkovi, zeptám se někoho jiného. Mezi adresáty je Gruša, Liehm, Vladislav, Janouch, Strož (Obrys). Čili těm je zbytečné posílat. Bylo by ideální, kdyby předloha byla jakž takž kopírovatelná. K tomu pošlu brzy takové desatero.“

Praha 22. ledna 1984 (křížoval se s mým z 20. ledna)

„3. Jistě dostals prosincový *Obsah*, v němž si provedl změnu: vyměň titulní list za ten, který přikládám, jelikož jsem dopsal letní dva fejetony. – Totéž přikládám pro P. K.

11 ... Kdybys měl ještě jeden exemplář *Z Obsahu 1982*, byl bych zaň vděčný, musel jsem tamto rozprodat na úhradu manka. (Dostal jsem tři kusy.) Bojí m se, že když se přímo neurčí, že něco mám dostat já, rozebere si to ten, kdo to první dostane do ruky.“

Hannover 30. ledna 1984

„Nebylo třeba vyměňovat titulní list, neboť jsem už doplnil podle dřívějších instrukcí. Nebylo třeba posílat zvláštní exemplář pro PK, to je plýtvání. Pošlu přece xerox, jako jsem poslal ‚en gros‘, a je to dokonce jako tiskopis levnější. Stejně tak jsem mohl paní Bl[ekastadové] poslat xerokopie a strojopis mohl zůstat pro domorodé čtenáře. Mimochodem, oba texty jsou brilantní ... *Z Obsahu 1982* pošlu, měl jsem tu jeden jako železnou zásobu, myšlenou snad pro Poláky.“

Praha 27. března 1984 (došlo 2. 4. 1984)

„Dále posílám ... 3) *Obsah 3/84* ...“

Hannover 9. dubna 1984

„V březnové ‚složce‘ Tvůj fejeton byla mimořádně špatná kopie ve srovnání s ostatnímu ‚kusy‘, naproti tomu v únorové byl Edin Bál tak špatná kopie na tak špatném papíře, že kamarád si s těmi pár stránkami hrál asi 90 minut a dvakrát mi telefonoval o radu. Řekl jsem mu, že kdyby šlo o životně důležitou záležitost, jistě by bylo na místě i text opsat, ale v tomto případě že není potřeba být horlivější než autor sám. Asi ale budu muset dát přepsat už existující desatero, jak si počínat při opisování textu, který má být kopírován na xeroxu.“

Praha 24. dubna 1984 (došlo 30. 4. 1984)

„V knize *Z Obsahu* na straně 568 je v mém fejetonu vážná chyba. Má tam na řádku č. 6 být místo ‚klebet‘ slovo ‚kleteb‘. Táž písarka loni udělala stejně blbou chybu, když místo babských hader napsala mi babských řader. Mám vztek ... Ten flek o dva řádky výš je rozmačkaný asi mol, který zalezl do psacího stroje, protože jsem strašně dlouho nepsal. Už mi stroj žerou moli! Psát se mi nechce!“

Hannover 21. května 1984

„Pokoušel jsem se i telefonovat, abych nějakou vhodnou formou upozornil na problém s dubnovou složkou, v níž bylo navíc oproti seznamu příspěvků Urbánkovo Legionářské Blues (I). Spojení jsem navzdory opakované snaze nedosáhl, tak jsem to nakonec zařadil na závěr za všechno ostatní a v poznámce pro odběratele jsem uvedl, že v obsahu sice neuvedeno, ale ve složce bylo, takže jsem zařadil jako součást ‚dubnové složky‘.“

Praha 3. června 1984

„Urbánek opravdu patřil do složky, k omylu došlo při sestavování stránky ‚Obsahu‘, a sice patří mezi Kryštofka a Urbánka, opisuju tedy správně titulní list, též příkládám.“

Hannover 12. listopadu 1984

„PS. *Obsah* přišel svého času za červenec a teď, od Ivana asi, za říjen (jak soudím) s Albertem. Mezi tím nebylo nic? Želbohu ta kopie zas tak mizerná, že mi je už dopředu líto těch, co budou muset luštit některé texty a přepisovat pro sazeče (například ten Trefulka takřka nečitelná kopie). Co nám to děláte?“

Hannover 30. prosince 1984

„Píšu jen kvůli jedné starosti, kterou mám. Nedostal jsem *Obsah* mezi červnem a říjnem (ty oba měsíce, jejichž datování určuji podle Tvého fejetonu, mám; taky listopadový mám), byl-li. Asi ale něco bylo, protože jsem narazil na bibliografický údaj o Tvém údajně zářijovém fejetonu Poznámky o hříchu. Ten jsem nikdy neviděl, nemohl tedy ani poslat k otištění [do Listů]. Můžeš-li na věc dohlédnout, budu rád v zájmu fungování koloběhu a archivování. Opětovná prosba o slušné exempláře schopné kopírování (říjnový byl skoro katastrofální) už asi nudí a zřejmě otravuje, nicméně ji musím znovu vyslovit.“

Praha 5. prosince 1984 (došlo 29. 12. spolu s dopisem z 20. 12.)

„Velice mě mrzí, žeš dostal špatný exemplář *Obsahu*. To není moje věc, muselo kdesi dojít k záměně, odkládáme vždy první kopie – jsou většinou čitelnější (černější) než originály. A ovšem zářijový *Obsah* mělš dostat! Když ne, tedy posílám – náhradně – další, jenž však je opisem původního (to děláme nově, protože dosavadní počet exemplářů přestal stačit).“

Praha 14. ledna 1985

„Já Ti můžu jedinež poslat, až to dostanu domů, svůj exemplář *Obsahu* ze září, na půjčení ale jenom! V červnu byl, v červenci a v srpnu neděláme, jsou prázdniny.“

Hannover 5. února 1985

„Pro pořádek sděluji, že jsem nedostal prosincový *Obsah*.“

Praha 22. února 1985

„V červenci a v srpnu složku neskládáme, protos nedostal. Nemáš-li dosud září, řekni, zda Ti mám půjčit své. Proč nemáš prosinec, to sakra nevím! Do prdele! Máš ho mít! Snad ho mezitím máš. (Teď je „dvojčíslo“ leden–únor, pozná se podle dvou fejetonů.)“

Hannover 20. března 1985

„*Obsahy* za loňský rok mám už všechny, letos ještě vůbec nic.“

Praha 25. března 1985

„Dále posílám březnovou složku, v níž nenalezneš tentokrát můj fejeton Jaro je tady. protože jsem ho nestihl napsat. Bude zařazen ve složce dubnové.“

Hannover 6. dubna 1985

„Díky za březnový *Obsah* přiložený k Tvé zásilce: dvojčíslo (leden–únor) jsem mezitím dostal, takže jsem ‚up-to-date‘, a tedy odběratelé také budou [mít kopie] co nejdřív, jen co to kamarád rozmnoží.“

Praha 11. května 1985

„Posílám Ti tentokrát, za sebe: 1) *Z Obsahu 1984* – ve dvou porcích, je to tlusté; a prosíme zas o špalíčky z toho, v co největším počtu.“

Hannover 4. června 1984

„Špalíčky budou brzy, v obvyklém počtu – na víc nemám dopravní kapacitu. PS. Měl jsem na sympoziu zdejších, tj. německých slavistů (v úzkém kruhu asi 18 lidí) referát o současné české literatuře mimo masmédiá (takzvaný samizdat). Musím nyní dát k dispozici k otištění (bude to německý sborník ze sympozia). Smím tam popsat, co je to *Obsah*, přehled autorů atd.? Funguje od roku 1981, nebo až později? Musím referát odevzdat v červenci.“
(Ludvík dostal dopis do rukou až po 26. 8. 1984. Poslal jsem kopii ještě jednou po Joachimmu Brussovi.)

Hannover 1. srpna 1985

„Poslední složka *Obsahu*, kterou mám, je z dubna (dostal jsem ji v květnu). Od té doby nebylo nic? Mám psát Ivanovi? A dostals špalíčky (22 ks)?“

Hannover 23. srpna 1985

„Jistěs mi prominul, že jsem při letmém pohledu do složky *Obsahu* nezahlédl, že pod červnovým materiálem je květen. Už je to všechno u čtenářů, resp. u těch, co s tím pracují. Díky vřelé, jsem rád, že na mě – a tím na sebe tak trochu – nezapomínáte.“

Praha 26. srpna 1985 (odpověď na dopis ze 4. 6. 85)

„Ptáš se, zda je možno psát o *Obsahu*. – Tedy radili jsme se o tom, a bude líp, když ne. Petlice také fungovala bez poruch, dokud se o ní v zahraničí nemluvílo, jenže tam bylo účelem, aby díla vešla ve známost. – Tu však, naopak, bude účelné, když

Obsah zůstane neznám, a známy se stanou příspěvky v něm obsažené. Myslím, že se nám zas podařilo jakýmsi šťastným hmatem utvořit velice pěkný způsob práce, která prospívá autorům, mnoha časopisům v zahraničí i jejich čtenářům. Tak proč to ohrozit? – Stejně se bojím, že je namálež!

Hannover 25. září 1985

„Pokud jde o *Obsah*, to respektuju. Nevím ovšem, jak dlouho to bude trvat, než o tom bude psát někdo jiný. Já sám poskytuju *Obsah* jen těm, kdo mi slíbili, že o tom nebudou psát a překonají svrbění mít nějakou tu ‚senzaci‘. Jenže jsem s překvapením zjistil, že Palach Press (Kavan) nabízí jednotlivé *Obsahy* v jakémsi nacyklostylovaném seznamu bez jakýchkoli podmínek a klauzulí. A dostat to musel jen z domova, odkud odjinud. Už jsem měl kontroverzi s jedním kamarádem, který to před časem chtěl pro dokumentaci svého podniku, ale nedostal to, protože u nich, když je to jednou zaregistrováno, může to dostat každý. A to se mi nelíbilo.“

Praha 17. listopadu 1985

„Taktéž posílám poslední složku, listopadovou.“

Praha 15. prosince 1985

„Posílám: 1) prosincovou složku ...

Tomský sem vzkazoval, že by rád pravidelně dostával kompletní *Obsahy*. To však si může objednat u Tebe! Můžeš se s ním spojit? Nelze posílat další exemplář, a je to taky zbytečné. – Současně mu to vzkazuju jinou cestou!“

Hannover 3. února 1986

„Pro informaci Ti posílám část jedné nabídky Palach Pressu, jak jsou rozesílány do celého světa. Nikoli, abych Tě nazlobil a poštvál proti ‚konkurenci‘, jak by to mohl chápat poštváča Tvého kalibru, nýbrž abych podložil argumentem své nedávné upozornění, že nelze klást mně za vinu, jestliže se bude o *Obsahu* psát jako o periodiku. Svým zákazníkům opakovaně písemně kladu na srdce, že se to nesmí.“

Praha 7. února 1986

„Ota Filip zřejmě nezná naše složky, Tys ho asi vynechal v nabídce, myslím však, že by to znát měl ... možno-li, dodatečně mu poskytni touž službu jako jiným ...“

Praha 21. února 1986

„... posílám narychlo ještě další věci: ...

2) Z *Obsahu* – těšíme se na autorské špalíčky!

3) Únorovou složku.“

Hannover 9. března 1986

„Díky za únorový *Obsah* (Slova jsem poslal ihned Listům, Grušovi, Janouchovi a Theinerovi [Index on Censorship], je to závažný text, a nechtěl jsem, aby čekali až na rozmnožení celé složky); také na *Z Obsahu 1985* se pracuje, chci poslat 24 ks špalíčků, želbohu vzhledem k rozsahu bude asi nutno vázat to do dvou svazků, čímž nabude objem.“

Hannover 3. dubna 1986

„Posílám 26 ks. špalíčků, přítel se velice omlouvá, že jeho zařízení mu neumožňuje při takové tloušťce svazku lepší kvalitu. – Už delší dobu se chystám napsat, že mi chybí mnohé z prvních ročníků *Obsahu*. Možná by nebylo na škodu, abych to měl úplné. Kdyby se to dalo v průběhu doby zařídit, zde jsou údaje o tom, co mám (datování té které složky se vždy řídí datem fejetonu LV):
1981: leden, únor, březen
1982: jen zlomky málo čitelných xeroxových kopií od J. Gruši
1983: leden, březen, květen, červen, září (za VIIX), říjen
ročníky 1984 a 1985 už mám úplné“

Praha 5. dubna 1986

„Špalíčky jsou velice pěkné.“

Hannover 14. dubna 1986

V souvislosti s odchodem Wolfganga Scheur: „Prosím Tě, nadále pro mě sbírej věci i novinky (měsíční složky), najdu už cestu k Tobě. Když nemohl kamarád, občas Tě navštívil někdo jiný. Myslím, že to je osoba dost důvěryhodná a že jí svěříš, co budeš pro mě mít. Jak už jsem psal, buď trpělivý, může to být až v květnu, ale také až později. Třeba se Tě někdo zeptá na řetěz k pile, jestli nepotřebuješ, podle toho bys poznal, že jde ode mne.“

Pozn. 2006: Po dvouměsíčním odmlčení pro nedostatek možností komunikovat jinak než telefonicky poslal L. V. 17. června dopis a tři samizdatové knížky po Dr. D. Siemesovi ze západoněmecké ambasády a o necelé tři týdny červnovou složku *Obsahu*, kterou jsem dostal 9. července v balíku odeslaném z Wachtbergu u Bonnu.

Hannover 9. října 1986

„Nicméně by asi mnoho problémů bylo řešeno najednou, kdybych měl všechny *Obsahy*, tzn. i chybějící za léta 1981–1983. Myslím, že jsem Ti to už jednou sděloval, ale pro jistotu ještě jednou. Za řečená léta mám jen tyto složky:

1981: leden (37 s.), únor (48 s.), březen (63 s.)

1982: pouze torza málo čitelných xeroxů, měsíce únor, březen, duben, květen, červen

1983: chybí mi únor a duben, ostatní měsíce mám.“

Praha 19. října 1986

„Já Ti dnes posílám:

1) říjnovou složku ...“

Scheinfeld 8. listopadu 1986 (těsně před stěhováním z Hannoveru)

„Díky za *Obsah* a další věci ... Navrhl jsem, aby se *Z Obsahu* vždy přeložilo do angličtiny, rozmnožilo (několik desítek exemplářů) a pak nabízelo jako vzorek: Annual Literary Output. Jsem zvědav, zda na to dostaneme peníze.“

Praha 14. prosince 1986 (došlo 31. 1. 87)

L. V. píše celostránkový dopis poté, co jsme spolu telefonovali, a jako doušku dopisuje seznam příloh. „Přikládám 1) prosincovou složku ...“

Praha 27. ledna 1987

„K *Obsahu* takovouto poznámku: V poslední složce (prosinec) byl vložen příspěvek (KO), jenž však nebyl v obsahu uveden, protože k němu byly připomínky. Autoři připomínek vyhověli, a tak v tomto – lednovém – *Obsahu* je přiložen list, který je třeba vyměnit za str. 5 v tom příspěvku a přeřadit to celé do této (lednové) složky: příspěvek o Durychovi.

Posílám *Obsah* leden ...“

Scheinfeld 31. ledna 1987

„Jsme rozhodnutí dát udělat překlad co největší části *Z Obsahu*, jestliže dostaneme na to peníz. Dost s tím počítám. Předpokládám, že rukopis bude brzy, udělali bychom zase špalíčky.“

Scheinfeld 8. března 1987

„Posílám Ti přehled o tom, co mám z *Obsahů* do konce roku 1985; chápeš jistě, že bych mezery za léta 1981–1983 rád zaplnil. Předpokládám, že dostanu *Z Obsahu* 1986 ...“

Praha 11. dubna 1987

„*Obsahy* dostáváš, doufám: jde to teď z jiné ruky. Některé chybějící Ti pošlu, já také nemám všechny. Jen nevím: mám Ti je věnovat a chtít xeroxy?

Vůbec: je to těžké, xeroxovat?“

Praha 15. dubna 1987

„Z Obsahů, které Ti chybí, já také nemám všechny, a už se mi je nechce shánět, a teda nebudu. Z těch, které mám, jsem vybral a posílám Ti:

duben 1981

květen 1981

červen 1981

září–říjen 1981 (dvojčíslo)

listopad– prosinec 1981 (dvojčíslo)

leden 1982

duben 1983

A cítím k těm papírstvům takovou nechuť, že je snad nechci zpátky. Jenom smysl pro pořádek mi šeptá, že bych od Tebe měl žádat aspoň xeroxy. Ale nevím, jak je to pracné, drahé a možné. Nechávám na Tobě, jak vyhovíš mé odpovědnosti: zda mi pošleš xeroxy; originály nechci.“

Scheinfeld 6. května 1987

„Potřeboval jsem *Z Obsahu 1986* proto, abych měl vodítko, co dát přeložit do angličtiny, překladatel se mi nudí,

Podnikneme větší akci ohledně copyrightů a honorářů, budeme muset pranýřovat, protože domluvy a apely nestačí. Posílám Ti kopii toho, co jsem vlepil do kopií *Obsahu* za března. Máš-li čas a chuť, napiš nám o tom příspěvek do ACT, otiskneme to v jazyce českém a anglickém.“ (Šlo o tzv. copyrightovou doložku, jak o ní píše výše.)

Praha 22. června 1987 (došlo 11. 7. 87)

„Domluvili jsme se, že nadále *Obsah* může být uváděn jako literární časopis. Všecky z něho použité věci musí být takto poznačeny: že jsou z *Obsahu* ...

Pro otištění platí i nadále: bez vědomí autora! Seznámil jsem přátele s Tvou informací, jak nabízíš *Obsah*, s jakým slovním doprovodem – chránění práv atd. Jsi hodný, že na to dbáš.“

Scheinfeld 21. července 1987

„*Obsah* [se kopíruje] asi 18 × ...“

Praha 12. října 1987 (došlo 30. 10. 87)

„Ke svému úžasu jsem zjistil, že jeden kamarád má u sebe pořád nedešlané *Z Obsahu* [1986] a vůbec dost zadržovaných věcí: ujímám se jejich odevzdání, nevím, co tam je.“

Scheinfeld 3. listopadu 1987

„Mám už také *Z Obsahu 1986*, říjnový *Obsah*, dopis od Milana J[ungmanna] z 27. července.“

Scheinfeld 17. listopadu 1987

„Ukázalo se, že bych přece jen chybějící čísla *Obsahu* v letech 1981–82 (a něco v r. 1983) měl mít. Tak například Tvůj fejeton Vůně června pro paní Baumruckerovou jsem musel okopírovat z Listů, aniž jsem měl jistotu, že je to přesné.“

Praha 14. prosince 1987

„Velice mě uspokojilo otištění titulních stránek *Obsahu* a *Kritického sborníku* (v *Actech*)... Posílám: ... 6. *Obsah* listopad ... 9. *Obsah* pro Filipa – autorský exemplář 10. *Obsah* pro Salivarovou – autorský exemplář.

Sakra!

Sakra!

Zabalil jsem balík, a vidím, že dopis je nedopsaný ve stroji.

Sakra.

Proto končím, rozbaluju balík, přiložím dopis.“

Scheinfeld 29. prosince 1987 (via Peter Bakewell)

„Dal jsem Ti do Tvého ‚sáčku‘ jeden špalíček, ostatní (23 kusů) jsem poslal Ivanovi. [...] Sděl prosím, zda počet 24 kusů je dostačující.“

Praha 5. ledna 1988

„Přikládám ... 5. *Obsah* pro Sylvii R[ichterovou] ...“

Praha 26. ledna 1988

„Dneska jsem poslal balíček ... dále tam byl *Obsah* leden 1988 plus exemplář pro P. Kohouta.“

Praha 17. února 1988

L. V. po prvé pozitivně reaguje na nabídku počítače a píše, že zařízení by mělo být posláno oficiálně na jeho jméno, přitom však některé součástky poslat zvlášť, aby byly nižší celní poplatky. „Kromě Petlice dělali bychom na tom postupně i *Obsah* a jiné věci, tak aby zařízení bylo stále využito. Nevím sice jasně, co to bude znamenat: až se tato produkce objeví v oběhu místo strojopisů. Asi budeme současně dál dělat i strojopisy, aby. A budeme předstírat, že to tištěné pochází zvenčí, nebo jak. Zařízení, když je dostanu a uložím, neprozradím, ani kdyby.“

Praha 28. března 1988

„Dneska posílám: 1. *Obsah* březen ...“

Praha 4. května 1988

„A nakonec – *Obsah* z dubna. Nebyl jsem u skládání, byl jsem v Brumově, tak se mi zdá, že ne všechny příspěvky jsou moc kvalitně čitelné.“

Praha 16. června 1988

„Četl jsem Tvůj článek o Srpnu. Myslím, že bys to měl dopsat a dodat 22 × do srpnového *Obsahu*. Totiž my letos výjimečně vydáme srpnové číslo, jindy máme dva měsíce prázdniny.“

Scheinfeld 20. června 1988

„Dále posílám 425 [DM], které jsme dostali od jedné vysílací stanice za to, že vysílali texty z *Obsahu* za únor 1988. Honorář stanovili podle minut vysílání a sdělili mi [následující rozpis] ...“

Praha 4. července 1988

„Mám několik přání:

V červnovém *Obsahu* je velice dobrá recenze na tu Serkeho knihu o českých vesnicích; mohl bys to dát oxeroxovat a poslat tomu Serkemu? Potěšilo by ho to, dokazuje to, že si každého hlasu odtamtud, který poctivě hledá pravdu, živí paměť, posiluje vědomí, vážíme ...“

Scheinfeld 26. července 1988

„Můj text pro *Obsah* přijde určitě, musím to dopsat, mám toho plnou hlavu. Ale: Pavel Tigrid napsal komentář k Pražskému jaru Konec slavnosti; slíbil jsem mu, že se zeptám, zda by si *Obsah* mohl dovolit zahrnout jeho text do své složky. Řekni mi do telefonu: ‚Pro nás je autor jako autor‘, anebo naopak něco na způsob ‚est modus in rebus, sunt certi denique fines‘ neboli jsou určité meze‘.“
(L. V. odpověděl souhlasně navrženým způsobem telefonicky 5. srpna.)

Scheinfeld 16. srpna 1988

„Posílám Ti 25 exemplářů Konce slavnosti. Takto Ti chci poslat také svůj příspěvek, doufám, že se mi podaří dopsat to tak, aby sis ho mohl vyzvednout ve čtvrtek nebo v pátek 25., resp. 26. srpna. Odešlu – doufám – 23. srpna.“
(Dopadlo to podle slibu.)

Praha 3. listopadu 1988

„*Obsah* 10 je zas dost tenký, scházíme se s potížemi. Pecka je nemocný – totiž v sanatoriu, Kabeš nevím, Eda otrávená a unavená rodinnými starostmi. S Brňáky je špatné spojení. Ale to se jistě brzo všechno zlepší.“

Scheinfeld 5. prosince 1988

Po zásahu tajné služby proti Jiřině Šiklové nastaly potíže s „dopravou“, a tak jsem psal: „Byl bych rád, kdybys Ty, nebo někdo spolehlivý, mohl pečovat o to, abych dostával *Obsah*, Lidové noviny a jiné časopisy, pokud vycházejí.“

Praha 13. prosince 1988 (došlo 16. 12. 88 via Peter Metzger)

„S jakou úlevou беру naději na spojení zas ...“ Příkladá kromě jiných věcí také *Obsah* za listopad

Praha 18. prosince 1988

„*Obsah* 12/88 pro Tebe (s vloženým Uhdem z minula), pro Grušu autorský ...“

Praha 31. ledna 1989 (došlo 17. 2. 89)

„*Obsah* budu obstarávat jako dosud, L[idové]N[oviny] Ti hoši posílají prý sami, byla by to oklika.“

Praha 30. března 1989 (došlo 6. 4. 89)

„Balím narychlo:

1. *Obsah* březen ...“ (a k tomu další čtyři položky).

Praha 4. května (došlo vzápětí via Peter Metzger)

„Jenom stručně: a) *Obsah* duben ...“

Scheinfeld 16. května 1989

Po návratu z třítydenního pobytu v USA děkuji Ludvíkovi za všechno včetně *Obsahu*. „Vrátili jsme se předevcírem a už jsme absolvovali tři návštěvy (u nás). Profesor Matějka, který se věnuje obligatornímu studiu *Obsahu*, odjíždí zítra.“

Praha 4. srpna 1989 (došlo 16. 9. 89 via Peter Metzger)

„Posílám Ti *Z Obsahu 1988*...“

Praha 24. listopadu 1989

„Posílám toto: 1. *Obsah* – listopad ...“

Z originálů a kopií dopisů opsal, nezbytnými poznámkami opatřil a k tisku připravil Vilém Prečan s bezvýhradným respektem ke všem zvláštnostem vyjadřovacího stylu Ludvíka Vaculíka, včetně jeho interpunkce.

Příloha 2

Správa o Obsahu

Počet samizdatových časopisov v Čechách by šiel do desiatok, ak by sa mali zratúvať aj také periodiká, ktoré vychádzajú nepravidelne alebo vznikajú a zanikajú s prvým číslom. Tých skutočne seriózných, pravidelných a dostatočne známych je len niekoľko (*Kritický sborník, Obsah, Vokno, Střední Evropa, Revolver Revue, Jednou nohou, Pražské komunikace, Informace o církvi, Informace o Chartě*). Hádám najvyhladávanější z nich je *Obsah*, časopis, ktorého autori patrili v šesťdesiatych rokoch k oficiálnej spisovateľskej elite a po šesťdesiatom ôsmom majú zákaz publikovať.

Vznikol niekedy okolo roku 1980 a odvtedy vychádza raz do mesiaca s výnimkou letných prázdnin. Ešte donedávna sa číslo robilo tak, že každý zo stabilných členov skupiny priniesol svoj príspevok aj s príslušným počtom kópií a jednotlivé články, eseje, poviedky či básne sa poskladali v dohodnutom poradí. Redakcia neexistovala, texty sa neupravovali, každý ručil sám za seba, prípadne za „hostá“, ktorého príspevok priniesol miesto svojho. Jediná povinnosť člena redakcie bola každý mesiac napísať príspevok. Tieto jednoduché pravidlá si vynútila doba, pozornosť Štátnej bezpečnosti a povaha autorov, ktorí sú ľuďmi málo praktickí a s vrodenu nechuťou k organizačnej práci. V poslednej dobe však, zdá sa, dostal *Obsah* novú podobu, má jednotnú úpravu, zjavili sa rubriky a pribudlo prispievateľov, niektorí píšuci len pod značkou.

Autorská základňa nemá presne stanovený počet členov, ale jej približné obsadenie a oblasť literárnej činnosti je asi takéto:

Zdeněk Urbánek (próza, preklad), Ivan Klíma (próza, esej), Petr Kabeš (poézia), Karel Pecka (próza), Eda Kriseová (próza), Jan Trefulka (próza, publicistika), Milan Jungmann (literárna kritika), Sergej Machonin (próza, divadelná a literárna kritika), Milan Šimečka (publicistika, politológia), Iva Kotrlá (próza, poézia, literárna kritika), Zdeněk Rotrekl (poézia), Lenka Procházková (próza, interview), Miroslav Červenka (poézia, teória literatury, kritika), Václav Havel (dráma, esej), Ludvík Vaculík (próza, fejtón), Miroslav Kusý (filozofia, publicistika). – Kto si pamätá šesťdesiate roky a sledoval vtedajšie literárne dianie, väčšinu mien iste pozná.

Tolko stručná správa. *Obsah* je bezpochyby najvýznamnejší samizdatový časopis a pre svoju mimoriadne vysokú literárnu a myšlienkovú úroveň bude ešte predmetom mnohých analýz. Má výrazný podiel na tom, že dnešná česká neoficiálna literatúra predstavuje silný prúd nezávislého myslenia a tvorby.

Ze slovenského samizdatového časopisu K označeného jménem měsíce: APR. 1987, duben 1987, s. 26 n. Autor článku není uveden.

Blízkost a vzdálenost. Němci, Češi a Slováci¹

Christina Weiss

Lipsko je vhodným místem, kde si připomenout, že to byli signatáři Charty 77 v Praze, kteří před dvaceti lety v odvážném plaidoyer² prolomili tabu a vyzvali k překonání rozdělení Německa v rámci evropského sjednocování. Říkalo se zde, že nikomu, ani Němcům, nelze upírat právo na sebeurčení. Měli bychom vždy znovu vděčně myslet na to, že teprve odvážná hnutí, jako bylo toto, umožnila pád berlínské zdi.

Dnes stojíme před největším rozšířením Evropské unie od jejího založení. Uskutečňuje se tak nejrozsáhlejší, nejkomplikovanější podnik v dějinách mezinárodní politiky. Máme nyní jedinečnou šanci utvářet své dějiny podle měřítek fantazie a rozumu, empatie a solidarity.

Obzvláštní výzvu představuje rozšíření pro Německo a jeho bezprostřední východní sousedy. Lze snad dokonce říci, že zde, podél dřívější hranice systémů, se zdar nebo nezdar sjednocovacího procesu ukáže nejzřetelněji. A co více: již nyní tu můžeme rozpoznat, jakých schopností je třeba k uskutečnění mírového soužití evropských občanů. Zvláštní příspěvek tu náleží kultuře.

Předpoklady jsou dobré. S žádným jiným národem na východní hranici nejsme historicky, a ovšem ani citově, tak spjatí jako s českým, druhy s československým.

Dovolte ještě jedno ohlédnutí: Pražské jaro a jeho brutální potlačení v srpnu 1968 patří k epochálním zkušenostem naší generace. Česká autorka německého jazyka Libuše Moníková, která se po celý život těšila nad tím, že Shakespeare „díky své

1 Z projevu německé státní ministryně kultury Christiny Weiss při otevření výstavy „Nähe und Ferne. Deutsche, Tschechen und Slowaken“ 17. března 2004 v lipském Fóru pro soudobé dějiny (Zeitgeschichtliches Forum in Leipzig). Poznámky 1–3 jsou dílem redakce ročenky.

2 Míněna byla Pražská výzva z března 1985.

nevědomosti a silou své poezie“ přeložil Čechy na břehy moře, zažila tehdy „zemi, která už neležela u moře – přišly armády a vrátily ji tam, kam měla náležet, na okraj stepí“.

Především mladí občané NDR sdíleli se svými československými sousedy největší naděje a nekonečné zoufalství – o následcích, jako bylo věznění, zákazy povolání a ničení budoucnosti ani nemluvě. Tehdy se mnozí rozhodli stát se disidenty.

Po čtyřicet let měli Němci, Češi a Slováci takřka dvojité společné dějiny, ve kterých se jako v zrcadle daly rozeznat německo-německé vztahy. Rok 1968 byl klíčový. To, co následovalo, ona fáze bezmyšlenkovitě a eufemisticky pojmenovaná jako „normalizace“, tzn. nová doba ledová na Východě, ale také počátek Brandtovy východní politiky, helsinské konference a Charty 77, je dosud předmětem diskusí a rozdílného hodnocení. V tomto období zintenzivněly vztahy mezi československými občany a jejich sousedy v obou německých státech. A mizivě nepatrná menšina hledala kontakt s mizivě nepatrným počtem lidí v opozici. Navzdory ignoranci a lhostejnosti se západoněmečtí občané tvrdošijně snažili pro kolegy z obou zemí něco dělat. Občanská statečnost, praktická pomoc a solidarita patřily k tomu nejlepšímu, co německo-česko-slovenské vztahy vytvořily.

Jedno bolestné a nevyřešené téma zůstalo během konfliktu Východ-Západ do značné míry tabuizováno: dlouhé soužití Němců a Čechů v českých zemích a jeho násilné ukončení v letech 1938–1948. O tom, jak se odehrálo vyhnání, nechtěl dlouho nikdo slyšet.

Na začátku svého prezidentského období se Václav Havel, jeden ze signatářů zmíněné Pražské výzvy, omluvil za vyhnání Němců z Československa. Jeho opakované vyjádření mnohým z postižených nestačilo. Tím začala německo-česká nedorozumění, jež se podnes nepodařilo odstranit. A to přesto, že existuje německo-česko-slovenská komise historiků, jež pracuje od roku 1990 a zabývá se choulostivými otázkami; přesto, že v německo-české deklaraci z roku 1997 obě strany uznávají bezpráví, jehož se dopustily, a shodují se na tom, „že nebudou zatěžovat své vztahy politickými a právními otázkami pocházejícími z minulosti“.

Přestože proces usmíření dávno začal, staré účty jsou znovu otvírány. Čím více se blíží okamžik přistoupení východoevropských zemí k Evropské unii, tím rozhořčenější je debata, tím strnulější postoje na obou stranách. Z mého pohledu existují dvě odpovědi na tuto neblahou situaci: dialog mezi občany a urovnání v evropském kontextu.

„Stále slyším jen řeči o Němcích a Češích, jako by národy byly žulové bloky“, posteskl si Peter Demetz. „Postrádám historickou vzpomínku na nuance, odstíny, na lidi sužované v meziprostorech politiky a dějin“.

Je podivné, že se v našich debatách tak málo mluví o smutku, o společném smutku. Neschopnost truchlit má své důvody v niterném vědomí toho, že vyhnání

je nerozlučně spjato se zločiny nacistů. Cenou je ochuzení, zakrnění, ztráta celého světa. Do dneška je těžké za vinou, zločinem a zúčtováním znovu odkrýt dějiny ztraceného.

Čím intenzivněji využíváme naše kontakty a přátelství, čím více důvěry a vřelosti vzniká, tím větší je šance, že se dokážeme dotknout neuralgických bodů našich společných dějin a zpracovat je. Musíme trpělivě a otevřeně najít dorozumění o tom, proč je vnímáme tak rozdílně. Jen tak lze překonat rozdělenost vzpomínek. K tomuto úsilí patří také, jak to formuluje Bernhard Schlink, „respekt k obtížnosti, s níž druhá strana nakládá s minulostí, kterou naše strana učinila traumatem“.

Vše toto se už odehrává. Díky kulturní nadaci zřízené zákonem o vyhnancích už delší dobu máme decentralizovanou síť zařízení, jež nejen uchovávají kulturu a dějiny Němců ve východní Evropě a umožňují vzpomínky, ale také vedou dialog se sousedy. Musíme se postarat o to, aby se tyto aktivity promítly i do veřejnosti.

Partnerství, jež tu v centru Evropy vznikají, nemohou obnovit zničenou symbiózu Čechů s Němci. Česko-moravsko-slovenská kulturní krajina, mnohojazyčná a konfesně rozmanitá města jako Praha a Brno patří navždy minulosti. Tento středoevropský svět s centrální zprostředkující rolí židovských obyvatel, kteří hráli úlohu mostu, byl nacismem, šoa a také Stalinovým terorem zničen. Můžeme však vstoupit na společnou půdu, jak napsal český teolog Tomáš Halík, když uchováme ohořelé trosky a zapomenuté poklady.³ Na této půdě chceme zřídit odvážný projekt evropského sjednocení.

Výstava, kterou dnes otvíráme, rozšiřuje pohled tím, jak dramatické události let 1938–1948, na něž se v pozornosti veřejnosti zúžil, začleňuje do jejich kontextu. Ukazuje také, proč si Slováci tuto dobu pamatují docela jinak. A že nezávislé Slovensko nemůže být státem z německé milosti. Mnozí z nás Slovensko sotva znají. V jednotné Evropě se i to změní.

„Obnova společné evropské paměti předpokládá probuzené svědomí“, píše Tomáš Halík, prezident Křesťanské akademie. Jen světlo svědomí může proniknout temnými kouty „kolektivní paměti“. Národy Evropy si musí pamatovat své dějiny, aby mohly sjednoceny utvářet budoucnost, pamatovat si to, co je spojovalo i co je rozdělovalo. „Jde o umění číst vlastní dějiny také z perspektivy těch druhých, což může znamenat bolestný zásah do pilířů vlastního sebevědomí, znejistění vlastní identity“.⁴

3 Tomáš Halík v přednášce Co drží Evropu pohromadě? na Ekumenickém církevním shromáždění v Berlíně 30. 5. 2003.

4 Tamtéž. Celá pasáž byla publikována v Halíkově knize *Vzývání i nevzývání*, Praha 2004.

Přála bych si, aby výstava podnítila sebereflexi – ctnost v naší politické kultuře bohužel zanedbávanou. Přála bych si svobodné posuzování dějin bez překrucování a křečovitosti, a soužití zbavené úzkosti. Porozumění, respekt a odpovědnost musí vést naše slova a naše skutky. Ke kultuře dialogu totiž neexistuje alternativa.

Z textu zveřejněného na webové stránce spolkové vlády SRN přeložil Jan Zmatlík.

Dcery nepřítele státu

Psychologický vliv stalinismu na děti politických vězňů

Jana Švehlová

Autorkou zkrácená česká verze přednášky o psychologickém výzkumu dvanácti dcer československých politických vězňů, který uskutečnila koncem devadesátých let. Jejich svědectví budou spolu s osobními příběhy dalších žen postižených podobným osudem vydána knižně. Přednáška nazvaná *The Enemy's Dauther* (psychological effects of Stalinism on children of political prisoners) byla poprvé přednesena v roce 2002 na konferenci Mezinárodní společnosti pro politickou psychologii (ISPP) v Berlíně.

V postkomunistické společnosti chybí veřejná debata o zkušenosti dětí politických vězňů, kterým říkám „přehlížená generace“. Hrůza i ironie jejich situace spočívá v tom, že jejich příběhy možná nikdy nevyjdou najevo.

Otázka zní: Je jejich pocit nespravedlnosti dostatečně přesvědčivý i pro lidi mimo jejich „přehlíženou generaci“? Na odpověď si zřejmě budeme muset ještě počkat, protože v předchozím režimu příkazy vydávala komunistická strana, ale vykonávala je společnost. Právě to ztěžuje vysvětlení mechanismu střetávání civilizačních a politických důsledků. Kde končí jedna a začínají druhé.

Výzkum potomků lidí, kteří přežili holokaust, odhaluje vliv utrpení rodičů na jejich pozdější život: nabývá podob úzkosti, depresí i somatických projevů. Stejně tak u ženských potomků politických vězňů se náš psychologický výzkum soustředil na několik společných témat. Jedním z nich je beznadějná existence jejich matek, druhým omezení možnosti dosáhnout vyššího vzdělání, což mělo další vliv na vnímání sebe sama, dalšími jsou stigma dcery nepřítele státu a návštěvy ve vězení; a častým fenoménem bylo odcizení v rodině, případně její rozpad.

Všech dvanáct dotazovaných prožilo náhlé zmizení jednoho nebo obou rodičů, některé byly přítomny jejich zatčení. Se zatýkáním byly obvykle spojeny domovní prohlídky, které byly počátkem dlouhodobého zastrasování rodiny. Jedním z cílů

úřadů bylo rozbít rodinu, skrytým či otevřeným nátlakem přimět manželku vězně k rozvodu a dítě k tomu, aby odsoudilo vlastního otce.

Domovní prohlídka a zabavování osobních věcí tajnou policií znamenaly vpád do rodinného soukromí. Zmatek a nepořádek, který po domovních prohlídkách zůstal, byl v mnoha ohledech demoralizující, protože pořádek v domácnosti je pro české ženy důležitou hodnotou (zouvání bot před vstupem do bytu je dosud hluboce zakořeněný zvyk).

Neustálé soustředění na praktické přežití rodiny velmi rychle zhoršovalo trauma dítěte z náhlé ztráty rodiče. Dotázané vnímaly větší utrpení na straně matky než na straně uvězněného otce. Opakovaně mluvily o ponižování, které musely jejich matky přestát. Soucit dcery s matkou je zjevný; z většiny z nich se staly manželky a matky a zažily na vlastní kůži, co to znamená „mít něco společného s nepřítelem státu“. Není zanedbatelné, že tři z dvanácti dotazovaných přiznaly, že podstoupily psychoterapii – což bývalo v české společnosti kulturně těžko přijatelné. Ostatní pouze zmínily deprese nebo zoufalství, ale psychoterapii nenavštěvovaly a podrobněji se k věci nevyjádřily.

Některé matky mluvily o frustraci, hanbě a zlobě poté, co je vyslyšala tajná policie, a když zápasily o živobytní mnohdy pro početnou rodinu. Některé dotázané uvedly, že pokud matka trpěla v tichosti, vzrůstal v dítěti pocit viny vyvolaný právě nedostatkem komunikace s matkou.

Mnoho rodin muselo opustit své domovy a byly vystěhovány do horších čtvrtí města nebo do odlehlých částí republiky. (Zde je nutno podotknout, že Češi nejsou zvyklí se stěhovat z místa na místo.) Pro děti toto vykořenění znamenalo ztrátu přátel a spolužáků, přišly o pocit sounáležitosti. Trpěly tím, že byly vystěhovány z domova a přesídleny do nehostinných koutů země, kde se musely vyrovnávat s nepříteli přátelským prostředím, a znovu od začátku novým stigmatem „dcery nepřítelů státu“.

Potřeba společné identity a sounáležitosti mezi mladými lidmi je jedním z důvodů, proč měla mezi školními dětmi takový význam i komunistická mládežnická organizace Pionýr. Dotazované zmínily přímou souvislost mezi Pionýrem, školními aktivitami a přátelstvím mezi dětmi. Ovšem zkušenosti s touto organizací se u respondentek lišily. Pro některé to byl prostředek, jak se společně s kamarády, kteří byli členy Pionýra, účastnit různých společenských aktivit. Jiným ale škola odmítla dát doporučení pro členství. Někteří rodiče na protest proti režimu zakazovali dětem do Pionýra chodit. Avšak dítě, které nebylo členem Pionýra, bylo izolováno od svých vrstevníků a trpělo tím.

Nejčastěji byly děti, které měly rodiče ve vězení, ve škole zastrašovány učiteli. Málokdy se stávalo, že děti byly odmítány spolužáky. Našli se však i učitelé, kteří riskovali své postavení a pomáhali dětem „nepřítelů státu“ získat kvalitnější vzdělání.

V příbězích se často opakuje téma souvislosti mezi nedostatečným vzděláním a nízkým sebevědomím. Žádná z dotazovaných neměla možnost věnovat se profesní kariéře podle vlastní volby. Nicméně mnohé z nich našly v práci, kterou vykonávaly nebo vykonávají, jisté naplnění a uspokojení. Říkají, že pocit nespravedlnosti v nich na rozdíl od finančního ocenění vyvolává právě absence prestiže spojované s vyšším vzděláním.

Dotazované popisují návštěvy ve vězení. Pro většinu z nich tyto návštěvy znamenaly bolestný zážitek. Rodiny mohly své příbuzné ve vězení navštěvovat jednou za půl roku či za rok. Povolení k návštěvě záviselo na „dobrém chování“ vězně. Rodiny však mnohdy povolení nedostaly nebo neměly dostatek prostředků, aby mohly vězně navštěvovat častěji, a tak některé děti neviděly svého otce po dlouhý čas, přičemž celková doba odloučení byla ve většině případů i více než deset let.

Návštěva vězení byla hrůzyplným zážitkem: strach, že se návštěvník nedostane z vězení ven, tma, vyhrožování, namířené automatické zbraně, velcí hlídací psi, ostnaté dráty, vězně od návštěv oddělovala zeď s pouze malými průzory. Návštěva trvala 15 minut a vždy se odehrávala za trvalé přítomnosti strážných. Mnohé vypověděly, že strážníci návštěvu i vězně různě zastrašovali a křičeli na ně. Při návštěvě se nemohlo mluvit téměř o ničem, respondentky si vybavují jen hovory o škole. Mnohdy proto panovalo dlouhé smutné ticho.

Jediným zbývajícím prostředkem komunikace s uvězněným rodičem byly dopisy. Ovšem povolení psát domů také záviselo na „dobrém chování“ vězně. Ženy popisují, že v dopisech bylo mnoho začerněných míst, protože veškerá korespondence procházela cenzurou. Má vůbec smysl psát, když odpovědi přicházejí z poloviny přemazány černou tuší? Pocit viny, že i tak nepsaly více, však uvádějí všechny, jakož i nedostatečné pochopení toho, co vše vězeň prožíval.

Nečekaným zjištěním je silná starost o matku oproti poměrnému nezájmu a zjevné neschopnosti vcítit se do utrpení otce ve vězení. Jedním z možných vysvětlení může být mlčení propuštěného vězně – jak víme, ten, kdo prošel takto krutým zacházením, má obtíže tuto zkušenost verbalizovat. Musíme mít také na paměti, že pod vládou totalitního teroru se rodiče báli před dětmi říct o režimu cokoliv negativního, aby je nestihla persekuce. Po pádu komunistického režimu však byly hrůzy padesátých let do jisté míry odhaleny.

Dalším tématem je nesvornost, ba rozkol v rodině. Babička svalovala vinu za rodinné neštěstí ne na režim, ale na otce dítěte. V jiném případě vidíme „zlou babičku“, která sice vnučce dovolila navštěvovat otce ve vězení, ale po jeho propuštění jejich vztah naprosto zničila (matka mezitím zemřela). Další traumatickou zkušeností byly pocity samoty a vyvržení – příbuzní se od rodin politických vězňů často distancovali.

Po dlouhých letech odloučení nastával rozkol v rodině i po propuštění otce z vězení. Většina dotazovaných byla v době, kdy otce zatkli a uvěznil, malými dětmi. Z vězení se otec vrátil po dlouhých letech, a děti mezitím dospívaly. Zda a jak se podařilo navázat vztah mezi otcem a dítětem, se lišilo případ od případu. Někdy se rodina snažila roky odloučení potlačit a vybudovat nové, plnohodnotné vztahy. Také se však stalo, že dcery nepřišly otcům na pohřeb. Tyto příběhy pro mne byly z celého výzkumu největším překvapením.

Příběhy dvanácti lidí nám přibližují tři důležitá témata: jako oběti stalinistického teroru trpěli jak sociálním, tak politickým vyloučením; stále si netroufají mluvit o sobě jako o obětech, protože se bojí, že tím uberou váhu utrpení svých rodičů; a dosud se cítí méněcenní, což je způsobeno i lhostejností postkomunistické společnosti, která jejich vyloučení svým postojem vlastně potvrdila.

Náš výzkum si nedělá nárok na to, že by předložil celkový pohled na stalinismus a jeho účinky na jedince, který měl tu smůlu a stal se přímou obětí. Příběhy zahrnuté do výzkumu měly spíše nastínit myšlenky a pohledy, na které by se jinak nedostalo. Záměrem bylo doložit, že děti politických vězňů nejen trpěly politickými podmínkami své doby, ale byly negativně ovlivněny i civilizačními faktory vyplývajícími z jejich prostředí.

Podobný výzkum v oblasti politické psychologie dovoluje propojovat různá témata a nabízí množství pramenů, které by v rámci pouze jedné disciplíny nebylo možno obsáhnout. Dotýká se tak temných kapitol chování společnosti, jež vystihuje teze Johna Stuarta Milla: „Člověk může druhému ublížit tím, co udělá, ale i tím, co neudělá.“ Snad ještě výstižnější je motto profesora Petra Cawse: „Pro naprostou nevšímavost neexistuje omluva.“

Naše zkoumání dosáhlo tří cílů: díky přímým svědkům jsme získali povědomí o psychologických aspektech stalinismu, které nebyly dosud dostatečně probádány. Pro svědky jsme získali poznání, že přehlížení jejich zkušenosti není všeobecným jevem. Diskuse o psychologických aspektech stalinismu pak může být začátkem ozdravného procesu v posttotalitní společnosti.

Dezinformace Karla Hrubého

Nad knihou Radomíra Luži¹

Radomír Luža

Nejdříve úvodní poznámka. Moje kniha (Radomír Luža, *Československá sociální demokracie: Kapitoly z let exilu 1948–1989*, Československé dokumentační středisko – Doplněk, Praha – Brno 2001) je osobním svědectvím účastníka, který je současně profesionálním historikem. Proto si nemohu dovolit překrucovat skutečnosti nebo uvádět nepodložené údaje. Hrubého slovní eskamotáže o vedení exilové strany neopustily exilovou zahrádku. Jeho zaujaté výklady se překrucováním faktů a dezinformacemi snížily až k osobní difamacii. Rád bych poznamenal, že rukopis přečetl a doplnil bývalý předseda strany Jiří Horák.

Pokusím se odpovědět na jednotlivé body Hrubého textu.

1

„Nastupující kádry strany“

Hrubý si stěžuje, že jsem neuvedl údaje o skončení naší činnosti v IUSY a čeho jsme politicky dosáhli v asijských zemích (Hrubý, s. 175).

Odpovědi nalezne na s. 100–103 mé knihy: „Po roce 1966 UKM zanikla, neboť se nenašli mladí lidé, kteří by pokračovali v její činnosti“ (Luža, s. 103). Popis politických úspěchů najde čtenář tamtéž na s. 100–102. Na s. 95 tam odkazují na svou studii *History of the International Socialist Youth Movement* vydanou v Leydeenu v roce 1970 pod záštitou Evropské rady.

1 Odpověď na diskusní příspěvek Karla Hrubého Opozice v exilové sociální demokracii. Nad knihou Radomíra Luži, otištěný v *Ročenke Československého dokumentačního střediska 2003*, s. 173 až 185. Stránkové odkazy k argumentům Karla Hrubého se vztahují na stránky citované ročenky.

Bez silné podpory Indů, Barmánců a Japonců by nikdy nemohl vycházet náš český a slovenský *IUSY Bulletin* zasílaný do ČSR. Ač se Asie stala klíčovým polem studené války, podařilo se získat podporu IUSY k vydávání exilového časopisu o problémech středovýchodní evropské země, jehož šéfredaktorem byl generální tajemník IUSY a odpovědným redaktorem její místopředseda. Do prvního čísla vydaného ve Vídni v roce 1961 napsal úvodník předseda Asijské socialistické konference (ASK) a bývalý barmský ministerský předseda U Ba Swe. Všichni členové předsednictva IUSY podepsali zdravici československým čtenářům: barmský předseda IUSY, norský generální tajemník, Němec, Ind, Rakušan, Dán, Japonec, Izraelec, bratr premiéra vlády Tanzanie Nyerere. Nastolili jsme otázku komunistických diktatur i na kontinentě, kde zájem o východní Evropu nepatřil mezi zvláště aktuální úkoly. Požíval jsem plné důvěry činitelů IUSY jako vydavatel a redaktor, poněvadž českému a slovenskému textu přirozeně nikdo nerozuměl. Celkem vyšlo v letech 1961–66 třicet dva čísel, která byla v nákladu mnoha desítek tisíc zasílána na vybrané adresy do republiky.

Časopis postupně získával pozornost režimu. Na začátku ledna 1966 jsem na jeho stránkách odpovídal Gustávu Husákovi na jeho polemiku s mými názory, otištěnou ve slovenském týdeníku *Kultúrny život*. Ministerstvo vnitra pořádalo putovní výstavy o činnosti nepřítele. Cituji z dopisu Karla Škrábka z 27. ledna 1968: „Na oné výstavě v Plzni bylo jak několik čísel *Svědectví*, tak i pár čísel *IUSY Bulletinu*. Byla pod skleněnou vitrínou (...) dále tam byl panel o *Svědectví*, jež bylo spojováno výhradně s P. Tigridem, a panel o Tobě, *Bulletinu IUSY* a *IUSY*. Tam byla uvedena jeho charakteristika jako ‚zvlášť rafinované diverze‘. Byl jsem z toho pať. Jiná jména kromě Tvého a Tigridova tam nebyla.“

Nemohu pochopit, jak si může Hrubý stěžovat, že jsem nepodal bezprostřední informace, když je text uvádí. Tento postup provází celý Hrubého výklad. Agresivně argumentuje nad textem, jehož znění přechází nebo překrucuje a bezdůvodně difamuje autora, jehož faktografického výkladu si nevšímá.

2

Hrubý poznamenává, že jsme „se pak věnovali převážně vnitrostranickému zápasu se ‚starými‘ funkcionáři“ (Hrubý, s. 175).

To je pouze jeden z mnoha paušálních úsudků, kterými se Hrubého polemika hemží. Od roku 1967 jsem byl profesorem moderních evropských dějin na Tulane University v New Orleansu. Jenom do roku 1985 jsem u předních amerických nakladatelů vydal pět historických studií a připravil tři německá vydání (1977, 1980, 1985), jejichž překlad hradilo rakouské spolkové ministerstvo pro výzkum a bá-

dání. V letech 1969–70 jsem byl hostujícím profesorem pro atlantickou civilizaci na hamburské univerzitě v SRN. Čtenář jistě pochopí, že univerzitní kariéra neposkytovala mnoho času na exilové sváry. Umožňovala mi však přístup k mnoha osobnostem a kruhům, kam by se exulant těžko dostal. Například *Dějiny Československé republiky v letech 1918–1948* vydané Princeton University Press v roce 1973 – a v německém a francouzském překladu v letech 1980 a 1987 – byly známy a čteny příslušnými činiteli Department of State, CIA atd., takže jsem se nemusel nikde představovat. Moje kapitola o letech 1945–48 je na amerických univerzitách stále povinnou četbou. Ještě loni v květnu v Praze mne profesor na Sorbonne Alain Soubigou uvítal sdělením, že kniha je povinnou četbou i pro jeho studenty.

3

Hrubý soudí, že „reformní křídlo“ sociální demokracie bylo spíše než reformní „opoziční“ (Hrubý, s. 175).

Reformní a opoziční. Reformní směr stál v opozici vůči londýnskému vedení. Nelze jej definovat věkem a rozhodně ne snahou prosadit specifickou reformu. Šlo o postoj k politickým, ideovým a morálním problémům atomového věku, o pochopení převratných společenských změn a nových parametrů mezinárodní situace s nutností přizpůsobovat naše myšlenky a jednání historickému vývoji. Jak v roce 1938 napsal Otto Bauer: „Jen zaslepení se mohou domnívat, že po neslýchaných katastrofách by mohly staré strany trvat nezměněny.“

Napsal jsem k dané otázce na s. 46–47 své knihy toto:

„V prvních letech exilu, po únorovém debaklu, přirozeně docházelo v rámci ČSSD k názorovému třídění podle postoje k různým politickým otázkám. Tak vznikala neorganizovaný názorový proud činitelů strany, kteří zaujímali kritické stanovisko k pokvětnové prokomunistické linii strany a odmítali marxismus jako její ideovou základnu. Někteří funkcionáři považovali únorové události za významný mezník a začátek nové etapy pro řadu podstatných reforem strany. Úsilí o nápravu exilových a stranických struktur, které v podstatě pokračovaly ve formách, rutinách a stylu první republiky a stávaly se antikvárními v atomovém věku, se projevovalo spontánně v postojích k otevřeným problémům mocenské politiky, jež souvisely s postojem ČSSD ke složení a činnosti Rady svobodného Československa. Toto úsilí ovšem směřovalo hlouběji, k zásadním otázkám strategie postupu v konfliktu s komunistickým režimem v republice. Náhodné seskupení, jehož vzájemným poutem byl kritický postoj v konkrétní politické situaci, bylo během času vnímáno vedením strany jako organizovaná politická opozice, jejíž členové se ve skutečnosti nehledali, ale spíše našli, když jejich jednání a výroky byly chápány stranickými lídry jako útok na stranu, či dokonce pokus o její likvidaci, a stávaly se pro Majera či Holuba otázkou stranické disciplíny. Proto vedení odmítalo apely Vilíma, Táborského

a mladé generace na svolání pracovního sjezdu. Představy o změnách ve straně a exilu jen poznenáhlu získávaly formu volného seskupení kolem Eduarda Táborského, Radomíra Luži a kruhu mládeže, Vojty Beneše a dalších. Nepříznivé reakce vedení na shodné názory o ožehavých politických problémech sociálnědemokratické protagonisty reforem sblížovaly; jejich představy se manifestovaly souběžně s hlasováním a vytvářely elementy nezávislé politické linie, když jejich nositelé docházeli konečně k poznání, že cesta k obrodě v exilu a straně nevede přes londýnský sekretariát. Neorganizovaný myšlenkový proud se jen postupně stával neformálním politickým křídlem ČSSD, a jeho protagonisté také nevyznávali totožné ideové přístupy. V poměru k Radě a k americkým sponzorům se však reformní směr opíral o tradice obou minulých odbojů a hájil politickou nezávislost československé akce v zahraničí.“

4

„Jako členové [IUSY] se Luža a jeho mladí přátelé již od roku 1946 považovali za nastupující kádry strany.“ (Hrubý, s. 176).

Uvedl jsem, že Mezinárodní svaz socialistické mládeže (IUSY) „sdružující organizace mládeže členských stran Socialistické internacionály, se počínaje rokem 1946 stal praktickou školou pro nastupující kádry sociálnědemokratických stran“ (Luža, s. 94). Kritik Hrubý provází můj popis výše uvedenou jízlivou poznámkou. Hrubý ví, že jsme tehdy členy IUSY nebyli a ani nemohli být, což mu ale nebrání ve falešném nařčení, že důvodem opozičního postoje mladých k vedení strany byla „nespokojenost s tím, že vedení strany v exilu zůstalo v rukou lidí, kteří měli důležité politické funkce už v letech 1945 až 1948“. To je ovšem nesmysl. Naopak, my jsme všichni měli životní zájem po příchodu do exilu, aby vedení strany zůstalo v rukou osobností, které doma zastávaly vedoucí místa. To naší činnosti přece dávalo legitimitu. Hrubý tehdy bez úhony pokračoval ve studiu na Karlově univerzitě. Už proto by měl místo kritiky těch, kdo byli v Únoru vyloučeni ze studia a veřejných funkcí, mlčet, a nepsat o věcech, které nezná.

5

Hrubý si vymyslel, že v roce 1955 „mezi kruhem kolem ÚKM [Ústřední komise mládeže Čs. sociální demokracie] a londýnským ÚVV došlo k ‚neodvratné konfrontaci‘“ (Hrubý, s. 176).

Nejdříve je nutno zdůraznit, což Hrubý dobře ví, že citovaný dopis Františku Němcovi formulovaný Lužou dne 3. června 1955 a spolupodepsaný pozdějším předsedou strany Horákem je naší odpovědí na Němcovu zprávu z 25. května o rozhovoru s činiteli FEC v New Yorku, kteří mu sdělili, že Rusové usilují o dohodu s Američany a že „asi budou ochotni za ni platit cenu“, to jest že Spojené státy na

červencové konferenci Velké čtyřky v Ženevě předloží návrh na finlandizaci zemí východní Evropy (Luža, s. 70–71). Němec nás žádal o rychlou odpověď a naše názory „o přípravě pro stranickou činnost doma“ a postupu „strany ve věcech státu“, a dodává: „přesvědčil jsem se znova, co na americké straně Peroutka znamená“.

Náš dopis Němcovi, který s naší pomocí usiloval o vytvoření „skupiny soudruhů, která by měla odstranit osobní kult a zřídít kolektivní vedení“, byl psán v situaci, kdy se mladá exilová generace stala středem amerického zájmu. Proto Peroutka v polovině září 1955 jménem Pracovního sboru svolal do New Yorku schůzi příslušníků mladé generace. Peroutka „mladé lidi neznal, a proto požádal Zdenu Horákovou, aby mladé svolala podle svého nejlepšího uvážení (...) svěřil jí tento úkol proto, že Horákovi se stýkali s Lužou, a že tudíž ta pozvání dojdou na správnou adresu“ (zápis Tigrida o rozhovoru s Peroutkou, Luža, s. 78). Peroutka vyzval účastníky k založení světové organizace čs. mládeže a rezervoval dvě tři místa pro zástupce mládeže v Pracovním sboru. Slíbil, že o finanční prostředky nebude nouze. Luža, Horák a Karel Reiman spolu s přítomnými odmítli: „Východiskem z vleklé krize není ani mobilizace mládeže, ani funkce v nových sborech (...) ale soustředění všech lidí dobré vůle bez ohledu na věk ke konkrétním pracovním úkolům“ (Luža, s. 78). Mobilizace mladých skončila o několik týdnů později, kdy Peroutka představil na slavnostním obědě vedoucím americkým činitelům FEC čtyři zaměstnance Rádia Svobodná Evropa jako představitele „mladé nastupující generace“. Hrubý si prostě neexistující „konfrontaci“ naivně vymyslel k difamacii Luži, Horáka a jejich druhů.

6

Hrubý pokračuje ve svých invektivách založených na překroucených faktech: „... mladí reformátoři zdůvodňovali svůj nárok na vedení (...) i tím, že poválečné vedení“ strany „chytrácky manévrovalo v mezistranickém zákulisí a podle potřeby se paktovalo s komunisty“ a podílelo se také na vládě Národní fronty (Hrubý, s. 176).

Ve své zlostné horlivosti Hrubý vytrhává z kontextu citáty z kritického článku profesora Eduarda Táborského ze září 1952 (Luža, s. 32). Táborský byl osobním tajemníkem prezidenta Beneše a po roce 1945 naším nejmladším vyslancem. Byl členem naší exilové strany v Londýně a stal se členem ÚVV po roce 1948. Jako profesor politických věd na přední americké univerzitě a úspěšný autor mnoha knih Táborský měl dobrou paměť a břitké pero. Ale těžko ho někdo mohl vážně považovat za člena mladé generace. Hrubý svoje pomluvy napletl zcela nesourodě na mou kritiku stranického systému na schůzi předsednictva UKM v Paříži v září 1949 (Luža,

s. 32–35). Faktem je, že jako člen domácího odboje za německé okupace jsem stával velmi kritické stanovisko vůči našemu stranickému systému. V knize píše:

„Stručný zápis Lužových vývodů se stal předmětem usnesení představenstva a členů ÚVV v Londýně, kteří vyslovili Lužovi a členům předsednictva ÚKM ostrou důtku, poněvadž „některá stanoviska a názory uváděné v projevech s. dr. Luži jsou v rozporu s programem a tradicí čs. sociální demokracie“. Dne 14. prosince 1949 seznámil Majer osobně členy zemské organizace Francie a jejího předsedu Lužu se stanoviskem představenstva. Po dlouhé debatě s předsedou strany Zemská organizace oznámila do Londýna svoje stanovisko, jehož text formuloval Jiří Veltruský v dopise z 16. prosince.

„Všichni členové předsednictva ZO ve Francii v podstatě souhlasí s výroky, které jsou s. Lužovi vytýkány, ovšem v tom smyslu, jaký mají v původním kontextu. Neslučují-li se tedy uvedené názory s členstvím v ÚVV, pak je z něho třeba vyloučit současně i členy předsednictva ZO ve Francii a ÚKM, pokud jsou členy ÚVV. Nechápeme, jak lze někoho obviňovat z opuštění programu a linie strany dnes, kdy program usnesený brněnským sjezdem nikdo za program strany neuznává, a na druhé straně se dosud ÚVV nepostaral o vypracování programu nového.

S rozhořčením odmítáme obvinění, že výroky s. Luži by mohly sloužit propagandě nepříteli, obvinění, které pochází z arzenálu prokurátora moskevských procesů... nejde tudíž o to, mohou-li komunistické propagandě poskytnout vítaný materiál kritiky s. Luži na politiku čs. exilu, nýbrž jediné o to, zda jí takový materiál může poskytnout tato politika sama. O tom nechť orgány strany diskutují.

Docházíme k závěru, že představenstvo strany zaujalo k s. Lužovi stanovisko zcela nemístné, a žádáme kategoricky, aby kooptace s. Luži do ÚVV nebyla revokována a aby bylo upuštěno od jakýchkoli sankcí proti Lužovi a proti ÚKM.“

Jediný Vilím s původním návrhem Londýna nesouhlasil a Majer se jej ani nesnažil v Paříži prosadit. Představenstvo od návrhu na vyloučení Luži z ÚVV upustilo. Výsledek střetnutí pozici mládeže posílil.“ (Luža, s. 34–35).

7

Dle Hrubého jsem kritizoval zastoupení nových členů, kteří přišli po srpnu 1968, v čelných grémiích strany (Hrubý, s. 176).

Jako obvykle, Hrubý používá falešné argumenty. Dobře ví, že mezi moje nejbližší politické přátele patřili posrpnoví exulanti a členové předsednictva strany ústřední tajemník Josef Jiša, Přemysl Janýr z Vídně a Miroslav Souček ze Švýcarska. Moje zcela oprávněná kritika se týkala nově přijatých členů, pokud měli být ihned kooptováni do ÚVV. Někteří dokonce sami podali návrh na svou kooptaci do nejvyšších grémií strany. Byl to případ příslušníků pětičlenného výboru Zemské organizace Německo/Benelux v roce 1981, z nichž dva byli agenti StB. Už tehdy

jsem vnímal tyto návrhy „jako provokaci osnovanou Státní bezpečností, jak jsem se svěřil svým německým a českým přátelům“ (Luža, s. 161).

8

V duchu rčení „podle sebe soudím tebe“ se Hrubý uchyluje k vymyšlenému tvrzení, že po rozkolu strany v roce 1982 jsem si v roce 1984 objednal od domácích sociálních demokratů jejich prohlášení (Hrubý, s. 176).

Poněvadž domácí iniciativa přišla z Prahy bez našeho popudu, Janýr se po poradě se mnou obrátil telefonicky na Jiřího Hájka, aby potvrdil autentičnost dokumentu Sociální demokraté v Československu ke stranickému exilu. Hájek jako mluvčí Charty 77 a bývalý zahraniční ministr se těšil podpoře Socialistické internacionály a Washingtonu (Luža, s. 176–177).

9

Pouhou slovní eskamotáží je tvrzení, že strana na sjezdu v Curychu v roce 1983 ne zvolila Lužu, Horáka a Janýra do ÚVV a předsednictva (Hrubý, s. 177).

Hrubý dobře ví, že jsme po rozkolu sjezd neuznávali, a proto se sjezdu nezúčastnili. Dluží vysvětlení své slovní eskamotáže, kterou ve svém povídání vytrvale používá. Jak to, že my, kteří jsme se s jeho „vedením exilové strany“ rozešli, jsme v listopadu 1989 ve spolupráci s domácími sociálními demokraty obnovili stranu a stali se členy jejího vedení? Jak to, že na sjezdu obnovené strany v Praze dne 25. března 1990 byl Horák zvolen předsedou strany? Hrubého skupina se na příštím sjezdu strany v dubnu 1991 v Ostravě dokonce otevřeně rozešla s obnovenou stranou a vstoupila do nové protistrany nazvané Asociace sociálních demokratů. V červnových volbách v roce 1992 Asociace nedostala ani jedno procento hlasů.

10

V části *Odlíšná strategie* se Hrubý vyjadřuje k „rozdílu pojetí zápasu“ za osvobození „mezi vedením strany a Lužovou opoziční skupinou“ (Hrubý, s. 177)

Nejdříve je nutno připomenout, že politickou činnost našeho exilu v roce 1955 prostoupila možnost finlandizace východní Evropy domluvou mezi Spojenými státy a Moskvou. Naše politické vedení bylo více než ochotno navázat dialog s komunisty a vrátit se domů. Je jistě nevědomou ironií Hrubého výkladu, že pochvalně cituje stanovisko Výboru pro svobodné Československo z února 1962, který dáv-

no ztratil americkou podporu, a kritizuje politickou linii, která už mnoho let byla hlavním elementem americké politiky ve východní Evropě. Strategie NATO vyhlášená roku 1967 v tzv. Harmelově doktríně vyzbrojení a uvolnění byla v podstatě stvrzením konceptu, který jsme veřejně zastávali od poloviny padesátých let. Těší mne, že Hrubý nepochybuje, že konečný cíl byl společný, tj. obnovení demokracie v osvobozeném Československu zničením komunistické diktatury. My jsme společně s Američany, Rakušany a Němci věřili, že v podmínkách bilaterální nukleární rovnováhy bude jedinou schůdnou cestou k dosažení cíle dlouhodobá varianta postupných změn. Proto jsme také měli americkou, rakouskou a německou podporu. Kurs gradualismu postavil do centra našeho úsilí účast na psychologické válce, jejímž cílem byla destabilizace komunistické diktatury. Rozvolňování totalitních struktur mohlo být docíleno pouze stálým tlakem na vedoucí politickou sílu – KSC. Destabilizovat znamenalo komunikovat, vést dialog. Monopol moci KSC bylo možno rozložit pouze zleva. Předpokladem rozhovorů s národem bylo otevření skulin v železné oponě (Luža, s. 81).

V letech 1949–54 se podstatně změnilы parametry světové politiky. SSSR se stal supervelmocí, v roce 1953 vyrobil vodíkovou bombu, která následovala atomovou pumou z roku 1949. V roce 1949 Čínu ovládli komunisté a vzniklo NATO. V březnu 1953 zemřel Stalin. Studená válka vyžadovala opustit exilovou zahrádku. Konfrontace bude dlouhodobá a globální. Čelit vzrůstajícímu náporu Moskvy nebylo možno defenzivně a pasivně prázdnými deklamacemi.

Hrubý se opatrně zmiňuje o varování Výboru pro svobodné Československo na adresu „Lužova kroužku“. Ve skutečnosti má samozřejmě na mysli politickou koncepci kulturně politické revue *Svědectví*, jejíž první číslo vyšlo dne 28. října 1956 v době maďarské revoluce po dohodě mezi Pavlem Tigridem a mnou, ku které došlo během roku 1955. Orientován na dialog s domovem, časopis vyzval všechny Čechy a Slováky doma, kdo sledují „společnou cestu k míru a svobodě“, abychom zahájili rozpravu „u vědomí myšlenkového a politického souzvuku, který existuje mezi nastupujícími generacemi ve vlasti a těmi, kdo jako demokraté opustili vlast v roce 1948“. Zcela nový přístup ku studené válce byl také odrazem vývoje v exilu. Psali jsme pro domov a zasílali jsme časopis do republiky. Zásadní rozpor vyjádřila replika předsedy strany Majera, kterého jsem požádal o příspěvek. Majer mi odpověděl 14. července 1958: „Linie *Svědectví* je pochybná, zmatená a z hlediska zápasu o národní svobodu nebezpečná (...) Československá sociální demokracie s touto linií nemá a nikdy neměla nic společného (...) Fakt, že členové ústředního výboru a funkcionáři ústřední komise mládeže jsou členy redakční rady, vrhá na naše hnutí v exilu nedobré světlo.“ Na rozdíl od Hrubého, který se neodvážil zaútočit přímo na časopis, Majer svoje mínění píše zpříma. Vilím vydávání *Svědectví* uvítal a později Tigrid souhlasil s mým návrhem kooptovat Vilíma do redakční rady. Podobně

příznivá byla stanoviska Němce a Táborského. Obsáhlá odpověď redakční rady na oběžník Výboru [pro svobodné Československo] je v mé knize přetištěna v plném znění (Luža, s. 91–93).

Názorové rozdíly s oběma spolupodepsanými tajemníky Výboru se nepromítaly do našich osobních vztahů. Styk s Lettrichem byl vzájemně korektní. Jeden z vedoucích představitelů domácího odboje velvyslanec Arnošt Heidrich byl naším nejbližším spolupracovníkem v odboji, a proto mi adresoval v červnu 1967 rukopis svých vzpomínek, které na můj popud napsal. [...]

Pokud se týče našeho pisatele, Hrubý fakta často nebere na vědomí nebo vyrábí falešná nařčení. Zkomolený text kritizuje bez ohledu na data podaná autorem a na měnící se historický kontext. Proto musím tak často připomínat originální znění. Je to ostudný způsob polemiky, kterou vystihuje české rčení „já o voze a ty o koze“.

11

Pokud jde o Radu svobodného Československa (Hrubý, s. 178):

- a) Nemohl jsem se „vydatně podílet na práci Rady“, poněvadž jsem v té době nebyl jejím členem.
- b) Zhodnocení úlohy Václava Majera si čtenář může přečíst na s. 12 mé knihy: „Je nepochybné, že v těchto letech splnil Václav Majer svou historickou úlohu jako ‚mluvčí a vůdce té části strany, která usilovala o vytvoření nezávislé sociální demokracie‘. Nikdy se nepodvolil komunistickému tlaku, hrozbám a útokům, a od počátku považoval únorové události ‚za totalitní nástup komunistické strany ke komunistické diktatuře‘.“ „Vedoucí představitel demokratické většiny strany, ministr výživy Václav Majer, byl zvolen předsedou strany“ (Luža, s. 16). V srpnu 1948 jsem osobně předal Majerovi zprávy z mého ilegálního pobytu v republice se vzkazem, že se Majer a Vilím těší plné důvěře brněnských soudruhů. V říjnu mi Majer předal poselství pro domácí odbojové hnutí.
- c) Majer pro mne od roku 1945 představoval hlavu protikomunistického křídla strany. Jako její aktivní příslušník jsem také byl dne 29. února 1948 vyloučen ze všech veřejných funkcí Ústředním akčním výborem Národní fronty (Antonín Zápotocký byl jeho předsedou, Alexej Čepička tajemníkem a Rudolf Slánský a Zdeněk Fierlinger místopředsedy). V této době stál Hrubý stranou aktivní protikomunistické činnosti, a proto také hladce proplul únorovými událostmi až do roku 1949 jako posluchač Karlovy univerzity a od roku 1950 gymnaziální profesor, než byl v roce 1955 zatčen. Je drzost, že si ještě dovoluje mne napadat zfalšovaným nařčením ...

- d) K našemu odcizení došlo teprve později. Majerova pozice v exilové politice byla v roce 1955 už tak otřesena, že Němec na jeho místo jako člena Pracovního sboru Rady navrhl Josefa Macka.
- e) Podporovali jsme skupinu okolo Zenkla a Ripky, poněvadž představovala pokrokovou linii exilové politiky. Oba byli rozhodnými odpůrci službičkování Majerových spojenců americkým činitelům. Zásadu politické nezávislosti československé akce jsme zastávali po dobu exilu. Na rozdíl od Majera se nám zdálo politicky směšným vytvářet koalici s agrární skupinou kolem Josefa Černého.
- f) V rámci americké politické činnosti jsme se s Horákem stýkali s Connie Dulles, blízkou příbuznou šéfa CIA Allena a ministra zahraničí John Fostera. Connie nám vycházela všemožně vstříc.

Autoritativní tón Hrubého polemiky zakrývá, že jeho informace o straně a z exilu pocházejí z období před jeho odchodem do exilu v září 1968. Používá prameny z druhé až čtvrté ruky. Proto tolik vymyslí a nepravd, poněvadž mu šlo o ostouzení Luži za každou cenu. Slovní eskamotáží o vedení exilové strany se Hrubý staví do pozice samozvaného soudce – bohužel bez přímých svědků. Proto bych rád znovu odkázal na výklad poměrů ve straně, jak jsem je vyložil na s. 30–31 své knihy.

Otec Jiřího Horáka Josef, člen ÚVV před Únorem i po něm, podává ve svých zprávách z Londýna informace z první ruky (viz Archiv J. Horáka). Vilím napsal v červenci 1973 ústřednímu tajemníku Jíšovi: „Jedině možné usnesení každého sjezdu je [zatratit] dosavadní činnost strany [poněvadž] byla ostudou pounorového exilu sociálních demokratů. Pryč s tím svinstvím, nebit se o něm a začít znovu“ (Luža, s. 122). Exulant z roku 1968 Jíša se stal jedním z nejostřejších kritiků Hrubého exilové strany.

Oproti nařčením Hrubého nikdy jsem nekritizoval naše funkcionáře pro jejich účast v Národní frontě. O éře 1945–48 jsem do mnou spolueditovaných anglicky psaných Dějin ČSR (*A History of the Czechoslovak Republic 1918–1948*, Princeton University Press 1973) napsal kapitolu nazvanou „Československo mezi demokracií a komunismem 1945–1948“, kde se na s. 408 zmiňují o Národní frontě: převážná většina našeho lidu v roce 1947 podporovala „*the objective of the National Front to liberate men from economic and social domination within a democratic society*“.

12

Hrubého povídání z posrpnové doby Na zpravodajské stezce se zmiňuje i o Emilu Synkovi (Hrubý, s. 179).

Čtenář si může přečíst údaje o mých stycích s Emilem Synkem v mé knize na s. 24–28. Hrubý působil v exilové zahrádce na politické periférii. Nikdo ho nezapo-

čil do spolupráce s oficiálními činiteli na mezinárodní úrovni. Proto si Praha Hrubého a jeho exilového hemžení ve Švýcarsku nevšímala. Soustředila svůj zájem na Tigrida v Paříži, Lužu a Zdeňka Mlynáře ve Vídni a Jiřího Pelikána v Římě. Hrubý svou úlohu outsidera zakrývá difamací Luži.

Po mém odchodu z Paříže koncem listopadu 1953 jsme se usadili v New Yorku (později na čas ve Vídni). Při cestách do Evropy jsem pařížské návštěvy využíval k setkáním se Synkem a generálem Čeňkem Kudláčkem. Hrubý můj text (Luža, s. 26–27) zredigoval tak, jako by šlo o mou iniciativu, ač uvádím zcela jasně, že mne Synek pozval k sobě. V rozhovoru, kde většinou hovořil Synek, mi přednesl svoje návrhy na jednání s Prahou. Aby nebylo vytáček, odpověděl jsem konkrétním návrhem, aby ve Vídni došlo ku „zcela neformálnímu a neoficiálnímu setkání či kolokviu mezi významnými členy KSČ a československého (...) exilu na téma návratu k situaci roku 1945“. Setkání by bylo sponzorováno jak západními mocnostmi, tak Moskvou. Informoval jsem písemně 1. prosince Zenkla a samozřejmě americké činitele, kteří plán uvítali. Rakouská vláda mi polooficiálně sdělila, že by se schůzka mohla konat pod její záštitou a že bychom byli jejími hosty. [...] Osobně jsem byl stále velmi skeptický. Po zavraždění prezidenta Kennedyho byla pro mne možnost nulová. Šlo by tu o návrat k plánu dohody o finlandizaci východní Evropy z roku 1955. Bylo-li toto řešení přijatelné tehdy, bylo by přijatelné v roce 1964. Domov by řešení v atmosféře liblické konference jistě uvítal. Připomenul jsem si ale Peroutkovy obavy z výsledku střetnutí s KSČ na domácí frontě. Ovšem doma tehdy existovali reformisté uvnitř KSČ. Jaromír Dolanský, první náměstek předsedy vlády a člen předsednictva KSČ, byl jistě o návrhu informován. Poslal mi později po Synkovi vzkaz.

Hrubého manipulace mého výkladu je podvodem na čtenáři. Hrubý překrouť moje řádky, které zpochybnil. Do svého výkladu vhodí falešná tvrzení, insinuaci, a výsledkem je historický zmetek. Ač jsem výslovně napsal, že nemyslím, že by Synek byl příslušníkem čs. rozvědky, Hrubý soustavně uvádí Synka jako „agenta StB“, aby zpochybnil můj výklad, poněvadž agenta StB nelze brát politicky vážně. Tím však Synek nebyl. Někdy v roce 1950 nebo 1951 jsme byli upozorněni západními činiteli, že se SSSR může pokusit o náhlý převrat západní Evropy. Kdyby se Rusům podařilo proniknout k Atlantiku, dostali jsme pokyn ustoupit do Španělska. Z Madridu přišel příslib španělských víz. Synek nás žádal, abychom mu s rodinou obstarali víza a poslal fotografie s osobními daty, které byly uloženy v sejfě. Američané a Francouzi s žádostí souhlasili. Kudláček s plk. Ferdinandem Monzerem zůstali v Paříži i po likvidaci služby. Byli ve spojení s Američany s úkolem udržovat styk se Synkem.

13

„Houfy agentů“ (Hrubý, s. 179)

Jako obvykle Hrubý manipuluje s mým textem. Luža se nezmiňuje o houfech agentů, ale uvádí dokumenty čs. rozvědky obsahující 538 záznamů týkajících se Lužovy osoby pod názvem akce Louka. K jeho osobě bylo nasazeno přes 25 agentů StB. Stejně tak Luža nemluví o „lidech, kteří z pověření Prahy měli jako její agenti podávat zprávy o činnosti sociální demokracie“, ale uvádí dokumenty StB, ke kterým získal v roce 1994 přístup na základě povolení ministra vnitra Jana Rumla (Luža, s. 104–105).

14

Josef Hodic (Hrubý, s. 179–180)

V popisu Lužových styků s Josefem Hodicem se Hrubý nebo jeho informátor snaží ke lži. Údaje o žádosti rakouské prokuratury vyšetřit ve Švýcarech, „jaké důvěrné zprávy mohl Hodic od Luži získat“, jsou čirý nesmysl. Hodic byl vysazen do Rakouska s úkolem sledovat Zdeňka Mlynáře, který Hodice doporučil kancléři Bruno Kreskému, aby se stal pracovníkem vybrané rakouské agentury sídlící v jižním okolí Vídně. V mých stycích s Hodicem, které nebyly časté, mne zarazilo, že se Hodic nikdy nezeptal na moje styky se sociálními demokraty. Stýkal se skoro výhradně s chartisty a s Mlynářovým okruhem. Z toho jsem usoudil, že Praha musí mít svého důvěrníka u pramene v Německu. Tedy přesně opak Hrubého podání. Příhoda Hodicova spojení s Německem mne přivedla ke zjištění, že vedoucí funkcionář naší strany v Německu je agentem StB. Jeho jméno jsem ale neznal. Využil jsem své přítomnosti v Innsbrucku, kde jsem v létě učil na tamější univerzitě, abych se setkal v Brixenu s německým činitelem, kterému jsem své zjištění sdělil.

15

Agent StB Ivan Pfaff-Erba (Hrubý, s. 180)

Hrubý uzavírá své téma: „I v tom jako ostatně v mnoha jiných ohledech – například při líčení případu agenta s krycím jménem ‚Erba‘ – se autor nechává vést především svými domněnkami.“

Svou „domněnku“ o Erbovi popisují na podkladě dokumentů I. správy SNB (rozvědka) (Luža, s. 168–174). Pod krycím jménem „Erba“ se skrýval nově zvolený člen představenstva strany a předseda Zemské organizace Německo/Benelux Ivan Pfaff. Ocituji výklad ze své knihy.²

2 Nepřetiskuje se poznámkový aparát, který je k dispozici v Lužově knize (pozn. redakce).

„Orgány Státní bezpečnosti měly z vnitrostranických sporů ve vedení ČSSD prospěch a využívaly jich. Dne 14. listopadu [1983] rozeslaly falzifikát ‚prohlášení‘ reformní většiny představenstva ‚podepsaný‘ Janýrem a 12. prosince následoval další podvrh – ‚rozhodnutí‘ nového vedení strany, podepsané Bernardem a Hrubým, jímž byli Horák, Luža a Jíša odvoláni z funkcí v Radě a na jejich místa delegováni spisovatel Ota Filip, Ota Koutný z Vídně a Jiří Loewy. 13. února 1984 vyšel podvrh s názvem Kdo je Jiří Pelikán. Jako odesílatel bylo uvedeno *Právo lidu*. Dezinformace měly za úkol diskreditovat vedoucí činitele obou táborů a učinit jejich rozpor nepřeklenutelným. Obsah textu svědčil o tom, že do vedoucích grémií exilové strany pronikl spolehlivý informátor StB.

Hledali jsme ho dlouho. Činnost a chování agenta StB Josefa Hodice ve Vídni nasvědčovaly tomu, že hlavní pracovník StB, působící v řadách ČSSD, sídlil ve SRN. Nalezli jsme ho ale až v polovině 90. let. Jedním z nejnebezpečnějších a nejlépe umístěných agentů československé rozvědky byl předseda Zemské organizace Německo/Benelux a člen představenstva exilové strany, pracující pod krycím jménem Erba. Dne 26. září 1979 byla na československém zastupitelském úřadu v Bonnu otevřena obálka dopisu jednoho československého exulanta, který nabízel, že bude předávat informace a dokumenty o činnosti sociální demokracie v exilu. Erbovo původní krycí jméno bylo proto patrně ‚Zásilka‘.

Pisatel předložil deset kusů materiálů, které rozvědka vyhodnotila jako využitelné. Přiložil seznam dalších 14 dokladů, které byl ochoten předat za předem stanovených podmínek. Určil datum a první místo schůzky v Mnichově, kontaktní heslo a náhradní schůzku. Rozvědka pisatele identifikovala analýzou materiálů. Jeho podmínky zněly: skončí spolupráci bezpodmínečně 31. prosince 1985; nepodepíše žádný slib ani závazek o spolupráci; nebudou mu ukládány žádné úkoly, schůzky bude určovat sám; jeho rodina se o této jeho spolupráci nikdy nedozví, ve sdělovacích prostředcích budou uveřejňovány útoky na jeho osobu, aby tak bylo odvráceno jakékoliv podezření; jeho matce bude udělena výjezdní doložka do SRN, děti dostanou vízum do ČSSR a nebudou po dobu pobytu nuceny ku spolupráci. Pisatel s celou rodinou bude bez žádostí a poplatků vyvážen ze svazku čs. státního občanství. Zaplatí dobrovolně 2000 marek a budou mu vystaveny doklady o absolutoriu vysokoškolského vzdělání, o totálním nasazení v letech 1944–1945, o pracovních poměrech a penzijním pojištění v ČSSR od roku 1954 do roku 1968, kdy odejel s rodinou do Švýcarska. Matce bude důchod zvýšen o 113,95 Kčs a bude jí nekráceně vyplácen až do smrti. Orgány v republice provedou bezcelní vývoz a předání starožitných předmětů z jeho osobního vlastnictví (6 obrazů, 2 kusy nábytku, vázy, talíře). Bude mu jednorázově vyplacena částka 9500 marek, z toho mu orgány ministerstva vnitra vyplatí 6500 marek na první schůzce, kde se písemně zaváže písemně splnit všechny jeho podmínky. Rozvědka jeho nabídku akceptovala, s výjimkou písemného závazku. ‚Zásilka‘ byl pozván na konzulát, kde mu byl předán dopis, v němž rozvědka jeho nabídku přijala. V memorandu rozvědky k typu ‚Zásilka‘ bylo uvedeno, že je ctižádostivý, velmi inteligentní, ovládá čtyři jazyky, má potřebu za každou cenu vyniknout. V Československu se cítil nedocenen a má k němu i po jedenácti letech emigrace kladný vztah. Má široké rozvědné možnosti, je předsedou zemské skupiny ČSSD ve SRN, je ve styku

s předními funkcionáři SPD, má kontakty se skupinou *Listy*, s Pachmanovou Svobodnou společností.

A tak 22. ledna 1980 navrhl 31. odbor rozvědky získat spolupracovníka v akci ERBA, ve které je rozpracován I. P. Akce byla rozpracována na základě jeho nabídky ke spolupráci z 26. září 1979, kterou podal na rezidenturu v Bonnu, za podmíněk, které si sám určil. Schůzky s Erbou se budou konat mimo území SRN.

K první schůzce došlo ve Vídni 26. ledna 1980, kde Erba přijal částku 6500 marek ,proti písemnému potvrzení, které podepsal jménem Emil' a ,předal slíbené materiály'. Schůzku zajišťovali členové vídeňské rezidentury Jurkovič, Břenková, Grus, Bartošek, Somr. Kontakt a verbovku v akci Erba provedl pozdější pplk. Nečásek z pražského ústředí. Nečásek obdržel diplomatický pas pracovníka federálního ministerstva zahraničních věcí na jméno Jaroslav Novák. Do Vídně odvezl Nečáskova zástupce vídeňského rezidenta Mácha. Nečásek předal Erbovi jako jeho budoucí řídicí orgán krycí adresu: Jaroslava Grünwaldová, Lucemburská 1299/3, Praha 3. Erba souhlasil s tím, že bude plnit úkoly namířené proti emigraci a jako své styky uvedl jména: Tigrid, Janýr, Pelikán, Schulz, Müller, Utitz, Pachman, Hejzlar, Vilém Kahan, Prečan, Luža a veškerou československou emigraci v SRN organizovanou v ČSSD. Podle Nečáskova hodnocení nešlo z Erbovy strany o provokaci. Zpočátku se operativní schůzky konaly mimo území SRN. Agent byl pověřen úkoly vztahujícími se k Československé sociální demokracii a k emigraci v SRN, k činnosti SPD, ke stykům exilu s disidenty v Československu a ke kanálům *Práva lidu* a Skupiny *Listy* do republiky. 18. května 1986 bylo dohodnuto, že spolupráce s Erbou bude pokračovat bez časového omezení. Na pokračování spolupráce měly zájem obě strany, její délka závisela na zdravotním stavu TS (tajný spolupracovník) Erba. Erba předkládal rozvědce iniciativní návrhy na dezinformační akce a předával jí kopie své korespondence. Udal stovky osob, od západních politiků až po pracovníky Svobodné Evropy. Podsvazek 012 obsahuje materiál, podle něhož Erba v roce 1980 informoval rozvědku, že Loewy do ČSSR expedoval 2000 kusů výtisků *Práva lidu*. V roce 1984 napsal Erba velmi podrobnou zprávu o činnosti exilové ČSSD v SRN, o SPD, o osobě Viléma Prečana, jenž se staral o tajné spojení československého exilu s domovem a distribuci publikací do republiky. Podsvazek 110 obsahuje informace o vybudování různých spojení StB s Erbou v letech 1983–1984 v Mannheimu, Heidelbergu, Vídni, Welsu, Innsbrucku, Mohuči, Ludwigshafenu a řadu nových krycích adres v Praze. Erba byl v telefonním spojení s pplk. Nečáskem, kterého znal pod jménem dr. Nový.

Pražská centrála rozvědky si Erbovy činnosti vysoce cenila: ,Úkoly plní přesně a odpovědně. Kvalita i množství zpravodajské produkce je stále na vysoké úrovni, zprávy jsou skvěle zpracovány.' Jen v období od září 1987 do listopadu 1988 obdržel Erba přibližně 18 500 marek a ,bylo realizováno devět schůzek předávacích a tři schůzky instruktážní. Vyšší finanční prostředky vynaložené v akci Erba jsou opodstatněné a efektivně zhodnocené.' Schůzky se teď už konaly na území SRN. Od Erby získávala rozvědka také poznatky a dokumenty důvěrného charakteru. Pro další období byl Erba rozvědkou zařazen mezi vybrané TS. Byl stále pověřován sledováním činnosti skupiny *Listy* a činnosti československé sociální demokracie v SRN a jejich aktivit ve vztahu k domovu. Na rok 1989 se plánovalo, že Erba bude nakrátko stažen do ČSSR a využit k aktivním

opatřením v rámci sledované problematiky. Rozvědka zaznamenala Erbův silící zájem o hmotné hodnocení jeho činnosti. Erba pracoval až do počátku roku 1990, kdy Státní bezpečnost svou operativní činnost skončila. Ale teprve 29. dubna 1992 zaznamenal 41. odbor Úřadu pro zahraniční styk a informace Federálního ministerstva vnitra ukončení spolupráce s Erbou a podal návrh na uložení jeho svazku do Archivu ministerstva vnitra. Svazek Erba byl archivován 27. května 1992.

Speciální úkol Erby lze z vývodů řídicího orgánu spolupracovníků kontrarozvědky z řad sociálních demokratů snadno odvodit. Bylo jím „prohloubení rozporů mezi jednotlivými skupinami exilové sociálnědemokratické strany a zároveň i skutečnost, že vzhledem k přetrvávajícím rozporům nebude přistoupeno ke koordinované podvratné činnosti všech skupin exilové SDS [sociálnědemokratické strany] proti ČSSR“. Úspěchy akce Erba přispěly k vypracování nového komplexního návrhu na postup StB proti opozici, při němž měly agenturní síť tajných spolupracovníků měly nahradit agresivní metody. Cílem celostátního projektu StB „Klín“ z 24. června 1987 bylo zamezit programové a akční sjednocení opozičních elementů a dosáhnout „rozdrobení“ formujícího se opozičního proudu „do skupinek tak, aby byla jejich iniciativa vybižena na odstraňování vzájemných rozporů“. Proto zaujaly pozice v hlavních skupinách protivníka, tzv. vlivové agentury, které získávaly operativní dokumentaci o spojení hlavních oponentů a organizátorů nepřátelské činnosti na zahraničí. Rozšířená verze projektu „Klín“ ze 4. srpna 1987 usilovala o to, zabezpečit „prohloubení rozporů mezi skupinami a jednotlivé skupiny rozkládat zevnitř“.

Pracovník StB kpt. Květoslav Kohout si pochvaloval, že článek bývalého tajného spolupracovníka ve vedení exilového ÚVV, uveřejněný v západoněmeckém deníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung* koncem dubna 1983, posloužil k „prohloubení rozporů ve vedení exilového ÚVV SDS“ [sociálně demokratická strana]. Delegát exilové strany na březnovém sjezdu ČSSD v roce 1990 a člen jejího ÚVV Ota Filip ještě 18. dubna 1990 v časopise *Tvorba* ostouzel zvolené představitele ČSSD.

Naskýtá se otázka, do jaké míry se orgánům Státní bezpečnosti prostřednictvím akce Erba „prohloubit rozpory“ uvnitř ČSSD v zahraničí podařilo. Vývoj situace v ČSSD po roce 1979 dovoluje dospět k závěru, že Praha ovlivňovala jak intenzitu, tak i podstatu rozporů a že akce Erba přispěla k rozkolu ve straně. Faktem také zůstává, že Bernardovo vedení exilové strany a *Právo lidu* byly od roku 1980 StB infiltrovány a že jejich činnost byla ovlivňována a kontrolována jedním z nejrafinovanějších agentů pražské rozvědky. Výborně informovaný člen představenstva a předseda její nejvýznamnější zemské organizace ve službách StB dovedně využíval každé příležitosti k rozdmýchání vnitřních svárů a odstředivých tendencí a přirozeně patřil k rozhodným odpůrcům dorozumění mezi oběma proudy. Akce Erba by ale nikdy neměla nadějí na úspěch, kdyby nebyla našla živnou půdu u osob kolem Loewyho a Hrubého. Oba měli být opatrnější ve svém vztahu k těm, které v podstatě neznali, a měli více důvěřovat autentickému sociálnědemokratickému proudu kolem Luži, Horáka, Jiší, Janýra a Táborského.“ (Luža, s. 168–174)

Je ještě nutno připomenout Hrubého informaci z jeho knihy (*Léta mimo domov*, Praha 1996, s. 163), že sjezd exilové strany v Heidelbergu v červnu 1989 „vyslo-

vil poděkování zemské organizaci Německo/Benelux, zejména jejímu předsedovi Ivanu Pfaffovi, který nesl největší díl organizace sjezdu na svých bedrech“. Doví- dáme se z Hrubého pera, že agent Erba a StB spoluorganizovali sjezd v Pfaffově bydlišti. To není domněnka, ale bohužel skutečnost. Píše se rok 2004 a nedovedu pochopit, proč Hrubý fízla typu Erby stále kryje a hájí.

16

Hrubého podání „historického kompromisu“ (Hrubý, s. 180) je dezinterpretací s příměsí žlučovitě zloby a smyšlenek. Předjeme ale k realitě. S ohledem na reformní linii Michaila Gorbačova přijal v roce 1988 nově zvolený americký prezident George H. W. Bush jako prioritu zahraniční politiky novou strategii směřující k liberalizaci zemí východního bloku, „*a shift in the priority of the U. S. attention away from our relations with the Soviet Union (...) to Eastern Europe*“ (George Bush – Brent Scowcroft: *A World Transformed*. New York 1998, s. 242–249.) Cílem bylo zavést demokratické mechanismy, aniž by svobodná Evropa popřela legitimní sovětské zájmy.

Už na začátku února 1989 došlo ve Varšavě k jednání u kulatého stolu mezi Solidaritou a režimem za podpory Washingtonu, který jednání sledoval. Dne 7. dubna došlo k dohodě, která legalizovala demokratickou opozici a stala se východiskem převratných nekrvavých změn. V Sejmu bylo 65 procent rezervováno pro zástupce režimu. V polosvobodných volbách v červnu Solidarita získala 99 křesel v nově zřízeném stočlenném Senátu a všechna uvolněná místa v Sejmu. Dialog u kulatého stolu se stal modelem nekrvavého předání moci bez zásahu Moskvy. V srpnu se nekomunista stal premiérem, ale k uklidnění Moskvy Solidarita na prezidenta navrhla generála Jaruzelského, který v Polsku v prosinci 1981 vyhlásil stanné právo. Spojené státy měly obavu před možnou reakcí Moskvy, a proto se na dialogu plně angažovaly. Cituji Bushe zčásti v originále: „Měl jsem stále na mysli *traumatic uprisings* ve východním Německu v 1953, Maďarsku v 1956 a Československu v 1968 (...) *I did not want to encourage a course of action which might turn violent and get out of hand and which we then couldn't support, leaving people stranded at the barricades. I hoped to encourage liberalization as rapid as possible without provoking an internal crack down (...) or a Soviet backlash*“ (ibid., s. 38–39). USA prostě nemohly riskovat nukleární konflikt nebo vojenskou intervenci. Toto stanovisko jsme museli respektovat při přípravě našeho memoranda určeného americkým vládním činitelům i my. Bylo současně stanoviskem všech západních vlád. To chápali naši signatáři, ale stále to představuje problém pro Hrubého a spol., kteří za své stolní deklamace nenesli politickou odpovědnost. Úspěch polského příkladu byl beze

sporu úspěchem jeho amerického sponzora a urychlil dezintegraci komunistické totality.

Po prezidentských volbách jsem ještě v listopadu 1988 předložil americkým a německým činitelům důvěrné memorandum o postupu proti komunistickému režimu s cílem jej rozložit: „Politická akce musí být dynamická a ofenzivní (...) Musíme převzít strategickou a taktickou iniciativu (...) Konečný cíl je destabilizací zničit monopol moci KSČ. Proto je záhodno už na začátku nové americké administrativy reorientovat prostředky, kterými disponuje Západ a dát jim dynamickou politickou náplň. Začít jednat, ne reagovat. A začít jednat teď“ (Luža, s. 192 až 193). Elaborát byl politickou a akční základnou pro výzvu Čechů a Slováků v severní Americe ve formě memoranda formulovaného spolu s prof. Zdeňkem Sudou a adresovaného americkým politickým činitelům. Výzvu podepsalo přes 120 prominentních osobností českého a slovenského původu, mezi nimi 51 univerzitních profesorů. Přikládám její konečný text a seznam signatářů, který byl ještě doplněn. Mezi posledními signatáři byli V. Čáslavská a dr. Karel Steinbach, důvěrný přítel Olgy Scheinpflugové a Karla Čapka.

Výzva „*For Peace and Stability in Central Europe Through Democratization in Czechoslovakia*“ byla průběžně konzultována s americkými kruhy a její původní text ze začátku roku 1989 byl přizpůsobován výsledkům polského dialogu a nové americké strategické směrnicí. Ale i původní text přinášel dalekosáhlejší požadavky než Solidarita. Konečná verze pochází z června 1989. (Viz příloha.)

Spojené státy a Moskva měly sponzorovat politický dialog s demokratickými silami, které by spolu s KSČ vytvořily demokratickou národní koalici. Historicky je proces svou podstatou dynamický a rozjetý vlak nelze snadno zastavit. I dnes jsem přesvědčen, že za dané situace náš postup v bipolárním světě byl jedinou schůdnou cestou k nekrvavé likvidaci komunistické totality.

Důležité bylo, aby se poměry v ČSR dostaly ze slepé koleje. Praha se ještě dlouho v průběhu roku 1989 zdála být ostrovem klidu mezi zeměmi východního bloku zmítanými převratnými událostmi, poněvadž po roce 1968 bylo v Praze reformní křídlo KSČ zlikvidováno. Washington obracel naděje k připravovanému sjezdu KSČ na jaře 1990.

Na podzim 1989 se dialog s komunisty stal obecným tématem československého exilu na sympoziu konaném v západoněmeckém Frankenu ve dnech 5. až 8. října s názvem Československo 1989: dialog nebo konfrontace. Zasedání se účastnilo 115 osob a oficiální delegace Svazu českých a Svazu slovenských spisovatelů. Většina disidentů se klonila k názoru, že liberalizace bude spíše dlouhodobým procesem. Představy sahaly od měsíců přes tři roky a déle. Hrubý zatajuje, že vedoucí činitel jeho skupiny Rudolf Battěk zastával názor, že „v současné konstelaci v ČSSR by bylo velmi netaktické a neprozíravé utvořit sociálně demokratickou politickou

stranu“. To mi Battěk také potvrdil v listopadu do telefonu. Názorová roztržičnost účastníků činila naši nátlakovou výzvu s více než 120 podpisy pozitivní alternativou.

Hrubého povídání je lacinou demagogií a nemá nic společného s politickou realitou. Místy je perfidní difamací, která se současně vztahuje na více než 120 signatářů patřících mezi prominenty demokratického exilu. Každému bylo jasné, že nám jde v souladu s mezinárodní situací o zprostředkování nekrvavého předání moci legalizací demokratické opozice s cílem skončit kvůli komunistické moci a vládě bezpráví.

17

Reformnímu úsilí „autora a jeho opoziční skupinky“ se prý místo historického kompromisu dostalo „jednoznačného odmítnutí“ (Hrubý, s. 181).

Dramatický zvrat událostí na podzim 1989 překvapil i německé politiky. Spolkový kancléř Helmut Kohl ještě na podzim varoval svoje poradce, že proces sjednocení Německa může trvat dobrých pět let (Luža, s. 191). Vedení SPD věřilo, že „teprve dialog s komunistickou diktaturou mohl vést k základním změnám ve východní Evropě (...) Byli jsme zcela překvapeni nejen náhlým rozpadem komunistického systému, ale stejně i nenásilnou formou rozpadu bez krveprolití“ (Erhard Eppler, citováno in: Luža, s. 190, 192). Dopisem z 13. listopadu 1989 mi dr. Jutta Tiedtke jménem prof. Horsta Ehmkeho, místopředsedy poslaneckého klubu SPD, sdělila: „Vývody memoranda odpovídají *voll und ganz* názorům SPD na vývoj ve východní a západní Evropě“ (Luža, s. 191).

Úzké styky s SPD se promítaly do úsilí o československo-německou spolupráci. Na slavnostní konferenci strany v Curychu dne 30. června 1978 u příležitosti stého výročí založení české sociální demokracie mezinárodní tajemník SPD Hans-Eberhard Dingels „vyslovil zvláštní díky a uznání Vilému Bernardovi a Radomíru Lužovi za jejich zásluhy o vývoj německo-československé spolupráce“ (Luža, s. 144). Dne 29. června 1979 mi byla předána přes „úřední bonnský kanál“ důvěrná odpověď vládních míst v Bonnu, že o mé žádosti o podporu Rady SČ se jednalo na úrovni státních tajemníků, kteří rozhodli, „že Bonn nebude moci Radě poskytnout hmotnou podporu, poněvadž nemůže zaručit její utajení“ (Luža, s. 150).

„Činnost reformního křídla, opírajícího se o spolehlivé kontakty v Československu, Vídni, Bonnu a USA, přinášela bohaté ovoce. 20. června 1989 byl Lužovi ve Vídni předán přesvědčivý, vyvážený a znamenitě vypracovaný německý návrh projektu na rozbití komunistických mocenských struktur a monopolu KSČ v Československu za pomoci sociální demokracie. Text, který musel Luža po přečtení vrátit, obsahoval důvěrné informace

o úmluvách mezi Bonnem a Washingtonem, o stanovisku Moskvy a o krocích sociálních demokratů, kteří se mají stát ‚klínem‘ otevírajícím železnou oponu. ‚Brandt, Schmidt a Vogel‘ projevili s projektem souhlas a ‚českoslovenští sociálnědemokratičtí předáci‘ v zahraničí byli o plánu informováni. Když Luža žádal, aby mu byla sdělena jejich jména, odpověděl mu jeho ‚bonnský kanál‘: ‚Právě proto jsi dostal text k přečtení.‘ Současně mu předal německý seznam adres československých úřadů a činitelů KSČ, kam by měla být distribuována *Korespondence*. Na Lužovo vyzvání byla v únoru 1990 týmž pramenem na konto SPÖ zaslána částka 50 000 šilinků jako další příspěvek k obnově činnosti ČSSD v Praze.“ (Luža, s. 197).

18

V části o „historickém kompromisu“ mi Hrubý podsouvá postoj, který nemá nic společného s realitou (Hrubý, s. 180–181).

Od roku 1988 jsme s Janýrem udržovali pravidelné telefonické spojení s domácími skupinami. Například mezi 13. a 26. listopadem 1989 můj telefonní účet za hovory z USA s domovem činil částku \$ 1,143 (tedy podle tehdejšího kursu skoro 40 000 Kč). Ani účty Janýra a Horáka nebyly malé. Náklady byly hrazeny pramenem, který poskytoval hmotnou podporu Občanskému fóru. Podařilo se nám také dopravit do Prahy kopírovací zařízení zn. Xerox. Hrubý vystupuje jako mluvčí „vedení exilové strany“ a odbývá nás jako „opoziční skupinku“. Zamtlčuje podstatný fakt, že tato „skupinka“ dlouhodobě spolupůsobila na obnovení strany dne 19. listopadu. Horák, Janýr, Luža a Táborský se stali členy Přípravného výboru Československé sociální demokracie. V březnu 1990 byl Horák zvolen předsedou strany. Na rozdíl od Polska a Maďarska vedení buďovalo stranu nezávisle na komunistickém hnutí. Grémia obnovené strany se formovala bez účasti Hrubého „vedení exilové strany“. Hrubý dluží vysvětlení proč se i v republice ocitl na politické periférii a proč celé vedení na domácí půdě žalostně neuspělo. Jenže co se Hrubému nehodí do krámu, prostě neexistuje. Za příklad slouží případ Erby-Pfaffa a přes 120 signatářů výzvy. Hrubý dokonce cituje insinuaci Ivana Svitáka, ale zapomene dodat, že se Sviták brzy stal poslancem komunisty vedeného bloku.

19

K části „Nerovné zrcadlo“ (Hrubý, s. 182):

- a) Hrubého líčení rozchodu Majera s Vilímem je difamační blábol, kterým se nebudu zabývat. Faktografický výklad najde čtenář na s. 54–57 mé knihy. V Londýně jsem se Vilímovi za svůj osobní útok omluvil. V Praze jsem měl v Českoslo-

venském dokumentačním středisku přístup k dokumentům z Vilímova archivu a archivu exilové strany.

- b) Hrubý zapomíná, že mám bohaté zkušenosti s náklady na vydávání exilových periodik. Kdo věří Loewyho údajům o čtvrtletním financování *Práva lidu (PL)* za 12 tisíc marek ročně, věří na víly, čerty a vodníky. Hmotná podpora jedné ze dvou soupeřících politických skupin představuje fakt vměšování. Konečně sám Loewy podal informaci, že náklady za převoz 50 tisíc výtisků exilového *PL* v březnu 1990 činily čtvrt milionu korun, které se zaplatily dokonce dvakrát. Kolik tisíc marek stálo vydání 50 tisíc *PL* Loewy prozíravě neuvádí. (Hrubý, *Léta mimo domov*, s. 199–200.)
- c) Hrubý se zmiňuje o občasníku *Korespondence* vydávaném ve Vídni Janýrem, Lužou a Táborským jako o „sešitku malého formátu“. V rámci naší úzké spolupráce s SPÖ rakouští přátelé požádali dne 28. srpna [? chybí rok] *Korespondenci* o povolení, aby SPÖ mohla vydávat její polské a maďarské vydání. Místopředseda parlamentního klubu SPÖ Peter Schieder nás požádal, aby se klub a Rennerův ústav, ideové a kulturní středisko strany, staly spoluvydavateli *Korespondence*.
- d) Ohražuji se proti Hrubého nařčení z neplacení členského příspěvku, který jsem řádně platil až do rozkolu strany.
- e) Druhý den po obnovení strany jsme Horák a já reagovali na SOS žádost vedení strany o finanční pomoc a urychleně jsme sehnali kolem 200 tisíc Kč, které jsme do deseti dnů převedli do Prahy k hrazení nejnutnějších výdajů na činnost strany.

Do 22. března 1990 jsem sebral částku \$ 55 000 (téměř dva miliony Kč) a výše zmíněných 50 000 šilinků. Příspěvek na vydávání *Práva lidu* činil dalších \$ 50 000. Celkový obnos se blížil částce 4 miliony Kč. Janýr získal v Rakousku novinový papír v hodnotě kolem 1 200 000 Kč.

Závěrem

Při odpovědi na Hrubého výklady jsem si připadal jako popelář, který sbírá odpadky. Často šlo o sebelibé a sebestředné zneužívání papíru v pokusu o odsouzení mé osoby. Nenašel jsem moc dobré vůle. Každý prostředek se zdál Hrubému vhodný: překrucování, agrese, falšování, vytrhávání z kontextu, insinuace, slovní eskamotáže.

Můj hřích spočíval v podstatě v tom, že jsme s přáteli opustili exilovou zahrádku a politickou periferii a že jsem o naší cestě podal jako historik svědectví.

Příloha

For Peace and Stability in Central Europe through Democratization in Czechoslovakia

Momentous changes are unfolding in Central and Eastern Europe. They should usher in a less rigid and more stable environment. Their outstanding characteristic is the search by the nations in this area for a sociopolitical order corresponding to their wishes and aspirations. Mikhail Gorbachev himself acknowledged that „freedom of choice is a universal principle which knows no border“. As these significant trends accelerate in Central and Eastern Europe, the West must formulate a multipronged strategy for dealing with them. We assume that peace, stability and democracy continue to be the principal concerns of U. S. and West European policies in this region. In the present situation, it is only through assisting and encouraging political change that these concerns can be successfully promoted.

The End of the Cold War in Central and Eastern Europe

The new Soviet policies have created the potential for a fundamental change in Europe, specifically in Central and Eastern Europe. The Cold War began in Europe and can end there. It will cease when the Central and Eastern European countries are permitted to govern themselves without interference from Moscow. Since it was the subjugation of Central and Eastern Europe, as part of Stalin's aggressive policies, which had rallied the West within a formal military alliance, imposing the satellite status upon this region by the USSR was not a symptom or a product of the Cold War, but it was its cause. The prerequisite for ending the Cold War is, therefore, democratic accommodation in East-Central Europe where 60 million inhabitants of Poland, Czechoslovakia and Hungary share a common fate.

For decades Central and East Europeans who wanted reforms found the Soviet Union standing in the way. Now Moscow takes the lead, recognizing that far-reaching reforms are necessary both in the economic and political sphere. The societies and economies of the smaller European communist countries experience a crisis which is no less serious; however, their present rulers respond each with a different degree of willingness to introduce change. Moscow needs to revitalize the Central and East European economies to help its own. But economic cures require political change. This is a good time for the Western democracies to act in concert to nudge inevitable changes in desirable directions. To this end, requiring Central and Eastern European regimes to initiate more rational economic policies in a dialogue with democratic forces as equal partners in effecting the necessary

economic and political changes must precede Western credits, investments, and economic assistance generally.

A Special Case: Czechoslovakia

Czechoslovakia constitutes a special case among the communist regimes of Central and Eastern Europe. Most of its present leaders were put into the positions of power literally by force of the Soviet-led military intervention in August 1968, in order to act there as guardians against political reform. They are unable – despite the fundamental changes in Soviet domestic and foreign policies – even to start a meaningful discussion with the democratic forces. Important changes in crucial party and state organs must first take place. Such changes will obviously have to originate within the Party power structure, but the West could speed them up by obtaining from the Soviet reformist leadership, as one of the conditions of economic assistance, an explicit repudiation of the 1968 invasion.

The needed thorough revitalization of the economy is contingent on political change. Thus the need for economic reform is the crucial propelling force towards democratization. In such a process, as in the era prior to 1948, the Communist Party of Czechoslovakia represents only one of several political currents in the country, held to operate within the rules of a democratic order, under law. A prerequisite of such a policy would be the readiness of the CPCS to accept the verdict of truly free elections, and to participate in a genuine give-and-take with all democratically ascertained political forces.

Czechoslovakia Between West and East

Witnessing the country's economic decay and facing the prospect of its relative backwardness, the younger and better informed generations of Czechs and Slovaks look towards imaginative changes in the Soviet Union in the East and to the example of the European Community in the West. As Czechoslovakia regains full sovereignty, a developing relationship to the European Community will be an important element in the process of change.

To ensure that this process of transition is being managed in a peaceful and controlled way, avoiding a violent upheaval, the United States and its Western allies should enter directly into talks with the Soviet leadership and, where appropriate, with other Central and East European political actors. The endorsement of political dialogue between the Communist Party of Czechoslovakia and the democratic forces in and outside the country, in view of forming a democratic national coalition is implicit in such talks; but it in no way denies the need to strike a balance between the respect of human rights and democratic institutions, on the one hand,

and legitimate Soviet security interests, on the other hand. These interests, to remain legitimate, cannot exceed the limits set by the right of a great power – in fact, of any power – to guard against an unprovoked attack. It cannot be interpreted – as was the case in the past – as the right to dictate a form of socio-political order to nations in the area vital for Soviet security. The Soviet Union is entitled to seek loyal allies, but not to turn a loyal ally into a slave, as it did in Czechoslovakia in 1948.

Peace and Stability through Freedom

The success of a political reform in Czechoslovakia, that avoids regional destabilization, equally perilous to the nation and to the European and world peace, will depend above all on the skills, wisdom and sense of responsibility of all domestic forces. Nevertheless, active engagement by the West is indispensable.

The dramatic events in Poland and Hungary attract most attention at the moment. However, it is not to diminish the significance of the ongoing change if we affirm our belief that, for a range of reasons internal and external, Czechoslovakia will have proven to be the decisive test case of the reform process in Central and Eastern Europe.

In this century alone, two great powers made a bid for a hegemony over Europe by subjugating Czechoslovakia. The consequences were catastrophic for international stability and world peace. It should now be evident that there can be no durable order in Europe unless the rule over this country returns to the people who live in it.

Jan Babinec, New York

Beluse Bednar, Coopersburg, PA

Charles S. Bednar, Muhlenberg College

Kamil R. Bena, Journalist, Phoenix, AZ

Hana Wilson-Benes, Indiana University

Milan Blaha, MD, CSC Academy of

Sciences, University of Maryland

Alexej B. Borkovec, Agricultural Research

Center, Beltsville, MD

Vera Borkovec, The American University,

Washington, D. C.

Lev Braun, Emeritus, Farleigh Dickinson

University

Jiri Breber, Alhambra, CA

Josef Brozek, Bethlehem, PA

Bohumir Bunza, Former Member of

Czechoslovak Parliament

Alan Cerny, Free-lance Fine Artist,

Greenwich, CT

Zdenko F. Danes, University of Puget

Sound, WA

Zdenek David, Librarian, Wilson Center,

Washington, D. C.

Petr Demetz, Yale University

Hana Rosskam-Demetz, Writer, Bethlehem,

PA

Jan Drabek, Writer, Vancouver, B. C.

Karel Englis, Sutton, Quebec

Ivo K. Feierabend, San Diego State College

Jan Filipek, Palm Springs, CA

- Vitezslav Fischmann, Psychologist, Corona, CA
- Zdenka E. Fischmann, Music Therapist, Corona, CA
- Xenia Fleischer, Washington D. C.
- Viera Frastacka, Toronto, Ontario
- Mojmir S. Frinta, State University of New York, Albany
- John G. Gabriny, Architect, Washington, D. C.
- Ilja Gregor, Businessman, Sun City, Arizona
- Milos Halouzka, Laguna Hills, CA
- Jan Hajda, Portland State University
- Milan Hapala, Sweet Briar College
- Josef K. Hasek, Businessman, Washington, D. C.
- Jiri Hochman, The Ohio State University
- Otakar A. Horna, CsCSAV, Bethesda, MD
- Dalibor Hradek, M. D., Cincinnati, OH
- Antonin Hruby, Emeritus, University of Washington
- Milos Hudlicky, Virginia Polytechnic Institute and State University
- Karel Jezdinsky, Radio Journalist, New York, NY
- Milan M. Humplik, West Roxbury, MA
- Norbert Kazdan, M. D., Montreal, Quebec
- Miroslav Kerner, Winthrop, MA
- Jaroslav Keybl, New York, NY
- Jan Kmenta, University of Michigan
- Miloslav Kohak, Journalist, Hanson, MA
- Jara Kohout, Actor, New York, NY
- Jiri Kolaja, West Virginia University
- Michael J. Kopanic, Jr., The University of Akron
- Jiri Krupicka, University of Alberta, Edmonton, Alberta
- Jan Kucera, Washington State University, Pullman, WA
- Jan Kuncir, Journalist, South Paris, ME
- Brano Lajda, Journalist, Virgin Islands
- Olga Lacina, State Island, NY
- Vera Laska, Regis College
- Miroslav J. Licko, Historian, Dundee, Ontario
- Jiri Liska, Johns Hopkins University
- Igor Lukes, Boston University, Boston, MA
- F. Lukes, Northbrook, IL
- Radomir V. Luza, Tulane University
- Victor S. Mamatey, University of Georgia
- Frank Meissner, Economist, Washington, D. C.
- Iva Mostecky, Librarian, University of California, Berkeley
- Jaroslav Mracek, San Diego State University
- Frank Munk, Portland State University
- Marie Neudorfl, Historian, Ottawa, Ontario
- Margaret E. Osten, Chief Librarian, Leo Baeck Institute
- Vratislav Pechota, Columbia University
- Boris P. Pesek, The University of Wisconsin, Milwaukee
- Zdenko Rakusan, Architect, Washington, D. C.
- Barbara Reinfeld, New York Institute of Technology
- Palo Rohon, Englewood, N. J.
- Hana F. Romovacek, University of Pittsburgh
- Ludvik Rychtera, Former Member of Czechoslovak Parliament
- Eliska Ryznar, Librarian, Stanford University
- Frederick G. Kent-Salansky, Monterey, CA
- Zdena Salivarova, Writer and Publisher, Toronto, Ontario
- Zdenek Salzmann, University of Massachusetts
- Radoslav Selucky, Carleton University
- Karel Sichrovsky, Editor, New York City, NY
- Vlado Simko, M. D., State University of New York, Brooklyn
- Josef Skvorecky, Writer, University of Toronto
- Zdenek D. Slavik, Whitby, Ontario

Frantisek Smetana, Music Professor,
Richmond, VA

Stella Gabuzda-Solar, Librarian, Bryn
Mawr, PA

Jaroslava Buman-Stafl, Milwaukee, WI

Peter Steiner, University of Pennsylvania

Dagmar Horna-Stock, Bethesda, MD

Rudolf Sturm, Skidmore College

Pavel Sturman, Freelance Writer, Arlington,
VA

Tanja B. Sturman, Arlington, VA

Zdenek Suda, University of Pittsburgh

Maria P. Suda-Kerstens, Pittsburgh, PA

Jan Svejnar, University of Pittsburgh

George Svoboda, University of California,
Berkeley

Dagmar Tichy, State College, PA

Walter Ullmann, Syracuse University

Eduard Taborsky, The University of Texas at
Arlington

Jan Triska, Stanford University

Jaromir Valenta, Montreal, Quebec

Jaroslav Vasata, Entrepreneur, New York,
NY

Jiri Vesely (Michal Racek), Writer, Salt Lake
City, UT

Jiri J. Vitek, M. D., The University of
Alabama at Birmingham

Jarmila Vogel, Masaryk Club, Boston, MA

Jiri Voger, Boston College

Bronislava Volkova, Indiana University,
Bloomington

Zdenek Vorel, University of Southern
California

Zavis Vozenilek, M. D., Tacoma, WA

Jan G. Wiener, Lenox, MA

Thomas G. Winner, Boston University

Jaromir Zastera, Arlington, VA

Leos Zeman, Lexington, MA

Vaclav A. Zeman, Sarasota, FL

Alexander Zemanek, Palm Coast, FL

Autoři

Daniel Dobiáš (1977), slavista. Vystudoval slavistiku, bohemistiku a komparatistiku na UK v Praze. V roce 1999 plavčík, učitel kanoistiky a řidič autobusu v USA, 2001–2003 vědecký pracovník na univerzitě v Řezně, 2003—2005 lektor na Moskevské státní univerzitě. Napsal učebnici češtiny pro cizince, překládá; od roku 2006 působí na univerzitě v italské Pise.

Jiří Gruša (1938), básník, prozaik, překladatel, literární kritik, diplomat a politik. Vystudoval Filozofickou fakultu UK v Praze, pracoval jako redaktor (*Tvář, Sešity [pro mladou literaturu]*). Po roce 1968 proskribován, pracoval ve stavebním družstvu a publikoval v samizdatu. Signatář Charty 77, několik měsíců vězněn. 1982 až 1990 žil a pracoval ve Spolkové republice Německo. Spoluzakladatel a místopředseda exilového Dokumentačního střediska na podporu nezávislé československé literatury. 1991–1997 mimořádný a zplnomocněný velvyslanec ve SRN a 1998 až 2004 v Rakousku. Ministr školství, mládeže a tělovýchovy ČR 1997–1998. Od roku 2005 je ředitelem Diplomatické akademie ve Vídni.

Radomír Luža (1922), historik. Za druhé světové války účastník odboje, po válce vystudoval práva a do února 1948 byl funkcionářem sociální demokracie. Koncem března 1948 odešel do exilu v Paříži, 1953 do USA. Zastával četné funkce v rámci Rady svobodného Československa, v exilové sociální demokracii a v Socialistické internacionále mládeže (IUSY); vystudoval historii. Od 1966 přednášel na amerických univerzitách a publikoval především o československém a rakouském odboji za 2. světové války. Od roku 1993 je emeritním profesorem Tulane University v New Orleansu.

Bohumil (Bob) J. Moravec (1913), povoláním voják, za druhé světové války důstojník zahraniční československé armády. Od roku 1949 žije v Kanadě, kde působil jako pomocník kuchaře, pojišťovací agent, farmář a podnikatel.

Vilém Prečan (1933), historik. Do roku 1970 vědecký pracovník Historického ústavu ČSAV, pak pomocný dělník, 1976–1990 žil ve Spolkové republice Německo, kde založil Dokumentační středisko na podporu nezávislé československé literatury. Zakladatel Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd a jeho ředitel 1990–98. Předseda správní rady ČSDS, o. p. s.

František Svátek (1936), historik. Absolvent Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (1959), do 1969 pracoval jako středoškolský a vysokoškolský učitel, 1970–1989 zaměstnán v antikvariátu a pak v Muzeu hl. m. Prahy jako správce depozitáře. 1990 až 96 vědecký pracovník Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd, 1996–2006 přednášel v rámci Ústavu politologie FF UK. Od 2004 spolupracuje s ČSDS na projektech z dějin československého exilu

Jiřina Šiklová (1935), socioložka. V roce 1958 dokončila Filozofickou fakultu UK Praha a později tam působila jako odborná asistentka. Spoluzakládala obnovenou katedru sociologie, kde přednášela do 1969, než byla při normalizačních čistkách propuštěna. Pak pracovala v různých profesích, také jako uklízečka, nejdéle jako sociální pracovníce v geriatrickém oddělení Thomayerovy nemocnice v Praze. Neocenitelné zásluhy si získala při organizaci tajné, konspirativní dopravy korespondence, písemností disentu, samizdatových rukopisů do zahraničí a knih, časopisů a korespondence do Československa. Za tuto činnost byla persekvována, v letech 1981–82 strávila 10 měsíců ve vazbě. V roce 1990 byla pozvána k návratu na FFUK, kde založila katedru aplikované sociologie – sociální práce a sociální politiky – a později *gender studies*, jakož i knihovnu Gender Studies o. p. s. Aktivně se podílí se na rozvoji občanské společnosti, a neziskových organizací a je aktivní členkou několika nadací a občanských sdružení.

Sylva Šimsová (1931), knihovnice. Narodena v Praze, odešla 1949 s rodiči do exilu. Vystudovala v Anglii knihovnictví, 1957 získala nejvyšší možnou knihovnickou profesní kvalifikaci (FCLIP), 1975 M. A. Phil a 1983 diplom v oboru informatiky. 1951–1964 pracovala ve veřejných knihovnách v Londýně, 1964–1985 učila na knihovnické škole v Londýně, 1986–2000 byla konzultantkou v oboru informačních systémů. Publikuje v oboru knihovnictví, československého exilu a multikulturalismu. Trvale žije v Londýně a od roku 1990 každoročně zajíždí k archivnímu studiu do Prahy.

Jana Švehlová (1943), konsultantka občanského sdružení Dcery 50. let. Narodila se za války v Anglii; otec – Čech – bojoval jako letec RAF, matka Češka byla příslušnicí britské domobrany. Po únorovém převratu v Československu byl otec odsouzen v politickém procesu a strávil ve vězení deset let. V roce 1966 odešla Jana Švehlová z Československa, od roku 1974 žila v USA. Koncem devadesátých let zahájila výzkum psychologických účinků perzekuce na potomky obětí komunistického režimu v Československu. Na základě výsledků výzkumu získala na George Washington University doktorát filozofie. V roce 1999 založila v Praze svépomocnou skupinu Dcery 50. let (www.dcery.cz; www.enemysdaughters.com), která byla 2008 zaregistrována jako občanské sdružení. Přednáší a publikuje časopisecky, především v zahraničí, shromažďuje další svědectví. Přednášela mj. v Rafael Centru v Praze, které sdružuje terapeutické aktivity určené obětem holokaustu.

Christina Weiss(ová) (1953), specialistka v oboru literární komparistiky, italské filologie a dějin umění, žurnalistka a politička. Vedle univerzitní dráhy má za sebou působení v časopisech *Art*, *Die Zeit*, v deníku *Süddeutsche Zeitung* a v rozhlasových stanicích Südwestfunk a Deutschlandfunk. 1991–2001 byla členkou senátu města Hamburk, 2002–2005 Pověřenkyní spolkové vlády pro kulturu a média. 2006 byla jmenována čestnou profesorkou všeobecných a srovnávacích literárních věd University v Sársku. Aktivně působí v Literárním kolokviu Berlín a v rozhlasových diskusních pořadech.

Poděkování dárcům a sponzorům

Správní rada vyslovuje vřelý dík dárcům a sponzorům, kteří v letech 2004–2007 přispěli na publikační fond ČSDS a na další aktivity naší obecně prospěšné společnosti.

Byli to:

The Father František Rochla Fund (VB)

Eva Kantůrková

Ota Karen

Nadace Charty 77

Nadace Preciosa

James Ottaway, Jr. (USA)

Michal Reimann

Karel Schwarzenberg

Karel Skalický

Jiří Šetlík

Miroslav Tyl

Jaroslav Vaněk

František Vodrážka

Vladimír Wolf

Ročenka ČSDS 2003

Ze zbytku nákladu Ročenky ČSDS 2003 nabízíme zájemcům výtisk se slevou. Zašlete-li objednávku na poštovní nebo e-mailovou adresu ČSDS a poukážete-li na bankovní konto ČSDS 27-3147470297/0100 částku 130 Kč, zašleme na Vaši adresu v České republice do 10 dnů po obdržení platby výtisk Ročenky 2003.

Obsah

Ročence na cestu

Dialog přes hranice 1985–1990

Z korespondence Jindřicha Chaloupeckého s Janem Vladislavem
Jan Vladislav

Ke spolupráci dvou posrpnových exilových nakladatelství

Korespondence z let 1971–1987 s dodatky z roku 1996
Vilém Prečan

Zpěv a hudba, sametová revoluce

Lubomír Tyllner

Memoáry

Kanada střídavě oblačno

Úryvky z knihy vzpomínek
Bob J. Moravec

Život a dobrodružství Larisy a Františka Silnických

Larisa Silnická

Dokumenty

Pavel Tigrid o situaci politických uprchlíků z Československa v prvním roce po únoru 1948

Vilém Prečan

Nesmíme mlčet

Výzva z jara 1969
Karel Bartošek

Diskuse

Opozice v exilové sociální demokracii

Nad knihou Radomíra Luži

Karel Hrubý

Poznámka k úvaze Karla Hrubého nad knihou Radomíra Luži

Vilém Prečan

Československé dokumentační středisko – minulost a současnost

Archiv svobody

H. Gordon Skilling

Nadace Československého dokumentačního střediska (1995–1998)

Přehled o činnosti obecně prospěšné společnosti ČSDS za léta 1999–2001

Výroční zpráva o činnosti ČSDS za rok 2002

**Současné projekty Československého dokumentačního střediska
(2003–2005)**

**Slavnostní večer u příležitosti předání fondů ČSDS
do sbírek Národního muzea**

Autoři

Contributors

Summaries

Hluboká stopa

Nezávislá revue Skutečnost 1949–53

K vydání připravil Vilém Prečan.

Československé dokumentační středisko, o. p. s.

Praha 2008. 704 (LXVI + 658) stran.

(Dokumentace československého exilu 1948–1989, svazek 3)

ISBN 978–80–904228–0-3.

Cena 360 Kč.

Skupina mladých akademiků – uprchlíků z pounorového Československa – spojila na podzim 1948 v Ženevě své síly k vydávání časopisu. Nazvali jej *Skutečnost*, protože jejich záměrem bylo nastavit pravdivé zrcadlo situaci, v níž se ocitla země ovládaná komunisty, situaci emigrantů, většinou ještě žijících v uprchlických táborech, a situaci poválečné Evropy.

Nezávislá revue Skutečnost vycházela pět let, 1949–1953. Stala se jedním z velkých činů rané fáze československé „emigrace atomového věku“. Významně přispěla k vyjasňování úkolů zahraniční větve antitotalitního odporu, k pochopení světa studené války a úkolů demokratů na jejich bojištích. Měla informační a vzdělávací vliv na celou tehdejší emigraci, především na její intelektuální prostředí.

Četba mnoha textů *Skutečnosti* je až strhující: stáváme se účastníky dění přelomového období, kdy dostávala první obrysy idea sjednocení hospodářsky rozvrácené a morálně ořesené (západní) Evropy a kdy se hledaly příčiny poválečného vítězství komunistické strany v Československu. Poznáváme těžkou situaci pounorové emigrace i pounorového politického exilu, obtížné hledání a nalézání metod a nástrojů demokratické odpovědi na poválečnou ofenzivu sovětského komunismu.

Principiální analýzu i ostrou kritiku poválečného vyhnání a odsunu Němců zde doprovázela stejně neúprosná kritika těch sudetoněmeckých organizací a představitelů, kteří tehdy stále ještě nevykročili ze stínu nacismu a henleinovství. Na pranýři se ocitl předúnorový národněfrontovní politický systém v Československu a selhání nekomunistických stran i jejich reprezentace v poválečném tříletí, jakož i nacionalismus všeho druhu a všech odstínů.

Jména většiny „skutečnostníků“ a autorů *Skutečnosti* nalézáme v následujících desetiletích mezi pracovníky Rádia Svobodné Evropa, na západních univerzitách, ve vedení Společnosti pro vědu a umění, někteří se ještě podíleli na obnově svobodného univerzitního života po listopadu 1989.

Knih *Hluboká stopa* obsahuje téměř 170 textů publikovaných ve *Skutečnosti* a shrnuje to nejlepší, co zůstává jejím myšlenkovým a politickým odkazem, i po půlstoletí mimořádně aktuálním, protože se dotýká otázek naší stále živé minulosti.

Knih je od 20. října 2008 k dostání ve vybraných knihkupectvích. Objednáte-li přímo v ČSDS a zaplatíte částku 360 Kč na konto 27–3147470297/0100, zašleme poštou na Vaši adresu v České republice do týdne po obdržení platby bez příplatku na balné a poštovné.

Diskuse

Opozice v exilové sociální demokracii

Nad knihou Radomíra Luži

Karel Hrubý

Poznámka k úvaze Karla Hrubého nad knihou Radomíra Luži

Vilém Prečan

Československé dokumentační středisko – minulost a současnost

Archiv svobody

H. Gordon Skilling

Nadace Československého dokumentačního střediska (1995–1998)

Přehled o činnosti obecně prospěšné společnosti ČSDS za léta 1999–2001

Výroční zpráva o činnosti ČSDS za rok 2002

**Současné projekty Československého dokumentačního střediska
(2003–2005)**

**Slavnostní večer u příležitosti předání fondů ČSDS
do sbírek Národního muzea**

Autoři

Contributors

Summaries

České a slovenské knihy v exilu

Bibliografie 1948–1989

Zpracovala Ludmila Šeflová.

Československé dokumentační středisko, o. p. s.

Praha 2008. 552 stran.

(Dokumentace československého exilu 1948–1989, svazek 2)

ISBN 978–80–904228–1–0.

Cena 270 Kč.

Bibliografie završuje takřka třicetiletou neúnavnou bibliografickou práci Ludmily Šeflové – autorky, jejíž jméno se mezitím stalo pojmem pro odbornou veřejnost doma i v zahraničí. Její první neocenitelná pomůcka tohoto druhu – *Bibliografie literatury vydané českými a slovenskými autory v zahraničí 1948–1972* publikovaná před třiceti lety (1978) v Kolíně nad Rýnem – měla 2600 záznamů. Bibliografie *Knihy českých a slovenských autorů vydané v zahraničí v letech 1948–1978 (exil)*, vydaná Ústavem pro soudobé dějiny v Praze roku 1993, měla už rozsah dvojnásobný. Nynější kniha, po doplnění údajů za období do roku 1978 a po rozšíření o exilovou knižní produkci v časovém úseku posledních jedenácti let vynucené česko-slovenské diaspory, dosahuje úctyhodného počtu takřka deseti tisíc záznamů.

Je to bibliografie jedinečná svou šíří záběru, a to ve dvou směrech: zaznamenává publikovaná knižní díla sledovaného okruhu autorů ve všech jazycích a u všech vydavatelů v celém tehdejší svobodném světě; a kromě beletristiky všech žánrů zahrnuje údaje o literatuře ze všech oborů sociálních a humanitních věd. Vychází z autorčiných vynikajících znalostí teorie a praxe mezinárodní bibliografické práce a je podložena obrovským množstvím vynaložené pracovní energie, jakož i nevídanou vynalézavostí při zjišťování údajů roztroušených doslova po celém světě.

Mimoděk se tato kniha stala také svědectvím o velkém duchovním díle českého a slovenského politického a kulturního exilu, a také o úspěšném pronikání české a slovenské literatury do světa jako v žádném období předtím.

Dokumentační středisko československé literatury zařadilo bibliografii do ediční řady Dokumentace československého exilu 1948–1989 a je hrdé na to, že mu autorka své dílo světila k vydání.

Bibliografie *České a slovenské knihy v exilu* vychází k osmdesátinám autorky. I touto cestou paní Ludmily Šeflové srdečně gratulujeme a přejeme jí mnoho štěstí a zdraví do dalších let.

Československé dokumentační středisko, o. p. s.

ČSDS je obecně prospěšná společnost (nezisková organizace) registrovaná u Městského soudu v Praze. Cílem jejího snažení jsou dějiny domácí a exilové antitotalitní rezistence v éře komunistického Československa (1948–1989).

ČSDS navazuje na činnost exilového Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury na zámku Schwarzenbergu v Scheinfeldu. Těžiště jeho práce spočívá v badatelské práci a ve všestranné podpoře bádání. Současně vyvíjí činnost směřující k popularizaci historického výzkumu a formování historického vědomí společnosti. Pokud jde o přívlastek „československý“, je to součást pracovního programu ČSDS, a to v dvojitým smyslu: historie zápasu o duchovní a politickou svobodu se zkoumá v hranicích československého státu, jak existoval za komunistické éry, a jako úsilí, v němž demokratické síly české i slovenské společnosti úzce spolupracovaly.

ČSDS vydává ediční řadu Dokumentace československého exilu 1948–1989 a *Ročenku Československého dokumentačního střediska*.

ČSDS těsně spolupracuje s Národním muzeem v Praze, zejména při zpracování a zpřístupňování sbírkového a knižního fondu, který středisko darovalo v roce 2003 muzeu. Tento fond je spravován jako nedělitelný celek nově zřízeným referátem Historického muzea, který nese označení „Československé dokumentační středisko 1948–1989“. Vedoucí tohoto útvaru Historického muzea je Mgr. Jitka Hanáková. Od 1. dubna 2008 ČSDS sídlí v Oettingenském paláci na Malé Straně.

Správní rada ČSDS: Vojtěch Čelko (místopředseda), Jozef Jablonický (Bratislava), Miroslav Kusý (Bratislava), Petr Pithart, Vilém Prečan (předseda), Karel Schwarzenberg, Jiřina Šiklová, Tomáš Vrba, Jiří Vančura.

Dozorčí rada ČSDS: Blanka Čísařovská, Milan Drápala, Milena Janišová.

Funkci výkonné ředitelky ČSDS zastává od 1. března 2008 paní Helena Kašová.

Vědecká rada ČSDS: Erazim Kohák, Jan Křen, Robert Kvaček, Jacques Rupnik, Milan Stloukal, Oldřich Tůma, Ludger Udolph (Drážďany), Eva Wolfová, Peter Zajac (Bratislava).

ČSDS sdružuje skupinu spolupracovníků, mezi nimiž jsou především historici František Svátek, Josef Tomeš a Michal Pehr, a dále Zuzana Jirsová, Xénie Klepíková a Ján Kula. K zahraničním spolupracovníkům patří Zdena Brodská a Milan Hauner (oba USA), Sylva Šimsová (Londýn), Ludmila Šeflová (Holandsko). Kromě toho se vytvářejí ad hoc skupiny spolupracovníků na výzkumných projektech střediska.

Činnost společnosti a jejího střediska je financována z grantů získaných ve veřejných soutěžích a z příspěvků soukromých sponzorů. Od roku 1998 podporují ČSDS zejména James Otaway, Jr. (USA) a The Father František Rochla Fund ve Velké Británii.

ČSDS, Josefská 34/6, 118 00 Praha 1, Malá Strana

IČO: 25 73 12 89

bankovní spojení: 27–3147470297/0100

IBAN: CZ2001000000273147470297

tel. (+420) 257 533 332 nebo 257 532 432

e-mail csds@csds.cz, www.csds.cz

The Czechoslovak Documentation Centre

The Czechoslovak Documentation Centre (Československé dokumentační středisko, o. p. s.) is a non-profit organization registered at the Commercial Court, Prague. It is a non-governmental research and documentation institution for research into the history of the anti-totalitarian resistance in Czechoslovakia and abroad during the Communist era, 1948–89.

The Centre continues the work of the former Czechoslovak Documentation Centre for Independent Literature, which was located at Schloss Schwarzenberg, Scheinfeld, Germany. The focus of its work is research and comprehensive support for research and also activity popularizing historical research and increasing historical awareness in society. The word 'Czechoslovak' in its name indicates the scope of its work, in the sense both of the history of the struggle for intellectual and political freedom within the borders of the Czechoslovak state as it existed during the Communist period and of the efforts in which the democratic forces of Czech and Slovak society worked closely together.

The Centre publishes the book series *Documenting Czechoslovak Exiles, 1948–1989* and the *ČSDS Yearbook* (in Czech).

The Centre collaborates closely with the National Museum, Prague, particularly in cataloguing and making accessible the collections of books and documents, which the Centre donated in 2003 to the Museum. This collection is managed as an indivisible whole by a newly established part of the Historical Museum, called the 'Československé dokumentační středisko 1948–1989'. The head of this part of the Historical Museum is Mgr. Jitka Hanáková. Since 1 April 2008, the Centre is located in Oettingen House, Prague 1, Malá Strana.

The members of the Board of Directors of the Centre are Vojtěch Čelko, Jozef Jablonický (in Bratislava), Miroslav Kusý (in Bratislava), Petr Pithart, Vilém Prečan (Chairman), Karel Schwarzenberg, Jiřina Šiklová, Tomáš Vrba, and Jiří Vančura.

The members of the Supervisory Board of the Centre are Blanka Cisařovská, Milan Drápana, and Milena Janišová.

The director of the Centre, since 1 March 2008, is Helena Kašová.

The members of the Academic Council of the Centre: Erázim Kohák, Jan Křen, Robert Kvaček, Jacques Rupnik, Milan Stloukal, Oldřich Tůma, Ludger Udolph (in Dresden), Eva Wolfová, and Peter Zajac (in Bratislava).

The Centre continues to bring together researchers, including the historians František Svátek, Josef Tomeš, and Michal Pehr, as well as Zuzana Jirsová, Xenie Klepíková, and Ján Kula. Among the people abroad who work with the Centre are Zdena Brodská and Milan Hauner (both in the USA), Sylva Šimsová (in London), and Ludmila Šeflová (in the Netherlands). In addition, ad hoc groups of researchers join forces for various Centre projects.

The work and operation of the Centre are funded by grants awarded in public competitions and also from private sponsors. Since 1998, the Centre has been receiving generous support from the James Ottaway, Jr. (USA) and the Father František Rochla Fund, Great Britain.

ČSDS, Josefská 34/6, 118 00 Praha 1, Malá Strana

IČO: 25 73 12 89 (Registration No.)

Bank account no.: 27–3147470297/0100

IBAN: CZ2001000000273147470297

tel. (+420) 257 533 332 or 257 532 432

e-mail csds@csds.cz; www.csds.cz

**Ročenka
Československého
dokumentačního
střediska
2004–2007**

ISBN 978-80-904228-2-7

9 788090 422827